MARIANA
DE REBUS
HISPANIÆ.
TOMUS PRIMUS.

JOANNIS MARIANÆ

SOC. JESU

HISTORIÆ DE REBUS HISPANIÆ

LIBRI TRIGINTA.

ACCEDUNT

FR. JOSEPHI EMMANUELIS MINIANÆ

Valentini, Ord. Sanctiss. Trinit. Redemptionis Captivorum,

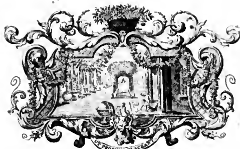
CONTINUATIONIS NOVÆ

LIBRI DECEM.

CUM ICONIBUS REGUM.

TOMUS PRIMUS.

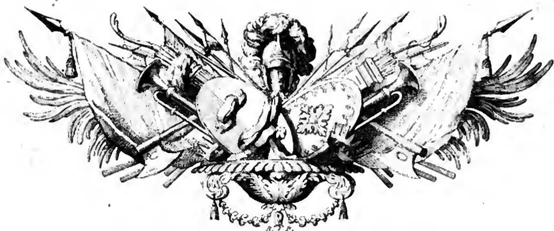

HAGÆ-COMITUM,

Apud PETRUM DE HONDT.

MDCCXXXIII

A D

PHILIPPUM II.

HISPANIÆ REGEM

CATHOLICUM

AUCTORIS PRÆFATIO.

UOD nostri homines expetebant, externi convitio efflagitabant, Philippe Rex Maxime, sub tuo felicissimo imperio praestitum est. Annales de rebus Hispaniæ Latina lingua confectos in publicum damus, exemplo nationum aliarum uno volumine comprehensos; sic orbem terrarum unius tabulæ angustiis includimus aliquanto detrimento magnitudinis, nulla veritatis injuria; sed in ea tamen brevitate res maximè nobiles,

biles,

biles, bellaque sæpe pleniori narratione explicantur: non secus ac ex angustis ripis egressus amnis in patentes campos latè diffunditur restagnatque; multarum vigiliarum magnique laboris opus: utinam tam felix gratumque, quàm pium debitumque patriæ officium. Herculea planè audacia, quis neget? quis non videat? Sed scriptorum tamen in hoc genere penuria, argumenti nobilitas, otium, quod confecta Italica Gallicaque peregrinatione nonnullum Toleti suppetebat, ad scribendum impulit; & erat spes sublata perficiendi, quæ de Theologia superioribus annis institueram, huic tempori quamvis, nostræque vitæ rationibus magis accommodata commentaria. Dicendi arte & elegantia potiores multi sint: rerum nostrarum cognitione qui excellant, occurrant in Hispania passim; qui ad utriusque rei nonnullam facultatem, adjunxerit voluntatem studiumque ingentes labores tolerandi, quales historico subeundi sunt, nulla præmiorum spe, exiguis in præsenti opibus, fortasse nullus existat. Nostræ ætatis Hispanis scriptoribus quibusdam certè, comparari non volumus, non optamus; adjutos ab iis esse his annalibus conficiendis, quasi parata materia, congestisque ruderibus structura faciliori, non negamus tamen: cùm sit sordidi & humilis animi usuram accepti fœnoris non solvere, unde census augeatur, nihil detrahatur certè de capite; & alioqui sumpsisse fatendum est, ne silentio surripuisse videamur; fortasse etiam iis ducibus aliquando erratum est, non sine spe veniæ, cum alienis vestigiis insistamus. Veteres Hispaniæ historias evolvimus: excussimus veteres schedas monimenta antiquitatis, acceptas publicè ex vetustis templorum tabulariis, ab amicisque privatim præstanti humanitate eruditioneque viris. Quæ

prima

prima lex est historiæ, veritatis in primis cura est habita: quæ lux maxima, temporibus designandis superstitiosè sæpe sudatum est. Arabum annos cum nostris annis exacta ratione comparavimus primi, atque exæquavimus. Locis, oppidis, fluviis, montibus, vetera nomina reddidimus: neque reipublicæ casus, sed uti erat necesse, ecclesiæ etiam vicissitudines explicuimus; cum proventu singula, an vano conatu, nostrum dijudicare non est: ne lector quidem facilè statuat; tempus aperiet judex, testisque syncerus, obtrectatione & invidia sublata. A primis temporibus ad avorum ætatem narratio progreditur, cum Maurorum imperium eversum est in Hispania; recentiora contrectare ausi non sumus, multorum offensione vitanda: præsertim levi gratia operæpretioque, cum multa in utraque lingua monimenta de rebus postea gestis extarent. Felicioribus ingeniis via patefacta est & campus, ubi eruditionem jactent, Hispaniæ res majori copia elegantiaque sermonis illustrent. Nobis cœpisse sit satis: aliosque provocasse fructus erit, multo maximus, sive ad scribendum denuo, sive ad castigandum nostra. Synceris tantùm animis fiat, & sine contentionis studio, uti viros decet memores humanitatis. Nam in tanta rerum sylva nunquam offendere miraculi instar esset. Locorum propria ac familiarum considerabunt alii accuratius: si monuerint quod in rem sit, non sine gratia emendabitur; si quid temere præteriisse, aut non satis explicasse videbimur, docti facilè & libenter sententiam commutabimus. Tenuitatem ingenii nostri, imbecillitatemque agnoscimus. Historiæ conscribendæ quanta sit difficultas, si initio esset ignoratum, usus docuit; infirmam valetudinem, quid attinet excusare, nisi ad confessionem culpæ ipso supra vires conatu susceptæ? Tuo

 qui-

quidem, Rex, augusto nomini hos labores consecramus, nulla neque spe, neque ambitione mala inducti; sed humanitas singularis invitavit: & rerum quæ in universa Hispania contigerunt explicatio, cui æquius adscriberetur, quam adjecta nuper Lusitania Regum Hispaniæ felicissimo, lateque fusum imperium ad utrunque cæli axem iisdem quibus Solis cursus regionibus terminanti? Quod ut proprium faustumque sit, atque novis incrementis majus, dies noctesque pro tua salute & incolumitate vota facimus.

JOAN.

JOANNIS MARIANÆ
HISTORIÆ
DE REBUS HISPANIÆ,
LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

De Tubale, & Hispaniæ fertilitate.

APHETI filius Tubal, mortalium primus in Hispaniam venit, sic magnorum virorum consentiens opinio est, eam orbis terrarum partem aliis alio deductis coloniis, multis per late patentem provinciam oppidis constitutis imperio, justo moderatoque tenuisse. Anno enim post diluvium terrarum generale juxta veriorem computandi rationem centesimo trigesimo primo in omnes provincias Adæ posteri dissipati sunt. Tentatæ Nembroto duce turris Babylonicæ ædificationis, spretique numinis ea scilicet merces fuit, sublato divinitus sermonis commercio cum inter se non intelligerent homines, necessario terrarum orbis trifariam divisus in trium filiorum Noe jus ditionemque concessit. Semo Asia omnis ab Euphrate versus orientem Solem Syriaque data est. Chami posteritas Babylonem, Arabias, Ægyptum, totamque Africam obtinuit. Japheti familiæ Asiæ pars ad Septentriones obversa à Tauro & Amano montibus, Europaque universa obvenit. Alii Japheti filii in alias regiones abierunt. Tubal autem quinta ejus proles ad Occasum ablegatus, Hispanorum gentem & regnum primis illis temporibus, rudique adhuc seculo, auspicato numine annuente atque auctore in æternum ea in orbis parte constituit. Unde excellentes bello paceque viri ab omni memoria prodierunt, bonorum omnium copia extitit, ampla ad scribendum materia ob rerum amplitudinem & varietatem: scriptorum tamen inopia, qui res Hispaniæ per se præclaras, litteris ipsi illustrarent. Provocavit hæc ipsa penuria quosdam quidem, ut poëticis fabulis quam incorruptæ historiæ propiora memoriæ propagarent: nos autem ut hoc ingenio, & hac eruditionis tenuitate gravissimum scribendæ historiæ onus subiremus, magis vindicandæ ab injuria veritatis studio, quam laudis spe præmiique: quod neque cupimus ab hominibus, neque reddi poterit laboribus par quocunque tandem successu. Ergo de regionis natura, situ, linguis, moribus quædam initio dicenda sunt. Hispania terrarum plaga comparanda optimis, nulli cedit, neque salubritate cœli, neque frugum omne genus ubertate, neque metallorum gemmarumque copia, quibus tota ferme scatet. Non ut Africa violento Sole torretur, neque ut Gallia ventis, cœli rigore, humiditate terræ, aërisque fatigatur, sed media inter utranque, verni caloris temperie, & tempestivis sæpe imbribus geluque hyemis tempore fœcundatur: adeo ut ex Hispania non indigenis tantum, verum externis etiam remotisque nationibus, ipsique Italiæ multarum rerum copia suppeditet. Omni

enim materia affluit, cuicunque pretium aut vitæ necessitas fecit, aut humani ingenii vitium & ambitio conciliavit. Suaves imprimis arborum fructus sunt, vinearum vinique nobilitas præcipua: frumenti, mellis, oleique copia: pecoris, saccari, bombycis, lanarumque vis maxima: argenti & auri sectúras habet: ferrariæ ubique occurrunt: sunt & speculares lapides, sunt & marmorum lapicidinæ, mira ludentis naturæ colorum varietate. Minii nulla regio feracior. Soli multiplex & varia natura: alibi multa arbor, alibi arboribus nudi montes agrique, rari sæpe fontes, pingue solum, cum vigesimo trigesimoque sæpe efficit, nonnunquam octogesimum excedit, sed rara ea felicitas agrorum est. Quæ mitiora sunt frugibus frumentoque serviunt: cætera pabulo pecorum. Magnam Hispaniæ partem squalida siccitate loca, rupes horridæ & saxa tenent (nonnulla ea injuria est) qua certe parte ad Septentrionem vergitur: Australia benigniora sunt, eximiaque felicitate conspicua Maritimi piscatu abundant, cujus in Mediterraneis penuria est, propter maris longinquitatem, raris fluminibus, paucis stagnis: nihil tamen otiosum, nihil sterile: quacunque parte frugum messis denegatur, sparti copia funditur ad nauticos funes conficiendos, variosque vitæ usus. Equorum velocitas tanta est, ut ex ea re commento probabili vento gigni, apud exteras nationes veteresque scriptores vulgatum sit. Plinii etiam testimonio in extrema historia naturali, quacunque ambitur mari, omnium terrarum optima & uberrima Hispania est secundum Italiam: cui ipsi læta cœli facie, atque aëris nulla paludum gravi nebula infecti æquabili salubritate præstat: ac nisi per æstatem aliquando terræ ariditate, pluviarumque inopia laboraret, rebus omnibus ad victum cultumque vitæ necessariis, cæteras omnes provincias Europæ atque Africæ absque controversia vinceret. Hoc quidem tempore propter Indicum commercium, quo ad orientis occidentisque Solis oras, Hispanorum arma nostra & avorum ætate invicta virtute penetrarunt, copiis omnibus, omneque genus mercibus beata facile regionum omnium obtinet principatum. Inde auri, argenti, gemmarumque vis immensa ac vix fidem factura, si ad numerum referatur, publice & privatim navigationibus anniversariis advecta propitio cœlo, magno nostræ gentis splendore famaque, aliarum nationum haud levi proventu: ad quas ex nostris opibus fructus redit multo maximus.

CAPUT II.

Hispaniæ situs & ambitus.

EXTREMA terrarum ad Solis occasum Hispania jacet, à Gallia Pyrenæis montibus, ab Africa angusto freto dirempta: corio bubulo similis figura (sic regionum descriptores aiunt) circunfuso undique mari: nisi quo latere Pyrenæos montes finem habet perpetuis jugis ab Oceano tendentes ad Mediterraneum mare, duobus promontoriis altero in Oceanum projecto, cui Olarsoni nomen, altero in mare nostrum, cui olim à Veneris templo, nunc religione mutata à Cruce facta est appellatio. Ab hoc promontorio, ubi Gallia Narbonensis terminatur, ad extremas usque Gaditani freti fauces, Hispaniæ latus unum è quatuor præter Austrum Occasumque longissimo littorum tractu porrigitur ad Mediterraneum mare, leucas colligens ducentas & septuaginta (continent autem leucæ singulæ millia passuum quatuor) si quidem extima legentes littora totum spatium metiamur: alioqui brevius aliquando iter est mari terraque, si à promontoriis, ubi se mare flexu locorum insinuat, introrsus extrorsusve recedatur. Ad hoc Hispaniæ latus Illiberis in ora antiquæ Galliæ sita est, vetustate & portus commoditate aliquanto, quam elegantia & civium frequentia hac tempestate nobilior. Post Veneris promontorium, quod Illiberi vicinum est, succedunt Lunarium, Ferraria sive Tenebrium promontoria, pari propemodum intervallo ab Iberi ostiis. Eo spacio Rubricati ostium est (quod hodie Lobregat dicitur) Barcino, Tarraco, Dertusa, atque Saguntum, fidei constantia suaque ruina nobilis,

bilis, Valentia, Sucronis (nimirum Xucaris) ostium, Dianium. Sequitur promontorium Scombraria, propeque nova Carthago, & longiori intervallo, quod ab achatis hodie, quarum iis locis magna copia est, nomen habet promontorium: & à Græcis olim quoniam ii lapides ad conciliandam gratiam valere crediti sunt; Charidemum vocabatur. Succedit Almeria, quæ ex Abderæ ruinis crevisse creditur: aliis Urci est in Bastetanis: deinde Malaca: ac tandem ad freti angustias Heraclea sive Calpe, à Calpe monte, cui imposita est. Mox Tartessus, nostris Tariffa, unde totum fretum Tartessiacum dictum est: & fortassis utrumque nomen à Tharsis, hoc est, Carthagine vel Tuneto manavit, ob frequens quondam Pœnorum iis in locis commercium novis, ut fit, appellationibus factis. Herculeum fretum vocitatum est, quod Hercules suscepta expeditione in Hispaniam, Calpemque & Abylam montes utrinque freto impositos (Herculis columnæ eæ sunt) magnis in mare jactis molibus exaggerans eas maris angustias arctasse obturareque voluisse dicatur, quarum longitudo quindecim millia passuum efficit, latitudo, qua brevissimus trajectus est, vix septem. Idem Gaditanum fretum à Gadibus vocatum est, quæ insula fauces freti egressis ad dexteram in Oceano occurrit, à Pœnis deducta voce, quod ut Hispaniæ sepes (id enim Hebræis etiam Gheder est) objecta marinis fluctibus esset: olim septingentis passibus à continenti divulsa, ambituque ducenta passuum millia numerans, nunc summa longitudine vix duodecim, ponteque cum continente commissa. Ab extremis freti faucibus usque ad promontorium Nerium in Calæcia, quod hodie finis terræ dicitur, leucas ducentas viginti sex numerant prætemavigantes. Nam Sancti Vincentii promontorium Sacrum è regione Pyrenæi montis positum, longissimoque ab illo Hispaniæ tractu dissitum, excurrensque in Oceanum littorum anfractus efficit longiores aliquanto quam essent recta progredientibus. In his Occani littoribus Hispalis ad Bætim est, atque qua parte se Tagus in mare exonerat, urbs Olisipo amplitudine, frequentia, commercioque cum primis Europæ comparandæ: propeque Artabrum promontorium: unde ad lævam Oceano Atlantico terminato, incipit ad dextram Oceanus Gallicus, quemadmodum in mari infero (sic arbitror) Iberici & Balearici appellationes Iberus amnis secrevit. Latus Hispaniæ tertium Septentriones inter & Caurum protensum leucas centum triginta quatuor patet, haud quaquam directis exæquatisque littoribus, ut Pomponius Mela existimavit, sed maris recessibus, littorumque inæqualitate non minus quam reliqua castigatum sinuosumque. Portus insignes maxime Brigantinus, Lauretanus, Sanctique Emeterii (hi hodie portus Corugna, Laredius, Santanderiusque sunt) & fortassis Hispaniæ littorum sicut reliquarum provinciarum vetus forma immutata est, alibi exesis vetustate, alibi nova materia exaggeratis congestisque montibus, ad veterum descriptionum terræ injuriam, neque minorem denuo scribentium difficultatem naturæ inconstantia comparatum. Pyrenæi montis (quod quartum Hispaniæ latus est) longitudo Hispaniam versus incurvata aliquantum est: atque præter Ortum Septentrionemque porrecta ab Oceano ad Mediterraneum mare octoginta leucas continet: Justino sexcenta millia passuum, numeris proculdubio injuria temporis vitiatis, & ex altissimo Cantabriæ monte, cui à D. Adriano nomen, despectum in utrumque mare esse memorant, quibus ea parte iter est: nisi oculorum ludibria pro vera specie venditantur.

CAPUT III.

Præcipui Hispaniæ montes & flumina.

CANTABROS inter & Vascones ad Rocidam vallem, Gallorum procerum nobilem clade, quo tempore Carolus Imperator cognomento Magnus irrumpere in Hispaniam conatus est, montes ex Pyrenæi jugis præcisi rectaque in Occasum delati, Cantabris Asturibusque ad dexteram Septentrionem versus relic-

 tis,

tis, Calæcosque medios secantes Nerium promontorium, quod longissime procurrit in mare, in extrema Hispania constituunt. Citramontanorumque appellationem ab Ultramontanis vulgo in Hispania secernunt. Ex his montibus Idubeda mons versus Austrum ad Iberi fontes in Pelendonibus derivatur: (saltum Aucensem hodie vocant ab Auca urbe veteri, cujus ad Villamfrancam vigesimo supra Burgos milliari vestigia monstrantur) & per Virvestam Arevacesque, ubi Orbionis cacumina surgunt, neque procul Cauno, qui hodie Moncajus est, Bilbilim, Darocamque prætervectus mare Mediterraneum attingit non procul Dertusa urbe, unde extremæ ejus montis partes hodie etiam nomen habent. Iberum amnem contra quam reliqui insigniores Hispaniæ faciunt ad Occasum ire Idubeda mons prohibet, duobus ostiis sese confundentem mari Mediterraneo. Paulo infra Caunum ex Idubeda emissus Orospeda mollibus initio jugis vix assurgere videatur: sensim tamen sese efferens ulteriusque progressus Molinæ primum montes erigit, Conchæ deinde: ubi Sucronem ad lævam, ad dextram Tagum emittit. Inde Consaburonis seu Consuegræ montibus constitutis & in campis Laminitanis Anæ fontes enixus, ad Alcarassum, Seguramque procedens in diversas partes mariaque diversa Taderem (hic hodie Segura fluvius est) Bætimque in saltu Tigensi non longe à Casorla oppido fundit, ab Anæ fontibus remotum amplius centum millibus passuum, unde in duo brachia scissus parte una è regione Murciæ factus ad Murgim, hoc est Muxacram mareque terminatur, relictis ad occasum Bastetanis à Basta urbe, quæ hodie Baza est, ad ortum vero Contestanis veteris Hispaniæ populis, parte altera versus Malacam porrectus, & Eliberritanis jugis sese annectens, ultra Calpem ultraque Tartessum tanta procurrit aviditate, ut penetrato mari fretique angustiis tantum non obturatis, Africæ complexum non semel appetere videatur. Ex Orospeda prope Alcarassum Mariani montes (nostris Serramorena) surgunt, quorum radices perpetuo ferme usque ad Oceanum Bætis ad lævam alluit, ab Illiturgi Bæticam mediam secans Cordubam, Italicam, atque Hispalim, præterlabens demum in Oceanum evolvitur ad oppidum, quod antiquis Luciferi templum erat, uno nunc ostio, olim duobus, quando Nebrissa & Asta ab antiquis in Bætis æstuariis ponebantur, à quo modo octonis passuum millibus remotæ sunt. Non procul ab origine Orospedæ propeque Caunum è media camporum vastitate atque planicie montes alii oriri quidem videntur, cæterum in Pyrenæi brachiis quibus universa innectitur Hispania numerandos esse nemini dubium est, tametsi initio vix assurgere viderentur, nisi aquarum divortia facerent, Duriique cursum in Pelendonibus exorti non obscure Meridiem usque ad Numantiam appetentem, recta ad occasum averterent. Horum montium apud veteres scriptores neque nomen ac ne mentionem quidem invenio: nunc numerosis nominibus atque novis identidem & ferme à vicinis civitatibus insignes per Numantiam, Segobiam, Abulamque, Castellam (ut mox dicemus) latissimam inter Hispaniæ provincias in veterem novamque secernunt, præterque Caurium & Placentiam Tagi ductum, quo ad lævam alluuntur, sequentes, Portugaliam in duas ferme æquas partes secant, ad oppidum Sintram demum Tagro monti viginti octo millibus passuum ad Septentrionem ab Olisipone urbe impositum, occiduum Oceanum attingunt, desinuntque promontorio in mari constituto, cui Artabro apud Solinum quidem certe nomen est.

CAPUT IV.

Hispaniæ tum vetus tum recentior divisio.

VETUS Hispania in tres partes divisa est, Lusitaniam, Bæticam, atque Tarraconensem. Lusitani extremam Hispaniam ad Oceanum occiduum obtinebant, Durio ad Septentrionem, ad Austrum Ana fluminibus comprehensi: atque à Durii parte ea, quæ è regione Septimancarum est, linea ducta ad Tagi pontem, cui ab

ab Archiepiſcopo appellatio eſt indita, uſque ad Oretanos Anæque ripam ab Hiſpania Tarraconenſi ſecreti ſunt. Abulam, Caurium, Placentiæ agrum, Caſtra Julia, Salmanticam, aliaſque Caſtellæ noſtra ætate contributas urbes & oppida ſuo ambitu continebant. Bætici ſequebantur Ana flumine atque utroque maritribus ex lateribus cincti uſque ad Murgim: quod oppidum prope Charidemum promontorium ſitum erat, & hoc tempore Muxacra eſſe creditur. Unde ad finem Caſtulonis ſupra Emeritam uſque ad Oretanos, ubi Almagrum eſt lautum municipium, ducta linea extremus Bæticæ limes ad Solis ortum conſtituebatur. Quidquid vero terrarum in Hiſpania relictum eſt, à Tarracone Scipionum colonia nobiliſſima, ubi Imperii Romani ſedes diu fuit, unde jura dari populis, belli paciſque conſilia prodire moris erat, Tarraconenſis Hiſpaniæ nomen tulit. Hanc Iſidorus Hiſpaniæ partem Hadriani ſeu Conſtantini Magni apud Sex. Rufum diviſionem ſecutus, in Tarraconenſem, Carthaginenſem, Calæciamque nulla finium certa deſignatione partitus eſt. Neque erat facultas, finibus ſæpe harum provinciarum pro voluntate imperantium proque rerum eventu alternantibus. Tarraconenſem alii Citerioris Hiſpaniæ nomine univerſam, quemadmodum Luſitaniam & Bæticam una Ulterioris Hiſpaniæ appellatione comprehendunt. Nam qui Ibero amne Citeriorem Hiſpaniam ab Ulteriore ſecernunt, quod aliquando certe factum eſt, iis antiquior Plinius & majori viri eruditione reſiſtunt. Utraque hodie Hiſpania in varia & numeroſa nomina abiit: quæ quinque tamen regnorum nominibus comprehendi omnia nihil vetat, poſtquam gens Maurica Hiſpania pulſa eſt. Portugaliæ gentem, nomen, regnum, & linguam primi condiderunt Galli Henrico Lotaringo duce: cui Portus urbs ad Durii oſtium, & vicina oppida ab Alfonſo Caſtellæ Rege eo nomine Sexto, dotis nomine data ſunt. unde à Portu & Gallia duplicata voce (quæ opinio magnos auctores habet) ſeu potius, quod majori viri eruditione ſequuntur, de Cale oppidi, quod nunc Caia eſt portui imminens, nomine Portugaliæ appellatio facta eſt, veteri Luſitania aliquanto longioris: ultra Durium enim præcipua regionis nobilitate ſolique fertilitate ad Minium uſque fluvium extenſa centum decem & ſeptem leucas ad Oceani littora efficit univerſa, anguſtior regionibus, ac ferme locorum latitudine ad Solis ortum æquabili, paulo ſupra Brigantiam per Durium Tagumque ad Pacis Juliæ finem in Anæ ripa (qua ad Auſtrum clauditur) pertinens. Portugaliæ ad Septentrionem & Ortum Legionis regnum adhæret (ſic dictum ab ejus provinciæ urbe regia Legione). Continet Calæcos omnes & Aſtures Ovetenſes, à Mearo flumine & Ribadeo oppido ad Llanis portum ſecundum littus extenſos: ac præterea è Caſtella veteri quidquid Pernia ſaltu, & (qui inde ortum habet) Carrione fluvio & Piſorica, quouſque cum Durio conjungitur, incluſum eſt. Durioque tranſmiſſo Heva &, qui in Hevam influit, Regamon ejus provinciæ limitem conſtituunt, Salmanticam inter & Abulam uſque ad montium culmina & Portugaliam extenſum. Acceſſit deinde, uno excepto Placentiæ agro ditioneque ſacra, totus ille tractus, cui Extremaduræ nomen fecit, quod poſt Hiſpaniæ vaſtitatem rebus Chriſtianorum reſurgentibus, belloque alternante fortuna, utriuſque nationis longo tempore ea provinciæ pars, limes eſſet extremus, alii diverſam vocis notationem afferunt, quam nec refellimus hoc loco, nec probamus. Prolati etiam aliquando ejus regni fines ſunt uſque ad Emeritam veteris Luſitaniæ & Pacem Auguſtam Bæticæ civitates, uti locis competentibus hiſtoria declarabit. Navarri in Vaſconibus cenſebantur. Pyrenæis jugis à tergo parteque ejus montis, quem in Nerium promontorium excurrere demonſtratum eſt: reliquis ex partibus Aragone flumine ad Auſtrum, ad occaſum fluvio ignobili, qui infra Calagurrim influit in Durium, Duriique parte cincti ſunt. Ultra Iberum hæc: citra autem Tudela Navarræ aliaque vicina oppida iis Regibus poſtmodum dotis nomine acceſſerunt. Quam provinciam quamvis anguſtis regionibus circumſcriptam, neque incolarum numero frequentiſſimam (nam hoc tempore quadraginta millia familiarum tota ditione numerantur) in præcipuis Hiſpaniæ partibus poni placuit: quod Vaſcones veteres ejus provinciæ cultores à reliquis provincialibus ſejuncti loca, quæ à Mauris armis inter primos vindicarunt, regio occupato nomine ad patrum memo-

memoriam constanter retinuerunt: bellorum sæpe alternante fortuna ultra præscriptos fines imperium proferentes, nam in urbe Anagaro Regum Navarræ sepulcra; aliisque vicinis locis, ejus gentis extant illustria ditionis majoris monimenta. Navarra quasi navaerria dicta est, ut quidam arbitrantur, ex Cantabrica & Hispanica linguis voce duplicata, conflato nomine, navas Hispaniæ vulgo planicies, terram Cantabri vocant erriam, commentum haud insulsum nos his commentariis, Vasconum voce eam Hispaniæ partem nominamus. Aragoniæ regnum in Catalaunos, Valentinos, & qui peculiari nomine Aragonii dicuntur, tributum est. Mediterraneo mari, Pyrenæi saltus parte extrema, ubi Ceretani erant, Vasconumque finibus, tribus ex lateribus ad Austrum, Ortum, atque Septentrionem cinctum, ad Occasum Ibero definitur, qua parte Vasconum fines attingit: lineaque magno sæpe locorum flexu per Turiasonem, Darocam, Harisam, Turulim, Setabimque & Horihuelam ad Staberi ostium Illicim inter & Carthaginis portum ad mare terminata. Legibus & institutis ab aliis, Aragonii, Hispaniæ populis discrepant plurimum, retinendæ libertatis adversus Regum potestatem studio acres & incitati: quam antiquis majorum sanctionibus, scitisque, ne sese nimia efferat, luxurietque in subditorum perniciem, degeneretque in tyrannidem, circumscriptam hactenus tenuerunt, non ignari à parvis initiis jus sæpe minui libertatis, nomen vero vel à Tarracone, vel ut alii malunt, ab Aragone flumine, unde ejus regni fines initio extendi cœperunt, mutuatum habent. In Castella, quam ab arcium frequentia dictam putant, unaque regionum amplitudine, cœli clementia, soli bonitate, ingeniorum præstantia, diviti cultu, ac quodam fertili & peculiari nitore reliquas Hispaniæ provincias facile superat, exterarum nulli concedit, Asturum partem comprehendimus, totamque Cantabriam olim angustam regionibus neque Pyrenæos montes attingentem, deinde latiorem, indicio Cantabrigæ, quæ urbs præter Lugrunium & Vianam ad Iberi ripam sita fuisse creditur in edito colle, cui Cantabriæ hoc tempore nomen est: & D. Eulogio martyri fluvius est Cantaber, cui Arago amnis confunditur Ega aut Iberus scilicet, argumento majoris olim latitudinis Cantabriæ, quam quibus hodie finibus circumscribitur, in Viscajam, Guiposcoam Alavam, & montanos divisa. Continet præterea Castellæ regnum è Castella veteri urbes non paucas: atque in his Burgos, Segobiam, Abulam, Soriam, Uxamam, agrum Toletanum (novam Castellam hodie vocant, antiquis Carpentani) quam Tagus amnis interfluit, ab arenis volventibus aurum, aquarum suavitate, agrorum per quos decurrit nitore proventuque unus maxime celebratus. Fluit versus Occasum aliquanto ad meridiem flexu riparum: quod cum Durio, Ana, Bætique commune habet. Is Toletum in Hispaniæ umbilico urbem amplam, totius Hispaniæ lucem, arcemque, natura loci munitam, incolarum tum forma tum ingenio, & Religionis cultu sapientiæque studiis excellentem, totam ferme circulo, vastis præruptisque montibus magno naturæ miraculo penetratis abit, angusto arduoque aditu ad Septentrionem relicto, cæli salubritate, & in sterili solo propter agrorum vicinorum bonitatem, rerum omnium ad vitæ cultum victumque copia beatam civitatem. Inde Liboram prætervehitur frequens municipium, agri amœnitate, bonitateque præcipua, quod hodie oppidum vocatur Talavera, atque per mediam vicinamque Lusitaniam, multis auctus fluminibus in Oceanum effunditur. In eadem Hispaniæ parte provincia Carthaginensis est, ubi Carthago Spartaria, Murcia, Conchaque numerantur: & Celtiberia, cujus caput fuit Numantia: præterea Aragoniæ marca in contestanis, quam vulgo Manchiam dicimus: Bæticaque, quæ ferme Vandalosia est, ubi Hispalis & Corduba sunt, atque Granata olim Eliberris, certe prope illam sita, portæ urbis atque vicini montis, quæ Elviræ nomen retinent, indicio certissimo.

C A-

CAPUT V.

De Hispanorum Linguis.

HISPANIS omnibus hoc quidem tempore lingua ea communis est, quam vulgo homines Castellanam vocant, ex multarum linguarum colluvione, ac præsertim ex Latinæ degenerantis corruptione conflatam. Nominis argumento, nam Romana etiam vulgo appellatur, tantæque cum Latina affinitatis, ut quod ne Italorum quidem linguæ conceditur, perpetua oratione tum soluta, tum adstricta numeris loqui liceat simul Latine & Hispanice. Extremis Lusitanis peculiaris lingua est ex Gallico sermone & Hispanico temperata atque confusa, eoque elegans auditque grata. Valentini & Catalauni, unde originem habuerunt, Narbonensi idiomati, affini lingua utuntur: & fere locorum vicinitate & commercio vocabula magna ex parte moresque mutantur. Soli Cantabri linguam hactenus retinuerunt rudem & barbaram, cultum abhorrentem, multumque à reliquis omnibus discrepantem, & totius olim Hispaniæ communem (sic fertur) & antiquissimam, priusquam in eam provinciam Romanorum arma sermoque penetrassent. Gens enim agresti rudique ingenio, quæ plantarum instar translata tamen, terræ bonitate mitigatur, & montanis inaccessa locis, externi imperii jugum vel admisit penitus nunquam, vel excussit quam primum; atque cum antiqua libertate veterem gentis, atque communem provinciæ sermonem conservatum fuisse fide non caret. Alii contra disserunt veterum auctorum testimonio, voces Cantabricas oppidorum præ cæteris Hispaniæ duriores esse confirmantium, atque Latinæ linguæ cultum respuentes maxime: ac Strabo non unum genus litterarum, neque linguam unam Hispanis omnibus esse ait. Vocum Briga, Cetra, Falarica, Gurdus, Cusculia, Lancea, Buteus, Vepio, Necy pro Marte, multarumque id genus aliarum argumentum accedit: quas Hispanorum linguæ fuisse proprias, magnorum auctorum testimonio confirmatur, & nonnullas inde in Latinam linguam manasse minime dubitare licet: neque eæ tamen hodie lingua Cantabrica usurpantur. Quam unam è multis tamen priscis Hispaniæ linguis esse minime negant quorum opinionem pluribus neque refellere operæ pretium est, neque confirmare animus.

CAPUT VI.

Hispanorum Mores.

VETERES Hispani moribus fuere rudes sane & sine more, feris propiora quam hominibus ingenia, secreti etiam inter tormenta tenaces, inquieto animo, corporum celeritate maxima, dediti religionibus, à sapientiæ studiis abhorrentes: tametsi ingenio maximo, quod translati in alias provincias declararunt, neque mentis perspicuitate, neque memoriæ laude, ac ne orationis quidem copia ab ulla gente superari. Armis aliquanto adversus hostes, quam consilio meliores fuerunt: cultu vitæ agresti, victu copioso magis, quam exquisito, vino parcissimo, aquæ sæpe potu contenti vitam propagabant: adversus sontes severi, in advenas humani & hospitales. Hoc tempore vitiis & laudibus multum est additum: nam sapientiæ studia, ut si qua alia in orbis parte, coluntur vigentque maxime: nullibique majora virtuti certioraque præmia proposita sunt, cursusque ad laudem apertus magis, quam in ulla alia gente. Humaniorum litterarum cultus desideratur, sine injuria tamen cæterarum disciplinarum. Justitiæ cultores maximi sunt, summos eum mediis, atque cum his infimos, æquabili jure devinctos tenent legibus armati, & auctoritate muniti magistratus. Quorum industria latrocinia sublata, à cædibus, ab injuria manus abstinent. Nulli enim impune est, quicumque vel sacrosanctas leges, vel quemvis de populo violare ausus fuerit.

Retinendæ veteris religionis constantia, quo tempore sacra omnia apud nationes alias rerum novarum cupiditate mutantur & convelluntur passim, clari atque præstantes. Domi consilium viget, foris arma pulsis intestinis hostibus, atque profligata Saracenorum impietate, magnam orbis terrarum partem invicta virtute pervagata sunt. Laborum atque inediæ, quibus virtutibus omnes difficultates mari terraque superarunt, patientissima natura corpora. Nostra tamen ætate affluenti copia voluptatum, illecebris omnis amœnitatis maritimæ terrestrisque, atque commercio gentium exterarum ad copiarum Hispaniæ famam accurrentium, easque importantium merces, quibus vigor animorum extinguitur, emolliuntur labefactanturque vires, enervati, & peregrinis moribus depravati, tum obsequio principum, & licentia lascivientis plebis corrupti, nec libidini, nec sumptibus, nec vestium pretio modum faciunt. Unde quasi ex summo volvente se fortuna graves calamitates prudentibus videntur imminere: cum præsertim ab ingeniorum austeritate, morumque severitate atque arrogantia odium nationum omnium sustineant, gravissimum atque individuum magnorum imperiorum asseclam.

CAPUT VII.

De fabulosis Hispaniæ Regibus.

Itaque venisse Tubalem in Hispaniam in confesso est. Quibus vero in locis insederit, quamque latissimæ provinciæ regionem primum colendam habitandamque susceperit, dicere non habemus, divinare non juvat. Tametsi Setubalis oppidi indicio quidam in Lusitania putant, alii in ea Vasconum parte malunt, cui Navarræ nomen esse demonstratum est, ex Tafala atque Tudela, quas Tubalis colonias esse magis ob affinitatem vocum suspicantur, quam certo aliquo argumento confirmant, sumpta pronunciandi occasione. Nam toti provinciæ de primi conditoris appellatione Setubaliæ nomen factum, quod nonnulli ne probabili quidem & ad scænæ ostentationem apto mendacio affirmarunt, eruditæ aures aversantur. Quid enim nisi hoc desipere sit, tantam vetustatem ad linguæ Latinæ etymon velle præpostere revocare, & venerandam antiquitatis formam novis commentis fœdare? quod ii faciunt, cum Setubaliam Tubalis cœtum significare persuadent. Tarraconem & Saguntum alii in Tubalis coloniis numerant, quod neque affirmare hoc loco, neque refellere in animo est. Nimirum quod ignotas remotasque à nostro commercio regiones describentibus sæpe accidit, ut inaccessos montes, paludes perpetuas, horrida gelu, aut ardoribus vasta loca esse dicant: varias piscium, ferarum, aviumque formas, prodigiosos hominum mores, insolentes vultus iis in regionibus ad intuentium legentiumve voluptatem esse confingant, nullo qui redarguat absque existimationis periculo prorsus impune: idem plerisque tum nostris tum externis historicis video contigisse. Qui ubi lumen historiæ deficiebat, rerumque ignoratio antiquitatis velum oculis opponebat, ipsi illustrandi eam gentem studio cujus res gestas in historiam conferre erat propositum, & ad majorem scriptionis gratiam, si nullis lacunis præcisa & impedita, contra magnarum rerum luminibus illustris narratio esset, de suo multa commenti sunt. Sed antiquitati fas esse ais, consecrare gentis origines, initiaque multo quam sint, splendidiora facere miscendo falsa veris. Sit sane; modo ne male assictæ urbium origines, inauditæ Regum progenies, & nomina, & bella, sexcentaque alia id genus portenta ex anicularum fabulis & populari rumore collecta posteritati prodantur: simplexque veritatis facies apertis mendaciis deformetur. Quod imitari profecto non debemus, quamvis cum spe veniæ aliena vestigia sectaremur. Ac multo minus Beroso adscripti, qui non ita pridem in lucem prodiit, & cæteros in errorem misit, libri opiniones venditare, somniaque ex fabulis & mendacio compositi ejus, qui suas cogitationes alieno nomine, speciosoque titulo, quia diffidebat ingenio, more malorum mercatorum voluit illustrare, haud satis dissimulata fraude: neque enim cohærentia loquitur,

neque

neque alia ex aliis apta & colligata ita respondent secunda primis, posteriora mediis, ut non commenti vestigia expressa ubique cernantur, extentque: si præsertim veterum scriptorum, quæ nobis relicta lux est, tenuis certe & maligna, sed lux tamen nonnulla propius admoveatur. Itaque quod ex novi Berosi officina prodiit, Noemum in Hispaniam, ex longo nimirum errore, tandem appulsum; Noelam in Calæcia, in Asturibus Noegam primum fundasse, specioso mendacio, quoniam de his oppidis Plinius, Strabo, Ptolemæus meminerunt, repudiamus. Neque recipimus ab Ibero Tubalis filio Ibero fluvio, toti deinde provinciæ Iberiæ nomina fuisse facta, cum sit potius verisimile, Iberos ad Pontum Euxinum intra Colchida & Armenias Caucasiis montibus inclusos, inde in Hispaniam magno numero delatos, atque urbe Iberia supra Dertusam constituta, vicino fluvio primum, universæ deinde provinciæ, novas Iberi & Iberiæ appellationes fecisse: quemadmodum Aragonis fluminis, ab alio ejusdem appellationis in Iberia, nomen quidam fluxisse putant. Nam Celtiberiæ nomen ab Iberis & Celtis duplicata voce venit: qui & ipsi superatis Pyrenæi jugis, ex Gallia finitima in Hispaniam delati (& Celtas Appianus in Citeriori Hispania collocat) mixto cum Iberis sanguine Celtiberiæ appellationem effecerunt. Neque majorem meretur fidem, Idubedam Ibero patre defuncto Hispaniæ Regem monti Idubedæ, cujus montis initia, media, atque progressus demonstrata paulo superius sunt, suam appellationem communicasse. Adjiciunt hujus filium Brigum, cum aucta gente numero, opibus, auctoritate in varias orbis partes colonias dimisisset, Brigiam, quæ postea sit Phrygia dicta, ubi Ilium erat, in Asia condidisse de suo nomine, in Alpium jugis Varobrigam è ducibus Brigi unum, alium in Gallia Latobrigam, quo sua nomina consecrarent, & à suo Rege gratiam inirent novis coloniis deductis. Mendacio probabili accommodata fides est: cum Plinius referat transiisse ex Europa Brigas, à quibus appellantur Phryges, & plures in Hispania civitates Brigas nominari cernerent, ut Mirobriga, Segobriga, Flaviobriga: arbitrati sunt Regem aliquem extitisse in Hispania, Phrygiæ gentis auctorem, conditorem Ilii, multarumque urbium eo nomine in Hispania constructorem. Cum Brigas ex Hispania profectos in Asiam credere, non esset necesse (Midamque Brigibus ad Brimium montem imperasse Conon ait, quibus in Asiam transvectis, Phrygibus nomen fuit) & in promptu esset existimare, vel prisca Hispanorum lingua urbem, Brigam communi voce nuncupatam: aut quod verius esse puto, Germanorum nationem prole fœcundissimam, aliquando se in Hispaniam primis illis temporibus infudisse, atque à Burgis, quæ vox oppidum ipsorum lingua significat, obtinuisse ut urbes in Hispania facili litterarum permutatione dicerentur Brigæ, aut si qua alia commodior sit ratio, quæ ignoretur: tantum ne fabulis in historia sit locus. Tagum post Brigum regnasse, quod iidem affirmant, eo pertinet, ut nihil sit paulo majoris rei in Hispania, cui non continuo Rex cognominis affingatur: quo omnium rerum certa designari origo & appellationum singularum exacta reddi scilicet notatio videatur; quasi non liceat in rebus ipsis resistere, nefasque sit sacra Regum nomina ulterius perscrutando inquirendoque contractare, ac non is fluvius in Carthaginensi provincia exortus, à Carthagine potius nomen traxisse videatur, auctor Isidorus. Ejusdem formæ est, Bætum Tagi successorem Bæticæ nomen dedisse, in Turdetanos, Turdulos, Bastulosque olim tributæ, atque ab insigni rerum omnium copia poëtarum ingeniis concelebratæ cum primis: adeo ut Elysios campos sedesque beatorum non alibi collocarent teste Strabone, qui legibus, ait, carmine modulatis uti suo tempore consuevisse, ut ipsimet jactabant, ante sex amplius annorum millia promulgatis, & fortassis annus eorum Romano multo brevior erat, & quatuor tantum mensibus volvebatur. Est autem vero propius quod numero & auctoritate potiores historici tradiderunt. Bæticam provinciam à fluvio ipsam interfluente dictam, quem incolæ Ciritum, externi Bætim vocarunt, fortassis Hebraica voce à crebris domibus, villis, oppidis, quibus dextra levaque ob agri subjecti bonitatem, cultum collucentemque videbant. Atque de commentitiis Hispaniæ Regibus hactenus hoc loco, quorum

rum statuo audeoque affirmare, neque regnum, neque nomen in ea provincia, ac ne obscuram quidem mentionem usquam in probatis scriptoribus extare. Sed ut aniles fabulas colligere, & figmentis oblectare lectores velle, procul gravitate suscepti operis esse arbitror: ita quæ magni auctores vulgarunt tradideruntque, repudiare non ausim.

CAPUT VIII.

De Geryonibus.

PRIMUM Geryonem Græcis & Latinis litteris celebratum licet, Regem Hispaniæ numerare. Is cum aliunde applicuisset in Hispaniam, quod Geryonis nomen Chaldaica lingua declarat peregrinum fuisse, opimæ provinciæ copiis oblectatus, auri cumulis congestis, cujus quia usus ignorabatur, glebæ passim neglectæ jacebant in agris, nullis fornacibus victæ sed ut natæ erant, unde apud Græcos Chrysei illi nomen factum est: pecorumque armentis propter læta pascua copiosus, in provinciales catenus rudes ingenio, & per agros ferarum ritu pagosque dissipatos, nulliusque unius, cujus imperium respicerent, cujus virtute allatam vini propulsarent, sub jure ditioneque devinctos tyrannidem occupasse primis & exercuisse putatur: arcemque operibus è regione Gadium munivisse Gerondam, cujus præsidio arreptum semel imperium staret: urbemque alteram (nisi ex nomine ducta conjectura fallit) eadem appellatione ad Pyrenæi radices atque in Ausetanis exædificasse oram maritimam complexus, unde rebus suis tranquillitatem pollicebatur. Osiris, quem Ægyptii etiam in suis Regibus primum ponunt Diodoro teste, quique alio nomine Bacchus & Dionysius vocitatus est, non ille Semele natus atque in urbe Myro educatus (unde fabulæ occasio, quia myron fœmur significat) sed Ægyptius Geryonis rationes adventu inopinato turbavit; cum enim longissima peregrinatione suscepta atque obita orbem ferme terrarum universum, ab Æthiopia ad Indos, Asiam, & Europam victoriis illustrasset, vitesque & frumenti serendi scientiam usumque ubique primus monstrasset, tandem in Hispaniam perlatus, quod in aliis orbis partibus nullo suo privato compendio ductus, sed odio tantum ardens improbitatis extirpandæ præstiterat, ut exactis tyrannis pristinam revocaret libertatem, idem in Hispania faciendum sibi judicavit: quam in servitutem redactam, omnes indignitates contumeliasque perferre fuerat ante denunciatum, & quia voluntate tyrannum copiis opibusque prævalidum, facturum quicquam pro sano non sperabat, ad arma ventum est. Instructis utrinque copiis collatisque vexillis in Tartessiacis campis ad fretum Gaditanum dimicatum ferunt, magno quidem animorum ardore ancipitique marte: cæterum victoria cæsis & fugatis Hispanis penes Ægyptios stetit. Geryon ipse in prælio cecidit, occisique corpus victoris jussu (sic ajunt) sepulturæ mandatum, in extremis freti faucibus ad locum, ubi nunc Barbate oppidum situm tumulo composito. Divinitati consecratum, constitutum in ora Siciliæ ab Hercule templum, atque Geryonis oraculum Patavii famosissimum, quod à principibus etiam viris religionis ergo frequentabatur, satis declarant. Pace igitur per hunc modum restituta Osiris beneficio, depulsaque tyrannide, cum acerbum, remque non optimi exempli ad posteritatem victor judicaret, parentum peccata filiis puniendis emendare, graveque videretur tres Geryonis filios ætate pueros, forma præstanti, atque in spem paterni regni educatos in turbam conjicere, aut perpetuæ servituti exilioque mancipare: & fere magnis animis post victoriam adversus prostratos succedit humanitas: quorum mentes non magis paternis vitiis & exemplis ad crudelitatem erudiri, quam funesto exitu castigari posse non desperabat, viris prudentiæ opinione excellenti, qui infirmam puerorum ætatem, regnique tantisper molem regerent, commendatos, optimisque præceptis institutos in paterno Hispaniæ regno collocavit. Ipse ut longinquæ expeditionis tantorumque laborum fructus aliquis per otium esset in patria in Ægyptum reversus est. Ge-

ryones

ryones fratres ætate confirmata opibus aucti, atque paterni Regni administratione suscepta, beneficii immemores, memores injuriæ paternas inimicitias persequi, cædem ulcisci, atque quod gratissimum venire solet, parentis occisi manibus hostili sanguine parentare decreverunt, quod cum præ se ferrent, alia ex arcano cura non minus solicitabat tyrannidis exemplo patris in Hispaniam revocandæ: quod Osiri superstite impune fore non sperabant. Hæc cogitantibus, neque rationem tantæ rei conficiendæ satis explicantibus, optimum visum est Typhonem Osiris fratrem ad eam rem solicitare, quem fama ferebat regnandi ambitione ultro corruptum esse: & alioqui dira dominandi cupiditas omnia naturæ jura subvertit. Missi legati muneribus haud difficulter se in Typhonis gratiam insinuant: sensimque opem omnem polliciti, data ultro citroque fide eosdem amicos inimicosque futuros persuadent, ut fratre germano sublato, armis ipse Ægypti regnum invaderet occuparetque. Quod cum occultissime factum esset, occisi quidem corpus diligenter conquisitum, Isis Regina in Abato tumulavit ejus paludis insula, quæ Memphi proxima est: quam idcirco Stygem, hoc est mœrorem, vulgo homines nominarunt. Tanta perfidia latere non poterat, neque occulti quicquam esse in intestina discordia. Orus qui eo tempore res gerebat in Scythia, celeriter in Ægyptum rediens, paternam cædem morte Typhonis ultus est, & cum cognovisset impiæ conspirationis conscios impulsoresque præcipuos, Geryones fratres extitisse, paternæ gloriæ æmulatione & vindictæ cupiditate inflammatus, suscepta non minori quam pater expeditione, varias toto orbe gentes in fide confirmavit, novasque ad amicitiam adjunxit: & quam à matre acceperat, medendi arte divinitatis honorem obtinuit, opinionem excitavit. Unde à quibusdam Apollo est dictus, ab aliis propter militarem scientiam, & pugnandi dexteritatem Martis nomen tulit: ab omnibus Hercules vocitatus est, non ille Amphitrionis filius, sed Libyus: quem monstra domuisse fama tenuit, clava & leonis exuviis armatum, armorum è calybe usu nondum per ea tempora ad humani generis exitium excogitato. Ergo numeroso conflato exercitu, & collectis undique auxiliis, formidabilis in Hispaniam tandem contra Geryones penetravit, Gadeisque pervenit: quo se illi jam dudum receperant collatis in unum regni copiis, comparato in multos dies, si forte ducendum esset bellum, commeatu, finitimorumque auxiliis undique convocatis. Nam conscientia patrati sceleris animos debilitabat, & scissis provincialium studiis pro ipsis & adversus ipsos, erectisque multorum animis ad spem recuperandæ libertatis, in ambiguo erat, suis an externis magis diffiderent. Desperata salus si Ægyptii vicissent, ad rabiem magis quam audaciam accendebat. Itaque locis munitis se tenere constituunt. Hercules contra instructis copiis progressus, in hostium conspectum pervenit, & quoniam neque bellum duci volebat, & tantos utrinque exercitus contemplatus, ad honestam ullam pacis conditionem venturos hostes non sperabat: neque si venirent nisi patre, Geryonum sanguine vindicato, satis foret è dignitate ab armis discedere: animo reputans tamen quanta utrinque hominum strages futura esset, si totis utrinque copiis esset dimicatum: Geryonibus misso Feciali jubet denunciari: ut si quidem corporis robore fiderent, quo erant firmissimo, vel æquitate causæ, qua niti videri volebant, prædicantes se ab Osiri fuisse injuria provocatos, violatosque priores: eam ultro se conditionem componendæ totius contentionis; proponere, quam ne desiderare quidem ipsis venisset in animum. Unde culpa orta esset, ibi periculum consisteret: parceretur innoxio sanguini, à civium & cognatorum laniena temperarent. Neque vereri se pro communi utriusque exercitus salute contra tres ipsos unus ex provocatione dimicare suoque periculo multorum redimere incolumitatem, singulari quidem certamine & adversus singulos separatim, numinis auxilio fretum, cujus arbitrio res humanæ universæ, sed & maxime bellorum eventus gubernantur. Eam conditionem Geryones libenti animo susceperunt, minime de victoria dubitantes. Die dicta ubi ad manus deventum est contra accidit. Tres Geryones ab uno Hercule superati jugulatique. Tumulus in eadem insula eorum corporibus compositus, quo ex tempore nomen Erythrææ inde tulisse putatur, non ipsa

 sola,

ſola, ſed & vicina Gadibus inſula, objectaque continentis Hiſpaniæ pars: quoniam gentes ex Erythræo mari Orum ſecutæ, ejus conſenſu pace facta loca ea domicilio delegerunt. Demum in freti Gaditani faucibus, magnis utrinque molibus jactis in mare, Calpe & Abula montibus conſtitutis (quæ Herculis columnæ dictæ ſunt) rebuſque cæteris in Hiſpania ordinatis, Hiſpalum è ſociorum numero ad provinciæ gubernacula reliquit: cujus fidei, conſtantiæ, atque induſtriæ domi militiæque præclara monimenta extabant, ipſe in Italiam navigavit.

C A P U T IX.

De Hiſpalo Rege & Herculis morte.

HISPALUM in Hiſpania poſt Geryones regnaſſe, conſtanti omnium fama & prædicatione traditum eſt. Juſtinus affirmat ab Hiſpalo dictam Hiſpaniam unius permutatione litteræ. Adjiciunt alii conditam hujus induſtria atque nomine Hiſpalim, urbem amplitudine, opibus, commercio propter Bætis ſubvectiones, inclytæ fertilitatis glebam, nulli in Hiſpania ſecundam: ab ea procedente tempore ad totam provinciam Hiſpaniæ appellationem derivatam. Iſidorus ejus urbis conditionem Julio Cæſari adſcribit, quo tempore res in Hiſpania geſſit ſcilicet, Juliamque Romulam ſuo illam & Urbis Romæ junctis nominibus nuncupaſſe ait; dictam vero Hiſpalim, quod in paluſtri loco ſuffixi profunde pali fundamenta contineant, & fortaſſis tunc primum amplificata locis, ædificiis illuſtrata, & jure coloniæ donata eſt: nam à Plinio Romulenſis colonia vocatur; verum ut eo primum tempore fuerit ædificata, fide caret, idonea argumenta autoreſque deficiunt. Plutarchus ſcripſit, altero Dionyſio, Semele nimirum nato, in Hiſpaniam appulſo, totaque provincia victricibus armis parere imperio compulſa, è ſociis unum ad res gerendas relictum Pana nomine effeciſſe, ut provincia primum Pania, deinde unius litteræ adjectione Spania diceretur. Verum de his liberum opinaturis judicium eſto. Illud non recipimus: Hiſpalum reliquiſſe filium nomine Hiſpanum, qui patre defuncto regnaret. Tantum eundem hominem gemina voce ſignificari à diverſis ſcriptoribus credimus: cum Hiſpaniæ nomen utrique acceptum feratur: & qui alterum ponunt, nullam de altero mentionem faciant, uno excepto Beroſo, cujus male conſarcinatas fabulas paulo ante repudiavimus. Hujus Regis res geſtæ cum ignorentur ob longinquitatem, noſtri hiſtorici ut gracilem, tenuique rivo hiſtoriam corrivatis aliunde aquis amœniorem facerent & ne quis eſſet Regum, cui non continuo Hiſpanienſium rerum aliquod ſive nomen, ſive ædificium ad majorem celebritatem, quod male cohæreret, aſſuerent: Hiſpalum ſcripſerunt urbem Segobiam, aquæductumque in ea, mirabili tum forma tum altitudine excitaſſe, quod de aquæductu conſtat Trajani Imperatoris eſſe opus, certe per ea tempora factum. In portu vero Brigantino (Corugnia hodie vocatur) turrim ſpeculo impoſito, unde erat deſpectus in mare, naveſque procul venientes ſpeculari atque proſpicere ex imagine objecta conſueverant, atque eo præſidio vitare pericula, exædificaſſe Hiſpalum ut exiſtimarent: ex Latinæ tum linguæ tum hiſtoriæ pudenda ignoratione factum eſt, ſpeculæ voce, quæ eas turres ſignificat, in ſpeculi ſignificatione uſurpata, & conſtat turrim illam in honorem Auguſti Cæſaris fuiſſe à Brigantinis civibus conſtitutam C. Sevio Lupo Luſitano architecto, cujus nomen hoc ipſo tempore vicinis rupibus inciſum legitur, nimirum in publico id opere facere lege vetitum erat: quæ lex inter Romanas in Pandectis extat, fuitque Phidiæ Athenis capitale, violata ea lege ſuam & Periclis imagines in ſcuto Palladis efformaſſe, quamvis in diſſimulato habitu: in quo religio etiam læſa eſſe poterat judicari. Defuncto Hiſpalo, quo tempore auctores variant, ſed defuncto tamen Hercule ex Italia, ubi eatenus moram traxerat, rerum novarum metu continuo Atlante, cujus magnitudinem animi perſpectam habebat, rebus in Italia præfecto, accurrit in Hiſpaniam. Ubi republica recte

recte & sapienter administrata, novissque in ea urbibus constitutis, in quibus Julia Libyca & Urgelia in Pyrenæi montis complexu, Barcino & Turiaso in Citeriori Hispania à quibusdam commemorantur Herculis coloniæ fuisse, in senili affectaque ætate defunctus, propensa universæ provinciæ voluntate divinitati est consecratus. Divini honores decreti templo dicato. Quo loco corpus Herculis solennibus sacris, non tantum à provincialibus, sed etiam ab exteris nationibus religionis ergo eo confluentibus coli cœptum magno sacrificulorum quæstu & loci nobilitate. Templum illud Herculis sepulcro clarum qua in Hispaniæ parte extiterit, auctores in diversum trahunt: & in rebus tam antiquis divinare ex conjecturis facilius fuerit, quam certa ratione in alteram partem pronunciare: aliis Barcinone dicentibus, ubi ad templum maximum vetusti operis reliquiæ & magnifici sepulcri vestigia extant: aliis in Gadibus: aliis, quorum auctoritas potior erat eruditio major, Tartessi existimantibus ad fretum Herculeum: quo loco constat, eam religionem diu fuisse conservatam Herculis magnifico templo excitato.

CAPUT X.

Hesperus & Atlas Hispaniæ Reges.

HISPALO & Hercule in Hispania sine ulla prole defunctis, Hesperus Atlantis frater, in Africa, ut perhibent, natus atque unus è sociis Herculis, quod is testamento sanxerat, Hispaniam regendam suscepit tanto gentis consensu, quanto haud quisquam alius. Rerum gestarum fama & virtutis exactæ opinio maxime ad populum commendabant: usque eo ut universam Hispaniam de Hesperi nomine Hesperiam cœpisse dici, Græcis & Latinis auctoribus persuasum sit. Macrobius & Isidorus ab Hespero stella occidua malunt, quæ in Hispania occidit, & ad quam ferme respiciunt in eam regionem navigantes. Læta certe hujus regni initia brevi luxuriarunt vanaque evaserunt. Atlas Hesperi frater ex Italia, ubi relictus ab Hercule fuerat, Hispaniæ copiis & amplitudini inhians, injuriam sibi factam expostulabat fratre prælato. Nec mora: in Hispaniam delatus, incensis pro eo militum studiis, quem militari gloria florere considerabant, regnum cepit. Hesperus à suis desertus fuga in Italiam evadere coactus est. Hetrusci ejecti hominis atque profugi calamitatem nulla ipsius culpa, fraterna tantum ex ambitione contractam miserati benigne primum hospitio acceperunt: deinde probitatis & modestiæ experimento, famaque rerum gestarum permoti Hesperum, qui Corythi Regis (hunc Janum etiam quidam & Jovem nominant) teneram ætatem præsidio indigentem atque rectore, veris virtutibus informaret: regnique tantisper molem, dum ille adolesceret, humeris sustineret, omnibus suffragiis delegerunt communi provincialium lætitia. Spem de ejus probitate conceptam animis irritam non fuisse declarat Italiæ nomen, ab eo tempore Hesperiæ etiam appellatione mutatum Hispaniæ exemplo, atque Hesperi probitatis argumento efficaci. Qua re in Hispania nunciata Atlas sibi metuens, ne prima negligendo serperet malum, resurgenteque à secundo hominum favore, fratris potentia, de Italiæ primum imperio cadere, deinde etiam de Hispaniæ possessione periclitari cogeretur: suorum concilium advocare, novos delectus habere, omnibusque posthabitis in Italiam festinare constituit. Sequebatur valida Hispanorum manus, in qua plerique Hispani proceres in expeditionem deducti per speciem honoris, & ut se iis auxiliis confirmaret, re ut obsidum loco essent, ne se absente, externo repudiato novis imperiis studerent. Suscepta navigatio secunda non fuit, vi tempestatis in Siciliam abreptus, ejus insulæ copiis oblectatus Hispanorum in ea partem non exiguam reliquisse memoratur, quorum virtute, insulæ occupatum imperium retineri posse sperabat. Cum reliquis copiis ex longo intervallo atque post longas moras in Italiam tandem delatus, Hespero interea rebus humanis exempto, Corythum Hetruscum Regem facile in potestatem redegit:

degit: rerumque in Italia nullo resistente arbiter, è duabus filiabus alteram Electram nomine Corytho uxorem dedit: unde Jasius & Dardanus nati sunt, de quibus mox sermo redibit. Altera cui nupserit incertum est, ferunt tamen Romen vocatam, ditioneque tenuisse loca, per quæ Tiberis fluit, qui tunc fluvius Albula dicebatur. Addunt iis locis prius Hispanorum copias ab Atlante fuisse collocatas: præterea memorant Romen deinde in Palatino monte ejus urbis prima fundamenta posuisse, quæ à parvis initiis profecta orbis imperium longo intervallo nacta est. An fabulæ hæ sunt Fabii quamvis Pictoris auctoritate affirmatæ: nostrorum mulcendis auribus datum, ab Hispanis conditam urbem Romam? Nam aliis Romen ejus urbis conditricem Æneæ neptim faciunt, Ascanii filiam. Aliis post Ilii excidium cum Ænea in Latium delata nobilissima captivarum fuit, incensis navibus ad Tiberis ripam oppidi iis locis condendi auctor, quod ejus nomine Roma sit dicta. Omnino Urbem Romam ante Romulum conditam fuisse, magnorum virorum testimonia confirmant: neque obscurum est, nomen alterum fuisse Romæ, quod foras enunciari cæremoniarum arcana vetabant, ejus violati silentii reum Valerium Soranum capite pœnas dedisse. Cæterum quale illud nomen fuerit clam est: neque satis fixum à nostra gente eam urbem fundatam, quod nostri historici affirmarunt. Quid me scribere par sit, leges historiæ, quam quid nostrates laudaturi sint, considerabo: neque intempestivis commentorum floribus, quibus Hispaniæ rerum splendor non eget, simplicem veritatis faciem exornabo. Itaque Romam Hispanorum coloniam fuisse inter incertæ fidei res (ne quid gravius dicam) ablegamus. Quemadmodum Sicorum, Sicanum, Siceleum, Lusum, quos recentes historiæ in Hispaniæ Regibus ponunt, eorum veteres nihil meminerunt, penitus repudiamus. Ac ne illud quidem recipimus: Atlantis filium nomine Morgetem à patris obitu in Italia regnasse: unde Hispani Atlantem in Italiam secuti, Morgetes fuerint dicti: quod nihilo meliori fide stat: & credam potius eam gentem ab urbibus, in quibus habitabant, appellationem tulisse; cum duplex Murgis in Bætica extiterit, altera, ad maris littus, quæ modo Muxacræ nomen habet: in interiori provincia altera, quæ hodie Murga nuncupatur: atque his locis finitima Murcia, quam Morgetum sedem quidam faciunt. Unde in Sicilia Murgantium urbs atque Murgentini populi fortassis hoc ipso tempore aut alio quovis manarunt, & est omnis conjectura fallax, quæ nominum tantum similitudine nixa est.

CAPUT XI.

De Siculo Hispaniæ Rege.

ILLUD Philistii Syracusani auctoritate munitum pro vero recipiatur: Siculum Atlantis filium, post patris ex Hispania discessum, pro absente vicarium eam provinciam gubernasse, successisse defuncto. Regno is suscepto, rebusque in Hispania ordinatis, cupiditate incensus regni Italici hæreditatem cernendi, cum lectissimis copiis eo profectus est. Paterni exercitus reliquiæ ab indigenarum injuria tuendæ erant: Jasii & Dardani controversiæ pacandæ post Corythi patris obitum de Hetruriæ possessione certantium. Jasii, cujus melior erat caussa, vires infirmiores, ut maturaret litteræ solicitabant. Multum temporis in ea navigatione consumptum, ex itinere ultro, sive tempestatis vi in Siciliam appulsus veterum sociorum vires confirmasse fertur, Cyclopibus & Lestrigonibus feris & immanibus gentibus bello illato. Parta victoria ei insulæ, quæ Trinacria erat, nova nomina facta (sic quidam suspicantur) Siciliæ à Rege Siculo, Sicaniæ ab Hispanis, quos ad retinendum ejus insulæ imperium reliquit, ex ea Hispaniæ parte avectos, quam Sicoris amnis interfluit, nam iis in locis olim Sicanam gentem habitasse in confesso est. Sunt qui Sicoriæ etiam nomen ei insulæ adhæsisse tradant à Sicoris gente Sicanis vicina, sive alio nomine eadem Siculum etiam secuta. Deinde Romen Atlantis filiam contra Aborigenes bello identidem lacessentes opportunis auxiliis à fratre Siculo firmatam addunt, nullo com-

commodiori argumento, quam quod Siculorum Sicanorumque in Latio etiam mentio facta ab idoneis scriptoribus reperiatur: quod quanti ponderis sit, alii judicabunt. In Hetruria demum Dardanum validis Aboriginum copiis stipatum ferocientemque adversus fratrem, eo redegit, ut positis armis ex animo seu simulata fraude in avunculi se fore potestate promiserit, & sua innocentia confisum, & Siculi æquitate, non passurum eripi injuria, quod paterna ex hæreditate debitum, armis etiam vindicarat. Fœdus inter fratres Siculi auctoritate factum, quam brevi Dardanus ludibrio habens, Jasium fratrem per fidem conventionis securum, nihilque minus cogitantem, ferro crudeliter peremit. Eam injuriam Siculus ad se pertinere ratus, parricidam insigni prælio victum expulit in Samothraciam: unde Hellesponto is superato in Asia primus Ilium condidit. Jasii filio Corybanto pro patre regnum Italiæ de manu est traditum. Rebus ad hunc modum compositis repetita Hispania, quid Siculus egerit clam est: ac ne referre quidem proprium aliquid per hæc tempora memorabile, nisi inania quorundam somnia pro historia venditare placet, unde nova rursus Hispanorum Regum nomina post Siculum prodierunt. Testa urbis Testæ, & Contestanæ gentis conditor, ex Africa ad Hispaniæ imperium translatus. Romus Valentiæ fundator in Edetanis; cujus antiquum Romæ nomen in Valentiam fuerit transformatum retenta sententia, voce modo mutata, quemadmodum Romam, cum prius diceretur Valentia, ab Euandro vulgatum Romæ nomen accepisse Solinus est auctor. Palatuus, à quo Palatui populi, & magno terrarum intervallo Palentia. Cacus abactarum boum indicio Herculis Thebani manibus peremptus in Aventino monte, ubi Roma est, ipseque morabatur ex Hispaniæ possessione pulsus. Erythrus è mari Rubro profectus, à quo Gadeis insula Erythræa dicta sit. Mellicola alio nomine Gargoris, de quo Justinus meminit. Quæ omnia neque tanquam foveam intacta præterire debuimus, cum in eam non vulgus modo, sed expoliti doctrina homines præcipitarint: neque verum ea probare, quæ ad anicularum fabulas ableganda potius esse, præjudicatum habebamus. Siculum sane à Justino arbitror Sicorum nominari.

CAPUT XII.

Variæ gentium migrationes in Hispaniam.

Superiorum Regum tempora tum imperii tum ætatis certa ratione designare promptum non est: ac ne ab orbis quidem constitutione annos numerare facile: neque deesset studium, si qua se via conantibus panderet inquirenda veritate, nunc conjecturis standum. Quibus Geryones Hispaniæ Reges suspicabar quarta aut quinta post diluvium ætate vixisse. Siculum ducentis amplius annis ante bellum Trojanum. Hujus ætate aut non multo post, numerosa classis solvens ex Zacyntho (quæ insula Peloponneso ad Occasum in Ionio mari adjacet) in eam Hispaniæ partem perlata, ubi nunc Valentia cernitur, Zacynthum condidit (quod deinde nomen Sagunti appellatione mutavit) tribus à littore passuum millibus, se muniendi cura contra provincialium vim, & ut esset quo fortunas aurum & argentum conferrent, scrutis vilissimisque rebus mutatum, simplici homines ingenio sua bona & nativas opes ignorabant. Ejus arcis præsidio liberius in provinciam penetrare ausi sunt, atque vicina littora explorare: adeo ut sexaginta ad Occasum passuum millibus idoneo loco, templum Hispaniæ celeberrimum Dianæ exædificare aggressi sint (unde Dianium promontorium dictum) moreque è Græcia advecto simulacris exornare, multoque victimarum sanguine nobilitare. Cæremoniarum insolentiam & totius structuræ majestatem admirati incolæ, quasi è cælo lapsos homines, majores conditione mortali heroes credere, & est innatus humano ingenio sensus & reverentia divinitatis; sic nulla re magis capitur quam religionis studio, vero aut simulato. Templi hujus contignationem ex junipero materia imprimis odorata, Plinius ad suam ætatem incorruptam mansisse

ſiſſe eſt auctor. Secundum Zacynthos Dionyſius alter centum quinquaginta circiter annis ante bellum Trojanum, in extremam Hiſpaniam penetraſſe fertur: atque in Batis æſtuariis inter duo ejus fluminis oſtia, quibus tunc decurrebat in mare, Nebriſſam ædificaſſe, à nebridibus, id eſt, cervinis pellibus, quibus Dionyſius & ſocii in communi vita & cum ſacris operabantur, uti ſoliti erant, Nebriſſæ appellatione facta, cui deinde oppido Veneriæ cognomen acceſſit. Tres fuiſſe Dionyſios ſeu Bacchos Diodorus ſcribit. Primum Deucalionis, ut ego interpretor, Noe filium, Oſirim nempe Ægyptium, de quo ſuperius eſt demonſtratum. Alterum Proſerpinæ ſeu Cereris filium, cujus ad ſimulacra cornua adhibere moris fuit, boves primum ad aratrum junxiſſe monimentum. Tertius Semele ex adulterio natus fuit, & in urbe Myro (quæ vox fœmur ſignificat) educatus: unde materia fabulandi in patris Jovis fœmore creviſſe. Hunc ferunt primi Dionyſii æmulatione, ſuſcepta expeditione, multis obitis provinciis, defunctum victoriis Hiſpaniam maleficiis omnibus atque immanitate repurgaſſe eorum, qui in tenuiorum fortunas graſſabantur. Quo tempore Milicus Myricæ filius, fortaſſis & ipſe è Siculi poſteritate, gratia, opibus, auctoritate plurimum poterat inter Hiſpanos. Milici nepotes non procul Biatia Caſtulonem condiderunt in Bæticæ agro, urbem quondam inter primas Hiſpaniæ nobilem. Dionyſii duo ſocii ab eo reditum ad ſuos adornante in Hiſpania relicti cum poteſtate. Luſus à quo Luſitanorum nomen & gens, & Pan, quem deluſi vana ſuperſtitione homines divinitati conſecrarunt, & ab eo univerſa provincia Pania primum, deinde Spania dicta eſt, auctores Varro atque Plutarchus. Non longo annorum intervallo Jaſon Theſſalus gloriæ cupiditate incenſus, pyraticæ deditus (quod ingentes opes parabat, littoribus nondum munitis, hominibus per agros paſtorum in morem in tuguriis habitantibus) Argi induſtria excellenti forma navim ædificandam curavit: multiſque ſociis ſibi adjunctis, Hercule Thebano, Orphæo, Lino, Caſtore & Polluce ex Theſſalia ſolvens ad Sigeum Trojæ promontorium Heſionem Laomedontis filiam eripuit ab interitu: inde in Colchidem perlatus, velluſque aureum furatus, hoc eſt, auri gazam, quod per rivos è monte Caucaſo dilapſum villoſis pellibus piſcari quaſi retibus ſoliti erant, cum iis copiis raptaque Medea in Mœotidem Cimmerio boſphoro ſuperato penetravit. Tanai mox adverſo, quo fluvio ab Europa ſecernitur Aſia, navim aliquanto ſpatio, qua pertractam remulco, qua ſolutam in partes humeriſque deportatam in Sarmatico littore rurſus compegiſſe fama eſt Germaniæ, Galliæ, atque Hiſpaniæ circumductis littoribus, tandem ad freti Gaditani fauces conſtitiſſe, in iis extremis, qua in Mediterraneum mare ſe pandunt, monti Calpi impoſuiſſe arcem: quæ de Herculis nomine Heraclea dicta eſt. Prædæ cupiditate ex ea cum Hiſpanis varia fortuna pugnatum. Ingens præda fuit, qua in naves impoſita, juſtoque præſidio in arce relicto, Saguntum abiit: ibi benigne accepti propter communem originem linguæque commercium, ad Baleares excenſione facta, Bocorique earum Regè in poteſtatem redacto, quia nullum iis in locis aurum inveniebatur, comparo commeatu, bobuſque lectiſſimis, in naves impoſitis in Italiam tranſmiſere. Quo loco in montis Aventini antro interfecto Hercules Caco, morem etiam ſuſtulit Saturnum quotannis placandi homine de ponte Milvio jactato, quod crudele erat & inhumanum, ritu tamen permanente, ut effigies hominum ſcirpeæ verorum vicariæ mitterentur in aquas. Longiſſima navigatio fuit, miraculo comparanda, præſertim cum ſoluta rurſus navi per Liguriam, qua parte breviſſimus in Padum trajectus eſt, in Hadriam delati abſoluta navigatione læti & incolumes, tantis rebus perfectis clariſſimi in patriam perveniſſe credantur. Verum externa mittamus, ſatis oneris ſuſtinentes Hiſpanienſium rerum commemoratione. Auctorem habeo Hecatæum, qui Herculem Amphitrionis, alio nomine Alcæum, veniſſe neget in Hiſpaniam. Diodori & aliorum omnium opinio reſiſtit. Veſtigia præterea in Hiſpania, Pyrenæis jugis, & Gallia Narbonenſi hujus expeditionis multis ſeculis impreſſa, ipſo in Italiæ aditu Alpes Lepontiæ & Euganeæ ab Herculis comitibus ſic dictæ declarant, veniſſe quidem in Hiſpaniam Herculem, & copiarum quidem partem terra in Italiam per-

perveniſſe, inde locis Græca nomina facta. Nam quod Geryonum cædes eidem à Virgilio tribuitur, errare potuit ut humanus, ex nominum ſimilitudine temporibus commutandis. Poſt Herculis expeditionem & Milici ætatem, Gargoris in Hiſpania regnavit, mellis colligendi inventa arte uſuque nobilis, unde Mellicolæ cognomen affingendi occaſio. Hujus ætate bello Trojano confecto, atque utriuſque exercitus reliquiis in varias orbis partes diſperſis, non pauci neque contemnendi Græcorum Duces in Hiſpaniam navigarunt, & noſtrorum ſcriptorum conſentiens opinio confirmat, multas gentes eo antiquitus traductas propter locorum commoditatem in variis ejus provinciæ partibus conſediſſe. In quo numero Teucer amiſſo Ajace fratre, eoque à patre Telamone aditu patriæ prohibitus, in Cypro Salaminam urbem patriæ cognominem conſtituit. In Hiſpania deinde, quibus locis Carthago eſt, urbem alteram de ſuo nomine Teucriam poſuiſſe memoratur, quod pro vero relinquerem, ſi Iſidori teſtimonio, qui Teucrum quidem in Hiſpaniam veniſſe ait, confirmaretur: aut ejus urbis aliqua veſtigia vel obſcura poſſent demonſtrari. Illud conſtanti auctorum fide traditur, Teucrum freti faucibus enavigatis, flexiſque ad dextram proris, ac promontorio Sacro ſuperato, in Calæciæ littore urbem Hellenem conſtruxiſſe, quo nunc loco Pontevedra ſita eſt, de ſocii nomine Amphilochiam, quam Romani Aquas calidas dixerunt, Suevi (quo tempore iis locis imperium tenuere) Auriam. Diomedem rurſus memorant Tydei filium Hiſpaniæ littoribus prænavigatis, repulſum undique provincialium virtute ſupra Luſitaniam Tudem ſive Tydem urbem paterni nominis monimentum exædificaſſe, eo terrarum tractu, qui Minii & Limiæ oſtiis ad mare eſt incluſus. Omnino Mneſtheus Athenienſis auctore Strabone libro tertio, ſua & ipſe claſſe in Gadeis delatus, è regione ejus inſulæ qua parte Belom, qui Guadalethes eſt, in mare influit, urbem ſibi cognominem ab imo totam conſtruxit portu munitam. Templum etiam in eodem littore inter duo Bætis brachia, cui olim templo Mneſthei oraculo nomen fuit: quod ad Græcam ſuperſtitionem inter Hiſpanos ſuſcipiendam, magnum attulit momentum. Ulyſſem tandem veniſſe in Hiſpaniam, atque in Luſitaniæ littore urbem Ulyſſiponem condidiſſe Strabo Solinuſque, ipſoque ex nomine ducta conjectura confirmant. Refellunt quidam tum nominis argumento, nam Oliſipo ex antiquis monimentis, & lapidum inſcriptionibus nominari ſcribique debet, & quoniam Ulyſſis aræ ſupra mare Armoricum in Belgis non uno loco extabant, nempe ex Græca vanitate, quem in Deorum numero habebant, ei templa atque oppida conſecrabant, quod Hiſpanis contigiſſe etiam, non inepte prorſus arbitrantur.

CAPUT XIII.

Habidis res geſtæ, & generalis Hiſpaniæ ſiccitas.

INTEREA Gargoris Rex in Tarteſſiorum ſaltu, ubi Titanas adverſus Deos bella geſſiſſe antiquitas finxit, Curetum regnum tenens autore Juſtino, cæteras virtutes omnes, quæ magnæ in illo fuerunt, una crudelitate ſuggillabat. Habidem nepotem ex filia furto conceptum ad depellendam generis ignominiam, dolorem ex eo caſu procurandum, feris laniandum in monte objici mandavit. Illæ naturæ conditione mutata eam infanti exhibuerunt humanitatem, quem efferatus avi animus denegarat, uberibus diſtentis lacte etiam in os inſtillato. Repertum incolumem, in anguſto primum tramite pecoribus conculcandum, avi juſſu projectum ad majora fata numinaque ſervarunt. Multorum dierum inedia maceratæ canes, quibus & ſuibus denuo fuerat objectus, quodam miſericordiæ ſenſu ultro lactarunt. In mare demum præcipitatum fluctus ſuſtentarunt, cerva in littore diligenter aluit. Pro alimenti conditione animi mores corporaque mutantur. Eo lacte educatus, mirabile dictu eſt, quantam pedibus grandior celeritatem excitarit; ferarum curſum adæ-

adæquabat, undique prædas agebat importunus & audax, neque resisti poterat, cum ad velocitatem vires & industriam adderet. Insidiis tamen exceptus, laqueoque implicitus ad avum perductus est. Ille ad juvenis conspectum sensu naturæ tacito, quo sæpe ignorantes tangimur, (& nescio quid ea fortuna majus micabat in facie) vultu nepotis, & notis quæ infantulo injustæ erant, attente consideratis, intellexit nepotem suum non absque Deorum consilio è tot periculis fuisse servatum. Odium humanitate mutatum. Habidem nominatum regio cultu, dum vixit, apud se habuit: moriens successorem regni, hæredem fortunarum reliquit. Suscepto imperio cæteros ante se Reges industria & virtute superavit ingenio præstanti, corpore tantis laboribus durato: quæ res magnas difficultates non solum mitigare, sed exhaurire etiam consuevit. Feros homines per agros dissipatos in urbes & oppida coire persuasit, quantum præsidii esset in mutua societate, atque communis juris commercio demonstrans, ad vitæ cultioris commoda, disciplinæ studium adjectum, sic feri gentis mores humanitate mutati. Vini usum, agrique colendi rationem longo ex intervallo restituit: nam herbis antea, & sponte natis frugibus pomisque tolerabant vitam. Leges sanxit, fora constituit, judicia & magistratus ordinavit. Quo virtutum tenore incredibilem à suis gratiam, apud exteras nationes nominis celebritatem consecutus, ætate omni ad ultimam senectutem peracta, vitam morte mutavit. Ejus posteri per multa secula regnum tenuisse traduntur, nulla neque nominum neque temporum designatione, nisi quod Habidis res gestæ in Davidis Judaici Regis ætatem incidisse creduntur. Justinus videtur Geryonibus æqualem facere, & in diversa parte tenuisse imperium. Consequenti tempore nihil in Hispania accidit memorabile, quod quidem in litteras sit relatum, præter insignem & diuturnam, quæ non multo post consecuta est in Hispania, terræ aerisque viginti sex annorum siccitatem, ut nostrates historiæ affirmant, tantam ut fontibus fluviisque omnibus, præter Iberum & Bætim, præ ariditate consumptis, humoreque penitus exsiccato, quo partes terræ pulvisque coagmentantur, agri in vastos hiatus abirent, facultate sublata alio commigrare cupientibus vitæ sustentandæ necessitate. Sic Hispania locis præsertim mediterraneis arborum & herbarum honore nudata (paucas quasdam arbores ad Bætis ripas conservatas ajunt) bestiis & hominibus consumptis fame, in solitudinem redacta est miserabilem vastitatem. Regum nobiliumque progenies à stirpe defecit, tenuioribus, quibus res angusta domi erat neque in multos dies paratus commeatus, in vicinas provincias locaque maritima tempestive dilapsis. Unde terræ tandem post vim ventorum maximam, qui subsecuti sunt, & arbores omnes radicitus convulserunt, copiosis pluviis depulso malo, ad pristinas sedes aliis permixti gentibus reversi Hispanorum gentem & nomen ferme ad interitum perductum instaurasse creduntur. Sic nostræ historiæ sentiunt. Alii præstanti homines ingenio eruditione magna, hujus narrationis fidem conantur elevare his fere argumentis. Quod nullus neque Latinorum neque Græcorum scriptorum, ac ne nostræ quidem omnes historiæ tantæ rei mentionem faciant, cum sæpe levia & minutissima quæque persequantur. Nulla neque profectionis Hispanorum neque reditus vestigia extent, nulla monimenta, minori sæpe de causa excitari solita. Negant deinde tanta & tam diuturna siccitate, qualem fuisse perhibent, humoris partem aliquam in Bæti, Ibero aut omnino ulla in parte conservari potuisse, quantum humoris unius æstatis spatio ob pluviarum raritatem Solis æstu consumatur ad conjecturam de re tota revocantes, quo tempore sæpe copiosa flumina exsiccantur consumptis penitus aquis: præsertim si maligni sideris vis terris incubuerit, eoque majori aliqua ariditate laboratum fuerit. Adjiciunt tam longi temporis siccitate, non satiscere terram, sed in pulverem comminui necesse fuisse: cum humore concrescant corpora, solvantur ariditate: Africæ Libyæque exemplo, ubi præ Solis æstu terræ humore consumpto, pulveris fluctus montesque vi ventorum concitantur. Hæc illi. Nos ductam per manus famam, & historiarum nostrarum consentiens testimonium temere repudianda non putamus, & licet antiquitatem

tem excusare, quæ summas rerum nunciat tantum, ordinem & vestigia confundit: aut quæ aliis contigerunt, in alios permutat, fama omnia in majus auget, uti in magnorum fluminum lapsu, non temporum intervallo modo, sed & locorum longinquitate non maxima sæpe memoria vitiata. Quod in re præsenti evenisse arbitror ariditate ejus temporis, minus diuturna, certe minus gravi, pluviis malignis nonnullis tamen terram irrigatam subactamque, ne solveretur in pulverem: neque fluviorum aquas omnium penitus defecisse, fructus modo arborum terræque fruges ad maturitatem perduci, hiatusque & voragines semel patefactos, coagmentari nimiam siccitatem vetasse. Et fortassis quod Phaetonis ætate in aliis provinciis accidit: terras exustas Solis ardoribus, aeris insolenti siccitate (fabulæ commento rem gestam antiquitas adumbravit) eandem calamitatem Hispania pertulit, huic alioqui malo inter primas obnoxia.

CAPUT XIV.

Celtæ, Rhodii, Assyrii in Hispaniam veniunt.

HISPANIÆ vastitatis fama finitimarum gentium animos misericordia complevit, rerum humanarum vices considerantium: deinde depulso malo magnam earum multitudinem in provinciam attraxit. Agros, cultum, & copias Hispanorum, aut suis ipsi oculis viderant rebus integris, aut ex aliorum prædicatione adamare cœperant. Cum uxoribus, liberis, atque impedimentis omnibus populariter commigrarunt: vastæque & latissimæ provinciæ eam pro se quisque partem domicilio delegit, quam rebus suis maxime idoneam fore judicabat: sive pecore dives esset, sive agrorum cultui commerciove deditus. Horum industria, multitudine, fœcunditate haud longissimo tempore pristina elegantia, cultus, frequentia restituta locis est, novaque rebus facies reddita malorum colluvione sublata. Ex finitima Gallia Celtæ Pyrenæi jugis superatis, Hispaniæ tractum incolendum suscepere ad Iberi ripam protensum, Idubedæ monti ad Solis ortum adjacentem, lætissima cæli solique facie, ubi Turiaso, Nertobriga, & Arcobriga erant. Ab his & Iberis mixto inter se sanguine Celtiberiæ gentis appellatio conflata etiam est, initio angustioris: deinde sobole aucta fines gentis nomenque ad Austrum prolatum, argumento Segobrigam, Belsinum, Valeriam, Urcesiam, aliaque oppida locis remota ab idoneis scriptoribus in Celtiberis poni; quod plerisque gentibus accidit, ut procedente tempore earum gentium fines alternarent, nunc angusti nunc lati pro rerum eventu vario. His finitimi ad Septentrionem Arevaces, ubi Uxama & Agreda sunt, Duraci, Pelendones, Neritæ, Præsamarci, Cileni Celtiberis contributi, iisque sanguine conjuncti, locis finitimi uno se tempore ex Gallia in Hispaniam infudisse creduntur, conjectura probabili, argumento evincente nullo. Illud majori fide nititur: Rhodios propter magnum in re nautica usum, maris imperium tenuisse annis viginti tribus, & quod in aliis provinciis præstitum erat, ut se muniendi causa, classesque continendi maris tempestatibus clauso mari, præterea unde commercii cum provincialibus facultas esset, arces multis locis construerent: idem sibi in extrema Hispaniæ ora faciendum judicasse, ad Pyrenæi montis radices Rhodope constituta ad idoneam maris stationem, quæ urbs à nostris Roses vocatur, in eam amplitudinem quondam aucta, ut Gotthorum imperio Episcopi sede esset insignis: nunc ad casas redacta præter ruinas & antiquæ nobilitatis vestigia nihil retinet. Nauticos ex sparto funes plectere, atque ad varios vitæ usus storeas Rhodii primi docuerunt Hispanos, molas trusatiles versare manu molendo frumento, & ad facilitatem conficiendi panis: quod multo ante labore rudibus ingeniis & industriæ omnis ignaris constabat. Numos ex ære percussos primi mortalium in Hispaniam invexerunt, magno miraculo risuque initio provincialium, cum parvo ære, unde nullus usus sperabatur, viderent cibos, tegumenta, variaque instrumenta mutari. Accessit religionis cura Dianæ templo Saguntinorum imitatione ædificato: quod exquisitis cæremoniis hostiis-

hostiisque colebatur. Fortassis etiam (nam ritus non explicatur) more è Tauris translato, apud quos hospites Dianæ immolare usitatum erat. Herculi oraculum præterea constitutum sacraque: quæ non faustis acclamationibus, neque sacerdotum placida prece, sed maledictis & execratione peragebantur: nullaque re magis contaminari habebant persuasum, quam si inter solennes ritus vel imprudenti bonum verbum excidisset. Cujus rei hæc ratio reddebatur. Hercules Lyndum, quod est oppidum Rhodi, delatus forte, ab aratore bovem alterum pretio sibi vendi postulavit: & cum non impetraret, utrunque vi abstulit. Injuriam ille, quoniam nihil aliud supererat, maledictis ultus est, quæ Hercules tum quidem inter epulas cum risu & cachinnis audivit. Postmodum eo ad divinitatem consecrato Lyndi civibus placuit rei gestæ monimentum perpetuis sacris celebrare ara posita, quam Bouzygon, id est, bovis jugum dixerunt: atque eo ipso rustico sacerdote creato, binis mactatis bobus, convitia in Herculem certis temporibus instaurari sanxerunt. Is mos ritusque à posteris conservatus hoc tempore ex Græca vanitate, Rhodiorum commercio, cum multis venit in Hispaniam. Rhodope ex adversum Emporiarum sita est duodecim millium trajectu intervalloque inter utranque civitatem. Pyrenæi montes, quibus hæ urbes vicinæ sunt, per hoc tempus omni ex parte conflagrasse memorantur, de cælo tacti, an à pastoribus incendio per imprudentiam excitato, forte etiam de industria arboribus dumisque combustis campos pandere, idonea culturæ & habitationi reddere rura propositum erat. Ex ea re Pyrenæi vocari ii montes cœperunt à Græcis hominibus, quorum lingua, Pyr, ignem significat. Alii malunt ab igne cælesti eam appellationem conflatam, quo sæpe tanguntur ob sublimitatem. Nam quod de Pyrene quidam fingunt ab Hercule adamata, atque iis in locis defuncta, aut à Pyrrho Rege quondam Hispano affirmant Pyrenæorum vocem fluxisse, à sanioribus tanquam fabulosum repudiatur. Omnino ejus incendii vi, auri & argenti venæ, quibus tum ii montes tum universa Hispania scatebat, eoque Plutonem in ejus terræ visceribus delitescere fingebatur, conflatæ ardore atque solutæ rivos liquati metalli in omnes partes emiserunt. Ii rivi sedato incendio concreti fulgore suo admirationem provincialibus commoverunt: contempti tamen ab ignorantibus quanti ea metalla essent. Aliis tamen nationibus re vulgata in Hispaniam veniendi incredibilem animis cupiditatem immiserunt, minime dubitantibus, ab ignaris suorum bonorum Hispanis, facile aurum & argentum impetraturos se, aut vilissimis mercibus scrutisque commutaturos.

CAPUT XV.

Phœnicum in Hispaniam adventus.

PHOENICES primi mortalium mare classibus tentasse feruntur: atque ad regendum navium cursum Elicem, Cynosuram, ipsumque imprimis cæli cardinem observasse. Ii maris imperio Rhodiis, Phrygibusque erepto, Tyroque nobilissimo Orientis emporio profecti ad Hispaniæ copias inter primos navigarunt. Hispaniæ partem quam primum tenuerint, auctores non consentiunt. Aristoteles Phœnices ait, ad Gaditanum fretum appulsos tantam argenti vim à Tartessiacis oleo advectitio mutasse, ut cum neque navibus ferri neque capi posset, omne instrumentum nauticum ipsasque anchoras ex argento conflarent. Fortassis Pyrenæi incendium per alias etiam Hispaniæ partes montesque vagatum similes ubique copias produxit in lucem, aut quod vero est propius, argentum ipsi effoderant, cujus secturis Bætica abundabat imprimis. Alioqui Phœnices extimas Hispaniæ partes primum tentasse credibile est: atque argenti vim illam maximam ex Pyrenæi incendio sublatam concedentibus provincialibus, mercium quas afferebant permutatione. Sichæum autem vel huic classi Ducem (quod nostri scriptores affirmant) vel non multo post repetitis subinde navigationibus venisse in Hispaniam, credi par est: atque ex eo commercio eas copias paraf-

paraſſe, quæ regiæ quidem ſororis nuptias conciliarunt primum, exitio deinde fuerunt, Pygmalione viro auri Hiſpanici cupiditate corrupto: Didonem occiſo marito iis copiis raptim in naves impoſitis erepriſque tyranno, fugam Tharſis, id eſt Tunetum, cum qua urbe Tyriis frequens erat commercium, adornaſſe: multis adjunctis ſociis Sichæi miſericordia, odio tyranni, viduam Didonem ſecutis. Iis ad ſobolem propagandam in Cypro excenſione facta virgines raptæ, abductæque Charchedonem: quod oppidum olim Charchedon Tyrius à Tuneto urbe duodecim paſſuum millibus condiderat. In eo agro à provincialibus auro redemptum terræ quantum bovino corio complecterentur: quo in tenuiſſimas partes diſſecto juſtæ arcis idoneum locum occuparunt, fraudem incolis diſſimulantibus. Unde & arci nomen Byrſæ factum eſt, id enim bovinum corium ſignificat, ut Juſtinus ſcribit libro octavo decimo. Alioqui vero propius eſt Byrſam Phœnicum lingua, quæ Hebraicæ affinis eſt, dictam quaſi Boſra, quæ vox arcem munitionemque ſignificat Hebræis. Eam arcem perpetuo muro cum Charchedone junctam, locíſque amplificatam, atque novis exornatam ædificiis Carthaginem nominavit, conditam urbem annis duobus & ſeptuaginta priuſquam Romanæ Urbis fundamenta conſtarent. Verum externa mittamus, ne incerto exitu infinita feratur oratio noſtra, in Hiſpaniam redeamus. Ad quam Sichæo ſublato Pygmalion navigatione Hiſpanica, quæ aliquot annis intermiſſa fuerat, inſtaurata, veniſſe in Hiſpaniam fertur: atque ad Turdulorum littoris partem eam, ubi Almunecar oppidum cernitur, urbem Axim ſeu Exim nomine condidiſſe. Inde commercio cum provincialibus inito, atque Hiſpanicis copiis onuſta claſſe reverſum in patriam. Repetita iterum & tertio ea navigatione Gadeis tenuiſſe noſtri hiſtorici confirmant: quam inſulam ab Ori ſociis Erythræ nomen accepiſſe ſupra eſt demonſtratum, Gadiram ab his Phœnicibus, quod ut Hiſpaniæ ſepes marinis Oceani fluctibus objecta eſſet. Quidam diverſam cauſſam ejus appellationis deſignant, nimirum oppidum quod primum in ea inſula conſtituerunt Phœnices, ſepe valloque mœnium vice muniviſſe. Herculi in eo oppido templum conſtructum ajunt, ex adverſum continentis, qua parte extenuata in cuſpidem inſula deſinebat in promontorium Herculeum ab eo templo dictum, ſic perſpicaci homines ingenio odorantur. Bini profecto in ea inſula putei erant admirandæ naturæ, alendæ ſuperſtitioni idonei, alter aqua dulci, cum ſe æſtus ex alto incitabat, quod bis accidit quotidie duodecim horarum ſpatio, incrementa ſimilia & decrementa ſuſcipiens, ſalſa alter, eaſdem viciſſitudines ſed ex contrario ferens, imminuta aqua cum ſe æſtus extuliſſet, aucta remittente æſtu. Erat & Geryonis arbor, ſic dicta, quod præciſo aliquo ramo, humore quaſi ſanguine ſudaret, eo rubicundiore, quo propius radices cædebatur, cortice pineo, ramis ad terram inflexis, ſoliis cubiti longitudine, latitudine digitorum quatuor, neque plures una & altera, quam prioris radices protulerunt. Ad Phœnices redeamus, qui aliis conſtitutis oppidis, in quo numero Malaca & Abdera ſunt, & Bæticæ parte ſub jugum miſſa, ad univerſæ Hiſpaniæ imperium niti cœperunt non obſcure, ejus provinciæ opibus & commercio formidabiles. Plato in Timæo eſt auctor, Atlantides (jacent Gadeis in Atlantico mari) ex Erythræa inſula profectos, & in Achaiam delatos Athenas quidem initio expugnaſſe, deinde autem belli converſa fortuna ad unum omnes periiſſe. Eam expeditionem de Phœnicibus quidam interpretantur, Orientis, Occidentiſque imperio validis, Gadeis obtinentibus. Uno tempore Romanæ Urbis fundamenta ponebantur, & Judæorum rempublicam Ezechias Rex gubernabat Iſraëlis regno, quod decem ejus gentis tribus complectebatur, ſublato ductu Salmanaſaris Aſſyrii Regis potentiſſimi. Hujus filius Senacheribus numeroſo exercitu comparato, orbiſque imperium animo complexus, Judæam provinciam igne, ferro, & direptionibus vaſtavit, Hieroſolymam obſedit. Curſu tandem victoriarum, elatus, majoraque verſans animo, quam quæ gerere videbatur, relicto cum copiarum parte Rabſace ſubigenda Hieroſolyma anno quarto decimo regni Ezechiæ, ipſe cum robore exercitus Peluſium progreſſus, quæ Heliopolis fuit, ab ea obſidione cum ignominia

minia est repulsus, Tarachone, qui ad Æthiopiæ regnum, Ægyptum armis adjecerat, obviam facto. Herodotus à muribus dixit omni bellico instrumento corrupto, vitiata memoria arbitror, quam Hierosolymæ accepit in ipso reditu cladem, centum octoginta quinque hominum millibus divinitus una nocte prostratis, ad Ægyptios transtulisse, nisi forte divina urgens ultio utroque loco susceptæ impietatis pœnas sumpsit. Tarachonem hunc scribunt Assyriorum tempestate ab Ægypti finibus pulsa victricibus armis tum alias provincias lustrasse, subegisse gentes, tum in Hispaniam directo cursu (Strabo in Europam progressum ait) in ea ora cis Iberum in edito tumulo Tarraconem urbem sibi cognominem condidisse, quam tamen Scipiones multo post tempore instaurantes primæ conditionis laudem tulerunt, Plinii etiam Solinique testimonio, neque apud vulgus tantum, sed etiam ab expolitis ingenio & doctrina hominibus attributam.

CAPUT XVI.

Carthaginenses Ebusum capiunt, Baleares tentant.

SECUNDUM hæc Carthaginenses cum validis instructi classibus terra marique essent potentissimi, & ad imperii amplificationem multum referre haberent persuasum, si vicinis Mediterranei maris insulis potirentur: unde ad Europæ imperium gradum facere cogitabant: primum Siciliam armis tentarunt, deinde Sardiniam atque Corsicam eventu vario, successu haud satis prospero, cum undique insulanorum virtute repellerentur. Optimum visum est minores primum insulas aggredi. Itaque Liguriæ & Galliæ ora relicta, atque ad Hispaniæ littus directo cursu Ebusum ceperunt insulam scopulis quidem circumcirca impeditam, aditùque difficilem, nisi qua ad Austrum Idoneus portus se pandit: Dianio promontorio objectam disjunctamque à continenti centum non amplius millibus passuum: cæterum locis angustam ac vix ambitu colligentem viginti millia passuum, plurima ex parte sylvis obsitam, unde à Græcis Pityusæ à pinorum copia nomen tulit: salinis divitem, atque totius terræ nobilitate præcipua: quando venenata animantia ipsa non procreat, advecta perimit naturæ vi quadam admirabili: eo amplius cum non sine ludentis naturæ miraculo Ophiusa prope sita esset, noxiis scatens atque vastata animantibus, ut prisci Cosmographi testati sunt. Quæ quo hoc tempore nomine vocetur, divinare facilius est, quam certa ratione designare; aliis Formenteram facientibus bis mille passibus remotam ab Ebuso: aliis Draconeram putantibus majori Baleari propemodum conjunctam. Doctioribus placet montem Colubrarium continenti vicinum, atque Peninsulæ oppido objectum Ophiusam credere, in quem signa vetera consentiunt: serpentibus impediri atque vastari, unde Græci Ophiusam dixere, Latini Colubrariam. Neque moveat quod antiqui descriptores terræ Ophiusam Ebuso propinquam fecerunt, falli promptum fuit propter regionum longinquitatem. Ergo Carthaginenses in insula Ebuso urbe ejusdem nominis ædificata, duas alias ad Ortum insulas adiverunt, ab Hispaniæ littore sexaginta passuum millibus sejunctas, inter se triginta; has Græci quoniam à nudis hominibus incolebantur dixere gynesias, à fundis quibus certissime collimabant, Baleares: & alioqui minorem Nuram, majorem Clumbam Florianus dictas ex Antonino ait. Harum insularum littora & aditus omnes Pœni quidem circumducta classe explorarunt, interiora penetrare ausi non sunt, incolarum feritate deterriti: quos qui lacessissent ardentiori spiritu juvenes, cæsi atque rejecti in naves reliquis documento fuerunt, feros montanosque homines temere irritandos non esse. Hispaniæ deinde littora tentata, si possent aut commercio provinciales aut armis subjugare, Hispanorumque copias Carthaginem avertere, eventu nullo duas ob caussas Saguntini iis insulis vicini, ut erant à multo usu cauti magnoque ingenio, non ignari Pœnos libertati Hispanorum insidiari, à suis eos littoribus prohibuerunt, ingeniorum dexteritate provincialibus persuasis ab ejus gentis commercio abstinere: in specie amicitiæ latere insidias. Accidit commode

mode ut res adversæ Carthagine classes in patriam revocarent; quæ intestinis dissidiis fluctuabat, & Africanorum armis impar erat; præterea sævissima pestis lue per ignobilia capita vagata in urbe ad paucos erant redacti. Iis malis procurandis cruenta sacrorum religione & scelere pro remedio usi sunt. Ritu ex Syria translato, ubi Melchon, id est, Saturnus à Moabitis & Phœnicibus humano sanguine placabatur, sancitum ex oraculorum responso, quotannis lectissimos juvenes ejus Dei numine placando ut mactarent. Erat simulacrum ingens manibus cavis & complicatis, quibus impositi infantes, pueri, adolescentes in subjectam foveam igne ardentem arte quadam præcipitabat. Magnus circumstantium clamor erat, tympanorum & sistrorum crepitu partes omnes personabant, ne juvenum scilicet ejulatus auditi ad misericordiam revocarent animos. Ea se religione cum civitas implicasset, calamitatis sæpe caussæ depulsæ sunt, divino numine abjectum veritatis lumen novo & majori errore vindicante. Impius & crudelis ritus non magno intervallo in Siciliam primum ex Africa, deinde ad Hispanos manavit, tanta immanitate ut rebus in supremum & maximum periculum adductis, nisi Regis majori filio mactato non satis propitiari numen, haberent persuasum. Quod Moabitarum Regem usurpasse, cum à Judæis obsidione premeretur, divinæ perhibent litteræ, & fortassis memoria retinebant, Abrahamum Judaicæ gentis auctorem à Deo jussum, filium unicum aræ impositum jugulare. Mala sæpe exempla ex bonis initiis sunt nata. Philo sane in Phœnicum historia morem, inquit, supremis periculis fuisse, civitatis Principem, filium dilectissimum dæmonio ultori pretium liberationis offerre; quod Saturnum, quem Phœnices Israelem vocant, fecisse ait, filio ex Anobret Nympha unico, cum bello civitas premeretur, super aram regiis ornamentis impositis immolato. Corrupta memoria Israelem posuit, quippe homo externus, pro Abrahamo.

CAPUT XVII.

Argantonii ætas.

IN hoc ipsum tempus, quantum in rebus tam antiquis conjicere licet, annum sexcentesimum vigesimum ante Christi Dei ortum salutarem, cum se hominibus in carne monstravit: qui annus ab Urbe condita centesimus trigesimus secundus erat, Argantonii Tartessiorum Regis nobilissimi ætas incidit. Hunc Silius totos tercentos annos vixisse ait: Plinius ex Anacreontis sententia eam annorum illi summam dimidiatam dat. Erat illi magnus in re militari usus, & ex multarum rerum varietate prudentia singularis: usque eo ut rerum summam & imperium permitterent provinciales, ejus virtute atque industria vanos sore Phœnicum conatus sperantes, jam ex latebris atque insidiis erumpentium in apertam tyrannidem. Quam ut constituerent in continentem trajicere, rixas contentionesque serere inter Hispanos, alias ex aliis discordiarum caussas nectere, sensimque multa oppida suæ ipsorum ditioni subjugare. Cognito provinciales periculo condonatis mutuis injuriis patriæ caritati, sub unius imperio devincti Phœnicum audaciam reprimunt, susceptam à majoribus libertatem tuentur. Auctorem habeo, qui Argantonium affirmat cursu victoriarum secundo Bæticæ oram maritimam universam, ipsasque adeo Gadeis sub imperium misisse, quod haud difficillimum fuit plerisque Phœnicibus ex ea insula profectis Tyrum, auxilium adversus Nabuchdonosorem Babylonium: qui numeroso exercitu formidabilis in Judæam impetu facto, Hierosolymam urbem copiis, frequentia, ipsaque imprimis loci sanctitate inter Orientis civitates facile principem ceperat, Sedechia Rege capto, atque cum universa Judæorum multitudine in servitutem abacto. Tyrios deinde impugnandos sumpserat mari terraque nobilissimum Orientis emporium. Illi quanto in periculo res essent, Carthaginem in Africa, in Hispania Gaditanos extrusis legatis monuerunt. Ni mature opem communi patriæ tulissent, unde orti erant, & cujus industria atque commercio tantas divitias parassent, instare exi-

exitium. Debere eos ſive communi na-
turæ ſenſu tam opulentæ paulo ante civi-
tatis miſericordia tangi: ſive communis
patriæ periculo moveri: ſive etiam ſuo-
rum commodorum reſpectu, quæ caden-
te Tyro evertebantur. Celeritate opus
eſſe propter locorum longinquitatem, re-
rum anguſtiam. Rei bene gerendæ oc-
caſionem, cum in celeri momento ver-
ſetur, fruſtra amiſſam quæri. Non de-
bere eos ſumptibus deterreri, quos vic-
toria parta facile compenſare poſſet. La-
borem, periculum, ſanguinem, ſi opus
eſſet, communi parenti, unde omnia ac-
cepiſſent, patriæque caritati denegare,
nefas eſſe. Hac denunciatione quid Car-
thaginenſes fecerint clam eſt: Gaditani
certe ea permoti, delectu ſuorum habito
& Hiſpanorum auxiliis advocatis, inſtruc-
ta numeroſa claſſe, ſecundiſque à puppi
ventis, paucis diebus in Tyri conſpectum
delati, per mediam hoſtium claſſem ad
obſeſſos panetrarunt. Eorum adventu
civibus cum ſpe defenſionis ſtudium etiam
propugnandi acceſſit, tantum ut integris
ferme quatuor annis obſidionem tolera-
rint, enixe tum Tyriis tum Hiſpanis
pro extrema ſpe dimicantibus: ſic pa-
tientia atque virtute obſeſſorum frac-
tis Babylonii animis ab obſidione diſ-
ceſſerunt. Commodum etiam ex Afri-
ca nunciabatur, magnas in Ægypto co-
pias adverſus Nabuchdonoſorem conſcri-
bi: quos is conatus priuſquam mora con-
valeſcerent, reprimendos judicabat. Pu-
gnatum inter utroſque initio varia belli
fortuna: Ægyptus tandem & Africa vic-
tori, armis domitæ ceſſerunt. Inde in
Hiſpaniam tranſmiſit, ſpe ditiſſimæ pro-
vinciæ copias occupandi: ſimul ſtudio ar-
dens vindicandi miſſa Tyrum auxilia. In
extrema Hiſpania ad Pyrenæi radices ex-
poſito milite, reliquam Hiſpaniam Ga-
deis uſque pervagatus victoriis eſt. (Joſe-
phus in Antiquitatibus à Nabuchdonoſo-
re affirmat, hujus Nabuchdonoſoris filio,
Hiſpaniam ſubjugatam, Tyrum obſeſſam)
Verum cum ſe provinciales ad reſiſten-
dum compararent, neque Babylonius
vellet ſuperiores victorias adverſo aliquo
caſu corrumpere: ſatis divitiarum con-
geſtum eſſe, ſatis ad nominis gloriam
profeciſſe, orbis finibus imperio termi-
nato conſideranti optimum viſum eſt nu-
meroſa comparata claſſe ſolvere ex Hiſ-
pania, uti fecit ab Urbe condita anno
171. Hujus adventu in Hiſpaniam nonnul- 171
li, cum multos Judæos in expeditionem
traheret, arbitrati ſunt, multa Hebrai-
ca nomina cum in Bætica tum in Carpe-
tania locis adhæſiſſe, atque ex ea gente
Toletum, Scalonam, Novem, Maque-
dam, Jepem, aliaque minora oppida fuiſſe
conſtituta, ab Aſcalone, Nobe, Ma-
geddone, & Joppe Paleſtinæ urbibus,
appellationibus mutuatis. Toleti vocem
à Tholedoth derivatam, quod nomen
Hebræis progenies familiaſque ſignificat,
quæ magno numero ejus urbis fundamen-
ta poſuerint. Quam opinionem neque
refellere operæ pretium eſt, neque pro-
bare animus, cum levi conjectura nixa
ſit, neque veterum ſcriptorum fide auc-
toritateque fulciatur. Sic compreſſa Phœ-
nicum audacia & Babyloniis ex Hiſpania
reverſis Phocæenſes Phocæa Ioniæ civi-
tate profecti, cum claſſe longarum na-
vium, quarum primi Phocæenſes inven-
tores extiterant, in Italiam, Galliam, at-
que Hiſpaniam navigarunt Harpali ſævi-
tiam veriti copiarum pro Cyro in Aſia
Ducis ſic ſuſpicari juvat. Ii in extrema
Lucania ex adverſum Siciliæ Velia urbe
conſtituta, cæli ejus gravitatem & loci
ſterilitatem exoſi, atque ab incolis male
accepti, pars Corſica tentata, atque ad
Galliæ littus provecti idoneum portum
nacti, tumulo tribus ex partibus mari
cincto, difficile è terra aditu propter loci
naturam vallemque altiſſimam Maſſiliam
urbem condiderunt. Pars in Hiſpaniam
Tarteſſumque navigantes, Argantonio
Rege in urbem admiſſi oppoſitas Tarteſ-
ſo inſulas (nunc omnes præter unam Ju-
noniam nomine perierunt) quæ Aphro-
diſiæ vocabantur, Græco inſtituto atque
ædificiorum elegantia excoluiſſe memo-
rantur: effeciſſeque induſtria, ut quæ
paulo ante neglectæ jacebant, civibus in
deliciis eſſent. Subſecutum Argantonii
funus anno circiter ducenteſimo decimo 210
ab Urbe condita tot circum tumulum obe-
liſcis lapideis conſtitutis ſcilicet, quot in
bello hoſtes ſua ipſe manu peremerat;
quem morem ritumque tumulandi mor-
tuos Hiſpanis ſolennem atque uſitatum
fuiſſe, Ariſtoteles eſt auctor.

CAPUT XVIII.

Phœnices imperium meditantur Hispaniæ.

ARGANTONII mortem magni motus sunt consecuti Hispania non secus ac destituta gubernatore navis magnis tempestatibus jactata deinceps est: belli fortuna alternante atque ab Hispanis tandem aversa, quibus libertas erepta est Carthaginensibus in provinciam attractis. Phœnices per hæc tempora numero, viribus, & copiis aucti, atque jugo Hispanorum excusso, Gadeis insulam receperunt, fortunarum domicilium, commercii sedem, arcem imperii, unde in continentem transmittere cogitabant, si qua se occasio dedisset. Hæc cogitantibus, neque rationem tantæ rei perficiendæ satis explicantibus optimum visum est, religionis prætextu aggredi, quo nihil est in speciem fallacius. Quasi per quietem jussi essent Herculis sacra in Hispaniam transferre, templum Herculi in continenti ædificandi facultatem sibi, locumque esse provinciales postularunt: & cum datum esset, justæ arcis forma, addita munitione, magnis molibus ad culmen brevi perduxerunt. Multi loci religione, & insolenti cæremoniarum apparatu allecti locum illum domicilio delegerunt. Sic in urbis æmulam magnitudinem non magno intervallo excrevit, eo loco sita ut creditur, ubi nunc Medina Assidonia cernitur. Nam & Sidonis nomen consentit, & locus, cum sit objecta Gadibus, à maris littore, sedecim passuum millibus. Obtinebant præterea alias urbes minoraque oppida, vel ex ipsorum numero constitutas, vel per vim ablata finitimis. Unde ac ex templo præsertim prædas agere pecorum hominumque. Turdetum urbem, quæ olim posita fuit, præter Cæsarianum & Arcobrigam (hæ hodie Xerez & Arcos sunt) suæ ditionis fecerunt nullo meliori jure quam quod in vi & armis erat. A Turdeto sunt dicti Turdetani amplissima olim Bæticæ natio secundum Oceani littora Ana flumine terminati. Bastuli & ipsi in Bæticæ parte à Tartesso Veram usque fusi ad Mediterranei maris oram erant. Turduli à Menesthæi portu (is hodie portus à Sancta Maria nomen habet) præter Ortum & Septentrionem extensi paulo infra Cordubam Bæti superato, & Marianos montes attingentes, usque ad extremum Bæticæ limitem mediterranea obtinebant. Turdulos & Turdetanos Livius, Polybiusque unam nationem faciunt; plerique eorum fines confundunt, quominus iis describendis, aliisque populorum nominibus eorum ambitu comprehensis, sigillatim recensendis laborandum puto, Massienis, Selbisiis, Curensibus, Ligniis, aliisque haud exiguo numero nominatis à veteribus regionum descriptoribus. Quod rei præsentis est tamen; tantis injuriis læsa provincialium patientia, & novæ urbis incrementa suspecta habentes finitimi, bello Gaditanos lacessere constituunt concilio gentis ad diem certam indicto. In eo conventu Phœnicum injurias conquesti sunt. Ut semel Assidoniæ templum ædificare cœpissent, jugum provinciæ cervicibus impositum gravissimum. Homines esse avaritia insatiabili, crudelitate maxima, ex fraude & arrogantia compositos, in religionis simulatione inexpiabiles fraudes, immania scelera contegere. Non posse diutius eorum injurias sustineri nisi quid auxilii in mutuo gentis consensu sit, universis domo emigrandum, aliud domicilium, alias à Phœnicibus disjunctas sedes petendas. Quidvis perpeti fore satius quam tantas & tam frequentes injurias contumeliasque tolerare. Hæc verba multorum excussere gemitus, expressere lacrymas. Sed silentio tamen facto, Baucius Capetus Turdetanorum Princeps. „ Mollis, „ inquit, & enervati animi est calamitatem „ deplorare, leve malorum in muliebri „ ejulatu solamen, turpe nullam rebus „ asperis opem afferre præter lacrymas. „ Quin viros nos esse potius recordamur, correptisque continuo armis illa„ tas injurias vindicamus majori hostium „ molestia? Neque erit difficile paucos „ perduelliones de universæ provinciæ „ finibus exturbare: si qui numero, vi„ ribus, & caussa potiores sumus, ani„ morum concordiam adjungamus, mu„ tuis injuriis communi patriæ condona-

„ tis caritati: ne quod hactenus evenit, „ conceptæ animis simultates cursum ve- „ ræ laudis impediant. Violari numen „ nostris injuriis vindicandis nemo sibi „ persuadeat: nam favere sceleri non so- „ let, & injuria potius oppressis opitula- „ ri æquius est. Diuturnam hostium fe- „ licitatem metuere non debetis: sed il- „ lud potius cogitare consuesse Deos, „ quorum scelera ulcisci volunt, iis in- „ terdum res secundas & diuturnam „ impunitatem dare. Ituri in arma mo- „ do majores vestros & posteros co- „ gitate: ne obliti sanguinis vestri, ne- „ potum contumelias & commoda ne- „ glexisse videamini. Hac oratione cuncti, qui aderant, animis inflammati uno consensu bellum contra Phœnices decernunt. Duces delecti, iisque imperatum quam maximos delectus militum, & quam occultissime habere: quo hostes imparati facilius opprimerentur. Totius belli summa Baucio demandatur: quem exactæ prudentiæ opinio, virtus bellica, multarum rerum usus ad populum commendabat. Collecto per eum modum numeroso exercitu Phœnices inopinantes locis omnibus oppressi, divitiæ multo congestæ tempore direptæ, urbes & oppida expugnata momento temporis, tum ea quæ per vim occupata tenebant, tum alia, quæ ex sua gente fundarant. Assidoniam, quo se Phœnicum reliquiæ quasi ex communi naufragio receperant templi munitione confisæ, nihil impediente loci sanctitate eodem animorum ardore vi expugnatam solo æquant, civibus ad unum cæsis, tanta erat vindictæ cupiditas: ne templo quidem ipsi parcitur. Exasperati justa iracundia animi neque misericordiam recipiebant, neque religione movebantur. Multis annis magnaque diligentia quæsitas opes, fundatam urbem & templum hostilis iracundiæ flamma vastavit. Tanta ex eo Phœnicum consternatione, ut paucis in continenti oppidis iisque ignobilibus retentis, magis quia non impugnabantur, quam quod satis animi ad resistendum esset, in insulam Gadeis compacti de Hispania, ubi tanta invidia flagrabant, deserenda, consilia inter se communicarent. Omnino concordiæ spe omni sublata, externa auxilia advocare, iisque se adversus provincialium vim munire constituunt. E Tyro expectare longum erat in ea rerum angustia; unde minime debuerunt, Carthagine propter communem originem, regionum haud magnum intervallum evocant. Dato senatu, legati Phœnicum supremum in periculum res Gaditanorum venisse, Patribus explicant, nisi in ipsorum præsidio, spem nullam esse reliquam. Non jam de opibus laborare, quibus puncto temporis injuria exuti essent: sed de libertate & salute periclitari. Venisse quam toties expetiissent, occasionem in Hispaniam transeundi, honestam juxta ac piam, pro necessariis & cognatis tuendis, pro Deorum immortalium religione vindicanda: quæ Herculis templo everso sanctitatis opinione celeberrimo, sacrisque contaminatis violata erat. Se quidem libertate modo & antiquis finibus habituros satis: cætera victoriæ, præmia, quæ futura erant opinione ipsorum, suaque prædicatione majora libenter ipsis relicturos, imperium copiasque Hispaniæ. Carthaginenses audita Gaditanorum legatione bono eos animo esse jubent, eorum salutem fore senatui populoque curæ pollicentur. Magnam se habere spem fore brevi, ut Hispani suis malis castigati brevi, injuriis finem faciant; tantisper modo sustentarent, dum classis valida rebus omnibus instructa mitteretur in Hispaniam. Obtinebant ea tempestate Carthaginenses maris imperium numerosis classibus, sive commercio servientes, quo nomine per hæc tempora, uti ex divinis libris intelligitur, naves Tharsis celebres erant, sive proferendi imperii cupiditate: nam oram Africæ universam & inferi maris insulas non paucas sub ditionem miserant felici conatu. Hispaniæ aditu hactenus fuerant prohibiti eas ob caussas, quæ sunt superius indicatæ. Eo majori aviditate festinationeque instructa classis Duce Maharbale cum solvisset Carthagine, Baleares & Ebusum prætervecta idoneis tempestatibus Gadeis tenuit anno ab Urbe condita, ducentesimo trigesimo sexto. 236
Alii non multo ante primum bellum Punicum putant; quocumque certe tempore, ad imperium Hispaniæ aditu patefacto continuo littora vicina explorare, Hispanorum naves intercipere, atque ex ipsorum agris quam maximas & quam latissi-

me

me prædas agere, locis idoneis munitiones ædificare, unde incursiones in agros finitimos facerent. Quibus malis excitati Hispani Turdetum frequentes convenientes, Baucium denuo novi belli Ducem jubent. Is delectu suorum habito, hostium munitionem, quæ ex multis Turdeto proxima erat, intempesta nocte expugnavit, præsidio cæso præter paucos ipsumque ducem Maharbalem, qui equo per aversam portam evadens fuga servatus est. Eodem victoriæ cursu majora hostibus damna intulit. His rebus gestis Baucius gravem præda militem lætus in urbem reduxit. Carthaginenses, Hispanos vi opprimi posse desperantes ad Punicas artes conversi velle se pacisci simulant, non eo se venisse affirmantes, ut Hispanos bello fatigarent: sed ut cognatorum injurias vindicarent, & à sacrosancti templi violatoribus piacula exigerent. Turdetanos cives habere compertum, neque adversos Deos quidquam impie, neque in Gaditanos crudeliter commisisse. Gentis virtutem admiratos, amicitiam appetere potius, quæ utrique nationi non inutilis futura erat, ponerent arma, dextras jungerent, atque in amore responderent, à quibus essent provocati. Et ut intelligerent, nihil ficto animo geri, cuncta se præsidia deducturos, atque omnem militarem injuriam ab eorum finibus prohibituros. Ad hæc Turdetani, eam legationem gratam tum sibi fore responderunt, si cum verbis consentirent facta, bellum neque timere neque provocare: amicitiam Carthaginensium neque magnopere desiderare, neque repudiare oblatam. Eos esse Turdetanos, qui beneficiis maleficia ulcisci, & officio cum offensa certare consuessent, quæ gessissent non sua voluntate sed defendendi belli necessitate facta esse. Ad hunc modum quodam induciarum genere facto, se propius littora Pœni continuerunt: unde per oppida & arces dispositis præsidiis finitimos carptim fatigabant. Quod si qua paulo validior manus Hispanorum, vindictæ studio coivisset, militum licentiam excusantes, atque nova fœderis simulatione, simplices homines & tranquillitatis amantes illudebant: similique fraudè ad alios opprimendos convertebantur. Quæ res Gaditanis gratissima erat, Hispanis non videbatur intolerabilis, publica damna, ut fit, contemnentibus singulis, cum à privatis rationibus sunt sejuncta. Sic Carthaginensium vires augebantur nostrorum cessatione, ipsorum artibus, quod facile fuit Baucio tanto Duce per idem tempus defuncto die suo, nullo relicto successore hæredeve, quod sciatur.

CAPUT XIX.

Carthaginenses in Gaditanos insurgunt.

INSATIABILIS est humanus animus eo quod fortuna suppeditat seu vis altior, fœtent prima, cum majora versamus in animo: & quæ non minor est nostræ felicitatis labes, consortis impatientissima est natura potestatis. Extincto Baucio Carthaginenses de universæ Hispaniæ imperio cogitantes, à quibus evocati erant, propinquos & necessarios Gadium possessione Phœnices deturbare aggressi sunt. Fœcunda gignendis inimicitiis ambitio. Arte quadam semina discordiæ serere, misericordiæ simulatione erga veteres insulanos. Superbe Phœnices imperare prædicantes, neque communicare honores aut magistratus cum veteribus incolis, publicas & privatas fortunas compilare, ad vitæ conditionem servituti proximam miseros insulanos perductos esse. Sic Phœnicibus accusandis studia sibi multitudinis adjungere, malis artibus ambitiosi, ingenio pravo callidoque. Illi re cognita Pœnorum perfidiam accusare, neque cognationis respectu, neque beneficiorum memoria à concepto scelere retardari corruptis semel animis prava cupiditate. Arma corripiunt inter se. Primi Phœnices impetum in Pœnos faciunt, quem illi impetum non tulerunt, venturi securi scilicet, neque digna formidantes. Non pauci in conflictu perierunt, contento alii cursu in arcem, quam ad similes casus in extrema insula ex adversum Cronii promontorii paratam munitamque habebant, se receperunt. In tecta & agros Pœnorum conversa rabies, ignes passim injecti, direptæ opes.

G 2 Con-

Conturbati Pœni improviso malo gaudebant tamen, ut in malis, tumultu Phœnices facto honestam sibi occasionem belli defendendi præbuisse, urbemque eorum occupandi, quod brevi factum est. Deductis præsidiis omni ex parte, & fœderatorum auxiliis advocatis, à quibus paulo ante cæsi fugatique erant, ultro provocare ausi sunt, successuque elati, quoniam hostis nullo loco pugnæ copiam faciebat, ipsam urbem Gadeis expugnare aggrediuntur. Menses aliquot obsidio tenuit: ferroque tandem in urbem penetratum. In ea obsidione Pephasmeni Tyrii industria litteris quorundam celebratur, arietis machina inventa muris quatiendis: quam ex transversa trabe suspensam, atque libratam majori motus facilitate, majorique impetu quatere monstravit. Phœnicum calamitas magnam Carthaginensibus invidiam à finitimis conciliavit gentis perfidiam & inhumanitatem accusantibus: à quibus in partem imperii vocati essent, & quos paulo ante conservassent, iisdem libertatem & fortunas eripuisse: impios æque & ingratos nulla satis idonea caussa hospitii jura, consanguinitatis, amicitiæ, humanitatis priores violasse. Menesthæi portus cives, quibus magna ac diuturna cum Phœnicibus amicitia erat, imprimis dira omnia Pœnis imprecari, minitari vindictam, à jurgiis & convitiis ad bellum & arma ventum est. Validæ ab utraque parte copiæ in aciem productæ: prius tamen quam ventum esset ad manus prudentioribus placuit concordiæ viam aliquam tentare. Carthaginenses in unius pugnæ eventu considerantes rerum suarum & imperii summam verti, priores de pace agi cœperunt. Datis consensu arbitris fœdus haud difficulter his conditionibus est factum. Commercia instaurarentur. Neutri alteros portubus excluderent, aut mari libere vagari vetarent. Captivi redderentur ab utraque parte. Damna inter se compensarent, quantum delecti judices pronunciassent. Quo major esset conventionis constantia, Atheniensium instituto oblivionem injuriarum sancire visum est. Unde fluvio ad Menesthæi portum in mare influenti Lethis, id est, oblivionis Græca voce nomen factum ajunt. Plura transcribo quam credo: nam neque refellere promptum erat, quæ dicuntur abaliis, neque argumentis confirmare animus. Sed iis tamen rebus (sic ajunt) ex Meherbalis litteris cognitis Carthagine, immortales Diis gratiæ actæ: eoque major lætitia fuit, quod difficultate rerum suarum impediebantur classem expedire in Hispaniam auxilium suis, retinendo imperio Gaditano subsidium, Bello Siculo primum, deinde Sardico male mulctati: que Machæo copiarum Duce gesta erant. Excepit belli Africani novus metus: qui Carthaginensis senatus cogitationes avertit penitus ab Hispania. Sic Pœni qui Gadibus erant, spe auxilii sublata ad conciliandas Hispanorum voluntates animos retulerunt assimulatis ad tempus officiis. Phœnicum reliquæ, qui potissimum læsi erant, quoniam aliud nihil supererat, retenta maritimi commercii libertate, unde ingentes divitiæ parabantur, à cogitatione abstinuerunt deinceps repetendi Gadeis. Quo tempore anno ab Urbe condita ducentesimo quinquagesimo secundo, Hispania terræ siccitate, 257
pluviarum inopia, annonæ angustia, terræ motibus frequentibus afflicta est: terra desidente vasti hiatus extiterunt, magnaque auri & argenti vis ex antiquo Pyrenæi montis incendio cineribus terraque sepulta, per eum modum in lucem producta novas gentes attraxit in provinciam, quas enumerare non est necesse. Prorsus Carthagine classis in Hispaniam novo decreto senatus destinata missaque Asdrubale & Amilcare Ducibus (Magonis ii filii erant viri Principis Carthagine) Sardiniam, cum devia non esset, primo tenuit. In ea insula Asdrubral ab insulanis in pugna interfectus periit, cui filii fuerunt Annibal, Asdubral, & Sappho. Amilcarem à cogitatione Hispaniæ bellum Siculum revocavit. Cognito enim Asdrubalis casu Siculi, atque Leonida Spartano cum classe delato in Siciliam, bellum contra Pœnos majori impetu instaurarunt. In eo bello Amilcar occubuit, tribus filiis relictis Himilcone Hannone & Gisgone. Præterea Darius Histaspis per idem tempus magnam Carthaginensibus solicitudinem injecit, missis legatis, qui vivendi leges præscriberent, & auxilia in id bellum, quod contra Græciam parabat, mitti postularent, quem in se irritare Carthaginenses nolebant asperiori aliquo responso, in eo discrimine rerum suarum: tamets

metsi auxilia mitti non placebat. Darii filius fuit Xerxes, is qui imperii sui anno tertio, qui annus ab Urbe condita ducentesimus septuagesimus primus erat, cum patris æmulatione bellum & ipse atrox in Græciam pararet, Græcis illis ex Sicilia in patriam revocatis, qui Leonida Duce auxilio venerant contra Pœnos, senatus Carthaginensis quasi ex diuturna jactatione respirans, rerum Hispaniensium cura, nongentos milites ex Siculis præsidiis deductos & quatuor navibus impositos supplementi loco in Hispaniam mitti decrevit, majoris auxilii spe facta. Baleares tentati ex itinere, montanos homines lacessere malo fuit. Correptis illi fundis, quo tunc solo telo utebantur, hostes male acceptos, atque lapidum grandine continenter afflictos, ad mare redire, & avertere in altum naves compulerunt. Inde valida abreptæ ventorum vi, diversæ Gadeis tandem appulerunt. Earum adventu, & acceptæ in Sicilia cladis cæso Amilcare fama imminuta est, & male sentientibus se commovendi potestas sublata. Quo tempore Tartesso ajunt coloniam missam Duce Capione ad eam insulam quam ambobus ostiis Bætis complectebatur. Omnino ubi Mnesthæi oraculum erat, nova civitas à Tartessiacis fundata est Cartesiorum Ebora dicta distinctionis gratia, cum plures eo nomine civitates in Hispania fuisse constet. Et Tartessus Carteia etiam nuncupabatur. Præterea in ostio fluminis altero turris est constituta Capionis Ducis nomine, quo tempore non constat. Sed ejus tamen oræ accolæ Cartessii seu Tartessii dicti sunt, unde conjectandi occasio Tartesso in eam partem coloniam fuisse amandatam ingeniis nimium perspicacibus.

CAPUT XX.

Sappho venit in Hispaniam.

AFRICAM omnem contra Carthaginem conjurare per id tempus fama erat, copias conferre, quantum cuique civitati virium esset, obsides inter se dare. Nimia ejus urbis potentia cæteris suspecta esse cœperat, & annuum vectigal denegarant, quod Didonis voluntate pactum pendere consueverant. Præterea rei male gestæ in Sardinia atque Sicilia fama ad audendum invitabat. Mauritaniæ gentes nulla quamvis injuria violatas sese cum cæteris conjunxisse: tantumque omnium furorem esse, ut Hispanos angusto freto diremptos, in belli societatem trahere cogitarent, & à Carthaginensium amicitia abducere. His rebus Carthaginensis senatus permotus tum se ad resistendum comparare, tum Sapphonem Asdrubalis filium Præfectum in Hispaniam amandare: ut suorum vires atque animos præsentia & auctoritate confirmaret: & nutantes Hispanorum voluntates industria atque accommodatis officiis conciliaret. Quod ille in provinciam delatus diligenter effecit. Hispanorum enim proceribus advocatis, quid Africani molirentur exposuit, quo essent animo Mauritaniæ populi, pro jure veteris amicitiæ postulans neu se, neu suorum quemquam in fraudem impelli sinerent, se potius, atque Carthaginensem populum consilio reque juvarent. Eorum voluntate tria Hispanorum millia conscribere datum est: non ut bello lacesseret Mauritanos amicos Hispanorum & necessarios, sed ut rem Punicam ab injuria defenderet, sicunde vis pararetur. Copias ille omnes ad Gaditanum fretum continuit tum civium, tum sociorum: si quo modo Mauritanos sanare, & à cæteris Africanis belli timore posset abducere. Verum cum non cessarent, transmisso freto agros vastare, ædificia oppidaque incendere, in servitutem abducere, quicunque marte arbitro venissent in potestatem. His malis permoti Mauritani Tingim Tartesso objectam in Africæ littore conveniunt, in commune deliberaturi, quid facto opus esset. Legatos in Hispaniam mitti placuit, conquestum injurias eorum Hispanorum qui Sapphoni militabant in quibus præsidium esse debuit, inde perniciem existere amicis & necessariis, unde discederent, & quibus se adjungerent considerare jubent. Omnium gentium, ad quas Pœni accessissent, insidiari libertati. Communibus proinde armis vindicandos videri. Ne consilium privatim ipsi caperent, cujus è vestigio

eos pœnitere necesse esset, sive victis Carthaginensibus, totius Africæ odium incurrere necesse foret; sive victoribus serviendi necessitate. Jam dudum Carthaginenses præ animorum fastu atque arrogantia orbis meditari imperium. Ad hæc Hispani, facti imprudentiam excusare, Sapphoni non ad inferendum bellum, sed ad defendendum, Hispanorum auxilia concessa, missuros se in Africam legatos, quibus auctoribus si pax facta non esset, suorum copias revocarent in Hispaniam; ita præstitum. Legatorum adventu ab armis discessum ea lege est, ut Dux Carthaginensis copias ex Mauritania deduceret, Mauritani suos ab oppugnatione Carthaginis, à qua nulla fuerant injuria violati, revocarent. Verum Sapphone in Hispaniam reverso cum Mauritani ab Africanorum castris non recederent, repetito bello majores illatæ sunt Mauris clades, ægreque tandem Hispanis interpellantibus impetratum, ut novis Sappho Hispanorum auxiliis auctus, quæ ultro offerebantur, Mauritania relicta in Africam interiorem discederet versus Carthaginem. Sic hostium copiæ oppressæ sunt, à tergo & à fronte circumventæ iis copiis, quæ Carthagine & ex Hispania missæ erant. Sarucus Barchinus, à Barce urbe ad ortum Carthaginis sita (tametsi Silius à Didonis socio Barce malit) ob diligentem operam Carthaginensi reipublicæ in hoc bello navatam, in eam urbem translatus; Barchinorum factionis princeps extitit. Finis bello impositus est anno ab Urbe condita ducentesimo
octogesimo tertio. Sappho in Hispaniam 283
reversus, rebus in provincia compositis, Carthaginem septimo post anno revocatus est; per speciem quidem reipublicæ in patria procurandæ, summo magistratu dato, cui Suffetes nomen erat auctore Festo, re quoniam molestum erat, ditissimæ provinciæ copiis amplius civem unum augeri quam libera civitas pati posset. Quo major esset honor Himilco, Hanno & Gisgo patrueles successores dati sunt. Sapphoni in patriam reduci magni honores habiti, tantos spiritus ex eo sumenti: ut non tyrannidem invadere sed divinitatem meditaretur: plures enim aviculas vocales docuit proferre atque ingeminare, tria verba. Magnus deus Psaphon: quæ libere abire permissæ, cum iis vocibus pronunciatis Psaphonis famam per agros dissipassent: facile à provincialibus, rei miraculo attonitis ante obitum divinitati consecratus est, nomenque templis datum; quod ante id tempus acciderat nemini. Plinius hoc factum ad Hannonem ablegat, Psaphonem fama tenuit; veteri proverbio consecrata munitaque.

CAPUT XXI.

Himilco & Hanno novas navigationes aperiunt.

HIMILCO & Hanno Hispaniæ provincia destinata, quæ prima dies cursum dedit, classis vela è portu egressi explicarunt. Tentati ex itinere Baleares munusculis arteque. Rudes homines & earum artium ignari munitioni ædificandæ locum concesserunt in majori Baleari, qui gradus erat ad opprimendam gentis libertatem. In minore Hanno Jamam condidisse fertur præter Septentriones & Occasum situm oppidum, Magonem ad Eurum. Sunt qui Labonem tertium ejus insulæ oppidum numerent: & caussam harum appellationum extitisse putent tres deinceps Carthagine missos ejus insulæ procuratores. Hannonem satis constat Gadeis appulsum gloriæ cupiditate incensum, & ut res novas exploraret, Oceani littora usque ad promontorium Sacrum (D. Vicentii hodie) classe legisse, visaque senatui sigillatim per litteras explicasse. Magnam se habere spem, inaccessa eatenus Atlantici, Gallicique maris littora longissimo excurrentia locorum tractu, posse magno reipublicæ commodo gloriaque aperiri. Binas classes ædificare daretur, rebusque omnibus instruere ad diuturnam navigationem tolerandam. Quod cupiebat consequenti anno senatus permissu est factum. Himilco Europæ littora mariaque, quam longissime posset, jussus est explorare: Hanno Africæ adeundæ curam sibi desumpsit: Gisgo ad rerum procurationem in provincia consensu fratrum relictus est. Ergo sub initium

tium ejus anni, qui ab Urbe condita tre-
307 centesimus septimus numerabatur, Hanno & Himilco relicta Hispania diversi classibus abiere. Himilco Heraclea solvens Messeniosque & Selbisios (hi in Bastulis ad fretum erant) prætervectus Hermam sive Junonis promontorium, quod in extremis freti faucibus est, flexis ad dexteram proris transmisit, Cylbique ostium, fluvii Melariam (hodie Bejelium) atque Barbatem inter in mare mittentis, quemadmodum Besilum tenui rivo proximum; Gadibus objectum in idem evolvitur mare: Geryonis sepulcro inter utrunque flumen comprehenso, ubi lingula est procurrens in mare. Mox occurrit Erythræa insula, sive ea Gadeis sit, sive ut alii disputant, à Gadibus secreta, quinto olim à continenti stadio dirempta: nunc hausta mari, ut ne vestigium extet. Deinde sylvis densum impeditumque montem contemplati sciscitatione invenerunt Tartessium, ex illius oræ maritimæ communi nomine dici; porro ex eo monte derivari fluvium Lethim, de quo paulo ante est demonstratum. Sequebantur Cibiceni Turdetanorum natio ad propinquius Bætis ostium secundum littora fusi, atque in medio intervallo Geronda turris, Geryonis opus. Supra hos Yleates, Cempsii, & Manii adverso Bæti interiora terræ obtinebant. Eum fluvium Tartessium etiam vocari, atque è Ligostico fonte in paludis formam restagnante ad Argentarii montis latus, qui hodie mons Seguræ est, derivari cognoverunt, in quatuor brachia diductum. Mendacio videlicet accommodata fides est verisimili propter tria flumina alia, quæ influunt in Bætim: aut fortassis per ea tempora irrigandis Bæticæ campis in plures partes rivosque diducebatur, quod vix in tam rudibus ingeniis credi potest. Rufus Festus qui has navigationes explicuit, quatuor ostiis Bætim in mare mittere testatum reliquit: antiqui descriptores terræ duo tantum inveniebant, nos unum, rebus tempore mutatis alternante scilicet memoria. Inde progressi, Bætisque ostia prætervecti, Cassii montis fastigia viderunt venis stanni copiosi, ut inomen ipsum indicio est, usque eo ut ab eo monte id genus metalli Cassiteron Græce dici quibusdam sit persuasum. Monti subjectam planiciem Albiceni Tartessii obtinebant. Succedebat Iberus fluvius olim Tartessiorum limes extremus, nunc Palos inter & Huelmam in mare desertur, tantæ olim nobilitatis, ut ab eo quidam malint Iberiæ nomen, quam ab altero Citerioris Hispaniæ fluxisse. Hoc tempore Tinctus fluvius, sive Atramenti vocatur, ab ejus terræ copia inficiendis atro colore lanis aptissimæ. Ad Occasum secundum littus progressis Iberia urbs occurrit, alteri cognominis ad Iberi ripam olim sitæ non procul Dertusa, de qua Livius meminit. Prope maris æstuaria succedunt: qua parte promontorium excurrebat in mare ab imposito templo Proserpinæ appellatione, quo circunducto Mariani montis extrema juga visa sunt in mare desinentis; supraque Zephirius mons culmine cælum attingere, nubibus nebulaque contectus tranquillo quamvis mari, raris ea parte ventis. Littora excipiebant, lapidibus impedita, dumetis aspera usque ad Saturni montem pertinentia. Mox Cenitæ interfluente Ana, duabus objectis insulis: quarum quæ major erat, Agonida nuncupabant. Inde promontorio Sancti Vincentii Sacro transmisso, magno littorum flexu aliquot confectis millibus ad portum Cenim ventum est, non procul à Petanio insula (nunc Perseguero.) Quibus locis proximi erant Dragani Lusitaniæ populi, montium Sephis & Cempis latere sinuque Septentrionali inclusi, ex adversum Strimniæ insulæ procul jacentis in mari. Dagranis vicina erat insula altera Acale nomine, aquis præter morem cæruleo colore, odore tetro (sic ea tempestate res erant) nunc retracto mari omnia sunt à veteri forma & observatione immutata. Supra Acalem Ceprilianus mons in continenti assurgebat, & longo littorum tractu emenso, præter ortum & Septentrionem Pelagiam insulam nacti viriditate præcipuam Sylvisque attingere ausi non sunt, cum in Saturni præsidio esse, & eo appulsis mare turbari ex multorum prædicatione haberent persuasum, homines inani superstitioni servientes. Sequebantur ad continentis littora Sarii gens inhumana & inhospitalis: Promontoriumque quod iis locis vulgo Spichelis dicitur, antiqui Barbarium ab ejus gentis feritate nominarunt. Duorum mox dierum navigatione ad Strimniam insulam est perventum,

 habi-

habitatoribus vacuam vaſtamque, ob ſerpentes & noxia animalcula, incolis novas quærere ſedes compulſis: unde à Græcis Ophiuſæ nomen tulit. Occurrit deinde Tagi oſtium, Sariæ gentis finis, Græca colonia impoſita, quæ non incommode Oliſipo fuiſſe creditur, urbs conſequenti tempore in paucis nobiliſſima. Quo ex loco ſolventes, atque Albianum & Lanciam inſulas (hæ hodie Bajonæ in Calæcis objectæ ſunt) legentes ad Neriorum littora pervenerunt, uſque ad Nerium promontorium pertinentium, quod noſtris Finis terræ eſt. Ei promontorio plures inſulæ adjacent Strenides quidem ex eo dictæ, quod Stremniæ inſulæ incolæ Serpentum inde copia depulſi, eas inſulas domicilio delegere: Caſſiterides à plumbi ſtannique proventu. Nerium promontorium prætervecti Himileo & ſocii, converſiſque ad Ortum proris, quatuor jam decurſis menſibus, ex quo navigare cœperant, ventis remittentibus, vadoſiſque littoribus & ulva plurimum impediti magnas difficultates obierunt: ut Ligorum, Aſturum, Silororum, quæ deinceps nationes ea littora obtinebant, ſinus, portus, promontoria, urbeſque explorarent. Quarum rerum, ac ne earum quidem, quas in Armonico & Baltico mari, Galliæ atque Germaniæ littoribus invenerunt, quidquam eſt in litteras relatum, poſteritatique proditum (quod ſciatur) ac ne iter quidem, quo in Hiſpaniam redierunt, toto biennio in ea navigatione tranſacto.

CAPUT XXII.

Hannonis Navigatio.

HANNONIS navigatio longior fuit, priſcis temporibus omnium nobiliſſima, & hujus ætatis navigationibus comparanda: quibus ad orientis occidentiſque Solis oras Hiſpanorum arma invicta virtute penetrarunt: præferenda etiam, cum magnetis illi & quadrantis uſum ignorarent, neque ſe libero mari permitterent. Itaque comparata claſſe, in qua ſexaginta quinqueremes erant, hominum utriuſque ſexus millia triginta, coloniis Libophœnicum per littora, ubi eſſet commodum, conſtituendis, Gadibus ſolvens atque Herculis columnis ſuperatis, duorum deinde dierum navigatione in latam planiciem delatus urbem impoſuit, quam Thymiaterion dixit (hodie Azamor quidam eſſe ſuſpicantur.) Converſis mox ad Oceaſum proris Ampeluſium promontorium occurrit: quod nos quidem Deſpartel vulgo dicimus, Arriano autem Soloen eſſe puto, opacum arboribus, præcipua locorum amœnitate. Sequebatur Zilia fluvius, Anatis Polybio (ſic arbitror) qui fluvius hoc tempore Arzillam oppidum præterlabitur. Septingentis triginta quinque paſſuum millibus à Peluſio promontorio Lixii ad ripas ſuſi erant Lixii fluminis, quod ex Libya decurrit in Oceanum: ubi Antæi & Herculis luctam fuiſſe, atque hortos Heſperidum dracone cuſtode quondam fabulati ſunt. Succedebant paribus intervallis centum millium ſpatio duo fluvii Subur, ubi Bonoſa oppidum: & Sala conjuncto ejuſdem nominis oppido, quod hoc tempore Salé eſſe credimus, ſitu commodo agri fertilitate atque amœnitate præcipua: Africæ tamen deſertis vicinum, eoque ferarum incurſibus obnoxium, quæ haud levis injuria eſt. Iis ex locis profecta claſſis ad montem Atlantem pervenit deſinentem in promontorium in primis nobile, cui olim promontorio extremæ Chaunariæ nomen fuit: conſequenti tempore à nautis vulgo rudi vocabulo & barbaro Caput Non vocari ſolitum erat, exiſtimantibus ſi quis id promontorium ſuperare conatu temerario auſus eſſet, eum ad ſuos nunquam amplius rediturum: noſtra ætate Bojadoris promontorium eſt Palmam habens, inſulam recta ad Oceaſum objectam habens, unam è Fortunatis à media cæli regione vigeſimo octavo poſitam gradu. Eo promontorio ſuperato littus vaſtum excepit uſque ad inſulam parvam quinque ſtadiorum ambitu: quam tum quidem colonia relicta Cernem dixerunt, noſtra ætate Arginam vocari puto ultra promontorium Album citra Æquatorem vigeſima prima orbis cælique parte. Totus ſinus ab ea inſula Argini nomen habet uſque ad promontorium Viride extenſus, & illi objectas decem inſulas Heſperides: in quo numero, cui

cui à D. Jacobo nomen est, principatum obtinet. Hoc promontorium Arriano esse puto Cornu Hesperium: præterea fluvius, qui latissimo alveo multisque superbus aquis citra illud decurrit in mare, à Festo Rufo Asamam vocari; nam & hujus temporis nomen Asanagæ consentit non multum ab antiquo discrepans. Crocodilos nutrit atque hyppopotamos Nyli modo. Similia incrementa & decrementa suscipit in æstate, unde & originem eandem habere creditur; à veteribus Nigir est dictus, duobusque ostiis mittit in mare, hoc de quo dictum est, & altero Viride promontorium circumvectis occurrente, cui à latitudine fluvio Magno vulgo nomen est. Sequebantur insulæ Gorgonides. Sic eas Hanno nominavit, à portentosis fœminis, quas Gorgonas dixit antiquitas, quemadmodum Currum Deorum vocarunt montem continentis, iis insulis vicinum, quod ignibus micaret, tonitruisque perstreperet, nostris Serra Liona est octavo citra æquatorem gradu. Ptolemæus quinto posuit, numeris ipsius errore, aut incuria librariorum corruptis. Eum montem constat, ob sublimitatem fulguribus identidem corruscare: æstus qui ingens iis locis est, vitandi necessitate incolas dies in specubus subterraneis transigere, noctu ad opus annonamque procurandam egredi accensis faculis: quibus subjecti ei monti campi collucentes ardere omni ex parte cum videantur, Hannoni & sociis ea occasio extitit sive serio existimandi sive fingendi de industria, ut libenter de longinquis regionibus majora vero prædicamus, ex iis locis fluvios igneos decurrere in mare: vicinasque late regiones flammis perpetuis incendioque vastari. Ultra eum montem insulam nacti sunt à villosis hominibus habitatam (sic illi crediderunt.) Rei insolentis quo major fides esset, duabus fœminis, quas ceperunt (nam virorum cursum adæquare non potuerunt) quia feritatem non deponebant, pelles detractæ atque tomento suffultæ Carthaginem missæ longo tempore, miraculo juxta & monimento fuere. Hæc insula non inepta ratione creditur passim à doctis ea fuisse, quam æquatori subjectam & Lupi Consalvi promontorio oppositam Lusitani sub imperium miserunt parentum ætate, D. Thomæ nomine, nobilem saccari proventu, cæterum cæli gravitate infamem nostræ certe gentis corporibus, cum sit Æthiopibus vicinis saluberrima. Pilosos homines simias majores fuisse putamus, quarum in Africa magna copia est absoluta hominum forma. Ex iis locis Hannonem in Hispaniam rediisse Arrianus confirmat, commeatus inopia longius progredi prohibitum. Plinius Hannonem ait, ad Arabicum sinum pervenisse, superato nimirum bonæ spei promontorio, quod littoribus ab utraque parte, maris fluctibus castigatis, in pyramidis formam extenuata interior Africa facit: indeque Carthaginem affirmat legatos de rebus gestis pedestri itinere missos. Illud convenit quinto postquam solverat anno, qui annus ab Urbe condita erat trecentesimus duodecimus, in Hispaniam rediisse tandem. Socii navales suspensis audientis populi animis pro se quisque narrare miracula, vim tempestatum, inauditas volucrum, formas, marinarum belluarum prodigiosa corpora, hominum ferarumque ambiguas species, visa, an ex metu credita, an studio conficta. 312

FINIS LIBRI PRIMI.

JOANNIS MARIANÆ
HISTORIÆ
DE REBUS HISPANIÆ.
LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Hannonis reditus in patriam.

ANNO & Himilco ex longo errore in Hiſpaniam reduces, continuo otii ſumendi, patriamque inviſendi cupidi Carthaginem venia impetrata profecti, inter ſuorum ſalutationes & totius populi plauſus triumpho perſimili pompa in urbem invecti ſunt, cunctis animorum vigorem, nobiles auſus, lætiſſimum laborum exitum cum voluptate prædicantibus, heroes immortali laude dignos. Giſgoni fratri, qui fuerat in Hiſpaniæ procuratione relictus, ut magiſtratu abiret & in patriam rediret tanti gaudii futurus particeps, facile eſt impetratum. Quod ad confirmandam potentiam auctoritatemque pertinebat, ſucceſſores deſignati miſſique in Hiſpaniam ſunt ex eorum voluntate, Annibal patruelis Saphonis ſcilicet frater, & Mago neceſſarius. Magonem ferunt in Balearibus, cum aliquot annis hæſiſſet, in minori inſula urbem ſibi cognominem poſuiſſe. Quod quoniam veterum ſcriptorum fide caret, & ſola ex nomine conjectura nititur (quoniam Magonem urbem in ea inſula fuiſſe conſtat) non videtur pro certo ponendum, ne à Hannone quidem fuiſſe ſundatam. In rebus tam obſcuris quid mirum ſi caligat narratio? Convenit Annibale Gadeis appulſo Giſgonem iis copiis onuſta claſſe, quas ipſe & fratres tot annis, tanto labore, tantaque induſtria paraverant, Carthaginem profectum curſum tenere non potuiſſe navibus ad unam mari hauſtis earum tempeſtatum vi, quæ per eos dies validæ frequenteſque incubuerunt mari, anno nempe ab Urbe condita tercenteſimo quintodeci- 315
mo. Sic ſæpe ſpes concepta animis fallit in ipſa laborum meta everſa atque mutata in contrarium. Annibalem autem ad Oceani maris littus citra promontorium Sacrum idoneo portui urbem impoſuiſſe affirmant viri eruditionis opinione magna, dictam olim Annibalis portum, deinde Lacobrigam, nunc Lagos lingua vulgari. Tarteſſii è contrario ad ulterius Bætis oſtium arcem ædificarunt cum templo Veneri ſacro, quæ ſtella quoniam Luciferi nomen habet, Luciferi templum dictum, hodie corrupta voce Sancti Lucari nuncupatur, oppidum hac tempeſtate quidem propter Indici maris commercium cum primis Hiſpaniæ celebre. Sic gentis hiſtoriæ tradunt. Bellum etiam per idem tempus omnium opinione atrocius exarſiſſe confirmant inter Hiſpanos, eos qui Anæ ripas utrinque obtinebant Bæticos & Luſitanos, à jurgiis paſtorum natum. Horum partes Carthaginenſes ſoviſſe, illis urbem in eo tractu primariam opitulatos, quam nonnulli Iberiam fuiſſe arbitrantur, de qua paulo ante eſt demonſtratum: ac ne fœminas quidem ab armis abſtinuiſſe, tanta erat vincendi rabies.

Pug-

Pugnatum die integro neutro victoria inclinante, cessatum noctis superventu octoginta hominum millibus ferro trucidatis nihilominus, & Carthaginensium Duce primario, quem ipsum Annibalem fuisse (si hæc vera sunt) non abs re licet existimare; conjecturis ducimur, cum rerum veritas latet. Addunt Magonem ad ejus prælii famam continuo è Balearibus excitum suorum res sustentasse in præcipiti constitutas: hostes non minori clade afflictos urbem incendere, & alias sedes quærere, metu majoris mali compulsos. Incidit ea clades in annum ab
321 Urbe condita trecentesimum vigesimum primum. Quo anno Carthagine magna rerum immutatio facta est, duobus Annibalis fratribus Asdrubale & Sapphone in urbe conjunctis ferme funeribus elatis. Hannonis gratia & auctoritas, quæ consenescere cœperat, novo ex Hispania incommodo renunciato, aperte præcipitavit, multorum, ut fit, erumpentibus odiis, unum ad nutum rempublicam gubernare, plusque privatim posse quam reliquos magistratus moleste ferentium. Ergo centum virorum magistratu creato, reversis à bello Ducibus ad rationem revocandis rerum gestarum, Hannonem caussam dicere coegerunt: & damnatum judicio patriam exilio mutare, invidi æque & ingrati nulla justiore de caussa, quam quod ingenio & industria plus valeret, quam ut liberæ civitati tutum putarent, qui primus hominum leonem manu tractare, atque cicurare ausus esset: & male credi videretur libertas, ei qui ferarum immanitatem domuisset. Nimirum liberæ civitatis adversum clarissimum quemque civem opinionem habent, atque reipublicæ Principes invidia lacerare solent, quibus malo sæpe fuit, excellentibus virtute atque industria fuisse.

CAPUT II.

Res ab Hispanis in Sicilia gestæ.

ALIQUOT deinceps anni extitere nulla re in Hispania memorabili: nisi quod anno ab Urbe condita tre-
327 centesimo vigesimo septimo, quo tempore bellum Peloponnesiacum Græcia in duas factiones scissa gerebatur, sæva pestis lues orbem ferme totum pervagata, ab Æthiopia corruptis ventorum flatibus profecta Hispaniam etiam vexavit, hominibus & pecoribus magno numero consumptis ea tabe. Hujus mali Thucidides, Livius, Dionysiusque in suis historiis meminerunt. Historiæ nostrates diræ contagionis caussam ad insolentem aeris siccitatem referunt, pluviarum inopiam. Hippocrates qui tum vixit in Thessalia, incensis sylvis eam pestem avertisse à finibus ait. Contra Syracusanos in Sicilia, nondum ea peste fedata gravissimum bellum exarsit: Leontinis finitimis & Caranensibus contra eos Atheniensium auxilia advocantibus Ducibus Nicia & Alcibiade tum juvene missa sunt, cum classe centum triremium ad spem non dubiam ex contentione incolarum totius insulæ imperio subdendæ. Expectationi ne responderet eventus importuno discessu Alcibiadis factum est à populo postulati quasi Cereris mysteria nulla re magis quam silentio solennia enunciasset. Is enim ex conscientia digna metuens, an adversariorum potentiæ ut par esset, ad Lacedæmones abiit, judicii, ad quod vocabatur, metu. In ea urbe benigne acceptus propter indolem ingenii & rerum gestarum famam, ut Gilippum excellentem ea ætate Ducem, contra Atheniensium conatus auxilio Syracusanis mitterent, auctor extitit. Sic brevi belli Fortuna in Sicilia conversa est. Atheniensibus terra marique oppressis Nicias ipse cum multis aliis in hostium potestatem venit. Obtinebant ea tempestate aliquot in Sicilia oppida Carthaginenses ad promontorium Lilybæum, quod Carthagine distat centum octoginta millibus passuum non amplius. Agrigentini finitimi moleste ferebant Pœnorum potentiam inveterascere in provincia: præterea privatæ injuriæ extabant. Ergo consilio inter se communicato, vindictæque studio, sacrificii caussa egressos in sylvam Pœnos non procul Minoa urbe inermes imparatosque opprimunt, quos non montes, fuga, saltusque texerunt. Ea res Carthagine nunciata magnam populo & Patribus indignationem commo-

vit. Duo millia Punici nominis, & par Hiſpanorum militum numerus ad repoſcendam vindictam navibus in Siciliam vecti ſunt, adjunctis quingentis Balearibus, novum atque inſolens militiæ genus, præſertim cum nudis corporibus pugnam invaderent, hoſtibus contemptui fuit initio: deinde terrori, commiſſo prælio victoriam pepererunt, ſiniſtro Agrigentinorum cornu perpetuo lapidum imbre penitus afflicto. Multi ex hoſtium numero ceciderunt in pugna fugaque, pars inter noctis tenebras in urbem evadentes biennii obſidione tolerata in hoſtium tandem poteſtatem venerunt, ab
346 Urbe condita anno trecenteſimo quadrageſimo ſexto. Finem hujus belli alterius initium excepit. Dionyſius ſenior Syracuſis occupata tyrannide pollens opibus famaque, ab Agrigentinis occulte per legatos & litteras ſolicitatur, uti eos in fidem accipiat, Pœnorum imperio liberatos, quod graviſſimum erat impoſitum. Pollicetur ille maturam opem, Carthaginenſibus ſtantibus regnum, quod meditabatur, in ea inſula ſtatui poſſe diſſiſus; interim conſilium dat, ut Agrigento cuncti quam occultiſſime dilapſi Camarinam & Gelam finitima oppida improviſo occupent, inde populationibus late, hoſtilem agrum infeſtum reddant, reliqua ipſius curæ permittant. Damnis ultro citroque per eum modum datis acceptiſque diſceptator Dionyſius acceſſit; miſſis ad Pœnos legatis poſtulabat, ablata reponi, compenſari damna, quod caput erat, Agrigentinis ſuam civitatem reddi, certe in parem juris libertatiſque conditionem, atque ipſi erant, profugos & egenos admitti. Propinquos & neceſſarios juſto propemodum ſervitio premi, ſuas preces ludibrio haberi ſeſe paſſurum non eſſe. Ad hæc Pœni. Jus eſſe belli, ut victis victores pro voluntate imperarent, non ſe Agrigentinis ſed eos ſibi bellum intuliſſe priores, injuriamque feciſſe, & ſuperum numen violaſſe. Neque recte neque pro bono facturum, ſi impios atque conſceleratos ſublevaret. Quod diceret, ſe Agrigentinorum injurias non neglecturum, cum vellet congrederetur: intellecturum quid invictæ Carthaginis vires, duratuſque in armis miles virtute poſſet. Ab hoc initio res ad bellum deducta eſt. Dionyſius inſula copiis contractis Græcas civitates, ipſumque Darium Nothum Perſarum Regem contra Pœnos ſolicitare. Illi contra quindecim millia Punici Afrique nominis & quinque equitum millia conſcribere, adjunctis decem Hiſpanorum millibus: quorum animis promerendis Gadibus placuit priſtinam reddere libertatem, jura legeſque reſtituere, ſublata tantum poteſtate longas naves ædificandi. Herculis modo templum & paucæ in littore ſpeculæ ſub Punica retentæ poteſtate. Copiis omnibus Himilco Cipus (Juſtini codices Amilco habent) præfectus, quo omnes copiæ convenerant, Carthagine ſolvit. Mollibus initio tempeſtatibus, deinde concitatis atque vehementibus ad varios Siciliæ portus diverſæ naves delatæ ſunt. Claſſis Hiſpanica commodior ad tempeſtates maris perferendas, & rei nauticæ major erat peritia, in alto ſe tenuit: & remittente vento Camarinæ portum invecta quatridui oppugnatione urbe capta incenſaque oppidanos ad unum trucidarunt. Crudele exemplum: ſed eo metu tamen Gelæ habitatores oppidum deſeruere. Iis in locis, cum reliquæ naves confluxiſſent aliquot dierum mora exercitu recreato, contra Dionyſium, qui numeroſas copias mari terraque trahere nunciabatur, terreſtri prælio decerni placuit, claſſibus magna ex parte Carthaginem Gadeiſque reverſis. Hæc Pœno cogitante Dionyſius ſe in conſpectum dat. Caſtris caſtra collata. Prior Dionyſius copias omnes producit in aciem, paribuſque intervallis diverſa civitatum auxilia conſtituit, equitatum, quem numeroſum habebat ab utroque latere. Syracuſanos noviſſimum agmen claudere jubet. Himilco contra triplici ſuorum inſtructa acie hoſti procedit obviam. In medio agmine erant Hiſpani, utrunque cornu Pœni tenebant, adjunctique ab utraque parte ſeptingenti funditores, ea equites latera muniebant, duo peditum millia ex omni copia lectiſſima in ſubſidiis collocata. Concurritur dato pugnæ ſigno ardore animorum maximo: diu prælium fit anceps neutro victoria inclinante, pugnatur una in omnibus partibus, conſiſtit agmen, multi ab utraque parte cadunt. Dionyſii tantum equitatus meliora ferre, Pœnoſque equites premere cœpit, debellatumque

que esset Pœnis cedentibus, ni Himilco cohortes subsidiarias contra equitatum promovisset, quarum ii impetum non tulerunt, cum uno tempore Siculi equites à fronte & à tergo premerentur, magna equorùm strage edita in fugam compulsi omnes sunt. Funditores ab apertis lateribus lapidum grandine hostes continenter vexare. Hostium equitibus fusis Himilco cum suo equitatu ad legiones reversus, ubi pugna integra erat, Siculorum agmina turbavit. Dionysius tametsi non periti tantum Ducis sed strenui etiam militis officium impleverat, & fugato equitatu in pedes desiliens, arreptoque militari scuto rem inclinatam diu sustentarat, omnibus partibus præsto, & quo loco suos gravius laborare videbat, eo signa inferri & aciem converti jubens: ad extremum re desperata suos in castra sensim reduxit, propter diei tempus retenta. Nocte concilio convocato consolatus hortatusque suos, ne se admodum animo demitterent, non virtute vicisse Pœnos, sed artificio quodam & astu: modo tantisper sustentarent, equitatum, qui esset integer, & magnas ex universa gente copias auxilio venturas, militibus corpora curare jubet, fauciisque magna diligentia atque humanitate, ut res erant, recreatis, castra defendere parat. Inanis conatus fuit, proxima luce hostium concursu fossa obducta, vallo superato circum carros & impedimenta pugnatur. Re demum desperata amissis castris Dionysius non uno vulnere accepto fuga evasit. Magnus Siculorum numerus in eo prælio cecidit, neque Pœnis incruenta victoria fuit. Tria ex eorum numero genteque millia, duo Hispanorum millia perierunt. Secundum eam victoriam plurimæ Siciliæ urbes se victoribus adjunxerunt: cum tota ferme insula in potestatem redacta, ad inconstantiæ rerum humanarum exemplum repente exorta gravissima pestis lues rem publicam penitus afflixit, Hispanorum Afrorumque copiis sæva contagione consumptis, tanto ex eo Carthaginis dolore, ut non secus ac si urbs ipsa capta esset, justitio indicto insolitus mœror mentes omnium occuparet. Dux Himilco cum paucis reversus sordida servilique tunica discinctus, inter populi prosequentis gemitus domum ingressus, remotis omnibus ac ne filiis quidem admissis mortem sibi conscivit. Secundum hæc Dionysium tentasse ferunt per legatos, Hispaniam à Carthaginensium amicitia abducere: Pœnos contra omnibus blandimentis provinciales in fide retinuisse. Illud constat Dionis Syracusani industria inter Siculos & Pœnos pacem triginta annorum factam nonagesimæ quintæ Olympiadis anno tertio, qui annus ab Urbe condita, fuit trecentesimus quinquagesimus sextus. Et 356 auctorem habeo qui post Leutricam cladem Thebanorum Duce Epaminonda Laconibus à Dionysio missa auxilia scribat, in quibus Celtæ & Hispani numerantur. (nimirum ex Himilconis exercitus reliquiis, aut ab ipsa usque Hispania in Siciliam vecti) iis auxiliis confirmatum Archidamum Agesilai filium ad Mantineam urbem cæso Epaminonda Spartam exitio proximam à casu sustentasse. Quo tempore ex Carthaginensium numero quidam classe solventes ex Hispania, vi ventorum abrepti, an Hannonis æmulatione præter Occasum & Austrum directis proris, multorum dierum navigatione Oceani fluctibus victis insulam conspicati sunt: in quam excensione facta invenerunt, latam regionibus esse, lætissimis pascuis, densam arboribus, ex arduis montibus flumina navium capaci alveo derivari. Quibus bonis permoti & quoniam habitatoribus vasta erat, pars eam domicilio delegere: reliqui incolumi classe Carthaginem redeuntes senatui populoque visa atque explorata renunciarunt. Aristoteles re in senatu deliberata ait, decrevisse Patres occisis qui redierant, rei tantæ famam comprimere. Novarum rerum cupida plebs, & tot annorum militia fatigata, providebatur scilicet, ne vacua habitatoribus urbe relicta eo populariter commigraret; præstare iis copiis carere, quam tam longe propagato imperio vires debilitare. Hanc insulam quidam unam e Fortunatis fuisse crediderunt. Sed neque magnitudo consentit neque amœnitas. Itaque cruditioribus magis probatur fuisse eam, cui hodie à D. Dominico nomen est: aut proximi continentis partem, quæ cum tota circulo lustrata non esset, insulam crediderunt.

CAPUT III.

Bellum Siculum instauratur.

ARDEBAT Carthago pertinaci cupiditate belli Siculi instaurandi, novi in Africa atque Hispania delectus habiti. Hispani sumere arma detrectabant, militiam adeo longinquam aversantes, male ominatam dicere, novas ex loco religiones fingere, geminam cladem ob oculos habentes nefas prædicare Siculis inferre arma, unde nulla injuria extaret. Pœni ad hæc tantisper dissimulare, dum malorum memoria tempore consenesceret, gentem in arma promptam brevi arrepturam atque avide eam militiam, quam tantopere detrectaret. Commodo ipsorum accidit, Hispaniam aeris siccitate, fame, & quæ famem excipit, peste laborare: & ex Sicilia nunciabatur Dionysium ea insula magna ex parte subdita, arma transtulisse in Italiam: captoque Rhegio in ipsis freti faucibus, Crotonem obsidere Græcam urbem & maritimam, plurimum accessurum opibus considerabat urbe valida mœnibus portuque, occupata in extrema Italiæ ora. Eæ duæ res senatum Carthagine invitavit, ut bellum Siculum instaurarent: Hispanos ut militiam capesserent impulit rerum suarum difficultas viginti millia peditum equites mille navibus impositi, & ex Balearibus, cum devii non essent, funditores trecenti Carthaginem avecti. Hanno ejus belli Dux adjunctis decem Afrorum millibus, qui in procinctu erant, celeriter in Siciliam navigavit. Ea cura Dionysium in Siciliam revocavit Italia relicta, ad quam subigendam Galli Senones provocabant Romanæ potentiæ odio. Classem ejus, qua Rhegio copiæ trajici curabat, Punica classis superavit, multasque naves cepit. In quibus domestica tyranni suppellex erat & Suniati Carthaginensis litteræ, quibus Græce scriptis Dionysio totius belli rationem & apparatum significabat, invidia Ducis, sibi ad id bellum prælati, patriæ proditor. Quod re cognita illi capitale fuit: decretumque factum, ne quis postea Carthaginensium Græco sermoni & litteris studeret, loquendi cum hoste aut scribendi sine interprete sublata civibus facultate. Secundum victoriam navalem multa se oppida & urbes Siculæ Hannoni dediderunt: & bellum alternante sæpe fortuna ducebatur. Anno demum ex quo id bellum cœptum erat sexto decimo, qui annus ab Urbe condita fuit trecentesimus octogesimus sextus juxta 386
Eusebii computationem, alii Olympiadis nonagesimæ nonæ anno secundo, ajunt Dionysius suorum conjuratione periit filio ejusdem nominis successore: cujus ut teneram ætatem omni disciplina liberali imbueret, & naturæ insita vitia institutione vinceret Dion Sororius, penes quem regni procuratio mansit, Platonem Athenis in Siciliam evocavit, cum Carthaginensibus fœdus constituit, fecitque inducias. Inter Dionysium ætatis accessu & Dionem subortæ suspiciones simultatesque rempublicam turbarent. Iis vigentibus Dion solum vertere coactus, rebus alternantibus Dionysium hostem regno patriaque deturbavit, compulitque tandem egenum atque inopem sine lare familiari aliquandiu, vagari. Hæc in Sicilia sunt gesta, ad Hispaniam sese convertat oratio.

CAPUT IV.

Hannonis res gestæ.

INITIO belli Siculi Gaditanis magna ex parte restitutam fuisse libertatem dictum est. Eo bello confecto duo missi gubernatores in Hispaniam, Bostar ut Balearibus præesset, & Saguntinos tentaret omnibus officiis conciliare: quæ illi suspecta habentes præ libertatis studio constanter repudiarunt, neque suæ urbis adeundi copiam fecerunt, alias ex aliis caussas excusantes. Hanno jura dicere Gaditanis jussus, cum in Bætica premeret provinciales, & in divitias tum publicas

blicas tum privatas avidiſſime involaret, quæ illi malo fuerunt, Hiſpanos compulit re communicata inter ſe, à Carthaginenſium auctoritate rebellare, capta repente arma, cædes factæ hoſtium, bonaque eorum locis omnibus prædæ fuerunt. Hanno magna ſuarum divitiarum parte ſpoliatus, atque ab iis Hiſpanis deſertus, qui ejus caſtra & auctoritatem ſequebantur, Mauros ex Africa attraxit in Hiſpaniam. Ab iis Bæticæ agri omni ſunt injuria vexati, prædæ direptioneſque locis omnibus factæ; edita ubique barbaræ crudelitatis exempla. Quibus rebus Carthagine nunciatis, Hannoni ſucceſſor eſt
398 datus anno ab Urbe condita trecenteſimo nonageſimo octavo. Succeſſoris neque nomen proditur, neque res geſtæ in Hiſpania. Fortaſſis aſſimulatis ad tempus officiis provincialium voluntates ſanaſſe, & imperii invidiam levaſſe, ſatis habens à belli cogitatione abſtinuit. Et in Sicilia Dione occiſo, atque Dionyſio Syracuſas reſtituto, pace turbata, cum Corinthus Syracuſanis adverſus tyrannum auxilia miſiſſet Duce Timoleonte, Pœni de Sicilia ſolitici, eo converſis animis, Hiſpanorum res tranquillæ ut eſſent, fecerunt. Lætitia ea ſincera non fuit, præ pluviarum copia inflati fluvii ripiſque ſuperfuſi, magna agris, pecoribus, ædificiis intulerunt damna. Anno altero ingentes terræ motus, ac frequentes extiterunt. Multæ ad Mediterranei maris oram urbes afflictæ: in quibus Saguntum majorem calamitatem pertulit: ex quanto alias Hiſpaniæ urbes amplitudine, frequentia, elegantia, atque majeſtate ſuperabat. Anno tertio ſævis procellis jactato mari, non uno loco naufragia ſunt facta. Is annus ab Urbe condita fuit quadringenteſimus quintus. Quo tempore 405
Hanno tyrannidem in patria occupare aggreſſus eſt, fretus iis opibus, quas in Sicilia atque Hiſpania ingentes pararat, doloreque ex abrogato imperio irritatus. Id ut conſequeretur, in filiæ nuptiis epulum generale plebi & proceribus parare conſtituit: atque in eo noxio veneno ſenatum perimere. Audax facinus atque immane. Indicio facto modo tantum conviviorum ſumptibus adhibito periculum declinatum. Ille impunitate ferocior ſervitia armare, quorum erat magnus numerus, & cæſis proceribus rempublicam novo conatu opprimere tentat. Verum re denuo prodita concurſu civium, in arce quo ſe receperat, captus effoſſis oculis, manibus pedibuſque effractis, lacerato virgis corpore, cruci eſt affixus. Filii & cognati omnes etiam innoxii, ſupplicio traduntur: ne ad imitandum facinus, aut ad vindicandam mortem, quiſquam ex ea familia evaderet. Crudele exemplum magnitudo concepti ſceleris, & patriæ caritas videbantur excuſare.

CAPUT V.

Ad Alexandrum Macedonem miſſa legatio.

UNo tempore Boodes Carthagine miſſus eſt in Hiſpaniam, eo præfecto Gadibus defuncto, quem in Hannonis locum fuiſſe ſubrogatum diximus: & ex Sicilia nunciabatur Dionyſium ſuorum conjuratione & Timoleontis virtute compulſum patriam exilio mutare, & privato inſtrumento recepto Corinthum abiiſſe ubi humillima quæque tutiſſima judicans fore, in popinis & lupanaribus ad extremum ludi magiſter factus, ſordidam vitam ad exitum toleravit. Timoleon cum Dionyſio pulſo, magnos ſibi in re militari ſpiritus ſumeret, Carthaginenſes tentavit ex Sicilia pellere, prælio ad Crinifium fluvium facto Pœni ſuperati, cæſi ad decem millia ſunt, & præſidium caſtrorum captum, neque victoria Timoleonti incruenta fuit: debilitatis viribus victor quamvis neque hoſtes ex inſula pellere, neque aliquam illis urbem potuit poſt victoriam adimere. Interea Boode ſive defuncto ſive Carthaginem revocato, Meherbal in Hiſpaniam venit, qui quid rerum in provincia geſſerit non liquet, ac ne illud quidem proditum eſt, quibus deinceps præfectis ex ea gente Hiſpania ſit gubernata. Illud pro conſtanti traditur, Maſſilienſes aucto ſuorum numero & commercii extendendi gratia,
anno ab U. C. 419. multis navibus colo- 419
niam miſiſſe in Hiſpaniam, claſſis partem

ad Pyrenæi radices consedisse, ubi Indigetæ habitabant: urbisque, quæ ex adversum Rhodopes sita erat, & ex hoc tempore à multo commercio Emporiæ nuncupari cœpit, angustiorem quidem partem versus mare, perpetuo tamen muro à reliqua urbe secretam tenuisse; unde tota civitas & Palæopolis, id est, vetus urbs, & Dyopolis, id est, gemina civitas dicta sit, partem alteram ad Dianium promontorium, oppidum Dianæ templo conjunctum constituisse. Hujus classis adventu tria in Hispania cognita ferunt: magna Romanos potentia, eximiaque fide susceptas amicitias colere. Syracusanos post receptam libertatem Timoleontisque obitum de pellendis tota insula Carthaginensibus cogitare. Tum Alexandrum Macedonem, cui Magni cognomen res gestæ pepererunt, initio regni cum nondum vigesimum ætatis annum implesset, Illyriis, Triballis, Thraciisque superatis, & liberis paulo ante Græciæ civitatibus oppressis, Asia deinde, Syria, totaque Ægypto domitis, Dario fugato cæsoque, Persarum imperium occupasse, ad Indos tandem ferro penetrantem inauditas gentes & regna citius domuisse, quam alius passibus peragrasset: quo nuncio permoti Hispani ea parte, quæ Mediterraneo alluitur mari legatione Babylonem usque missa, eum conciliare placuit, ut haberent quem Carthaginensibus opponerent, non obscure provinciæ libertati insidiantibus, ejus legationis princeps Maurinus (nisi Orosii lectio vitiata est) adjunctis ex itinere Gallorum legatis Babylonem tandem pervenit, ubi Siciliæ, Sardiniæ, Italiæ, totius Africæ civitatum, ipsiusque adeo Carthaginis legati victoris adventum jussi erant expectare. Ergo post reditum facta se adeundi potestate Hispanorum legati mandata exposuerunt, ejus virtutis famam toto orbe ad extremam terrarum Hispaniam vagatam, suam gentem permovisse ut missa legatione interpellandum judicarent, amicitiamque expeterent, non inutilem futuram post subactum ipsi Orientem, signa ad Occasum convertere, ut par erat, cogitanti, ditissimæque provinciæ copiis usuro pro voluntate: sibi non minus domesticis dissidiis quam externis bellis laborantibus, & periculo proximis haud minori præsidio opus esse, non commissuros sese ut fidelis animi officium atque industriam ullo tempore desideraret. Hispanorum moris esse, neque amicitias leviter suscipere, & cum suscepissent constanter colere. Grata imprimis hæc legatorum oratio Alexandro extitit, atque ita ut tum demum rerum Dominus factus sibi videretur auctore Arriano, postquam ex ultima terrarum plaga de controversiis suis ipsi arbitrium deferebatur, multa de reipublicæ statu, provinciæ copiis, agrorum fertilitate, institutis atque moribus provincialium, commercioque gentium exterarum percontatus, atque quamprimum res Asiæ compositæ essent, quoniam de Africa atque Occidente cogitaret. Hispanorum res sibi curæ fore pollicitus, donatos in patriam remisit. Romanorum gloriæ æmulatio Alexandrum incitabat, & Carthaginensibus erat iratus, quos satis constabat suarum rerum metu Tyro eversa atque Alexandria in ipso Africæ aditu constituta, Amilicarem cognomento Rhodanum ad Alexandrum misisse, ut fugæ simulatione consilia ejus ad cives occulte perscriberet. Verum eos conatus mors inopina impedivit. Babylone quarto kal. Quintilis extinctus est, Olympiadis 114. anno primo, qui annus ab U. C. 430. 430
erat. Quidam huic annorum numero biennium detrahunt, & in ratione horum temporum sæpe hallucinetur historia necesse est. Hanc Hispanorum legationem Carthaginensibus fuisse ingratam, contra quos potissimum erat comparata verisimile est, & constat eos à cogitatione repetendæ armis Hispaniæ revocatos motibus Siculis atque Agathoclis metu. Is patre figulo in Sicilia natus, & adolescentia turpissime exacta, quod esset manu promptus, bonus consilio, Syracusanorum Dux creatus, bello quod contra Ænneos gerebatur: eo bello profligato, cum in suspicionem venisset affectatæ tyrannidis, in exilium pulsus, & à Murgantinis odio Syracusanorum Prætor primum, deinde Dux constitutus, eorum ope Leontinis captis Syracusas etiam redegit in potestatem, urbem prodente Amilcare Peno, quem illi contra Agathoclis potentiam auxiliarem advocarant. perfidiæ pœnas Amilcar capite dedisset omnibus suffragiis in senatu

senatu damnatus, ni fati beneficio evasisset morte in Sicilia præventus, altero Amilcare Gisgonis filio successore. Qui firmis ex Hispania auxiliis, novisque ex Africa copiis in Siciliam traductis, tyrannum inito prælio victum intra Syracusas obsedit, ex metu audacia nata, suorum is animis confirmatis ad obsidionem tolerandam, cum classe in Africam trajecit: & qui uni bello impar erat, consilio vires adjuvante, duobus victor extitit, Hannone Pœnorum Duce in Africa acie superato, cæsoque, dein agro vastato villis castellisque incensis, atque ingenti hominum & pecorum præda abacta, magna Carthaginis trepidatione, in cujus oculis agri, villæ, oppidaque fumabant, deliciæ civium copiæque & ex Sicilia afferebatur tyranni fratrem Artandrum, qui erat in obsidione relictus, eruptione ex urbe facta, hostes securos Duce cæso superasse. Quo nuncio lætus Agathocles continuo Syracusas reversus, Pœnis locis omnibus superatis, cæsis rejectisque in Africam, totius insulæ imperium abstulit. Tranquillitas diuturna rebus non fuit. Pyrrhus Epirota à Tarentinis advocatus venit in Italiam, & Romanorum potentia duabus conjunctis ferme cladibus af-
476 flicta, anno ab U. C. 476. trajecit in Si-
ciliam. Agathocle enim Syracusis de- 467
functo, uxoreque & liberis ejus jussu cum thesauris & privato instrumento in Ægyptum dilapsis, Carthaginenses insulæ occupandæ studio in Siciliam trajicientes non paucas urbes occuparant. Contra horum potentiam Pyrrhus à Syracusanis advocatus, Epiri se & Siciliæ Regem dixit, hostesque terrestri prælio superavit: tametsi eos in ora Hispaniæ maritima delectu habito quinque Hispanorum peditum millia, centum quinquaginta equites, funditores septingentos, præsidiariosque Hispaniæ milites, arcibus Hispanorum fidei custodiæque concreditis, navibus in Siciliam avexisse nostri scriptores ajunt: quorum virtute addunt Pyrrho in Italiam redire maturanti navali prælio commisso, victoriam de manibus extortam: victum constat: in Italiamque, ac deinde in patriam rejectum, Siciliæ imperio tam cito amisso quam facile quæsierat; sic Justinus ait. Pyrrhi discessu Syracusani Hieroni rempublicam commendarunt, deinde Ducem contra Pænos, ac demum Regem jusserunt. Patre is Hieroclyto natus erat, genus ducenti à Gelone antiquo Siciliæ tyranno, matre impari atque adeo ancilla. Carthaginenses multas Siciliæ urbes sub imperium denuo adjunctas validis præsidiis muniebant.

CAPUT VI.

Primum bellum Punicum.

REBUS ad hunc modum stantibus, novum repente bellum exarsit: quod Carthaginis fortunas afflixit, penitusque subvertit. Romanis qui hactenus Italiæ finibus imperium terminarant, in Siciliam admissis hac occasione. Mamertini à Marte dicti, cum bellicam gloriam sibi præ cæteris arrogarent, ex ea Italiæ parte quam Campaniam dicimus, Messanæ (quæ urbs freto Siculo imposita & portu tutissimo nobilis est) Agathoclis ætate à civibus auxilio advocati, oppressa libertate & ditione armis propagata, adeo opibus aucti sunt, ut Pyrrhum Epirotam bello lacessere auderent, & Syracusanos injuriis provocare minime dubitarent. Verum Hierone Duce ad Longanum fluvium prælio commisso, cæsis atque fugatis plurimis, Mamertini cæteri intra urbem compulsi, cum ægre mœnibus se tuerentur, neque suis viribus fiderent, aliunde auxilium petierunt. Pars Carthaginenses ascivit, venientesque quoniam prope erant, urbe atque oppidis recepit, pars Romam legatos misit, cujus felicitatis, virtutis atque æquitatis ingens fama ferebatur. Ii dato senatu suorum civium mandata explicarunt. Plerisque Patribus iniquum fore videbatur Carthaginenses unde nulla extaret injuria bello provocare, alii expectandum negabant dum Siciliæ accessione aucti trajicerent in Italiam. Re jactata optimum visum est Mamertinis opitulari, præsertim cum in antiquo fœdere jam inde à Publicolæ consulatu icto rursusque & tertium instaurato cautum esset ne se rebus Siculis alterutri admiscerent, quod à Carthaginensibus violatum fuisse accusabant. Missus est auxilio Ap-

pius Claudius Conſul cum cohortibus aliquot, Olympiadis. 129. anno primo, 490 qui annus ab U. C. fuit. 490. Ea re Meſſanæ nunciata Carthaginenſe præſidium urbe pulſum à civium parte eſt. Atroci injuria Pœni irritati fœdere cum Hierone facto Meſſanam terra marique obſident, tum urbis expugnandæ ſtudio, tum ut Romanos freti tranſitu prohiberent. Verum ii noctis caligine tecti in urbem admiſſi freto tranſmiſſo, eruptioneque facta Hieronem prælio ſuperant, & Pœnorum caſtra capiunt, Siculos qui cladi ſuperfuerunt intra Syracuſas compulſos aliquandiu obſeſſos tenent, Carthaginenſibus urbes & oppida non pauca adimunt, & fortuna penitus adverſa Hieron ab eorum amicitia divulſus Romanis ſe adjunxit. At illi nova comparata inſtructaque claſſe noviſque delectibus in Hiſpania, Galliæ ora maritima, atque Liguria habitis, ut Polybius eſt auctor, bellum inſtaurarunt contra Romanos diuturnum atque difficile, cujus ſucceſſus omnes à nobis ut referantur viſum non eſt, ſatis oneris ſuſtinentibus Hiſpaniæ rerum commemoratione, bello inteſtino atque atroci hac ipſa tempeſtate vexatæ, cædibus, incendiis, rapinis vaſtatæ, uti noſtrates hiſtoriæ docent, nulla neque locorum neque nominum deſignatione. Nam bellum inter Romanos & Carthaginenſes alternante ſæpe fortuna gerebatur: & prælio navali quod commiſſum
502 eſt anno U. C. 502. Romana reſpublica afflicta eſt nonaginta, ſi Euſebio creditur, amiſſis navibus, Cæcilioque Metello Imperatore victo fugatoque. Baleares vero à Carthaginenſium magiſtratuum auctoritate rebellarunt, cæſiſque Punicis præſidiis claſſem, quæ in portu erat, lapidum procella coegerunt è portu ſubductam ſtare in anchoris: & cum furor agreſtium hominum non remitteret, in patriam migrare. Ad eam tempeſtatem ſedandam virtute & auctoritate opus erat, Amilcar Barchinus exacta prudentia vir, atque militari laude clarus Dux à ſenatu eo miſſus, cum ſummæ diligentiæ & auctoritati ſummam morum facilitatem addidiſſet, & à vi abſtineret, totam inſulam ad priſtinam tranquillitatem revocavit. Quo tempore in Tiquadra inſula Balearibus proxima, Amilcari natus eſt Annibal, is qui magnitudine rerum geſtarum totum orbem terrarum ſui nominis fama complevit. Plinius certe, niſi lectio ſit vitiata, Tiquadram Annibalis patriam eſſe ait. Scriptoris noſtri matre Hiſpana natum addunt, atque Amilcarem belli contra Romanos Ducem creatum anno ab U. C. 507. duo Hiſpano- 507
rum millia, & funditores trecentos navibus abduxiſſe, Siciliæ imperio, quod amiſſum erat recuperando. Eæ copiæ Italiæ littoribus tentatis, ad eam Siciliæ partem appulerunt, ubi Panormum urbs ſita eſt, navium ſtatione non incommoda conjuncta, monteque in quem aſcenſus eſt difficilis omni ex parte, ſubjecta duodecim millium quoquo verſus planicies præcipua amœnitate proventuque panditur. Eum montem Amilcar munire atque in eo copias continere, ne univerſæ dimicationis aleam ſubire cum victore neceſſe foret, minutis tantum præliis fatigare, finitima oppida & urbes ad defectionem ſolicitare, & maris imperium retinere conſtituit. Adverſus eas molitiones C. Luctatius Conſul Roma cum valida claſſe dimiſſus Lilybæum venit. A Carthaginenſi ſenatu Amilcaris hortatu nova claſſis comparata, atque Hannone Duce, Romanorum claſſi obviam miſſa, cum ad manus ad Lilybæum ventum eſſet, victa à Romanis atque profligata eſt, ſexaginta navibus captis, quinquaginta ſubmerſis. Cæſorum & captivorum numerus pro numero navium magnus, tanta ex eo Carthaginis trepidatione, ut continuo de pace agendum judicarint. Paciſcendi cura Amilcari demandata, non minori prudentia Duci ad fortunæ impetus ſuſtinendos, quam ad gerendum bellum virtute diligentiaque. Ducum mutuo colloquio de conditionibus actum, de tandem pax facta eſt his legibus. Pœni copias omnes ex Sicilia viciniſque inſulis deducunto. Hieroni aut Romanorum confœderatis negocium ne faciunto, neve moleſtiam exhibento. Duo millia & ducenta Euboica talenta aliquot penſionibus pendunto mulctæ nomine, & ob eos ſumptus quos tolerare neceſſe fuerat. Gratis captivos reddunto. Has conditiones populus Romanus non probavit, miſſi Decemviri cum auctoritate mille talenta addiderunt ſummæ pactæ; neque Sicilia ſolum, ſed etiam aliis inſulis quæ Siciliam inter & Italiam ſunt, Pœnos

abire

abire jusserunt. Inchoati belli anno 22.
512 qui annus ab Urbe condita fuit quingentesimus duodecimus, Hispaniæ infaustus ob aeris siccitatem & terræ motus frequentes; quibus Gadium pars hiatu facto desedit mari hausta, ab armis discessum est, pace facta; atque ita discessum ut majus quam quod gesserant agitare in animis bellum omnibus esset persuasum. Graves conditiones fœderis, eoque non amplius cogitabant, quam necesse foret, Pœnos toleraturos.

CAPUT VII.

Amilcar denuo venit in Hispaniam.

NOVÆ excepere calamitates: ut nunquam in uno gradu fortuna resistit, uno tempore in Africa atque Sardinia Punicæ copiæ tumultuatæ sunt. In Africa quidem deducti ex Sicilia milites Coto, Afro & Sependio Italo Ducibus, cum exhausto superioris belli malis ærario stipendia longæ atque infaustæ militiæ negarentur, ad sexaginta hominum millia oppidis incensis, atque vicinis urbi agris vastatis, Carthaginensium animis magnam solicitudinem injecerunt. Sardiniæ exercitus eadem de causa rebellans, id facinus novo scelere cumulavit. Hannonem ad eos motus sedandos missum, acerbe exercentem imperium conspiratione facta milites in crucem egerunt: & utrisque copiis conjunctis eam insulam communi nomine aliquandiu tenuerunt. Dein Sardorum armis pulsi, atque ad Romanos confugientes, ita in fidem recepti sunt, ut neque eas copias in Sardiniam remitterent, & comparata tamen classe Pœnos ab ejus insulæ possessione removerent. Gravis is dolor genti fuit, tantum virium amissa nuper Sicilia & modo erepta Sardinia decessisse. Romani contra excusabant, in superiori fœdere cautum esse ut utraque insula Pœni abstinerent. Additum blandimentum mitigando dolore ultro Carthaginem navibus missis frumento onustis ad famem levandam, quam neglectus agrorum cultus in tantis motibus pepererat gravissimam. Tametsi Amilcar Barchinus ei bello creatus Dux, tumultuantes in Africa milites, primum triennii patientia fregerat; deinde etiam prælio ingenti superarat. Hac victoria Pœnorum republica recreata, atque ablatæ Sardiniæ dolore compresso, de Hispania cogitare cœperunt, longissime à Romanorum ditione imperium proferri posse credentes, & majoribus commodis reipublicæ vulnera sanari. Amilcar ei provinciæ cum summa potestate præfectus Carthagine solvit, votis prius nuncupatis, & sacrificio peracto: ad quod Annibalem novem natum annos, atque in Hispaniam secuturum, à patre Amilcare adhibitum memorant tactis aris cum per ætatem liceret, conceptis verbis jurasse, hostilem animum in Romanos. Erant præterea Amilcari filii tres Annibale minores, Asdrubal, Mago, atque Hanno. Appulso Gadeis, Turdetani qui uno tenore multis annis ex quo in amicitiam Carthaginensium venerant, fidem coluerant, missa legatione occurrerunt adventum gratulantes, copiasque si ex usu esset, offerentes. Eo præsidio Amilcar non modo veterem ditionem in continenti recepit, verumetiam universam Bæticam, qua vi, qua voluntate sub imperium misit, anno ab Urbe condita quingentesimo decimo sexto. 516
Gentem usque adeo opulentam ea ætate, ut argenteis præsepibus & doliis uterentur, auctore Strabone. Adjiciunt classe Mediterranei maris littoribus tentatis, adverso Ibero flumine coloniam instar arcis reliquisse, quam olim Carthaginem veterem dixerunt: hodie Cantavechia esse creditur, ignobile oppidum, & Rhodiensibus militibus contributum, à Dertusa urbe præter Occasum & Septentrionem quadraginta millibus passuum in Ilercaonibus situm, ubi eam coloniam Ptolemæus certe collocavit: haud obscuro argumento falli eos, qui Carthaginem veterem aut Dertusam ipsam esse putarunt, aut duodecimo ab ea urbe lapide ad orientem Solem Perellum pagum, ubi parietinæ extant veteris structuræ clara vestigia. Sequenti anno ora maritima universa sub jugum missa est, ubi Bastetani atque Contestani secundum

maris littus extendebantur. Sagunto vicino ad Amilcarem missi legati, de victoria gratulantes, muneraque afferentes, serviendi conditionem quantumvis honestam detrectarunt. Iis benigne dimissis, nobilem urbem opprimendi studio ardens, jure ut videretur facere; idque facinus specie honestatis velaret, Turdetanos paulo post subornavit, ut in eorum agro atque ditione urbem ponerent, quam Turdetum olim nominatam fuisse constat. Turulim quidam octoginta passuum millibus remotam esse arbitrantur, sola ex nominis levi similitudine ducta conjectura. Ea ex re inter utranque gentem orta controversia, Amilcar confidebat opprimendæ Saguntinorum libertatis non defuturam occasionem. Quam illi fraudem odorati, nihil se commovere, atque ab armis abstinere constituunt. Ad Iberi ostium rei bene gestæ lætitia celebrata est Amilcaris filiæ Himilces & Asdrubalis propinqui nuptiis, anno ab
521 Urbe condita 521. Legati dimissi ad Gallorum Principum voluntates tentandas, quorum Amilcar amicitiam imprimis usui fore confidebat, domita Hispania adversus Romanos signa convertere cogitanti, plerique donis & auro, cujus est gens illa avidissima in partes attracti. Arma mox anno sequenti propius Pyrenæum promota, atque à Dertusæ finibus ad Rubricati ostium littoribus subditis, Barcino urbs de Barchinæ gentis nomine paulo ultra id flumen constituta creditur, alii ad Herculem Libyum, alii ad Barcilonem Cariæ civitatem hujus urbis conditionem ablegant: auctores numero & antiquitate potiores redarguunt, Barcinonem in coloniis Punicis numerantes. His rebus intentum Amilcarem, Rhodopemque & Emporias finitimas urbes, quoniam ejus conatibus potissimum repugnabant, subjugare parantem, mors oppressit. Cum novi motus in Bæticam revocassent, in Edetanis magna provincialium multitudine in armis obviam facta, in acie occubuit, nono circiter anno ex quo in Hispaniam venit, ex hominum millibus amplius quadraginta, quem numerum sub signis habuisse memorant, plus duabus tertiis cæsis, reliqui amisso duce fugæ & noctis beneficio in proximas civitates evaserunt. Ad Castrum Altum pugnatum fuisse Livius ait.

CAPUT VIII.

Asdrubalis res gestæ.

POENORUM arma in Bæticam conversa sunt, Phocæensiumque iis locis coloniam, cujus nomen non proditur, quoniam eos motus prima concitatarat captam solo æquarunt. Ita qui funesto bello occasionem præbuerunt, ii principes pœnas persolvere. Carthagine Hamilcaris morte nunciata de successore subrogando deliberatione suscepta, magna contentio excitata, est, & Senatus sententiæ variabant. Tota enim civitate in Edos atque Barchinos scissa, quæ duæ factiones opibus, gratia, & auctoritate facile principes erant, Barchini Asdrubalem præferebant. His Edi non obscure invidentes ex sua gente novum in Hispaniam præfectum mitti omni ope contendebant, unde ingentes divitiæ parabantur. Dum altercationibus tempus extrahitur, missus opportune ex Hispania Annibal amicæ factionis animos confirmavit, adversariorum conatus fregit: atque gratia & auctoritate effecit, ut imperium Hispaniæ Asdrubali deferretur: cum in senatum ingressus longa atque accurata oratione explicuisset patris labores, res gloriose gestas, Hispaniam ejus virtute domitam, funestum exitum nulla ipsius culpa sed fortunæ iniquitate contractum. Novas in Hispania conditas urbes, veteres magnis præsidiis teneri. Magnam spem esse totius provinciæ potiundæ, si eodem consiliorum tenore pergerent rempublicam administrare. Errare si qui putent, feroces Hispanorum animos viribus superari posse. Asdrubalem ætate esse integra, virtutis opinione maxima, non modo bellicis artibus, sed etiam eloquentia validum, tractandi Hispanorum animos artificem singularem. In unum maxime exercitus & sociorum studia conspirare. Fasciculum litterarum ostentabat, voluntatis indicem Hispanorum, Ducumque proficiscenti da-

tum

tum ad senatum. Etiam atque etiam viderent ne mutandis præfectis nobilissimæ provinciæ animos alienarent, in eo rerum momento, cujus opibus aucti nullam deinde potentiam ipsi formidarent. Ea oratione, atque iis litteris victo senatu Hispaniæ imperium Asdrubali decretum est anno ab Urbe
524 condita 524. Quo is circumacto, rebus in provincia compositis, multis Hispanorum proceribus stipatus Carthaginem navigavit, ubi omnia ad nutum gubernare sperabat: plusque unum auctoritatis & potentiæ habiturum quam reliqui magistratus. Verum cum nihil procederet eorum quæ cogitarat, populo atque Senatu ab Edorum factione concitato, quasi re cum Annibale communicata regnum meditaretur in libera civitate, in provinciam reversus per otium ea parte, qua Contestani ad mare fusi erant, urbem ædificavit, quam Carthaginem novam dixerunt (alterius comparatione ab Amilcare prope Iberum amnem constitutæ, uti ante dictum est) ab sparti copia, quam ea regio fundit maximam, Spartariam etiam Carthaginem: portu conjuncto ab omni ventorum procella tutissimo, propter editos colles, quibus quasi circino circundatus angustum aditum habet insula objecta ad majorem securitatem: quam prisci Herculeam nuncuparunt. Latini à piscium genere iis in locis frequentissimo Scombrariam, olim murorum amplitudine, ædificiorum elegantia, civium cultu atque frequentia cum quavis magnarum urbium comparanda, nunc ad paucos incolas redacta, non obscura veteris amplitudinis vestigia retinet. Romani iis rebus cognitis, quæ in Hispania gerebantur, tametsi cupiditate ardebant, eundi obviam Pœnorum conatibus, ignaviamque suam accusabant: ne initi tamen nuper fœderis sanctitatem primi violasse viderentur, & quoniam ex ulteriori Gallia rumores erant allati, eam gentem una cum citerioribus Gallis in Romani nominis perniciem conjurare: tantisper sustentare placuit, ac Massiliam tantum legationem mitti per speciem occurrendi Gallorum consiliis, re ut eorum opera urbes in ora Hispaniæ Massiliensibus amicas in fœdus attraherent: quod Pœnorum odio facile perfectum est. Emporiæ primum, in Indigetibus, qui Laletanis & Ceretanis contermini à Sameroca fluvio usque ad Pyrenæi extremas partes extendebantur, cum Romanis fœdus fecerunt: & per eos Saguntum atque Dianium in partes attractæ: unde novi atque gravissimi belli inter Carthaginenses & Romanos non longo intervallo materia extitit. Tantæ machinationes Asdrubalem latere non poterant, neque quorsum Romanorum conatus & consilia spectarent: dissimulare tamen placuit donec omnia essent ad bellum comparata, sociis urbibus in fide confirmatis, & Annibale per litteras in Hispaniam revocato (nam eatenus Carthagine hæserat, retentus à patribus, quasi Asdrubalis fidei pignus) ægre ac multum Hannone Edorum factionis Principe repugnante, qui æquo cum cæteris jure vivere assuefaciendum disputabat, impetratum à Senatu est, ut remitteretur in Hispaniam. Eo delatum, incredibili exercitus atque sociorum lætitia exceptum continuo Asdrubal suum legatum constituit, anno ab Urbe condita quingentesimo vigesimo 528
octavo. Quo tempore Romani Senatus legati venerunt in Hispaniam, & facta Asdrubalem conveniendi potestate, data ipsis mandata explicarunt. Jam dudum Pœnos amicos atque confœderatos esse cœpisse Populi Romani. Nuper in Citeriori Hispania quibusdam civitatibus pacem datam. Ne fœdus cum alterutris initum alteris fraudi esset. Quod erat æquissimum, Pœni ut in Hispania Ibero flumine ditionem terminarent, postulare: neque Saguntinorum fines contingerent, quamvis ultra id flumen positos, neutri alterutrius populi socios injuria violarent; qui secus fecissent, ab iis fœderis leges motas fuisse visum iri. Ea legatio cum tantum sibi Romani sumerent, ut in aliena provincia victoribus præscriberent, magnum pro eo ac debuit dolorem inussit Carthaginensium animis; tempore tamen cædere rati optimum, dum se penitus ad resistendum compararent; omnia legatis concesserunt, quæcunque senatus nomine postularant: & erat ex Italia nunciatum Gallos ulteriores Cisalpinæ Galliæ copiis permixtos atque formidabiles à Romanis fuisse ingenti prælio superatos, cæsis ex hostium copiis quadraginta millibus, at-

que ejus numeri quarta parte capta. Dimissis legatis Asdrubal totum triennium consumpsit iis rebus comparandis quæ ex usu belli, quod meditabatur, futura providebat animo. Verum conatus ejus mors inopinata intercepit, Olympiadis.
532 139. anno tertio, qui annus ab Urbe condita fuit quingentesimus trigesimus secundus, trucidatus est à servo quodam necem Domini ferro vindicante, quem Tagum nomine Asdrubal occiderat summo inter Hispanos loco natum, tanta in servo vindictæ voluptate, ut cum eum ad aras sacris operantem obtruncasset, continuo comprehensus inter exquisita tormenta, membris omnibus excarnificatus, gestientis habitu nullam paulo tristiorem vocem emiserit.

CAPUT IX.

Saguntinum bellum.

MORTUO Asdrubale summa Hispanici imperii Annibali commissa est, vigenti ætati juveni magnorumque spirituum, viginti sex annos circiter nato, prærogativam militarem, favor plebis & senatus approbatio confirmavit. Multæ inerant virtutes, neque minora in natura vitia, corpus duratum labore, ingens animus: gloriæ appetens, magis quam voluptatum: plurimum audaciæ, consilii plurimum. Has virtutes crudelitas, perfidia, religionis omnis contemptus fœdabat, multitudini juxta tamen erat ac Principibus carus. Inito magistratu, & sua sponte & Amilcaris casu castigatus, ne ejus conatus mors impediret, continuo de bello Romanis inferendo agitare animo cœpit, honesta caussa quærenda erat, optima visa est sociorum injurias, quæ à Saguntinis illatæ esse ferebantur, armis vindicare. Id priusquam aperte moliretur, Himilcem sibi Carthagine nova junxit connubio nuptiisque celeberrimo apparatu factis, ex Milici Regis posteritate virginem, Castulone natam ad fines Bæticæ, non procul Biatia, ubi Cazlonæ villæ veteris amplitudinis obscura tantum vestigia conservant, præterea Cyrræus Phocæensis, unde etiam sanguinem derivabat, Castulonæ matris nomine eam urbem primus condidisse ferebatur. Dos ingens fuit, divitiæ pares nobilitati: unde Annibalis potentia multum in Hispania crevit, crevere provincialium studia, multis præterea locis auri atque argenti secturæ perscrutando effossæ eo res gerente: atque ex eo communi omnes voce Annibalis putei dicti sunt. Proventum unius putei, cui Bebelo nomen fuit, argumento licet conjicere liquati defecatique argenti in dies singulos reddentis trecenta pondo, hoc est, quantum duo millia ducenti quadraginta aurei nummi nostrates valoris habent. Initio arma in Carpetanos versa, gentem ferocia & multitudine cæteros ejus provinciæ populos superantem. De caussa non liquet. Primi Olcades, ubi nunc Ocania sita est (Stephanus Olcades ab Iberum ponit) & caput gentis Certeia oppressi, mox alii ad Tagum insigni prælio victi. Quo tempore Saguntinorum intestina dissidia vigebant grave malum; quo procurando eorum rogatu missi Roma legati utranque factionem hortando terrendoque, & de sontibus aliquot sumpto supplicio motus composuerunt, veriti si diutius aleretur controversia, ubi ventum esset ad arma, ne victa pars Annibali aditum in urbem patefaceret, universosque is suæ ditionis faceret. Qui ferox successu omnibus citra Iberum populis subjugatis ad bellum Saguntinum converso animo, Turdetanis persuadet, uti de finibus Saguntinos lacessant, non defore sperans ea controversia orta occasionem opportunam perficiendi, quod cupiebat: bellique cum Romanis id futurum initium, quo jam dudum totus ferebatur. Contra Saguntini, quod neque se armis pares fore, & amicitia populi Romani magis quam sua innocentia fidebant, Romam continuo extrudunt legatos. Ii dato senatu mandata Patribus explicarunt, hostilia moliri Annibalem, propediemque sociam fidelemque civitatem obsessurum, nisi quid opis in ipsis sit, de sua suorumque salute actum. Se quidem extrema prius pati paratos esse, quam fidem fallerent: viderent ipsi, ne cunctando socios hosti prodidisse, & urbi amicæ cultam eximie fidem exi-

exitio fuiſſe videretur. Variis ſentetniis agitata in ſenatu res. Multis bellum continuo decernentibus, vicit ſententia lenior, legatoſque ad Annibalem mitti placuit, qui adulta jam æſtate Carthaginem novam delati Annibali, ſenatus Romani verbis denunciant, ne Saguntinis ſociis atque confœderatis moleſtus eſſe pergat, neve Iberum, ut erat in ſuperiori fœdere cautum, tranſcendat; ſi ſecus faxit, curæ ſenatui populoque Romano ſocios amicoſque fore. Ad hæc Annibal neque recte, ait, neque pro bono facere Romanos nuper Sagunti de viris primariis ſibique amicis ſupplicio ſumpto, & nunc diſſimulandis injuriis, quibus Turdetani à Saguntinis violati eſſent. Tum demum æquum fore Romanis ſocios tueri, ſi ſibi pari conditione jureque poteſtas relicta eſſet, amicos ab injuria damnoque vindicandi. Hoc reſponſo dimiſſis legatis continuo menſe Septembri Annibal Romanorum conatus præoccupandi ſtudio copias omnes ad centum quinquaginta hominum millia Saguntum deducit Olympiadis centeſimæ quadrageſimæ primæ anno primo, uti Polybius ait. Iis copiis vaſtato agro, & multis circum oppidis direptis, uno modo Dianio conſervato propter loci ſanctitatem homo minime religioſus urbem cœpit impugnare. Erat Saguntum in Edetanis, tribus à mari millibus paſſuum, agri fertili gleba, commercii maritimi terreſtriſque copiis beata, loci natura arteque munita. Poſitis caſtris, ædificatiſque operibus, ariete murus tentatur, qua parte in vallem deſinebat, minorique adeo firmatite. Fefellit opinio, munitior locus erat quam putarant: civeſque ſupremo conatu propugnabant. Annibali ipſi, cum avidius muro ſuccederet, haſta fœmur trajectum, tanta ſuorum trepidatione, ut opera propemodum omnia & vineæ deſererentur. Dum vulnus curatur dies aliquot ab oppugnatione ceſſatum. Novos interea Saguntini legatos Romam mittunt, obteſtatum, ne urbem amicam in cruciatum hoſtibus dedant. Si paululum cunctati fuerint haud dubium interituram demonſtrant. Ratione inita paucorum menſium frumentum eſſe: paulo etiam longius parcendo tolerare poſſe. Simul locis omnibus majori cura munitis ſe ad reſiſtendum comparant. Annibal cum primum ex vulnere convaluit, tribus turribus arietum ictibus & quidquid inter eas muri erat ad terram proſtratis, per lapidum ſtragem & rudera in urbem conatur evadere. Oppidani contra inſtructa pro ruinis acie, hoſtium primum impetum ſuſtinent, deinde quoniam præter ſpem non vincebantur, loco movent ex urbeque rejiciunt, tandem in fugam vertunt: atque ita ut Saguntinorum impetum vix caſtrorum munitione ſuſtinerent. Audacia exitialis fuit. Ferocior factus Annibal, certus niſi urbe capta non quieſcere. Legati denuo Roma miſſi (nam omnia tentare viſum eſt, prius quam veniretur ad arma) negata Annibalem conveniendi poteſtate, ut erant juſſi, Carthaginem navigantes de injuriis in ſenatu conqueſti ſunt, dedi Annibalem certe ad ſupplicium poſtulantes, eam unam pacis conditionem eſſe. Hanno æqua Romanos petere diſſeruit. Annibalem ſi nullus poſceret, in ultimas terras deportandum videri: ne quietum reipublicæ ſtatum perturbaret. Reſtitit Barchina factio Annibalis litteris & ſtudio præoccupata. Sic repudiato ſaniori conſilio in hanc ſententiam reſponſum datur. Nulla Annibalis culpa res in eum ſtatum deductas eſſe, à Saguntinis ortam injuriam. Inique facere Romanos novis amicitiis prælatis. Interea Annibal feſſo militi pugnis atque operibus paucorum dierum quietem dat. Ex Himilce per eoſdem dies natus Aſpar patrem Annibalem & exercitum lætitia cumulavit; pro ejus ortu ludi in caſtris magno apparatu celebrati, & ſpectacula varii generis commiſſa. Saguntini contra de ſalute ſoliciti omnia ad defenſionem comparare. Vani ii conatus fuere, repetita oppugnatione, turrique lignea promota, telorum ex ea multitudine murum propugnatoribus nudatum, quingenti Afri vectibus diruunt nulla calce duratum ſed luto, eoque cedentem ictibus. Milites aditu patefacto, prædæque ſpe per præconem denunciata in urbem penetrant. Cedunt Saguntini viribus impares, penitioremque urbis partem cum arce ſubitarii operis muro conjungunt. Res in extremum adductas una Romani auxilii ſpes ſuſtentabat. Datum tantiſper reſpirandi ſpatium Annibalis diſceſſu in Carpetanos & Oretanos, delectus acerbitate ad arma conſternatos. Re-

lictus obsidione urgenda Maharbal Himilconis filius Saguntinorum eruptionibus compressis, & nova urbis parte capta fecerat operæ pretium, cum Annibalis reditu postquam eos motus composuit, miseris spes omnis præcisa est, arcis parte in potestatem redacta. Una obstinatio, quæ in summo periculo consilium non recipit, vana sine viribus sustentabat animos. Saguntinus Halcon clam ex urbe evadens, suorum misericordia civium quos de mentis potestate malorum pondere deductos considerabat, de pace privatim agere cœpit: & cum nihil aliud impetraret, quam ut cives cum vestibus tantum urbe relicta, ubi victor constituisset, in ea agri parte novum oppidum ædificarent, in castris hæsit, desperatione ea lege flexuros cives ad deditionem animos. Miseram conditionem! pars maxima morbi est medicinam respuere. Alorcus Hispanus, tametsi Annibali militabat, Saguntinis quadam naturæ propensione & veteris hospitii memoria favens, in urbem per ruinas admissus, eas deditionis conditiones pro concione proceribus summota multitudine exposuit, iniquas quidem, & graves, sed fortunæ iniquitate necessarias. Debere eos non quid amitterent considerare: sed quidquid relinqueretur id in lucro ponere; vitam, libertatem, opes in victoris esse potestate. Alorci oratio magna indignatione plebis & fremitu, quæ certatim confluxerat cognoscendi avida, audita est. Plerique aurum atque argentum vestemque in forum raptim congestam subdito igne cremarunt: seque cum liberis & conjugibus in eundem rogum injecerunt, mori obstinantes. Turris diu quassata eodem momento concidens, liberum militi aditum in urbem dedit, flagrantem incendio: quod excitarent sui restinguerent hostes, pari utrunque infelicitate. Sic naturæ jura bellum in contrarium mutat. Sævitum est in cives nullo neque ætatis neque sexus discrimine: plerique servitutis odio hostium ferro ultro objiciebant capita, aut tectis admoto igne eodem peribant incendio. Pauci in potestatem venerunt; ea militum præda fuit. Præterea multa vestis Carthaginem missa, multa occupata à militibus, neque enim omnia corrupta erant à civibus. Octo menses obsidio tenuit, mense Majo capta urbs est atque
excisa, anno ab Urbe condita quingente- 536
simo trigesimo sexto, cui alii numero annum, quidam biennium detrahunt, certe P. Cornelii & T. Sempronii consulatu.

CAPUT X.

Initia secundi belli Punici.

SAGUNTI excisæ fama uno tempore Romæ audita est, & qui ad Annibalem fuerant legati, Carthagine redierunt, quanto Patrum & plebis dolore dicere non est necesse. Sera pœnitentia suam ipsorum cunctationem accusabant, proditos desertosque socios. Inanis luctus erat, nobilissima urbe eversa, quod proximum erat, vindicare constituunt. Tametsi iram adæquabat metus à prævalido hoste multorum annorum militia duratas copias trahente. Jam superatis Alpibus bello petere Italiam Annibal, & pro mœnibus adesse, tantumque vim non admovere videbatur. Bellum tamen continuo in Carthaginenses decretum. Coss. Cornelius Hispaniam, Sempronius Africam cum Sicilia sortiti sunt. Romæ atque tota Italia delectus habiti. Juvenes ad signa vocati, inutilis bello turba, in quibus nihil præterea opis erat, in preces & supplicationes versi per omnia urbis templa votis & victimis fatigare Deos. His rebus comparatis, instructaque classe, quinque legatos præmitti Carthaginem placuit, rogatum publica ne an privata auctoritate Saguntum esset excisa. Legationis princeps Q. Fabius, dato Carthagine senatu, mandata suæ urbis exposuit. Illi non de auctoritate quærendum dicere, sed de belli conditione, jure an injuria illatum esset. In antiquo cum Luctatio fœdere nullam de Saguntinis esse mentionem. Ab Asdrubale conditiones datas non magis reliquos astringere, quam Luctatii fœdus Romanum senatum: cujus leges pro voluntate mutarat, pejoresque ea excusatione fecerant. Tempus altercationibus ducebatur, nullo competenti responso. Romanus veste in sinum

num contracta pacem, inquit, & bellum portamus, utrum mavultis eligite. Respondentibus daret quod vellet, explicato sinu bellum dare dixit. Inde ut erant jussi Romani legati in Hispaniam navigantes Bargusios in extrema Hispania atque in Ceretanis facile contra Pœnos impulerunt. A Volcianis, vero, quos vicina loca tenuisse arbitror (alii in Celtiberis ponunt, quo loco Villadolce sita est, non procul ab ortu Guerbæ fluminis, oppidum veteribus monimentis Volcem dictum) repulsam tulerunt addita verborum contumelia, quasi proditis Saguntinis novos socios aucuparentur: nomen magis ad præsidium sociorum quam vires afferre soliti. Eo responso vulgato pari libertate ab omnibus civitatibus repulsi, in Galliam Narbonensem profecti in gentis concilio ne Annibali, quem arma expedire in Italiam constabat, per suos fines transitum darent, Romani senatus verbis postularunt, magno Gallorum risu, stultum judicantium alieno commodo arbitrioque gravissimum bellum in suos fines attrahere. Pœnorum donis præoccupati erant: à Romanis neque acceperant quidquam, neque expectabant. Sic nullo operæ pretio facto per Massiliam Romam redierunt. Interea Annibal in novum bellum intentus, copiis in hyberna dimissis, factaque qui cuperent suos invisendi potestate, modo ad prima veris signa Carthagine nova præsto essent: ipse Gadeis, quasi in Herculis templo nuncupaturus vota procuraturus sacra, profectus est. Sacrificio peracto, atque uxore & filio abs se dimissis, aut in Africam, aut ut alii suspicantur, Castulonem, tredecim millia & octingentos cetratos ex Hispania pedites Carthaginem misit, Baleares octingentos, mille & quingentos equites, ut obsidum loco essent, & procul à patria majore virtute fideque operam reipublicæ navaturos confidebat. Eadem classe undecim Afrorum millia in Hispaniam abducta, quo præsidio octingentis insuper additis Liguribus Asdrubalem fratrem jussit Hispaniam tueri. Addita classis idonea ad maris imperium retinendum. Obsides præterea quos civitatibus imperavit juventutis principes, in Sagunti arce Bostari custodiendos reliquit. Ipse cum robore exercitus, in quo nonaginta peditum millia ex variis gentibus erant, duodecim millia equites. (Polybius multo minorem numerum ponit) iter ingressus, ubi ad Iberi ripam castra posuisset, noctu de belli eventu solicitus, videre sibi visus est per quietem, juvenem augusta specie, qui se ab Diis ducem in Italiam missum diceret, sequeretur proinde, neque oculos retro referret, eum nihilominus conversa facie serpentem vidisse obvia cuncta subvertentem, & nimbi procellam subsecutam. Roganti ecquid ea portenderent, desineret respondisse fatorum arcana perscrutari, sequereturque qua viam pandebant numina. Ibero transmisso Annibal Andubale gratia, copiis & auctoritate iis in locis inter Hispanos Principe sibi conciliato, atque Hannone cum justo præsidio totiusque exercitus impedimentis, quo expeditius esset iter, in eo tractu relicto, in Pyrenæi saltus jugis tria Carpetanorum millia tam longinquæ militiæ pœnitentia signa deferentes, ne iis cogendis supplicio cæteri irritarentur, eos septemque alia Hispanorum millia, qui inviti sequi videbantur, sponte dimisit. Quo facto nominis auctoritatem sancivit, quasi dimissis sponte omnibus, & reliqui exercitus metus mitigatus, eo exemplo confidentium militiam, quam sponte suscepissent, cum vellent posituros. Mox transcenso Pyrenæo, atque Gallis, qui arma corripuerant, fœdere devinctis, opera Civismari & Mænicati, qui inter Gallos summum gratiæ & auctoritatis locum obtinebant, Rhodano trajecto, Volcisque victis, ejus fluminis ripas utrinque incolentibus, ad Alpium radices castra promovit. Fuit hic annus Hispaniæ ut frugum copia lætus, sic morbis & pestis contagione gravis, magni terræmotus extitere, mare identidem tempestatibus sævit, in cœlo concurrentium acierum species visæ cum nubium fragore, ad indicium calamitatum, quibus hoc bellum orbem terrarum implicuit.

CAPUT XI.

Annibalis transitus in Italiam.

MULTA ex iis quæ sequuntur, externa sunt: sed nisi iis explicatis, quæ in Hispania contigerunt, cognosci vix possent. Dabit lector veniam accommodatam priorum vestigia observantibus, majori brevitati. Ergo P. Cornelius Consul, cui sorte obvenisse Hispaniam dictum est, mari profectus ad impediendum hostium iter, positis ad Rhodani hostium castris, ad rei bene gerendæ occasionem excubabat: cum trecenti equites Romani quingentos Numidas (nam erant ab utraque parte speculatum missi) forte obvios factos, tumultuaria in pugna vicerunt. Lætus Consul omine, quoniam prima bene successerant, ex iis conjectans de summa, cupidusque universo prælio decernendi, motis castris ad Rhodani & Araris confluentes, triduo postquam hostis inde discesserat, in vacua Pœnorum castra pervenit. Iter hostium consequi non sperabat: unde discesserat rediens Cn. Scipione fratre cum robore exercitus & longarum navium classe, ad tentandam Hispaniam, tuendosque in ea socios ablegato, cum paucis ipse Genuam mari repetiit, novum in Italia exercitum haud defore ratus adversus Annibalem. Qui per Allobroges Taurinas Alpes ægre quamvis superavit quindecim dierum spatio: ac in Italiam copias induxit viginti peditum millia, sex equitum, ut quidam ajunt. Alii centum millia pedites, equites viginti millia duxisse confirmant. Punicis certe copiis par Romanus non erat, tyrone plurimum milite, uti ex subitario delectu. Ita ad Ticinum amnem facta pugna Consul pro victo in castra compulsus proxima nocte fugæ persimili profectione Placentiam abiit, majori mœnium quam virium fiducia, in pugna graviter sauciatus. Collega Sempronius meliori partium fortuna in Sicilia res gerebat, una & altera Punicis classibus victis. Eo inde adversus Annibalem revocato ad Trebiam amnem major quidem clades illata Romanis est. Iis in locis Annibal hyeme transacta Sempronio Cos: ad comitia in Urbem profecto, vix dum apeciente sese vere anni ab Urbe condita 537
quingentesimi trigesimi septimi, in Hetruriæ aditu coorta atque in Appennini transitu sæva procella, & frigorum inclementia multos suorum amisit. Ad Placentiam, cum re necessaria retro rediisset, Sempronioque in castra reverso creatis Coss. Cn. Servilio & C. Flaminio, denuo collata signa sunt. Acre & anceps prælium fuit, pugnantes nox diremit: exæquataque clade Pœnus in Lygures abiit, amissa magna exercitus parte.

CAPUT XII.

Gesta per idem tempus in Hispania.

INTEREA Gn. Scipio Emporias classe delatus, à Lacetanis exorsus omnem eam Hispaniæ oram à Veneris promontorio ad Iberi ostia secundum mare Romano nomini adjunxit, Pœnorum odio libenter fœdus imperiumque mutantem. Classis Romana ad Tarraconem nempe in Salu portu (Solorium Rufus Festus vocat) quarto ab ea urbe ad Occasum lapide hyemavit, deinde cum Hannone ei oræ ab Annibale præfecto signa collata in Ilergetibus ad Cyssum: quod hodie quidam Sissum, alii Saidi iis in locis nota oppida esse suspicantur, victoria penes Romanos stetit, sex Pœnorum millibus cæsis, duobus captis. Hanno ipse venit in potestatem, & Andubal Hispanus, quem rebus Carthaginensium favere dictum est, tot vulneribus debilitatus ut intra paucos dies expirarit. Asdrubal, qui auxilio fuerat Carthagine nova ab Hannone advocatus, cum trajecto Ibero adversi prælii nuncium accepisset, flexo ad mare itinere multos navales socios Romanorum, promiscuamque hominum turbam inopinato adventu oppressit, parique celeritate rursus Ibero transmisso Ducis Romani metu, qui ad ejus

rei

rei famam accurrere nunciabatur, incolumes copias octo millia pedites, equites mille, in tuta loca reduxit. Gneius continuo Emporiis, quo fugato Asdrubale discesserat, in Ilergetes redire compulsus est, quoniam ab ejus discessu ad Pœnos defecisse contempto Romano fœdere, imperioque, erat nunciatum. Modica vindicta fuit. Athanagia urbe, quæ princeps rebellionem fecerat, deditionem faciente pecunia mulctatos, & majori obsidum numero imperato, universos conservavit. Inde in Accitanios promota castra; ii prope Iberum incolentes in Pænorum fide manebant (alii Ausetanos scribunt, qui ad Pyrenæi radices, ubi nunc Gerunda est, habitabant) sane Acete gentis ejus urbe primaria obsessa Lacetani auxilio supervenientes, noctuque in urbem irrumpere conantes, excepti insidiis, ad duodecim millia trucidati sunt, cæteri fuga dilapsi. Obsessi omni auxiliorum spe deposita, atque urbis Principe Amusito ad Asdrubalem occulte profecto, trigesimo obsidionis die deditionem necessario fecerunt, argenti talenta viginti mulctæ nomine imperata victis, copiæ Tarraconem in hyberna reductæ Hispanorum auxilia domos dimissa. Multa per eos dies in Hispania, Italia, atque Africa ostenta visa, quibus procurandis majores hostiæ mactatæ à Carthaginensibus præsertim, feruntur: prorsus ut more è Phenicia translato, qui longo tempore fuerat intermissus, Principum filiis jugulatis Saturni numen placandum censerent, in ejus belli eventu, fortunarum atque communis salutis discrimen verti considerantes, atque in cæteris Asparem Annibalis filium senatus judicio neci destinatum ajunt, quasi emineret inter alios, ea paternis meritis gratia habita. An hæ fabulæ potius sunt, ad lectorem oblectandum varietate, à nostris historicis confictæ? Addunt patre intercedente puerum evasisse, sui capitis periculo bellum administrare malle dictitante, quam filii profundendo sanguine patriis religionibus obsecundare.

CAPUT XIII.

Pugna ad Trasimenum.

HYeme exacta, atque in Liguribus exercitu recreato auctoque Apennini juga Annibal superavit, meliori aliquanto quam antea conatu. In eo itinere restagnantis Arni paludibus transmittendis alterum oculum amisit, deformata facie majori terrori futurus, multi homines, & jumenta, Elephantique ferme omnes perierunt. Ad Trasimenum perventum, lacum in ea Hetruriæ parte nobilem, ubi Cortona urbs sita est, non procul urbe Perusio, unde lacui nomen nostra ætate. Iis in locis lacessenda C. Flaminii temeritate in exitium præcipitanis agrum omnem Cortonam inter & lacum vastat, atque in aperto castra ponit, retro vicinum montem Baleares & levem armaturam in insidiis, ad angustias equitatum, quas montes & lacus efficiunt. Ea arte à tergo atque à latere circumventi Romani, qui Ducis furore cæci in hostem ferebantur, quasi indagine inclusi nulla difficultate victi sunt: quindecim millia ex Romano exercitu cecidere, pari captivorum numero: cecidit & Consul ipse hastili trajectus. Cæsi mox in Umbria ab Annibale quatuor millia equites, qui vicisse Pœnos ignorantes, securique in castra Romana ibant, missi à Cn. Servilio collegæ auxilium. Sub hæc Spoletum Romanorum colonia tentata, cum expugnari non posset, signa in Picenos conversa, atque eorum agris omni injuria vexatis, Annibal per Marsos, Marrucinos, Pelignosque in Apuliam irrumpens circa Arpos & Luceriam substitit. Tantis acceptis Romæ exiguo tempore cladibus, majori metu urgente, ad illud extremum decurritur. Dictator creatur cum summa & maxima decernendi potestate extraordinaria, Q. Fabius Maximus, M. Ruso Minutio magistro equitum. Libri Sibyllini consulti, atque ex iis ver sacrum Romæ votum. Propter ærarii inopiam ex singulis assibus, qui ante librales erant, sex facti valore retento, qui sextantarii sunt dicti. Naves missæ per idem tempus in Hispaniam ad Cneium commeatu onustæ, ad Cossanum portum à classe Cartha-

thaginenſi interceptæ erant. Nova ergo claſſe ad tutandam Italiæ oram comparata, noviſque contra Annibalem copiis conſcriptis, Dictator in Apuliam profectus cunctando, neque totius dimicationis uſquam facta copia, hoſtis ferociam debilitare cœpit, & reipublicæ vulnera aliqua ex parte ſanare. Tametſi non illi magis contra hoſtem pugnandum erat, quam contra Minutii temeritatem, militum audaciam, nominiſque infamiam: quæ res fortiſſimos ſæpe viros in præceps egit, Dictatoris cunctationem cunctis accuſantibus ignaviæ affićto nomine. In Hiſpania Aſdrubal Himilcone cum claſſe valida præmiſſo ad eam Hiſpaniæ oram tentandam, quæ in Romanorum fide erat, terra ipſe copias duxit viginti millium millia. Cneius terreſtribus copiis inferior retinendi maris imperii ſtudio cum triginta navium claſſe Tarracone profectus in oſtio Iberi claſſem Punicam nactus militibus vacuam (ſecuri ii in terra erant) oppreſſit. Viginti quinque naves in ipſius oculis Ducis captæ; reliquæ qua ſubmerſæ, qua ad littus ejectæ, parique celeritate naves onerariæ quatuordecim interceptæ ſunt in mari: quæ remittente vento curſum aliarum adæquare non potuerant. Eodem victoriæ curſu Honoſca urbs vi expugnata direptaque eſt. Carthaginis vicinus ager vaſtatus, & ſuburbana ædificia incendio deformata. Aſdrubal Gadeis uſque Romanæ claſſis veſtigia ſubſecutus incendiorum Hiſpaniæ atque vaſtitatis deformis ubique teſtis viſebatur nullo præſidio. Secundum eam victoriam Ebuſus inſula tentata à Romana claſſe: atque populi amplius centum viginti in fidem accepti: in his Celtiberi gens valida cum primis & lata, nam in horum finibus Segobriga, Bilbilis, & Medina Celina erant: ad hæc Urceſia, Concha, Opta, Agreda, Numantia; urbes & oppida regionibus uſque adeo disjuncta, ipſaque adeo Cauni montis faſtigia. Harum Cneius gentium acceſſione formidabilis, terreſtribus copiis ad ſaltum uſque Caſtulonenſem armis penetravit, eundem nullo magno operæ pretio facto, citra Iberum ii motus revocarunt, quos Mandonio auctore, ſummo in Ilergetibus loco, inter ſuos ante Principe, concitari nunciabatur: unde majori mole bellum coortum eſt, Aſdrubale à factioſis advocato. Tametſi miſſa Romanorum manu multi è ſeditioſorum numero ſublati erant: & Celtiberi Cneii litteris ſolicitati, cum facta ſuorum manu in Punica ditione tres urbes occupaſſent, retro redire Aſdrubalem compulerunt, novi periculi propulſandi neceſſitate. Ventum utrinque ad manus, quindecim millia è Punico exercitu à Celtiberis trucidata ſunt duobus præliis, autumno in hyemem præcipiti, quem præcipua fertilitas & bonorum omnium copia celebrem reddidit in Hiſpania.

CAPUT XIV.

P. Scipio venit in Hiſpaniam.

HIc ſtatus rerum erat cum Cn. Scipio datis ad ſenatum litteris, militem in ſupplementum & commeatum quantum maxime poſſent mitti poſtulavit. Æqua Patribus petere viſus eſt. Cornelius Scipio prorogato poſt conſulatum imperio ad fratrem deſtinatur initio ſequentis anni, qui fuit ab Urbe
538 condita quingenteſimus trigeſimus octavus, cum triginta longis navibus, octo millibus militum, magnoque commeatu, Tarraconis portum tenuit, exæquato cum fratre imperio bellum adminiſtraturus. Ii conſilio inter ſe communicato, exulum Saguntinorum rogatu, cum in patriam redire, & injurias vindicare cuperent, Saguntum copias promovent. In ea urbe Hiſpanorum obſides modico præſidio à Boſtare præfecto tenebantur. Ea res Hiſpanorum pleraſque civitates morabatur: ne defectionis ad Romanos culpam ſuorum capitibus luerent. Acedux nobili loco Sagunti natus, ad Romanos propenſus & inſigni aliquo officio ſatagens eorum promereri gratiam, præfecto clam convento perſuadet, uti obſides redderet Hiſpanis, nulla re magis quam fide hominum ſtudia excitari. Id cum Boſtari homini minime malo eſſet perſuaſum, obſides reducendi cura deſumpta, Acedux moni-

monitis prius Romanis de media nocte profectus, in eorum induxit castra, sic per eos cognatis redditi, magnam Romanis ab iis populis benevolentiam adjunxere. Orta ex his rebus lætitia ne Romanis sincera esset Cannensis cladis fama effecit: peracto enim Cn. Servilii consulatu, novi Coss. creati, L. Æmilius ex nobilitate, è plebe novo exemplo Terentius Varro, cujus importunitate tanta clades accepta est. Diviso inter collegas imperio, ita ut alternis diebus imperarent, Æmilio detractante certamen, Varro quo die imperii summa penes ipsum erat, confligere non dubitavit, collega prosequente, magis ne defuisse reipublicæ videretur, quam quod consilium probaret. Ad Cannas Apuliæ urbem ad oram Superi maris, ubi utraque castra erant, pugnatum: prælium atrox sævumque fuit, quadraginta duo millia peditum è Romano exercitu strata sunt, equites tria millia; cecidit & Consul Æmilius, repudiato qui ad fugam offerebatur equo; capta duodecim millia capitum. Annulorum modios tres cum dimidio Mago Annibalis frater Carthaginem legatus de victoria detulit, ostentavitque in senatu, ad indicium; quam multi ex nobilitate, quæ sola annulis aureis utebatur, in ea pugna periissent. Post eam cladem tanta Romæ trepidatio fuit, ut juvenes primarii de Italia deserenda deliberarent. Ne Romanum imperium penitus concideret, modica temporis mora factum est. Omnino Italiæ urbes non paucæ ejus cladis fama ab amicitia populi Romani abductæ, multæ retentæ in Hispania ne fœdus cum Romanis maturarent, nam novi motus ne existerent Scipionum prudentia factum est. Quo tempore eorum diligentia atque auctoritate Tarraco quidem in Hispania ædificiis atque mœnibus amplificata, coloniæ Romanæ jure donata est. Carthagine autem quamvis Hannone multum repugnante atque in eo rerum momento novo fœdere vinciendos Romanos in senatu disputante, placuit Annibalem atque Asdrubalem pecunia, classe, & supplemento, prout ipsi expetierant juvare; magnis delectibus Afrorum atque Numidarum millia quadraginta conscripta, atque ex eo numero continuo ad Asdrubalem, qua parte respublica magis laborabat, quatuor millia pedites missi, equites quingenti. Horum Duci Magoni cura data, novas & majores copias conscribendi in Hispania peditum, equitumque, ad retinendum extendendumque in ea provincia imperium.

CAPUT XV.

Asdrubal Italiæ aditu prohibetur.

MOVEBANTUR in extrema Hispania Tartessii, ferox hominum genus Duce Galbo Asenaque urbe capta, ubi Pœnorum commeatus & frumentum erat. Iis Asdrubal motibus compressis, litteris Carthagine missis, continuo in Italiam maturare jussus est Annibali fratri supplementum allaturus. Grave id mandatum fuit, multorumque animos in Hispania ad Romanos avertit, sed re necessaria compulsus, accepto successore Bomilcaris filio Himilcone, eoque provinciæ arcana edocto, & rationem belli in posterum administrandi, magnis denuo delectibus tota provincia habitis, & pecunia maxima in stipendium imperata, signa versus Iberum movit, anno ab
539 Urbe condita quingentesimo trigesimo nono. Scipiones de patriæ periculo soliciti, si Asdrubal in Italiam pervenisset, ne à duobus exercitibus opprimeretur, ab Annibale toties victa, Punicæ ditionis oppidis impugnandis ab Italiæ cogitatione aut avertere penitus aut morari constituit. Urbem à propinquo fluvio Iberiam dictam tentare visum est. Asdrubal contra ea prius urbe munita, alteram urbem Romanis addictam iis in locis circumsedit. Accurunt Romani Duces, Iberiæ obsidione soluta. Castra castris collata primum, deinde levibus utrinque præliis dimicatum, postremo totius dimicationis signo proposito totis viribus & copiis concursum est. Non de Hispaniæ modo possessione, sed de Italiæ orbisque imperio certamen erat. Romani non secus ac si pro mœnibus ipsisque urbis Romæ portis acriter pugnantes vicere hostes.

tes. Fugæ initium ab iis Hiſpanis factum, qui intimis ſenſibus à Pœnis averſi, inviti eorum ſigna ſequebantur, longinquæ expeditionis odio, & ad Romanos propenſi. Pœni Afrique tanto præſidio nudati, cæſi profligatique ſunt, equitatum elephantoſque fuga ſervavit. Ipſe Aſdrubal cum paucis Carthaginem novam evaſit. Ea res ex Scipionum litteris Romæ nunciata, non tam victoria læta fuit, quam Aſdrubalis in Italiam impedito tranſitu. Gravis is annus Hiſpaniæ extitit, tum annonæ difficultate, tum peſtis lue, quæ multos mortales extinxit, Himilcemque uxorem Annibalis & filium Caſtulonem, ſic affirmant. Ea cauſa Romani Patres ad Hiſpanienſem exercitum commeatum miſere, mutuo à mercatoribus pecunia ſumpta, propter inopiam ærarii, & qui adverſus Philippum Macedonem, qui icto cum Annibale fœdere, Italiam appetere nunciabatur, nova claſſis erat comparanda. Mago ex claſſe, quam in Italiam inſtructam habebat, Aſdrubalis periculo nunciato, juſſu ſenatus Carthagine ſolvens, atque in Hiſpaniam perlatus, ſexaginta longas naves & duodecim millia milites intulit in portum Carthaginis novæ, ubi Himilco naves eas etiam continebat, cum quibus paulo ante ipſe venerat in Hiſpaniam. Magonis adventu magna animorum commutatio facta eſt. Quibus victis, vix erat relictum ubi conſiſterent in Hiſpania, ii de reparando bello cogitare cœperunt. Illiturgim eorum antea ditionis, & nunc civium defectione alienatam ducunt, & trinis caſtris obſeſſam impugnant. Sexaginta hominum millia ſub ſignis erant. Eo Scipiones cum ſedecim millibus auxilio profecti, carris atque jumentis frumento onuſtis in urbem invectis, Pœnos nequicquam prohibere conatos, ingenti prælio ſuperarunt: non Aſdrubalem modo, ſed Magonem, Himilconemque ex propriis caſtris ad certamen accurentes. Cædes major quam pro victorum numero fuit, tria millia equitum capta, mille equi in caſtris reperti, Elephanti quinque trucidati. Incibilim oppidum viginti ſeptem paſſuum millibus à Dertuſa ad Occaſum Pœni Duces reparatis viribus expugnare parabant. Eo loco novo prælio facto, tria millia è Punico exercitu cæſa ſunt, pari captivorum numero: cecidit Himilco Dux præſtanti virtute, famaque. Incibilim hoc tempore quidam eſſe arbitrantur Chelvam oppidum in Valentini regni agro. Illiturgim Andugarum in Bætica, aut Lietor non procul Alcaraſſo urbe. Sed regionum hiſtoriam conquirere non minus quam factorum difficile eſt, cæca uſque adeo Hiſpaniæ antiquitate. Hæc autumno contigerunt, quo ex Italia nuncius Romanorum lætitiam vehementer auxit: Annibalem Capuæ deliciis per hyemem exercitu enervato, dum Nolam finitimam obſidione premit, acie à M. Marcello victum atque in Apuliam rejectum. Duo Hiſpanorum millia deſertis Punicis caſtris ad Romanos tranſiiſſe, magnis pollicitationibus ſolicitatos. In Sardinia Aſdrubalem Calvum, qui cum valida claſſe ex Africa mittebatur in Italiam, & Arſicoræ viri inter inſulanos principis promiſſis in ſpem venerat ejus inſulæ occupandæ, à T. Manlio Torquato ad Calarim prælio victum captumque cæſis multis tum Pœnis tum Sardis, qui Pœnis militabant. Simul ex Sicilia cognitum Hieroni Regi defuncto Hieronymum ejus nepotem diverſiſſimis moribus, Syracuſis in regno ſucceſſiſſe. Scipiones bona ex iis rebus ſpe pleni, certique arma repetere cum primum per anni tempus licuiſſet, copiis in hyberna dimiſſis, ipſi Tarracone hyemare conſtituunt. Quo tempore ejus urbis murum fuiſſe perfectum in veteri lapide inciſæ litteræ declarabant, qui lapis Alfonſi Regis Caſtellæ eo nomine XI. ætate extabat, ut ejus hiſtoria teſtatur. Tarraco in planicie modica ſita eſt, quæ in mollis atque rotundi collis faſtigio ſe pandit, mari ſubjecto ad lapidis jactum, aſcenſu ad Ortum arduo, propter continentes rupes. Ad Occaſum planicies præcipua amœnitate & proventu conſternitur quadraginta amplius millibus paſſuum, olea, vite, malis medicis conſita, pecore abundans & frumenti ferax, quantum civibus alendis ſit ſatis: modico interfluente flumine uno ab urbe milliari (Francolinum vulgo vocant, veteres Thulcim). Ejus aquæ ad macerandum linum & canapim, quarum rerum magnus proventus eſt, magis quam ad potum aptæ ſunt; una enim aquæ dulcis penuria olim ea urbs cum laboraret, poſt

Sci-

Scipiones, Romani opere Romano aquæductu magna altitudine exædificato, Gaiæ fluminis partem decem & sex passuum millibus in urbem dirivarant. Eo porro bellorum injuria salutis anno ducentesimo sexagesimo sexto, corrupto, puteus avorum memoria effossus altissime, æquæ dulcis copiam suppeditat, civibus, qui nostra ætate septingentas circiter familias efficiunt, murorum universo ambitu duarum millium non amplius capaci.

CAPUT XVI.

Pœni passim in Hispania cæduntur.

VIx hyeme circumacta anni ab Urbe
540 condita quingentesimi quadragesimi, Mago & Asdrubal fratres magnum Hispanorum exercitum comparant, educuntque tempestive Carthagine, spe Ulterioris Hispaniæ, quæ magna ex parte Romanorum facta erat, armis recuperandæ. His conatibus P. Scipio obviam eundem judicans, Ibero transmisso in Vectones penetrat: & ad Castrum Altum nobile oppidum, Amilcaris cæde Pœnis infaustum, castra ponit; unde amissis duobus Romanorum millibus, qui à circumfusis undique hostibus intercepti trucidatique erant, majoris cladis metu, copiis in pacata loca reductis, in Victoriæ monte (hic hodie Mocia esse creditur, ultra Iberum aliquot millibus passuum ad mare) castra posuit munivitque. Eo diversis itineribus atque animis tum Cneius auxilio cum omnibus copiis, tum Asdrubal Gisgones filius ad impugnandum venerunt. Erat is paulo ante ex Africa missus cum quinque millibus militum supplementi caussa, summo Carthagine loco natus, magnis opibus, Barchinos fratres cognatione attingens: eoque cum copiarum parte, tertius bellum administrare per vicina Ibero loca cœperat. Erant utraque castra ultra Iberum, modico intervallo distantia. P. Scipio speculatum progressus circumfusa hostium multitudine periculo proximus fratris superventu servatur, haud ullo majore operæ pretio. Utrosque Castulonis defectio in ulteriorem Hispaniam avertit. Ea urbs Carthaginis odio, gravique ejus gentis imperio fessa, pulso Carthaginensi præsidio rebellarat aperte plures voto. Pœni ne mora cresceret malum, Illiturgim obsident, Castulonensis defectionis auctorem præcipuam vindicaturi supplicio. Cneius ad ferendam opem cum expedita legione profectus inter bina hostium castra magna cæde facta, in urbem penetrat; sequenti mox & tertia luce eruptione facta, duo hostium millia cædit, capta tria millia, cum militaribus signis tredecim. Majorem alii numerum ponunt, vitiatis, ut creditur, numeris. Omnino Pœni obsidione soluta, rursus à Bigerra in Bastetanis, quam circumsidere parabant, hostium superventu repulsi, ad Aurigim (hæc hodie Giennium est, aut Ariona) totius dimicationis aleam subeuntes denuo victi sunt, cum quatuor horis certamen sustinuissent, cæsa quinque Pœnorum millia: capta tria: elephanti triginta confossi: relata signa militaria quinquaginta. Cneius suorum aliquanto numero amisso, & ipse fœmore hasta trajecto, lectica hostem persecutus, ad Mundam non alio quam antea eventu pugnavit, minor dimidio cædes fuit, hostem sylvæ montesque vicini texerunt. Livius pugnam ad Aurigim postremo loco ponit, & ad Mundam Cneio vulnus inflictum ait. Nobis locorum situs & aliorum scriptorum auctoritas potior fuit. Tot incommodis re Punica afflicta in Hispania quidem, nihil ut esse in calamitate residui videretur, Mago in Galliam mittitur Mœnicato & Civismaro, quos Regulos cum Annibale amicitiam junxisse supra monstratum est, ad jungendas vires, ferendamque opem solicitandis. Parent illi: novem Gallorum millia navibus Carthaginem novam deduxere. In ea urbe Asdrubal bello reparando intentus erat. Cneius successu lætus, haud minori cura hyemem in Bætica consumpserat. Anni ejus initio, qui fuit ab U. C. 541
quingentesimus quadragesimus primus, productis utrinque copiis in Bætica pugnatum est, eisdem quibus ante animis, majori aliquanto cæde; octo millia è Punico exercitu occisa, ac ferme è Gallorum numero omnes. Duces etiam Mœnica-

nicatus & Civismarus, cum ostentandæ virtutis cupidi avidissime, & ut est gentis ingenium, magna alacritate pugnarent, fortiter occubuerunt. Secundum eam victoriam Saguntum vi expugnatum est à Romanis, sexto omnino anno ex quo in Pœnorum potestatem venerat. Exules Saguntini, qui cladi patriæ superfuerant, tandem restituti in avitos lares sunt. Turdetum excisa susceptæ calamitatis princeps caussa: eorum etiam agri Sagunto contributi: ut esset malorum aliqua compensatio. Ipsi Turdetani sub corona venditi doloris injuriæque vindicta levamen. Quo tempore ex Italia nunciabatur, Arpis Apuliæ urbe, quæ post Cannensem cladem à Romanis defecerat, Q. Fabii virtute expugnata, Hispanos mille ejus urbis præsidiarios milites magnis promissis invitatos transiisse ad Romanos. Ex ea re Patres Romæ de summa belli sperantes hostes everti posse, Scipionibus per litteras mandant, uti proceres aliquot Hispanorum primo quoque tempore mittant in Italiam: per quos reliquos Hispanos ab Annibalis castris, hoc est, robur hostilis exercitus subducere cogitabant.

CAPUT XVII.

Novum bellum excitatur in Africa.

PER idem tempus in Africa bellum hac occasione exarsit. Asdrubal Gisgonis filius, viro maturam filiam Sophonisbam reliquerat Carthagine. Hujus quoniam eximiæ animi & corporis dotes erant, nuptias Syphax Numidarum Rex ambiens, cum Patres Asdrubalis parentis absentiam excusassent, quod res erat repulsam interpretatus bello injuriam persequi cogitabat. Sedes regni Siga fuit ex adversum Malacæ posita in ora Africæ, imperium Tingi atque Oceano ad Occasum, ad Ortum Carthaginensium ditione terminabat, Galæ tantum regno interjecto cum quo sæpe de finibus belli fortuna alternante certabat. Galæ Masinissa filius erat, præstanti indole juvenis, & ad res maximas obeundas corporis & animi virtute pari. In hunc Syphax primum arma vertere parabat, Pœnorum amicitia magis quam suis viribus propter ditionis angustias fretum, injuriæ opportunum Pœnis gemino bello impeditis Italico atque Hispanico. Hæc cogitantem tres à Scipionibus legati ex Hispania amplius inflammarunt, ostendentes rem eum in primis gratam facturum Romano senatui, si fœdere facto junctisque viribus novo Carthaginem bello in Africa implicaret, futuram imparem, copiis in plures partes distractis. Ejus beneficii memoriam perpetuam Patribus fore. Cum his Syphax legatis multis sermonibus consumptis ad Romanam amicitiam animum appulit: & cum didicisset, quam ipsi præ Romanis omnis disciplinæ militaris essent ignari, petivit pro initæ amicitiæ jure ut duobus ipsorum cum responso, unde venerant, redeuntibus, tertius maneret in Africa, peditatu instituendo, qua parte militiæ disciplina per manus tradita Numidæ carebant. Datum expetenti Regi ut Q. Sertorium apud se ea lege retineret si factum Scipionibus ipsi probassent. Carthaginenses cognito Scipionum consilio, Galæ Regis confœderati opera adversus Syphacis conatus uti decernunt. Belli Dux Masinissa creatus, tunc præstanti indole juvenis, deinde Romana amicitia clarior, contractis continuo suis & Carthaginensium copiis, hosti obviam procedens, primo prælio triginta hostium millia cæcidit. Mox fuga ad Maurusios regni extremam urbem elapsum Syphacem, & viribus reparatis transitum in Hispaniam parantem, prælio altero victum fregit. Sunt qui Syphacem venisse, scribant, in Hispaniam, nimirum ut de ratione belli gerendi coram consilia cum Scipionibus communicaret, à Livio atque Plutarcho prætermissum, quod mirum non est. Hæ res in Hispania nunciatæ, dolorem Romanis ut par erat, lætitiam Asdrubali pepererunt singularem: rem Romanam, quæ resurgere visa erat, denuo præcipitantem urgere majori studio visum est. Appetente jam hyeme, Celtiberi, quorum erat maxima opinio virtutis inter Hispanos, in sequentem annum magno stipendio à Pœnis invitantur. Cognito Scipiones periculo, majoribus

ribus præmiis gentem pretiò venalem in fide retinent. Additus honos ne distincto in agmine & separata castrorum parte, ut ante consueverant, tenderent; sed sub iisdem signis atque Centurionibus confusi Romanis. Ex eo numero per speciem honoris re ut obsidum loco essent, & à castris Annibalis reliquos Hispanos abducerent, trecenti Romam missi eo initio anni sequentis mari pervene-
542 runt, qui annus ab U. C. fuit quingentesimus quadragesimus secundus. Quo tempore quatuor naves ex urbe cum commeatu & pecunia missæ, copias præsenti inopia levarunt; & quod non minus jucundum accidit, Hannonem nunciarunt Carthagine missum, dum contractis Ligurum Gallorumque copiis contendit ad Annibalem, ut vires conferret, qui per eos dies Tarentum in deditionem acceperat, in Piceno agro cum copiis omnibus oppressum fuisse. In Sicilia autem Syracusas, quæ post Hieronis obitum cædemque Hieronymi successoris in factiones scissæ, in Pœnorum ditionem concesserant, à M. Marcello triennii obsidione fatigatas Merici Hispani, quingentorum militum præsidio urbem obtinentis tutatique diu, proditione expugnatas tandem atque direptas, imperii Romani jugum suscepisse.

CAPUT XVIII.

Sciptiones in Hispania occiduntur.

VICTI Syphacis præmium Sophonisba fuit æmulo atque rivali Masinissæ pacta conjux. Sic novo necessitudinis vinculo & ferendæ socero opis necessitate impulsus, cùm septem Afrorum millibus & Numidis equitibus septingentis eadem æstate in Carthaginis portum sese Masinissa intulit Indibilis Mandonii frater in Suessetanis quinque hominum millia in armis habebat, movere paratus cum primum admoneretur. Suessetanos quidam in Vasconibus ponunt, ea parte ubi Sanguessa ad flumen Aragonem est, quam olim Suessam fuisse dictam veterum Regum diplomata indicio sunt, & à suûm bonitate nuncupatam quidam conjiciunt: quod in Lacetanis finitimis suillæ pernæ à præcipua nobilitate, nostra etiam ætate celebrantur. Ergo tantis Pœni auxiliis confirmati copias Carthagine priores educunt Bæticam versus, bipartito exercitu, parti Asdrubal Barchinus præerat, reliquis Mago Masinissaque cum socero. Scipiones novis ex Italia auxiliis aucti, & triginta Celtiberorum millibus confidentes, ex stativis & ipsi movent, certi cum hoste toties fracto manus conferere. Cneius cum Celtiberis & legionum Romanarum parte tertia Asdrubalem sibi deposcit, castraque castris confert ad urbem Anatorgim, fluvio interfluente. Publius contra reliquos Pœnorum Duces movet, ne Asdrubale victo fuga ipsi in saltus evaderent, sed quasi indagine cincti omnes una perirent. Tantum fiduciæ ingerit sæpe continuata felicitas. Quod contra prorsus accidit. Asdrubalis arte, facili linguæ commercio Celtiberi inducti Cneium deserere, convulsis repente signis rediere in patriam; & erat nunciatum, à parte Pænis favente armis correptis fortunas eorum diripi, qui in Romanis castris erant. Ea virium Cneius parte spoliatus, quia inferior hosti erat, cedere statuit. Quid enim temeritate in exitium certum ruere? Neque est minoris sæpe animi certamen vitare, quam accipere. Sapienter destinata, vis altior evertit. Publius Masinissæ equitatu pro castris adequitante fatigatus, veritusque si Indibilis accessisset, qui adventare nunciabatur, ut par tantis copiis esset, anceps consilium cœpit. Indibili prodire obviam statuit, Dux alioqui cautus juxta ac fortis. Sed nimirum excæcantur animi cum instat exitium; uti tunc accidit. Relicto in castris modico præsidio de nocte contra Indibilem copias educit. Consilium hostes non latuit. Ventum jam erat in Suessetanorum conspectum, & sub vesperam pugnari cœptum. Romanum meliora ferentem Masinissa adventu suo turbavit primum, deinde vicit. Multis passim ab equitatu stratis, Publioque Imperatore confosso, reliqui vertuntur in fugam. Magna cædes fuit in pugna fugaque. Noctis beneficio pauci pars ad vicina Ro-

manorum præsidia, urbemque Illiturgim, pars unde exierant in castra redierunt. Pœni successu læti magnis itineribus festinantes cum Asdrubale Barchino copias jungunt. Horum adventu permotus Gneius suspicari cœpit Publium fratrem fuisse cæsum, neque eo superstite & incolumi venturos in una castra Pœnos, sibi pro certo persuadens; & inerat animo insolita mœstitia, tacitum infelicis, ut fit, eventus præsagium. Eo amplius in cedendi consilio confirmatus, de nocte silentio castra movet. Lucente die Pœni Romanos profectos esse cognoscunt, præmissi Numidæ equites carpendo novissimos necessario morantur iter, dum Pœnorum duces cum robore exercitus superveniunt. Cneius ubi præoccupatis metu animis neque cohortationes, neque preces, neque auctoritatem valere cernit, proximum collem capere universos, atque eo signa inferre jubet, molli ascensu, nullaque materia erigendo vallo, ne fossam quidem ducere sinebat, soli natura in modum petræ durati. Clitellæ & sarcinæ pro vallo objectæ, munimentum leve, aliquandiu hostes detinuit, virtutem atque industriam Romanorum rebus etiam perditis admirantes. Verum à Ducibus castigati increpitique in castra ferro irrumpunt. Pauci à multis circumventi facile cæduntur. Cneius ipse occumbit, summi Ducis & strenui militis functus officio: qui tot annis Hispaniæ Præfectus fuerat, primusque inter Romanos Hispanorum favorem, morum facilitate occuparat: pauci montibus sylvisque tecti qua quemque metus aut spes agebat ad P. Scipionis castra perfugerunt (incolumem forte credebant) sed ea à T. Fonteio Legato modico tenebantur præsidio. Ad Staberum fluvium prope Illicim pugnatum est, quod hodie oppidum quibusdam Lorquinum esse creditur, non procul nova Carthagine, vulgo persuasum turrim Tarraconi prope objectam Scipionum sepulcrum esse, omnino in ea duo signa è marmore male dolata atque informia visuntur, Scipionibus, sic prædicant, constituta, eo tantorum Ducum translatis cineribus: aut eximia provinciales voluntate militesque Scipionum memoriæ id cenotaphium instituendum ad urbem primariam, ubi sedes imperii erat, judicarunt.

CAPUT XIX.

L. Martii virtute Pœnorum audacia repressa.

SCIPIONUM casus magnam rerum & animorum commutationem attulit: concidissetque res Romana, ac penitus afflicta fuisset, ni eam L. Martii primum audacia, deinde P. Cor. Scipionis virtus sustentassent in præcipiti constitutam, & novis jactatam ærumnis. Destituunt studia hominum, quibus fortuna adversa est. Castulonenses primi, Romanis ad se confugientibus portas urbis clauserunt. Illiturgitani etiam in urbem admissos crudeliter peremerunt. Earum urbium exemplo alia oppida defecisse dubium non est; tot una malis consternatos Romanos, qui cum T. Fonteio legato in præsidio castrorum relicti erant, & qui se eodem ex fuga recipere potuerunt, magnisque itineribus trans Iberum festinabant L. Martius Septimii filius eques Romanus, magno animo juvenis, qui sub Gn. Scipione primipili Centurio, & Tribunus fuerat recreavit, validam manum, partim ex præsidiis, partim ex his quos à fuga retinuit, factam, ad reliquas copias adjungens. Incredibilis ejus adventu totius exercitus lætitia fuit: de Duce deligendo deliberatione suscepta, omnibus suffragiis prælatus Martius est, ipso T. Fonteio legato prætermisso, sive etiam concedente, ambitionem comprimentibus rebus adversis. Verum ea militum alacritas brevi formidine mutata est. Asdrubalem Ibero transmisso ad delendum Romani exercitus reliquias festinare, jamque adesse nunciabatur: proxime Magonem subsequi. Fortunæ iniquitatem nondum Romano sanguine exatiatæ; pars suos inter se commendare, testamentaque in procinctu nuncupare, si quibus ex eo discrimine evadere contigisset: pars vicem suam deplorare: Martii cohortationes non audire: attonitis similes hærere, fixis in terram oculis, aut abditi

per

per tentoria. Cum ad vallum appropinquante hoste signa Punica visa sunt, tum ex metu audacia orta, accensis milites animis, ad periculum omni ex parte correptis armis concurrunt, è castrisque erumpunt hosti obviam. Pœnorum securitas incuriaque ex re, ut fit, prospere gesta Romanis saluti fuit. Inopinata hostium audacia metu perculsi terga continuo verterunt, paucis in fuga cæsis Martius satis habens suorum animos confirmasse, an suspicatus insidias, signo receptui dato, milites reduxit in castra, multum quamvis indignantes, palamque edicentes, quoniam talis occasio ulciscendi hostis relinqueretur, sese etiam cum vellet Martius non esse pugnaturos. Pœni contra Ducis consilium metum interpretati, nihilo majori cura munire castra. Ea res Martium provocavit, ut rursus fortunam tentare cuperet, noctu cogitans hostem securum opprimi posse: & necessitudo inerat, quæ ex ignavis sæpe facit audaces. Mago cum robore exercitus subsecutus, si se cum Asdrubale conjunxisset, spem salutis omnem sublatum iri providebat animo. Celeritate opus erat, militibus de ratione suscepti consilii pauca locutus, jussisque curare corpora, de quarta vigilia silentio copias eduxit, prodigio lætas, quod ex Martii concionantis capite flamma eluxerat. Erant Magonis copiæ sex tantum millibus passuum ab Asdrubalis castris interjecta nemorosa valle, in qua cohors Romana & equites aliquot ad omnes casus excubare jussi sunt; reliqui milites in Asdrubalis castra penetrant; nullæ enim vigiliæ erant, nulli pro portis milites excubabant. Hostium contemptus exitium attulit. In inermes somnoque sepultos magna cædes facta est: pauci fuga servati, multo plures cum in vicina castra effugere conarentur, in insidias præcipitarunt. Captis Asdrubalis castris, eodem animorum vigore ad Magonem opprimendum festinatum est, ignarum cladis acceptæ. Exorto jam Sole in ea castra impetus factus, & pari felicitate momento temporis capta sunt, priusquam se hostes ad resistendum comparassent. Intra munitiones pugnatum acriter, donec recentis cædis signa in Romanorum scutis & gladiis visa fregerunt animos. Salute desperata se in fugam concitant, cæsi in utraque pugna hostes ad triginta septem millia, capti ferme duo millia; præda ingens fuit. Pœnorum Duces fuga evaserunt: id unum ad exæquandam superiorem cladem Martio defuisse visum est. Tantæ victoriæ nuncii Romam pervenerunt ejus anni initio, qui fuit ab Urbe condita quingentesimus quadragesimus tertius, cum 543
Martii litteris: quibus quod injussu senatus se Proprætorem scripsisset, Patribus offensionem commovit. Responsum tamen est, quod de frumento & vestibus postularet senatui curæ fore, ascribi Proprætorem non placuit. Qua re, & Cl. Nerone post peractum bellum Capuanum destinato in Hispaniam cum supplemento peditum duodecim millium, equitum mille centumque militum Martiique factum dissimulanter accusabant, naturæ vitio in timore benigni sumus, post victoriam ingrati. Omnino ea re motus Annibal, de rerum summa desperare cœpit, cum tantum animorum habere Romanos cerneret, ut hoste pro portis excubante (nam venerat Tarento Annibal ad liberendam obsidione Capuam, & inde repulsus ad tertium ab Urbe lapidem castra posuerat) supplementum decernerent, mitterentque in Hispaniam. Itaque ex senatus decreto, Nero Puteolis Tarraconem classe delatus, Martii & Fonteii copiis adjunctis, continuo in Bæticam movit, contra Asdrubalem, qui in Ausetanis Illiturgim inter & Mentisam (Montegium esse creditur, aut Casorla) stativa habebat, ad Lapides atros (saltus nomen id erat). Ejus loci faucibus à Nerone occupatis, Asdrubal fœderis simulatione, sanciendo retractandoque pacis conditiones, tantum temporis extraxit, dum noctu copiæ per ardua montium evaderent: Romano Imperatore sero se Punicis artibus circumventum esse sentiente, pugnamque expetente, cujus discrimen Pœni cautiores omni cura devitabant.

CAPUT XX.

Carthago nova à P. Cor. Scipione expugnata.

INTEREA Romæ de augendo Hispaniensi exercitu, Imperatoreque deligendo deliberatione suscepta, populi comitiis habitis quoniam ancipites atque suspensi erant Patrum animi, cum nulli eum honorem ambirent ob magnitudinem periculi: P. Cor. Scipio L. Scipionis filius quatuor & viginti ferme natus annos prodiit candidatus, atque omnibus suffragiis Proconsul in Hispaniam missus est, nam Nero Proprætoris officio vicario fungebatur atque extemporali. Inerat animi magnitudo supra ætatem, eamque juvenibus de Italia deserenda deliberantibus post Cannensem cladem, gladio in conventu districto, intentataque morte, nisi desisterent penitusque mutarent, satis declaravit integritatis opinionem religionis sive studio sive simulatione, ex quo togam sumpsit, diligenter aluit, Jovis Capitolini templum frequentando, sacrisque procurandis, quoties aliquid sive publicæ rei sive privatæ aggressurus esset. Decem millia peditum equites mille in supplementum dati, Syllanus Proprætor in Neronis locum; legatos sibi ipse legit L. Scipionem fratrem & C. Lælium, eum cujus ex consiliis ea omnia prodiisse creditum est, quæcunque à Scipione per omnem ætatem perfecta gloriose sunt; & vulgo jactabatur, Lælium comœdiam scribere, Scipionem agere. His præsidiis atque his copiis ad ostia Tiberina classe instructa, in Hispaniam sub finem anni appulsus, milite omni verborum honore collaudato, Martium in præcipuo honore apud se habuit. Quo anno M. Marcellus Ovans ob Syracusas captas, in urbem ingressus est, Merico Hispano, qui urbem præsidiumque prodiderat, præeunte in corona aurea. Ejus militibus Murgantii agri attributi merces operæ, olim Hispanorum coloniæ, ut nostri scriptores affirmant. Proximo anno, qui annus
544 ab U. C. erat quingentesimus quadrasimus quartus, Scipio ad prima veris signa suis & sociorum copiis contractis, Iberum trajicere, atque Carthaginem novam impugnare decrevit; qua urbe capta cogitabat, quoniam omnium munitissima erat, exadversum Africæ portui commodissimo imposita, in eamque Pœni Hispaniæ obsides, subsidia belli, & militum impedimenta contulerant, sperabatque Carthaginenses de totius Hispaniæ possessione depellere. Temerarius conatus non erat: nam modico præsidio tenebatur, & Pœnorum Duces procul habebant castra: Mago prope Gaditanos, Asdrubal Gisgonis ad Anæ ostium, alter Asdrubal in Carpetanis curabat. Classis Romanæ Lælius cura suscepta, modicis itineribus subsequi jussus est. Scipio cum omni exercitu, in quo utriusque gentis viginti quinque millia peditum erant, equites duo millia & quingenti, pedestri itinere Carthaginem die septimo pervenit. Sequenti die uno tempore à mari & à terra urbem impugnare constituit. Mago contra præsidii præfectus armare cives, loca omnia militibus firmare, bellicas machinas expedire, nulla re prætermissa, quæ ab strenuo Duce posset desiderari. Erat ea urbs in clivo posita, portui imminens, insula ad portus fauces objecta (uti alio loco est dictum) quæ stationem tutissimam efficit, tribus ex partibus circumfuso mari, aditu à terra versus Septentrionem arduo, muroque ex ea parte altissimo. Romanos ea invadentes parte repellunt Hispani castris hostium oppositi, cedentibus facta eruptione instant acerrime primum: deinde subsidiis è castris Romanorum submissis, terga vertunt ipsi, tanta civium trepidatione, verentium ne hostes permisti suis ingrederentur in urbem, ut mœnia defensoribus nudarentur. Rei bene gerendæ occasione animadversa milites scalis muro succedere tentant, mari terraque, sed cum male mulctarentur, telis & lapidibus è superiori loco conjectis, eoque majore vi ictu certiore, receptui signum est datum. Erat ad Occasum urbi conjunctum æstuarium, quod remittente maris æstu cognitum ex piscatoribus est, pervium pediti esse. Ea milites bifariam jussi murum invadunt, oppidanisque alteri agmini resis-

reſiſtentibus, reliqui in muros ſcandunt. Aderat Dux Romanus teſtis ſpectatorque ſingulorum virtutis & ignaviæ, magnum in pugna incitamentum. Superato muro & proxima porta occupata intra diem unum urbs venit in poteſtatem: arcem etiam dedente Magone Præfecto. Præda ingens fuit, tormenta bellica multa, ſigna militaria ſeptuaginta quatuor, naves onerariæ in portu ſexaginta tres, commeatu & inſtrumento nautico onuſtæ. Capti ad decem millia homines, ex his oppidani dimiſſi, ſuaque eis omnia conceſſa. Ea libertati gratia addita promerendis provincialium voluntatibus, quin obſides ipſi pars civitatum legatis conceſſi, pars honeſtiſſime habiti; in his filiæ Indibilis, & fratris Mandonii uxor, puellaque inſigni forma, quam à militibus oblatam, ne videre quidem voluerat, cum ſuæ ætati intelligeret, non aliunde majus eſſe periculum, quam ab inhoneſtis voluptatibus. Cui deſponſa erat Celtiberorum Principi Luceio, Scipionis juſſu conſervata & reſtituta eſt, addito etiam auro ad dotem augendam, quod à puellæ parentibus fuerat oblatum, libertatis pretium. Qua ille benignitate victus, intra paucos dies cum mille & quadringentis equitibus veniens ad Scipionem, fortem & fidelem operam navavit Romanis. Præmia militibus ad veram meritorum rationem exæquata, & duobus de corona murali contendentibus totius exercitus ſtudiis diviſis in partes, utrunque eo honore dignum videri pronunciavit, coronaque donavit. Lælio corona aurea & in ſacrificium triginta boves dati: miſſuſque continuo Romam cum quinqueremi, in qua Mago Præfectus & quindecim Pœnorum ſenatores vehebantur, nuncius de capta Carthagine. Urbis deinde aliquanto tempore muris refectis, quibus partibus labefactati erant, præſidium impoſitum. His ita geſtis Scipio quidem ad generales ſociorum conventus habendos Tarraconem rediit, ſub ejuſdem anni exitum: Lælius autem dato Romæ ſenatu, quantum virium capta Carthagine acceſſiſſet, longa oratione diſſeruit. Ex captivis quæſtione habita, cognitum quod M. Valerii Meſſalæ ex Sicilia litteris nunciatum erat, Maſiniſſam quinque in Africa Numidarum millia ſub ſignis habere, & Afrorum copias ſcribere, atque de repetenda Hiſpania cogitare. Aſdrubalem Barchinum cum iis copiis & nova Hiſpanorum manu ſenatus juſſu in Italiam deſtinatum, ſubſidium Annibali. Magnum ea res populo metum atque ſenatui univerſo curam ingeſſit: & per eos dies ad Herdoneam urbem in Samnitibus non exigua clades erat accepta Gn. Fulvio Prætore cum duodecim Tribunis numeroſoque exercitu cæſo; quidam tredecim millia cecidiſſe affirmant, ſeptem alii.

CAPUT XXI.

Aſdrubal Barchinus à Scipione victus.

IN HISPANIA magna converſione rerum facta plerique ad Romanos inclinare cœperunt. Edeſcus ſummo loco inter Hiſpanos, uxore & liberis receptis, quoniam inter obſides erant, Romanorum partes ſecutus eſt. Mandonius & Indibilis Celtiberorum Principes, novæ proditionis venia impetrata in gratiam recepti. Erant Aſdrubalis Barchini caſtra ad Betulonem, quæ urbs in Bætica fuiſſe creditur, quibus nunc locis Ubeda & Biatia ſunt. Eo Scipio cum primum per anni tempus licuit, ejus qui ab U. C. fuit
545 quingenteſimus quadrageſimus quintus, adjuncto Lælio, qui Roma redierat, Tarracone movit. Aſdrubal Scipionis adventu cognito, atque ſuorum viribus & Hiſpanorum voluntate diffiſus, noctu in tumultum copias traducit: cujus radices fluvius (Bætis ut creditur) circulo magnaque ex parte ſubluebat. Faſtigium diſtinguebat gemina planicies; in inferiore ſubjectaque Numidæ, Afri, Baleares conſtituti; in ſuperiore cum robore exercitus Dux ipſe conſtitit. Scipionem neque loci iniquitas neque periculum deterruit, quin cum perterrito hoſte, locoque magis quam viribus confidente, manus conferret. Subeundi difficultas magna fuit, nullo hoſtium fruſtra caden-

te telo. In planiciem magno nisu ubi
ventum est, cominus pugna conserta
continuo hostes conversi in superiorem
tumuli partem sese receperunt. In eam
divisis copiis Scipio, quoniam difficiliori
ascensu erat, flexo atque adeo molliori
clivo, læva ipse, Lælius dextra evaden-
tes, atque ab utroque ingruentes latere,
hostes momento temporis fuderunt, ne-
que pugnam in cornua vertere valentes,
nec ad collocandos in fronte elephantos
satis spatii nacti. Ad octo hostium mil-
lia ceciderunt, capti decem millia pedi-
tes, equites duo millia. In his Massiva
puer Masinissæ, qui nuper ex Africa ve-
nerat, nec prælio interfuit, ex sorore
natus, vestibus equoque donatus ad
avunculum dimissus prælio peracto est.
Asdrubal pecunia elephantisque præmis-
sis, cum copiarum parte non prius sub-
stitit, quam ad Pyrenæum ventum esset:
eodem Asdrubal Gisgonis & Mago cum
venissent, communi consilio decretum:
Asdrubalem quidem Gisgonis in Lusita-
niam concedere, Masinissam cum tribus
equitum millibus per Citeriorem Hispa-
niam vagari: pugnæ utrunque necessita-
tem discrimenque omni ratione vitare.
Mago ad colligenda funditorum auxilia
in Baleares dimissus. Barchino autem
Asdrubali videri necessario in Italiam
commigrandum, ut senatui morem ge-
reret, & Hispanos milites, qui ad Sci-
pionem respiciebant, longinquitate sana-
ret. Atque hæc Pœni. Scipio autem
adulta æstate per Castulonensem saltum
Tarraconem revertit, ubi in sequenti to-
to anno, qui fuit ab Urbe condita quin-
546 gentesimus quadragesimus sextus, Pœ-
norum viribus fractis, atque republica
moderanda occupatus substitisse videtur:
neque quidquam accidit ad memoriam
illustrius, quam quod est ab Italia alla-
tum. Ad Tarentum in tumultuaria pu-
gna Marcellum Consulem cæsum ab Anni-
bale, Collegam Crispinum sauciatum,
atque ex vulnere obiisse. In locum Bar-
chini Asdrubalis Hanno Carthagine mis-
sus in Hispaniam venit, anno ab Ur-
be condita quingentesimo quadragesimo 547
septimo, Magone ex itinere adjuncto,
qui eatenus in Balearibus hæserat. In
Celtiberis delectus habentem Hannonem
missus à Scipione Syllanus cepit vivum,
Magonem etiam superavit acie, cum ex
aliis castris socio auxilio supervenisset.
Scipio ea victoria nunciata Asdrubalem
Gisgonis prope Gadeis castra habentem,
sibi impugnandum sumpsit. Ille tot cla-
dibus castigatus, ante Scipionis adven-
tum milites per vicinas urbes & præsidia
distribuit, quoniam dextris virtuteque dis-
fideret. Hujus consilii Scipio certior ef-
fectus, ipse quidem retro convertit iter:
Lucius autem frater ad expunandam O-
ringim urbem missus in Melessum finibus
(Plinius Oningim in Bætica, quibus lo-
cis Giennium nunc est, collocat) brevi
operæpretium fecit, capta atque direpta
urbe. Pœni omnes & trecenti cives,
qui portas venienti clauserant, in servi-
tutem abducti, cæteris libertas suaque
omnia restituta; & quia hyemis tempus
appetebat, exercitu in hyberna dimisso,
Lucius ipse Romam à fratre missus cum
Hannone cæterisque nobilibus captivis
Patribus gesta nunciavit. Quo tempore
ex Italia nunciatum est Asdrubalem Bar-
chinum, qui in Gallia Alpiumque transi-
tu omnia faciliora opinione erat exper-
tus, in Piceno à L. Claudio Nerone &
M. Livio Salinatore Coss. in Metauri flu-
minis transitu ingenti prælio victum ac
cæsum fuisse, exequata Cannensi clade,
sive Ducis cæde, sive occisorum nume-
ro. Nam quinquaginta sex millia ceci-
derunt, magna populi Romani lætitia,
in ejus pugnæ eventu rerum bellique sum-
mam verti considerantium.

CAPUT XXII.

Pœni ex Hispania pelluntur.

SEQUENTI anno ab Urbe condita
548 quingentesimo quadragesimo octa-
vo, Asdrubal alter, supremo adhibito
conatu numerosum exercitum conflarat,
novo provincialium delectu & veteribus
copiis in unum corpus collatis; castra in
Bætica ad Silpiam urbem posuit, in qui-
bus quinquaginta millia pedites, equites
quatuor millia & quingenti erant, tantæ
multitudini Scipionem haudquaquam pa-
rem

rem fore arbitratus. Ille re cognita à Colca Bæticæ Regulo, qui partibus studebat, peditum tria millia, equites quingentos accepit, plures ex Hispanis adjungere verebatur, patris & patrui exemplum pro documento habens, ita fidendum externis, ut propriis viribus amplius crederet. Cum his auxiliis & Romanis legionibus hosti obviam profectus est. Levia aliquot dies prælia fuere, deinde copiæ utrinque in aciem productæ, nullo operæpretio, cum neutri pugnam inciperent. Erat vallis inter duas acies haud magno & difficili ascensu, hanc utrique si alteri transire tentarent expectabant, quò æquiore loco pugnam committerent. Et cum neutri auderent, sub vesperam copiæ reducebantur in castra, Pœnorum prius, deinde Romanæ. Hoc consiliorum tenore dies aliquot extracti: donec Scipio suorum curatis corporibus summo mane in hostium castra impetum dat. Asdrubal re inopina commotus, equitatu præmisso adversus Scipionis equites, qui primi castra tentarant, copias in pugnam eduxit, diu ab equitibus ancipiti pugna dimicatum: Scipioque suos in mediam aciem cum recepisset, utroque cornu explicato atque promoto, quæ ex Romanis legionibus constabant, priusquam mediæ acies jungerentur, hostium cornua, in quibus Baleares tyronesque Hispani erant loco movit atque in fugam compulit. Nam virtute impares erant, & jejuni ad pugnam processerant: cujus initium de industria ad multam diem fuerat à Romanis extractum. Castra in quæ prius servatis ordinibus, deinde etiam effusa fuga sese receperant, ne continuo caperentur, effusus repente imber effecit. Asdrubal sociorum inconstantiam veritus, ne quod nonnulli continuo fecerunt, cuncti ad Romanos transirent, sequenti nocte silentio motis castris, quantum extendere iter potuit, retro redire constituit. Scipio sequenti luce hostium fuga perspecta, equitatu præmisso, qui novissimum agmen carperet, distineretque legionum adventu hostem penitus conturbavit. Magna cædes fuit, vixque septem millia ex tantis copiis cum Duce in tumulum præruptum naturaque loci munitissimum evaserunt, ubi Asdrubale Gadeis elapso, Scipioneque cum copiarum parte Tarraconem profecto, cum reliquis copiis à Syllano obsessi Pœni sunt. Erat inter Pœnos Masinissa relictus, qui Punicis rebus inclinatis penitus atque collapsis, ad fortunæ motum se movere constituens, clam de transitione ad Romanos, primum cum Syllano est collocutus. Hoc bellum veris initio gestum est: eoque confecto Hispania omnis Pœnis adempta in Romanorum jus ditionemque concessit, quartodecimo anno ex quo Annibal Saguntinos violarat, quinto vero ex quo Scipio Hispaniæ Proconsul erat factus.

CAPUT XXIII.

Alia Scipionis gesta in Hispania.

Bello in Hispania magna ex parte profligato, Scipio de Africæ ipsiusque adeo Carthaginis expugnatione cogitans, Masinissa primum in amicitiam accepto, deinde in Africam misso ad solicitandos populares deducendosque ab amicitia Carthaginis, Syphacem ipse Regem Romanæ reipublicæ conciliare parat. Missus in eam rem est C. Lælius in Africam. Barbarus facturum se fœdus negare nisi Duce Romano præsente. Scipio profectus in Africam Sigam pervenit: hodie Aresgol esse putatur Malacæ objecta, uti Plinius ait. Eodem Asdrubal erat studio Regem occupandi appulsus: magna Barbari gloria, cum duæ potentissimæ gentes, duoque clarissimi Duces ejus amicitiam magno licerent. In eadem Romanus Pœnusque mensa cænarunt, quod mirere amplius, eodem in lecto cubuerunt. Regis id gratiæ voluntatique datum, ut de pace ageretur à Scipione impetratum non est, absque conscientia Romani senatus excusante, nihil statui posse. Ergo pro quo venerat, Rege in partes tracto, in Hispaniam rediit. Ejus reditu Illiturgis & Castulo, quæ urbes conscientia facinoris dudum in Romanos concepti, magis quam spe defensionis in fide Pœnorum per-

ſtabant, brevi in Romanorum poteſtatem venerunt. Illiturgi exciſa, Caſtulo eſt conſervata, nam minor culpa erat, & voluntaria deditio victorum animos flexerat. Deinde Martio aliis urbibus ſubigendis occupato, Carthagine P. Cor. Scipio patri patruoque juſta funeris facienda curavit. Plinius Scipionum rogum Illorci extitiſſe ait: quem Tader ſeu Bætis, uti alia exemplaria habent, Tugienſi exortus ſaltu refugit, non procul Carthagine, (Lorquinum quidam putant, alii Lorcam.) In eo funere voluntariorum gladiatorum ludi editi. In quibus Corbis & Orſua patrueles de Ibæ urbis principatu ex provocatione dimicarunt. Valerius Maximus fratres fuiſſe ait. Convenit Orſuæ ætate minoris pervicaciam morte mulctatam, minori miſeratione quod viribus confiſus adduci non potuit, ut verbis potius quam armis diſceptaret. Multæ interea urbes ſeſe dedebant Martio; uni Aſtapæ incolæ venia deſperata, quod incurſionibus ſæpe Romanorum ſocios fatigarant, obſtinatis animis obſidionem diu tolerarunt: demum reliquis in acie pugnaque trucidatis, qui in urbe remanſerant, fœminis & pueris, ut convenerat, antea jugulatis, atque igne rebus in foro ſuppoſito, ſuis ſe gladiis peremerunt; haudminorem quam Saguntinorum ſive obſtinationem ſive inconſtantiam loci ignobilitas obſcuravit. Hujus urbis ruinæ ad Singilim fluvium extant, non procul Aſtigi atque Antequera: unde conſtitutum creditur, quod octo ab eo loco millibus hodie oppidum Eſtepæ nomen habet. His rebus peractis Lælius & Martius Gadeis dimiſſi ad ſpem ejus inſulæ in fide Pœnorum perſtantis, occupandæ quorundam perfugarum proditione: fefellit eos ſpes, cum Magoni id periculum eſſet, indicatum, Scipionem importuni morbi vis occupaſſet. Cujus fama, ut fit, variis hominum ſermonibus aucta, Mandonius & Indibilis aperte à Romanis defecerunt. Deluſos ſe ea ſpe dolebant, qua pulſis Pœnis Hiſpaniæ regnum ſibi pollicebantur, vitio mortalitatis facile ſperantes quod cupiebant factum. Octo præterea Romanorum millia, qui ad Sucronem erant, poſtulatis importune ſtipendiis ſeditionem concitarunt: magna rerum erat turbatio; in ſpem Mago erectus rei Punicæ reſtituendæ in Hiſpania, datis ad ſenatum litteris valida auxilia mitti poſtulabat. Verum eæ molitiones inanes extiterunt. Scipione è morbo recreato, ſeditionis ardor brevi reſtinctus eſt: & magnorum motuum occaſio ſublata. Romani milites ſpe veniæ, & ſtipendii pollicitatione Carthaginem novam deducti, à Scipione caſtigati graviſſima increpatione univerſi ſunt: ſupplicium penes auctores ſeditionis ſtetit; mox in Ilergetibus, unius & alterius diei pugna hoſte ſuperato exutoque caſtris; Mandonius & Indibilis Duces & auctores defectionis facta deditione ad victoris voluntatem recepti ſunt, gratia delicti facta, pecunia tantum in ſtipendium mulctati. Venerat Gadeis Maſiniſſa cum Numidarum auxiliis ex Africa, nondum deficiendi ad Romanos animo patefacto. Eo Scipio Martio cum copiarum parte præmiſſo proficiſci parat. Cujus adventu cognito Maſiniſſa, per ſpeciem finitimos agros populandi in continentem tranſmittens, conveniendi occulte Scipionem nactus facultatem, eam amicitiam ſancivit, quæ ad vitæ exitum ſtetit, & magno adjumento fuit Romanis ad evertendas opes Carthaginis, magnam ipſi gloriam pareſque opes attulit. Mago ſenatus juſſu rebus in Hiſpania deſperatis, auro atque argento omni tum publico tum privato in naves impoſito Carthaginem abiit, tentatis Balearibus, nam ad Romanos defecerant: atque ex minori quam ſine difficultate occupavit, duobus funditorum millibus præmiſſis in Africam. In ea inſula præcipiti jam autumno cum hyemaſſet, urbem ſibi cognominem fundaſſe quidam ſuſpicantur; antiquiorem diſputant alii, uti ſuperius eſt demonſtratum. Liceat nonnunquam in rebus tam vetuſtis hallucinari. Scipio Gadibus in fidem receptis, atque Italica prope Hiſpalim Romanorum municipio fundato, trium Auguſtorum patria Trajani, Hadriani, Theodoſii, nondum Hiſpania in provinciam redacta, quinto poſtquam venerat anno, decem navibus Romam delatus eſt, ſenatu idem in æde Bellonæ foris civitatem dato, quantæ res in Hiſpania geſtæ eſſent, cum explicaſſet, magnam Patribus & univerſo populo lætitiam commovit, ex quanto periculo eva-

evaſiſſent Hiſpania ſubdita, quantum eſſet profectum veriſſime reputantibus. Triumphus datus non eſt, quoniam ad eam diem ex proconſulatu neminem tiumphaſſe conſtabat.

CAPUT XXIV.

Carthago à Scipione victa.

PROXIMIS comitiis Coſſ. creati Cornelius ipſe Scipio & P. Licinius Craſſus Pont. Max. Sicilia Scipioni deſignata collega concedente; datum tamen expetenti à ſenatu, ut ſi è republica futurum judicaret in Africam inde trajiceret, tametſi eam expeditionem Q. Fabius Maximus, longa oratione temerariam & plenam periculi fore diſputarat. Fuit
549 is annus ab U. C. quingenteſimus quadrageſimus nonus, quo anno Mago quidem è Balearibus ſolvens in Liguria Genuam evertit: à Lælio autem quem Scipio ex Sicilia præmiſit in Africam, Pœnorum agri igne ferroque & abacta præda vaſtati, in Hiſpania Mandonius & Indibilis libertatis recuperandæ ſtudio ſive regnandi ambitione, rebellandi conſilium ceperunt. Belli initium non in Ilergetibus modo, ubi ipſi principatu obtinebant, ſed etiam in Auſetanis, ubi Vique urbs nunc ſita eſt, & aliis finitimis locis factum, brevique in Sedetanis ut Livius ait (Ceretanos malle qui poſt Ilergetes & Auſetanos ad Pyrenæi radices fuſi ſunt) triginta millia pedites, equites quatuor millia ſub ſignis inventi ſunt. L. Cor. Lentulus & L. Manlius Acidinus Proconſules, quibus Scipio provinciam tradiderat, obviam Hiſpanis profecti eos collatis ſignis ſuperarunt. Cæſi ſunt ad tredecim millia hoſtium, reliqua multitudo in proximas ſylvas evaſit. Indibilis in acie occubuit: Mandonius Romanis deditus eſt ab Hiſpanis, ejus morte rebellionis culpam expiare cupientibus; & Romani Proconſules denunciarant pacis nullam conditionem fore, niſi auctoribus ſeditionis in eorum poteſtatem redactis. Proximus
550 annus, qui fuit ab U. C. quingenteſimus quinquageſimus, Hiſpanis quidem quietus fuit tot annorum bellis exhauſtis, Carthagini autem funeſtus, cum Scipio numeroſa claſſe validoque exercitu trajeciſſet in Africam, Quæſtore M. Catone qui Cenſorinus eſt dictus. Maſiniſſa continuo cum Numidarum manu ad Romanorum caſtra deſertis Pœnis palam venit. Nam Syphax Sophonisbæ amore corruptus, cujus nuptias tandiu affectarat, eas aſſecutus totus ſe ad Pœnos contulerat. Belli initio Hanno Amilcaris filius ſuperatus acie cæſuſque eſt. Aſdrubal & Syphax, Uticæ obſidionem ut ſolveret, Scipionem compulerunt: nihil præterea magnæ rei in Africa geſtum eo anno eſt. Principio anni ſequentis, Gn. Servilio Cæpione & C. Servilio Gemino Coſſ. novis ex Italia Scipio auxiliis confirmatus in aciem contra Aſdrubalem & Syphacem progeſſus Pœnos aliquot præliis victos binis etiam caſtris exuit. In his præliis quadraginta hominum millia è Pœnorum exercitu cæſa ſunt. In eo numero Celtiberi quatuor millia Syphacis ſtipendia facientes. Maſſæſulorum provincia, quæ à Syphace fuerat intercepta, Maſiniſſæ reſtituta eſt. Syphax ipſe cum in paterno avitoque regno bellum repararet, Lælii Maſiniſſæque ductu acie victus & captus eſt. Regia Syphacis Cyrtha in poteſtatem redacta. Sophonisbam ibidem repertam Maſiniſſa continuo nuptiis in procinctu factis cum uxorem adoptaſſet, ut ſunt in libidinem effuſi Mauri, caſtigatus eam ob cauſſam à Scipione verbis, eam veneno ſuſtulit. Rebus deſperatis Annibal decreto ſenatus in Africam revocatur. Mago qui cum claſſe veniebat, ex veteri vulnere, quod in Inſubribus acceperat, & maris jactatione in Sardinia obiit. Annibalis adventu de pace agi cœptum. Res videlicet Pœnorum in præceps ibant. Ab utroque Duce coram de fœderis conditionibus diſputatum quoniam non conveniebant ad arma denuo eſt ventum. Pœni ſupremo prælio ſuperati. Annibal tota Africa cedere compulſus longinqua fuga ſe texit. Victis pax his tandem conditionibus data eſt. Ut Carthago ſuis legibus viveret. Ditionem iis, quibus ante bellum finibus terminaret. Perſugas, fugitivos, captivos

tivos redderent. Naves roſtratas ne haberent præter triremes, neque domitos elephantos. Decem millia argenti talenta quinquaginta penſionibus repræſentarent. Hæc ut rata eſſent, quinquaginta Scipioni obſides ejus arbitratu delectos darent principes civitatis. Graves conditiones erant, ſed neceſſariæ tantis uno tempore cladibus republica oppreſſa, & à Saguntinis capti Carthaginenſes quidam Romam delati venerant, cum auro & argento, quod ad ſollicitandum Hiſpaniæ quietem ex Africa attulerant. Laudata Saguntinorum in ſe-
551 natu conſtantia captivis retentis pecunia remiſſa eſt cultæ fidei pretium. Hæc an-
no ab U. C. quingenteſimo quinquage- 552
ſimo ſecundo, perfecta ſunt. Quó anno in proximum evoluto Cornelius Scipio omnium Imperatorum clariſſimus Coſſ. Gn. Cornelio Lentulo, & P. Ælio Pæto Romæ de victa Carthagine triumphavit. Deceſſit prope Romam Syphax: quæ una res ad triumphi ſplendorem augendum defuit, ſi tantus pauló ante Rex captivus in pompa duceretur. Ipſi Scipioni Africani cognomen eſt factum, meritis debita gratia. Sic ſecundum bellum Punicum finem habuit ſeptimodecimo anno ex quo erat inchoatum, omnium graviſſimum & maxime anceps, eoque lætiſſimo omnium exitu terminatum.

CAPUT XXV.

M. Portius Cato Conſul venit in Hiſpaniam.

DUos in Scipionis locum in Hiſpaniam miſſos fuiſſe Proconſules monſtratum eſt. Ex iis L. Cor. Lentulus ad ſpem triumphi, domitis Hiſpanis Romam rediit, ſexto poſtquam venerat anno. Poſtmodum C. Cor. Cetegus venit in Hiſpaniam, L. Manlio Acidino collega, exæquataque poteſtate duo-
554 rum, anno ab Urbe condita quingenteſimo quinquageſimo quarto. Quo tempore Hiſpani ſuæ gentis conditionem miſerati, feroque intelligentes bella, quæ geſſiſſent Romani, non pro ipſorum libertate ſuſcepta eſſe, ſed ſtudio imperii amplificandi: conjuratione inter ſe inita rebellantes in Ceretanis, Cetegi celeritate eorum conatibus præoccupatis ad quindecim millia cæſi ſunt in acie. Sequenti anno Cetego & Acidino imperio abrogato ſucceſſores dati Cor. Lentulus, L. Stertinius; quo & tertio anno nihil accidit illuſtrius in Hiſpania, quam duas in ea ex una præfecturas factas juſſu ſenatus: Ulterioris Luſitaniæ & Bæticæ finibus terminatæ, atque Citerioris, cujus ambitu reliqua Hiſpania continebatur; ii fines non ſemel commutati in utraque præfectura, cognoſcenda antiquitate nonnullam pariunt difficultatem. In Græcia bellum eadem tempeſtate cum Philippo Macedone gerebatur: & M. Portius Cato Sardiniam cum imperio gubernabat. Itaque anno ab Urbe
557 condita quingenteſimo quinquageſimo ſeptimo, Gn. Sempronio Tuditano Hiſpania Citerior ſorte deſtinata, M. Helvio Ulterior. Contra hos, quia militi veterano miſſione conceſſa infirmiores & injuriæ opportuni fore viſi ſunt, Hiſpani variis in locis rebellarunt, Ducibus præcipuis Colca, atque Luſcinone. Cum rebellium parte in Citeriori Hiſpania auſus Tuditanus dimicare inſignem cladem accepit, exercitu cæſo, atque ipſomet ſauciato & paucis poſt diebus extincto, ex animi dolore vulneris acerbitate aucta. Ea res Romæ nunciata non majorem moleſtiam quam curam attulit, formidantibus bellum quod majori mole renaſcebatur in Hiſpania, non ſciſſis ſtudiis ut antea pro Romanis & adverſus Romanos, neque ad pellendum finibus Pœnum, ſed pro veteri belli gloria, pro recuperanda libertate ab univerſa gente ſuſceptum. Miſſi in Hiſpaniam anno ab Urbe
condita quingenteſimo quinquageſimo 558
octavo, in Ulteriorem quidem Q. Fab. Buteo, in Citeriorem autem Q. Minutius Thermus circumagente ſe anno ex provincia diſceſſerunt haud magno operæpretio, niſi quod à Thermo ſcribunt duodecim Hiſpanorum millia ad Turbam urbem acie fuiſſe trucidata. Creſcente itaque cura Patribus Coſſ. L. Valerius Flaccus & M. Portius Cato, Hiſpaniam Citeriorem ſortiri juſſi ſunt anno ab Urbe
condita quingenteſimo quinquageſimo 559
nono, quod ad eam diem non erat factum,

tum,

tum, ut Consul in Hispaniam iret, magnitudo periculi suasit. Sortitione facta, Cato missus est, cum duabus legionibus & viginti quinque longis navibus; & nihilominus P. Manlius Citeriorem Hispaniam ex prætura obtinere jussus est, Ulteriorem App. Cl. Nero. Hoc apparatu Cato velis è portu Lunæ explicatis emensus sinum Gallicum, oram Hispaniæ tenuit: & ad Rhodopem circumacta classe, ex ejus urbis arce pulso Hispanorum præsidio, Emporias delatus, ab ejus civitatis parte benigne acceptus est, quam Græci è Phocæa profecti obtinebant, & Massiliensium exemplo in fide Romanorum perstabant. Erat enim ea urbs in duas partes divisa muro interjecto, mari vicinam angustiorem spaciis, ac vix ambitu quadrigentos colligentem passus Græcorum natio obtinebat è Phocæa profecta, uti est antea demonstratum, latiorem habitabant Hispani tria millia circulo colligentem. Qua parte muro dirempti inter se erant unica porta patebat ad alteros; custode per diem adhibito, noctu non minus tertia Græcorum civium parte in muris excubabat: iisque tantum eo die ad maritima commercia prodire datum erat. Qua disciplinæ diligentia in tanta paucitate libertatem ad Catonis adventum illibatam conservarant. Hispani Romanum imperium respuebant, confisi numero atque finitimis auxiliis. Cato positis ad eam urbem castris redemptores Romam dimisit, naves Massiliam: illos quoniam maturæ segetes erant alendo ex præda milite, classem ut spes reditus adempta nisi parta victoria milites acueret. Eodem tempore Helvius ex Ulteriori Hispania venit in castra, Celtiberis magno numero, qui obviam prodierant, trucidatis ex itinere, atque Illiturgi, quoniam novo conatu defecerat, denuo expugnata iis copiis, quas præsidii causa à successore acceperat. Venerunt præterea à Belistage Ilergetum Regulo legati auxilia postulatum adversus injurias, quæ ab Hispanis rebellibus inferebantur; vastatis agris ægre à mœnibus vim hostium arceri; fore nisi mature opem ipse tulisset pereundum omnibus, nulla graviori culpa quam fidei erga Romanos susceptæ cultæque constanter. Quinque militum millia depellendo periculo fore satis. Adhæc Cato cupere se quidem ait sociis opitulari, quæ ad amicitiam populi Romani attulissent, ea ab hoste eripi molestum esse; cæterum copiarum paucitate prohiberi ne continuo subsidio esset, ne distractis viribus, hostibus esset impar: qui ad obsidionem Emporitanorum solvendam magno numero festinare, jamque affore nunciabantur; fidei præmia debere eos eventu belli expectare; tantisper modo sustentarent hostiumque injurias aut arcerent, aut tolerarent, majoribus commodis sanaturi parta victoria. Legati eo responso accepto vehementius rem urgere, ad genua Consulis provolvi, infimis precibus postulare, ne in tanto discrimine rerum suarum a sociis deserantur. Tum Cato ancipiti cura distractus, cum intelligeret plerunque bellorum eventus magis opinione hominum niti quam vera virtute constare, ad artes conversus die postero auxilia pollicetur legatis; tertia copiarum parte in naves continuo imposita auxilii mittendi simulatione, eos in patriam præcurrere jubet, & suorum animos auxiliorum spe confirmare. Copiæ tamen post legatorum profectionem revocatæ; nam Hispanorum exercitus in conspectum venerat, & quam primum prælio decernere Consul habebat in animo. De tertia vigilia copiis omnibus è castris eductis, atque in alteram castrorum hostilium partem traductis, tres dubia luce cohortes, hostium vallo succedere jussæ. Barbari repentina re commoti, miratique primum à tergo apparare Romanos, qui pridie à fronte erant: deinde quoniam pro portis valloque ad pugnam hostis provocabat irritati, nullo ordine nec certo imperio portis omnibus erumpunt, cedentesque Romanos, nam ut ita facerent moniti erant, dispalati insequuntur. Eum impetum Romani certe equites non ferentes in fugam versi legiones etiam conturbarunt primum, deinde acie restituta promotaque, hostium audacia compressa est, & æquo utrinque discrimine pugnatum aliquandiu. Erat legio in subsidiis à Catone ad omnes casus parata; ex hac cohortes aliquot in pugnam recentes inductæ hostem in fronte atque in sinistro cornu laborantem loco pepulerunt; in fugam versum atque in castra compul-

 sum

ſum caſtris exuerunt. In pugna fugaque ſupra quadraginta Hiſpanorum millia cecidiſſe ſcribunt. Sequenti nocte modica quiete ſumpta milites ad vaſtandos Emporitanorum agros educti ſunt; conſternati eo incommodo cives extemplo defenſione deſperata portas Victori aperuerunt, parati imperata facere, rebuſque omnibus juvare; in fidem acceptis Cato omnem humanitatem exhibuit, præſidio militari impune dimiſſo, quod ex finitimis conſtabat. Secundum eam victoriam univerſa citra Iberum provincia pacata Tarraconem itum eſt. Bergiſtani Cos. profectionem ad occaſionem tumultuandi vertentes pari celeritate ad officium retracti ſunt. Venia tunc data denuo rebellantibus negata eſt, univerſi ſub corona in ſervitutem venditi, crudele exemplum: ſed cæteri eo ſupplicio caſtigati retenti à defectione ſunt. Bergua nunc oppidum eſt non procul Oſca, quidam malunt Bergiſtanos tenuiſſe loca, ubi nunc Turulis ſeu Tiruela eſt. Turdetani in extrema Hiſpania & ipſi rebellantes à Manlio Citerioris Hiſpaniæ Prætore ſuis & Neronis copiis ſuperati erant; in hos quoniam advocatis Celtiberis bellum reparare dicebantur, priuſquam Conſul moveret, oppida omnia citra Iberum armis exuere conſtituit. Continenda in officio gente remedium univerſos conturbavit; quidam etiam manus ſibi attulerunt, quibus arma vita potiora erant. Sic mutato decreto ad certam diem dimiſſis in omnes partes legatis cunctæ eo tractu urbes mœnibus nudatæ ſunt. Conſilio patrato, atque Turdetanorum motibus interea à Manlio compreſſis, pari celeritate Seguntiam contendit, ubi Celtiberorum impedimenta erant, ingens præda. Verum ejus urbis capiendæ ſpe, contra quam cogitarat, dejectus Numantiam abiit auctore Gellio. Cis Iberum demum Ceretanis, Auſetanis, & Sueſſetanis in fidem ex deditione acceptis, Lacetanos regionis longinquitate & locorum aſperitate confiſos armaque moventes domuit. Pacata per hunc modum Hiſpania univerſa, auctoque vectigali publico, ex argenti ferrique ſecturis, novis creatis miſſiſque in eas provincias Prætoribus, Cos. Romam revocatus, ſplendido triumpho in urbem invectus eſt, in quo argenti infecti ſignatique centum quadraginta octo millia pondo, Oſcenſis auri, quingenta quadraginta illata. Militi ſeptuageni æris in capita donati, equiti triplicatum. Domitæ Hiſpaniæ Cato per totam vitam patrocinium ſuſcepit: eamque ab injuria tutatus eſt. Et eſt magnis viris innatum, qualis Cato fuit, poſt contentionem in ſupplices & proſtratos humanitatem ſuſcipere, iram miſericordia mutare. Ex voto ad Emporias nuncupato ædiculam Romæ poſt biennium extruxit, ut in Livii codicibus eſt, & Victor affirmat, de regionibus Urbis Romæ, Victoriæ Virgini; monetæ expreſſa Catonis facie magno effoſſæ numero, Victoriæ victrici habent.

CAPUT XXVI.

Varii Prætores veniunt in Hiſpaniam.

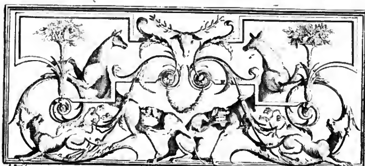
PLURES deinceps Prætores miſſi ſunt in Hiſpaniam, quorum nomina adſcribere viſum eſt, temporibus neque accurate deſignatis, neque penitus prætermiſſis. Primi in hoc numero ſunt Sex. Digitius murali corona clarus in expugnatione novæ Carthaginis, P. Cornelius Scipio Naſica, Cn. Scipionis filius decreto ſenatus Romanorum ſanctiſſimus. Poſt hos uno tempore utranque Hiſpaniam rexerunt. M. Fulvius Nobilior, cujus virtute Toletum in ditionem Romanorum venit & C. Flaminius. Huic prorogato imperio, Fulvio ſucceſſor eſt datus L. Æmilius Paulus, is cui ob devictum Regem Perſeum, Macedonico cognomen poſtea fuit. Deinde L. Plautius Hypſæus in Citeriorem Hiſpaniam Prætor venit; in Ulteriorem L. Bebio Divite in Liguribus cæſo, cui ea provincia deſignata fuerat, P. Junius Brutus. Horum decurſo præturæ tempore L. Manlius Acidinus Citeriorem Hiſpaniam, Ulteriorem C. Catinius toto biennio tenuerunt. Acidino atque Catino ſucceſſores dati ſunt C. Calphurnius Piſo, & L. Quinctius Criſpinus anno ab Urbe condita quingenteſimo ſexageſimo 568

mo

mo octavo; quo anno Catinius nondum successore in provinciam delato, in Lusitania occubuit prælio ad Astam facto. Piso & Calphurnius biennio provincia gesta, de victis Lusitanis Celtiberisque Romæ triumpharunt. Successores dati A. Terentius Varro Citerioris, Ulterioris Sempronius Longus. Secundum hos P. Manlius Ulterioris Hispaniæ, qui Consul M. Catone eandem provinciam ex prætura gubernarat. Citerioris Q. Fulvius Flaccus. Abhoc Celtiberi in Carpetanis insigni prælio victi sunt ad Eburam oppidum, quod Ptolemæo oppidum Libora est. Biennium hi Hispaniam rexerunt; quo tempore exacto, novi Prætores Roma missi, Ulterioris Hispaniæ L. Posthumius Albinus, Citerioris Ti. Sempronius Gracchus Gracchorum pater ex Cornelia filia Scipionis majoris, alteriusque Corneliæ matri cognominis: quæ nupsit Scipioni minori, cui etiam Africani nomen fuit. Sempronii Prætoris virtute multæ in Hispania victoriæ partæ, Numantiaque primum in Romanum fœdus venit. Præterea quibus nunc locis Agreda supra Soriam cernitur, Gracchurris, quæ antea Illurcis vocabatur, de Gracchi nomine sic dicta est; instauravit nimirum illam, aut ædificiis & regionum amplitudine illustravit. Monetæ Gracchurris percuso nomine in Hispania visuntur: Albini multo majori numero. Anno ab Urbe condita quingentesimo
577 septuagesimo septimo M. Titinius Curvus Citerioris Hispaniæ Prætor fuit, Ulterioris Q. Fonteius. Hi tribus annis res in provincia gesserunt: quarto qui Prætores venerint non satis constat: tametsi Ap. Claudium Centhonem scribunt victis Celtiberis ovationem Romæ me-
580 ruisse anno quingentesimo octogesimo; annum quidam ex hoc numero demunt. Omnino per idem tempus Hispaniæ Prætores fuerunt Ulterioris quidem Servilius Cæpio, Citerioris autem Furius Philo. Successere M. Macienus & Ga. Fabius Buteo. Verum Buteone in itinere ex jactatione maris Massiliæ defuncto, jussu senatus inter Prætores priores sortitione facta Furius in provincia permansit Citerioris Hispaniæ pro defuncto Buteone vicarius. Annus quingentesimus oc- 582
togesimus secundus Prætores Hispaniæ dedit Citeriori M. Junium, Ulteriori Sp. Lucretium. Eo anno circumacto utriusque Hispaniæ præfectura in unum collata, atque L. Canuleio demandata est. Hoc priusquam in provinciam iret, judice ab Hispanorum legatis quidam è prioribus Prætoribus repetundarum postulati, absoluti judicio sunt more suscepto, ut in cæteros severi Romani Patres sibi mutuo parcerent, qua invidia passim flagrabant. Id modo leniendis provincialium animis datum, ne frumentum venderetur à magistratu Romano pretii æstimatione facta: neu vicesimam vectigalis genus redimere cogerentur Hispani ex Prætoris voluntate. Additum ne publicani vectigalia licerent: redigendæ è vectigalibus pecuniæ oppidis cura potestasque esset. Nova legatione impetratum etiam est, ut ex militibus Romanis & matribus Hispanis stupro geniti, quos Hybridas vulgus vocabat, & servorum conditione erant, agris donarentur. Si quos ex ea multitudine hominum amplius quatuor millium, Canuleius Prætor manumittendos judicaret, eos Carteiam deduceret coloniæ jure & nomine addito. Sic ea civitas prima Romanorum colonia in Hispania fuit, Carteiaque ex eo Libertinorum colonia dicta est. Canuleio successor M. Marcellus anno ab Urbe condita quingentesimo octoge- 585
simo quinto Cordubam fundavit urbem in Bætica nobilem, magnorum ingeniorum matrem. Strabo à M. Marcello Cordubam fundatam ait; quod dictum de hoc tempore interpretari commodius arbitror, quam cum post aliquot annos Cos. Hispaniam repetiit. Silius Annibalis ætate Cordubæ mentionem facit; quod si verum est, ex eo M. Marcellus eam laudem tulit, quod eam urbem ædificiorum elegantia & majestate exornatam municipii jure donavit; conjecturæ neque certæ neque prorsus inanes. Successit Fonteius Balbus. Et rursus Hispania in duas præturas tributa, Gn.

Fulvius & C. Licinius Nerva. Quo tempore Judas Machabæus Judæorm Dux clarissimus in amicitiam venit populi Romani, armis in Asiam prolatis ingenti gloria parta, sed & auctis immensum vectigalibus potentissimi secturis in Hispania auri & argenti, ut fama ferebat, occupatis. Atque hoc loco Prætorum Hispaniæ enumeratio resistat, si ulterius procedatur molesta magis quam ex usu futura. Neque vero licet corruptis antiquis monimentis historiam continuare locis omnibus perpetuam: ne convenit quidem rerum Romanarum adipe amplius annales Hispaniæ infercire quasi per se graciles, rimas explere rudere.

FINIS LIBRI SECUNDI.

JOAN-

JOANNIS MARIANÆ
HISTORIÆ
DE REBUS HISPANIÆ.
LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

Belli Numantini initium.

ELLUM diuturnum atque atrox anno ab Urbe condita ſexcenteſimo primo in Hiſpania natum eſt, præliorum eventu vario, ſucceſſu Hiſpanis tandem exitiale. Horum motuum principes auctores Numantini extiterunt, imperii videlicet gravitate feſſi & Romanorum injuriis exacerbati. Numantia formido ac terror populi Romani gloria decuſque Hiſpaniæ in extremo Celtiberiæ ad Septentrionem angulo ſita fuit, atque in Arevacis; quatuor amplius millibus ſupra Soriam ad Garai pontem, non procul ab ortu Durii fluminis ejus urbis veſtigia monſtrantur. Natura loci quam arte munitior fuit in clivo poſita molli quidem aſcenſu, aditu tamen difficili, quod tribus ex partibus montibus ambiatur, uno tantum latere in planiciem deſinente, proventu fertilem & ſecundum Teram amnem duodecim millia, quouſque in Durium influit protenſam. Lacedæmonum inſtituto nec mœnibus munita erat, nec turribus circumvallata, & ad gregum paſcendorum commoditatem regionibus aliquanto latior, quam ut perpetuo muro includi poſſet; arce tantum munita erat, unde laceſſenti hoſti repugnare ſoliti erant: in eamque fortunas omnes in belli diſcrimine conferre: civium numero modico, unde quatuor pugnatorum millia prodibant in aciem (alii hunc numerum duplicatum ponunt) genere vitæ & omnium rerum patientia durati; multum audaciæ ad bella ſuſcipienda inerat, multum prudentiæ bellis adminiſtrandis. Jungerat Sempronius Gracchus, quo tempore res geſſit in Citeriore Hiſpania, cum Numantinis fœdus, his legibus. Oppida & arces ne ædificantor, neu muniuntor abſque conſcientia Romani ſenatus. Vectigal penditor quibus oppidis & quantum eſſet imperatum. Caſtra Romana ſequuntor, quoties eſſent ad ſigna vocati. Erat præterea in Arevacis (Appianus in extrema Celtiberia inter Belos collocat, fortaſſis quibus nunc locis Uxama ſita eſt) Segeda urbs quadraginta ſtadiorum ambitu. Hæc urbs atque ejus exemplo Tithii finitimi novorum motuum cupiditate cum finitimis populis fœdus inire, mœniaque; inſtaurare, nihilque eorum prætermittere, quæ ad propulſandum bellum fore ex uſu judicarent. Vetitum à Romano ſenatu in opere progredi cum eſſet, & tributa ex fœdere imperata, juſſumque Romana caſtra ſequi, quorum ætas idonea erat ad induenda arma: aliam ex alia nectentes moræ cauſſam facere recuſarunt. Hinc belli ejus prima occaſio extitit, quo Numantia implicata eſt Segedæ vicina, & cum illa armis fœdereque contra Romanos ſociata. Nam Romani ne prima negligendo malum ſerperet, continuo arma expedienda fore judicarunt. Erat eodem

dem tempore in Lusitania natum Romanis bellum cum Cessarone, qui restituendæ pristinæ libertatis curam susceperat universæ provinciæ voluntate, Africani cujusdam vicarius atque successor: qui non ita pridem contra Romanos rebellarat, & in expugnatione cujusdam urbis ictu lapidis fuerat occisus. Hi motus Romæ nunciati magnam curam injecerunt Patribus, atque ita ut L. Mummio Ulterioris Hispaniæ Prætore destinato, in Citeriorem Hispaniam propter indomitos Celtiberorum animos, cum exercitu Consulari Consulem alterum amandandum judicarent: atque insolita festinatione Consules, qui sub finem Decembris creari, atque dimidiato Martio magistratum inire consuessent, novo exemplo jusserunt, quod in morem ab hoc initio deinceps abiit, ipsis Januarii Kalendis Consulatum auspicari. Itaque Q. Fulvius Nobilior Consul in Hispaniam destinatur adjuncto valido supplemento militari. Segedani contra minime ignari tantum belli apparatum ad eorum perniciem comparari, urbis munitioni, cum nondum perfecta esset, diffisi, filios & uxores apud Arevaces deposuerunt; ipsi se ad bellum compararunt Caro copiarum Duce creato, qui magnum in re militari usum habebat. Is operæpretii faciendi & sanciendæ auctoritatis à præclaro initio cupiditate ex Consulis Copiis, quæ triginta millium numerum efficiebant, insidiis in transitu positis sex millia cecidit, cæteros in fugam compulit; quos dum avidius insequitur à Romanorum equitatu, qui in postremo veniebat agmine, non minori suorum numero trucidato occisus est. Accidit hoc prælium tertio Kalendas Septembris, quo die Romani Vulcanalia celebrabant, tanta utriusque exercitus sive formidine, sive calamitate, ut utrique à pugna nisi necessario temperarent deinceps. Eadem Arevaces nocte Numantiæ, quo frequentes convenerunt, nam vicinis locis prælium erat commissum, in Cari locum Haracum & Leuconem substituerunt. Numantinis privatim Copiis Litheuo cum potestate præfectus. Consulis castra tertio post conflictum die ad quartum ab urbe Numantia lapidem posita sunt; in his decem Elephanti erant & quingenti Numidæ equites à Masinissa recens ex Africa auxilio missi. Ex Consulis provocatione prælio commisso Celtiberi primum, cum in ipso ardore pugnæ laxatis Romanorum ordinibus Elephanti essent inducti, nova re commotis atque perterritis, tum hominibus, tum equis, in fugam versi atque in urbem compulsi sunt. Romanos insequentes atque Consulis hortatu conantes in urbis munitionem evadere Elephantus perturbavit magno lapide comminuto capite, vique doloris, ut fit, in furorem actus. Nam tum ipse, tum reliqui ejus exemplo Elephanti in suos conversi, ut est anceps hoc genus animalium, ordines dissiparunt, obviosque prostraverunt. Ea res Numantinos provocavit, ut denuo eruptione facta urgerent Romanos, qui quatuor millibus suorum occisis in castra compulsi sunt; ex Celtiberis duo hominum millia in utroque conflictu ceciderunt. Ad Axeniam ejus tractus Emporium, quam urbem Consul secundum id prælium tentavit, non minore ignominia nec clade repulsus est; his rebus renunciatis atque perspectis Ocilis urbs, in quam Romani, pecuniam, impedimenta & bellica instrumenta contulerant, Celtiberis se adjunxit. Nam plerunque fides ex fortuna pendet, & blanda ac sæpe fallax libertatis spes multorum animos capit. Ea re Consul territus veritusque ut hoc exemplum ad alias urbes pertineret; munitis prope Numantiam castris copias in Hybernis continuit. Annonæ angustia atque frigoris vi maxima, multos fames & cæli inclementia consumpsit. Atque hæc in Citeriori Hispania; in Ulteriori vero à Mummio Prætore per idem tempus pugnatum vario eventu, exitu tandem optimo. Nam in prima pugna, cum Lusitanos victos & terga vertentes avidius nulloque ordine sequerentur Romani, Cessaron confirmatis suorum animis in hostes conversus victoriam extorsit è manibus. Decem Romanorum millia trucidata, castraque utraque expugnata, tum sua quibus exuti fuerant, tum hostium quos extrema pugna superarunt; capta spolia Romanorum virtutis ostentandæ caussa à Lusitanis per universam ferme Hispaniam circumlata. Hos Mummius aliquanto tempore suorum animis confirmatis, quos ad quinque millia locis munitis continuerat,

rat, pompam circunducentes de hoste superato, & futuri securos repente impetu facto cæcidit; in ea pugna complura signa eorum quæ erant amissa recepta sunt. In Cessaronis locum (nam forte in eo conflictu periit) Canthenus suffectus, ad Cuneos qui siti erant in ea Bæticæ parte, ubi Niebla cernitur, cum Cunistorgim urbem, quæ in fide Romanorum erat suæ ditionis fecisset, ad fretum Gaditanum progressus est; unde exercitus parte in Africam abeunte, cui præ animorum fastu Hispaniæ fines angusti erant, reliqui Lusitani à Mummio Prætore, qui aucto suorum numero novem millia militum sub signa contraxerat, aliquot præliis fatigati cæsique, ac tandem nova ejus gentis manu cæsà, ne uno quidem superstite, qui tristem nuncium princeps deferret in patriam, ad officium demum revocarunt animos. Pro his rebus Mummio sequenti anno qui annus ab Urbe
602 condita fuit sexcentesimus secundus, Romæ triumphus decretus est. In Fulvii locum ejus calamitate nunciata M. Claudius Marcellus Consul missus est cum valido supplemento peditum octo millium, equitum quingentorum. Ulterior Hispania M. Atilio Prætori commendata. Marcellus cum omnibus copiis in Hispaniam appulsus primo quoque tempore Ocilim urbem impugnandam sibi sumpsit, ut cujus noxa præcipua extiterat, princeps pœnas daret; conservata tamen est deditione mature facta, tametsi admisisse videbatur, ut extrema inferrentur patereturque mala; obsides tantum imperati, & triginta talentorum auri mulcta indicta. Prope erat urbs Nertobriga, atque quantum ex Ptolemæi descriptionibus suspicari licet non procul Turiasone atque Bilbili. Inde legati ad Consulem de deditione missi sunt; centum tantum equites imperati primum: deinde quoniam ex ea urbe quidam postremum Romanorum agmen atque impedimenta latronum more invaserant, haudquaquam à Consule excusatione recepta quasi privata fecissent auctoritate, centum obsidibus sub corona venditis, urbs ipsa obsidione cincta atque impugnata est. Missi denuo de pace legati Lupi exuvias in hasta gentis instituto præferentes. Debere eum sive superior noxa communis fuisset sive privata, illato damno esse contentum. Satis jam pœnarum datum, agris vastatis, ædificiis incensis, civium suorum vendita libertate. Miserorum animos salutis desperatione, amplius irritandos non esse: quæ vires adversus victores sæpe suppeditare consuevit: neque minima animalcula perire inulta. Consul ullam Nertobrigis privatim pacis conditionem fore negat, nisi Arevacibus, Belis, Tithiis, unde initium extiterat rebellandi, eodem fœdere comprehensis. Non recusabant gentes illæ pacisci, modo Gracchi id contingeret fœdere revocato. Consulem ad ea, quæ petebantur propensum, socii atque confœderati dehortati sunt, iniquum fore prædicantes, qui toties defecissent, & magnas clades intulissent tum Romanis tum præcipue finitimis Hispanis, qui in populi Romani fide essent, cum iis antiquum fœdus instaurari. Consulis animo cura in utranque partem suspenso atque distracto, quodam induciarum genere facto, utrique eo concedente legatos Romam miserunt, ut quasi in re præsenti Patres statuerent atque decernerent, utrum ex usu fore judicarent populi Romani. Pervenerat interea Fulvius Nobilior Romam: quo ejus gentis perfidiam atque injurias commemorante in senatu, re infecta legati jussi sunt, in Hispaniam redire, atque à Marcello Consule responsum expectare. Ea denunciatione facta, qua haud obscure belli denunciatio continebatur, de supplemento Hispaniensis exercitus actum totius Hispaniæ perdomandæ destinata voluntate. Ex omnibus ergo legionibus evocati quoniam respondere sponte recusabant eam militiam formidantes, novo exemplo sortibus deligi ex omni copia placuit, qui necessario irent in Hispaniam.

CAPUT II.

P. Cor. Scipio legatus venit in Hispaniam.

INTEREA M. Atilius in diversa Hispaniæ parte Lusitanis male mulctatis in ditionem plerasque redegerat ex deditione civitates, anno sequenti appetente: quo Consul L. Licinius Lucullus Citeriorem Hispaniam sortito suscepit administrandam, Ulteriorem ex prætura Serg. Galba. P. Cor. Scipio Minor cui excisæ Carthaginis laus servabatur, legatus venit in Hispaniam viginti quatuor natus annos, cupidus navandi operam reipublicæ in eo bello, à quo cæteri milites abhorrebant maxime. Sunt qui scribant Lucullo in Hispaniam appulso Scipionem trajecisse in Africam, ab eo ad Masinissam missum, ut pro jure veteris amicitiæ Elephantos submitti impetraret. Nobis M. Ciceronis auctoritas potior sit, Manlio Consule id demum factum fuisse affirmantis. Gracchorum is sororem connubio junctam habuit, neptim Scipionis Africani ex Cornelia ejus filia, fueratque à Scipionis filio in filium adoptatus. Paulum Æmilium natura patrem habuit Scipionis Africani levirum nulla præterea cum Scipionum familia communione sanguinis. Æmiliani cognomen à patre tulit. Cæterum dum Luculli adventus expectatur, Marcellus confecti ejus belli laudem affectans copias ex Hybernis quam primum revocat. Nertobriga quinque Arevacum millibus intra urbem admissis Consulis conatus occupat. Numantia arma corripit. In hanc urbem Marcellus, quoniam belli caput habebatur, arma expedienda primum fore arbitratus ad quintum lapidem castra ponit. Verum cum à Lintheuone agi de pace cæptum esset Numantinorum Duce, ea tandem lege à Marcello fœdus est factum si Numantini Belos, Tithios, & Arevaces desererent. Eo destituos præsidio sperabat brevi in potestatem esse venturos. Inanem eam spem non fuisse rerum eventus probavit; continuo ii populi deditione facta, in fidem accepti sunt obsidibus datis, atque talentis sexcentis, ut Strabo auctor est. Lucullus in provinciam appulsus Celtiberorum bello pacato, nocendi cupidus certusque, in Carpetanos profectus, inde trajecto Tago in Vaccæis Cauciam urbem impugnare constituit, iis locis sitam ubi nunc Coca oppidum situm est, vindex ut videri voluit Carpetanorum quos à Caucienfibus violatos esse accusabat; fames auri agebat præcipitem tenui inter Romanos censu, dirum in Præfectis & Ducibus malum. Ii inito cum Consule certamine, cum in urbem repulsi essent, deditione facta in fidem accepti sunt; obsides imperati, atque equites auxiliares, præterea centum argenti talenta. Hujus fœderis simulatione expetente Consule præsidium Romanorum in urbem admissum; à quibus, ut convenerat, ad tubæ signum cives calamitosi nullo discrimine neque sexus neque ætatis oppressi incogitantes cæsique sunt, perfidia plusquam Punica, barbara inhumanitas. Finitimi populi hoc immanitatis exemplo cautiores, neque mœnibus confisi, neque Romanorum fidei credentes in sylvas rupibus horridas & inaccessos montes se, suos, suaque contulerunt, igne corruptis quæ comportari non poterant. Lucullus quem inopia avarum, avaritia crudelem efficiebat, ejus prædæ spe depulsus, ad Intercatiam penetravit. Erat ea urbs medio circiter itinere sita quo Vallisoleto Asturicam itur. Positis juxta castris cives ad deditionem invitati, an ea fide responderunt recipere dedititios & supplices vellet, qua Caucienses paulo ante? Hoc responso Consul irritatus acie pro castris explicata obsessos ad pugnam invitabat, quam illi omni ratione devitare præjudicatum habebant mœnibus & munitione atque commeatu, quem in multos dies paraverant (tametsi præter urbanam multitudinem ex vicinis locis in eam urbem confugerant pedites equitesque magno numero) certi libertatem tueri. Levia modo prælia fuere eventu haud memorabili. Illud est ad memo-

memoriam insigne: Hispanum quendam Regulum vasto corpore & viribus magnis singulari à Scipione certamine superatum fuisse: cum quo identidem pro castris ad pugnam provocante nullus Romanorum ausus fuerat manus conserere. Annonæ angustia maxime laborabatur in castris, famemque vulgo milites frumento hordeoque cocto, & nonnulla venatione tolerabant; salis inopia gravius premebantur. His rebus & ex aquarum subtilitate, ut in regione montana, plerosque milites disenteria cœperat fatigare. Una expugnandæ urbis spes animos sustentabat. Itaque comportata materia bellicæ machinæ perfectæ erant, quibus quassati muri parte magna prostrata, milites in urbem conantur evadere. Primus Scipio per stragem lapidum & rudera fastigium occupavit: eoque merito pro concione postea laudatus & murali corona donatus est; tametsi egregia oppidanorum virtute repulsi Romani atque urbis aditu prohibiti sunt, non paucis præ festinatione in vicina palude suffocatis. Muri pars collapsa sequenti nocte obsessorum diligentia instaurata est, coactusque esset Consul re infecta ab obsidione discedere, ni fames obsessorum animos ad deditionem impulisset. Actum ergo de fœdere interprete atque amittente Scipione, cui major quam Consuli fides est habita. Pacis conditiones moderatæ fuerunt. Decem millia sagorum, certus jumentorum numerus & obsides imperati, pecuniæ videlicet nec copia, nec cupiditate: cum Montani homines agrorum cultu & pascendo pecore vitam sustentarent. Motis ex ea urbe castris Palentiaque frustra tentata Consulem ad fretum usque Gaditanum pervenisse ex Plinii testimonio nonnulli suspicantur, portentosæ magnitudinis Polypi caput oblatum Lucullo iis in locis fuisse affirmantis, inde in Lusitaniam populabundum irrupisse. Atque hæc Lucullus. Sergius vero Galba, cui ex prætura Ulteriorem Hispaniam obvenisse est demonstratum, in Bætica res gerebat adversus Lusitanos, qui populi Romani socios direptionibus fatigabant. Iis cum militem longo itinere fatigatum objicere non dubitasset, magna clade accepta, & septem suorum millibus amissis, fuga ipse cum reliquis copiis Carmenam evasit, ut Appianus est auctor, nos Carmonam esse arbitramur urbem ea ætate totius provinciæ longe firmissimam, quæ prope Cuneos sita erat; ubi Prætor reparatis collectisque undique viribus hyemasse continuo fertur, indeque ignominiæ delendæ cupiditate in Lusitaniam irrupisse, ejusque provinciæ agros atque oppida omni injuria vexasse. Ad quem cum Lusitanorum legati de pace venissent humanissimis verbis & oratione, cujus erat egregius artifex, & in præcipuis suæ ætatis oratoribus à Cicerone numeratur, gentis defectione excusata: fatalem necessitatem, regionis sterilitatem sæpe tumultuandi occasionem afferre: proinde suis denunciarent, se in animo habere agros ad habitandum colendumque genti tribuere multo commodiores, unde vitam sine maleficio & finitimorum injuria perpetuò deinceps propagarent. Dies dicta, quo die tripartito ad eum venirent; illi haudquaquam in benevolentiæ simulatione fraude subesse rati homines minime mali, imperata cum fecissent, armis exuti atque ad unum cæsi sunt. Prædæ pars militi concessa, pars à Prætore retenta, unde Romanorum ditissimus evasisse creditur.

CAPUT III.

Viriati bellum.

OMNINO hac Galbæ immanitate irritatis provincialium animis magis quam territis Viriati bellum natum est: ut sunt alia ex aliis mala nexa aptaque, & calamitatis finem alterius initium excipit illo plerunque gravius; sane Viriati bellum totis quatuordecim annis vario eventu Romanorum potentiam fatigavit. Natione quidem Lusitanus fuit loco humili, nam pascendis initio gregibus operam dedit, militia bonus, cujus rudimenta posuerat publicis itineribus obsidendis cum peculiari latronum manu. Unde cum multi ad eum confluerent, qua cum in ære alieno essent aut alioqui flagitiis infames: qua belli malis fatigati, more militum armavit, in signa turmasque distribuit; justo propemodum

exercitu conflato finitimos ac Romanorum præsertim socios, qua parte Anas influit in mare, fatigare cœperat. Hunc M. Vettilius, qui anno ab Urbe condi-
604 ta sexcentesimo quarto, Galbæ successor est datus, sibi exterminandum sumpsit. Viriatus contra pugnæ discrimen vitare & ad fretum Gaditanum locis natura munitis se tenere, ubi cum obsessus à Prætore famis malo cœpisset laborare, missis ad Vettilium legatis tentata concordia spes, si modo agri concederentur ad habitandum Viriati militibus, pollicentibus in populi Romani futuros potestate. Eam voluntatem, cum Prætor se æquum eorum postulatis præberet, Viriati oratione retractarunt disputantis quanto cum periculo credituri essent Romanis salutem libertatemque, in quibus hominum nihil esset præter speciem & humanæ linguæ sonum. Quod si nulla exempla extarent Galbæ immanitatem documento esse debere, ne blandis Prætoris Romani verbis inducerentur in fraudem; se potius Ducem sequerentur, suisque auspiciis bellum administrarent. Consilio cunctis probato atque Romanis pugnæ simulatione deceptis, objecto in prima acie equitatu primum in vicinas sylvas pedites evasere: deinde cuncti Tribolam urbem pervenerunt, quo Viriatus bellum transferre cogitabat. Prope eam urbem Romani in insidias præcipitantes ad quatuor millia cum Vettilio ipso cæsi sunt, reliqui cum ex fuga Tartessum tenuissent, & Celtiberorum auxiliis confirmati denuo certaminis aleam subiissent universi in pugna ceciderunt; in Vettilii locum Plaucius Prætor in Hispaniam Ulteriorem venit anno ab Urbe
condita sexcentesimo quinto. Qui Vi- 605
ritati cum in conspectum venisset Turdetaniæ Carpetaniæque agros populantis, eo fugam simulante quatuor Romanorum millia insequendi studio longius provecta circumventa cæsaque sunt. Prætor abolendæ magis infamiæ cupidine quam victoriæ spe hostis vestigia secutus ad Veneris montem, quo ille transmisso Tago se receperat, non minori accepta clade, nec minori suorum numero amisso in fuga præsidium ponere compulsus est; atque ita ut media æstate virtuti diffisus urbibus munitis non secus atque in Hibernis copias contineret, majore mœnium quam virtutis fiducia. Hæc pugna in Lusitania propeque Eboram commissa putatur, argumento sepulcri, quod in ea hodie urbe extat hac inscriptione.

L. SILO. SABINVS. BELLO. CONTRA. VI-
RIATVM. IN. EBOR. PROV. LVSIT. AGRO.
MVLTITVDINE. TELOR. CONFOSSVS.
AD. C. PLAVT. PRÆT. DELATVS. HV-
MERIS. MIL. II. SEP. E. PEC. MEA. M. F. I.
IN. QVO. NEMIN. VELIM. MECVM. NEC.
SERV. NEC. LIB. INSERI. SI. SECVS. FIET.
VELIM. OSSVA. QVORVMCVNQ. SEPVLCR.
MEO. ERVI. SI. PATRIA. LIBERA. ERIT.

Hæc inscriptio omnium antiquissima est earum, quæ hoc tempore Romanorum in Hispania extant. Dum hæc in provincia geruntur, Galba Romæ reus postulatus violatæ Lusitanis fidei, unde in ea mala constabat fuisse præcipitatum, accusationem evasit, quamvis L. Scribonio Libone tribuno plebis & M. Catone urgentibus, pecuniæ præsidio tutus, quod sibi certissimum in Hispania paraverat adversus eam tempestatem. Claudius Uni-
606 manus ab Urbe condita anno sexcentesimo sexto, Prætor contra Viriatum missus in Hispaniam ab eo victus cæsusque est, exercitu magna ex parte capto; fasces & magistratus insignia in Lusitaniæ montibus constituta trophæi instar, tanta deinceps Romanorum consternatione, Hispanorum audacia, ut trecenti Lusitani non dubitarent cum mille Romanis dimicare, & plures quam pro numero trucidarent. Accidit præterea ut à pedite uno plures Romani equites fugarentur attoniti & pavidi, quod ex ipsorum nume-

ro unius equo trajecto ipsius equitis caput momento amputasset; sequenti anno
607 ab Urbe condita sexcentesimo septimo C. Nigidius in demortui locum missus nihilo meliori eventu cum Viriato ad Viseum urbem pugnavit, ubi sepulcrum L. Æmilii in ea pugna occisi scribunt extare. Fuit is annus non tam rebus Hispaniæ insignis quam P. Cornelii Scipionis consulatu, & Carthagine penitus excisa, unde illi Africani nomen, quod ab avo poterat hæreditarium habere. Per hæc tempora C. Lælium, eum qui Romæ sapiens est cognominatus Ciceronis testimonio, venisse in Hispaniam constat, primumque Romanorum Viriati ferociam comprimere cœpisse; nimirum bellicam virtutem ex multarum rerum usu collecta prudentia sublevando illustriorem effecit. Omnino ab Urbe con-
609 dita anno sexcentesimo nono Q. Fabius Maximus Æmilianus Scipionis frater germanus adepto consulatu missus est contra Viriatum. Ex senatusconsulto alterum Consulem proficisci in Hispaniam necesse erat, de ejus belli eventu suspensis Patrum populique animis. Et quoniam veterani militis copia non erat, tyronum atque sociorum latini nominis delectu habito, quindecim millia pedites, equites duo millia in provinciam vecti Orsonam, uti Appianus ait, pervenerunt, eam quæ in Bætica hodie Ossuna vulgari lingua dicitur; ubi exercendo milite aliquantum temporis datum. Gadibus, quæ insula non procul ea urbe jacet, Herculi à Consule sacrificia instaurata, votaque pro victoria nuncupata. Viriatus contra belli apparatu, quod in ejus perniciem meditabantur Romani, perspecto, neque eodem proficisci dubitavit: & primo adventu Romani exercitus lignatores cæcidit, trucidatis etiam militibus qui ad eorum præsidium una missi erant. Deinde Consuli Gadibus reverso in castra, tametsi Viriatus ad prælium provocabat lacessebatque, tumultuario tantum certamine experiri placuit quantum virtutis in suis esset quantum in hoste: universæ pugnæ necessitatem omni ratione vitare, dum mora suorum animos à terrore confirmaret, hostemque vinci posse monstraret. Demum universæ pugnæ copia facta Viriatus superatus acie atque in fugam compulsus est. Romanorum copiæ autumno jam in hyemem præcipitante Cordubam in hiberna deductæ. Viriatus autem locis natura munitis se tenere, & quoniam militum corpora durata habebat, omnem cæli & aeris injuriam perferre. Arevaces, Belos, & Tithios ad bellum solicitare pro communi salute, pro patriæ libertate, quæ pridem sua virtute renascens, ni mature ipsi vires sociarent, in periculum rursus vocabatur. Ab hoc initio his populis ad rebellandum inductis, Numantinum bellum denuo exarsit, ut suo loco commemorabimus, Viriati rebus prius explicatis. Una cum Fabio Æmiliano, cujus auspiciis hæc in Hispania gesta sunt, L. Hostilius Mancinus tenuit consulatum. Hunc Consulem venisse etiam in Hispaniam atque Calæcos prælio superasse Anconitani inscriptiones declarant; cui auctori quanta fides habenda sit aliorum judicium esto: à nonnulis sane eruditis viris fabularum artifex egregius, & insignis mendaciorum consarcinator fuisse putatur.

CAPUT IV.

Q. Cæcilii Metelli gesta in Hispania.

SEQUENTI anno, qui ab Urbe con-
610 dita fuit sexcentesimus decimus, duobus Consulibus Ser. Sulpitio Galba, & L. Aurelio Cotta de Hispaniæ provincia, quam divisis Patrum studiis sibi uterque deposcebat contendentibus: Scipio in senatu rogatus sententiam, neutrum è republica videri respondit, alter inquiens nihil habet, alteri nihil est satis; æque malam in imperio judicabat scilicet inopiam atque avaritiam; illa injuriæ necessitatem propemodum affert: hæc certam nocendi voluntatem. Itaque Popilius Prætor missus est, cui Plinius scribit Viriatum (nempe prælio aliquo insigni victum) urbes tradidisse, quæ in ejus erant potestate. Post Popilium Q. Cæcilius Metellus, cui à devicta Macedonia Macedonici cognomen fuit, Consul creatus anno ab Urbe condita sexcentesimo un- 611
de-

decimo venit in Citeriorem Hispaniam ad comprimendos Celtiberorum motus, qui Viriati diligentia & hortatu cœperant excitari. Quintius quidam cum Viriato ipso bellum gessit: an à Consule Legatus, an Romæ Prætor destinatus incertum. Sane à Viriato, quem ad Veneris montem prope Eboram in Lusitania acie superarat, majori accepta clade, cum hostis vires reparasset repulsus est, atque autumni tempore quasi in hybernis copias intra Cordubam continere coactus: hostis injuriæ opportunis tum sociis tum Romanis, qui in urbium vicinarum præsidiis relicti erant. Metellus vero Celtiberis ad officium pertractis, nam Arevaces vicisse Plinius est auctor, in sequentem annum,
612 qui fuit ab U. C. sexcentesimus duodecimus, imperio prorogato in Citeriori Hispania res gessit. Q. Fabius Servilianus Fabii Æmiliani ex adoptione frater, in Hispaniam ulteriorem Consul venit contra Viriatum valido supplemento adjuncto, in quo decem & octo millia pedites erant, equites mille quingenti: à Micipsa Masinissæ filio elephanti decem ex Africa auxilio missi, equites trecenti. Has copias Viriatus in Bætica ex sylvarum latebris inopinato progressus in castra compulsas, neque noctu neque per diem incursionibus fatigare atque lacessere destitit, donec Uticam perventum est Bæticæ urbem. Eo loco annonæ angustia compulsus suorum manum in Lusitaniam reduxit. Consul ea molestia liber, in Cuneis Curionem & Apuleium prædonum Duces devicit, & nonnullas iis in locis urbes, quæ Validis à Viriato præsidiis tenebantur, vi cepit. Captivi quingenti interfecti, quorum erat noxa major: cæteri sub corona venditi, ad decem capitum millia. Dum ea æstate in Ulteriori Hispania hæc gesta sunt, haud leve decus Metellus quæsivit Celtiberis domitis, captisque in eo tractu Contrebia, Versobriga, atque Centobriga urbibus; quo tempore ad Contrebiam fallendi studio per diversa loca nullo ut videbatur ordine neque militari disciplina cum exercitum versaret, identidem mutatis castris, caussam à Centurione rogatus vocem illam emisit, magno & prudenti Duce dignam: Tunicam, inquit, comburerem si meorum consiliorum esse consciam putarem. Hæc recte; illud perperam; ante Q. Pompeii adventum in provinciam, quem successorem datum nunciatum erat, militibus ante legitimum tempus vacatione concessa, publicis horreis neglectis, atque elephantis detracto pabulo, aut mortuis prorsus, aut præ macie inutilibus, vires Romanas debilitavit; tantum plerunque in magnis ingeniis obtrectatio valet; invidiaque. Sed harum rerum merito tamen, redeunti triumphus Romæ denegatus est: alioqui debitus ob rerum gestarum amplitudinem. Ergo Q. Pompeius Cos. in Citeriorem Hispaniam
venit, anno ab Urbe condita sexcen- 613
tesimo tertiodecimo; quo tempore Servilius in Ulteriori Hispania, nimirum imperio prorogato, Canobam prædonum Ducem se dedentem in fidem accepit. Viriatum Baciæ urbis obsidionem solvere, & in fuga salutem ponere coegit. Hostis fuga, multa eo tractu oppida, abjecta defensionis spe, deditionem fecere. Summæ diligentiæ disciplinæ severitas adjuncta, omnibus Canobæ sociis, & quingentis præterea captivis quoniam Romanorum castra fidemque deseruerant, amputatæ manus; magnitudine supplicii terrere alios sperabat. Sed ex ea re tamen provincialium animis magis irritatis, quam territis, magna rerum commutatio facta est. Erat Erisana urbs in fide Viriati; in eam à Romanis obsessam noctu is deceptis vigiliis sese intulit, & sequenti luce in hostes inopinantes impetu facto, cæsos in fugam compulit. Iidem cum ex fuga locum non satis munitum tenuissent, essetque omnibus pereundum, venisse tempus ratus honestis conditionibus pasciscendi cunctos conservavit fœdere facto: ex quo Viriatus quidem amicus populi Romani vocatus est: ejus autem militibus & confœderatis, quæ occupaverant obtinebantque, omnia concessa. Hoc fœdere, quo Romani imperii majestas sugillata est, Q. Servilius Cæpio, qui Romam à fratre Serviliano nuncius missus erat, accusando identidem atque vituperando, in sequentem annum, qui fuit ab Urbe
condita sexcentesimus quartusdecimus, 614
adeptus consulatum in Ulteriorem Hispaniam venit, jussus à senatu fœdus cum

Viriato quamprimum violare abrumpereque, quasi imperii majestate indignum, neque publico consensu factum. Quo minus arbitror Romæ fuisse probatum, quamvis Appiano contra affirmante.

CAPUT V.

Viriatus occisus.

QUINTUS Pompeius iis incommodis impeditus, quæ à Metello invidia erant allata, neque præterito anno, neque præsentis magna parte (nam biennium Citeriorem Hispaniam tenuit) aliquid memorabile gessit: & provincia pacata bellorum erat materia sublata. Servilius autem in Bætica ad Arsam urbem Viriatum fugatum in Carpetaniam usque secutus est: ubi is tanquam ad pugnam explicata acie, atque equitatu in primo agmine collocato, hoste distento pugnæ expectatione in proximas sylvas montesque peditatu dilapso, eodem equitatum qua consueverat celeritate subductum incolumen servavit. Cos. & dimicandi & consequendi hostem spe depulsus in Vectones & Calæcos penetrare constituit, ubi scelerum licentia erat, & cædibus atque latrociniis cuncta miscebantur. Ad eum Viriatus & belli diuturnitate fessus, & sociorum fidei diffisus magis quam Romanorum metu, tres de pace legatos misit. Hos Consul benigne acceptos, & officiosis in præsens delinitos muneribus, atque magnis in posterum promissis oneratos, hortatur suadetque uti Viriatum incautum opprimant: seque militia tam exercita, patriam tot malis eripiant. Illi ut sunt infidæ pravorum hominum societates, facile inducunt in animum sui Ducis capite incolumitatem redimere; sic datis palam à Consule de pace mandatis discedunt, Viriatumque spe fœderis delusum, incautumque noctu in strato dormientem opprimunt, virum meliori fortuna dignum. Qui ex obscuro tenuique loco animi magnitudine tot annis Romanos bello fatigavit, neque adversis rebus fractus neque secundis incautus; cum armis petitus varia fortuna pugnasset, dolo suorum cecidit, liberator propemodum Hispaniæ: & qui non primordia populi Romani lacessierit, sicut alii Duces, sed florentissimi imperii majestatem. Funus sequenti luce deprehenso facinore magis caritate suorum quam apparatu celebre fuit, hastis concursum inter milites est, & multæ pecudes mactatæ, parricidæ Romam elapsi, cum à Patribus facinoris præmium postulassent, responsum: nunquam senatui Populoque Romano placuisse Ducem à militibus trucidari. Sunt enim proditores invisi, etiam iis quos anteponunt: & pœnos sæpe dant, unde præmium sperabant. Successit Viriato Tantalus, impar industria, virtute, auctoritateque; brevi deditione facta cum suis omnibus in Consulis fidem receptus est. His & cæteris Lusitanis arma detracta, & agri dati sunt, ut terræ cultu distenti, & rei familiaris tenuitate oppressi, rebellandi penitus abjicerent sive cogitationem sive facultatem.

CAPUT VI.

Numantinum bellum renascitur.

614 ANNO eodem ab Urbe condita sexcentesimo quartodecimo, nimirum Olympiadis centesimæ sexagesimæ anno primo, grave malum Hispaniæ, Numantiæ denuo arma mota bellumque hac occasione majore mole est renatum. Erant Celtiberi sub Romanum jugum missi Metelli virtute, soli Numantini & Termestini (triginta sex passuum millibus ab urbe Numantia ad Occasum siti erant, quo nunc loco sacrarium Virginis matris cernitur Tiermes nomine) superioris fœderis beneficio libertate incolumi socii & amici populi Romani vocati erant. Q. Pompeius ne otio penitus marcescere nihilque agere videretur, harum urbium libertatem opprimere cogitabat. Honesta caussa quærenda erat, optima

V 2 visa

visi est Segedanos (hi in Belis erant Numantinis finitimi, hodièque Seges oppidum est Soriam inter & Uxamam) ad Viriatum auxiliis missis, Romani imperii majestatem violasse: & cum suæ munitioni diffiderent sive supplicii metu, sive aliqua alia de caussa, à Numantinis mœnibus fuisse receptos; benignitas crimini data. Missi Numantia qui Pompeio factum excusarent, cum ignominia repulsi. Errore cognito, Segedanorum patrocinio & amicitiæ, ne Romanos offenderent renunciantes, cum novis Legatis Pompeium de fœdere instaurando, quod cum Graccho factum erat, appellassent, Numantinis cum Romanis ullam fœderis conditionem fore nisi positis armis, Pompeius negavit. Ergo bellum necessario susceptum est, ut armis tuerentur arma, quæ hostis per injuriam una cum libertate extorta de manibus cupiebat. Delectu habito, octo millia pedites, equites duo millia inventi, exiguus numerus, verum vivida virtus, hostiumque multitudini non omnino impar. His copiis Megara magno usu Dux cum potestate præfectus. Pompeii castra brevi prope Numantiam posita, in quibus pedites triginta millia erant, equites duo millia. Hos Numantini è vicinis collibus identidem irruptionibus fatigare. Dispalatos locis omnibus carpere, universæ pugnæ discrimen vitare, cum signa Romanorum inferebantur locorum notitia periculum devitantes, totiusque certaminis aleam subire detrectantes. Pompeius irrito in Numantinos conatu Termentiam tentare constituit, unde non minore cum ignominia & majori aliquanto clade repulsus est. Intra diem unum triplici Termestinorum eruptione in præruptos montes copias subducere coactus, unde se præcipites multi dederunt, ingenti formidine animis præoccupatis: atque ita ut noctem in armis excubarent. Die postero collatis signis dimicatum: neutro victoria inclinante pugnantes nox diremit. Pugnatum rursus fuisset, ni Pompeius sequenti nocte Manliam urbem petivisset; id signum perculsi fuit, viresque & animos suorum mora interjecta reparare cupientis. Manlia Romanis dedita, quæ Numantino præsidio tenebatur (hodie Mallen esse creditur) Termestini etiam repetita ejus urbis expugnatione ad ditionem accessere. Reliqui erant Numantini; in quos priusquam moveret, in Sedetanis, ubi nunc Cæsaraugusta sita, est, Tanginum prædonum Ducem cum suorum manu oppressit. Inde copiæ retractæ Numantiam, & quoniam obsidio ducebatur, Durii cursum, quo commeatus in urbem vehebatur corrivare conati Romani, Numantinorum eruptione mulctati & ab opere desistere coacti sunt. His incommodis atque Tribuno militum cum suis omnibus trucidato, qui frumentatoribus præsidio veniebat, Pompeius territus, iniquissimo anni tempore insuetum ei cælo militem in castris continuit. Sic magna exercitus parte aut ex morbo consumpta, aut Numantinorum irruptionibus cæsa, consilium mutare quidem coactus, adulta hyeme reliquas copias in vicinas sociorum civitates in hiberna deduxit: ad prima autem veris signa, anni ab U. C. sexcentesimi quintidecimi, dum M. 615
Popilii Lenatis Consulis expectatur adventus, cui ea provincia erat designata, cum Numantinis pax facta Pompeio interpellante, judicii metu ob res male gestas, an successoris obtrectatione, ne suo periculo alienæ gloriæ servisse videretur. Numantini belli diuturnitate fessi & ex agrorum intermisso cultu annonæ sævitia laborantes rem confectam cupiebant. De pacis conditionibus arcano agi placuit, quoniam ignominiosæ erant Romanis. Omnino ne iis subscriberet Pompeius morbum simulavit. In vulgus Numantinis mulctæ nomine triginta talenta imperata jactatum, ad tuendam Romanii imperii & nominis majestatem confictum prudentiores existimabant. Satis constat Popilii Cos. adventu de eo fœdere disceptatum fuisse. Pompeio negante ullam à se cum Numantinis pacem factam, illis testimonio primorum è Romano exercitu contra confirmantibus, utrique ad Romanum senatum à Cos. rejecti, libido amplius quam æquitas Romæ valuit; inter varias Patrum sententias illa obtinuit, quæ Numantinis denuo bellum denunciabat.

C A-

CAPUT VII.

Mancini fœdus cum Romanis.

INTEREA Popilius Cos. Luſonibus, qui Numantinis erant finitimi, nullo operæpretio tentatis, in alterum annum
616 ab Urbe condita ſexcenteſimum ſextumdecimum, imperio prorogato à Numantinis ipſe quidem victus & fugatus eſt. D. autem Bruto, cui Conſuli eodem anno Ulterior Hiſpania erat deſtinata, Viriati veterani milites conceſſa venia atque agris ad habitandum Valentiam conſiderunt. Edetanorum Valentiam quidam putant, viris valentem atque armis: reſiſtunt alii cum in Citeriori Hiſpania ſita ſit, & Valentiam Alcantaræ potius credunt propter locorum vicinitatem, aut quæ ſupra veterem Luſitaniam à Minio flumine nomen habet, Tudæ objecta; cui nos opinioni accedebamus. Proximo anno ab
617 Urbe condita ſexcenteſimo ſeptimodecimo Bruto imperium prorogatum eſt. C. Hoſtilius Mancinus Conſul in Citeriorem Hiſpaniam deſtinatus, caſtris ad Numantiam poſitis ſæpe acie victus, atque animo fractus, tandem Vaccæorum & Cantabrorum adventu nunciato, qui auxilio Numantinis veniebant, veritus ut par eſſet utriſque, noctu per occultam teſſeram profectione denunciata in pacata diſceſſit, atque in loca munita, qua parte non traditur, certe ubi Fulvius Nobilior ante aliquot annos ſtativa habuerat; in urbe non ante biduum hoſtium diſceſſus cognitus eſt, cum feſtos dies cives agerent nulla armorum cura. Accidit ut unius virginis conjugium duo juvenes ambirent. Orta ex amoris contentione audacia convenit, uti in hoſtium caſtra egreſſis, qui prior hoſtis occiſi dextram retuliſſet, ei præmium optatæ nuptiæ eſſent. Nullo ii hoſte invento, caſtra eſſe vacua renunciarunt, curriculo in urbem regreſſi. Reliqui nuncio læti Romanos eiſdem veſtigiis conſecuti, priuſquam munitio caſtrorum eſſet perfecta, commutata belli ratione à quibus obſeſſi fuerant eoſdem obſidere cœperunt. Cos. ſalute deſperata ad ſanciendum fœdus animum adjecit; quo ex fœdere quoniam Numantinis libertas manebat incolumis, ſociique atque amici vocabantur, poſt tot injurias, Romani imperii gloria obſcurari videbatur, cum unius urbis virtuti concederet imperium orbis terrarum. Fœdere neceſſario magis quam honeſto ſanciendo Tiberii Gracchi gratia atque auctoritas ob memoriam videlicet Sempronii patris multum contuliſſe creditur, Romana caſtra ſecuti, flectendis ad miſericordiam Numantinorum animis, periculo procurando. Verum Romæ iis rebus nunciatis, continuo Mancino in Urbem revocato, Æmilius Lepidus in collegæ locum ſubſtitutus eſt belli Dux, vindex injuriæ. Adverſus eas molitiones miſſi etiam Numantia Legati cum fœderis tabulis, ſi minus ſenatui probaſſent, juſſi exercitum poſtulare ut dederent, nimirum fœderis paciſque ſpecie ab exitio conſervatum. Re in ſenatu agitata, cum neque fœderis ignominiam pati vellent, & æqua Numantinos petere judicarent, Mancinum dedi mandarunt, violati fœderis religione ſatis ſe exolvi ejus calamitate exiſtimantes. Tiberio Graccho venia data, fœderis auctori atque interpreti, quoniam alieno imperio noxaque peccaſſe judicabant; ſororii Scipionis id gratiæ & auctoritati datum vulgo interpretabantur proclivi ad credendum pejora perſuaſione homines. Atque hæc Romæ.

CAPUT VIII.

C. Mancinus Numantinis deditur.

IN Hiſpania autem M. Lepidus nondum perſpecta ſententia ſenatus Vaccæos, quaſi ſuperiore bello Numantinis opem tuliſſent, annonaque juvaſſent, bello aggreſſus, atque eorum agris igne ferroque deformatis, Palentiam etiam obſidione tentavit; tametſi Roma monitus erat, ne Hiſpanos bello laceſſeret, fero agreſ-

tique ingenio homines, haud impune
sæpe fuisse irritatos. Mancini ignominia
Patribus curam incusserat, animos His-
panis fecerat, quo minus dubitarent
bellum ultro illatum strenue defendere.
Ergo civium virtute Romanæ copiæ
mulctatæ, atque annonæ angustiæ in
castris vigente noctu silentio profectione
denunciata, neque more militari con-
clamatis vasis, reductæ eæ copiæ tanta
trepidatione & Palentinorum audacia,
qui postero die discessu hostium nuncia-
to, vestigiis abeuntium tergisque insta-
bant, ut non minus sex millibus Roma-
ni ceciderint, magna ex ea re Romani
populi indignatione. Omnino Lepidus
in Urbem revocatus, continuo privati
habitu reus postulatus, & judicum sen-
tentiis rei male gestæ damnatus est.
Hac incommoda D. Bruti virtus per
idem tempus in Ulteriori Hispania
compensabat Calæcorum atque Lusi-
tanorum motibus pacatis, atque La-
bricanis, qui in eo tractu sæpe rebel-
larant, ad deditionem compulsis, ea
lege, ut perfugis redditis, armis ipsi po-
sitis cuncti ad eum ex urbe prodirent. Id
cum esset factum, circumventos ab exer-
citu perfidia verbis modo castigata, ulti-
mi supplicii metu perfusos conservavit;
mulctæ tantum nomine pecunia imperata,
armaque & belli subsidia, quibus ad per-
niciem abutebantur, sublata. D. Bruto
ex his rebus Calaici nomen est factum.
Atque hæc Mancini & Lepidi consulatu.
Nam sequenti anno, qui fuit ab Urbe
618 condita sexcentesimus octavus decimus,
Bruto imperium quidem prorogatum est:
P. autem Furio Philoni Cos. dedendi
Mancini Numantinis atque Citerioris His-
paniæ administrandæ cura demandata est.
Eam Consulis expeditionem, unde non
major gloria quam commodum speraba-
tur, Q. Metellum & Q. Pompeium opi-
bus & auctoritate principes impedire co-
natos, Furius adacia confidentiaque me-
morabili Legatos declaratos, se in Hispa-
niam sequi jussit. Eo ubi ventum est, cas-
tris ad Numantiam positis Mancinum nu-
dato corpore, revinctisque post tergum
manibus, quod solenne erat Duce Ro-
mano hostibus dedendo, summo mane
ad Numantiæ portas constituunt. Verum
inter hostes & amicos destitutus diem to-
tum, nocte jubentibus auspiciis in castra
relatus est qua, in re tali cæremonia con-
sueverant. Numantini violatæ fidei re-
ligionem satis expiari negabant Ducis
deditione, & exercitu servato, qui fœde-
ris simulatione evaserat. Constat in ea re
Romanos magis utilitatem secutos, quam
honestatis & æquitatis leges. Quid præte-
rea rerum in Hispania Furius gesserit
clam est, nisi quod sequenti anno, ab
Urbe condita sexcentesimo nonodecimo, 619
Bruto in tertium annum imperio proro-
gato, Q. Calpurnius Piso Consul, His-
paniæ Citerioris provincia designata, ma-
le cum Numantinis pugnavit, exercitus
parte amissa, reliquis in magnas angus-
tias redactis: cum Romani Hispanorum
conspectum non ferrent, & vi quadam
abdita continuo fugam præcipitarent,
non secus ac visis canibus cervi. Pleri-
que ex eo metu violatæ fidei religiones
captabant. Re Hispani neque usu armo-
rum eo tempore, neque virtute, neque
audacia concedebant Romanis. Non
enim, uti antea, rari dispersique vagis
incursibus pugnare, sed longæ militiæ
usu edocti erant Romanorum instituto si-
gna sequi, aciem subsidiis firmare, Du-
cum imperia audire: disciplina militari
qua rudi uti consueverant, in artis per-
petuæ præcepta conformata.

CAPUT IX.

Scipio Cos. creatus venit in Hispaniam.

RES adversæ ex Hispania nunciatæ ma-
gnam pro eo, ac par erat, sollicitu-
dinem injecere Romano senatui populo-
que. Ad extremum illud decurritur, P.
Cornelius Scipio, cui ab excisa Cartha-
gine Africani cognomen erat, legis ve-
nia concessa vetantis Consulatum ante
decennium repetere ex quo quis Con-
sul fuisset, in Hispaniam Consul mit-
titur, anno ab Urbe condita sexcentesi- 620
mo vigesimo. D. Bruto (sic credimus)
in Ulteriorem Hispaniam rursus pro-
rogatum imperium est. Scipionem ex
nobilitate Romana, & iis qui à Regibus
missi

missi erant, quatuor millia juvenes sunt secuti, ac nisi senatusconsulto vetitum fuisset, idem reliqui Patritii fecissent, cunctis avidissime nomina dantibus, tanta erat cupiditas eo Duce arma suscipiendi. Ex his juvenibus cohortem Scipio instituit, quam Philonida dixit, mutuæ conjunctionis nomen validissimum rebus gerendis inter milites à mutua amicitia præsidium scilicet sanxit. Copiæ Hispanienses soluta disciplina militari, otio luxuque torpentes, atque temporum licentia enervatæ salutari severitate erant sanandæ. Ergo Scipio M. Buteone legato in Italia relicto supplementi vehendi caussa, ipse primo quoque tempore profectus in provinciam, brevi, castigato exercitu operæpretium fecit; duo millia scortorum abiere; calonum, lixarum, institorum non minor numerus, neque minus in libidinem & turpitudinem corruptus. Sic turpi atque tetri odoris sentina exhausta, militum erecta atque recreata virtus, contempta ante, cœpit esse formidabilis. Vegetandis corporibus additum, ut singuli milites triginta dierum frumentum, septenos vallos muniendis castris, suis ipsi humeris portarent. Ea severitate disciplinæ mutandisque sæpe castris vigor brevi rediit in corpora & animos; nulla re magis licentia coercita, quam Imperatoris exemplo. Parendi necessitatem omnes aversamur, facile exemplo jubetur. Itaque primus Scipio in opere versari, postremus abscedere. Multum contulit ad disciplinam instaurandam C. Marii diligentia ejus, qui postea ab his initiis in summum Ducem evasit. Inter hæc anni tempore in æstatem extracto, castra in Numantinos mota sunt, eorum agri longe lateque vastati. Militem ex superiorum rerum memoria nondum terrore discusso, universæ pugnæ objici nollebat. Inde excursiones in Vaccæos populabundus fecit, Palentinorum finibus præsertim insensus propter acceptæ nuper cladis Lepido Cos. memoriam. Quo loco Rutilii Rufi temeritate præcipiti, in universæ pugnæ necessitatem ferme deductus est, longius studio provecti Palentinorum conatus comprimendi, qui locis omnibus se ostentantes molesti erant. Iis enim de industria cedentibus, in insidias inducebatur: cum ex tumulo Scipio periculo animadverso, signa repente inferri jubet, equitatumque bipartito insidiarum latebris circumventis, atque levi cum hoste prælio commisso, socios periculo, in quod se induebant, eripere. Ea in expeditione Scipio eversæ Luculli perfidia Cauciæ spectaculo commotus, voce præconis denunciavit vectigalium immunitatem, si qui vellent urbem eam instaurare, in eaque fortunarum & vitæ domicilium constituere. Atque hæc per æstatem gesta sunt, qua præcipitante atque adeo in hyemem inclinata, copiæ incolumes Numantiam reductæ, positaque ad eam urbem castra, unde tota hyeme variæ manus prædæ caussa dimissæ vicinos agros depopulatæ sunt. In his manus una prædantium periculo proxima Scipionis diligentia evasit. Erat pagus magna ex parte palude circumfusa, qui pagus hodie Henar vicinæ paludis conjectura esse putatur; prope eum pagum loca prærupta erant, & insidiis tendendis apta; in his Numantini occultati Romanos milites vagos & prædæ majori ex parte intentos ferme oppresserant, ni Scipio (nam non procul erant castra) suorum periculo cognito, continuoque signo receptui dato, milites à præda ad signa revocasset, milleque equitibus præmissis, ipse cum copiarum robore secutus esset. Numantini dum pari certamine res gesta est, magnum hostium numerum sustinuere: verum legionum signis appropinquantibus terga dederunt, magno miraculo Romanorum, qui à multo tempore Numantinos aversos non viderant. Atque hæc Scipionis consulatu gesta sunt; quo tempore Jugurtha venit in castra Romanorum, Masinissæ nepos ex filio Manastabale, missus à Micipsa patruo cum decem elephantis & valida equitum ac peditum manu, cupiente non modo Romanos auxiliis juvare, sed etiam Jugurthæ caput periculis objectare, unde filiis suis periculum imminere sagax & prudens considerabat; consilio eventus defuit.

CAPUT X.

Numantia excisa.

PUBLIO Mutio Scævola & L. Calpurnio Pisone Coss. nimirum anno
621 ab Urbe condita sexcentesimo vigesimo primo, Numantia funditus excisa est, Scipioni imperio prorogato. Is enim hyeme transacta atque levibus præliis suorum animis à metu quem conceperant confirmatis, Numantiæ obsidionem premere constituens, ex unis bina castra fecit. Alteris Q. Fabius maximus ejus frater præfectus est, in alteris ipse curabat; tametsi alii quadripartitum castrorum numerum faciunt: ac ne de copiarum numero satis conveniunt, aliis sexaginta millia, aliis quadraginta affirmantibus. Numantini tot antea victoriis elati quamvis numero vincebantur (qui plurimos octo millia fuisse pugnatorum dicunt, qui paucissimos quatuor) suis in aciem productis, non dubitabant universi certaminis aleam subire, pereundi aut perdendi proposito, ut obsidionis diuturnæ scilicet incommoda vitarent. Scipioni in consilio detrectandi certaminis perstare animus erat, cum consideraret Ducis partes esse non magis audacia quam consilio, & arte, & patientia bellum profligare; neque committendum putabat, desperato hominum generi cives & milites objectare. Itaque urbem circumvallare constituit, ad coercendam obsessorum audaciam & impetum reprimendum: nova autem auxilia bellique subsidia fœderatis civitatibus imperare. Circunducta fossa novi generis agger erectus est decem pedes altitudinis, latitudinis quinque, ex trabibus terraque compactus, atque turribus ex intervallo perpetui muri similitudine. Durio tantum flumine in urbem patebat aditus: sed dispositæ in utraque ripa cohortes intercludentes, commeandi facultate prohibebant. Quam diligentiam nonnunquam obsessi eludebant procul hostium conspectu subeuntes aquam, occultoque natatu in partem alteram evadentes urinandi peritia: alii naviculas vel remis incitantes, vel secundis à puppi ventis celeritate tela conjecta vitabant; atque per hunc modum nonnihil commeatus in urbem inferebatur. Verum hoc qualecunque solamen nova diligentia impeditum est, binis utrinque castellis extructis, atque trabibus juncto flumine, unde clavi prælongi atque acuminati extabant. Nec Numantini desistebant in vigilias excubiasque Romanorum impetum facere, unde aliorum superventu facile in urbem rejiciebantur. Nam à cæde de industria temperabant, ut citius consumpto à multitudine commeatu ad annonæ supremam difficultatem redigerentur, atque deditionis necessitatem. Unus Rhetogenes Caravinus ab animi virtute opem in his difficultatibus petendam judicans, cum quatuor aliis noctu, qua parte Romanorum munitiones infirmiores erant, & minor custodia adhibebatur, scalis admotis, atque vigiliis occisis in Arevaces evasit; ubi concilio Principum gentisque convocato, pro veteri amicitia & propinquitatis jure obtestatus petiit ne Numantiam, quæ eatenus gentis commune propugnaculum fuerat, & iniquitate fortunæ arteque obsidentium magis quam vera virtute proxima exitio erat, negligendo, hosti vindictæ studio inflammato injuriarum memori diripiendam, evertendam, excindendam relinquerent. „ Quin, inquit, dum vires integræ sunt, & Romanus tot cladibus castigatus certamen horret, & ad artes conversus nobilissimam civitatem opprimere cogitat, junctis viribus jugum servitutis depellitis, & communem patriæ pestem de finibus exturbatis? An expectatis dum contagionis vis vestram civitatem opprimat? Accensa flamma proxima quæque vastante cunctis pereundum cogitate. An Romanorum ambitionem & rapacitatem ignoratis? quos nulla sæpe de causa vidistis audistisque ex aliis proferendi imperii cupiditate totius Hispaniæ fortunis libertatique insidiari. At fœderis fiducia retinet; quod nisi multa exempla recenti memoria & ante oculos extarent Romanorum perfidiæ, avaritiæ, crudelitatis: Cauciæ nuper exitium, & nunc Numantinorum cum Mancino fœdus violatum, „ satis

„ satis docere potuit, nihil ei genti sanctum esse præ libidine dominandi. Videte ne privatæ tranquillitati communem salutem posthabentes modo, quam Numantiæ præsidio stare ne ipsi quidem ignoratis, utraque prodidisse aliquando, utinam vanum vaticinium sit, frustra queramini. Agite dum opportunum est, dum res salva: ad patriæ salutem procurandam animos & cogitationem referte; arma virésque sociate: hostemque securum, utrisque copiis à tergo & à fronte circumventum aut opprimite aut fugate; in nostro periculo universæ gentis fortunas, libertatem, salutem verti putate. Huic orationi cum vim addidisset lacrymarum, & ad terram provolutus singulorum genua prensaret, multorum flexerat animos: Vicit tamen sententia non esse Romanos irritandos; additumque Numantinos quamprimum suis finibus pellendos videri, ne fraudi esset aliquando in eorum conventu eam legationem auditam. Quid Rhetogenes deinceps fecerit clam est; constat tamen Luciæ urbis juventutem, quæ ad quartum ab urbe Numantia lapidem sita erat, ad ferendam opem excitam, Scipionis diligentia compressam: & quadringentis juvenibus ejus jussu dextras amputatas, ut cæteris documento essent Romanæ severitatis. Numantini ergo auxiliis desperatis, & ex diuturna obsidione fame fracti, necessario ad deditionis consilium flexerunt animos. Missa ea de caussa ad Scipionem legatio. Ejus legationis princeps Alurus facta eum conveniendi potestate in hunc modum allocutus fertur. „ Qui sint Numantini cives, „ qua fide, qua constantia, explicare „ longa oratione non attinet. Nam „ & ipse longo usu expertus es, & „ miseros non decet suarum laudum „ commemoratio. Illud dicam, tibi glo„ riosum fore Numantinorum animos „ fregisse: neque nobis ignominiosum „ prorsus, quando ita in fatis erat, à tanto „ Imperatore superari. Quod præsentis „ fortunæ est, & obsidionis mala cogunt, „ victos nos esse fatemur: modo pœniten„ tiam quam exitium malis. Neque ve„ niam petimus, tametsi nullibi melius „ beneficium collocaris, sed supplicium „ moderatum. Quod si salutem negas, „ neque pugnæ copiam facis: omnia „ prius experiri, ac occumbere; si res „ ferat, nostris potius quam alienis dex„ tris, quod virorum fortium supremum „ officium est, certum habemus. Tu „ quid fama sit in præsens & ad posteros „ locutura etiam atque etiam considera. Ex hac oratione Scipio infractos gentis animos miratus, in tam afflicta fortuna ac penitus desperata dignitatis memores atque constantiæ, Legatis tamen nullam fore spem salutis, nullam pacis conditionem respondit, nisi in deditione ad victoris arbitrium. Eo responso Numantini acti in furorem Legatis violatis, in quibus quid culpæ erat? sed furente multitudine, vera dixisse sæpe exitium attulit, spe salutis & pugnæ abjecta, quod reliquum erat, multa celia (potus genus erat ex frumento) hausta ebrii in Romanorum munitiones irruunt, & vallo superato obvios tandiu prosternunt, donec summissis undique Romanorum auxiliis in urbem rejecti sunt. Secundum hunc conflictum, suorum qui ceciderunt corporibus famem dies aliquot tolerasse tradunt: deinde fugæ spem tentatam haud meliori successu. Ad extremum rebus omnibus desperatis memorabili facinore se suosque omnes aut epoto veneno noxio, aut adacto in viscera ferro peremerunt. Fuere qui ex provocatione certarent, nihilo meliori conditione victoris, quam victi pyra accensa, in quam qui cadebant continuo jactabantur, sequebantur qui occiderant; ad hunc modum anno & tribus mensibus exactis ex quo Scipio venit in Hispaniam, excisa Numantia est civibus ad unum nullo discrimine sexus vel ætatis pertinaci obstinatione deletis. Appianus urbe capta vivos aliquot in victoris potestatem venisse scribit: sed aliorum auctorum opinio resistit. Constat Numantiam civium concordia stetisse, labefactatam discordia: & victam victoriæ palmam victori eripuisse; ædificia, quæ incendii à civibus injecti furorem evaserant, Scipionis jussu eversa sunt. Numantinorum agri finitimis populis distributi. His rebus perfectis Scipio, & Hispaniæ pace fundata, Romam ad triumphum rediit Numantini cognomento auctus;

tus; cum D. Junius Brutus paulò ante de Calæcis devictis ac domitis triumphum in urbem egisset, Calaici cognomine parto, uti paulo ante dictum est.

CAPUT XI.

Gesta in Hispania post bellum Numantinum.

EXCEPERE tempora bello vacua, præcipua tranquillitate insignia: missique duodecim legati varias Hispaniæ partes pro attributa cuique portione gubernarunt diu. Nam Baleares, qui piraticam exercentes vicina maria & littora infestabant, Q. Cæcilii Metelli Consulis virtute domiti, & ad tranquillitatem revocati
631 sunt anno ab Urbe condita sexcentesimo trigesimo primo; unde ei Balearici nomen factum. Quo tempore Marius, cum Ulteriorem Hispaniam ex Prætura gubernaret, sublatis latrociniis, quorum licentia ex superiori temporum perturbatione orta erat, itinera aperuit, leges, judicia, atque pacem in provinciam revocavit: & post duodecim annos rebus denuo in ea provincia turbatis Calpurnius Piso primum, deinde Sulpitius Galba ejus Galbæ filius, qui res in Lusitania gesserat, provincialium motus pacarunt. Pisonis nomine multæ monetæ & passim percussæ hoc tempore reperiuntur in Hispania. Pace Pisonis & Galbæ virtute revocata, rursus decem Legatis provincia commendata est; quo tempore Cimbrorum ex ora Septentrionali sese in Romani imperii provincias rapidi, torrentis instar numerosa multitudo effundens, & cursu victoriarum maximo, in Hispaniam delata: in Galliam atque Italiam Romanorum & provincialium virtute redire compulsa est, anno
645 ab Urbe condita sexcentesimo quadragesimo quinto. Quo anno Q. Servilius Cæpio Lusitanos, quo ex magistratu incertum, sed Lusitanos tamen prælio superavit: & tribus post annis ejusdem Cæpionis consulatu Lusitani majori reddita quam acceperant clade Romanos ulti sunt. Fuit is annus ab Urbe condita
648 sexcentesimus quadragesimus octavus, Marci Tullii Ciceronis ortu, quam ulla alia re gesta insignior. Arpini natus est, matre Helvia, patre equestris ordinis, & ex regio Volscorum sanguine; qui rem Romanam non minus in toga quam reliqui Principes reipublicæ, ferro illustrarunt. Post alterum biennium, anno ab Urbe condita sexcentesimo quinquagesimo, denuo Cimbri Teutonibus confusi Celtiberorum virtute ex Hispania, 650
in quam provinciam irruperant, rursus in Galliam rejecti sunt: & Lusitanorum motus L. Cornelii Dolabellæ virtute & diligentia compressi, cum eam provinciam ex proconsulatu gubernaret, anno ab Urbe condita sexcentesimo quinquagesimo quinto, Lusitanorum motus Celtiberorum bellum sequenti anno excepit; 655
cujus comprimendi studio quoniam majori mole coortum est, T. Didius Consul venit in Hispaniam. Collata utrinque castra, directæ acies & pari utrinque spe pugnatum nec diverso successu, nam exæquata utrinque clade pugnantes nox diremit. Verum Consulis arte continuo Romanorum, qui ceciderant, corporibus tumulatis, postera luce Hispani perterriti, quasi multo plures ex ipsorum numero essent trucidati quam ex Romanis, victoria desperata deditionem fecerunt, iis conditionibus, quas victores Romani præscripsissent; ex Arevacis eo prælio & totius belli progressu viginti millia ceciderunt. Termestini veteri urbe excisa, cujus fiducia quoniam locorum natura munitissima erat, sæpe rebellarant, in planiciem translati per vicosque distracti sunt, prohibiti in urbis formam coalescere, oppida mœnibus aut aliqua munitione firmare. Prædonum manus latrociniis assueta per fidem fœderis ad Consulem vocata cum filiis & uxoribus ad unum trucidata: cum spes non esset ingenium mutaturam gentem alienis laboribus raptoque vivere assuetam. Quod factum ita senatui Romano non probavit, ut triumphis nihilominus pro rebus gestis concessus fuerit. In eo bello Q. Sertorius Tribunus militum fuit, magnamque laudem peperit servato ad Castulonem Romano præsidio, quod Castulonenses ad omnem recuperandæ libertatis occasionem

ſionem intenti communicato cum Gyriſenſis (Giennenſes fuiſſe quidam putant) conſilio, noctu parabant trucidare, cum ſe Romani milites indulgentius poculis invitaſſent hibernorum tempore, atque ex ea re opportuni injuriæ fore viderentur. Nam Sertorius Caſtulonenſium tumultu excitatus foraſque civitatem ſe proripiens, aucto ſuorum numero, quos fuga ſervarat, ſuorumque cædem ultus, curriculo ad Gyriſenos advolans, veſtium aſpectu deluſos, quas milites cum Caſtulonenſibus occiſis mutarant, gratulatum prodeuntes magno numero cæcidit; reliqui deditione facta ſub corona venditi. Atque hæc tum hoc anno, tum quatuor ſequentibus in Hiſpania Citeriori geſta ſunt: ex quanto tempore. Didius eam provinciam gubernavit. Nam in ulteriorem Hiſpaniam P. Licinius Craſſus conſulatum adeptus venit, ab Urbe condita an-
657 no ſexcenteſimo quinquageſimo ſeptimo: atque re in provincia bene geſta, ſexto demum anno triumphavit; omnino ex Hiſpaniæ præfectura eas copias paravit, quæ M. Craſſum filium inter Romanos maxime nobilitarunt, Romanorum aliquando ditiſſimum; & Antonius Nebriſſenſis affirmat viam totius Hiſpaniæ nobiliſſimam Salmantica Emeritam uſque (vulgo Argentea via nuncupatur) à Craſſo fuiſſe conſtratam, columnarum quas toto eo itinere, Craſſi inciſo nomine ſe vidiſſe teſtatur, indicio haud probabili, cum eæ columnæ modo non inveniantur. Vidiſſe ſe fortaſſe putavit, quod nuſquam erat, quod antiquariis ſæpe accidit. Quo tempore Craſſus in Hiſpania fuit novi Celtiberorum motus Fulvii Flacci opera ductuque compoſiti
660 ſunt, anno ab Urbe condita ſexcenteſimo ſexageſimo, & Italia bellis civilibus cœperat æſtuare, C. Mario, atque Cinna republica occupata nobilitatem Romanam, quæ Syllæ partes ſequebatur proſcribentibus. In his M. Craſſus patre & fratre cæſis in ultimam Hiſpaniam aufugit, ubi multæ clientelæ erant, & magna provincialium ſtudia tum paternis, tum ſuis meritis, qui patrem in Hiſpaniam fuerat ſecutus quæſita: conſpectu tamen hominum vitato (nam fides plerunque ex fortuna pendet, & pleræque civitates Hiſpaniæ in Marii poteſtate erant) in ſpecum ſe abdidit mari vicinum, in prædio viri principis, cui nomen erat Vibio Pacieco, arctiſſima benevolentia conjuncti. Miſſus ſervus unus è paucis, qui ejus fugam erant proſecuti, Pacieco denunciavit quo loco res Craſſi eſſent: atque pro jure amicitiæ, ejus nomine poſtulavit, ne herum in eo diſcrimine deſereret. Is tempus veniſſe gaudens amicitiæ qualicunque officio declarandæ, quo res occultior eſſet ipſe Craſſi congreſſu abſtinens, quod tempori dandum erat, ſervo mandat quotidie in vicina ſpeluncæ rupe commeatum deponere, quem ex urbe accepiſſet, vetito perſcrutari quorſum id fieret, mortis denunciatione ſi mandata violaret, ſi exequeretur fideliter promiſſa libertate. Ea diligentia atque cura Craſſus ſervatus, Marii Cinnæque morte denunciata, ex latebris prodiens facile multas in Hiſpania urbes, quæ propenſa in Syllam voluntate erant, in partes attraxit. Malaca etiam à milite direpta, Craſſo invito, ut videri voluit & per totam vitam præ ſe tulit: an annuente, ut militum voluntates redimeret aliena calamitate, ex Hiſpania in Africam trajecit, ubi Syllæ partes præcipue vigebant. Porro ſpecus Craſſi latebris illuſtris, præter Heracleam & Arundam hodie monſtratur, Ximenæ oppido vicinus, ſignis omnibus convenientibus, quæ ex Plutarchi lectione colliguntur, & Paciecorum familiam non minus nobilem quam amplam fuiſſe ea tempeſtate in Hiſpania veterum auctorum monimenta ſatis declarant. Ad quam qui familiam noſtra ætate opibus, gratia, & auctoritate in Carpetanis facile principem referunt, ſola ex nomine ducta conjectura nituntur, nec repudianda ſemper, nec ſatis conſtanti. Recentiora procerum genera in vetera ejuſdem nominis infundere receptum: quæ magna eſt hiſtoriæ labes, veritatis injuria.

CAPUT XII.

Bellum Sertorii inchoatur.

EX bellis civilibus novum in Hiſpania bellum natum eſt, quod à parvis initiis potentiam Romanam novem annis exercuit, varia ſæpe fortuna, exitu tandem Romanis proſpero. Q. Sertorius ejus belli incitator extitit, natione quidem Italus, obſcuro loco Narſii oppido prope Romam natus: cæterum virtutis ſpecimen in Hiſpania dederat, ut eſt ſuperius demonſtratum, & Marii deinde ac Cinnæ partes ſecutus in Italia, alterum in eo bello oculum amiſit; à Sylla tandem, cum rerum eſſet potitus Cinna & Mario devictis, proſcriptus cum multis aliis, mortis diſcrimine adactus, & quoniam in ea rerum perturbatione id habiturum judicabat, quod primus occupaſſet: ubi militum atque provinciæ ſtudia erant, in Hiſpaniam venit. Julio Salinatori Pyrenæi anguſtias obſidendi cum legionis præſidio cura demandata, adverſus Syllæ conatus. Ipſe in interiori provincia magnos delectus habere, & ſubſidia undique comparare ad retinendam Hiſpaniæ poſſeſſionem. Verum Sertorii conatus G. Annii adventu & celeritati præoccupati ſunt, Pyrenæi præſidio disjecto Salinatoris morte, quem à Gaio ſubornatus Calpurnius Lanarius per fidem amicitiæ proditorie ſuſtulit. Sertorius ſuorum numero & virtute diffiſus, veritusque acie contra Gaii copias dimicare, Carthagine trajecit in Africam: ubi varia & adverſa ſæpe fortuna jactatus, Hiſpaniæ vicinam Ebuſum cepit cum ſua peculiari claſſe, & Piratarum ex Aſia lembis adjutus, qui forte mari vagabantur. Inde depulſus, & de Fortunatis cogitans (ſunt qui eo trajeciſſe ſcribant, declinandæ videlicet hoſtilis ſævitiæ neceſſitate) à Luſitanis advocatus eſt. Nam Romanorum imperio feſſi erant, & recuperandæ libertatis cupiditate flagrabant. Oblatam Sertorius occaſionem hoſtes de totius Hiſpaniæ poſſeſſione pellendi arbitratus, continuo in Luſitaniam venit, non magis diſciplina militari inſtructus, quam pacis artibus; ingenii facilitate, comitate morum, atque vectigalibus moderandis provinciæ univerſæ ſtudia excitavit. Ad formam præterea Romanæ reipublicæ ſenatu lecto ex Hiſpaniæ proceribus, iiſdem magiſtratuum nominibus quibus Roma utebatur, Romanæ majeſtatis imaginem quandam repræſentabat; his ad conſilium adhibitis imperii ſumma penes Sertorium erat; militare præſidium ex iis legit, qui Romani nominis eſſent, quorum voluntatibus magis fidebat, propter communem originem; & quia fallere non poterant difficili ad hoſtium gratiam aditu maxime fidos fore judicabat. Harum rerum fama non Ulterioris modo Hiſpaniæ imperium, ſed etiam Citerioris voluntatem adjunxit; unum eſſe Sertorium cunctis judicantibus, per quem Hiſpanorum potentia Romanorum gloriam obſcuraret, faſtum tyrannidemque deprimeret; quæ ille ſtudia ut diuturna eſſent, arte providebat, ſapientiæ profeſſoribus ex Italia advocatis, atque litterario gymnaſio Oſcæ conſtituto, ad quod filii procerum mitti curabat, cunctas nationes non magis armis quam ſapientiæ ſtudiis illuſtrari, dictitans, neque fas eſſe ea laude concedere Romanis, quos rebus cæteris exæquarent. Atque hæc palam jactabantur: ex arcano datæ fidei obſides comparabat nulla offenſione provincialium. Ad has artes accedebat religionis ſimulatio, qua una re vulgi animi maxime capiuntur, cerva candida Dianæ dono, uti jactabat, ad aurem adhibita, unde aſſueta erat cibum capere, quoties aut litteræ eſſent allatæ, aut de rebus magnis in ſenatu conſultabatur, quaſi nutu numinis arcanos eventus & conſilii ſummam inſuſurraret. Itaque Sertorii monetæ repeiuntur in Hiſpania cerva expreſſa altera ex parte. Eboræ in Luſitania duo lapides indicio hodieque ſunt, multum in ea urbe Sertorium fuiſſe, civeſque Eboracenſes præcipuis & frequentibus beneficiis ornaſſe. Geminam Oſcam in Hiſpania fuiſſe, alteram in Ilergetibus, in Bæticæ parte alteram, ex Plinio & Ptolemæo conſtat. In utra erudiendam juventutem Hiſpanicam Sertorius curaverit, dubitatur: multis tamen eam laudem ad Citeriorem Oſcam ablegantiganti-

gantibus, nobis locorum vicinitas persuadet in Bastetanis esse: ab utraque certe vetus appellatio conservatur levi mutatione facta. Duxerat ex Africa cum primum in Lusitaniam venit Romani nominis duo millia & sexcentos, atque huic numero septingentos Afros adjunxerat: in Hispania vero pedites quatuor millia, septingenti equites accessere; cum his copiis Cota primum navali prælio non procul Melaria, quæ ad freti fauces sita est superato, deinde ad Bætim Didio Prætore profligato, atque duobus hostium millibus cæsis ex ejus exercitu, imperii auctoritatem vehementer sanxit: hostibus timorem incussit reputantibus Hispaniæ potentiam ductoris consilio; quo eatenus caruisset, adjutam magnas allaturam difficultates Romano nomini, cladesque priusquam ad officium penitus revocari posset.

CAPUT XIII.

Metellus & Pompeius veniunt in Hispaniam.

EA Res Syllam movit ut anno ab Urbe condita sexcentesimo septua-
674 gesimo quarto, altero suo consulatu Q. Metellum collegam cognomento Pium ob patrem lacrymis ab exilio liberatum, mitteret contra Sertorium in Hispaniam. Huic adjunctus L. Domitius Prætor, quem Plutachus Toranium vocat cognomento videlicet Domitiis familiari, in ipso Provinciæ aditu ad Pyrenæi montis radices ab Hirtuleio Sertorii Duce victis fusisque copiis cæsus est. Quæ res Manilium Galliæ Narbonensis Proconsulem in Hispaniam attraxit haud meliori quam Domitius eventu: nisi quod acie ab Hirtuleio superatus Ilerdæ munitione, in quam se contulit, servatus est. Sane Metellus in Bætica, in quam cum exercitu penetrare ausus fuerat à Sertorio sæpe victus & virtute suorum diffidens, locis munitis se tenere coactus est, neque totius dimicationis copiam ferocienti hosti facere. Lacobrigam tantum, quæ urbs in extrema Lusitania ad promontorium Sacrum sita est, Sertorii copiis alio atque alio dilapsis, repentina obsidione opprimere cogitavit; irritus conatus fuit. Afri & Hispani proposito à Sertorio præmio deceptis Romanorum vigiliis, duo millia utres aquæ ad obsessos intulerunt, cujus inopia maxime laborabant: aquæductibus corruptis, atque uno tantum puteo maligne aquam suppeditante. Itaque Romani cum quinque dierum frumentum allatum esset, inopia commeatus coacti sunt obsidionem solvere, Sertorio cum subitaria manu locis omnibus fatigante. Nec impar Hispanus Romano militi erat, quem Sertorius ordines servare, atque imperia agnoscere, signaque sequi docuerat: solitum alioqui rarum dispersumque pugnare, magno primum impetu facto, si premeretur pedem referre assuetum. Multum in eam rem contulere, Romanorum arma mortuis detracta, quibus Hispani armati erant. Harum rerum fama, cum non modo tota Hispania vagata esset, sed etiam in Asiam pervenisset: Mithridates altero bello, quod gessit cum Romanis, Sertorium missis Legatis ad fœdus invitavit, classis & pecuniæ pollicitatione, ut vires populi Romani distraheret. Iis Legatis senatu dato, quo major esset auctoritas concessum postulantibus, ut M. Marium cum aliquanto comitatu secum deferrent, cujus operam suis rebus Rex potentissimus imprimis utilem fore judicabat, si suas copias per eum Romana disciplina militare docuisset. In eo Asiæ bello Aulus Mævius Lacetanus Luculli signa secutus, egregiam operam Romanæ reipublicæ navavit, ut lapis indicat altero ab urbe Ausetana stadio in loco publico constitutus, ejus jussu cum redux esset in patriam. Verum ad Sertorium redeamus; qui hostibus L. Lollii res gerentis in Gallia adventu confirmatis, prælii discrimen, quod antea ultro appetebat, detrectare cœpit, satis habens levibus præliis atque incursionibus tumultuariis hostem fatigare; quo belli & consiliorum tenore biennio extracto Gn. Pompeius exæquata cum Metello potestate atque ipso per literas

teras expetente, nam aliter Pompeius venturum negarat, in Hiſpaniam miſſus eſt, Magni cognomento aut jam parto, aut ut alii ſcribunt ex Sertorio ſuperato quæſivit. Tertullianus indicat, & Caſſiodorus ait, id cognomen conciliaſſe theatrum, quod è lapide Romæ primus Pompeius extruxit: nam antea ſcæna ex materia facta, & ſubitariis gradibus utebantur. Quæſtor adjunctus L. Caſſius Longinus de quo ſermo eſt rediturus. Magnis ergo in Gallia difficultatibus ſuperatis; cum Pompeius in Hiſpaniam penetraſſet, ad Metellum ſe contulit, non prius cum hoſte dimicare certus, quam vires eſſent collatæ. Sertorius eodem tempore Lauronam obſidione premebat novis & ipſe auctus copiis, quas Marcus Perpenna ex Sardinia deduxerat. Nam Æmilius Lepidus Conſul, cum à ſenatus auctoritate defeciſſet, Italia pulſus atque Sardinia occupata, brevi ex morbo migravit è vita. Robur exercitus à M. Perpenna in Hiſpaniam deductum; Sertorio ſe adjunxit, ſive ejus ſponte ſive defectione militum, nam utrunque ab auctoribus proditur, cum in diverſa Hiſpaniæ parte bellum gerere atque imperium conſtituere in animo haberet. Ad Sertorium neceſſitate ſe contulit. Lauronem periti antiquitatis Lyriam eſſe arbitrantur ad Sucronem ſitam in agro Valentino, ſedecim ab ea urbe millibus paſſuum. Eo Metellus & Pompeius junctis viribus ac paribus auſpiciis profecti obſidionis ſolvendæ ſtudio cum caſtra prope poſuiſſent, nullum aliud operæpretium fecerunt, niſi quod in tumultuario certamine dum pabulatoribus opem ferunt, decem Romanorum millia Sertorii inſidiis circumventa ceciderunt, atque in his Pompeii legatus D. Lælius. Obſeſſi defenſione deſperata ad deditionem compulſi cum incolumi ſalute res etiam educere juſſi eſſent, urbs incendio eſt abſumpta in utriuſque Ducis Romani oculis, ad oſtentationem videlicet virtutis magis, quam ſæviendi voluntate. Oroſius diſceſſiſſe Pompeium ait priuſquam Lauro in Sertorii poteſtatem veniſſet: & cives partim trucidatos, partim direpta urbe in ſervitutem abactos; addit præterea, in Romanorum caſtris triginta millia pedites, equites mille fuiſſe: in Sertorii pedites duplicato numero, equites octo millia. Proximo anno, qui fuit ab Urbe condita ſexcenteſimus ſeptuageſimus ſeptimus, 677
veris principio bellum utrinque inſtauratum. Metellus ac Pompeius ex Citeriori Hiſpania atque Pyrenæis montibus, ad quæ loca in hiberna ſeceſſerant, Sertorius ex Luſitania digreſſi; à Pompeio Segeda expugnata eſt. Metellus prope Italicam ſignis cum Hirtuleio collatis, viginti hoſtium millia cæcidit: Dux ipſe fuga ſervatus eſt, tanta ex ea victoria Metelli lætitia, faſtuque, ut picta veſte in conviviis uteretur: venientique paſſim in urbibus thure quaſi Deo ſupplicaretur, populis in aſſentationem effuſis; addebantur ludi, atque triumpho perſimilis pompa. Sunt qui hujus victoriæ monimentum eſſe credant è duobus Guiſandi tauris lapideis, alterum hac inſcriptione: Q. Cæcilio Metello Conſuli II. victori; numero non ad conſulatum ſed ad victoriam duplicem relato. Pompeius Segeda capta, hoſtem ad Sucronem nactus, prælioque dimicare auſus, periculo proximus fuit; verum prælium inclinatum penitus Metelli adventu reſtitutum eſt, ſine quo ne aliquid de victoriæ laude decederet, pugna fuerat inchoata; diſceſſum dubia victoria parique utrinque jactura facta.

CAPUT XIV.

Sertorius victus & occiſus.

SECUNDUM hoc prælium Sertorius in luctu eſſe, & publico abſtinere, cervam qua plurimum utebatur ab hoſtibus interceptam cogitans, triſti videlicet omine rerum futurarum; & cum deinde repente apparuiſſet, lætitia animi revocata, luctuque abjecto, bellum inſtauravit. Ad Turiam fluvium denuo dimicatum (decurrit per agrum Valentinum, & hodie Guadalaviar nuncupatur) totis utrinque viribus ſumma animorum contentione & corporum conatu; victoria cæ-

ſo

ſo diſſipatoque Sertorii exercitu penes Pompeium ſtetit. Hirtuleius cum fratre ejuſdem nominis, & Herennius, qui Sertorii partes ſequebantur trucidati ſunt. In ipſo ardore pugnæ à Pompeiano milite frater obtruncatus eſt, ut ſunt ancipites & calamitoſi etiam in ipſa victoria bellorum civilium caſus. Detracta caſſide agnitum cum inſtructæ pyræ impoſuiſſet, voce flebili precatus manes placatos parricidii veniam per errorem facti: quoniam mutare non licebat, eadem vindicare dextra certus, gladio quo fratrem occiderat in viſcera adacto ſuper defuncti corpus occubuit; re vulgata indignatio utriuſque partis ſubſecuta eſt & ſæviſſimi belli execratio. Amiſſo Sertorius exercitu intra Calagurrim ſe continuit, dum novis delectibus vires colligeret. Intra eam urbem à Pompeio obſeſſus, cum eruptionem feciſſet, tria ſuorum millia amiſit; inde ad copias fuga elapſus eſt, quæ ſuorum diligentia magno numero erant collectæ: quarum virtute confiſus Romanos aggredi atque dimicationis copiam facere auſus in hiberna copias deducere coegit. Metellus ſuperatis Pyrenæi jugis ad ejus montis radices, Pompeius in Vaccæis hyemarunt. Erat Sertorio mite ac tractabile ingenium niſi naturam ſuſpicio corrumperet: qua ſtimulatus Romanorum animos penitus alienavit, Celtiberorum præſidio uſus: & ut timorem ſævitia conſequitur, nonnullis è ſuorum numero trucidatis. Ab eo gradu pueros Hiſpanorum, quos ſtudii cauſſa Oſcam miſſos fuiſſe docuimus, partem occidit, partem in ſervitutem vendidit: atque ex ea re, quod unum præſidium reliquum erat, provinciæ ſtudia atque voluntates penitus conturbavit; excæcat nimirum animos fortuna ſive Deus ubi vim ſuam exerere vult. Omninò Sertorius, qui ſuorum benevolentia nitebatur, ab hoc initio in præceps ruere cœpit. Et Metellus multas urbes veris principio expugnavit. Pompeius à Palentiæ obſidione Sertorii adventu diſcedere compulſus eſt: deinde viribus reparatis Sertorioque in extremam Hiſpaniam cedere coacto, ad promontorium Hemeroſcopeum, quod prope Dianium promontorium jacet & hodie à S. Martino nomen habet, tumultuario certamine pugnatum eſt haud memorando in alterutram partem eventu, cum univerſi certaminis aleam imminutis utrinque copiis ſubire utraque pars detrectaret. Res Sertorii magis ſuorum odio quam Romanorum virtute inclinatas, ut nunquam calamitas in uno gradu reſiſtit, ejus mors penitus conturbavit. Perpennæ conjuratione Antoniique, qui proximus aſſidebat, pugione in convivio Oſcæ trucidatus eſt. Conjuratione paulo ante ex parte detecta, quidam exconjuratis ſupplicio affecti ſunt, alios fuga ſervavit, alios ſociorum ſilentium texit, qui ne proderentur facinus accelerarunt. Sic periit Sertorius, quem Hiſpani Romanum Annibalem vocare ſoliti erant; nullam prolem reliquit: tametſi juvenis quidam deinde ſe Sertorii filium eſſe ſimulavit propter oris ſimilitudinem facili ad fallendum fide; anno quantum conjectura conjicere licet ab Urbe condita ſexcenteſimo octogeſimo primo, cæſus eſt magnis Imperatoribus veris virtutibus, militari ſcientia, civilique prudentia merito coæquandus, ſi primis ultima contexuiſſet, nec egregiam indolem ſævitiæ ignominia fœdaſſet. Sertorii illa vox fuit: Malle ſe cervorum exercitum duce leone, quam leonum duce cervo; tum illa: Periculis obeundis periti, Ducis partes eſſe priuſquam ingrederetur diſcrimen, conſiderare de exitu. Concordiæ militaris ſymbolum equi caudam propoſuiſſe fertur, crinibus ſingulis facile convulſis, omnibus invictis. Belli neceſſitatem ſalutis diſcrimen impoſuit; tranquillitatis tamen cupidior fuit: cum Romæ poſtremum locum occupare mallet; ut ipſe præ ſe ferebat, quam in exilio principem. Corpus ejus Eboræ ſepultum eſſe traditur lapidis indicio, quem eruendis templi D. Ludovici fundamentis inventum eſſe affirmatur haud ſatis idoneo auctore. Sed confractum tamen lapidem, & in eo inciſa ſubjecta verba ajunt.

681

SERTOR. LVSIT. DVX. IN EXTREM.
ORB. PLAGA. D. IMMORT. VOVET.
ANIM. BVSTO. CORPVS. QVI TIBI.
SALO. TETHI. SERVATVS. QVO
LOCO. CIRCA. EBOR. RO. COS.
COP. Q. IPS. CÆCIDERAT. OLIM.
H. EREX. S. CIRCVMVENTAM.
DOLO. VMB. ELYSIVM. DIRIGE.
DIVA. D.

S. T. T. L.

AULICVS. P.

Quæ inscriptio cum paucis aliis sumpta est ex commentariis Ambrosii Moralis viri in historia nostræ gentis, sed eruenda Hispaniæ antiquitate imprimis diligentis & accurati; ad auctorem gratia redeat fidesque: nobis his rebus amplius examinandis otium non erat.

CAPUT XV.

Pompeius pacat Hispaniam.

Sertorii cæde vulgata magnus suorum gemitus consecutus est: magnaque invidia atque indignatio in Perpennam excitata; resignatis testamenti tabulis, quibus eum inter alios hæredem scripserat, & privatim imperii successorem designabat, vehementius aucta est: cum amicitiam perfidia, beneficium maleficio compensasse cum dolore & gemitu reputarent. Quos ille multis in præsenti blandimentis & donis, majoribusque in posterum pollicitis mitigavit; timor præsertim Romanorum, qui concordiæ vinculum maximum est, compescuit animos: nam ad Pompeii impetus sustinendos, qui Metello Romam profecto factionis reliquias dissipare parabat, Duce aliquo opus habebant: neque melior Perpenna occurrebat Sertorii etiam judicio atque suffragio. Itaque Perpenna belli administrandi cura suscepta Pompeioque continuo obviam facto, cum non minus suorum virtute quam fide diffideret, in consilio certaminis detrectandi initio perstitit: deinde in insidias hostium arte præcipitatus facile victus est: copiisque partim cæsis, partim dissipatis ex latebris ipse, cum se intra dumeta condidisset, extractus atque ejus rogatu clementiæ Romanæ spe quamvis ad Pompeium deductus, ejus jussu continuo interfectus est; præcipiti ira an ne proditis defectionis consciis majore sævitia grassari necesse esset: nam eo consilio litteras Romanorum ad Sertorium, quibus in Italiam revocabatur, igne cremarat. Omnino Sertorio & Perpenna sublatis brevi universa Hispania ad officium revocata est. Oscenses, Valentini & Termestini deditionem secundum hanc victoriam fecerunt. Uxamam imperata facere recusantem Pompeius ipse expugnatam solo æquavit. Calagurris ab Afranio post diuturnam obsidionem, qua cives consumpto commeatu filiorum & uxorum carnibus famem tolerarunt, unde proverbio facto fames Calagurritana nobilitata est, cum venisset tandem in potestatem ipsa quidem eversa est, cives autem qui supererant ad unum trucidati. Iis exemplis reliquæ urbes & oppida castigata jugum imperii Romanorum brevi omnes accepere: multaque bello peracto trophæa à Pompeio in Pyrenæi montis jugis excitata, commemoratione urbium atque oppidorum, quæ ejus belli progressu in ditionem venerant amplius octingento-

rum

rum in sola Ulteriori Hispania, atque ea Galliæ parte unde in Hispaniam transmiserat. Horum trophæorum vestigia circuli ferrei esse creduntur plumbo liquato affixi rupibus decem amplius pedum ambitu, in Andorre & Altavaca Pyrenæi montis vallibus ad hunc usque diem extantes; fornicum triumphalium conjectura huic opinioni favet: ubi ejus formæ circulos nonnunquam trophæis sustentandis erectos fuisse Emeritæ præsertim consideramus. In Vasconibus condendæ urbis novæ & cognomento suo appellandæ gloriam aucupatus Pompelonem fundavit (ex eo quidam Pompeiopolim vocant, Strabo certe Pompelonem quasi Pompeiopolim dictam ait) Navarræ hodie metropolim. Romam tandem profectus una cum Metello de domita Hispania triumphavit, anno ab Urbe condi-
ta sexcentesimo octogesimo tertio, quo 683
tempore nonnulli poetæ Cordubenses Romæ vixerunt crassum, ut Cicero scribit, sonantes non magis nationis culpa quam temporum vitio. Sane iis Metellus multum & familiariter utebatur, eosque fortassis ex Hispania decedens secum in urbem deduxerat.

CAPUT XVI.

C. Julius Cæsar venit in Hispaniam.

ANNUM circiter ab Urbe condita
685 sexcentesimum octogesimum quintum, Julius Cæsar Quæstoris munere in Hispaniam venit Antistio Prætori socius. Plutarchus Tuberoni ait, vitiata, ut putamus lectione pro Turpione, Antistiorum videlicet cognomento usitato. Omnino populi Romani mandato conventus jure dicundo cum inviseret, ut quid de rerum statu videretur, senatui referret, Gadeis delatus propter ejus insulæ celebritatem; in Herculis templo ad visam Alexandri Macedonis statuam ingemuisse fertur: quod ea ætate, qua Alexander orbem terrarum armis subegisset, nullum rerum ab ipso gestarum monimentum extaret. Ea æmulatione incitatus & somnio in Urbe erectus, quo matri stuprum offere sibi videbatur, (& vates orbis imperium atque Urbis ex eo denunciabant,) ad captandas novas spes missione ante tempus impetrata in Urbem fuit revocatus. Cæsare digresso atque ab
689 Urbe condita anno sexcentesimo octogesimo nono. Gn. Calphurnius Piso, qui cum extraordinaria potestate res gerebat in Hispania Citeriori, noctu à quibusdam equitibus Hispanis obtruncatus est, scelerum vindicta, an in Pompeii gratiam: qui opprimendi Pisonis omnes artes quærebat, eoque auctore per speciem honoris erat in Hispaniam amandatus. Quadriennio exacto atque ab Urbe
693 condita anno sexcentesimo nonagesimo tertio, Consulibus M. Pupio Pisone, & M. Valerio Messala: qui annus ante Christi Dei ortum salutarem octavus & sexagesimus præcise fuit, Cæsar rursus in Hispaniam Prætor venit, atque initio Herminiorum montium accolas Durio & Minio amnibus circumfluos, quoniam ex iis locis variæ prædonum manus Lusitaniæ & Bæticæ oram latrociniis infestabant, locorum notitia & munitione confisæ, cum sponte detrectarent, malo compulit in loca plana domicilia transferre. Præterea iis finitimi cum exemplo severitatis castigati Durio transmisso novas sedes populariter petere constituissent, à Cæsare occupata fuga, victi prælio atque domiti sunt. Multæ Lusitanorum urbes & oppida direpta, multæ ex deditione venerunt in potestatem. Herminii quoniam ab imperio rebellabant, denuo bello petiti, victique acie atque ex fuga in vicinam littoris insulam compulsi sunt: ex earum fortasse numero quæ Bajonæ objectæ ab ea urbe vulgo nomen habent, antiquis Albianum & Lancia, communi nomine Ciciæ erant, quod hodie etiam nomen retinent. Ad eorum hominum stirpem delendam missus est à Cæsaro Dux cum copiarum parte, cujus nomen non proditur, factum Dion tradit; in milites in terram expositos, ipso Duce maris æstu excensione prohibito, Herminii facto impetu facile universos trucidarunt; in eo discrimine P. Scevæ virtus enituit, qui amisso clypeo, multisque vulneribus debilitatus, natatu ad classem evasit. Cæsar

ejus ignominiæ vindicandæ studio majori classe comparata, cum ipsemet in insulam trasmisisset, brevi hostes & minori virtute & commeatus inopia laborantes afflixit atque peremit. Inde in Calæciæ littore Brigantinus portus (Corugnam hodie vocant) pari celeritate est occupatus deditione civium, navium magnitudinem, immensum inflata carbasa, malorumque proceritatem cum admiratione formidantium ab insolenti spectaculo: cum modicis ipsi lembis uti soliti essent carina ex levi materia compacta, reliquo corpore ex viminibus contexto coriisque stipato: ne videlicet aqua pervii essent. Cæsare Prætore provincia optimis institutis temperata est, ac nominatim Gaditanis ea leges datæ atque sancitæ quas ipsi petiissent; denique modus versuris impositus, unde debitori tertia fructuum pars cederet, reliqua creditor perciperet, quæ usuris annumeratis de capite detraheret. His rebus perfectis Romam rediit ad comitia neque expectato successore, & triumphi honore, qui sponte à senatu deferebatur, repudiato, spe videlicet & studio consulatus obtinendi. Equinum pullum ex provincia deduxit pedum unguibus in plures diductis partes, unde aruspices orbis etiam imperium portendi pronunciabant; vivo solus ipse usus est cum nullum alium dorso admitteret: mortuo statua Romæ ad Veneris posita ejus jussu recepta vanitate.

CAPUT XVII.

Inititium belli civilis in Hispania.

CUM Cæsar Gallia magna ex parte domita adversus Vocontios & Tharusates (hos conjectura est fuisse incolas urbis Tursæ in provincia Auscitana, Aquitaniæ parte Hispaniæ Citeriori vicina) Crassum misisset: ab iis gentibus Hispani finitimi advocati magna multitudine Pyrenæi juga superarunt. Orosius quinquaginta millia Cantabros affirmat ivisse in Galliam: & constat eorum potissimum virtute bellum fuisse gestum, Ducibus ex eo numero creatis qui ex Sertorii disciplina Romanæ militiæ artes edocti magnum in re militari usum habebant, successus adversus fuit, ex Hispanorum numero triginta octo millia cecidisse feruntur. Strabo auctor est Crassum mari in Cassiterides insulas delatum Cronio promontorio objectas, insulanos pacis artibus & tranquillitati deditos, nulla difficultate sub imperium misisse. Excepit anno ab Ur-
699 be condita sexcentesimo nonagesimo nono, proconsulatus Q. Cæcilii, qui biennium Hispaniam gubernavit, & ad Cluniam ubi Romanorum conventus jure dicundo erat, & cujus urbis ruinæ hodie extant non procul Uxama propeque Corugnam, à Vaccæis insigni prælio superatus magnam injecit solicitudinem senatui populoque Romano; prorsus ut Gn. Pompeio cui gratia & auctoritas magna erat in provincia & multæ provincialium clientelæ superiori tempore adjunctæ, res Hispaniæ in quinquennium commendarent
anno ab Urbe condita septingentesimo 701
primo. Cæterum cum Juliæ nuptiis, quæ Cæsaris filia erat, delinitus totusque uxorius factus in Hispaniam proficisci recusaret, tres Legatos provinciæ præfecit Petreium, Afranium, & M. Varronem. Afranius Citeriorem Hispaniam tribus legionibus obtinere jussus est. Varro eum Hispaniæ Ulterioris tractum qui Marianis montibus & Ana flumine continetur. Petreio reliqua Bætica & Lusitania atque Vectones cum duabus legionibus commendata. Quibus præsidiis quasi fræno provincialium ferocia cohibita Hispaniæ quidem res, aut tranquillæ aut modice lacessitæ fuerunt. Ex Italia autem novi atque exitialis belli occasio nata: cujus flamma Hispanos etiam pervasit. Defuncta Julia, quo uno vinculo Cæsaris & Pompeii voluntates astrictæ fuerant, nova simultas exorta totum imperium Romanum divisis inter utrunque studiis traxit in partes. Regnandi inexhausta aviditas, & incommunicabilis natura potestatis fatalis mali extitit caussa; dum Cæsar neminem præferri patitur, Pompeius exæquari aliquem auctoritate detrectat.

Sane

Sane Cæsar Gallia domita, atque Britannia terrarum ultima semel & iterum tentata, æquum postulare videbatur ut legis venia concessa absenti daretur petere consulatum. Id grave senatui Romano visum est arma tenentem, unde gradus fieret ad reipublicæ libertatem opprimendam, summum & maximum ambire magistratum; & erant plerique senatores infecti partibus & in Pompeii favorem inclinabant. Itaque ad illud extremum atque ultimum senatus consultum decursum est, quo nisi rebus desperatis discessum esse nunquam antea constabat. Darent operam Consules Prætores, Tribuni plebis, quique Consules essent ad urbem, ne quid respublica detrimenti caperet. Eo senatusconsulto quoniam bellum continebatur, nisi Cæsar qui decennium Galliam tenuerat, ad certam diem copias dimisisset: is re cognita Rubicone fluvio ubi provincia terminabatur, cum exercitu traducto Romam festinare constituit. Pompeius hostis voluntate perspecta & Consules Claudius Marcellus, & Cornelius Lentulus nondum copiis ad resistendum cumparatis ex urbe diffugiunt anno
705 ab Urbe condita septingentesimo quinto. Brundusium in extremo Italiæ angulo sitam elapsi, inde in Macedoniam transmittunt; ut quoniam de Italia & Occidente desperarent, Orientis viribus publicam libertatem tuerentur. Bibulius tamen Rufus à Pompeio, in Hispaniam legatus ejus verbis Afranio, Petreio, atque Varroni imperavit, ut collatis in unum viribus supremoque conatu Cæsarem provinciæ delegatæ aditu prohiberent. Itaque Varroni Ulterioris Hispaniæ cura commendata Afranius & Petreius additis ad præsidiarias copias ex Celtiberia & cantabria octoginta Cetratorum cohortibus, Ilerdam belli sedem deligunt castris positis citra Sicoris ripam. Ilerda enim in colle arduo sita est, objecto ad septentrionem tumulo unde tormentis petatur ad munitionis nonnullam injuriam. Orientale latus Sicori alluitur, qui fluvius paulo inferius Cingæ confusus non magno intervallo in Iberum evolvitur. Cæsar Pompeio ex Italia pulso atque rebus urbanis ex sententia compositis Hispaniæ petendæ studio, dum ad Massiliam, quæ portas clauserat, moram trahit, cum tribus legionibus Fabium præmittit in Hispaniam. Is Pompeianorum præsidio superato Pyrenæi angustias transgressus atque Ilerdam delatus in hostium conspectu castra posuit Sicori transmisso. Lucanus ex licentia poetica flumen inter utraque castra interjectum fuisse ait; subsecutæ sunt aliæ legiones & auxilia: sex millia pedites, equites tria millia & par numerus evocatorum ex Gallia nominatim. Nam fama prodierat Pompeium per Africam in Hispaniam festinare, venturumque primoquoque tempore, quod omnino facere debuit, sicque rerum periti suspicabantur, ut nobilissima provincia retenta reliquum bellum majori robore meliorique spe administraret.

CAPUT XVIII.

Pompeiani à Cæsare in Hispania victi.

CÆSAR Massilia relicta, tandem in Hispaniam delatus, cum Ilerdam in castra pervenisset, bellum cum Pompeianis varia fortuna gestum est: levia sæpe prælia fuerunt meliora ferentibus Cæsarianis; deinde pluviarum copia atque nive veris tempore in montibus liquata, Sicoris vehementer auctus duos pontes, quibus Cæsariani supra Ilerdam factis pabulatum frumentatumque prodire consueverant, disjecit, Cinga ex altera parte non minorem aquarum molem trahente; sic locorum angustiis cohibitis Cæsarianis, magna rerum commutatio facta est, magnaque commeatus inopia in castris esse cœperat. Quibus rebus Pompeianorum litteris, rumore, famaque, ut fit, magnificentius Romam atque in alias provincias perlatis, quasi hoste profligato magnæ gratulationes factæ, multique dubiæ eatenus atque suspensæ ex fortuna fidei ad Pompeium tanquam re dijudicata profecti sunt: ne videlicet postremi ad ejus partes minori gratia accederent? Verum hæc omnis Pompeianorum lætitia atque spes male fundata brevi luxuriavit vanaque evasit. Cæsaris diligentia viginti duobus supra Ilerdam millibus,

Sicori ponte constrato commeatus invectus in castra affatim, & nova auxilia quæ ad Cæsarem denuo veniebant ex Gallia periculo liberata; multæ præterea Hispaniæ Citerioris urbes Cæsari sese adjunxerunt: Calagurris cognomento Nasica, Osca, Tarraco, Ausetani, Lacetani, Ilurgavonenses. Quibus rebus & quoniam Sicori in plures rivos diducto, ne tanto circuitu pontem petere esset necesse, Pompeiani metuebant, ne à Cæsaris equitatu, qua parte copiarum ipsi inferiores erant, commeatus facultas intercluderetur, fugæ consilium captant. Urbano ponte Sicorim transmittentes, aliquanto circuitu ad Octogesam, quod hodie oppidum Mequinensa esse creditur, viginti ab Ilerda millibus Ibero superato in Interiora Celtiberiæ penetrare certi, Cæsaris celeritate atque deligentia præoccupatis montium angustiis, qua omnino illis transeundum erat, ad deditionis necessitatem sine sanguine deducti sunt. Cæsar omni ratione in detrectandæ pugnæ consilio perstitit, ne quod futurum providebat tanto utrinque effuso Romanorum sanguine imperii vires suasque ipsius debilitaret. Deditum militem sine mulcta conservavit, ultro etiam missione tam exercitæ & diuturnæ militiæ concessa (& eas legiones cumstabat in pacata provincia contra ipsum comparatas) insuper si quid amisissent rerum suarum, quod penes ipsius milites esset, pretio de suo persoluto pristinis dominis reddi mandavit. Sed ut est prona hominum in deterius persuasio, non defuere qui crederent proditam pecunia Hispaniam: prorsus ut Afranio qui continuo ad Pompeium navigavit (nam de Petreio nihil est proditum) ad Pharsaliam Cato Faonius objiceret: ecquid pugnare recusaret contra mercatorem, qui prêtio ab ipso provincias esset mercatus? Varro quem in Ulteriori Hispania relictum fuisse est demonstratum, initio amicitia cum Cæsare simulata medium se gesserat: deinde Cæsaris angustiis ad Ilerdam nunciatis persona detracta hostilia palam moliri, bellum comparare, copias conscribere, triremes Gadibus & Hispali ædificare. Ad eas res perficiendas pecunia gravissime imperata, ipsum etiam Herculis Gaditanum templum, quod sanctitatis opinione celeberrimum erat, thesauris expilavit. Verum Petreio & Afranio ad Ilerdam superatis, ipsaque Cæsaris celeritate præoccupatus, militumque magna ex parte defectione ad Hispalim desertus necessario deditionem fecit: saluteque concessa naves, pecuniam, frumentum, in victoris tradidit potestatem. Qui conventu prius omnium civitatum Cordubæ habito & reipublicæ statu fundato, cum spolia inde mota thesaurique in Gaditanum templum essent relata, Gaditanis omnibus pro eximia voluntate, qua impositum à Varrone præsidium ultro depulerant, civitatem dedit. Q. Cassium Longinum cum quatuor legionibus in Hispania Ulteriore reliquit. Erat is eo anno Tribunus plebis, & rerum Hispaniæ magnum usum habebat Gn. Pompeio Proconsule Quæstor in ea provincia. Rebus sic ordinatis Cæsar mari quidem Tarraconem, terra autem inde in Galliam profectus, Romam cum pervenisset, Lepidum à quo Prætore Dictator erat dictus, in Citerorem Hispaniam cum potestate amandavit: annoque sequenti qui fuit ab Urbe condita septingentesimus sextus, Pompeium 706
prius prælio Pharsalico vicit, deinde in Ægypto eo cæso Regem Ptolemæum interfectorem illato bello superavit.

CAPUT XIX.

Longini res gestæ in Hispania.

INTEREA novis bellis mota Ulterior Hispania Longini avaritia atque immanitate: quam olim ob caussam Pompeio res gerente provincialium conjuratione salutis periculum adierat vulnere inflicto; verum à Cæsare jussus in Africam trajicere adversus Jubam Regem, qui Pompeii partes sequebatur, hujus expeditionis prætextu tum imperandis tributis, tum plerisque facultate manendi in Hispania pretio vendita magnam pecuniam compilavit; fœdum latrocinium peculatumque. Ea re multorum animis exacerbatis in ejus salutem

tem conjuratio facta, L. Recilio & Annio Scapula ejus conjurationis principibus. Minutius Silo specie libelli supplicis offerendi primus vulnus inflixit, cæteri ad terram dejectum novis vulneribus deformarunt. Verum militari præsidio accurrente Silo quidem captus est, Longinus à Succolanibus in lectum deductus, cum vulnera levia essent, mortem evasit. De Silone quæstiones tormentis habitæ multique conjurationis socii ejus indicio perierunt: quosdam fuga servavit, aut captos pecuniæ vis maxima supplicio eripuit. Avaritia in Longini animo cæteros affectus, tametsi depravatissimi erant, superabat. Interim à Cæsare allatis litteris victum esse Pompeium renunciatum: & nihilominus prætextu expeditionis Africanæ copiis ad fretum Gaditanum missis, cum ipse convaluisset, classe invisenda Hispalim profectus audit, magnam terrestris exercitus partem defecisse Thorio Italicensi Duce creato. Is quoniam continuo Cordubam petiturus credebatur, M. Marcellus Quæstor ad continendas in officio civium voluntates urbemque tuendam præmissus, brevi & ipse à Longini auctoritate deficiens cum universa civitate Thorio se adjunxit: eoque concedente, quoniam potiori auctoritate erat, belli administrandi præcipuam curam suscepit. Longinus cum omnia infesta videret, & castris in conspectu hostium citra Bætim ad Cordubam positis suorum virtute & voluntate diffideret, Uliam concessit oppidum loci natura munitum. Nam in colle arduo positum est, & hodie Montis majoris nomen habere putatur vigesimo ab urbe Corduba lapide. Ad ejus collis radices castris positis, hostium superventu, cum certamen detrectaret, perpetuo aggere & fossa circumvallatus est. Advocarat Longinus Bogudem Regem ex Mauritania, atque ex Citeriori Hispania M. Lepidum, ut quam primum rebus inclinatis opem ferrent: si Cæsaris auctoritatem in provincia salvam cuperent. Bogud prior cum accurrisset, & Hispanorum qui Longino favebant, delectu auctus aliquoties cum Marcello pugnasset, præliorum eventu vario, non potuit obsidionem dissipare. Lepido advenienti cuncta sine difficultate cesserunt, Marcello controversiæ arbitrium ad eum deferente. Longino idem facere detrectanti, conscientia scelerum an Lepidi gratiam præoccupatam à Marcello arbitranti, discedendi quo vellet facultas est data. Itaque Marcellus & Lepidus Cordubam profecti sunt. Longinus Trebonii successoris adventu renunciato ad Malacam classe conscensa adversis tempestatibus non procul Iberi ostiis cum universa pecunia, quam scelere & rapina pararat, facto naufragio periit. Consequenti anno qui fuit ab Urbe condita septingentesimus octavus, Lepido 708
quidem triumphus concessus, Hispania videlicet motibus inter Longinum & Marcellum pacatis; Marcellus autem defectionis culpam exilii pœna luit, haud diuturni venia à Cæsare facile impetrata, diversusque ab eo M. Marcello pro quo conservato Cæsari gratiæ à Cicerone eleganti imprimis oratione sunt actæ. Quemadmodum non idem Longinus est, quem subjecta alteri è lapideis tauris Guisandi inscriptio continet his verbis: Longinus Prisco Cæsonio fieri curavit.

CAPUT XX.

Bellum adversus filios Pompeii inchoatum in Hispania.

ERAT Hispania divisa studiis inter Cæsarem & Pompeium: & pleræque urbes ad Scipionem in Africam, cujus post interfectum Pompeium præcipua inter Pompeianos auctoritas erat, missis legatis postularunt se ut in fidem tutelamque reciperet. Missus ex Africa Gn. Pompeius è filiis Pompeii natu major Balearibus ex itinere occupatis atque Ebuso, in ea Insula affecta valetudine aliquandiu moram traxit. Interea Annius Scapula, nimirum is qui contra Longinum conspiravit & Q. Aponius Aulo Trebonio Proconsule tota provincia pulso usque ad Pompeii adventum Pompeianas partes sustentarunt; nec multo post non modo Gn. Pompeius è morbo recreatus sed etiam bello Africano Cæsaris virtute profligato Scipioneque & Catone voluntaria morte sublatis Sex. Pompeius

peius Gneii frater, Actius Varus, & Labienus cum exercitus & classis reliquiis venerunt in Hispaniam. Gneius tota provincia obita multas urbes, qua vil qua voluntate sub ditionem misit atque in his Cordubam in potestatem redegit: ubi Sexto fratre relicto Uliam obsedit Q. Pedio & Q. Fabio Maximo Cæsaris legatis certamen detrectantibus, sustentantibusque usque ad Cæsaris adventum. Nam is quatuor triumphos dum agit in urbem atque reipublicæ perturbatæ statum componit, venire distulit usque ad sequentis anni initium, qui fuit
709 ad Urbe condita septingentesimus nonus: cum Roma profectus discessus moram celeritate compensare studens septimodecimo die Saguntum & post decem alios dies Obulcum pervenit (hoc hodie oppidum Porcuna vocatur propter Cordubam & Giennium situm). Interea ad fretum Gaditanum à Didio classi pro Cæsare præfecto & Varo Pompeianorum partium prælium navale commissum. Exæquato utrinque damno & pari periculo, Varus in Carteiæ portum se intulit portus faucibus objecto ferreæ catenæ claustro; id signum perculsi fuit, & aliquanto majoris acceptæ cladis. Cordubenses veteri studio, & novo periculo provocati clam per legatos necessitatem excusantes, noctu urbem capi posse docent Pompeianorum vigiliis deceptis, Ulia etiam missi legati obsidionis angustias & moræ periculum nisi succurreretur declarant. Cæsare ancipiti cura distracto, Uliam quidem L. Junius Paciecus cum sex cohortibus missus turbidæ noctis beneficio & Pompeii mandatis simulandis per medios hostes in oppidum cum penetrasset, oppidanis cum spe defensionis animos etiam inflammavit. Hunc quidam suspicantur eum Junium esse, cujus opera forti & fideli Cæsar in Gallia usus ad Ambiorigem legatum non semel de pace misit. Cæsar ergo jussis Pedio & Fabio Legatis ad certam diem sibi cum copiis præsto esse, ad Cordubam castra ponit, tanta ex ea re Sexti formidine, ut Gneium ab Uliæ obsidione, quæ ferme in potestatem venerat, per litteras & nuncios revocaret. Verum Gneio, tametsi prope castra locarat, in detrectandi certaminis consilio durante Cæsar morbo tentatus atque gravatus, Corduba noctu per occultam tesseram profectione denunciata, Atteguam versus castra movet. Comitiali morbo, cui fuit obnoxius, Cæsarem primum Cordubæ tentatum Plutarchus auctor est: & in ea urbe constat platanum sevisse antiquorum litteris celebratam; utrunque fortassis cum superiori tempore res gereret in Hispania. Attegua sextodecimo ab urbe Corduba lapide sita erat, quo nunc loco ruinæ tantum extant. Tebæ veteris nomine. In id oppidum Pompeiani frumentum, pecuniam, & bellicum instrumentum magna ex parte contulerant: quo Cæsar confidebat aut oppugnando defendendoque, Pompeianos ad pugnam elicere, aut capto multum virium & auctoritatis detrahere. Gneius iisdem rationibus Cæsaris itinere explorato & detrectandæ tamen totius pugnæ certus ad Castra Posthumiana & Attubim (hæc hodie oppida Castrum fluminis, & Spegium sunt) copiis promotis se tenere locorum munitione confisus: deinde transflumen Salsum Atteguæ vicinum (hodie Guadaxox vocatur) castra ponere. Sed cum levibus præliis fortuna tentata incommodum esset acceptum, desperata oppidi defensione, Cordubam quidem ipse repetiit: ex oppido autem missi sunt ad Cæsarem de deditione facienda legati vano conatu, cum pacis leges afferrent quas à victoribus dici, accipi à victis æquius fore Cæsar prædicabat. Exacerbatis responso militibus in eos, qui ad Cæsaris fœdus erant propensi sævitum est. In quo Numasii Flacci Præfecti factum prætereundum non est propter ejus nefariam ac singularem crudelitatem. Omnes ejus oppidi cives Cæsari studentes peremptos è muris præcipitavit, fæminis etiam citatis nominibus virorum, qui in Cæsaris castris erant, præterea in ipsarum brachiis liberos trucidavit, infantes alios in oculis parentum humo tegi, aut pilis excipi jussit, auditu intolerabilis quam feræ truculentior rabies. Nihil ea sævitia profectum. Ad undecimum Kalen. Martii Attegua venit in potestatem ab oppidanis deditione facta ad Cæsaris voluntatem; oppidanos conservatos, atque Numasii immanitatem vindicatam, etsi historiæ sileant verisimile est. Attubi deinde incensa, atque multis eo tractu oppidis aut vi aut voluntate

luntate

luntate subjugatis, Mundam Cæsaris castra promota. Erat ea urbs Pompeianorum partium in edito colle viginti millibus Malaca dissita, modico præterfluente amne, quem lata planicies excipit amœnitate & ubertate præcipua, olim nobilis civitas, nunc exiguum oppidum antiquo retento nomine. Ad eam urbem supremo utrinque conatu pugnatum est. Cæsar suorum numero & virtute potior erat, Gneius loci natura confisus atque loco superiori, in vicino colle castris collocatis. Explicantur utrinque acies: nec majori mole unquam concursum est nec magis ambiguo marte; sinistra utrinque cornua superata in fugamque conversa; prælium varium, anceps, atrox fuit, multum effunditur sanguinis, sternitur cadaveribus campus. Adventu Cæsaris, cum se in pedes conjecisset & arrepto militari clypeo inter primos pugnaret multis à fuga suamet manu retentis, prælium locis omnibus restitutum & victoria parta est. Triginta millia pedites, è Pompeianis ceciderunt, equites tria millia: in his Varus & Labienus; tredecim legionum aquilæ captæ; è Cæsarianis mille milites, & in his promptissimus quisque desiderati sunt; quingenti vulnerati; victoriæ præcipua laus penes Bogudem Regem stetit, (nam is & Bochus Afri Reges Cæsaris partes adjuvabant). Pompeianorum castris, quæ modico præsidio tenebantur, in ipso prælii ardore occupatis, quo cum se Labienus raptim proripuisset, cæteri fugam interpretantes abjecta victoriæ spe hosti terga dederunt. Pugnatum est septimo decimo die Martii, quo die Romæ Bacchanalia celebrabant; & harum rerum curiosi notabant, eodem ante annos quatuor die à Pompeio Italia deserta in Græciam fuisse trajectum. Cum Cæsar de hoc prælio loqueretur, sæpe se pro gloria, eo die pro vita pugnasse dictitabat.

CAPUT XXI.

Cæsar Romam revertitur.

GNEIUS postquam ad Mundam male pugnatum erat, cum vulnere in humero accepto Carteiam fuga evasisset, civium voluntate diffisus & cedendi in Citeriorem Hispaniam consilio, ubi magnæ clientelæ erant & multorum propensæ voluntates, classem conscendit, quam ad omnes casus paratam habebat: verum ex jactatione maris vulnere recrudescente quarto post die in littus descendens cum lectica gestatus latebras captaret, fugientis vestigia insequentibus mari quidem Didio, terra autem Cæsonio Cæsaris jussu, intra specum ubi se condiderat comprehensus obtruncatusque est. Florus pugnasse affirmat & prope Lauronam cecidisse, quod hodie oppidum Lyria sive Laurigi esse creditur. Ejus naves à Didio partim captæ partim incensæ. Sextus frater ad nuncium adversi prælii, cum de Cordubæ defensione sine exercitu desperaret, & iis locis nihil tutum fore putaret, cunctis eo propensis humani ingenii vitio quo fortunam videbant inclinasse, procul in Citeriorem Hispaniam abiit. Scapula ex prælio Cordubam rediens voluntariam mortem sibi conscivit servorum ferro post funereas epulas, cum se solito liberius invitasset. Cæsar Q. Fabio ad Mundæ obsidionem relicto cum parte exercitus, Corduba per vim expugnata in adversæ factionis cives grassatus viginti duo millia trucidavit. Mox ejus urbis statu composito pridie Idus Aprilis, cum Hispalim peteret, Gneii caput allatum est, tantis rebus admiranda celeritate intra breve tempus peractis atque confectis; & est bello civili facto magis quam consulto opus, nihilque festinatione salutarius. Pari felicitate Hispalis venit in potestatem, & Pompeianis deinde tumultuantibus rursus ad officium revocata, ad quartum Idus Augusti ut in vetustis Kalendariis Romanis annotatur. Hispalis exemplo, tum alia eo tractu oppida deditionem fecerunt, tum Asta urbs: olim quidem octo millibus Cæsariano dissita ad Lethim fluvium, nunc autem vastus locus antiquam tantum appellationem retinet. Q. Fabius Munda aliquot mensium obsidione fessa atque expugnata Ursaonem, hodie Ossunam,

nam, præterea redegit in potestatem, vi an voluntate incertum monimentis vetustatis vitiatis. Omnino Cæsar Hispaniæ universæ motibus compressis & reipublicæ statu composito, cum tributis imperandis, atque mulctis publice & privatim indicendis, honoribusque & magistratibus venalibus ingentem pecuniam corrasisset, ac ne à templo quidem Herculis Gaditano, cui superiori tempore pepercerat, manus abstinuisset, dona auro & argento gravia abstulit minori cura religionis inter prospera; evoluta æstate atque præcipiti autumno ex Hispania discedens Romam Octobri mense pervenit; rebus gerendis in Hispania præfecit: in Ulteriore quidem Asinium Pollionem eum, cujus filii Salonini ortum Virgilius Sibyllæ carmine celebravit: in Citeriori autem M. Lepidum, adjuncta præterea Narbonensi Gallia. Quo ex tempore quidam conjectura potius quam certa ratione suspicantur Cordubæ coloniæ Patritiæ nomen & honorem accessisse. Constat tamen Augusti imperio, ut monetæ indicant, eam appellationem habuisse. Sane multis oppidis & urbibus, tota Hispania in victoris assentationem effusa, nomina facta Attubi claritatis Juliæ, Eboræ in Lusitania libertatis Juliæ. Calagurris cognomento Nassica Juliæ appellationem accepit. Sexi ex hoc tempore Firmium Julium nuncupatum Illiturgis forum Julium. Emporitani demum veteri dissidio Græcorum & Hispanorum sublato in Romanos mores, linguam & jura concessere coloniæ nomine & honore aucti. Extant hujus belli monimenta pluribus in Hispania locis & Elboræ in Carpetanis muri parte exadversum D. Petri hæc incisa sunt verba. Gn. Pompeio Magni Pom. F. nam cætera vetustate corrupta sunt.

CAPUT XXII.

Cæsare occiso novi motus in Hispania.

CÆSAR in senatu tribus & viginti vulneribus à conjuratis in ejus necem, Romæ confossus est Martii Idibus sequentis anni, qui fuit ab Urbe condita
710 septingentesimus decimus; unde Octaviani Augusti successoris, imperii annos quidam numerant, plerique proximo anno faciunt cum decimo Kalen: Octobris in C. Vibii Pansæ locum auctore Dione Consul est subrogatus ætatis lege soluta. In Hispania Pollio, qui latrociniis sublatis montium Marianorum, ubi præcipua licentia grassabantur, itinera aperuerat, studio renascentis in republica libertatis, in Cordubensi conventu professus se in senatus potestate futurum, aliquam fessis rebus lucem polliceri visus est; ni Sex. Pompeius temporum perturbatione ad occasionem factionis instaurandæ usus; se è latebris proripuisset, ubi se eatenus inter Lacetanos continuerat. Itaque ejus gentis delectu habito, & novis indies auxiliis firmior, cum legione una Carthaginem delatus in eo tractu Vergim (hæc hodie Vera aut Vergia esse creditur) cum expugnasset, magna rerum & animorum commutatio facta est, Pompeianorum factione resurgente, & majores colligente vires, quæ paulo ante extincta esse videbatur. Nam pari felicitate Bætica omnis accessit Pollione insigni prælio superato. Magno ad victoriam adjumento (ut parvi sæpe casus magnarum rerum momentum afferunt) Pollionis paludamentum fuit, forte in ipso conflictu cadens an projectum latendi studio; eo enim à militibus perspecto, qui integri Pompeianorum impetum sustinebant, Ducem sublatum putantibus animi conciderunt. Eos motus & provinciæ ad Pompeium propensas voluntates Lepidi adventus compescuit sanavitque, Sexto persuaso uti pecunia, quam in Hispania pararat, comportata, ad paternam amplitudinem & hæreditatem libertatis beneficio concessam Hispania deserta in Urbem festinaret. Et erant res non minus in Italia turbatæ, M. Antonio, qui anno superiori consulatum tenuerat, opprimente libertatem; cui Romanus senatus exitiali consilio Octavianum objecerat Juliæ nepotem, quæ Cæsaris soror erat. Is Pompeiorum bello posteriori avunculum in Hispaniam secutus prima militiæ rudimenta in ea provincia posuerat vix decem & octo natus annos; & bello profligato

Athenas

Athenas concesserat excolendi ingenii litteris & humanitate cupidus. Unde Cæsaris morte nunciata in Urbem revocatus, multorum studiis ob Cæsaris memoriam adjutus M. Antonium, qui ad Mutinam D. Brutum Consulem designatum obsidione premebat collatis signis superavit: atque Galliam ex fuga petere compulit. Ibi M. Lepido conciliato & per eum Octaviano in fœdus attracto Trimviratus constitutus est imperii nempe provinciis trifariam divisis. Lepido Gallia Narbonensis & Hispania omnis concessa. Antonio reliqua Gallia. Italiam, Africam, Siciliam atque Sardiniam Octavianus obtinuit; nam Orientis provincias Cassius & Brutus præcipui Cæsaris interfectores occuparant; excepit carnificina plerisque civibus & Senatoribus Romanis proscriptis; in hoc numero Cicero sexaginta tres natus annos Popilii Tribuni militum ferro occubuit, quem ipse in judicio defenderat de parricidio postulatum.

CAPUT XXIII.

Eræ ratio.

OPPRESSA rursus ad hunc modum Romæ Urbis libertate, post confectum Octaviani diligentia bellum Perusinum, nova provinciarum inter Triumviros partitio facta est, anno ab Urbe
714 condita septingentesimo quartodecimo: Hispaniaque omnis in Octaviani jus ditionemque concessit, Coss. Gn. Domitio Calvino & C. Asinio Pollione. Quo ex anno Hispani cœperunt annorum numerum & computationem inchoare, eam quam Eram Domini, aut Eram Cæsaris dicere consueverunt, tum in historia, actionum formulis, atque priscis conventuum ecclesiasticorum actis: tum privatim in sermone familiari. Adjunguntur nonnunquam anni à Christi ortu salutari, octo & triginta annorum à priori computandi ratione intervallo discrepantes pauciores que. Ita annus Christi primus Eræ Cæsaris nonus & trigesimus fuit. Nam quod Joannes Margaritus Gerundensis Antistes sex & viginti annis tantum ante Christi ortum Eram Cæsaris auspicatur, in eo quid secutus fuerit facilius est conjicere, quam certa aliqua ratione pronunciare, cum aliorum omnium opinio resistat; & forte Ægyptiorum computationem, de qua mox sermo recurret, cum Hispanica confudit similitudine falsus, quoniam ea etiam gens ab Augusti imperio annos numerare cœpit. Hujus supputationis & caussam & nomen declarare promptum non est, in tanta sententiarum & judiciorum hac de re varietate. Auctores numero & auctoritate potiores, & doctrinæ opinione clari, atque in hoc numero Dion, hoc ipso anno affirmant post bellum Perusinum L. Antonio devicto M. Antonii fratre, novam provinciarum partitionem inter Triumviros factam: & oppressa penitus atque convulsa Romanæ reipublicæ libertate, uti paulo ante dictum est, Hispaniæ imperium M. Lepido collega concedente, cui in priori partitione obvenerat, Octavio Cæsari cessisse, Lepido Africam. Unde quod Antiochenos secutos fuisse memoriæ proditum est, idemque Ægyptios sublata post undecim annos Cleopatra usurpasse, ut ab Augusti imperio annorum numerum & rationem inchoarent: idem sibi faciendum esse judicavit Hispania, pro ingenio mortalium novi Principis obsequio delinita & in assentationem effusa. Hæc de Hispanicæ computationis initio. De Eræ voce pauca. Eræ Lucillio & Ciceroni ea capita rationarii sunt, unde dati & accepti universa summa conflatur; inde traducta vox est ad librorum capita, & legum numerum designandum; quod in Isidori libris & Gotthicis legibus non uno loco factitatum observamus. Ab hoc initio extensa amplius ejus vocis significatione, summam quanque rationem temporis, atque adeo promiscue tempus quodcunque numerumque Eræ nomine designare, atque intelligere cœperunt homines præsertim Hispani, tum Latino sermone, tum maxime lingua vulgari, quæ ex Romana proculdubio nominis argumento, atque ex vocum affinitate certissima conjectura manavit. Hildericus etiam Gallus æqualis Isidoro, Eras dierum dixit pro numeris dierum; & inter astrologos Eras nonnulli vocarunt tempora seu fundamenta illa & positionem astro-

astrorum (unde rationes temporum derivantur) ad quæ celestium corporum motus revocantur diriguntur que. Errant ergo quicunque ex Isidori testimonio atque auctoritate, qui cæteros in errorem induxit, Eram putarunt ab ære dictam: quod eo anno, unde tota hæc supputatio inchoatur, Cæsar Augustus primum tota Romana ditione tributum imperasset cunctis mortalibus relatis in ærarios; nam neque scribendæ ejus vocis ratio cum ea notatione consentit, neque eo anno, unde Eram Cæsaris inchoamus, novum vectigal imperatum provinciis invenimus. Sane hæc supputandi ratio, anno salutis millesimo trecentesimo octogesimo tertio Segobiæ, ubi conventus Principum habiti sunt Joanne ejus nomine primo Castellæ Rege, antiquata est, atque ad Christi ortum revocata; quod paulo ante fecerant Valentini; Lusitani non multo post imitati sunt, exemplo aliarum provinciarum; uti Justiniani Imperatoris ætate Dionysius Abbas Romanus sublatis aliis supputandi rationibus excogitasse primus, atque invexisse in rempublicam Christianam memoratur. Prorsus Domitii Calvini & Asinii Pollionis Conf. Cornelius Balbus Gaditanus Consul suffectus est; quod ante eam diem constabat nullo externo homini contigisse, ut Romæ consulatum obtineret. Erat Cornelius Balbus alterius Cornelii Balbi propinquus, quem Gn. Pompeius Sertorii bello peracto in Urbem secum ex Hispania deduxerat. Præterea Domitius Calvinus post quinquennium, annoque ante Christi ortum tertio & trigesimo, gesta Hispania ex proconsulatu de victis Ceretanis ad Pyrenæi montis radices, ubi nunc Cerdania sita est, Romæ triumphavit. Rebus mox inter Triumviros turbatis, novis motibus Hispania est implicata. Etenim post Julii Cæsaris necem renascente Romanæ reipublicæ libertate Sex. Pompeius in patriam postliminio redux Romanæ classi præfectus, denuo à Triumviris oppressa republica Siciliam occuparat; unde Octavii & Lepidi armis cum depulsus esset, ejus insulæ possessione atque adeo totius Africæ Lepido ad Messanam à suis deserto atque in ordinem redacto Octavius auctus tot provinciis occupatis quasi victoriæ præmium Antonii collegæ, qui Orientis provincias obtinebat, animum exulceravit. Ab his initiis re ad bellum deducta, & Antonio ad Actium superato, Octavius solus rerum potitus est, anno ante Christum natum vigesimo octavo; & qui à patre Octavius, ab avunculo Cæsar dictus erat, à senatu Augustus est salutatus, pace restituta, quasi de cælo lapsus, & supra homines visus. Id nomen Sex. Pacuvius Tribunus plebis consecravit, hoc est, viventi divinos honores decrevit, more ex Hispania translato, ut Dion auctor est. Hujus belli civilis progressu Bogud Mauritaniæ Rex ex Africa transmisit in Hispaniam, M. Antonii videlicet partes sectatus; unde non minori accepto quam illato detrimento repulsus est. Nec multo post, octavo nimirum Augusti consulatu, atque anno ante Christum natum vigesimo quinto, viam publicam Corduba Astigim ipsumque Oceani littus lapidibus constratam esse indicio est columna ex marmore subviridi, quæ hodie Cordubæ in cœnobio Franciscanorum visitur, Augusti nomine inciso, & milliarium centum viginti unius numero expresso, ex quanto spatio Corduba distat à mari, his verbis.

IMP. CÆSAR. DIVI.
F. AVGVSTVS. COS.
VIII. TRIB. POTEST.
XXI. PONT. MAX. A.
BAETE. ET. IANO.
AVGVSTO. AD.
OCEANVM.
CXXI.

CONSTANTIÆ.
AETERNITATI.
QVE. AVGVST.

Hoc

Hoc Jani templum, ubi nunc est Corduba, fuisse creditur, pacis fundatæ æternum monimentum ab Augusto constitutum. Verum hæ conjecturæ sunt. Exceperunt Cantabrorum, Asturum, atque Vaccæorum motus Statilii Tauri diligentia & virtute compositi, fortassis cum legatus esset C. Norbani, quem de Hispania per hæc tempora triumphasse constat. Unde Cantabrici belli initium sumunt, qui ex Orosii auctoritate toto quinquennio durasse ajunt. Omnino forma antiqua Hispaniæ gubernandæ commutata per hæc tempora, in locum Prætorum & Proconsulum Legati consulares missi sunt exemplo aliarum provinciarum; argumento sunt veteres lapides in quibus consularis vox expressa cernitur. Ad hæc divisis inter senatum & Augustum ejus voluntate imperii provinciis, Bætica tantum in Hispania senatui cessit: unde Ulterior Hispania deinceps duos magistratus habuit, in Bætica unum, alterum in Lusitania. Hispani pace imperio reddita, cum multæ Romanorum coloniæ tota Hispania constitutæ essent, in mores & linguam Romanam veteribus paulatim antiquatis abierunt, auctore Strabone.

CAPUT XXIV.

Bellum Cantabricum.

Rebus ad hunc modum stantibus, quiescebat Hispania bellis fessa, viris, opibus, & fama florens: cum novum bellum opinione majus, diuturnum, atque atrox, exortum est, initio à Cantabris facto, gente eatenus non plane à Romanis domita sub imperiumque missa propter animorum ferociam iis hominibus innatam præ cæteris Hispaniæ nationibus: & quoniam locis aspera, & inaccessis montibus habitant, laborum sunt patientissimi, procul à cultu atque humanitate reliquæ Hispaniæ. Cantabris Autrigones ad Ortum, ad Occasum Lungones finitimos Ptolemæus quidem facit: ad Septentriones Oceano Cantabrico; ad Meridiem Iberi fontibus terminat angustis finibus, neque Pyrenæi montis juga attingentes; præcipua oppida Juliobriga, Vellicaque. Ab aliis appellatione; ut fit, inerrante extensâque Cantabriæ, vicinos populos ad fines Aquitaniæ Pyrenæo monte terminatæ, eo nomine comprehensos, haud levia argumenta sunt, uti alio loco est demonstratum; & bello Cantabrico locorum & oppidorum nomina, ad quæ id bellum gestum est, extra angustos illos fines fuisse Cantabros extensos satis declarant, uti locis competentibus est indicandum. Agresti homines ingenio, moribus sine more, pecuniæ nullo usu; aurum atque argentum propitius an infensus Deus negaverit, dubitatur. Mulieribus juxta ac viris robur est corporis; capitum integumenta in varias species conformata: neque iis absimilia, quibus fœminæ in Cantabria utuntur nostra ætate. Agros ipsæ exercere: à partu viris ministrare consueverunt, earum vice decumbentibus: quem morem ad nostram ætatem in Brasilia retineri fama fert, & multorum testimonia confirmant. Choreas pedibus, & digitorum sonitu, crotalisque plaudere, virgines elocare dote ab sponso data, veneno parato vim allatam morte evadere, constanti homines ingenio, & adversus mala pervicaci; cujus rei magna documenta hujus belli tempore extiterunt. Ergo ii Asturibus & Calæcis ad arma excitis, finitimos Vaccæorum agros, qui in Romani imperii fide erant, illato bello vastantes, magnam non tantùm provincialibus formidinem incusserunt, sed & ipsi Augusto curam, ne ab iis initiis majori mole bellum existeret, quàm ut facilè restingui posset. Omnino Illyrico & Pannonia, ubi motus erant, neglectis, veniendum sibi in Hispaniam judicavit: Jani templi valvis reclusis, quæ paulò ante fuerant obseratæ, tertio nimirum ex quo tempore Romanæ Urbis fundamenta jacta erant; semel enim Numma regno, iterum peracto primo bello Punico, id templum clausum fuerat: demum M. Antonio ad Actium superato navali prælio; nam toties Romanorum arma quieverant. Augusti adventu novis delectibus numerosus exercitus conflatus est. Romanorum castra ad

ad Segisamam posita: quod hodie oppidum Beisama esse creditur in Guipuscoa, præter Azpeitiam & Tolosam. Copiis trifariam divisis uno tempore totus ille tractus militibus occupatus est, haud latissimus spatiis. Cantabri diffisi viribus, adversus eam tempestatem locis præruptis se tenere: in quæ fortunas, uxores & filios contulerant: inde eruptione pugnare: neque totius certaminis facere hosti potestatem; bellum ducebatur, & opinione diuturnius futurum erat. Augustus moræ tædio, & ex locorum asperitate, aerisque intemperie, atræ bilis morbo tentatus, Tarraconem rediit, belli gerendi cura Legatis demandata. C. Antistius, & P. Firmius Calæcos impugnandos sibi sumpserunt: P. Carisius Astures, haud minori ferocia quam Cantabri, neque moribus multum discripantibus. Imperii summa ad M. Aggrippam redibat: præcipua tum apud Imperatorem gratia, & ejusdem postmodum generum, Julia uxore Augusti filia. Is rei frumentariæ inopiam, qua propter locorum sterilitatem anguste utebantur, navibus ex mari Britannico, & Armorico contractis, sublevandam curavit. Simul ea classe Cantabriam à mari obsedit: ne fugæ facultas miseris esset, comparandive aliunde commeatus. His Cantabri circumventi malis, & suprema annonæ angustia laborantes, prælii fortunam tentare ausi ad Vellicam (quæ Victoria Vellica esse quibusdam creditur, sed regionum intervalla arguunt) primo impetu cæsi, disjectique Romanorum virtute sunt; ut quibus temere collectis, non castra; non Ducem agnoscentibus, neque in victoria decus esset, neque in fuga flagitium: sibi quisque Dux adhortatorque erat, & magis desperatione animorum, quam vincendi spe percellebantur. Ab Oceani littore Hirmius mons (Latini Vinnium dicunt) in sublime erigitur arduo ascensu, Segisamæ proximus, tantaque altitudine, ut è fastigio in Cantabriæ, atque Galliæ littora despectus sit. Ejus montis vicinitas & asperitas multis eo confugientibus saluti fuit. Sed Romani tamen conscendere non sperantes, veritique cum locorum iniquitate, & desperato hominum genere una pugnare, præsidiis atque operibus circumvallarunt: eoquè calamitosam gentem redegerunt, ut cum illi omnem serviendi conditionem recusarent malis ferociores facti, & hi turpe ducerent ab inermi hominum genere ludibrio haberi populi Romani majestatem, plerosque fames consumpserit: quidam etiam sibi ipsis attulerint manus, turpi vita mortem potiorem existimantes: Aracillum (quod oppidum infra Beisamam est, & Arrexil hodie vocatur) post longam obsidionem à Romanis expugnatum, excisumque est. Dum hæc in Cantabria geruntur, Antistius & Firmius Calæcos bello vexabant, & Meduliæ montis fastigio obsesso, ubi se magno numero hostis tenebat, circumducta fossa quindecim millium spatio, victoriæ salutisque spe omni sublata, non minori quam Cantabri obstinatione, alii ferro, alii ex tilia potione temperata (quæ arbor venenata est) sibi mortem conscivere. Meduliam montem, non nemo Menduriam nostra ætate esse ait, in Cantabria nobilem præruptumque: si credi par est, Calæcos propriis finibus relictis, in alienis cum Romanis conseruisse manus. Orosius certe Medulium montem, ad quem Calæci confugerunt, Minio flumini imminere ait. Astures haud meliori fortuna bellum administrabant, quod Carisii ductu gerebatur: castris enim ii positis ad Asturam amnem, unde regioni nomen, cum divisis trifariam copiis Romanos securos opprimere cogitarent, à Tregecinis sociis ac confœderatis prodito consilio, inopinantes ipsi oppressi à Carisio sunt. Fuga qui potuerunt evadere, Lanciam iis locis sitam urbem, ubi nunc Ovetum cernitur, se receperunt: quoniam armis non successerat, mœnium munitione bellum defendere cogitantes; diu obsidio tenuit: nostros desperatio agebat præcipites, acre in periculo telum. Romanis turpe videbatur, nisi agresti hominum genere profligato cessare. Victa tamen diuturnis malis gentis constantia, urbe dedita, leges & magistratus accepere, exemplo Cantabrorum, atque Calæcorum in formam provinciæ ea regione redacta. Et Augustus bello confecto in Cantabriam rediens, multitudinem conservatam, ne locorum asperitate confisi imperata deinceps facere recusarent,

sarent, ex præruptis locis deductam, in planicie domicilia collocare mandavit. Obsidum certus numerus imperatus, multique sub corona venditi, quorum major noxa erat, animus præfractior. His rebus Romæ renunciatis, supplicationes habitæ ad omnia pulvinaria, triumphusque Augusto decretus est, ob domitam penitus Hispaniam, multo quam antea clariori, anno centesimo nonagesimo octavo, ex quo primum Gn. Cæpione Calvo consule Romanorum arma in Hispaniam sunt illata: quantum tempus nulla subigenda Romani imperii provincia consumptum suisse constabat. Triumphi quidem quamvis ultro delatum honorem Augustus repudiavit, ludi tamen in castris commissi M. Marcelli, & Tiberii Neronis, qui bello Cantabrico Tribunus militum fuerat, ductu. Romæ Jani templum quarto clausum est, quasi pacata penitus Hispania, diuturnam imperio tranquillitatem, rebus suis securitatem Augusto Imperatore pollicito. Emeritæ militiæ milites in Vectonibus extremaque Lusitania collocati, colonia constituta Augustæ Emeritæ nomine, præterfluente Ana flumine in paucis nobilissimo. Quæ civitas priscis temporibus frequentia, amplitudine, copiis, auctoritate, tum civili, tum sacra cum præcipuis Hispaniæ urbibus de principatu certabat, Lusitaniæ caput: unde & Magnæ Emeritæ nomen tulit. Rasis Arabs effusis ingenii copiis, multa ac pene incredibilia de ejus urbis magnificentia, elegantiaque prædicat, à Mauris eversam affirmans, quo tempore imperio subdiderunt Hispaniam. Ejus coloniæ deducendæ constituendæque curam Carisio demandatam, indicio est moneta, altera ex parte Augusti, altera Carisii atque Emeritæ nominibus expressis. Et passim reperiuntur monetæ P. Carisii nomine in Hispania. Dion perpetuo T. Carisium vocat, fortassis librariorum incuria, voce depravata. Ea Augustii adventus, ac confecti belli monimenta fuerunt. Accessere alia; ad Iberi ripam, quo loco Salduba oppidum olim situm erat, colonia Cæsaraugusta fundata est. Præterea Pax Augusta in extrema Lusitania, quam hodie urbem corrupta voce Badajoz vulgus nuncupat, ad fines Portugaliæ Episcopi sede & sua vetustate nobilem. Bracaræ ex hoc tempore Augustæ nomen est additum; Augustobriga in Celtiberis condita, ubi nunc pagus est Murus nomine, Agredæ proximus ad quartum lapidem; tum altera eodem nomine, non procul templo Guadalupeo: quibus in locis Pedrosus pagus cernitur, antiquitatis vestigia non obscura retinens. Aræ demum Sextianæ, Melæ, Plinii & Ptolemæi litteris celebratæ, atque in honorem Augusti in Asturibus constitutæ in peninsula piramidum forma, cochlea ab imo ad summum pertinente quibusdam creditæ sunt, hujus belli monimenta suisse (vestigia earum, ad oppidum Gegionem ab Oveto viginti millibus passuum extare affirmant) conjectura neque contemnenda prorsus, neque prorsus constanti, cum alii Aras Sextianas à Sexto Apuleio excitatas malint: eo quem ante paucos annos de Hispania triumphasse paulo superius dictum est. Augusto Tarracone moram trahente, tum octavus & nonus consulatus est datus, tum legati Indorum, atque Scytharum venerunt, de pace interpellatum, quem de fama notum revereri, atque armare cœperant, quæ maxima gloria fuit. Ex ea urbe Romam profectus quinto anno ex quo id bellum cœptum erat, præsidii caussa ex cohorte Calagurritana milites Hispanos, quos fidissimos erat expertus, secum deduxit. Ejus discessu Cantabri & Astures inquietum hominum genus, nondumque superioribus malis fracti, denuo rebellandi consilio inter se communicato, bellum instaurarunt, non minori quam antea conatu. Vana est sine viribus audacia. L. Æmilii, & P. Carisii virtute primum, deinde C. Furnii dexteritate, magna eorum parte consumpta, cæteri domiti sunt. Servitutis odio, & Romanorum crudelitatem plerique veriti, sibi mortem consciverunt, tanta animorum rabie, ut matres ne in hostium potestatem capti venirent, filios peremerint: puer quidam patris jussu, eum, matremque, ac fratres captivos vinculisque adstrictos, ferro necaverit. Læti alii cum in manus hostium venissent, cantantesque crucem subirent, gloriosum existimantes pro libertate vitam finire; pars etiam victorum jussu in servitu-

vitutem abstracti, ex composito heris occisis, montiumque jugis occupatis, latronum in morem finitimos populos ad belli societatem excitare non desistebant. Ad hos motus M. Agrippa Augusti gener, è Gallia, ubi res gerebat, in Hispaniam necessario evocatus, non semel cum obstinato hominum genere adversa prælii fortuna conflixit. Legionem penes quam accepti detrimenti major culpa erat, integram ignominia notavit Augustæ nomine, quo vocabatur, detracto. Eo supplicio cæteris cautioribus, victor tandem eos motus penitus pacavit. Cæsi omnes qui arma gestare poterant, reliquæ multitudini in planiciem domicilia transferre jussæ, arma etiam detracta sunt. Sic rebellandi denuo sublata facultate, ægre, sed quievere tandem. Pro his rebus oblatum à senatu triumphi honorem, Augusti soceri exemplo repudiavit: & Romam reversus in campi Martii porticu Hispaniæ regiones describendas curavit, Bæticæ mensuris haud satis ad veritatem directis; auctor est Plinius. Hæc in Hispania. Romæ Cornelius Balbus Gaditanus is quem Consulem fuisse diximus, de Garamantibus triumphavit; primus externi sanguinis eum honorem adeptus, privatorum postremus; nam republica ad unius potestatem revocata, Imperatores tantum, aut Imperatorum propinqui, Romæ consequenti tempore de victis gentibus triumpharunt; & triumphorum apparatus ab sano initio in insaniam vix magnis imperiis tolerabilem venerat. Cæteris ejus honoris vicaria triumphalia ornamenta concessa: trabea, laurea, sella curulis, eburneus baculus. Sunt qui post hoc tempus novos Cantabrorum motus extitisse confirment, legatosque venia impetranda, factoque excusando Romam missos per Italiæ urbes dissipatos reditus in patriam spe sublata, sibi ad unum attulisse manus. In tam rudibus ingeniis, tantaque ferocia, nonnulli Hispani extiterunt, humanitatis studiis clari, atque præstantes. C. Julius Higinus Augusti libertus, & Portius Latro magnam laudem ex artis oratoriæ professione consecutus, Senecæ familiaris, ejus qui philosophus dictus est, patri, Romæ clari habiti sunt: patriumque Hispaniæ solum eruditionis nomine illustrarunt. Volumina quæ Higini nomine circumferuntur, plerique ad Higinum alterum natione Alexandrinum ablegant: resistit Suetonius, eundem hominem à quibusdam Alexandrinum ab aliis Hispanum credi confirmans, quos ipse sequitur, & Augusti bibliothecæ curam habuisse demandatam ait, liberto Julio Modesto in studiis, atque doctrina vestigia patroni secuto, Ovidio poeta inprimis familiari.

JOAN-

JOANNIS MARIANÆ
HISTORIÆ
DE REBUS HISPANIÆ.
LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

Chriſti Dei ortus.

D feliciſſima tempora ventum eſt: quibus Dei filius, uti erat neceſſe juxta vaticinia Prophetarum, ſe hominibus in carne monſtravit homo factus; & nova luce invecta vagos atque errantes in viam ſalutis induxit, ſublatam juſtitiam reſtituit, morteque ſua delictis humani generis procuratis, Deo patri æternum ſanctumque templum fundavit cæleſtis exemplum: quod appellatur Eccleſia. Hujus templi cultores & partes pii ſunt, quicunque toto orbe ſuſcepta Chriſtiana ſacra ſyncera fide atque conſtanti conſervant. Eo cultu ſuſcipiendo quoniam inter primas gentes Hiſpania numeratur, quid egerit perpeſſaque ſit primis Eccleſiæ temporibus, commemorare ſuſcepti officii ratio poſtulat. Novamque nobiliſſimæ provinciæ formam deſignare verbis imformareque: atque ad Romanorum Imperatorum res geſtas, quoniam penes illos noſtrarum rerum poteſtas erat, piorum hominum conatus atque certamina idoneis locis adjungere conabimur, triumphos laureaſque martyrum, qui pro religione ſanguinem vitamque profuderunt felices & generoſæ animæ; majori tamen brevitate, ne ultra juſti voluminis modum creſcat opus, attingere potius quam explicare eſt animus. Adeſto de cælo alma lux, noſtris conatibus ſave: linguæ infantiam divina ſapientia meliori ſtylo mutato; tuorum laudibus ut par oratio contingat, benignus facito tuo numine, & parentis caſtiſſimæ atque integerrimæ Virginis precibus flexus. Natus eſt Chriſtus Dei filius ad octavum kal. Januarii, anno ab Urbe condita ſeptingenteſimo quinquageſimo ſecundo, 752 Auguſti imperii anno quadrageſimo ſecundo, Coſſ. Octavio Auguſto XIII. & M. Plautio Silvano. Ex hoc annorum numero quidam annum detrahunt, biennium alii; ac ne Coſſ. nominibus deſignandis auctores omnes conſentiunt; ne Auguſtini quidem ætate. Nos aliorum ſententiis conſideratis, quod majori fide & auctoritate niti videbatur, id ſumus ſecuti: lector ex ſuo judicio, & ex aliorum libris quid probaturus ſit, majori diligentia ſtatuet. Ergo hæc miſſa facimus. In Hiſpania quid deinde rerum geſtum ſit ignoratur; niſi quod præcipuum eſt, cunctis provinciis ſub unius imperium revocatis, opima pace quieviſſe Hiſpanos bellis feſſos: quæ nexa ex aliis alia aptaque tandiu viguerant; & pacis auctor æternus; ut pacem aut inveniret aut faceret, æquum erat. Pauca quidem Auguſto & Tiberio Imperatoribus in Hiſpania contigerunt: nonnulla tamen continuanda magis narratione idonea, quam ad memoriam præcipua. Unus Dion abſque ulla temporum deſignatione Corocotam ait prædonum Ducem in Hiſpania (nam ex priori bellorum licentia multis latrociniis infeſta erat, & variæ la-

tronum manus tota provincia vagabantur) cum vestigiis omnibus ad necem quæreretur, ultro ad Imperatorem venisse: eaque ex re non veniam modo impetrasse, sed & auri pondus cuicunque ipsum peremisset præmium propositum. Obiit Augustus Nolæ, anno Christi quin-
15 todecimo, quartodecimo kal. Septembris, septuaginta sex annos natus, diebus quinque & triginta minus, omnium Imperatorum Romanorum primus: & si spectentur humana, felicissimus; vindicatis enim adoptivi patris interfectoribus, Sex. que Pompeio in Sicilia victo, ac M. Lepido collega in ordinem redacto, M. Antonium non multo post ad Actium superavit. Solus quatuor & quadraginta annos imperium tenuit; ob egregia bello paceque opera pater patriæ salutatus est. Urbem quam lateritiam accepisset, marmoream se effecisse dictitabat. Successorem reliquit Germanico Cæsare & Germanici filiis prætermissis, qui meliori jure nitebantur, uxoris Liviæ victus blanditiis Tiberium Neronem privignum suum. Hic rem Romanam viginti duobus annis, mensibus sex, & diebus aliquot inter bonum & malum alternante ingenio gessit: initio quidem compressa indole: promiscua vero deinde libidini, immani crudelitate & avaritiæ sordibus gloriam superiorem fœdavit. Vulgo Callipides dictus est; (quod animal cursitare quidem, neque ultra cubiti mensuram procedere fama est) cum quotannis profectionem pararet, & urbe non excedere, haberet præjudicatum. Hoc Imperatore ex Hispania ad Germanicum, qui in extrema Gallia res gerebat, & rerum necessariarum difficultate laborabat, arma, equique missi cum pecunia, quam ille repudiavit, cæteris rebus contentus, gratias provincialibus agens pro tam propensa in rempublicam voluntate. Accidit hoc altero imperii Tiberii anno, quo ex Citeriori Hispania legatis venia petentibus data est, templi in memoriam Augusti Tarracone exædificandi; quo exemplo Ulterior Hispania aucta assentatione, quod Asianis concessum erat, Tiberii & Liviæ matris nominibus, atque ad eam diem factum non esse constabat, ut viventibus templa ponerentur, per legatos postularunt. Verum Imperatore Asiæ concessam facultatem pertæso excusanteque, quod petebant denegatum. Modestiæ quæsita laus est. Cantabriæ novis motibus per idem tempus æstuanti, & finitimos direptionibus, & latrociniis fatiganti, Romani præsidiis tota provincia dispositis, frænos injecerunt. Præterea militum Romanorum, qui in his præsidiis erant usu pristina feritate posita gens ad humanitatem revocata ea est. Gn. Piso Hispaniæ paulo ante non magis gubernator, quam expilator, Germanico Antiochiæ ad Orontem veneno, ut creditum est, sublato, judicii metu Romæ sibi manus attulit: ex conscientia digna metuens an furentis populi invidiam semper ad credendum deteriora proclivis non ferens. Vibius Serenus Ulteriore Hispania ex proconsulatu gubernata à suomet filio, quod gravissimum videbatur, lege repetundarum accusatus, atque convictus, Amorgam relegatus est, Ægæi maris insulam unam ex Cycladibus. L. Piso Citerioris Hispaniæ Prætor, cum novis atque gravissimis tributis imperandis provincialium odia commovisset, Termestino in agro ferro confossus est; tanti facinoris patrator Termestinus agricola equi indicio, quem defatigatum reliquerat, investigatus & comprehensus, nullis tormentis adigi potuit, ut socios proderet, cum se conjurationis socios habuisse, non negaret; omnino ne doloris impotentia constantiam mentis egregiæ mutaret, die postero tormentis instauratis, inter carnificum manus elapsus, capite ad rupem illiso expiravit; tantum in agresti pectore potuit secreti amicitiæque fides; anno Christi vigesimo 26
sexto id accidit in Hispania. Romæ sexto post anno Junius Gallio Senecæ frater, ejus qui philosophus est dictus, Tiberii jussu in exilium missus est, non alia graviori de caussa, quam quod eo inconsulto retulisset ad Senatum prætorianos emeritos videri cohonestandos sublimiori loco in theatro ludis spectandis. Sext. Marius & ipse natione Hispanus, homo copiosus adeo ut vicinas ædes domino apud se retento intra biduum diruerit, atque succedente facti pœnitentia instaurarit; stupri Romæ, quasi filiæ quam habebat eximia oris venustate vitium attulisset, reus postulatus, atque judi-

judicio convictus, è rupe Tarpeia præceps datus eſt, filia etiam perempta; fama tenuit divitias illi exitio fuiſſe, ex multorum exemplo fide probabili: & quoniam in eas continuo Imperator involavit, cum ætatis inclinatione præceps in avaritiam pejorque. Cæde Chriſti à Judæis Tiberio Imperatore iniquiſſime patrata, religio infixa animis neque vindicata opportune agebat ſcilicet præcipitem. Vita is ſanctiſſime peracta, atque ut Deum decuit, ad octavum kal. Apri-
34 lis ætatis anno trigeſimo quarto in crucem actus eſt. Eum innocentiæ, doctrinæ, & beneficiorum ab hominibus fructum tulit. Sceleris immanitatem ſaxa tacito doloris ſenſu in partes diſtracta; concuſſa terra, Sol ipſe collectis contractiſque radiis teſtata ſunt. Nec mora uti ipſe prædixerat, & uti neceſſe erat, die tertia patefacto ſepulcro, in quod fuerat illatus, perterritiſque terræ motu cuſtodibus, integer ac vivus egreſſus eſt. Miraculum omnibus ſeculis inauditum, numinis argumentum præclarum. Chriſti reditum ad vitam, ante poſtremum imperii Tiberii annum Phœnix viſa, uti Dion & Plinius teſtantur, orbi ſignificaſſe à quibuſdam certe credita eſt.

CAPUT II.

Cajus & Claudius Imperatores.

TIBERIUS defunctus eſt ſeptimodecimo kal. Aprilis, ætatis anno ſeptuageſimo octavo, qui annus ab ortu
38 Chriſti trigeſimus octavus fuit, Gn. Acerronio Proculo, C. Porcio Nigro Conſulibus. Cajus Germanici filius à calceis militaribus cognomento Caligula inſania tantum per totam vitam & fœdo vitæ exitu nobilis per exquiſita ſcelera nefariaſque libidines, annos tres, menſes decem, dies octo, imperium tenuit, à Chærea cohortis prætoriæ Tribuno ferro peremptus eſt. Æmilius Regulus Cordubenſis pari animo fortuna non eadem, tantum facinus aggreſſus conjuratione detecta perierat. Caligulæ imperio Agrippa (Herodes à Luca in Actis Apoſtolorum vocatur) è vinculis eductus, in quæ fuerat Tiberii juſſu conjectus, cum inter pocula viſus eſſet Caligulæ imperium optare, ad regnum Iturææ evectus eſt, Philippi patrui recens defuncti Tetrarchia regio nomine mutata. Alter patruus Herodes Galilææ Tetrarcha, qui Joannem interfecit, & Hieroſolymæ affuit, quo tempore Chriſtus in crucem eſt actus, dum Agrippæ novum honorem invidet, Romamque ea de cauſſa contendit: de proditione per litteras ab æmulo accuſatus, Lugdunum in Galliam relegatus eſt, ut plerique arbitrantur Joſephi teſtimonio nixi in Antiquitatum libris, cum alio loco Imperatoris acerbitatem aufugiſſe confirmet, atque in Hiſpania exilii comite Herodiade vitam turpiſſimam pari exitu terminaſſe. Omnino Cajo ſublato Claudius ejus patruus è latebris, in quas ſe metu mortis condiderat, ad imperium extractus eſt, ejus ſeculi anno quadrageſimo ſecundo, ſenatu nequicquam ad 42
ſpem recuperandæ libertatis erecto. Agrippa Rex, qui Romam venerat, multum contuliſſe fertur novo imperio confirmando; unde majori ditione auctus eſt. Novi Imperatoris tanta ſocordia fuit cum vitiis aliis conjuncta, ut Meſſalina uxor in ejus ferme oculis Silio cuidam homini principi publice nupſerit. Ea vix tandem ſublata, Agrippinam patris Germanici & Agrippinæ filiam Auguſti proneptim, uxorem duxit, lege lata ut id cunctis liceret: contra quam veteri jure Romano cautum erat, ne fratrum filiæ nuberent patruis. Senecam prius in Corſicam relegavit, deinde Romam ultro advocavit, ut Domitii privigni tum undecim annos nati pueritiam litteris & honeſtate formaret: quem Britannico filio ad imperii ſucceſſionem præferre habebat præjudicatum peſſimo conſilio uxorius factus; annis ferme quatuordecim imperium tenuit; quo tempore in Hiſpania nati, Pomponius Mela, patria Mellaria, & Turanius Gracula, eruditionis nomine Romæ floruerunt; atque horum æqualis L. Moderatus Columella Gaditanus patria: cujus de re ruſtica commentaria extant. Cornelius præterea & Clodius Turinus oratores, de quibus Seneca

meminit in Declamationibus; tum Porcius Latro, dequo paulo ante mentio facta est, in hoc genere admirandus: quem orationis initio vehementius conturbari solitum esse, quam aut ætas, aut usus postularet, Quintilianus est auctor. Eusebius ex febri quartana obiisse ait. Extat ejus in L. Catilinam declamatio. Sextilius Hena Cordubensis his omnibus paulo senior Romæ vixit, inæqualitate orationis crassum aliquid sonantis nobilior, quam condendis versibus clarus. Drusillanus Rotundus Claudii imperatoris libertus per hæc tempora Citeriorem Hispaniam gubernavit, dispensatoris nomine, Bæticam Umbonius Silio. Simul Christianæ religionis fundamenta ponebantur. Jacobus Zebedæi filius cognomento Major, Judæa atque Samaria obitis in Hispaniam venit, auctore Isidoro; novaque in ea provincia Euangelii luce propagata. Cæsaraugustæ Virginis Matris nomine ejus monitu templum constructum est, ut persuasio hominum ab antiquo per manus ducta confirmat: nobis receptas opiniones movere non erat animus, sed ex Hispania tamen Hierosolymam cum revertisset, quam ob caussam incertum, in ea urbe ab Herode Agrippa regnum Judæorum recens à Claudio acceptum grato initio cupiens auspicari,
42 interfectus est, anno salutis quadragesimo secundo, octavo kalendas Aprilis, quando per eos dies Judæi Azyma celebrarunt, tempus à Luca Jacobi cædi designatum. Corpus à discipulis sublatum, navique impositum, ad Iriam Flaviam in extrema Calæcia (ei oppido hodie Padrono nomen est) constitit, ad octavum kal. Augusti. Unde quo anno incertum, sed trigesimo tamen Decembris die Compostellam migravit; secundi & tertii diei memoria anniversaria celebritate tota præsertim Hispania colitur; nam mense Martio, quo tempore occisus est, jejunii Christiani squalore situque occupatis omnibus, luctum lætitia mutare non est Patribus visum. Annum circiter octingentesimum, Rege Alfonso, qui dictus est Castus, sacrum corpus diu oblivione obrutum, cælesti indicio est inventum, cultumque templo dicato, uti eo loco explicatur. Aucta religio est, cum paulo post Ramiro Regi ad Clavigium de innumera barbarorum multitudine victoriam concessit, & Christianos gravissimo tributo liberavit, ex quo centum lectissimas virgines quotannis Mauris tradere soliti erant. Unde cœptum est sub conflictum in bellis nomen ejus, patrociniumque implorare: & voti rea Hispania facta est ex singulis jugeris pendendi modium frumenti quotannis D. Jacobi templo Compostellano. Morem hunc sæpe alternantem Romani Pontifices, sæpe etiam restituerunt datis diplomatis. Paucos se discipulos D. Jacobo adjunxisse, quo tempore fuit in Hispania, fama est, qui plurimos novem numerant, Petrum Eboræ in Lusitania Episcopum, pro quo nonnulli Thesiphontem substituunt Præsulem Bergitanum, quæ urbs non procul Almeria sita erat: Cæcilium Eliberritanum: Eufrasium Illiturgitanum: Secundum Abulensem: Indaletium Urcitanum, Verga oppidum esse creditur in Vasconum confinibus: Torquatum Accitanum, id est, Guidixensem: Hesichium Carthesanum non procul Asturica: Athanasium demum, & Theodorum, sacri sepulcri (sic fama fert) custodes; quorum ibi sepulcra dextra, levaque monstrantur. Sunt qui hos omnes Roma à Petro & Paulo Apostolis amandatos in Hispaniam putant, gratia Euangelii promulgandi. Prorsus, qui historiam ante quingentos ferme annos scripsit Pelagius Ovetensis Episcopus, Jacobi discipulos facit Calocerum, Basilium, Pium, Grisogonum, Theodorum, Athanasium, & Maximum. Nos, quoniam rerum antiquitas certam scriptioni derogat fidem, liberum lectori judicium de tota hac re relinquamus.

CAPUT III.

Domitius Nero.

55 Claudius Imperator veneno sublatus est, salutis anno quinquagesimo quinto. Cædis minister Halotus spado explorare Principis epulas gustu solitus, aut Agrippina uxor malis artibus ambitiosa imperium Domitio Neroni filio suo parans, ipsi

ipsi imprimis exitiale. Tenuit imperium quatuordecim annis; quinquennio sub initia Princeps optimus judicio etiam Trajani Imperatoris habitus est, in omnia deinde vitiorum genera velut fera è cavea emissa major factus degeneravit. Crudelitati cætera vitia concedebant: prorsus ut matrem, cui stuprum prius attulerat, amitam, uxores duas, & Senecam magistrum occiderit: tum Lucanum poetam ex Mela Senecæ fratre natum. Fœdam carnificinam; exquisitam turpitudinem audi. Flammeo nuptiali sumpto, juveni publice nupsit; spadonem ipse duxit, quem in fœminam arte exsecandum curarat. Histrionem sæpe egit in theatro. Urbem Romam per ludum incendit: ejus invidiæ declinandæ cupiditate primus Romanorum Imperatorum; undecimo imperii anno Christianos, quasi Urbem ipsi incendissent, modis omnibus vexavit. Imperii divitias profundere solitus, quem unum pecuniæ fructum esse dicebat, in alienas fortunas avidissime involabat, diversissimis vitiis, ac contrariis prodigus de publico, privatim avarus. Neronis imperio tum Apollonius Tyaneus magicis artibus clarus, cum omnes provincias lustraret, in Hispaniam venit: tum Paulus Apostolus Romæ è vinculis liberatus, ut ipse se in votis habere ad Romanos scripsit, & magnorum virorum auctoritate confirmatur, Rufum Cyrenæi Simonis filium Alexandri fratrem, Dertusanis Episcopum reliquisse fertur; Sergium autem Paulum, eum quem in Cypro insula Christo pepererat, ecclesiæ Narbonensi præfecisse Beda, Usuardusque testantur. Sunt qui Hierotheum cognomento Divinum Dionysii Areopagitæ magistrum scribant, ex Hispania ubi ortus erat, & ubi rempublicam moderabatur, rebus gerendis præfectus idoneusque, à Paulo Apostolo deductum peregrinationis comitem; quam opinionem refellunt alii, Athenis natum confirmantes magnorum virorum auctoritate. Nam Petrum ipsum in Hispaniam venisse, ut Metaphrastes est auctor, à sanioribus repudiatur. Misit tamen Saturninum in Galliam primum Tolosanis Episcopum; à Saturnini successore Honorato natione Cantabro Firminus patre Firmo natus, Euangelii caussa in interiorem Galliam amandatus Andegavis primum, deinde Bellovaci, ac demum Ambianis Euangelium annunciavit; ubi quoniam primus Episcopus ejus urbis habitus est, & pro pietate sanguinem profudit, ejus memoria colitur templo dicato. Firmini pueritiam Honestus Saturnini presbyter ejus jussu, cum in Hispaniam penetrasset, & Pompelone, ubi Firminus est ortus, veram pietatem docuisset, litteris & honestate informavit, verum hæc aliquanto post. Citeriorem Hispaniam Ser. Sulpitius Galba octo annos gubernarat, cum in affecta atque præcipiti senectute, nam septuagesimum annum ætatis superabat, imperium contra Domitium Neronem hac occasione occupavit. Julius Vindex Galliæ Narbonensis moderator Neronis immanitatem pertæsus, litteris sæpe Galbam, in quo auctoritas inerat, provocavit ad capessendum imperium. Quod cum ille facere recusaret, ipse palam à Domitii auctoritate defecit. Ejus defectione Galba provocatus Carthagine nova in conventu procerum, quos ex tota Hispania convocandos curarat, caussas exposuit, ob quas sibi licere, ac vero necessarium fore judicaret, contra Neronem rebellare, immane orbis atque imperii prodigium, qua meliori hostia quam suomet sanguine procuratum iri? Afflictæ atque jacenti communi parenti ferrent opem prusquam omnes provinciæ communi incendio flagrarent. Nobilitatem Romanam propemodum extinctam unius hominis (si hominem dicere fas est, & non belluam potius immanem) sævitia & crudelitate multis familiis absumptis. Earum exemplum in singulorum capita recidere posse. Innocentiam & morum probitatem nulli præsidio esse; non ratione agi sed vim, & libidinem dominari. Si proprio periculo non mouverentur, saltem respicerent filios, pro quorum salute sæpe vel ipsæ belluæ quodam naturæ sensu in gladios flammasque incurrerent. Et aderat ad augendum dolorem infans, quem nullo ætatis respectu Domitius in Baleares relegarat. Hanc orationem omnium qui aderant clamor excepit, Galbam Augustum salutantium. Ille ab innata modestia imperio recusato, Ducem se populi Romani senatusque Legatum contra Neronem fore professus est. Multum

tum contulit ad ejus conatus confirmandos Otho Sylvius Lusitaniæ moderator. Conjunctis is viribus, atque ejus consilio probato argentum, aurumque privatum in stipendium militi libenter conflavit: dignus immortali laude si odio tyrannidis id studium suscepisset, & non potius privatæ vindictæ cupiditate inductus. Incitabat ignominiæ dolor cum uxore Poppæa Sabina Domitii amoribus occupata, quam interfecta etiam Octavia Claudii filia duxit, per speciem honoris esset in Lusitaniam extremam amandatus. Pro his rebus, & quoniam ingenii dexteritate valebat apud novum Imperatorem proximum gratiæ locum secundum Junium Galbæ Legatum obtinuit, majori populi favore, cum ultro inopes sublevaret, Junius favores Principis vendere solitus provincialium voluntates magna ex parte alienasset. Julius quidem Vindex in Gallia, ubi prior rebellarat, acie victus sibi manus attulit. Virginius Rufus victor memorabili modestia non sibi imperium sed patriæ asseruit. Quod exprimi olim moriens mandavit, hoc disticho in sepulcrum inciso.

Hic situs est Rufus, pulso qui Vindice quondam
Imperium asseruit non sibi sed patriæ.

Galba Vindicis exemplo casuque tantum non desperatis rebus Cluniam se recepit (urbis hujus nomen in Plutarcho & Suetonio vitiatum esse antiquæ monetæ indicio sunt, quæ passim occurrunt in Hispania). Verum Neronis cæde nunciata recreatus est; erectus enim senatus ad meliorem spem Julii Vindicis in Gallia primum, deinde Galbæ in Hispania defectionis fama, Neronem hostem judicavit; sic à suis desertus, in Phaontis liberti suburbano, quo latendi spe se contulerat, salute desperata sceleratas manus sibi attulit, secundo & trigesimo ætatis anno. Fama tenuit inter Christianos præsertim, ex vulnere convaluisse, Antichristumque olim futurum. In ipso sane Cæsarum progenies à Stirpe defecit tot annis in imperio continuata. Occisus est Consule Silio Italico, salutis anno sexa-
69 gesimo nono. Silium plerique Hispanum faciunt. Crinitus Romæ natum ait, ex Hispania oriundum; à Giraldo utrunque repudiatur: & in Pelignis patria Italica (unde errori occasio) natum arbitratur. Secundum bellum Punicum Heroico carmine scripsit senex, in Campaniæ secessu reipublicæ cura abdicata. Huic æqualis Seneca Tragicus quoto gradu Senecam Philosophum cognatione attigerit, clam est; fuisse propinquum ducta ex nomine conjectura plerisque persuasit. Unius tragœdiæ Quintilianus meminit Senecæ Philosophi nomine vulgatæ. Ad Galbam redeamus. Qui nuncio de Neronis casu continuo Romam abiit, legione ex Hispanorum delectu conflata: atque præsidio munitus, quod ex evocatorum cohorte constabat. Deduxit præterea ex Hispania Fabium Quintilianum patria Calagurritanum, artis oratoriæ professione, clarissimum. Ejus oratoriæ institutiones ante sexcentos annos amissas Pogius Florentinus Concilii Constantiensis tempore in quodam ejus urbis monasterio inventas, luci publicoque restituit. Adjunctas operi declamationes Quintiliani nomine, stylus ipse alterius esse manifeste arguit. Ergo Galba Romæ septimo imperii mense Prætorianorum armis occubuit; alienatæ militum voluntates erant donativi ingentis, ut animis conceperant, frustrata spe. Severi mores malo fuerunt, quibus impar ea ætas erat, cum diceret se militem legere, non emere. Militari invidiæ atque alienationi faces subdidit Otho Sylvius Pisonis invidia, quem à sene Principe successorem designatum dolebat, quasi præmia sibi debita alter occupasset. Itaque lectica in castra vectus continuo Imperator salutatur. Potestas scelere quæsita stabilis non fuit; occisis Galba, Pisone, atque T. Junio; rempublicam occupavit tenuitque dies tantum quinque & nonaginta. Legiones Germanicæ Hispaniensis exercitus æmulatione incitatæ, licereque sibi judicantes reipublicæ Imperatorem dare, A. Vitellium Augustum consalutarunt. Gallia in partes accessit locis vicina: Hispaniam nutantem Otho ut in officio retineret, Bæticæ præfecturæ primus Romanorum Imperatorum Mauritaniam Tingitanam contribuit; sic factum ut à conventu Gaditano deinceps jura peteret, & in

Got-

Gotthorum ditione ea Africæ pars esset, quo tempore Hispaniam tenuerunt. L. Albinus Mauritaniæ Præfectus Othonis partibus favens, cum freto transmisso de Hispania cogitaret, unde venerat repulsus est, Cluvii Rufi virtute à Galba relicti cum potestate in Hispania, & ad Vitellium jam mutatione temporum respicientis. Otho tot malis una circumventus, & ad Bebriacum Veronam inter & Cremonam situm vicum victis suis Brixelli oppido, ubi substiterat, sibi manus attulit, aversus à consiliis belli atrocis & lugubris victis juxta ac victoribus, annos natus triginta octo. Vitellius suorum victoria cognita, ex Gallia, ubi se tenuerat, in Italiam maturavit. Urbemque paludatus ingressus, circumfusis militum legionibus, quasi de victa patria triumphum ageret, multorum invidiam commovit. His initiis progressus responderunt, ætatem actam turpissime pergebat majoribus probris fœdare. Quæ res Orientis legionibus novum Imperatorem creandi occasionem suppeditavit, consilio eventuque felicioribus.

CAPUT IV.

Flavii Vespasiani, & filiorum imperium.

FLAVIÆ gentis auctor Fla. Vespasianus Claudio Imperatore Britannica expeditione defunctus, Vecta etiam insula, quæ Galliam inter & Britanniam jacet, cursu victoriarum maximo subjugata, & nuper ex secessu, in quem se condiderat temporum tædio, evocatus missusque in Syriam, penultimo Neronis anno adversus Judæos magna obstinatione tumultuantes, tota ferme provincia subjugata Imperator est ab exercitu salutatus; multum contulit Mutianus Syriæ Præfectus auctor impulsorque imperii capessendi, eoque persuaso legionibus in ejus verba sacramento adactis. Secundum Mutianum Tiberius Alexander Ægyptum, cui præerat, traduxit in partes. Antonius Primus ardentior omnibus in Italiam ductis copiis Vespasiani imperium confirmavit, insigni de hostibus victoria parta. Ergo Vitellianis ad Veronam prælio victis, ipsoque Vitellio Romæ interfecto nono imperii mense ætatis anno septimo & quinquagesimo, Vespasianus Tito filio in Judæa relicto ut belli reliquias conficeret, ipse in Ægyptum profectus, atque Alexandria solvens, anno
72 salutis septuagesimo secundo, secundis tempestatibus in Italiam venit: summaque senatus & populi voluntate reipublicæ cura suscepta, res communes inclinatas atque præcipites à casu sustinuit: totoque decennio tanta virtute & prudentia imperium rexit, ut in eo præter religionem nihil ferme desiderari possit. Avariciam, quæ ad virtutum injuriam accessisse videbatur, ærarii calamitas ex superiorum temporum perturbatione excusat, magnaque ædificia constituta, & in his Romæ templum Pacis, atque amphitheatrum. Præmia eruditioni primus Romanorum Imperatorum proposuit, Latinis Græcisque Rhetoribus annua mercede ad scholas invitatis. Domita Judæa, atque urbe Hierosolyma expugnata eversaque, cum filio Tito triumphum egit: candelabro, arcaque aurea, & reliquo sacrorum instrumento pompæ apparatum exornantibus. Captivorum Judæorum partem in Hispaniam ablegatam, Emeritæ sedes ad habitandum accepisse Hebræorum libri testantur: vero an mendacio non disputamus. Vetitum certe ne Judæi amplius Hierosolymæ habitarent. Sub initia imperii reipublicæ procellis jactatus, atque studio pacandi Hispaniam, quæ Vitellii factionem mordicus sectabatur, universam Latii jure donavit. In eam per hæc tempora Plinius Quæstor venit. Ejus historiam, & libros reliquos Licinius Lartius, & ipse Hispaniæ Citerioris Prætor, tanti fecisse fertur, ut magno paucos ejus libellos cuperet comparare. Segobiæ aquæductus structura mirabili, usque eo ut vulgo jactatum sit dæmonis opera fuisse excitatum, Licinii opus esse creditur. Alii Trajani malunt: neutrum satis idoneis argumentis nixum videtur. Flaviobriga in Cantabria, quæ vel Bermeus est, vel non procul sita Bilbaus, Flavium Brigantium in Calæcia (hodie Betanzos) atque Iria Flavia: præterea in Bætica Municipium Flavium Axatitanum, hodie Lora:

Lora: aliaque oppida extant in Hispania, sive à Flavia gente fundata, seu in Principis gratiam veteribus appellationibus per hæc tempora permutatis. Non ita pridem in Cantabriæ montibus repertus est lapis hac inscriptione. HIC JACET CORPUS BILELÆ SERVÆ JESU CHRISTI. Eum quoniam adjecta est Era centesima quinta, quidam ad hæc tempora referunt, inanique prorsus conjectura Bilelam in cælestium numero haberi volunt; cum ad religionem tuendam magni referat ne levi argumento nova sanctorum nomina cudantur, ineptiis onerare fastos quam grave malum? Et verisimile est suppresso millenario numero reliquos annos vulgi consuetudine designari; neque Vespasiani tempore mos erat injectus ut per Eras tempora computarent, neque inscriptionis verba crassum quiddam sonantia, tantam præ se ferunt antiquitatem. Indicio est Vespasiani epistola nostra ætate reperta in ærea lamina Cagneti prope Malacam, quod oppidum Sabora dicebatur.

IMP. CAE. VESPASIANVS. AVG. PONTIFEX. MAXVMVS. TRIBVNICIAE. POTESTATIS. VIIII. IMP. XIIX. CONSVL. VIII. PP. SALVTEM. DICIT. IIII. VIRIS. ET. DECVRIONIBVS. SABORENSIVM.

CVM. MVLTIS. DIFFICVLTATIBVS. INFIRMITATEM. VESTRAM. PREMI. INDICETIS. PERMITTO. VOBIS. OPPIDVM. SVB. NOMINE. MEO. VT. VOLTIS. IN. PLANVM. EXTRVERE. VECTIGALIA. QVAE. AB. DIVO. AVG. ACCEPISSE. DICITIS. CVSTODIO. SI QVA NOVA. ADIICERE. VOLTIS. DE. HIS. PROCONSVLEM. ADIRE. DEBEBITIS. EGO. ENIM. NVLLO. RESPONDENTE. CONSTITVERE. NIL. POSSVM. DECRETVM. VESTRVM. ACCEPI. VIII. KA. AVGVST. LEGATOS. DIMISI. IIII. KA. EASDEM. VALETE.

II. VIRI. C. CORNELIVS. SEVERVS. ET. M. SEPTIMIVS. SEVERVS. PVBLICA. PECVNIA. IN. AERE. INCIDERVNT.

8. Obiit Vespasianus salutis anno octogesimo secundo, ætatis septuagesimo, octavo kal. Julii, Tito filio successore felix; nam paternas virtutes ingenii facilitate & liberalitate cumulavit: usque eo ut nefas esse diceret à conspectu Principis quenquam tristem abscedere. Aliquando fertur dixisse: Amici diem perdidimus, cum ea die reputaret nulli beneficium collatum. Pro quibus rebus Deliciæ humani generis vulgo est nuncupatus. Eximios ejus conatus mors præcidit Idibus Septembris, ætatis anno altero & quadragesimo: biennium, menses duos, dies viginti imperavit. Quid rerum gestum in Hispania sit non constat. Domita quiescebat, & superioris ætatis incommoda ex bellis nata pace compensabat: in tres provincias per hæc tempora divisa atque tributa, ut est superius observatum, Bæticam, Lusitaniam, & Tarraconensem. In Bætica octo erant coloniæ Romanæ, municipia totidem, conventus juridicundo quatuor, Gaditanus, Hispalensis, Astigitanus, Cordubensis. Lusitania colonias quinque habuit, Municipium unum Olisiponem, quæ & Felicitas Julia dicta est; conventus tres, Emeritensem, Pacensem, & Scalabitanum. In Citeriori Hispania coloniæ fuerunt quatuordecim, alii huic numero plures addunt, municipia tredecim; conventus septem, Carthaginensis, Tarraconensis, Cæsaraugustanus, Cluniensis, Asturicensis, Lucensis, & Bracarensis. Eratque usu receptum ut Prætores (id magistratus nomen restitutum erat) cum magistratu abibant, dum successorem expectabant non amplius Proprætores vocarentur sed Legati. Hæc de Titi imperio:

perio: quod ut amplius homines prædicarent Domitiani fratris mores effecerunt. Tito is suffectus à majorum indole degeneravit Neronibus proprior quam Flaviis, vitiorum omnium turpitudine deformis. Incredibili vanitate novo exemplo primus uxorem Augustam se dominum & Deum salutari voluit. Philosophos omnes Urbe atque Italia prohibuit auctore Suetonio. Philosophos ego Christianæ philosophiæ sectatores arbitror dici ob spectatam morum in omni vita modestiam & probitatem; & Domitianum constat Christianorum nationem modis omnibus vexasse: Joannem Apostolum in insulam Pathmum relegavit. Flavium Clementem paulo ante gesto consulatu, eo nomine occidit patruelem suum, nullo propinquitatis respectu. Flaviam Domicillam Clementis uxorem, & ipsam sanguine junctam in Pontiam insulam relegavit: unde Tarracinam reducta, Trajani jussu intra cubiculum exusta est, unaque ejus famulæ. M. Acilius Glabrio ante quatuor annos gesto consulatu eadem tempestate periit. Ex ea carnificina maturasse sibi necem Domitianus creditus est. Magna vis fulminum octo continuis mensibus lapsa, Principis capiti minitari visa. Accessit nova invidia caussaque Domicillæ procurator Stephanus cum interceptarum heræ pecuniarum reus ageretur, inita conjuratione eum ferro peremit in Palatio, salutis anno sexto & nonagesimo. Imperavit annis quindecim, mensibus quinque. Cædes ejus molesta fuit militibus, quibus omnia indulgebat: grata populo universo, cujus inter convitia corpus occisi populari sandapila asportatum à vespillonibus fuit: grata Patribus, atque ita ut coacto continuo senatu certatim nomen ejus maledictis lacerarent, memoriam extinctam cuperent, Domitiani insignibus tota Urbe detersis. Romanorum factum alias provincias esse imitatas indicio est ad Aquas Flavias in Calæcia (id hodie Chiaves oppidum esse creditur) ejus pontis inscriptio, quo Tamaga fluvius jungitur, Vespasiani & Titi nominibus integris, Domitiani sublatis: nam trium Imperatorum opus esse creditur. Edicto vetuit novas in Hispania vineas; neglectis præ eo studio segetibus ne frumenti penuria laboraret providebatur. Omnino per hæc tempora Eugenius primus Toletanus Præsul occisus est; missus fuerat in Hispaniam à Dionysio Areopagita (sic pro constanti traditur) ex Gallia, ubi Evangelium propagabat, & Christi religione in ea provincia, ac Toleti præsertim fundata, studio Dionysium invisendi in interiorem Galliam penetravit, cum à Sisinii Præfecti satellitibus comprehensus in vestigio est occisus. Corpus in Marcasium lacum conjectum, Gallia demum Christi sacris populariter imbuta, Hercoldus vir primarius divino monitu in Diolum pagum lacui vicinum delatum, templo ejus nomine dicato coluit, unde in templum Dionysiacum migravit, & Rege Castellæ Alfonso, qui Imperator est nuncupatus, ejus brachium primum Toletum relatum est, Ludovico septimo Galliæ Rege concedente in soceri Regis gratiam, & Raymundi Toletani Præsulis; nam quo is tempore Eugenio III. Romano Pontifice ad Remensem Episcopum conventum festinabat ex itinere rem omnem de Hispanorum memoria obliteratam præsens exploraverat. Reliquum deinde corpus nostra ætate à Carolo IX. Rege Galliæ, Philippo II. Hispaniæ Regi datum atque in urbem Toletum invectum principali ac vere incredibili apparatu ante viginti annos, majori religione colitur. Sunt qui putent, Philippum quendam à Clemente in Hispaniam Episcopum amandatum, aut certe Marcellum quem Philippo socium Dionysius adjunxit ex Gallia (ut Michael Syncellus est auctor) Eugenium ipsum fuisse: atque hoc quidem nomen ab ingenita nobilitate manasse, alterum autem à parentibus accepisse. Quod cum affirmant nulla meliori conjectura nituntur, quam quod Eugenii nulla mentio extet in antiquorum scriptis: Philippus & Marcellus quid rerum in Hispania gesserint, penitus lateat. Domitiani sane imperio M. Valerius Martialis patria Bilbili, vixit Romæ, atque Martiali æquales C. Canius Gaditanus & Decianus Emeritensis, omnes condendis carminibus clari.

96

CAPUT V.

Nerva, Trajanus, atque Hadrianus Imper.

DOMITIANO sublato C. Nerva senatus suffragio ad imperium evectus, M. Ulpium Trajanum belli & pacis artibus clarum patria Italica in Bætica, successorem adoptavit: cum imbecillæ ac præcipiti ætati præsidium quæreret, ne despectui esset male cogitantibus. Hujus imperio Joannes Apostolus ab exilio quo in Pathmum insulam fuerat relegatus, ecclesiæ suæ redditus est actis Domitiani à Nerva rescissis. Imperavit mensibus sedecim. Eo defuncto die suo M. Ulpius Trajanus reipublicæ curam suscepit Februario mense ejus anni, qui ab ortu Christi
99 fuit nonus & nonagesimus. Conceptam animis hominum spem veris virtutibus exæquavit. Plutarcho præceptore usus est, cujus extat ad eum epistola sub initia principatus missa, non minus elegans quam gravis, admonentis quo modo principalem vitam deberet gubernare. Fore si ad virtutis regulam actiones dirigere, atque animum in imperio tenere didicisset, ut non male subditos regeret. Principes non suo tantum, sed etiam præceptorum periculo peccare: quibus malo sæpe fuit alumnos ab eorum disciplina degenerasse. In utranque partem sibi ea monitione cavere, si pareret votum adepto: sin minus orbi testatus non suo illum consilio, & præceptis peccare. Duos admirandi operis pontes extruxit, alterum in Germania, quo Danubium jungebatur: in Hispania alterum, cui Alcantaræ hodie nomen est, ea Lusitaniæ parte quam Extremaduram dicimus, Tago impositum, multorum populorum stipe collata. Multum apud Trajanum gratia & auctoritate valuit Cælius Tatianus fisci procurator, Hadriani pædagogus; Italicæ natus. Azaguæ (oppidum est in Bætica D. Jacobi militibus contributum) in arce bini visuntur lapides, quibus Matidiæ & Martiæ sororum Trajani statuæ sustinebantur, ut eorum inscriptiones declarant. In Asturibus septimæ legionis milites, quæ & Gemina dicta est, Sublancia deleta quoniam in colle sita erat, octo sub ea passuum millibus urbem posuerunt, Legionem à conditoribus dictam, exiguo numero civium hac tempestate: antiquitate & Regum sede nobilem, quo certe tempore post Maurorum vastationes res Hispaniæ resurgere cœperunt. Imperavit annos decem & novem, menses sex. Tertio imperii anno bellum in Christianam religionem concitatum eo gravius, quo à sanctiore & prudentiori Principe omnium opinione inferebatur, octavo demum anno mitigatum est, Plinii præsertim Junioris litteris & hortatu tum Bithyniæ Proconsulis, Imperatori renunciantis: Christianam superstitionem, quæ non civitates modo sed vicos etiam & agros pervagata esset, cum flagitio omni careret, arte potius quam vi comprimendam videri; cui Trajanus Christianos inquirendos non esse rescripsit, oblatos tamen supplicio subjiciendos. Ea clade innumeri Christi cultores periere; in his Mantius Eboræ in Lusitania primus Episcopus, in Æmilia quidem natus ut nonnulli perhibent, atque unus ex septuaginta Christi discipulis. Corpus ejus ex vario errore in Astures, quo tempore Mauri occuparunt Hispaniam, tandem ad Villam novam sancti Mantii constitit celebri monasterio dicato à Medina, quæ à Rivo sicco nomen habet, quatuor passuum millibus. In Selinunte Ciliciæ urbe obiit Trajanus Imperator (unde deinceps Trajanopolis dicta est) cum profligato bello Parthico, atque compositis in Oriente rebus in Urbem maturaret. Defuncti cineribus triumphus decretus est Romæ, quod uni Imperatorum Romanorum contigisse satis constat, ut de hostibus mortuus triumpharet. Ælium Hadrianum sanguine propinquum atque Italicæ natum (Spartianus Romæ mavult patre cognomine, matre Gaditana, cui Domitiæ Paulinæ nomen fuit) ante designatum, imperii successorem habuit; Plotinæ Augustæ gratia, Cælii Tatiani diligentia atque Sabinæ uxoris respectus Trajani ex sorore natæ, multum contulisse videbantur ad conciliandam gratiam, præ-

præterea ingenita virtus & multarum artium cognitio. Suscepta reipublicæ cura, invisendi imperii provincias studio per Germaniam & Britanniam in Hispaniam progressus est; deinde Africam & Orientem nudo semper capite, pedibus plerunque adiit. In eo itinere Tarracone vitæ periculum adiisse memoratur. Servus quidam gladio districto pene oppresserat incogitantem; cujus amentia explorata nullo supplicio medicis curandum tradidit. Hispaniam in sex provincias tribuit, Bæticam, Lusitaniam, Carthaginensem, Tarraconensem, Calæciam, atque Mauritaniam Tingitanam, ut Sex. Rufus consularis testatur. Bæticæ & Lusitaniæ Legati consulares præficiebantur, uti lapidum inscriptiones, & Codicis Justiniani leges argumento sunt; quatuor aliæ provinciæ Præsidibus contraditæ sunt. Ceionium Commodum Verum, ejus Veri patrem, qui cum M. Anto. Philosopho imperavit, cum prole careret filium adoptavit Cæsaris nomine, Augusti penes se appellatione retenta; unde more deinceps confirmatum est, ut Imperatorum filii successoresque Cæsares vocarentur. Judæis Hierosolymæ reædificandæ, Vespasiani lege abrogata, fecit potestatem, non eodem prorsus loco, atque Æliæ nomine, veteri appellatione mutata. Denuo rebellantibus quod circumcisione prohiberentur Jovis templo prope novam urbem exædificato, supremam sub vitæ finem cladem attulit ad Betheram seu Bethoron, quo innumera gentis multitudo se contulerat loci munitione confisa Duce Barcosbano, quem se pro Messia venditasse Hebræorum libri testantur. Religionem certe Christianam undecimo imperii anno si alio flagitio vacaret, fraudi esse vetuit. Aristidis & Quadrati apologiæ pro Christianis Imperatori Athenis oblatæ & Sereni Granii Asiæ Proconsulis litteræ usque adeo conciliarant, ut de Christo in Deorum numerum transferendo cogitasse, templaque per civitates sine simulacris (nempe quæ inter Ethnicos in usu erant) ædificari mandasse feratur. Romanum imperium quoniam sua mole laborabat, ad Septentriones Danubii ponte diruto, & ad Orientem Euphrate terminavit. Quibus rebus ingenti gloria parta, molesta valetudine fatigatus, ad Baias ut medicorum manus evaderet, obstinata inedia vitam finivit; unum & viginti annos imperavit. Cælium Tatianum, cujus opera imperium erat adeptus, detractis honoribus in ordinem redegit: ac demum occidendum curavit, ad exemplum inconstantiæ rerum humanarum, ac præsertim Principum gratiæ levi momento in varias partes agitari solitæ, & maxima officia maleficio compensare. Antinoum è cubiculi sordibus fœdaque libidine in Deorum numerum transtulit, templo dicato atque urbe ejus nomine in Ægypto constituta. Quibus rebus, & quoniam aliquot extabant ejus crudelitatis exempla, superiorem gloriam suggillasse visus est. Hadriani imperio Basilides Gnosticorum sectam in Ægyptum invexit, Saturninus in Syriam, Trinitatis hypostases confundentem, actionesque humanas & voluntatem astris fatoque subdentem, & Christianam justitiam affirmantem ex sola fide pendere. Ex Basilidis schola Marcus in Hispaniam profectus erroris feminæ jecit Agape nobili fœmina & Helpidio Rhetore in partes traductis; unde aliquanto ex intervallo Priscillianus ex consopiti ignis scintillis magnum incendium excitavit, sibi conciliavit exitium, uti competenti loco declarabitur.

CAPUT VI.

Tres Antonini Imperatores.

COMMODO Vero defuncto paulo post quam ab Hadriano fuerat adoptatus: nam erat valetudinarius, nihilque ad memoriam gesserat insigne, in ejus locum T. Ælius Antoninus suffectus Hadriano mortuo successit, 139 salutis anno centesimo trigesimo nono, totosque duos & viginti annos, menses septem toto Romano imperio pacem conservavit. Nummæ simillimus, unde & propter clementiam singularem Pii cognomen invenit; & pater patriæ salutatus est. In Christianam religionem nihil movit; mercedes annuas detraxit

 iis,

iis, unde nullus fructus expectabatur, quoniam otiosi percipiebant reipublicæ onera gravia, nullo usu. Ejus illa vox fuit, quæ fuerat ante Scipionis, Malle se civem unum servare, quam mille hostes perimere. Quid rerum gesserit in Hispania clam est, tametsi ejus nomine aliquot inscriptiones extant, quas hoc loco subjicere non arbitror necessarium. Antonino Pio M. Aurelius Antoninus, cognomento Philosophus ejus gener successit, salutis anno centesimo sexagesimo
161 secundo, imperii consorte Antonino Vero, ejus Veri filio, quem ab Hadriano fuisse adoptatum monstratum est; quod ad eam diem nunquam contigisse satis constat, ut exæquata duorum Imperatorum potestate respublica gubernaretur. Is postquam carnificinam in religionem Christianam instauravit, & Persarum motus in Oriente composuit, eo bello peracto primus Præfectos provinciarum Comites nominasse fertur. Extinctus ex morbo est nono imperii anno. Deinde solus Aurelius Antoninus rempublicam gessit, ea probitate, iis virtutibus, ut exemplum desit; nam eruditionem Philosophi cognomen satis declarat. Bello Marcomannorum (hi hodie Moravi sunt) in summa aquæ penuria Christianorum precibus, eorum qui in legione duodecima militabant, pluviam impetravit, & victoriam procella & fulminibus in adversos hostes delatis. Julius Capitolinus Imperatoris precibus numina placata & pluviam impetratam ait; scriptoribus nostris Dionis testimonium favet, & ipsæ Imperatoris litteræ, quæ tum Græcè tum latine extant: præterea legioni ipsi nomen Fulminatricis additum. Cujus nominis vestigium Tarracone in Citeriori Hispania conservatur in hortis Joannis Melgosæ, his verbis concepto epitaphio.

D. M.
IVLIO SECVNDO, QVI VIXIT ANN.
XXXVIIII. M. II: D. X. C. IVLIVS
IOSCHVS LEG. XII. FVLMINATRI-
CIS LIBERTO BENEMERENTI FE-
CIT.

Extat præterea Barcinone in Requesenarum ædibus pro æde Divorum Justi & Pastoris testamentum Aurelii imperio conditum, atque in lapides incisum: ex quo intelligitur usuram centesimam esse cum summæ octava pars annuatim pendebatur, hoc est, centum mensibus summa duplicata; unde centesimæ nomen; aut quoniam singulis kalendis quo tempore versuram numerari moris erat, centesima summæ pars fœneratori pendebatur. Testamenti verba hæc sunt, quibusdam insolentibus notis in affines, ut erat conditum: atque ut est visum, in litteras explicatis.

L. CAECILIVS. L. F. PAP. OPTATVS. * 7.
LEG. VII. G. FEL. ET. 7. LEG. XV.
APOLLIN. MISSVS HONESTA MISSIO-
NE AB IMP. M. AVR. ANTONINO ET AVR.
VERO AVG. ATLECTVS AB AVG. IN-
TER IMMVNES CONSEQVVT. IN HONORES
AEDILITIOS II VIR. III. FLAM. ROMAE
DIVORVM ET AVGVSTORVM.
QVI R. P. BARC. TA. C. DO LEGO, DARI-
QVE VOLO. * X. VII. D. EX QVORVM VSVRIS
SEMISSIBVS EDI VOLO QVODANNIS SPE-
CTAC. PVGILVM DIE IIII. ID IVNII VSQVE
AD. X. CCL. ET EADEM DIE EX. X. CC. O-
LEVM IN & HIERITECTA PRAESTARI EA CON-
DITIONE VOLO, VT LIBERTI MEI, ITEM LI-
BERTORVM MEORVM, LIBERTARVMQVE

* Centurio aut Tribunus.

* Denarios septem millia quingentos.

& Thermas public. populo præberi tecta.

LIBER-

LIBERTI QVOS HONOR. SEVIRATVS CONTIGERIT AB OMNIBVS MVNERIBVS SEVIRATVS EXCVSATI SINT. QVOD SI QVIS EORVM AD MVNERA VOCITVS FVERIT, TVM EA ✠. VII. D. AD REMP. TARRAC. TRANSFERRI IVBEO SVB EADEM FORMA SPECTACVLORVM QVOD SS. EST EDENDORVM TARRACONE. L. D. D. D.

181 Obiit M. Aurelius Antoninus salutis anno centesimo octogesimo primo, sextodecimo kal. Aprilis, cum annos decem & novem imperasset, & mensem unum, non magis suis virtutibus, quam domestica calamitate nobilis, ob Faustinæ uxoris impudicitiam: quam cum neque sanare posset, neque repudiare induceret in animum, tanti probri dissimulatione & patientia imperii majestatem fœdasse visus est. Alioqui utriusque Antonini memoriam Romæ gratam fuisse Septimii Severi lex lata indicio est: Antonini apellationem non secus atque Augusti perpetuam Imperatoribus fore deinceps sancientis. Tametsi Ælius Aur. Commodus Ant. quem pater imperii consortem declararat, & moriens successorem reliquit, majorum memoriam vitæ licentia & perpetua morum turpitudine fœdavit, Augustus nomine, animo fœdum vitiorum omnium mancipium. Martia concubina injecisse carminibus furorem credita est; exitii certe caussa, cum ex Commodi scheda inter alios se ad necem etiam peti cognovisset, cum Narcisso eunucho consilio communicato peremit annos natum triginta duos, veneno prius præbito, deinde quia lenta tabes erat, gula fracta. Imperavit annos duodecim, menses octo, dies quindecim; trecentas concubinas, & pari numero exoletos habuisse traditur, eorum quos forma conciliasset delectu habito; primusque Romanorum Imperatorum vendidit pretio magistratus: quod malum quantas reipublicæ affert calamitates, quam gravia incommoda? Annium Verum Commodi atavum Julius Capitolinus facit Hispanum, ex Bæticæ municipio Succubitano. Sunt qui per hæc tempora arbitrantur à Facundo & Primitivo, sustentatos pro religione cruciatus fuisse, Attico Calæciæ pro Romanis Præside ad Ceæ fluminis ripam, quod ex montibus Asturum in interiorem Hispaniam delabitur, solenni sacrificio repudiato, ad quod totius provinciæ milites erant invitati. Pro qua re militiæ honore detracto, tormentis omnibus excarnificati, ac securi demum percussi sunt. Corpora, quibus in locis cæsi erant, à Christianis coli cœperunt, templo dicato. Postmodum cum in Astures semel, & iterum migrassent, quo tempore armata Maurorum impietas per Hispaniam volitabat: Alfonso prius Rege, cui Magni cognomen fuit, deinde Ferdinandi primi ætate reducta sunt, loco unde erant amota templo instaurato, adjunctoque cœnobio Benedictino, cui à sancto Facundo nomen est, inter præcipua divorum domicilia in Hispania celebri.

CAPUT VII.

Severi & Caracallæ imperia.

193 Occisus est Commodus anno salutis centesimo nonagesimo tertio. Successit Helvius Pertinax parte libertino, ætate septuagenarius. Imperium tenuit menses duos, dies octo & viginti. Commodi interfectores ejus probitate perspecta, ultro detulerant principatum. Prætoriani impetu facto in palatium vita spoliarunt. Disciplinæ severitatem revocari moleste ferebant, prioris temporis licentia corrupti. Utriusque linguæ facultate, & juris scientia instructus fuit ex disciplina Sulpicii Apollinaris, quo præceptore in tenera ætate usus erat, cujus periochæ in Terentii fabulas extant. Pertinace interfecto Sulpitia-

pitianus & Didius Julianus palam de imperio in prætorianorum castris licitati. Julianus vicit, quinque & viginti sestertia in milites singulos auctionatus. Tantæ summæ cum solvendæ non esset, pollicitis quam fide ditior, inter militum odia, & populi invidiam destitutus, sexto imperii mense interfectus est. Septimius Severus, quo agente Julianus periit, ab Illyrici legionibus fuerat Imperator renunciatus, Africana Lepti (hæc Tripolis est trans Syrtim minorem) natus. Innatam animo sævitiam bellica fortitudine compensavit. Jactatum vulgo est, aut nunquam nasci debuisse; aut nunquam mori. Prætorianos cæsi Pertinacis religio fœdatos Roma ad centesimum lapidem relegavit, armis vestibusque detractis. Pescenium Nigrum imperii æmulum in Oriente domuit; quo in itinere Byzantium portas claudentem evertit. Albinum in Gallia superavit, eum qui Milesias fabulas Aristidis exemplo scripsisse traditur, omni impuritate fœdas. Parthi bis domiti. Rebus urbanis pristinus splendor restitutus est. Britanni pacati, atque ad arcendas Scotorum incursiones à mari ad mare, qua parte castigatis littoribus ejus insulæ latera maxime coarctantur, perpetuum vallum duci curavit. In ea expeditione defunctus est Eboraci, cum decem & septem annos imperasset, menses octo, dies tres. Ejus illa extrema vox fuit: Se imperium, quod turbatum accepisset, pacatum filiis relinquere: firmum si bonis, si malis haud diuturnum; tum illa: Omnia fui, & nihil expedit. In Christianos nono imperii anno cum sævire cœpisset, Felix presbyter, Fortunatus, & Archilocus Diaconi Valentiæ occubuerunt in Hispania. Tametsi nonnulli Archilleum legi pro Archiloco malunt, in alteraque Valentia peremptos fuisse, quæ in Gallia Lugdunensi sita est, ab Irenæo Lugdunensi Episcopo Euangelii promulgandi gratia proculdubio amandatos; locorum vicinitas opinioni suffragatur, Hispania longinqua. Prorsus Severo defuncto, Aurelius Antoninus Bassianus ejus filius, cui vestis Gallica populo donata Caracallæ nomen fecit, imperium tenuit annis sex, mensibus duobus, diebus quinque. Getam fratrem imperii consortem à patre testamento designatum sustulit. Publica ex eo novi principatus invidia novo facinore aucta. Juliam novercam Getæ matrem connubio sibi junxit Occisi fratris partibus studentes sublati, Sammonicus Serenus Medicus, cujus multa scripta ferebantur eruditione præcipua, Jureconsultus Papinianus: nulla hic justiori de caussa, quam quod jure fratrem cæsum ad senatum defendere recusasset, facilius esse dicens parricidium facere, quam excusare. Nova fraude, simulatione conjugii cum Artapani Parthorum Regis filia incautos hostes ad Carras oppressit. Lætitia diuturna non fuit. Martialis ferro dum ventrem levat confossus est, annos natus tres & quadraginta; supra corpus exanime Julia noverca conjuxque cum Antiochiam esset, ubi illa morabatur, delatum, ferro in viscera adacto occubuit. Tragœdias referre videor; sed in reliqua amentia Alexandrum Magnum, quem imitatione exprimere studebat, detorto etiam in lævam capite repræsentasse fertur. Successit Opelius Macrinus prætorii Præfectus, quo auctore cædes facta erat, Audentio concedente, cui à milite imperium deferebatur, uno Augusti nomine, nulla præterea re nobilis, neque in vita privata neque in principali. Breve imperium fuit. Mesæ arte (hæc Juliæ soror erat) subornatis legionibus Chalcedone periit ipse & filius Diadumenus, ejus seculi anno du-
centesimo nonodecimo, septimo Idus 219
Junii, cum imperasset mensibus tredecim, diebus octo & viginti.

CAPUT VIII.

Heliogabali & Alexandri imperia.

Aurelius Antoninus Varius Solis in Phœnicia Sacerdos, unde illi cognomen Heliogabali, Caracallæ filius fuit ex Soemi genitus Mesæ filia. Ut Augustus salutaretur, formæ dignitas juvit imperio digna, fallax sæpe iridicium compositi animi, Caracallæ patris memoria militibus grata, quibus omnia largie-

giebatur, & Mesæ aviæ artes exercitu in partes tracto. Imperavit annos tres & menses novem, dies quatuor, turpitudine & fœdo vitæ exitu infamis; libidinis promiscuæ avidus patiensque: prorsus ut in muliebrem sexum se exsecari tentarit. Romani imperii probrum & humani generis portentum, Prætoriani milites ipsiusmet sanguine procurarunt; decem & octo annos natum ferro peremerunt, sexto Idus Martii, anno du-
223 centesimo vigesimo tertio. In holoserica primus Romanorum Imperatorum visus est, cum antea subserica in usu esset. Bombycinæ telæ ea ætate exæquato auri pondere constabant. Ab Heliogabalo institutum traditur in vindemia à servis heros jocularibus & dicteriis lacerari. Heliogabali vitia successor & consobrinus Severus Alexander veris virtutibus exæquavit, magnus futurus Imperator si vita longior contigisset. More à Christianis mutuato neminem muneribus publicis præficiebat nisi proclamatum. Honores & magistratus vendidit nunquam: cum diceret, qui emit, vendat idem necesse est. Nostris æquum se præbuit: Christi imagine in præcipuo larario atque inter Deorum signa collocata. Neminem ad familiaritatem ac ne ad salutationem quidem admittere solitus erat, nisi integra probitatis fama; ærarii inopiam ex curiosis supervacaneisque artibus vectigali excogitato sublevata. Cum Parthicam expeditionem contra Artaxerxem Persarum regnum longo ex intervallo revocantem feliciter obiisset, belli impetu in Germaniam converso, Maximini proditione & insidiis occubuit, ætatis anno nono & vigesimo, cum annos tredecim, dies novem, imperium magna æquitate gubernasset. In reliqua clementia illud paulo acerbius videatur, quod Turinum Vetronium fumos, id est, ficta Imperatoris responsa vendere solitum, fumo necavit. Ulpiano Tyrio Jureconsulto multum & familiariter usus est, sacri scrinii Magistro: ejusque præceptis vitam & mores conformavit. Eundem in militari furore purpura texit. Horum Imperatorum ætate, quid in Hispania sit gestum, latet. Extat tamen Accitanæ basis statuæ Mammeæ Alexandri Imperatoris matri posita; quæ quoniam Christianis sacris imbuta fuisse creditur, & Origene familiariter usa est, inscriptionis verba subjiciantur.

IVLIAE MAMMEAE AVG. MATRI
IMP. CAESARIS MARCI AVRELII
SEVERI ALEXANDRI PII. F. AVG.
M. CASTRORVM. COL. IVL. GEM.
ACCITANA DEVOT. NVMINI.
M. Q. EIVS.

Fuit Mammea ex Juliæ Augustæ Mesa sorore nata, Soemis soror germana; ex Soemi & Caracala furto conceptus est Heliogabalus; ex Mammeæ & Marcelli justis nuptiis Severus Alexander. Quo tempore Anterus Pontifex Romanam ecclesiam rexit, & ad Episcopos Bæticæ & Toletanæ Provinciæ literas dedit; fas esse negans Episcopos privati commodi caussa ab una in aliam ecclesiam migrare.

CAPUT IX.

Maximinus, Gordianus, Philippus, Imperatores.

Julius Maximinus Thrax, ex obscuro genere natus, parentibus Mecca Gottho, & Ababa natione Alana, ut Symmachus ait, nulla re alia fuit nobilis nisi vasti corporis viribus, & celeritate tanta, ut equi cursum adæquaret: unde ad omnes militiæ honores gradu facto, Alexandro Severo occiso humanæ salutis anno ducentesi-
mo trigesimo sexto, rempublicam occu- 236
pavit biennium, & menses aliquot. Imperii initio Germanorum motibus compositis,

positis, Gordianum Africæ Præsidem ab exercitu Imperatorem salutatum, subsecutam approbationem senatus, cum Sirmium esset allatum ubi bellum in Sarmatas parabat, Romam converso itinere, vindictæ studio ardens, dum in Aquileiæ obsidione moram trahit, novo nuncio allatum est: Gordiano & filio cognomine in Africa sublatis, Albinum, & Pupienum, senatus suffragio novos Imperatores fuisse factos, magis desperata venia, quam quod satis esset, animi ad Maximinum vindicandum. Eo nuncio milites exciti, facto in prætorium impetu, Maximinum trucidarunt: respublica & Christianorum natio magno periculo metuque liberatæ. Bellum enim in Christi sectatores concitarat, ac præsertim ecclesiarum Præsides præcipuo odio susceperat exagitandos. Maximus & socii hoc tempore pro religione sanguinem profudisse memorantur, ad Bufragani montis specum, à Tarracone viginti quatuor millibus passuum. Unde is ad necem extractus est, eo loco templo dicato colitur; & fortassis Maximus hic est, quem cives Tarraconenses vulgo Sanctum Magi nuncupare soliti sunt; Balbino & Pupieno intra primum imperii annum prætorianorum furore sublatis, Gordianus primi Gordiani nepos, ac vix quindecim annos natus, cum antea Cæsar esset & imperii successor designatus, rempublicam cœpit administrare. Misithei soceri auspiciis Persico bello confecto, quo tempore summa pollicebatur: Julii Philippi prætorii Præfecti fraude periit, sexto imperii anno. Extant Gordiani ad socerum litteræ, quibus principalem vitam, domesticorum præsertim, fraudibus obnoxiam esse conqueritur auribus Principis multis insidiantibus, ipso suis oculis res singulas considerare non valente. Sane nullius rei gravior apud Principes penuria est, quam veritatis: cui quis locus sit inter continuos assentationis plausus omnes aulæ partes personantis? Ea sublata Principes cæcis ignorationis tenebris oppressos offendere passim quis miretur? aut quis non doleat, sine luce esse, quos Deus in fastigio collocavit: ut vitæ humanæ duces essent, & humanis erroribus succurrerent opera, consilio, auctoritate? Una medicinæ faciendæ via est, à magnis hominibus monstrata à paucis arrepta: si ad alios ministros aulæ procuratorem, amanuenses, asseclas, vir aliquis spectata prudentia & probitate accersatur si opus sit magno: cui facultas sit renunciandi Principi non vera modo, sed quæcunque de ipso fama loquetur, inanes etiam vulgi rumores & vanos. Dolorem sæpe necesse est faciat, sed ferendus est tamen, ut maxime importunus interpellator accedat, utilitatis, sanitatisque spe eam molestiam compensante. Et sunt veritates radices amaræ, fructus suavissimus. Verum nunquam impetrabimus: Principum deliciæ quantæ sunt non ignoramus, vitæ licentiam præcipuum imperii fructum arbitrantium; voces ad gratiam loquentium suavissimæ sunt: veritatis species horrida, ingrata oculis atque auribus; non est tamen desperandum fortasse non canimus surdis. Erunt quibus veritas placeat, & monstratum salutis iter publicæ privatæque, videant, & sequantur: atque intelligant, non eos qui carpunt mores vitamque rectorum perniciem afferre, sed eos qui auribus loquuntur grata, quorum est infinitus numerus in aulis Principum major, certa pestis quia blanda. Ad Imperatorum numerum revocanda oratio est. Sublati innocentis juvenis merces imperium fuit. M. Julius Philippus natione Arabs, obscuro genere, militari laude clarus rempublicam occupavit anno Christi ducentesimo quadragesimo quinto: tenuitque ultra quinquennium. Icto is sub initia cum Persis fœdere, ex quo Mesopotamiam hosti concessit, Romani imperii majestatem obscurasse visus est. Romam reversus annum secularem clausit, majori quam unquam lætitiæ significatione & ludorum apparatu, nimirum ab Urbe condita millesimum. Contra Gotthos Thraciam vastantes Marino Duci misso, ab exercitu imperium est delatum, cæteraque Augustis deferri solita, à Decio in Mœsia collatis signis ablatum cum vita. Ipse oppressi tyranni præmium ab exercitu compulsus imperium datum constanter tutatus est, Philippo, qui obviam armatus progrediebatur Veronæ in militari seditione trucidato. Cognominis patri filius, quem septennem imperii consortem fecerat, eo ingenio ut nunquam risisse ferant, Romæ ad nuncium de

pa-

241

patris nece est occisus. Origenis ad Philippum litteræ Hieronymi ætate extabant. Christianis nimirum sacris initiatum, ac non nisi sceleris suscepti prius pœna exoluta à Fabiano Pontifice ad mysteria admissum, qui affirment auctores habeo antiquos & graves; resistunt alii hanc laudem Constantino Magno tribuentes, ut primus Romanorum Imperatorum Christi Dei agnoverit majestatem. Philippi thesauris ecclesiam fuisse locupletatam nonnulli suspicantur, mores depravati simulasse potius quam implesse Christiani hominis officium declarant. Gn. Messius Decius,
250 cum salutis anno ducentesimo quinquagesimo imperium occupasset, religionem Christianam sævissime exagitare cœpit Philippi odio, ut creditum est: disciplinam ecclesiasticam multis modis collapsam externo bello astringere, atque revocare divinum numen parabat. In eo Christophorum martyrem occubuisse Nicephorus auctor est. A Getris seu Gotthis (iidem enim fuisse putantur) Mœsiam Thraciamque vastantibus, primo prælio victor, in secundo conflictu occisus est, ipse & filius cognominis, cum biennium rempublicam gubernasset. Trebonianus Gallus, cujus perfidia circumventus fuerat, imperium deferente exercitu tenuit annuum semestrique, facto cum Gotthis victoribus fœdere, ex quo tributum annuum illis pendere est pactus. Ea ex re cum despectui esse cœpisset, & Gotthos rursus tumultuantes, Æmilianus natione Afer, atque, in Mauritania Tingitana natus, ingenti prælio superasset, imperium arripuit, Galloque in acie cæso, nam obviam prodierat, quatuor tantum menses tenuit, nulla præterea re gesta ad memoriam insigni, prorsus ut in nullo Augustorum numero sit.

CAPUT X.

Valerianus, Gallienus, Claudius, Aurelianus, Imperatores.

LICINIUS Valerianus ætate septuagenarius erat cum in Gallia contra Æmilianum legionum conspiratione fac-
254 tus est Imperator, anno ducentesimo quinquagesimo quarto, non alia de causa in fastigio rerum positus, nisi ut graviori casu præcipitaret. Longæva sæpe vita calamitatibus est obnoxia, vertentique fortunæ tribuit quos secundis rebus honestarat. Septimo imperii anno in Persarum bello victus, & captus calamitosam servitutem amplius annum toleravit, Gallieno filio, quem imperii consortem fecerat, nihil minus quam de liberando patre, aut imperii majestate cogitante: Persarum, Gotthorum, & Germanorum bello non magis quassati, quam intestina triginta tyrannorum ambitione. Jamdudum respublica mole sua cœperat laborare. In his Posthumus Gallia occupata Francos auxiliares primus advocavit, gentem eatenus ignotam in historia Romana. Lollianus Gallieni jussu Posthumo superato cæsoque, se pro illo vicarium substituit cum filio ejusdem nominis, cujus esse putantur declamationes Quintiliani nomen præferentes. Tetricus Hispaniam tenuit, in quam Germanica natio per Galliam infusa totis duodecim annis urbes & agros igne ferroque vastavit. Orientis provincias Odenatus Palmerinus, eoque defuncto Zenobia uxor ad Aurelianum usque Imperatorem, majori quam pro sexu animo tutata est. Gallieni uxor fuit Cornelia Salonina, Decii Herennia Sallustia, ut lapides in Hispania non uno loco reperti declarant. Per hæc tempora Lucius Pontifex Romanam ecclesiam gubernabat, cujus extant litteræ ad Episcopos Hispaniæ & Galliæ. In his Episcoporum concilia sæpe haberi hortatur. Metropolitanis quid juris sit in finitimas ecclesias declarat; hæreticorum usu interdicit: facitque animos ad perferendas eorum temporum graves & diuturnas calamitates. Lucio successit Stephanus, quo Pontifice Hispaniæ Præsules in conventu communicato consilio duos Episcopos Martialem Emeritensem & Basilidem Asturicensem loco moverunt, lege de libellaticis postulatos atque convictos. Libellatici erant, qui syngrapha religionem deserebant: qui impio se cultu contaminabant, ii Sacrificati vocabantur, uti Cypriani epistolæ declarant.

Basilides Romam delatus Stephani Pontificis auctoritate absolutus est; nimirum ad ecclesiæ caput confugit, unde jura sacra prodire moris erat; mutari aliorum decreta perperam facta. Hispani tamen sacerdotes ea re offensi Cyprianum Carthaginensem Felice & Sabino Episcopis ad eum legatis de tota re admonent. Negat is cum aliis Episcopis consilio communicato homines desertæ fidei reos debere ad pristinos honores redire; imposita pro modo culpæ pœna recipi fas quidem esse, sed sacerdotali tamen honore atque functione detractis. Id Cornelii Pontificis decreto sancitum. Stephanum in tanta longinquitate videri in fraudem inductum. Itaque Sixtus. II. Stephani successor, litteris fortassis hac ipsa de caussa monuit Episcopos Hispaniæ: Patrum decreta convellenda non esse, neque ante legitimam cognitionem Episcopos loco movendos videri, neque absque conscientia Romani Pontificis; juste ab eo reponi, quæ per injustitiam essent ablata. Atque hi sane tres Romani Pontifices ejus belli procella consumpti sunt, quam Valerianus Imperator cum initio visus esset in religionem Christianam bene animatus, concitavit. Periit etiam Romæ Laurentius Diaconus, Oscæ in Hispania natus, Orentio & Patientia parentibus, quos Oscenses in cælestium numero habent. Sixtus. II. priusquam, esset Pontifex, Euangelii evulgandi caussâ delatus in Hispaniam, Laurentium Vincentiumque comites secum detulerat Romam rediens. Inerat in Laurentio indoles animique constantia, quam perferendis gravissimis cruciatibus ne datam Christo fidem proderet, satis declaravit; salutis anno ducentesimo
259 quinquagesimo nono, tum ipse, tum Sixtus sunt trucidati. Errant qui Decii imperio accidisse ajunt. Errant qui Decium Cæsarem Valeriani nepotem ex auctoritate Trebellii Pollionis arguto commento affingunt, magis quam ex fide Laurentium peremisse, minuti scriptores securitate maxima. Sed eodem prorsus anno, Fusco & Basso Coss. Fructuosus primus Tarraconensis Præsul, Augurius & Eulogius Diaconi in ea urbe non minori constantia illatam pro vera pietate mortem tolerarunt. Æmiliani Præsides miles, ac filia ætate parvula à milite ad considerandum excitata, sanctorum animas continuo sublimes in aera ferri viderunt, ut Prudentius est auctor. Horum exuviæ, qua caussa & tempore incertum, sed in Ligures tamen migrarunt, servanturque non procul Genua urbe in Benedictinorum cœnobio. Consequenti anno Dionysius in Sixti locum Romanus Pontifex factus est. Aureolum, qui in Illyrico rebellarat & Mediolanum in potestatem redegerat, Gallienus intra eam urbem obsidebat, cum suorum conjuratione periit, salutis anno ducentesimo sexagesimo nono, ex quo 269
primum imperare cœperat anno quintodecimo. Periit etiam minor frater Valerianus, quem consortem imperii dixerat. Vacuam rectore rempublicam Flavius Claudius occupavit. Anno proximo idem cum Paterno Consul fuit. Quibus Coss., Dionysius Pontifex ad Severum Cordubensem Episcopum litteras dedit, uti Romanæ ecclesiæ exemplo populum in parœcias tribuat mandans. Verum Claudius novus Imperator cæso Aureolo, cum Gotthos deinde & Germanos armis domuisset, Tetricum qui Hispaniam & Galliam obtinebat, an Zenobiam bello peteret incertus Sirmii morbo oppressus est, magno reipublicæ incommodo, neque minori luctu. Annum, menses decem, dies quindecim imperavit. Constantii Cæsaris magnus avunculus fuit, nam ex fratris Crispi filia & Eutropio gentis Dardanæ, Constantius est natus Magni Constantini pater. Claudii morte renunciata Quintilius alter Claudii frater, cui à senatu erat imperium delatum, rerum mole oppressus sibi mortem conscivit, septimodecimo die ex quo Augustus erat salutatus; magnum imperii ludibrium. Erat allatum millitari suffragatione. L. Domitium Aurelianum Imperatorem esse renunciatum, viribus & auctoritate potiorem. Qui inter optimos Principes locum habere potuit, ni bellicam gloriam ingenii sævitia fœdasset, atque Christianæ nationis odio gravissimo. Dacis enim domitis, quibus duæ Mœsiæ ad habitandum datæ sunt, tyrannis toto imperio, qua vi, qua voluntate ad officium redactis, Zenobiam ad Palmiram urbem captam, cum fugeret ad Persas came-

camelis quos dromadas vocant, Romam in triumphi pompa egit civium oculis, gratissimum simul & miserabile spectaculum exhibens, mirantium in fœmineo pectore virile robur atque animum malis invictum. Eum triumphum ex veteri more Romanorum Imperatorum postremus instaurasse Aurelianus memoratur. Deinde Oriente repetito, in Persas dum bellum parat, Heracleam inter & Byzantium Mnesthei familiaris fraude periit. Annos quatuor, menses undecim, dies septem rempublicam gubernavit. Aureliam ad Ligerim & Genevam ad lacum Lemanum in Gallia condidisse, qui affirment auctores habeo. Narcissus Gerundæ in Hispaniæ Galliæque confinibus, postquam Alpinis gentibus Euangelium annunciarat, occisus pro religione est, tum ipse, tum Felix Diaconus; alterum eodem nomine ea urbs præcipua religione celebrare consuevit (ne nominum similitudo fallat) alio tempore neci datum. Extant Eutychiani Pontificis Romani superiori anno in Felicis occisi locum cooptati litteræ ad Joannem atque alios Bæticæ Episcopos, Aureliano & Marcellino Coss. hoc est, salutis anno ducentesimo sep- 276
tuagesimo sexto. In iis propriè de Dei filio homine facto differitur adversus Hæreticos in Hispania novis opinionibus religionis synceritatem commaculantes.

CAPUT XI.

Quidam alii Imperatores.

A MORTE Aureliani sex mensium interregnum tenuit, novo ad eam diem certamine inter exercitum & senatum, utrique ad alteros novi Imperatoris creandi potestatem arbitriumque ablegabant; victi tandem Patres modestia militari Clau. Tacitum Augustum creant. Præcipiti ætate annos natus octo & septuaginta, non diu rebus præfuit; cum rempublicam tenuisset menses sex, dies viginti, Tharsi defunctus est. Florianus frater successor tertio deinde mense dissectis ultro venis sibi mortem conscivit; conscientia imbecillitatis incitavit, metusque M. Aurelio Probo à legionibus in Oriente Imperatore salutato, natione quidem Dalmata, obscuritatem tamen generis belli & pacis artibus præclare compensante, usque adeo ut Probi nomen nisi à patribus accepisset, veris virtutibus parare potuisset. Germanos Galliam, Sarmatas Illyricum vastantes domuit. Narseo Persarum Regi leges dedit. Vandalis & Gotthis in imperii provincias magno numero dilapsis agri in Thracia dati. E duobus imperii æmulis Saturninum in Ægypto Probi metu an gratia ipsiusmet milites peremerunt, Bonosum ad Rhenum acie victum ad laqueum adegit. Galliæ & Hispaniæ vineas ferendi facultas plena concessa, Domitiani Imperatoris interdicto abrogato. Periit in Illyrico in seditione militari, cum Persas denuo tumultuantes bello repetere maturaret; postquam annis quinque & mensibus quatuor imperarat. Severior disciplina militum odium conciliarat, & quoniam sublatis hostibus aliquando negarat exercitu amplius opus fore. Successit exercitus suffragio M. Aurelius Carus, salutis anno ducentesimo octogesimo secundo; nonnulli 282
Dalmatam, alii Gallum faciunt, ipsius litteræ Romanum. E duobus filiis quos continuo imperii consortes renunciavit, Carinum quidem in Gallia atque Hispania rempublicam curare mandavit. Numerianum autem secum contra Persas duxit. Eo in itinere Babylas Antiochenus Episcopus lege perduellionis postulatus capite pœnas dedit. Numerianum sive cupiditate cognoscendi nostra, erat enim omni liberali disciplina excultus, sive ut religioni convitium faceret, Christianis sacris interesse volentem templi aditu prohibuisse crimen erat; facinus alioqui dignum immortali laude. Omnino bello Persico profligato Carus quidem ad Tygridis ripam fulmine tactus est altero imperii anno ineunte. Numerianum autem paulo post in lectica qua gestabatur, cum ex oculis laboraret, socer Arrius Aper interficiendum curavit; imperandi ambitione affinitatis jure violato. Hunc Diocletianus ab exercitu Imperator salutatus, gladio transverberavit, illud sub ictum

ictum ipsum effatus: Gaude Aper magni Æneæ dextera cadis. Carinum bellum comparantem totius imperii obtinendi studio & spe, prælio superatum cæcidit. Quo tempore in Citeriori Hispania M. Aurelius res gerebat pro Romanis ut nonnullæ lapidum inscriptiones declarant: unde illud etiam perspicitur Imperatores (quod antea etiam factitatum inscriptio Romæ in fronte Pantheonis indicio est) per hæc tempora non Consulis modo nomen, sed & Proconsulis usurpare consuevisse. Ejus rei argumento unam è multis inscriptionem adscribi visum est, Sagunti conservatam in foro rerum venalium his verbis.

IMP. M. AVR. CARINO.
NOBILISSIMO. CAES. PIO.
FELICI. INVICTO. AVG.
PONT. MAXIMO. TRIB.
POT. P. P. COS.
PROCOS.

Præterea quod in reliquis provinciis ab Antonini Philosophi imperio usitatum erat, ut Romani gubernatores Comites vocarentur, idem deinceps invectum observatumque in Hispania. Tametsi exacto magistratus tempore dum successorum adventus expectabatur Legati Cæsarei, utroque tempore Præsides ut dicerentur in more positum observamus.

CAPUT XII.

Diocletianus & Maximianus Imperatores.

DIOCLETIANUM ex libertino sanguine natum Dalmatia dedit Im-
284 peratorem, salutis anno ducentesimo octogesimo quarto: cum optimis comparandum, ni tam multo Christianorum sanguine manus fœdasset. Imperii anno altero, Maximianum Herculeum principatus consortem dixit; paulo post Galerium Maximinum & Constantium Chlorum Cæsares creavit. Galerio Valeria Diocletiani filia uxor data, Constantio Theodora Maximiani privigna, Helenam Britanni Regis filiam, unde Constantinus, cui res gestæ & religionis amor Magni cognomen pepererunt, natus erat, repudiare coacto. Ergo Diocletianus Ægypti, Maximianus Africæ, Constantius Britanniæ motus pacarunt, eventu vario, successu demum omnes prospero. Galerium apud Persas re male gesta Diocletianus in Mesopotamia, quo domita Ægypto processerat, ignominiæ caussa pedibus ante Carpentum currere mille passus coegit, victorem paulo post triumphi persimili pompa obvius accepit; præmio & pœna continentur res humanæ: hæc ignaviam arcet; spe præmii industria alitur. Romam pacatis imperii provinciis cum rediisset, octavodecimo imperii anno bellum quod in Christianam religionem ante octo annos concitarat sævissimum crudelioribus edictis exacerbavit anno Christi
tercentesimo tertio, nimirum Coss. 303
Diocletiano VIII. & Maximiano VII. ut Augustinus est auctor; templa Christianorum everti, libros sacros exuri, Christianos homines infames haberi, & publicis honoribus arceri imperatum; additum deinde ut ecclesiarum præfecti interficerentur. Hoc bello Romæ Cajus Pontifex & Gabinus frater, atque hujus filia Susanna trucidati. Justa & Rufina Hispali lege violatæ religionis postulatæ, quod Salambonæ, hoc est, Veneris statuam ad terram afflixissent. Marcellus Centurio patria Legionensis, Tingi in Mauritania jussu Agricolai Prætorii Præfecti, cujus in Codicibus Theodosii & Justiniani mentio extat; abjecti cinguli, quod militiæ erat insigne, studio religionis, crimen objiciebatur. Hujus Centurionis duodecim filii memorantur pro vera religione graves cruciatus mortemque; tolerasse: tametsi non eodem omnes tempore, neque loco uno. Claudium,

dium, Lupercium, Victorianum, Emeterium & Celedonium, Servandum & Germanum, Acisclum & Victoriam in hoc numero qui reponant auctores habeo. Faustum, Januarium, & Martialem adjiciunt alii. Marinam præterea, cujus extat templum ab Aquis Sextiis octo millibus passuum, eo loci atque per hæc tempora occubuisse nonnulli suspicantur. Atque hæc priusquam Datianus à Diocletiano missus veniret in Hispaniam, atque impiæ immanitatis vestigia tota provincia impressa reliquisset. Cum furor impius ab extrema Hispania exorsus, qua Pyrenæi jugis disterminatur à Gallia, brevi intervallo ad Austrum Occasumque universam provinciam pervasit. Finium meta Pacem Juliam inter & Eboram ad pagum Oreolam Datianum totius Hispaniæ Præsidem fuisse declarat in hæc verba.

D D. N N.
AETERN. IMPP.
C. AVR. VALER-
IO. IOVIO DIO-
CLETIANO. ET
M. AVR. VALERI-
O. ERCVLEO
PIIS. FEL. SEMPER AVGG.
TERMINVS. INTER
PACENS. ET. EBORENS.
CVRANTE. P. DATIANO.
V. P. PRAESIDE. H. H.
N. M. Q. E O R V M
DEVOTISSIMO.

HEINC. PACENSES.

Prorsus Datiani sævitia Felix & Cucufatus in Africa quidem nati, cæterum in Hispaniam appulsi studio Christiani nominis amplificandi, Felix Gerundæ, Cucufatus Barcinone occisi sunt; ubi etiam Eulalia interfecta est ab Emeritensi diversa. Cæsaraugustam appulsus Engratiam (Prudentius Encratim vocat) cum Ruscinonem ad sponsum properaret ab extrema usque Lusitania trucidavit; & cum ea decem & octo comites itineris. Ad hæc innumera civium multitudo neci data. Corpora exusta una cum sceleratorum hominum corporibus, ne videlicet à Christianis colerentur, ut erat in more positum. Cineres in massas conglobati discretique ab aliis, massa candida dicti sunt. Quod in Africa trecentis aliis martyribus in calcem ardentem jactatis, quo die cæsus est Cyprianus, contigisse Prudentius est auctor, ut eorum cineres dicerentur massa candida. Valerius ejus urbis Episcopus, & Vincentius Diaconus Valentiam ad dicendam caussam missi, si quo modo itineris longinqui labore & spatio temporis mentem mutarent. Valerius exilio mulctatus tantum ad montes, qui Cinga flumine alluuntur, vitæ reliquum exegit. Datianus fortassis præcipiti ejus ætati dandum judicavit, ne majores subire cruciatus cogeretur. Vincentium autem cum neque de sententia decederet, neque libros sacros proderet, quod qui fecissent ab eo crimine traditores per ea tempora cœperunt vocari: consumptis omnibus cruciatibus ferri ignisque peremit. Corpus ejus ex promontorio Sacro, quo fuerat delatum metu Maurorum Hispaniam universam vastantium (unde illi promontorio D. Vincentii nomen) Alfonso primo Rege Lusitaniæ Olisiponem migravit, ejus provinciæ urbem primariam, uti alio loco est explicandum. Compluti Justus & Pastor vix dum infantiæ annos egressi occubuerunt in campo Laudabili, ubi progressu temporis augustum templum eorum nominibus excitatum

tum eſt, inclytum miniſtrorum numero erudioneque; corpora ex vario errore ob Maurorum infeſtationem, anno tandem humanæ ſalutis milleſimo quingenteſimo ſexageſimo octavo, Phillippo II. Hiſpaniæ Rege agente, Oſca Complutum relata atque in eodem loco ubi ſanguinem profuderant collocata. Emeritæ Eulalia quatuordecim annos nata, & Julia ſocia trucidatæ. Toleti Leocadia virgo cruciatuum metu & pedore carceris exanimata periit. In Gotthicis precibus inter confeſſores, in Romanis inter martyres ponitur, haud magno quidem diſcrimine. Leocadiæ corpus in Hannoniæ montibus Benedictini ſocii in S. Gisleni monſtrabant, Hiſpanæ an alterius incertum: Hiſpanæ, ut credamus inclinat animus. Iniqui judices cur ſimus in noſtra cauſſa? Nam quo hæc tempore commentabamur, Philippus II. Hiſpaniæ Rex poſtliminio patriæ reddidit, incredibili hominum concurſu plauſuque ad ſextum kal. Maii, anno milleſimo quingenteſimo octogeſimo ſeptimo, inſitæ pietatis monimentum præclarum omnibus ſeculis.

CAPUT XIII.

Quo loco ſita ſit Elbora.

TOLETO relicta Datianus Elboram abiit. In eo oppido Vincentius alter comprehenſus, verbiſque Præſidis caſtigatus, cum de conſtantia animi nihil mutaret, dato evadendi ſpatio Abulæ profugus pro religione occubuit, ipſe ſororeſque ejus Sabina & Chriſteta, fugæ auctores & comites. Hæc in confeſſo ſunt: illud dubium, qua in Hiſpaniæ regione Elbora ſita ſit; quo nunc nomine excifa an ſuperſtes, vicina Toleto, an diſſita procul: inter viros præcipuæ eruditionis opinione, magnis animis, parique contentione diſceptata quæſtio. Luſitani fere gentilem ſuum Vincentium fuiſſe contendunt, Eboræ natum, urbe in ea gente nobili antiquaque; reſiſtunt alii, atque Elboram in Carpetanis ſitam fuiſſe confirmant: noſtraque ætate Talaveram vulgo dici perſuadent. Illis major nominum ſimilitudo favet antiqui recentiſque, ducta per manus opinio, vetuſtatis monimenta: lapis quem veſtigio conſiſtens Vincentius ceræ inſtar emolliviſſe fertur: ædes paternæ ad hunc diem iiſdem veſtigiis conſervatæ, cultæque; quæ ſi levia putantur, negemus omnia, comburamus annales, ſuſceptas à populis Divorum religiones evertamus; quidvis potius quam à ſuſcepta ſemel ſententia nos dimoveri patiamur. Hæc ſunt in hanc partem argumenta valida atque præclara: quis neget? quis non videat? In alteram partem plura. Urbium Toleti, unde Datianus diſceſſit, & Abulæ ubi fugientes Martyres inſecutus neci dedit, vicinitas, Ebora longinqua: unde reverſum Præſidem, quis credat, uno juvene mactando? aut qui contendens Emeritam Eboram deviam, atque ſupra centum millia ulterius poſitam prius adiit? Verum de tota itineris ratione præſtabit ex libris eccleſiaſticis eximiæ vetuſtatis D. Leocadiæ vitam mortemque adſcribere. Braulio Cæſarauguſtanus Epiſcopus auctor; ſic multorum opinio eſt. „ In temporibus, inquit, „ illis, dum poſt corporeum Salvatoris „ adventum & pro redemptione noſtra „ ſanguinis ejus effuſionem, ab inferis „ deſcenſionem, à mortuis reſurrectionem, in cælum aſcenſionem, Euangelica eruditio ſenſim atque gradatim „ Apoſtolorum doctrina in omnem terram refulſiſſet: ſero tandem Hiſpaniæ „ finibus innotuit: eratque rara fides, „ & ideo magna quia rara. Delubra vero gentilium in omni loco ſacrilega „ effuſione ſanguinum taurorum hircorumque fumabant: & quia nonnullæ „ civitates, oppida, vici, caſtella, ſine Faunorum monſtrorumque imaginibus ex auro argentove & omni „ metallo non erant, colebantur propterea in effigie dæmones, & fides „ in Chriſto pullulans inter tantas rabies paganorum palpitabat. Conventicula vero nominis Chriſti ſecretiſſimis & abditiſſimis locis à paucis & perfectis ingrediebantur peragenda; & quantum creſcebat Chriſtiani nominis dignitas, tantum deficiebat execranda calamitas. Ita fiebat, „ ut in nonnullas urbes perfectæ fidei „ fla-

„ flagrarent incendia, ut non jam per
„ latebras occulendo, sed publice eccle-
„ siæ Sacerdotibus, & omni præpolle-
„ rent clero. Quæ fama non solum to-
„ tam Italiam sed & Byzantium peragra-
„ vit: quæ caussa fecit ut impiissimum
„ Datianum Præsidem impiissimi Dio-
„ cletianus & Maximianus Imperatores
„ ad evertendam magis quam ad guber-
„ nandam destinarent Hispaniam. Pri-
„ mum namque Galliam ut lupus cruen-
„ tus intravit, ibique exsatiatus sanguine
„ Martyrum, cadavera crapulatus ruc-
„ tans, Hispaniam aggressus est: Feli-
„ cem, Cucufatem, Eulaliam, & alios
„ quorum nomina longum est scribere,
„ gravissimis tormentis afficiens, Deo
„ animas consecravit innocuas; ac post
„ inde Cæsaraugustam, quasi leo fren-
„ dens arripuit. Quanta ibi ludibria?
„ quantaque verbera? quot cruces?
„ quot effusiones sanguinum operatus
„ fuit? Si humana lingua taceat, ipsa
„ quæ polluta est Christianorum sangui-
„ nibus terra loqueretur, & quod nul-
„ lus exceptus sit, qui bustali situ non
„ teneat redivivos ac florentissimos ci-
„ neres Martyrum locus. Inde alacri
„ profectu Complutensem ingreditur ci-
„ vitatem; protinus pro cruore lac trun-
„ catis corporibus fundens, geminas
„ margaritas in diademate nostri Regis
„ affigendas, & innocentiæ dignitate
„ velut auro conspicuas, Justum & Paf-
„ torem à terra cælo per feram impieta-
„ tem pius Dominus suscepit. Deinde
„ veniens Toletanam urbem ingressus,
„ cœpit sagaci indagatione perquirere
„ sanctorum membra, ibique reperit
„ Deo dicatam sanctam Leocadiam, ge-
„ nere nobilissimam, nobiliori tamen
„ proposito mentis ornatam, quæ non
„ diebus non noctibus pervigili cu-
„ ra ab oratione cessabat. Qui cum
„ eam præsentari suis conspectibus præ-
„ cepisset, ita affatus est: Cur te levis &
„ vana deludit circumventio, ut de tam
„ præclaro genere nata, derelinquens
„ cæremonias Deorum nostrorum, nes-
„ cio cui Christo te præferas servituram?
„ Cui beata Leocadia cum grandi auda-
„ cia ita ad hæc respondit: Non me
„ tua suasio à proposito Christi, cui
„ me integram vovi revocat, non illu-
„ sio verborum tuorum, nec blandi-
„ menta natalium, quibus me suades,
„ retrahet à servitute, vel à promissio-
„ ne Domini mei Jesu Christi, qui nos
„ pretioso suo sanguine redimens, ma-
„ gnam induit libertatem. Fremens ita-
„ que Datianus præcepit militibus arctis-
„ simis vinculis beatam Leocadiam col-
„ ligatam in carcerem trudi, cogitans
„ qualibus tormentis vel pœnis eam
„ posset affligere. Itaque Elboram in-
„ gressus, officium omne præmonet,
„ ut indagatione percurrentes, Christia-
„ nos quoscunque invenissent, ejus tri-
„ bunalibus præsentarent: statimque re-
„ pertum adolescentem quendam nomi-
„ ne Vincentium, cujus meritum no-
„ mini committebatur suo, compre-
„ hensum ejus conspectibus sistunt.
„ Quem cum Sabina & Christeta ejus
„ sororibus in Abulensem civitatem per-
„ sequens, digna Christo munera con-
„ secravit. Profectusque ab Abula
„ Emeritensem ingressus civitatem,
„ illico tribunal sibi præparari præ-
„ cepit, multoque Sanctorum crude-
„ liter sanguine fuso transmisit ad
„ Deum: inter quos sanctam Eula-
„ liam multis cruciatibus, multisque ver-
„ beribus afflictam igne applicato Do-
„ mino consecravit. Cumque in Toleta-
„ nam urbem ad beatam Leocadiam
„ percurrisset fama, genibus in oratio-
„ ne positis in eodem loco, quo re-
„ trusa tenebatur, confessionis oratio-
„ ne completa, suum Domino com-
„ mendavit spiritum: qui Martyres &
„ Confessores suos coronavit, in pace,
„ cui est honor & gloria, virtus & po-
„ testas in secula seculorum amen. Ita-
que Braulio, seu quivis alius, rem ut
gesta est litteris commendavit, Datia-
nique iter complexus est: Abulam El-
bora fugisse Martyres secutum Præsi-
dem iisdem vestigiis affirmat, nimirum
Talavera profectos, uti locorum vici-
nitas fidem facit; quod municipium
Elboram dictum Lucas Tudensis ait,
nulla diligentia, nulloque judicio di-
ces; esto, tametsi non insulso neque
inerudito ingenio fuisse, editi ab eo
libri arguunt. Certe Ptolemæus Li-
boram vocat proxima Ilurbida, si-
ta quondam ubi nunc ager est no-
mine Loruiga (sic putamus) qua-
tuor dissitus passuum millibus trans Ta-
gum;

gum: atque exadverſum loci ubi Alverchius confunditur Tago, ex Abulenſibus montibus manans. Livius Eburam urbem in Carpetanis ponit, nobilemque in paucis pugnam ad eam commiſſam Romanos inter & Celtiberos ait, Q. Fulvio Flacco Citeriorem Hiſpaniam ex prætura obtinente, iis notis deſignato loco, quas in ſuburbanum ejus oppidi agrum convenire omnes, quibus hæc conſiderare ſtudium fuit, perſuaſum habent. Sed ipſa elegantis hiſtorici verba, ex libro quadrageſimo ſubjicimus: „ Magnum, inquit, bellum ea ætate coortum in Hiſpania Citeriore. Ad quinque & triginta millia, hominum, quantum nunquam ferme antea Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciam: is quia armare juventutem Celtiberos audierat, & ipſe quanta poterat à ſociis auxilia contraxerat: ſed nequaquam numero militum hoſtem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, & caſtra locavit ad oppidum Eburam, modico præſidio in urbe poſito. Paucis poſt diebus, Celtiberi millia duo ferme inde ſub colle poſuerunt caſtra: quos ubi adeſſe Prætor Romanus ſenſit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis ſociorum equitum ad caſtra hoſtium ſpeculatum miſit, quam proxime ſuccedere ad vallum juſſum, ut videret quanta eſſent, pugna abſtineret, reciperetque ſeſe ſi hoſtium equitatum exeuntem vidiſſet. Ita ut præceptum erat fecit; per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hæ duæ turmæ oſtenderentur, dein ſubducerentur, ubi equitatus hoſtium caſtris procurriſſet. Poſtremo & Celtiberi omnibus ſimul peditum equitumque copiis caſtris egreſſi, acie directa medio ferme ſpatio inter bina caſtra conſtiterunt. Campus erat planus omnis, & aptus pugnæ: ibi ſtetere Hiſpani hoſtem expectantes. Romanus intra vallum ſuos continuit per quatriduum continuum, & illi eodem loco aciem inſtructam tenuerunt: ab Romanis nihil motum. Inde quievere in caſtris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat. Equites tantum in ſtationem egrediebantur, ut parati eſſent ſi quid ab hoſte moveretur. Pone caſtra utrique pabulatum & lignatum ibant, neutri alteros impedientes. Prætor Romanus ubi ſatis tot dierum quiete credidit ſpem factam hoſti, nihil ſe priorem moturum, L. Acilium cum ala ſiniſtra, & ſex millibus provincialium auxiliorum circumire montem jubet, qui ab tergo hoſtibus erat; inde ubi clamorem audiſſet, decurrere ad caſtra eorum. Nocte profecti ſunt, ne poſſent conſpici. Flaccus luce prima C. Scribonium Præfectum ſocium ad vallum hoſtium cum equitibus extraordinariis ſiniſtræ alæ mittit: quos ubi & propius accedere, & plures quam ſoliti erant Celtiberi conſpexerunt, omnis equitatus effunditur caſtris ſimul, & peditibus ſignum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primum fremitum equeſtrium audivit, avertit equos, & caſtra repetit, eo effuſius ſequi hoſtes; primo equites mox & peditum acies aderat, haud dubia ſpe caſtra eo die ſe oppugnaturos; quingentos paſſus non amplius à vallo aberant. Itaque ubi Flaccus ſatis abſtractos eos à præſidio caſtrorum ſuorum ratus eſt, intra vallum exercitu inſtructo, tribus partibus ſimul erumpit, clamore non tantum ad ardorem pugnæ excitandum ſublato, ſed etiam ut qui in montibus erant exaudirent. Nec morati ſunt quin decurrerent, ſicut imperatum erat ad caſtra, ubi quingentorum armatorum non amplius relictum erat præſidium. Quos cum & paucitas ſua & multitudo hoſtium, & improviſa res terruiſſet, prope ſine certamine capiuntur caſtra; caſtris, quæ pars maxime à pugnantibus conſpici poterat, injecit Acilius ignem; poſtremi Celtiberorum qui in acie erant, primi flammam conſpexere; deinde per totam aciem vulgatum eſt caſtra amiſſa eſſe, & tum cum maxime ardere, unde illis terror, inde Romanis animus crevit. Jam clamor ſuorum vincentium accidebat, jam ardentia hoſtium caſtra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati ſunt. Cæterum poſteaquam receptus pulſis nullus erat, nec uſquam niſi in certamine ſpes, pertinacius de integro capeſſunt pugnam. Acie media

„ ur-

„ urgebantur acriter à quinta legione.
„ Adversis lævum cornu, in quo sui
„ generis provincialia auxilia instruxisse
„ Romanos cernebant, cum majori fi-
„ ducia intulerunt signa. Jam pro-
„ pe erat ut sinistrum cornu pelleretur
„ Romanis, ni septima legio successisset,
„ simul ab oppido Ebura, qui in præsi-
„ dio relicti erant, in medio ardore pu-
„ gnæ advenerunt: & Acilius ab tergo
„ erat. Diu in medio cæsi Celiberi,
qui supererant in omnes passim partes capessunt fugam. Hactenus Livius. Ergo manifestum efficitur, oppidum de quo instituta disputatio est, Ptolemæo Liboram esse ex regionum intervallis, mensuraque: Eburam Romanis, certe fuisse in Carpetanis constat. Ex iis vocibus Elboram factam quis miretur? quis dubitet? nisi qui nominibus commutandis vim antiquitatis ignorat. Monimenta vetustatis nihil moror: quanta in his rebus vanitas sit, quanta commenta vulgi, multis exemplis docere promptum erat. Sed & iis propria monimenta Elbora Carpetanorum opponit: Vincentii ædes, ubi nunc D. Joannis & Luciæ nominibus xenodochium est; forum quod à vicino templo sancti Stephani vocabatur, ubi incolæ persuadent Vincentium ad tribunal Præsidis saxo vestigium impressisse; in vicinis montibus, qua Abulam itur, antrum in rupibus specie horrida trium fratrum latebra omnibus circum populis nobile: in montis cacumine fugæ monimentum arx, & templum Vincentii nomine inclytum olim non religionis modo opinione, sed & amplis possessionibus locus editus, & proceris arboribus amœnus augebat majestatem; fama est olim Templariis militibus attributum fuisse, nunc Abbatia magis quam re alia insignis est, quæ in Toletani templi sacerdotis numeratur: tametsi is locus Abulensis Episcopi ditione comprehenditur. Hæc sunt partis adversæ præsidia; quæ verbosior fuit, an verior, syncero animo lector dijudicet: si quid nostrum testimonium juvat, sic nos certe putabamus. De Elboræ Episcopis in Toletanis Patrum conciliis frequens mentio extat, & monetæ Gotthorum imperio Elboræ nomine percussæ visuntur ex auro non probo: uti Gotthorum omnes. Hæc ad utram urbem referenda sint, non laboramus; sine certis argumentis in alteram partem pronunciare non constituimus; libenterque Episcopi sedem Lusitanis relinquimus Emeritæ contributam, uti Constantini Magni & Wambæ Regis divisiones Episcopatuum argumento sunt. Neque negamus Eboram urbem ea Gotthorum ætate Elboram etiam fuisse pari licentia vocitatam.

CAPUT XIV.

Descriptio Elboræ.

ID autem municipium, quo nullum pro incolarum numero Hispania lautius præstantiusque habet, & Ptolemæo Libora, Ebura Livio vocatur, Gotthorum ætate Elbora, nonnullis etiam Talabrica est, sed hos vocum Talaveræ & Talabricæ similitudo cum multis in errorem misit. Nos his commentariis, ut erit commodum, eo oppido designando promiscue his vocibus utemur, ne nominum multitudo fallat. Ad confines Carpetanorum Vectonum & veteris Lusitaniæ situm est, loco plano, in valle quatuor ea parte passuum millibus lata, superius latiori, quam plures amnes intersecant: inter alios princeps Tagus ab arenis volventibus aurum celeberrimus fama, latissimo alveo multisque receptis aquis amplissimus, ejus oppidi mœnia ad Austrum alluit, quæ sunt opere firmissimo, angusto ambitu omnino septendecim turribus horrida, quas Extrarias vocant quod æquis intervallis singulæ justi instar propugnaculi exterius protendantur. Minorum turrium major est numerus, sub quibus humilior murus altiorem ferme ex omnibus partibus ambit. Hæc mœnia, quibus nulla ex antiquis in Hispania comparari possunt altitudine, latitudine, & totius operis firmitate, quo sint tempore constructa in ambiguo est; Romanorum imperio vulgus persuasum habet, structuræ laudibus antiquitatem adjicientes. Refellunt alii ex forma operis cæmentitiis ex rietibus fere compacti: & lapides cum litteris Romanis nullo ordine, sed ut casus dabat in eo muro visuntur. Ergo

rudiori ſeculo Gotthis aut Mauris rerum potientibus, ea mœnia fuiſſe conſtructa fateamur neceſſe eſt. Gotthorum ætate nonnulli affirmant, nobis recentior ſtructura videbatur eſſe. Videbitur fortaſſe etiam aliis, ſi cum parte Toletani muri ab Wamba Rege conſtructi, ea mœnia conſerantur, eam ſpeciem multis partibus præbentia, ut recentiori memoria extructa fuiſſe appareat. Quod Raſis Arabs confirmat, à Mauris opus perfectum, noſtrorum incurſionibus arcendis, Arabum anno tercenteſimo vigeſimo quinto, nimirum ſalutis anno nongenteſimo trigeſimo ſeptimo. Ipſa Mauri ſcriptoris verba Latine facta ſubjicimus. „ In Toleti, inquit, agro quo nullus eſt latior, multa oppida & arces ſunt, atque in earum arcium numero Talavera à Græcis condita ſupra Tagum: deinde propugnaculum uti imperium alternabat Mauros inter & Chriſtianos. Murus eſt magna altitudine & firmitate, excelſæ turres. Maurorum anno tercenteſimo vigeſimo quinto. Miramamolinus Mahomadis filius divortio in municipio facto, arcem ædificari mandavit, ubi Præfecti eſſent. Hanc ego arcem, totum eum murorum ambitum interpretabar, qui latiores in Italia Galliaque viderim: nam minorem arcem, quæ intra hunc ambitum ad fluvium eſt rudiori opere, & majori ex parte labefactata, ſatis conſtat ab Alfonſo Imperatore fuiſſe poſteriori tempore conſtitutam everſis privatis ædibus, de qua re Toleti in Clementino virginum collegio tabulæ monſtrantur factæ ipſis compenſationis pro ædibus quæ ea parte ſunt ablatæ. Sed ab ea arce tamen murus alter deducitur minori firmitate, nempe plurimum ex formaceis parietibus, magnoque flexu priorem murum complectens circulo ferme totum, niſi qua parte flumen alluit. Huic tertius commiſſus eſt murus, ſuburbium amplum cingens ad Solis occaſum torrente interfluente à reliquo oppido diremptum, cui Portiniæ nomen eſt, aquis hyemalibus ſæpe exundanti, magna vicinarum ædium ſtrage aliquando. Hunc murum ingruente bello factum puto opere ſubitario: nam cum recentiſſimus ſit, multis partibus eſt everſus, rara ut veſtigia extent. Intra hunc murum agricolæ continentur. Intra alterum opifices, mercatores, & major civium pars eſt, forumque rerum venalium, annonæ copia & lautitiis cum quolibet Hiſpaniæ certans. Minori ambitu firmiorique ſtructura murus nobilium domicilia habet, quorum pro oppidi modo nullibi aut major numerus eſt aut amplior cenſus. Cæteris tenuis ferme fortuna otio deditis à commercio abhorrentibus, patriique ſoli bona & nativas opes ignorantibus. Ea parte collegium Canonicorum eſt, conjunctumque Hieronymianum monaſterium à Tenorio Toletano Pontifice Canonicis conſtructum domicilium: quod cum illi recuſarent communi menſa vivere, ne temere ſuſceptus labor eſſet, ii monachi aſciti ſunt, ampliſſimis prædiis attributis, qua Joannæ matris, cujus ſepulcrum in æde maxima monſtratur, qua Calderonis fiſco addictis ob cæſum magiſtratum, aut ex ejus teſtamento; unde ii monachi, ſe & inopes magno numero alunt, certum in annonæ difficultate perfugium. Univerſum oppidum in octo tribus diviſum eſt, parœcias nos vocamus. Præterea decem cœnobia, virorum ſeptem, tria virginum ſacrarum numerantur. In quibus opibus quidem Hieronymianum principem locum occupat: ſtructuræ autem elegantia Dominicanum: quod Garſias Loayſa ex Dominicano monacho Cardinalis Hiſpalenſiſque Præſul conſtituit monimentum præclarum, municeps noſter claris majoribus egregius ipſe primus familiæ opum conditor. Franciſcanum Ferdinandus Talavera in eo oppido etiam natus, primus Granatæ Pontifex extruxit, re & nomine vir ſanctus, obſcuro quamvis genere novus homo. Extra oppidum ipſa militari via, qua Toletum itur, templum ſatis amplum eſt Virginis Matris nomine, ſanctum omnibus circa populis: prope compaſcuus ager læta paſcua habens, frequenſque locus proceris populis, ulmiſque conſitus. Miracula non pauca tribuuntur Virginis pervetuſto ſigno, unde loci religio propagata eſt. Contributus oppido ager univerſus, latiſſimus in paucis, præſertim ultra fluvium ſupra centum millia paſſuum protenditur Latrociniis ea parte prohibendis, civium ſocietas ante annos trecentos conſtituta eſt, quam veterem

terem ſocietatem vocant, templo intra mœnia dicato: quod illi cum duabus urbibus Toleto & Civitate Regia commune inſigneque eſt, præ cæteris Hiſpaniæ civitatibus, optimiſque reditibus attributis, unde publici ſumptus tolerantur. Quadraginta circiter oppida, & pagi in eo agro ſita à ſenatu urbano jura petunt. Frumenti, vini, olei, mellis, lactis, pecoris copia eſt. Sylvæ feras alunt venationi idoneæ: piſcium affatim Tagus præbet, horti fontibus hauſtriſque irrigui præcipua nobilitate. Vicinus urbi ager humoris ſatis & pinguedinis habet: quocunque loco moveris humum intra mœnia, atque extra obvius ac paratus humor, atque aqua jugis ſtatim occurrit potui plurimum apta, unde amœnitas locis omnibus eximia, proventus magnus; ſumma, quidquid aliis civitatibus per partes tributum eſt, id omne in unum locum larga manu quaſi ſecum ipſa certans natura congeſſit. Omnium voluptatum copia, juvenes forma præſtanti, ingenio maximo, in tenera ætate enervantur, corrumpunturque, ea una injuria eſt; meliora in poſterum ſperamus, collegio Societatis Jeſu nuper inſtituto, quod litteris informanda juventute, caſtigandis moribus, in nobiliſſima ejus oppidi regione ſurgit, impenſa Quirogæ Cardinalis Toletani, ejus amplitudini non impar futurum, ſic auguramur ſperamuſque. Favere votis quid obſtat? Copiis cives alii, eruditionis laude, præclaris editis bello paceque facinoribus ornabunt, uti ſæpe faciunt, patriam: à nobis quod noſtræ opis fuit, hoc amoris pignus habeat. Neque enim fas fuit, à qua omnia accepimus, & unde primum ſpiritum vitæ hauſimus, ſilentio diſſimulare ejus laudes. Lector, ut ſperamus pio ſtudio veniam dabit, ſi tantiſper inſtitutæ narrationis brevitatiſque curſum inhibuimus, feſtinatione nova compenſaturi tarditatem. Ad hæc tempora & calamitatem Veriſſimus Maximus, & Julia fratres referuntur Oliſipone perempti, Bracaræ Victor, Cordubæ Zoilus & decem & novem alii, Centolla & Helena prope Burgos, Seguntiæ Liberata & Quiteria. Aliique quos ſi ſigillatim recenſere velimus, neque modum dicendi, neque finem reperiet oratio. Horum omnium martyrum corpora, quibus in locis hoc tempore ſint, de quibuſdam affirmare promptum eſt, de pleriſque non item, aliis alibi prædicantibus: fortaſſis in plures partes ſacris exuviis diſtractis variæ opiniones natæ, penes quos pars tantum eſſet totum habere putantibus. Omnino Euſebius confirmat beſtias ſe vidiſſe per hæc tempora ſæviſſimas neque fame neque ferro adverſus martyres irritari, tantæque procellæ præbuiſſe anſam diſciplinæ eccleſiaſticæ labem; neque dubium eſt ex his rerum fluctibus in Africa Donati ſectam excitatam. Cæcilianum Carthaginenſem Epiſcopum de gradu dejectum Donatus Numida Lucillæ fœminæ Hiſpanæ opibus ſublevatus quaſi libros ſacros hoſtibus tradidiſſet violatæ religionis poſtulabat. Ejuſdum criminis in Hiſpania Oſius Cordubenſis Epiſcopus accuſabatur, de quo iterum ſermo recurret; in Cæciliani ſane locum Majorinus prior, deinde Donatus ſuffectus eſt patria Carthaginenſis, alterque ab eo, qui primus ejus ſectæ auctor extitit. Verum hæc aliquanto poſt.

CAPUT XV.

Conſtantii & Galerii imperia.

DIOCLETIANUS republica viginti annis geſta, rerum mole feſſus, atque ex deſperatione Chriſtiani nominis opprimendi, novo exemplo imperii inſignia cum Mediolani poſuiſſet, idemque ejus hortatu Maximianus ſocius effeciſſet Nicomediæ, Conſtantius Chlorus
304 imperium ſuſcepit, ſalutis anno trecenteſimo quarto, tenuitque in Gallia, Britannia, atque Hiſpania annum, menſes decem, dies octo, longiori vita digniſſimus, cum ob alias virtutes, tantamque frugalitatem ut fictilibus uteretur, tum ob propenſam in Chriſtianorum gentem voluntatem. Obiit Eboraci in Britannia Conſtantino filio ſucceſſore felix, quem ex Helena ſuſceperat; nam Theodora Maximiani privi-

gna Annibalianum peperit Dalmatii patrem & Constantinum alterum, unde Gallus & Julianus nati sunt, consequenti tempore Cæsares: præterea filiam unam nomine Constantiam. Vixit hac ætate in Hispania Prudentius Turiasonensis Episcopus, natus Armentiæ in Cantabria, episcopali sede olim claræ, nunc redactæ ad casas postquam collegium Canonicorum Alexandri VI. Romani Pontificis voluntate Victoriam urbem migravit. Vixit etiam Rufus Festus Avienus, auctore Crinito, in historia Romana nobilis auctor. Suscepit Constantinus à morte patris imperium, anno
306 Christi trecentesimo sexto; quo anno Galerius Maximinus, qui reliquas imperii provincias Constantio concedente, an priorum Imperatorum voluntate, jam cœperat gubernare, imperii consors Severum & Maximinum ex sorore natos, Cæsares dixit. Maximinus Cæsar Orienti Præfectus, Italia & Africa Severo demandatæ. Ipse sibi Dalmatiam Græciamque retinuit. Anno proximo cum Maxentius Maximiani Herculei filius Romæ imperium occupasset, Severus in prælio occubuit. Maxentii pater Maximianus an studio juvandi filium, an intempestiva ambitione imperii quod abdicarat recuperandi, Romam accurrens, indeque à filio rejectus in Galliam, Constantini generi jussu Massiliæ interfectus est: cum hospitii jura & communis mensæ sacra, maleficio atque insidiis compensare pararet. Galerius Licinio in Severi locum substituto, Maxentiique opprimendi studio inflammatus, cum in Italiam penetrasset, indeque veritus defectionem exercitus Dalmatiam repetiisset, & religionem Christianam exagitare cœpisset, ex ulcere in inguine nato defunctus est, quinto anno evoluto ex quo cum Constantini patre cœperat imperare, Melchiade Romano Pontifice; cujus extat epistola ad Marinum, Leontium, Benedictum, cæterosque Hispaniæ Episcopos, morum exemplo, quæ facillima docendi via est atque imperandi, adhortantis subditos regere, atque inter beatos Apostolos affirmantis in pari electione discretionem fuisse potestatis: datumque Petro ut cæteris emineret. De Confirmationis sacramento nonnihil disputatum. Rubrio & Volusiano Coss. nimirum salutis anno trecentesimo quar- 314
todecimo hæ litteræ datæ sunt.

CAPUT XVI.

Constantini Magni imperium.

ROMANI, Maxentii tyrannide & improbitate fessi Constantinum ex Gallia advocandum curarunt; is Mediolani traducto in partes Licinio Constantia sorore in conjugium data, cum adversus tyrannum iter intenderet Romam appropinquanti, & de belli eventu solicito, die serena Crucis sacræ signum in cælo hac inscriptione monstratum est: IN HOC SIGNO VINCES. Itaque vexillum Regium (Labarum vocare, & quotidie milites illud adorare soliti erant) in Crucis figuram conformari mandavit, hac forma: ☧ unde Christi nominis litterarum compendium quo Hispani vulgo utuntur fluxisse suspicantur quidam, lapidis indicio ad Oretum in Hispania Valentiniani II. imperio excitati extantisque, ubi ea nota Christi nomen manifeste significatur. Crucis virtute Maxentio ad pontem Milvium victo, flumineque hausto, Roma gravissima tyrannide erepta est, religioque Christiana, in quam Maxentio sæviente multi Christiani perierunt. Dorothea & Sophronia ne stupro, de quo à tyranno appellabantur, pudicitiam fœdarent, illa occisa est, hæc sibi ultro mortem intulit: exemplo videlicet Antiochenæ fœminæ sub Diocletiano, quæ eadem de caussa parique constantia se & duas filias in subjectum flumen de ponte dedit præcipitem. Per idem tempus Maximinus in Oriente Christianum nomen vastabat multorum sanguine fuso: Catherina virgine Alexandrina, Porphyrio Magistro equitum, Petro Alexandrino Episcopo trucidatis; tanta Christianæ religionis opprimendæ rabie, ut Pilati & Christi acta omnibus ignominiæ caussis fœda toto imperio ludimagistros juberet pueris tradere memoriter ediscen-

da recitandaque. Obiit abrogatis sub vitæ finem iis edictis; quæ in Christianos erant promulgata sævissime, non tam pietatis studio, quam Constantini, cujus potentiam indies augeri considerabat, atque Licinii metu, à quo paulo ante in acie fuerat superatus. Hoc sublato neque minori sævitia, neque exitu lætiori Licinius religionem exagitavit. Verum in Pannonia semel, deinde in Bithynia prælio victus ad privatam vitam compulsus primum est; id Constantiæ uxoris precibus datum; deinde occisus, cum res novas moliri cogitaret; dignus ea calamitate, quod litteras virus publicum appellaret, tam expers earum ut ne nomen quidem suum scribere didicisset: & quoniam impia carnificina inter alios, Sebastiæ quadraginta martyres sustulit, & sua virtute & Basilii oratione nobiles. Per hunc modum respublica à domesticis externisque armis libera, atque ad unius imperium arbitriumque revocata, religio Christiana in dies singulos illustrabatur. Constantinus Imperator Romæ postquam à lepræ contagione fuerat liberatus Christiani lavacri virtute (nam Romæ fuisse baptizatum cum Crispo filio, magni auctores affirmant, & indicio est baptisterium eximium ad D. Joannis Laterani Constantini opus) nostram religionem ex eo tempore cœpit vehementius illustrare. Hanc lucem modico intervallo Arius Alexandrinus presbyter conturbavit, Dei filium Deo patri æqualem esse negans. Luciani quidem martyris auditor fuit, sed ambitione corruptus in eam ingressus est caussam. Alexandrum præsulem Alexandrinum factum, ipsius nullam rationem habitam dolebat scilicet; ab hoc initio scissa in duas partes Christianorum natio, proxima interitui videbatur esse; multis eruditionis opinione claris, tum Episcopis tum privatis nova opinio placere, neque præoccupatis ea persuasione animis saniorum cohortationes admittebantur ad aures. Osius Cordubensis Alexandriam ab Imperatore missus vocum Ousias & Hypostaseos discrimen excogitasse primus fertur pace concilianda (extat Constantini lex in Theodosii Codice ea caussa missa ad Osium). Arius concordia desperata Alexandria pulsus brevi decessit, Ario altero impietatis hærede. Hunc Imperator & sectatores Nicæam Bithyniæ advocavit, quo salutis anno trecentesimo vigesimo sexto ex toto orbe Episcopos trecentos decem & octo 326
(in numero Patrum discrepant alii) convocandos curarat. In eo conventu Arii placita improbata. Meletius Episcopus de gradu dejectus, quod Petri Alexandrini Episcopi recipiendis lapsis facilitate accusanda Ægypti ecclesias turbasset. Pascha sancitum quo die toto orbe celebrarent. Paphnutii consilio permissum viris sacratis uxores retinere, laxata videlicet in Oriente disciplina ecclesiastica. Præterea Arii libros igni tradere capite sancitum. Et auctorem habeo, qui rationem computandi per indictiones ait in Nicæno conventu esse excogitatam ab anno salutis trecentesimo tertiodecimo, sumpto numerandi principio: quo anno Constantino constabat Crucis signum in cælo fuisse indicatum. Affuit in hoc conventu Osius (sunt qui præsedisse putent) Silvestri Romani Pontificis vicarius, cum presbyteris Vito & Vincentio Roma legatis. Atque hæc in Oriente. In Hispania autem concilium Eliberrinum est habitum. Erat Eliberris in ea Bæticæ parte sita, ubi nunc Granata; argumento est Granatensis porta, vicinusque ei urbi mons, quibus vulgo Elviræ nomen faciunt; nam qui hoc concilium Illiberi affirmant esse habitum ad Pyrenæi montis radices, quam vulgus hodie Colibrem vocat, nominum argumento refelluntur: & quoniam ex veterum codicum fide deprehenditur nullos ex vicina Gallia atque ea Hispaniæ parte conventui interfuisse: sed ex iis urbibus tantum quæ ei Bæticæ parti propinquæ erant. Tametsi Valerius Cæsaraugustanus sexto loco numeratur, septimo Melanthius Toletanus. In hujus concilii canonibus virginum Deo sacratarum mentio facta est; menses Julius & Augustus jejunii lege solvuntur. Uxoribus interdicitur litteras dare, aut accipere insciis maritis. Imagines in templorum parietibus depingi vetitum, ne videlicet tectorio decrustato fœdari contingeret. Extat præterea Metropolitanorum mentio, cum hactenus primæ sedis Episcopi vocarentur. Toletum, Tarraco, Bracara, Emerita, Hispalis, eo

honore decoratæ sunt, descriptis cujusque finibus, ut quidam arbitrantur per hæc tempora atque in ipso Eliberritano conventu, Constantini jussu: quod quoniam certa fide caret in medio relinquimus. Eam tamen divisionem Rasis Arabis verbis adjecturi commodiori loco sumus, vetusti auctoris neque contemnenda auctoritate. Et constat Wambæ Regis ætate atque industria eam distributionem primarum sedium majori diligentia factam contributis, ac designatis iis Episcopis, qui ab unaquaque majora jura peterent. Sane exemplo reliquarum imperii provinciarum Hispanica gubernatio multum ab antiquo immutata est. Byzantio enim in Thracia instaurato (nam à Severo dirutum erat) Constantinus Romani imperii majestatem in eam urbem Roma transtulit, in quo gravissime peccatum est, ut rerum eventus declaravit: Imperatorum corporibus atque animis effœminandis terræ natura & cæli sub quo alebantur conditione, deliciarum copia Martiam Romanorum indolem debilitavit. Quindecim legiones quæ Rheni Danubiique ripas præsidio obtinere solitæ erant, unde majus periculum imminebat propter indomitos & barbaros earum gentium animos sublatæ; in quo quid secutus fuerit Constantinus clam est, & fortassis gravissimo stipendio imperii vectigalia voluit liberare; pro uno quatuor Præfecti prætorii denuo instituti, penes quos bello paceque summa esset auctoritas; duo in Oriente res gerebant: totidem in Occidente. Horum alter Italiæ præesse cœpit, Galliæ alter contributa Hispania, quam per Vicarium gubernaret. Ad hos liberum erat, qui vellet à provinciarum Præsidibus provocare. Erant Comites, quibus in milites jus & potestas tribuebatur: erat Magister scholæ, cui res frumentaria curæ erat, aliaque præterea Magistratuum nomina, quæ ut sigillatim referantur non arbitror fore necessarium. His rebus peractis obiit Constantinus Magnus anno Christi trecentesimo trigesimo septimo, cum 337
rempublicam gubernasset annos triginta, menses novem, dies septem & viginti; neque in tanto virtutum splendore reprehensione caruit, tum ob Crispum filium occisum. Fausta noverca (nam ex Minervina priori Constantini conjuge genitus erat) intentati stupri accusarat falso: quod cum esset exploratum, ipsa etiam capite pœnas dedit; tum ob suspicionem violatæ religionis, cum sub vitæ finem in Arium propensior Athanasium Alexandrinum Episcopum insectatus fuerit. Sunt qui putent Nicomediæ ab Eusebio Nicomediensi Ariano homine fuisse baptizatum extrema ætate, cum Christi exemplo in Jordane cuperet; nimirum nominum similitudine decepti ad patrem transtulerunt, quæ Constantio filio tribui æquius est: ejus præsertim auctoritate permoti, qui studio Arii sectam illustrandi cæteros in errorem misit. Prorsus has ob caussas ecclesia Latina Constantini nomen, quod alioqui tantæ virtutes mereri videbantur, consecrare noluit, quamvis Græcæ ecclesiæ exemplo provocante Aprilis die vigesimo Constantini nomine diem festum celebrantis.

CAPUT XVII.

Constantini Magni filii.

Tres Constantini Magni filii Constantinus, Constantius, Constans Cæsares à patre non uno tempore dicti, mortuo successere. Constantinus ætate maximus Occidentis provincias trans Alpes accepit, Orientis ætate proximus Constantius, Constans ætate minimus Italiæ, Africæ, atque Illyrico est præfectus; sic pater testamento sanxerat; ex quo Dalmatius etiam Imperatorum patruelis in Oriente Cæsar est constitutus. Hunc Constantius in militari tumultu intra primum annum occidendum curavit, majores quam pro conditione scilicet spiritus gerentem. Constantinus tertio imperii anno hostium insidiis circumventus periit ad Aquileiam, quo processerat adversus Constantem, injuriam vindicaturus ferro sibi factam iniqua imperii partitione. Sunt qui Constantinum Arianorum opinionibus corruptum esse confirment. Athanasii restitutio reclamat ejus potissimum hortatu à Constantio fratre facta, cum à patre sub vitæ exitum relegatus

gatus

gatus esset in Galliam. Denuo exulantem Constantii Augusti metu, synodi Sardicensis, Julii Romani Pontificis, Constantis Imperatoris auctoritate, atque hortatu ecclesia Alexandrina recepit. Constantinopolitana Paulum eadem de caussa relegatum. Synodo Sardicensi Osius Cordubensis totius controversiæ præcipuus disceptator, Annianus Castulonensis, Costus Cæsaraugustanus, Domitianus Pacensis, Florentinus Emeritensis, Prætextatus Barcinonensis, ex Hispania interfuerunt, longinqua profectione suscepta studio revocandæ pacis. Eam provinciam cum Constans appeteret Helenæ occisus est (hodie Helna dicitur in Ruscinonensi tractu) tertiodecimo imperii anno. Cædis auctorem Magnentium Galliam Hispaniamque occupantem Constantius, Gallo patruele Cæsare prius in Oriente designato, collatis in Illyrico ad Murtium signis devicit. In eo prælio hostes viginti quatuor millia ceciderunt, ex Constantii copiis millia ferme triginta. Ea strage imperii vires penitus sunt debilitatæ; tyrannus Lugduni, quo se ex fuga contulerat, rebus desperatis mortem sibi conscivit: ejusque exemplo Decentius frater, quem Cæsarem renunciarat. Itaque cunctis provinciis denuo sub unius imperium revocatis Sirmii in Illyrico Episcoporum conventus habitus est adversus Photinum ejus urbis Episcopum, Christum Deum esse negantem. In eo conventu binæ fidei formulæ de scripto conceptæ sunt, vocis Homusii usurpatione pacis studio vetantes; tertiam, quæ vulgo circunfertur, Marcus Arethusæ Præsul Arii opinionibus imbutus evulgavit. Iis fidei formulis suscipiendis Osius Cordubensis venerandam caniciem sugillasse fertur, valde care æstimans pauculos vitæ annos quot illa ætas recipiebat. Synodus Mediolanensis Constantii opera, cum Romam proficisci pararet, habita: opera Paulini Treverensis Dionysii Mediolanensis, Eusebii Vercellensis, Luciferi Calaritani re infecta dissipata est. Athanasium à morte Constantis rursus exulantem damnari non ferebant. Iis ergo in exilium actis, Romæ à Constantio Liberius etiam Pontifex relegatus est, Felice substituto. Arimini numerosus Episcoporum conventus (nam supra quadringentos confluxerant) instauratus. In eo Arianorum fraude, ac præsertim Valentis & Ursacii, quorum præcipua erat apud Imperatorem auctoritas, Episcopis circumventis vox Homousii antiquata est, Synodi Sirmiensis exemplo, quasi voce tantum sublata sententiis conspirantibus. Verum cum Arii sectatores eam sectam anathematis ignominia notari non ferrent, fraude detecta ingemuit orbis se repente Arianum factum; liceat Hieronymi verbis uti. Itaque Seleuciæ Episcopi numero centum sexaginta sex, Homousii voce expuncta reliqua Concilii Nicæni decreta retinenda censuerunt. Verum hæc aliquanto post; ad Osium redeamus, quem affirmant Potamio Olisiponensi Episcopo insectando, quasi Arianus esset ab Imperatore ex Hispania, quo se contulerat otii caussa in Italiam ad dicendam caussam revocatum, an suppliciorum metu, an non satis sui compotem Ariminensis Synodi fraudibus consensisse: reducem in Hispaniam à Gregorio Eliberrino Episcopo execratione devinctum, dirisque devotum, Cordubæ quo à Clementino Vicario Gregorius Osio postulante fuerat vocatus, ore fœdato atque distorto repente ad ipsa tribunalia, ubi præsens uterque disceptabat, corruisse in terram & succolantibus famulis domum relatum brevi animam exhalasse, haudquaquam mente ad sanitatem revocata, ad inconstantiæ rerum humanarum exemplum & ludibrium singulare. Gallum Cæsarem Imperator pridem in Oriente interficiendum curarat, homo natura suspicax, & qui multorum criminationibus faciles præberet aures. Galli fratrem Julianum ex monasterio detractum paulo post Cæsarem dixit, Helena sorore connubio juncta. Alemanorum motibus Galliam vastantium compescendis, quod facere ejus ductu cogitabat, opus erat auctoritate. Ipse bellum Persicum animo agitabat. Eo tempore rursus Athanasius Principis furorem vereri, rursus latebras captare coactus, usque ad obitum Constantii. Re enim male gesta in bello Persico, Julianoque Lutetiæ Imperatori salutato dum obviam progreditur, Antiochiæ Baptissimo (nam tandiu distulerat, aut forte

ab Arianis ut in more erat rebaptizatus est) Arianorum ritu procuratus obiit anno hujus seculi trecentesimo sexagesimo
361 primo, ad tertium Nonas Novembris. Imperium tenuit annis quinque & viginti, mensibus quinque, diebus quinque. Quo tempore in Hispania contigit, ut pueris lumen sub noctem inferentibus, atque pro more (unde manavit ut illatis luminibus inter se salutent in Hispania) dicentibus, Vincamus, Vincamus, Romanus quidam verba puerorum crudeliter interpretatus, districto gladio hospitem cum omni familia jugularit: Ammianus Marcellinus auctor, nulla loci aut personarum designatione. Florebat in ea provincia eruditionis laude Clemens Prudentius Calagurritanus patria, à militia & foro cum ætate ad pangenda sacra carmina traductus, atque multorum martyrum laudes celebrandas, qui cum Christo regnant in cælo: tum Pacianus Barcinonensis Episcopus Novatianos scriptis exagitabat. Paciani filius Dexter fuit Hieronymi familiaritate nobilis, cui librum de Scriptoribus Ecclesiasticis dicavit. Præterea Juvencus Presbyter his senior Christi actiones luculento carmine celebrabat.

CAPUT XVIII.

Julianus & Jovianus.

JULIANUM, quem Constantius insectabatur vivens, moriens successorem testamento reliquit, summo virum ingenio, atque præcipua eruditione; meritoque magnis Imperatoribus exæquandum si veram pietatem, qua à teneris annis imbutus erat, ad extremum spiritum retinuisset: neque se ætate confirmata Libanio præceptori corrumpendum tradidisset, religione deserta, unde Apostatæ cognomen invenit. Augustus factus studio cunctorum animos demerendi, catholicos quidem ab exilio revocavit, uno dempto Athanasio, quem quod à Constantii morte suam ecclesiam repetiisset, latebras denuo metu mortis captare compulit. Templi Hierosolymitani instaurandi copia Judæi facta, erumpente ex ipsis fundamentis igne cessarunt. Græcæ superstitionis cultoribus ditum Deorum templa, quæ erant à Constantino Magno clausa frequentare. In Christianos ex insidiis potius quam aperto marte grassatum, intercluso ad publicos honores aditu, sapientiæ atque eloquentiæ addiscendæ sublata facultate, in Græcorum scholis. Ea ex re Christianorum ingenia excitata: ac præsertim Apollinarii duo soluta astrictaque numeris oratione, non paucos libros evulgarunt. His initiis exitus consentaneus fuit. Persico bello suscepto cum initio prospere successisset, interfectus est. Cædis auctor ignoratur; quidam sagitta dixerunt in incertum emissa, vel à suis vel ab adversariis. Alii à Mercurio Martyre, hastæ indicio in ejus sepulcro repertæ perfusæ sanguine; ex divina plane voluntate magnoque reipublicæ Christianæ commodo & gaudio, ætatis anno altero & trigesimo. Imperavit anno, mensibus septem, diebus septem & viginti. Post mortem Juliani Fl. Jovianus oblatum ultro ab exercitu imperium, initio quidem recusavit, professus se religione prohiberi Christianum hominem non Christianis imperare: deinde universis Christianos se esse clamantibus, eorum votis acquievit. Imperio suscepto, exercitum Juliani temeritate in supremum discrimen adductum, fœdere cum Persis facto, necessario magis, quam honesto, liberavit. Honores Christianis redditi, ecclesiis vectigalia: exules atque in his Athanasius revocati. Quibus initiis nova lux piorum nationi affulsisse videbatur, procella sedata, cum in Galatiæ Bithyniæque confinibus carbonum novique cubiculi vapore interclusa anima, defunctus est ætatis anno quadragesimo. Menses septem, dies duos & viginti rempublicam tenuit, & pœna capitis sanxit sacratæ Virginis pudicitiam etiam conjugii prætextu attentare.

C A-

CAPUT XIX.

Valentiniani & Valentis imperia.

FLAVIUS Valentinianus patria Pannonius, Gratiano patre, Joviano successit: militari suffragio factus Imperator, à frænaria quidem arte, ob prævalidi corporis vires, atque exactam prudentiam per omnes militiæ gradus, prætorii præfecturam consecutus. Cæterum religionis Christianæ cultor eximius, qui Juliano Imperatore, militiæ cingulum abdicarat, religionis studio, & ad idolorum templum æditüo ob aspersam forte fortuna aquam lustralem in ejusdem oculis alapam infregerat. Simili studio factus Imperator Romanos cives in partes scissos atque de Pontificis electione tumultuantes compescuit, Ursicino ad Episcopatum Neapolitanum ablegato, qui seditionis extitit caussa; nam Liberio Romano Episcopo defuncto, pars festinatis comitiis Ursicinum in defuncti locum subrogarat, pars potior & sanior Damasum. Hic natione Hispanus fuit, an Egita urbe in Lusitaniæ parte ea natus, quæ Durio & Minio comprehenditur, & hodie Guimaranes vocatur: an Tarracone, an Madriti in Carpetania auctores in diversum trahunt. Ergo cum se uterque legibus creatum diceret æmulum vitio, tanta contentione seditio exarsit, ut in basilica Sicinini uno die centum triginta septem homines fuerint occisi, auctore Marcellino ejus ætatis historico. Quo loco Pontifices Romanos vehiculis procedere criminatur, & convivia eorum regales mensas superare. Hac tempestate sedata, adversa Damaso factio non quievit; prorsus adulterii lege postulatus in Episcoporum conventu innocentiam tueri compulsus est. Ariminensem synodum adulterinam pronunciavit: nimirum absque conscientia & consensu Romani Pontificis habitam. Auxentius Mediolanensis Episcopus gradu dejectus, quod Arii væsaniam sectaretur. Psalmos alternis in templis decantari adjecto in fine versu Gloria Patri: atque sacrorum initio peccatorum confessionem præmitti sanxit. Duobus templis exædificatis Romæ religionem auxit, altero D. Laurentii nomine, altero Apostolorum ad Catacumbas via Ardeatina: ubi ipsiusmet matris, atque sororis corpora tumulari curavit, atque perfecit. Hieronymo arcta familiaritate conjunctus fuit ob similitudinem studiorum: nam & Romanorum Pontificum vitas ad suam ætatem eleganti copiosoque volumine complexus est, unde eæ Pontificum vitæ sunt consarcinatæ, quæ Damasi nomine circunferuntur, alioqui indignæ tanta eruditione viro. Obiit cum Christiana sacra annos octodecim, menses duos, dies undecim gubernasset. Verum hæc aliquanto post: ad res imperii revocetur oratio. In Oriente Procopio Duce, qui Juliani propinquus erat, & in Imperatoris nomen invaserat, magni motus excitati Valentis diligentia, qui à fratre Valentiniano sub initia, imperii fuerat socius declaratus, brevi compositi sunt æmulo in Phrygia victo, atque suorum proditione in potestatem redacto. Eodem tempore Valentinianus Germanos domarat, & Saxones (hujus gentis hoc loco primum mentio reperitur in historia Romana) Gotthos ex Thracia, Parthos ex Syria depulit: Scotos in Britannia, Sarmatarum arma in Pannonia compescuit. Qua ipse, qua ipsius Duces tanta bella profligarunt. Obiit Bregetione in Germania Quadorum bello occupatus quintodecimo kalend. Decembris, anno trecentesimo septuagesimo quinto. Imperium tenuit annos undecim, menses 375
octo, dies duos & viginti. Duos filios reliquit Gratianum ex priori conjuge nomine Severa, atque hac superstite ex Justina Valentinianum. Qua re præsertim cum lege lata duarum uxorum fecisset potestatem, superiorem gloriam fœdavit magna ex parte: & quoniam religionis professionem liberam esse voluit ut Marcellinus est auctor. Interea in Oriente Valens catholicorum ecclesias vexabat. Dominicæ uxoris blanditiæ atque Eudoxi Constantinopol. Episcopi fraudes, à quo Arianorum ritu se baptizari permiserat, à mente deduxerant; usque eo, dum Edessæ Catholi-

tholicorum conventum immisso in templum milite dissipari curaret; ne faceret Modestus ejus urbis Præfectus deterruit, major hominum frequentia concurrerat quidvis pati parata, fœminaque præ studio festinandi ne occasioni deesset, necdum satis honeste induta filium infantulum ad non dubiam mortem raptabat. Multi Sacerdotes in quos præcipue iratus erat exilio mulctati; in his Eusebius in Cappadocia Cæsariensis Episcopus vir tam bene meritus de religione, quam alter Eusebius Cæsariensis Cæsareæ in Palestina Episcopus historiæ ecclesiasticæ scriptor eruditione nobilis fuit. Eusebii Cappadocis successor Basilius minis, & pollicitationibus solicitatus est, ut à catholica fide deficeret, quas ille constanter repulit, & sua virtute & multorum exemplo incitatus, pro unica divinorum dogmatum syllaba mortem oppetere, si res ferrent, paratum se esse palam prædicans. Atque hæc Valentiniano superstite; nam post illius obitum eo amentiæ prolapsus est Valens, ut magicis incantationibus deditus Jamblicho adjutore (hic Procli magister fuit) nomen successoris investigandum curaret. Alphabeti litteræ in terra describebantur, tot frumenti granis per litteras distributis; vate nescio quid obmurmurante, ex quibus litteris Gallus prima grana caperet, eæ nomen quod quærebatur designare credebantur: unde divinatio per gallum dicebatur; aliis litteras stylo contrectare placebat. Prodierunt sane litteræ Theod. unde Valenti occasio nata in Theodatos, Theodoros, Theodulos sæviendi; quasi possit humano consilio divinum labefactari. In ea carnificina Honorius Theodosius Italicæ in Hispania natus atque ex Trajani posteritate occisus est, sub vitæ finem lavacro Christiano procuratus, Britanniæ, atque Africæ motibus compositis clarus: unde Magistri equitum honorem consecutus erat. Reliquit is ex Thermantia uxore filios duos Theodosium & Honorium. Insuderat se per idem tempus in imperii provincias Gotthorum numerosa multitudo Fridigerno & Athanarico Ducibus; nato inter eos dissidio, ut in pari potestate fieri amat, partem Valens prælio facto cæcidit. Aliis Athanaricum secutis in fœdus aceptis Mœsiam etiam ad habitandum dedit, sed Arianam sectam professis; quo tempore Ulfilas ejus gentis Episcopus Gotthicos characteres excogitasse fertur à Latinis discrepantes, & in Gotthicam linguam utrunque testamentum transfudisse, Arianæ certe sectæ suscipiendæ genti auctor. Omnino Gotthi denuo tumultuantes, ut erat gens quietis impatiens, in Thraciam invecti ad Hadrianopolim collatis signis Valentem obvium prælio superatum peremerunt. Mortis genus morte ipsa gravius fuit. Intra casam rusticanam, quo se receperat, injecto igne cremarunt, nulla relicta prole, quarto anno post Valentiniani obitum: violatæ religionis condignum supplicium, atque quod præcipiti temeritate Gratianum fratris filium ad auxilium festinantem noluit expectare spe ferox humanæ imbecillitatis immemor. Fridigernus reparatis viribus confisus, Romanorum injuriis consternatæ ad arma genti se Ducem præbuerat.

CAPUT XX.

Gratianus, Valentinianus, & Theodosius Imperatores.

FLAVIUM Gratianum pater ante aliquot annos Cæsarem dixerat; is mortuo, continuo successit salutis anno
375 trecentesimo septuagesimo quinto: exercitus suffragatione Fl. Valentinianus frater ætate puer adjunctus est exæquata imperii potestate. Mortuo Valente cum Gotthorum arma in Oriente volitarent, iis comprimendis magno viro & Duce opus erat. Theodosius Italica patria, ab extrema Hispania, quo post cædem patris se receperat, advocatus vir domi militiæque clarus & ex multarum rerum tractatione prudentia singulari, Gotthorum audaciam, quæ eo usque processerat ut Constantinopolim ipsam obsidione tentarint, armis virtuteque repressit; pax petentibus data, atque sedes ad habitan-

bitandum; icti fœderis obses, Athanaricus Fridigerni successor in Theodosii venit potestatem; cui rerum gestarum merces Orientis, quod pacaverat, imperium fuit, Gratiano concedente ut Theodosius tertius Augustus accederet, vir ad alias virtutes religionis studio inflammatus; nam Gratiano V. & Theodosio Consulibus lege sanxit Damasi Romani Pontificis & Petri Alexandrini Episcopi de religione, quæ sectarum opinionibus distrahebatur, placita rata haberi. Amphilochius Iconii in Lycaonia Episcopus, ejus legis suasor extitit hac arte. Imperatore salutato, Arcadium patri assidentem imperii nondum consortem insalutatum cum contempsisse visus esset, contemptus caussam rogatus, tuo ipsius, inquit, exemplo ita feci, filium Dei ab Arianis contemni æquo ferentis animo. Triennio post Merobaude iterum & Saturnino Consulibus
383 nimirum salutis anno trecentesimo octogesimo tertio: tum Arcadius imperii consors à patre Theodosio factus est septimodecimo kalend. Februarii: tum Synodus Episcoporum Constantinopoli habita, inter generales secunda. In eo conventu Meletius Antiochenus Episcopus per quietem Theodosio ostensus ipsi imponere diadema, ab eodem nullo indicante cognitus est, vultu considerato quem videre sibi visus fuerat. Nectarius Senator necdum sacro lavacro procuratus ad Episcopatum Constantinopoli; agente Imperatore evectus est, Gregorio Nazianzeno in patriam concedente quem magna civium pars prælatum cupiebat, ejus diligentia hæresi repudiata ad sanitatem perducta. Præterea qua caussa is conventus potissimum est habitus, hæreses omnes reprobatæ ac præsertim Macedonii Constantinopol. Episcopi perperam de Spiritu sancto, quem in rerum aliarum ordinem redigebat, sentientis. Acta atque decreta omnia Damaso Romano Pontifice probata: novumque fidei symbolum; in quo de Spiritu sancto ex patre filioque procedere affirmatum est; sic Synodus Forojuliensis ait ante octingentos annos habita. Id symbolum Nicæno ut substitueretur sacris celebrandis auctor extitit Damasus, qui consequenti anno defunctus est. Interea. Maximus & ipse natione Hispanus Britannia, ubi primum rebellavit, Gallia atque Hispania imperio occupatis Gratianum ad Lutetiam obvium factum vicit in pugna, prope Lugdunum etiam Andragatius dolo interfecit: cum imperasset septem annos, menses novem, dies novem nulla ex se prole, eam meritus certe laudem, quod primus Imperatorum pontificiam stolam pontificatus insigne ex veteri Romanorum ritu & superstitione, constanter repudiavit. Gratiani uxor Læta & Socrus Pissamena Romæ ad ejus urbis vastationem vixerunt cultu regio. Theodosius publica vectigalia designarat, unde vitam & solitudinem sustentarent. In Hispania dissidia de religione vigebant. Priscillianus Gnosticorum sectam excitabat: cujus sectæ Hadriani imperio docuimus femina à Marco quodam Ægyptio Basilidis discipulo pridem sparsa. Fuit Priscillianus homo copiosus & generis nobilitate clarus, in ea Hispaniæ parte natus, cui Calæciæ nomen est. Inerant præterea multa animi, & corporis bona: vigilare multum, famem sitimque tolerare, has virtutes non minora vitia fœdabant: inquies animus & turbulentus, atque ex profana scientia mentis elatio. Ingenii dexteritate & accommodatis ad tempus officiis Instantium, & Salvianum Episcopos sectæ conciliavit. Hos Idacius Emeritæ civitatis Præsul Hieronymi laude nobilis Agidini Cordubensis Episcopi monitu exagitandos cum suscepisset, vulnus recruduit: latiusque serpsit malum, quod contrectatum cautius fortassis curationem recepisset. Ad illud extremum & ultimum deventum, ut in conventu Episcoporum Cæsaraugustæ habito ea de caussa, utrique in re præsenti disceptarent. Sectarii die dicta cum venire recusassent, anathemati subjecti: Instantius & Salvianus Præsules, è populo Elpidius & Priscillianus & cum his Agidinus Cordubensis Episcopus mutata voluntate ex inimico repente hæreticorum socius factus. Ithacio Sossubensi (sic Severus Sulpicius ait) Episcopo sententiæ promulgandæ cura demandata, ardenti homini, atque procaci: qui jejuniis aut lectioni sacræ deditos quasi Priscilliani sectatores palam accusaret. Hujus atque Idacii diligentia à Gratiano Impera-

tore tum superstite impetratum ut hæreticos templis, urbibus, totaque provincia expelli mandaret. Instantius & Salvianus atque cum his Priscillianus interim Abulensis Præsul sectatorum ope creatus, Romam præsidii caussa contendentes in Aquitania resistentes, non paucos eo tractu sectæ conciliarunt. Romam appulsis Damasi conveniendi potestas non est facta: ac ne Ambrosius quidem Mediolani eorum vocibus aures præbuit ad novi dogmatis insolentiam cunctis exhorrentibus. Non remittunt tamen: corrupto officiorum Magistro Macedonio à Gratiano impetratum, ut priori edicto inducto ablatæ ecclesiæ Priscilliano atque Instantio redderentur: nam Salvianus Romæ diem obierat; ab eo successu Gnosticorum audacia confirmata, Ithacius seditionis lege postulatus atque à Volventio Vicario ad necem quæsitus, ad Gregorium Præfectum Prætorii in Galliam confugit. Eo parum opis ferente Clementem Maximum adiit, ab eoque Treveri impetratum cognitionem Burdigalæ in Episcoporum conventu instaurari, eo venire compulsi sunt Priscillianus atque Instantius; à Priscilliano, cùm socius gradu dejectus esset, ad Maximum provocatum: factumque Episcoporum inconstantia ut ad Imperatorem devolveretur caussa, novo ad eam diem exemplo judicem prophanum de hæreticis judicare: cæterum caussa Treveri agitata atque urgente Ithacio capitale supplicium Priscillianus subiit, maleficii convictus, atque nocturnos conventus cum fœminis religionis specie agitasse. Interfecti præterea Felicissimus, & Armenius, tum Latronianus seu Matronianus fœdo exitu nobilior quam pangendis carminibus, quamvis in aliquo Poetarum numero ea ætate. Instantius ultra Britanniam in insulam deportari jussus est, Martino Turonensi nequicquam reclamante, atque hæreticos Episcoporum præsertim accusatione necari fas esse negante. Eam benignitatem fortassis tempori accommodatam nimiam ex parte extitisse, atque si in mores nostros induceretur fore exitialem, dies & usus & major rerum cognitio declaravit. Prorsus Priscilliano occiso secta non modo non est repressa, sed latius etiam propagata. Cæsorum corpora in Hispaniam delata, à sectatoribus Martyrum instar honorata sunt. Jurare per Priscillianum summa religio putabatur. Ithacius & Idacius anathematis ignominia notati, & solum exilio vertere compulsi sunt: quod iis agentibus hæretici essent trucidati. Tametsi quo non supplicio digni erant, qui præter vitæ turpitudinem sacræ Triadis personnas confundere, conjugia solvere, carnium esum detestari ausi sunt: affirmareque animos ex divina essentia defluxos ad certamen per septem cælos & genios quosdam gradatim descendentes in nequam Principem incurrere mundi opificem; homines fatalibus stellis subdi: corporis membra duodecim signiferi partibus. Arietem capiti dominari, cervici Taurum, pectori Geminos, reliquis membris alia. Quo tempore Hispania hac agitatione æstuabat, Siricius Romanam ecclesiam gubernabat Damaso substitutus, Prosper Ursinum vocat; & fortassis qui ante contra Damasum pontificatum invaserat, defuncto credidit successisse. Extant Siricii literæ ad Himerium Tarraconensem Episcopum, Arcadio & Bautone Consulibus, nimirum salutis anno trecentesimo 385
octogesimo quinto. De baptismo, nuptiis, Deo sacris viris & virginibus, ordinibus sacris multa, ut erat rogatus respondet, cum Episcopis eas provinciæ Carthaginensis Bæticæ, Lusitaniæ atque Calæciæ mandans communicare. Extat harum litterarum mentio in Concilio Toletano primo, suppresso auctoris nomine sententia recitata: atque in libro Isidori de viris illustribus Hispaniæ Siricii & Himerii nominibus designatis. Omnino ex quo Siricius Pontifex creatus est anno quinto Maximus ad Aquileiam acie victus est, & suis prodentibus captus pœnas capite dedit, Theodosiique virtute Valentinianus junior in Occidentis imperium restitutus, unde aufugerat metu tyranni. A præclaro initio expeditio ea suscepta est, cum Stobis in Macedonia Theodosio II. & Cynegio Consulibus octavo decimo kalend. Julii, hæretici lege lata conventus habere aut mysteria extra ecclesiam peragere vetiti essent. Victoria de tyranno ad sextum kalend. Septembris parta est eodem prorsus anno trecentesimo octogesimo 388
octavo. Atque hactenus religiose. Illud

lud crudeliter, quod Thessalonicam urbem cæsis sex hominum millibus deformavit ira præcipiti actus. Butericum copiarum Ducem, aliosque Principis assèclas in populari seditione interemisse crimen erat tam multo innoxio sanguine luendum scilicet. Ambrosius Mediolanensis Episcopus Imperatorem (nam tunc temporis Mediolani morabatur) venientem templi aditu prohibuit, dirisque devotum more & ritu Christiano pœnam subire hortatus est tanto facinori debitam. Repulsæ dolorem non minori animo tulit Theodosius quam Ambrosius inusit. Aucta animi constantia post menses aliquot, ipso natalis Christi die Ruffini intimi hortatu templum repetentem quasi Præsulis iracundia sedata, non prius admisit quam verbis gravissimis coram castigatum, atque legis promulgandæ conditione, necis sententiam ante trigesimum diem executioni mandari vetantis: ut si quid præcipiti in vindictam libidine decerni contingeret, temporis spatium iracundia remittente mutaret; additumque, ne verbum prius efferret commoto animo, quam alphabeti Græci litteras ex ordine recitasset. Ea res Antiochensibus saluti fuit. Ob extraordinaria tributa tumultuantes, Placillæ uxoris Theodosii jam defunctæ statuam eversam, per urbem raptarunt. Fœminæ lectissimæ in Nosocomiis solitæ ægrotis cibos suis manibus ministrare, virumque pristinæ fortunæ commemoratione ad modestiam identidem clementiamque revocare, illatam contumeliam ne multorum cæde Imperator vindicaret, Ambrosii prudentia effecit, atque missi Antiochia ea de re legati ad Imperatorem placandum. Iis agentibus lugubre carmen à pueris flebilibus modis decantatum prandenti Imperatori excussit lacrymas, flexitque ad misericordiam iratum animum. Atque hæc in Italia. In Gallia autem Theodosio in Orientem reverso Valentinianus Arbogastis Comitis dolo Viennæ suffocatus est. Eugenius necis conscius atque præcipuus suasor ex Grammatico litteratore Imperator est factus salutis an-
392 no trecentesimo nonagesimo secundo. Imperii probrum ludibriumque Theodosio magnam curam injecit; usque eo ut de belli eventu solicitus, priorum hominum qui in eremo vitam agebant, precibus salutem commendaret. Horum ac Joannis in primis victoriam pollicentis responso lætus, quo mortis denunciatio continebatur tamen priusquam rediret ex Italia, Constantinopoli profectus ad Alpium radices hostem magno atque ancipiti prælio vicit. Ventorum procella in adversos hostes delata multum contulisse visa est, ut Claudianus scripsit insignis poeta ea ætate atque cum antiquioribus comparandus: Christianus religione, an prophana superstitione implicitus incertum. Multum ad victoriam Gotthi contulere supra viginti millia Romana signa secuti post Athanaricum Constantinopoli defunctum nullo ex sua gente Principe Theodosii stipendia facientes. Post pugnam Eugenius à suis interfectus est, Arbogastes sibi manus attulit; commissum est prælium quintodecimo kalend. Octobris anno trecentesimo nonagesimo quarto. 394
Quo anno Honorius Theodosii filius natu minor imperii consors à patre renunciatus est. Proximo anno Theodosius ipse in vivis esse desiit ad sextumdecimum kalend. Februarii Mediolani intercutis morbo ætatis anno quinquagesimo; imperavit annis sedecim, duobus amplius diebus; ex Placilla uxore Arcadium & Honorium reliquit; ex Galla Valentiniani senioris & Justinæ filia, quam secundis nuptiis sibi copularat, Gallam Placidiam. Defuncti laudes Ambrosius prior, deinde August. dicatis orationibus celebrarunt. Theodosii, idest à Deo dati, nomen, nisi à parentibus accepisset divino monitu (ut Aurelius victor est auctor) vitæ probitas, religionis studium, domi militiæque res præclare gestæ, atque respublica à præcipiti casu sustentata conciliare potuerunt. Religionis amplificandæ studium satis declaravit, veteris superstitionis templis eversis, quæ Constantinus Magnus claudi curarat; unde innumeræ fraudes in lucem prodierunt, cavæ retro statuæ reddendis oraculis; miraculo fuit Alexandriæ in Serapidis templo immortalitatis significatione crucis figura multis expressa locis. Habuit hæc ætas viros insignes litteris atque probitate præclaros: atque in hoc numero, quod quidem Hispaniam attingit, Pontius Paulinus Burdigalensis patria in Hispania Citeriori moram traxit ipse &

uxor Tharasia. Barcinone presbyter factus est nullius ecclesiæ ministerio addictus novo exemplo ac propemodum singulari. Inde gradus factus ad Nolanum Episcopatum, cum ex Hispania in Italiam migrasset. Abundius Avitus presbyter Tarracone natus, Luciani librum de sancti Stephani corporis inventione latinitate donabat. Licinius Bæticus Hieronymi amicitia atque in Hierosolymitanos pauperes præcipua liberalitate ad memoriam insignis. Desiderius & Riparius Hispani presbyteri Vigilantium Barcinonensem presbyterum Pompelone natum sanctorum qui cum Christo regnant in cælo honorem cultumque vellicantem de scripto impugnabant: ut Hieronymus est auctor nobilis hujus ætatis scriptor, atque præcipua tum eruditionis, tum sanctitatis opinione clarus.

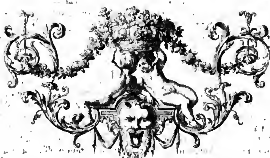
CAPUT XXI.

Arcadii & Honorii imperium.

THEODOSIO defuncto ejus filii Arcadius in Oriente, in Occidente Honorius Remp. gubernare cœperunt
395 salutis anno trecentesimo nonagesimo quinto, majori aliquanto religionis studio, morumque probitate quam animorum vigore. His enim rectoribus Romani imperii majestas, quæ à tenui initio profecta sua magnitudine & mole pridem laborare cœperat, in præceps toto impetu abiit, ad exemplum imbecillitatis rerum humanarum; & constat nil esse opera & viribus humanis paratum, quod edax vetustas non consumat, summisque negatum stare diu, nimioque graves sub pondere lapsus, ut nobilis poeta ait: nullaque imperia quantumvis magna diu stare; si foris hostem non habent domi nascitur, ut abdomine impedita corpora quamvis ab externis caussis tuta, suis ipsa viribus onerantur, & proprio premuntur pondere. Romanam ecclesiam per hæc tempora Siricius gubernabat, uti dictum jam est;
398 quo defuncto salutis anno trecentesimo nonagesimo octavo, cum tredecim amplius annos Pontifex fuisset, Anastasius successor tribus annis eandem ecclesiam tenuit. Hoc Pontifice in Hispania Synodus Toletana habita est kal. Septembris ipso anno seculari. Episcopi decem & novem actis interfuerunt ex variis Hispaniæ urbibus convocati; in his primum locum Patronus occupavit Toletanus Episcopus ut quidam affirmant ex catalogo vetusto, ejus ecclesiæ Præsulum ab hoc tempore numerum inchoante: ut aliis visum est Bracarensis, quod in actis Synodi Paterni Bracarensis memoria extet; neutri argumento satis efficaci. Priscilliani placita novis decretis exagitare atque convellere placuit. Episcopi Simphosius & Dictinius atque Comasius presbyter ejurata secta ecclesiæ conciliati. Dictinium Asturica, cujus urbis Præsul fuit, in cælitum numero habet colitque, nimirum erroris suspicione vel imposita, vel salutaris pœnitentiæ dolore per totam vitam expiata. Extant ad Patres in eo conventu Innocentii Romani Pontificis litteræ cum anno consequenti Anastasio successisset. Africam per hæc tempora Gildo cum potestate gubernabat, Ruffinus Orientis provincias, Occidentis Stilico majori auctoritate quam alii Serena conjuge ex Theodosii fratre nata potens, præterea Honorii socer. Hos Theodosius exitiali, si spectetur eventus consilio, reipublicæ moderatores constituerat, ut filiorum ætatem virtute juvarent, & imperii molem suis ipsi humeris regerent. Verum cum suo potius quam alieno nomine dominari cuperent, & præ ambitione imperandi datæ fidei religio tanti non esset, imperii majestatem penitus labefactarunt. Primus Gildo in Africa rebellavit, eoque & Mascescele fratre, cum deinceps imperium invasissent sublatis: Ruffinus neque horum perfidia, neque exitu castigatus Gothos ad arma excitavit, aliasque nationes barbaras. Ea via erat ad imperium occupandum inventa, non aspera modo sex fallax; natione Britannus seu Francus Ruffinus fuit, magni usus Dux fide non eadem. Ejus fraude detecta cum de medio esset sublatus, quasi fatali perfidia per omnes provincias ad imperii exitium vagata, Stilico iisdem vestigiis insistens, uti

uti proximo libro repetendum est, atque paulo copiosius explicandum, varias gentes solicitavit ad sumendum arma. Vandalos gentiles suos & Alanos in imperii provincias attraxit clam cum illis communicato consilio. Rebus in supremum discrimen adductis scilicet filio Eucherio imperium parabat, Theodosii Magni sobole sublata, versutus juxta & ingratus. Gotthi imprimis ob negata rursus stipendia Thracia & vicinis provinciis vastatis in Italiam bipartito irruperunt. Radagasius Gotthorum Dux alter ex antiquis gentis ejus sedibus cum numerosa multitudine Italia Fesulas usque in Hetruria penetrata Stiliconis virtute cum copiis omnibus oppressus est. Alaricum Ducem alterum ad Ravennam cum delere potuisset, acie superare satis habuit. Fraus detecta auctori exitialis reipublicæ funesta fuit. Stilico Honorii jussu peremptus
408 anno salutis quadringentesimo octavo, decimo kal. Septembris; post eum Serena uxor Eucheriusque filius. Gotthis ex fœdere in Galliæ finibus sedes erant datæ. Iis irritandis Stilico Saulum Judæum ad Alpium radices tendentes jusserat impetu repente facto mulctare; quam ferox gens injuriam non ferens converso itinere vastata Italia ipsum orbis caput Romam post diuturnam obsidionem in potestatem redegit, ferro flammaque deformatam, tanta immanitate, ut totius orbis injurias ulcisci velle viderentur.
Capta est Roma salutis anno quadringentesimo decimo, uti præcipua eruditione 410
viri numerant. Paulus Orosius, nisi numeri sunt vitiati, anno ab Urbe condita millesimo centesimo sexagesimo quarto irrupisse Alaricum ait Romamque expugnasse, hoc est, anno Christi quadringentesimo duodecimo: quod ejus æqualis Prosper Aquitanicus est certe secutus. In ea urbe Placidia Honorii soror capta Athaulfo nupsit, Alarici sororii sui ad Consentiam paulo post in Lucanis extincti successori. Is regno gentis suscepto ex fœdere cum Honorio facto ad Pyrenæi radices ex utraque parte, nimirum in Gallia atque Hispania sedes accepit: ubi fortunarum & vitæ, gens bello assueta domicilia collocaret. Ab hoc principio Gotthis ad universæ Hispaniæ imperium aditus est patefactus; uti proximus liber explicabit.

FINIS LIBRI QUARTI.

JOANNIS MARIANÆ
HISTORIÆ
DE REBUS HISPANIÆ.
LIBER QUINTUS.

CAPUT I.

Varias gentes in Hispaniam venisse.

ULTAS gentes feras & indomitas in Hispaniam per hæc tempora venisse, sequens narratio declarabit, Vandalos, Suevos, Alanos, atque Silingos. Gotthi in primis ex antiquis sedibus dilapsi, cum orientis occidentisque solis oras sui nominis terrore famaque complessent, atque victricibus armis Italiam universam lustrassent, ad extremum in Hispania constiterunt: in eaque imperii sedem cæteris nationibus qua pulsis, qua domitis collocarunt ac tenuerunt annis amplius trecentis. Ex Septentrione omnes has gentes profectas sese in Romani imperii provincias infudisse quæstionis non est; ab insito corporibus ardore, quem regionis frigus accendit, cibi & potus indulgentia, ad procreandam sobolem fœcunditas major existit; unde aucta sæpe multitudine, quo tempore præsertim nondum Christi religione suscepta desultoriæ veneris licentia ad unas nuptias constricta erat: soli sterilitas nivibus & pruina plurimum rigentis vitæ sustentandæ necessitate cogebat innumera hominum examina in mitiores fertilioresque agros commigrare: Romanos rerum dominos de finibus lacessere: imperii provinciis ni mature obsisteretur cladem exitiumque comparare. Quibus ex regionibus singulæ hæ nationes in Hispaniam commigrarint, quibus moribus, & ingenio essent (nam lingua institutis legibusque discrepasse constat) explicare oratione, atque ita explicare ut inter tot opinionum tenebras verum invenisse videamur, ardua res est, neque diligentia deesset si via se ostenderet laboranti: nunc conjecturis standum, quando rerum vetustas, & eorum temporum incuria certam scriptioni fidem derogat. Vandalos Plinius in Germania collocat, quibus ferme locis nunc Melburgenses sunt, & Pomerani: tametsi Dion fontes, unde Albis fluvius derivatur irrigatque Germaniam, in Vandalicis montibus ponit. Vandalis Burgundiones annumerari debent eorum pars, à Burgis, hoc est, pagis in quos dissipati erant appellatione indita: & cum in Heduis consedissent, ei Galliæ provinciæ Burgundiæ nomen fecerunt. Alanos Dacis & Getis finitimos facit Dionysius is, qui luculento carmine orbis terrarum situm Græco sermone descripsit: Marcellinus in Scythia, beatosque ait haberi consuevisse, qui cecidissent, in prælio: senio contabescentes aut fortuita morte consumptos, contumeliis convitiisque lacerare, truci homines ingenio & ad immanitatem proclivi: propterea quod à cultu atque humanitate aliarum provinciarum gens Scythica longissime abest, nihilque importatur ferme eorum, quæ animorum ferociam emollire solent. Silingos

lingos venisse in Hispaniam constat, & cum Vandalis confusos in Bætica consedisse nullo suæ gentis Rege peculiari; qua tamen ex Septentrionis regione venerint, incertum est. Salingos Boiorum gentem quidam faciunt, unde Salingostadium olim in ripa Danubii tertio ab Heligostadio lapide; neque dubium est Francos, qui per hæc tempora Galliam occuparunt, Salios à Sala flumine nuncupatos ut Marcellinus est auctor; ab iis legem Salicam dictam hæreditates Francorum in fœminas transferri vetantem. Suevos quondam ad Albim sedes habuisse constans antiquorum opinio est; cæterum Strabo Suevos ad Danubii etiam ortum ponit, quibus ferme locis nunc Augusta Vindelicorum sita est. Reliqui sunt Gotthi, quorum origo quoniam diutius in Hispania regnarunt, & majori fama celebrantur, paulo altius eruenda est. Gotthos olim non pauci Getas esse existimarunt, quos Plinius & Herodotus non procul ab Istri ripis ostiisque collocarunt: atque Gog & Magog nominibus in divinis libris Getas, & Massagetas significari ajunt; quorum opiniones, neque probare operæpretium est, neque refellere arduum: cum Plinius in Cœlesyriæ urbibus numeret Magog, quam alio nomine Bambycem vocari ait; & plerique quorum sententia potior est & studium eruendæ antiquitatis majus, eam gentem ex Scandia (Basiliam antiqui seu Baltiam nominabant) prodiisse affirmant terrarum tractu latissimo supra Germaniam supraque Sarmatiam, ei provinciæ ad orientem Solem conjuncta, cui Fimmarchiæ nomen est, circumfusis aliis ex partibus mari Baltico atque Glaciali peninsulæ forma multo longiore spatiis, quam lata in Gotthiam, Sueciam divisæ & Nortvegiam cui Lapia conjuncta est. Ad Occasum enim ubi sinus Codanus panditur (incolæ Suconicum vocant) atque ad eam Scandiæ partem, qua brevissimus in Cimbricam Chersonesum Daniamque trajectus est, minor peninsula majoris pars efficitur, cui Gotthiæ nomen est, duobus potissimum nominibus olim divisa in Ostrogotthos ipsorum lingua, nostra Orientales, & Visigotthos, idest Occidentales. Inter Visigotthos Balthi à majoribus vocitati (ita enim dicuntur apud eos audaces) inter Ostrogotthos Amali ab Amalo summo & Duce & Rege nuncupati, illustrissimæ Regiæque familiæ erant. Reliquam Scandiam perpetui montes secant, Suecia ad austrum relicta mitiori cælo: ad Septentriones Nortvegia majori frigoris sævitia vastatur: usque eo ut importatum vinum vi frigoris continuo acescere feratur; quæ res magnam aliquando Pontificibus Romanis ingessit curam, ut divinæ hostiæ pars utraque retineretur, perficeretur que oppidatim. Sunt Gotthi fere cæsarie barbaque rutila, colore candidi, uti plerique omnes Germaniæ populi cum quibus affinem sermonem habent, neque multum discrepantem à cæteris gentibus, quas in Hispaniam per hæc tempora ferro penetrasse dictum est, præter Alanos, quos Scythico sermone usos esse magis ex conjectura probabili, quam certo argumento licet affirmare. Omnino in vulgarem linguam, qua hoc tempore utitur Hispania ex multarum linguarum colluvione conflata, multæ voces ex Gotthorum sermone derivarunt, quo in numero hæ sunt. Tripas, Caza, Robar, Yelmo, Moza, Vandera, Harpa, Juglar, Alvergar, Escanciar, Esgremidor, Cangilon, Camisa, Savana. Quemadmodum Vandalis aliæ voces acceptæ feruntur Camara, Gozque, Azafran. Christi sacra ab his omnibus nationibus, aut nunc aut paulo post hæc tempora suscepta sunt populariter; olim superstitioni multiplici servire solitæ erant: ac Gothi in primis haudquaquam bella auspicato suscipi arbitrabantur nisi humano sanguine exercitu procurato, captis in bello mactatis Marti (cui imprimis addicti prædæ primitias offerre, exuviasque truncis suspendere soliti erant) neque geri nisi equos prius solenni ritu mactassent, eorumque capita rictu diducto in contis essent prælata. Illud recte: quod humanos animos perpetuos fore ducta ex antiquo per manus opinione habebant persuasum, præmiaque & supplicia à rogo superesse existimabant. Cælo tonante sagittis in sublime ejaculatis numini opitulari, cui vim afferri ac regno deturbari suspicaban-

bantur. Majorum facta ad lyram cantu modisque concelebrabant, Gotthorum insignia leonem erecto inversoque capite undanti clypeo impositum fuisse, cæruleo dimidiata ex parte quidam affirmant; alii tres leones ingredientium habitu supra se invicem Regum Daciæ similitudine. In quo sudandum non est, cum sit præcipue nostrarum partium occasionem paulo superius indicatam copiosius explicare, quæ tam multis nationibus & tam barbaris aditum patefecit in Hispaniam. In ea rerum colluvione atque imperii Romani ruina Marcus quidam in Britannia à legionibus Imperator est salutatus, neque minori levitate paulo post de medio sublatus, Gratianusque substitutus: & hoc intra quartum mensem occiso pari levitate Constantinus in ejus locum subrogatur, nullis rebus gestis insignis sed memoria nominis bene apud eas gentes ominati commendatus, anno quantum ex Paulo Orosio conjici licet
411 quadringentesimo undecimo, Theodosio juniore Cos. IV. cum is Arcadio patre ante triennium defuncto Orientis imperium gubernaret. Constantini partes magna Galliæ pars atque Hispaniæ secuta est Romani imperii diuturnitate atque gravissimis vectigalibus, quæ indies majora imperabantur, cunctorum animis exacerbatis. Didymus & Verinianus Honorii propinqui in Hispania in fide perstantes tumultuario collecto exercitu & majori quam pro viribus animo Pyrenæi aditu Constantinum, qui ex Gallia in Hispaniam festinare nunciabatur, prohibere conati, à Constante tyranni filio, quem pater ex monasterio detractum & Cæsarem dictum præmiserat in Hispaniam, victi acie atque trucidati sunt, tum ipsi, tum uxores. Theodosiilus & Lagodius occisorum fratres fugæ beneficio servati ad Imperatores abierunt Honorium Theodosiumque Arcadii filium dissisi viribus. Constantis exercitus plurimum ex iis gentibus erat conflatus, quæ cum ex Germania irrupissent in Galliam ob fœdus cum Honorio factum Honoriaci nuncupabantur. Hi Constantis permissu Hispaniam Palentiam usque depopulati sunt; nimirum barbari exercitus voluntates aliena calamitate redimebantur; deinde cum reditum ad patrem pararet, Pyrenæi angustiis præfecti sunt: moleste ferentibus Hispanis mercenarium militem dubiaque adeo fide ipsorum constantiæ prælatum, quibus ducta ex antiquo consuetudine is honor deberi videbatur. Detractum ut provinciæ aditus ipsi munirent, querebantur scilicet, foreque minitabantur, ut brevi novi motus existerent, rursusque ad alios dominos Hispania respiceret, contumeliæ dolore faciente animos. Eorum sermones vanos non fuisse, eventus brevi declaravit. Honoriaci enim quibus natura favere cogebat Vandalos, Alanos, Suevos, & Silingos, quos paulo ante Stilico in Galliam immiserat, ut est paulo ante demonstratum, clam inito fœdere patefactoque aditu, quo eatenus erant prohibiti, attraxerunt in Hispaniam. Deferendi Galliam Gotthorum metus caussa fuisse putatur, quibus facta cum Honorio pace ut pares esse possent verebantur. Constantini etiam potentia solicitabat maximam Galliæ partem imperio obtinentis, & ad reliquam aspirantis. Erat Suevorum Rex Hermenericus, Alanorum Atace, Vandalorum & Silingorum Gundericus. Horum irruptionem gravissimæ calamitates consecutæ sunt: cum barbara immanitate in Hispanorum atque Romanorum fortunas sine discrimine involarent, agris & oppidis afferrent vastitatem; unde fæviente mox fame humanis carnibus passim vitam tolerare non homines modo cogebantur, sed & bestiæ ea laniena efferatæ passim in homines irruebant. Famem ut fit pestis lues excepit gravissima; innumeri tota provincia consumpti superstitum invidia, cum quavis morte graviora mala tolerarent. Ergo provincia magna ex parte habitatoribus vastata barbari in variis ejus regionibus sedes collocarunt. Suevis & Vandalorum parti Calæcia data est latioribus quam nostra ætate finibus; nam totam Castellam veterem ambitu comprehendebat. Lusitania & Carthaginensis provincia Alanis obvenerunt, demptis Carpetanis & Celtiberis in fide Romanorum perstantibus. Bæ-

Bætica Vandalis & Silingis attributa. Ea patitione facta fœdus initum cum Romanis: cultusque pristinus & frequentia in provinciæ urbes magna ex parte revocata est. Hispani novam serviendi conditionem Romanorum imperio atque acerbitati preferebant; tametsi nonnulli veterem libertatem mordicus retinentes barbaricum jugum subire detrectabant, præsertim in Calæciæ tractu, ubi Suevorum imperium erat. Interea Honorius ex Italia Constantium cum valido exercitu in Galliam immiserat contra tyrannum. In Hispania novi motus exorti. Maximo in Citeriori Hispania Imperatore salutato Gerontius Comes tyranni prioris odio, cujus partes sequebatur, ut alieno nomine regnaret ejus defectionis auctor extitit. Itaque Maximo Tarracone relicto cum copiis ipse in Galliam penetravit: Viennæque ea urbe capta Constantem Cæsarem nactus de medio sustulit; ne ulterius procederet Constantii adventus fama deterruit. Reducem in Hispaniam an hominis fortuna despecta, an Honorii demerendi studio, Hispani noctu in ædes impetu facto quamvis egregie pro extrema spe dimicantem injecto igne peremerunt. Maximus Gerontii opibus cujus auctoritate stabat, destitutus cum fuga saluti consuluisset inglorius ad Orosii ætatem vitam calamitosam propagavit. Dum hæc in Hispania geruntur, Constantii virtute Constantinus tyrannus Arelati & Julianus ejus filius sublati; neque multo post Jovius & Sebastianus deinceps imperio rebellantes. Galliaque universa ad Honorii ditionem revocata salu-
413 tis anno quadringentesimo tertiodecimo. Gotthi tanquam ad utriusque provinciæ præsidium Honorii permissu Pyrenæi radices utrinque post biennium occuparunt. Ii ex antiquis sedibus ante hæc tempora sæpe dilapsi atque in Romani imperii provincias impetu facto, virtutis opinionem maximam excitarant: usque eo dum Alexander Macedo gentis indomitæ congressum declinasse, Pyrrhus Epirota exhoruisse, Julius Cæsar detrectasse crediti sint; auctor Orosius. Hujus gentis irruptiones omnes & bella commemorare nostri instituti non est. res gestas narratione explicare sigillatim majus opus quam pro susceptæ narrationis modo. Valente Imperatore, ut est superius demonstratum, Visigotthos ex antiquis sedibus deductos in Mœsiæ finibus sedes accepisse ea lege constat, ut Romani imperii stipendia facerent, Christi Dei sacra susciperent; unde ex aliquanto intervallo Arii secta, cui Valens addictus erat, magnarum calamitatum & motuum in Hispania extitit caussa. Datas sedes ad Arcadii & Honorii imperium tutati in Pannoniam usque propagarunt, paulo ante quam irrupissent in Italiam Thracia vastata; nimirum Stilico Honorii socer, ut Eucherio filio imperium pararet gentem suopte ingenio inquietam ad arma excitavit; duxerat Stilico Serenam Honorii fratris Theodosii filiam: ex qua Eucherius, Maria, & Thermantia nati. Eucherio Galla Placidia Imperatorum soror connubio juncta. Honorius Mariam & Thermantiam deinceps duxit. Mariæ sepulcrum Romæ non ita pridem repertum Paulo III. Pontif. Max. in D. Petri Vaticani gemmæque in eo magni pretii, auri & argenti pondus non exiguum Honorii & Mariæ nominibus in bulla expressis: uti ex Topographia urbis Romæ à Marliano edita cognoscere accuratius licet. Sublata igitur utraque Honorii uxore (quidam Thermantiam ait ab Honorio repudiatam cognita Stiliconis fraude) Stilico quasi fidei vinculis sublatis facinus, quod diu animo coxerat perficere cum maturaret, Vandalos, unde ipsi origo, & Alanos magnis invitatos præmiis immisit in Galliam. Gotthi eadem arte stipendiis negatis arma corripuerunt. Alarico Rege salutato in defuncti Athanarici locum, Thraciaque & Italia vastatis ipsum orbis caput Romam diuturna obsidione fatigatam in potestatem redegerunt Fl. Vararo & Tertullo Coss. IIII. Nonas Augusti, Honorii socordia tanta, cujus partes erant summæ rerum opitulari, ut renunciantem urbis Romæ calamitatem de Gallo putaret loqui, quem Romam vocare erat solitus & pugnantis paulo ante spectaculo se, ut in more habebat, oblectarat.

Gotthorum Duce Alarico in extrema Italia defuncto, Athaulſus ſucceſſor Gallæ Placidiæ uxoris, quæ Romæ capta fuerat, blanditiis delinitus & ad pacem proclivis cum Honorio fœdus pepigit; ex quo Gotthorum copiæ ex Italia deductæ in Galliæ Hiſpaniæque confinibus conſederunt; regni ſedes Narbone collocata ſalutis anno quadringenteſimo quintode- 415
cimo: unde Galliæ Gotthicæ nomen factum finibus ſæpe alternantibus pro vario bellorum ſucceſſu cum Francis finitimis & Romanis. Atque hac occaſione tum aliæ gentes tum Gotthi in Hiſpaniam venerunt.

CAPUT II.

A Gotthis aliæ nationes barbaræ in Hiſpania ſuperantur.

ERAT Hiſpania in multa regna diſtracta legibus, inſtitutis atque religione diſcrepantia. Romani & Hiſpani Catholicæ religioni addicti erant. Gotthi Arianorum peſte contaminati; reliquæ nationes barbaræ nondum Chriſti ſacris imbutæ gentili ſuperſtitioni ſerviebant. Univerſæ ut occupatam ditionem in ea rerum colluvione retinere liceret, pro ſe quæque pacem cum Romanis firmare cupiebant. Godigiſco (Gundericum quidam vocant Gifericum Jornandes, id certe falſo) Vandalorum Regi in has leges data eſt. Ut ſine veterum incolarum maleficio viverent in Hiſpania, neque triginta annorum præſcriptionis lege ullo tempore tuerentur adverſus Romanos, quæ per vim nefaſque uſurpaſſent. Quibus verbis indicabatur eam pacem non tam voluntate conceſſam, quam expreſſam neceſſitate; magiſque facultatem deeſſe quam bellandi cupiditatem. Omnino ex eo fœdere inter barbaros novis ſuſpicionibus natis bellum continuo exarſit. Alani ferociores Vandalos atque Silingos Bætica relicta coegerunt in Calæciam ad Suevos confugere; utjunctis cum illis viribus Alanorum audacia repreſſa ſedes ſuas, unde erant pulſi recuperarent. Alanorum impetu in Celtiberiam & Carpetaniam converſo multæ urbes & oppida detractæ Romanis Gor-

thi

thi consequenti anno ex quo in Galliam venerant, in Hispaniam penetrarunt; ubi eorum ope Attalus imperii honorem inane nomen exitialeque primum usurpavit: mox consilii inops & viribus destitutus cum mari evadere tentasset ex fuga retractus à Constantio, qui ea littora validis classibus obtinebat, ad Honorium missus pollice & indice præcisis in Liparam exilii gratia deportatus est. Athaulfus Gotthorum Rex sive suopte ingenio, sive ex nova affinitate ad pacem quam ad bellum propensior, cum Barcinone constitisset, suorum conjuratione periit anno salutis
416 quadringentesimo sextodecimo, cum annos amplius quinque regnasset. Vernulfus pusilla statura homuncio, cæterum vivido ingenio & in omnia jura familiaria assuetus, nactus opportunitatem facinoris, Regis latus districto ense transverberavit. Dobbium Olympiodorus vocat & Athaulfi cæde vindicasse heri cædem ab eo ante occisi. Sex Athaulfi filios una cum patre periisse sepulcri inscriptio carmine concepta declarat, cujus hodie sepulcri pars Barcinone extat. Ei inscriptioni quanta fides sit arroganda, aliorum esto judicium: nobis recentior visa est, quam pro horum temporum antiquitate. Natum certe ex Athaulfo & Placidia atque in prima ætate defunctum infantem Theodosium, in oratorio pro Barcinone urbe atque in theca argentea sepultum: alios ex priori conjugio Athaulfi filios de sinu Sigesari Episcopi abstractos neci datos à Sigerico successore: præterea ante ejus equum Placidiam cum aliis captivis longo spatio currere compulsam fuisse (sic sunt rerum vices) Olympiodorus ait.

Ergo in Athaulfi locum Sigericus gentis suffragio subrogatus (nam indoles inerat belloque & pace spectata virtus, ad hæc in procero corpore oris dignitas, quamvis crure altero ex equi casu debilitato) cum Athaulfi vestigiis insisteret eatenus, ut ad pacis consilia proclivis videretur, suorum conjuratione ferro occubuit intra primum regni annum; Walia substituto inquieto homine atque bellaci.

Hunc ſcribunt ſub initia regni inſtructa claſſe in Africam tranſmittere voluiſſe: ſive rerum ſuarum deſperatione, cum utrinque hoſtes terrorem incuterent hinc Conſtantius, inde nationes barbaræ, ſive alia quavis de cauſſa ac præſertim Mauritaniæ occupandæ ſtudio Hiſpaniæ contributæ. Disjecta ſane vi tempeſtatis claſſe ad freti Gaditani fauces, cum in Oceanum egredi pararet, neceſſitate in Hiſpaniam revocatus cum Conſtantio fœdus pepigit ea lege: Ut Placidia Athaulfi uxor, quæ Conſtantio erat à fratre Impêratore pacta redderetur. Nationes barbaras quæ obtinebant Hiſpaniam Gotthi bello fatigarent. Ejus belli progreſſu quidquid terrarum quæſitum eſſet ereptumque hoſtibus, cederet imperio Romano. Ipſi quibus finibus antea, in Gallia atque Hiſpania ditionem terminarent. Hæc pax facta eſt, ejus
418 ſeculi anno octavodecimo, auctore Paulo Oroſio Presbytero Tarraconenſi, Auguſtini atque Hieronymi familiaritate claro; qui rerum Romanarum hiſtoriam perduxit in proximum annum Flaviique adeo Monaxii & Flavii Plinthæ conſulatum. Conſtantio cum Placidiæ nuptiis imperii majeſtas acceſſit Honorio concedente. Walia ob domitas, ut erat in fœdere, gentes barbaras Aquitaniæ poſſeſſione auctus eſt, nobiliſſimo Galliæ tractu Garumna flumine & Pyrenæis montibus comprehenſo, ubi Toloſa & ad Oceanum Burdigala ſitæ ſunt. Ex Celtiberia enim, quo Conſtantius penetrarat rerum Hiſpanienſium cura, Gotthi novi belli cura ſuſcepta, in Alanos rerum ſucceſſu ferocientes, neque iis finibus contentos quos primo adventu occuparant, atque ad totius Hiſpaniæ imperium aſpirantes impetu facto, Rege eorum Atace in prælio cum multis ſuorum trucidato, qui cladi ſuperfuerunt deſerta Luſitania in Calæciam aufugere compulerunt, ubi Suevis confuſi gentis & regni nomen penitus amiſerunt. Alanquer oppidum in Oliſiponenſi agro, & Alanim in montibus Hiſpalenſibus quidam ſuſpicantur ab Alanis ea nomina accepiſſe (nam Alanquer olim Jerabrica fuit) nulla meliori conjectura, quam appellationum ſimilitudine. Eodem belli impetu Silingi vexati, domitique (cum in Tarteſſiacis campis pugnatum eſſet) conſtitutis qui genti jura darent ex Gothorum numero. Horum exemplo Vandali, atque Suevi caſtigati retenta ditione, in jus conceſſerunt Romanorum, quorum auſpiciis bellum adminiſtrabatur, Gotthorum periculo, &

armis

armis. Negatum tamen vectigalibus, Romani imperii stipendia facere, ne retentis armis rebellandi facultas esset. Walia gravissimo bello brevi confecto, cum in Galliam concessisset quasi Hispania penitus domita atque pacata, Tolosæ ex morbo defunctus est ejus seculi anno nonocedecimo, cum tribus 419
annis jura Gotthis dixisset, suumque & gentis nomen tantis rebus gestis magnopere illustrasset.

CAPUT III.

Theodoredi Regnum.

Post Waliæ profectionem in Galliam duæ res incommodæ consecutæ sunt. Constantii Imperatoris mors, cum Hispania Galliaque pacatis in Italiam se contulisset Rhavennæ defunc-
421 tus est salutis anno quadringentesimo vigesimo primo, Valentiniano infante ex Placidia relicto: quem avunculus Imperator in imperii spem educandum curavit; nationes barbaræ in Hispania resurgere cœperunt atque ditionem & auctoritatem pristinam recuperare. Vandali in primis, quorum erat inter gentes cæteras opinio virtutis singularis, Rege Gunderico Hispaniæ totius imperio spe devorato, Suevos (caussæ in incerto fuere) sed Suevos tamen Ervasis montibus se tenere coegerunt, magis locorum munitione fidentes, quam vera virtute. Hos montes Legionem inter & Ovetum Arvas hoc tempore vocari pervetusto monasterio nobiles quidam arbitrantur, & Ptolemæo Narbasos esse. Montium horum quicunque fuerint præsidio Suevi cum nusquam totius dimicationis copiam facerent, Vandali victoriæ spe depulsi instructa classe in Baleares profecti ferro igneque eas insulas deformarunt; inde in continentem versi Carthaginem Spartariam, quæ paulo ante Alanis erepta in ditione Romanorum erat, solo æquarunt, non totis sexcentis annis decursis ex quo à Pœnis fuerat fundata, imperii Punici arx atque præsidium in Hispania. Secundum hanc cladem ad casas redacta, propter portûs nobilitatem consequenti tempore habitari cœpit; nostra ætate vix in ea sexcentæ familiæ numerantur. Omnino ex eo tempore urbis Carthaginis jura Toletum migrarunt; quod ab anti-

antiquo ſcriptore rerum Hiſpaniæ affirmatum, nonnulli de Metropolitani dignitate interpretantur: alii de conventu juridicundo Carthaginenſis provinciæ populis Toleto jura petere coactis, quæ ſtante Carthagine ab ea urbe petebantur; argumenta quoniam in neutram partem aſſenſum exprimunt: de tota re liberum lectori judicium ex aliorum lectione relinquatur. Gundericus Vandalorum Rex exciſa Carthagine in Silingos impetu facto, quoniam Romanorum auctoritatem ſequebantur, eorum agris vaſtatis atque Hiſpali eorundem ditionis vi expugnata atque direpta, cum ad extremum ſancti Vincentii in ea urbe templum opibus & religione nobile ſimili audacia diripere, atque ſpoliare pararet, in ipſo templi limine extinctus eſt, violatam religionem divino numine ipſiuſmet Regis morte procurante. Succeſſit Genſericus defuncti ex impari matre frater, alii Guntharim ſcribunt. Hæc omnia intra eundem annum geſta ſunt quo Conſtantius Imperator obiit; quo tempore Jovino & Maximo imperii nomen occupantibus in Hiſpania, novi motus excitati Honorium Imperatorem compulerunt novis delectibus habitis, Caſtinum rebus geſtis ea ætate nobilem contra tyrannos & Vandalos ablegare. Ejus virtute Jovinus & Maximus, quoniam exiguo præſidio nitebantur, & magis rerum perturbatione quam ſua virtute fidebant, brevi in poteſtatem redacti atque perempti ſunt; major rerum moles à Vandalis opponebatur. Itaque Caſtinus viribus diffiſus Bonifacium quidem Comitem belli & pacis artibus æque atque Auguſtini familiaritate nobilem ex Africa, ubi res gerebat, accivit in Hiſpaniam; cæterum diſcordia ut fit inter pari poteſtate Duces exorta, cum ſummo periculo tum Hiſpaniæ tum rerum Romanarum Bonifacius in Africam rediit. Caſtinus eo præſidio deſtitutus contra Vandalos nulla re geſta memorabili in Italiam redire com-
423 pulſus eſt ipſo anno hujus ſeculi vigeſimo tertio: quo Honorius Imperator rebus humanis exemptus eſt octavodecimo kalend. Septembris, cum imperaſſet annos octo & viginti, menſes undecim, dies decem, non magis conſtantia religionis quam imperii caſu atque infelicitate nobilis. Corpus in D. Petri Vaticani tumulatum. Valentinianus eo nomine III. in defuncti locum eſt ſubrogatus ætate puer, atque tantis rebus ſuſtinendis impar. Eam imbecillitatem Flavius Joannes ad imperii occupandi occaſionem vertit. Joanne poſt biennium oppreſſo Bonifacius Ætii æmulatione, quem apud Placidiam gratia & auctoritate plurimum poſſe dolebat, vindictæ ſtudio & rebus ſuis cavens Vandalorum Regem Genſericum accivit in Africam; barbarorum armis Africæ imperium retinere cogitabat, Vandalis parte data, uti erat in fœdere deſignatum. Uſque adeo ambitionis labe excæcantur humani animi, ut neque reipublicæ amor, neque fides, neque religionis ſtudium quo erat ſingulari, hominem alioqui probitatis opinione excellentem à concepto facinore retardarit. Itaque Genſericus Africæ imperio occupandæ occaſionem non eſſe prætermittendam judicans, deſerta Bætica, atque ſpe repudiata totius Hiſpaniæ, cujus imperium meditari cœperat, armis ſubjugandæ, cum octoginta Vandalorum millibus mare tranſmiſit, hujus ſeculi anno ſeptimo & vigeſimo, 427
Hierii & Ardaburii Cons. Silingi remanſerunt in Hiſpania, eaque potiſſimum Bæticæ parte, ubi Hiſpalis ſita eſt; unde quoniam Vandalis contributi erant, illiſque confuſi conſequenti tempore Bæticæ nomen Vandaloſiæ appellatione non iiſdem prorſus finibus mutatum eſt. Vandali in Africa initio quidem junctis cum Bonifacio viribus magnam ejus provinciæ partem ſub imperium miſerunt: deinde tamen orto diſſidio, ut eſt incommunicabilis natura poteſtatis, Vandali conceſſa in fœdere Africæ parte haudquaquam contenti: & ſolent homines ad majora tendere ſordentibus primis cum meliora expectantur, Bonifacium viribus inferiorem intra Hipponem obſeſſum (qua in obſidione Auguſtinus ejus urbis Epiſcopus obiit, vir immortali laude gloriaque digniſſimus) expugnata urbe peremerunt, univerſamque propemodum Africam redegerunt in poteſtatem. Arii opinionibus depravati venerant (ex Gotthorum ſortaſſis commercio). Ex eo magnis calamitatibus atque diuturnis Africanæ eccleſiæ implicatæ ſunt; innumeri mortales perempti

ob

ob veræ religionis atque Catholicæ constantiam. In his Arcadius, Probus, Paschasius, Eutychius cæsi sunt, regiæ Genserici aulæ asseclæ: tum Paulillus puer Paschasii & Eutychii frater germanus in servitutem contraditus eo consilio, ut sordidi ministerii cui addicebatur tædium de mentis constantia deduceret. Fueri hi Martyres natione Hispani: atque quantum ex Prospero
437 conjici licet anno quadringentesimo trigesimo septimo mortem tolerarunt. Vandalorum discessu Suevorum potentia universæ Hispaniæ cœpit esse formidabilis Hermenerico gentis Rege; eoque ex diuturno morbo sublato, salutis anno
440 quadringentesimo quadragesimo, regni anno trigesimo secundo, Rechila filius ardenti ingenio juvenis vestigiis patris insistens, atque in spem erectus imperii obtinendi Hispaniam universam, ad Singilim fluvium congressum Andebotum ab Imperatore missum in Hispaniam, in prælio victum cæcidit. Ex præda auri & argenti copia ad bellicos sumptus tolerandos; secundum eam victoriam Bætica imperio subacta, Silingis domitis atque Hispali in potestatem redacta haudquaquam pristinam amplitudinem gloriamque retinenti, cum bellorum injuriis esset deformata. Mox in Lusitaniam belli impetu converso Emerita expugnata Alanorum reliquiæ penitus oppressæ, deletæque sunt. Sebastiani strenui Ducis pro Romanis discessus in Africam, ubi à Vandalis occisus est auctore Paulo Diacono, multum contulit ad Suevorum audaciam confirmandam. Carpetania & Carthaginensis provincia victricibus armis sub imperium missæ, brevi ex fœdere pacis studio facto ad jus ditionemque Romanorum redierunt. Obiit
448 Rechila salutis anno quadringentesimo quadragesimo octavo, Recciario filio successore, qui primus Suevorum Regum Christiana sacra suscepit Suevicæ religionis conditor in Hispania; atque hæc Suevi. Gotthi vero Theodoredo Rege Walliæ propinquo atque successore ditionem in Hispania angustis finibus terminabant exiguo tractu provinciæ, ubi nunc Catalauni sunt, subdito: opibus tamen atque militari gloria in Gallia florentes, Romanis cum quibus rupto superiori fœdere ex bellis bella screre soliti erant, terrori esse cœperant. Numerosa Theodoredi soboles potentiam augebat. Sex enim filios genuerat, Turismundum, Theodoricum, Fridericum, Euricum, Riccinerum, Himericum: filias duas, alteram Genserici filio Hunnerico connubio junctam impio homini & immani, qui Catholicos in Africa indignis modis vexabat, uxorem præcisis naribus nulla magna de caussa, suspicione tantum inductus veneni sibi parati levi scilicet & inani, remisit ad patrem. Altera Recciario nupsit Suevorum Regi in Hispania. Irruperant ea tempestate in Galliam Hunni Duce Attila, qui Dei flagellum vulgo vocitatus est, sive ultro imperii proferendi cupiditate, sive Romanorum arte inducti ad Gotthorum potentiam audaciamque frænandam: sive quod vero proprius est, Genserici Vandali hortatu Gotthorum arma vindictamque patrati sceleris formidantis. Hunnorum gentem quidam intra Rhipæos montes collocant, Marcellinus ad Oceanum supra Mæotidem, genus hominum figura truci, victu aspero, neque igne neque conditis cibis uti solitos, sed radicibus & carnibus inter femora tepefactis: nonnunquam equorum sanguine, qui incisis venis manabat, vitam tolerare. Valentis imperio Gotthos antiquis sedibus expulisse primum proditum est, deinde Armenia aliisque Orientis provinciis vastatis utranque Pannoniam sub Honorio Gotthis eripuisse. In Gallia vicinisque locis cum irruptiones fecissent, innatæ sævitiæ vestigia fixere. Hoc demum tempore Galliam universam imperio subjicere parantes, Rhemos nobilissimam urbem direptam incensamque vastarunt, ubi Nicasius civitatis Pontifex securi percussus ab ea gente est, sacros hymnos extremis intermorientibusque vocibus personans. Deinde Aureliano obsessa Gotthos, Francos, atque Romanos impulerunt ut fœdere inter se facto conjunctis viribus communem hostem opprimendum curarent. Theodoredus Gotthorum Rex ad incendium, quod ut Aquitaniam involveret verebatur, primus accurrens Aureliani, obsidione soluta compulit barbarum in Catalaunos campos (hi Marochii sive Mauricii etiam

dicti sunt Tolosæ vicini) migrare. Affuit Aetius à Valentiniano militiæ Magister creatus, atque Franci Merovei Regis ductu, imperioque. Iis locis copiæ ad pugnam explicantur. Theodoredus Rex in dextro latere curare jussus, Aetius in sinistro Francis adjunctis. Sangibanus Alanorum Rex eorum qui in parte Galliæ consederant, ubi Aurelianum est, in medium agmen recipitur dubia fide: eoque ne se posset commovere providebatur. Contra ab Attila, Reges, nationesque aliæ in cornua distributæ; immensa belli lues late patentibus campis diffusa. Ostrogotthi in eo numero eminebant, præcipua virtutis opinione, in sinistro latere Visigotthis objecti. Attila ipse Hunnique in medio agmine substiterunt, truci aspectu cæteris adultiores. Locus declivis erat; assurgentis collis fastigium qui priores occupassent, magnum operæ pretium facturi videbantur. Utrique pari consilio, eo contendunt. Occupavere Romani. Eo incommodo turbatum militem & de prælii summa metuentem, Attila hac sententia allocutus fertur: „ Victores orbis terrarum, domitores gentium verbis accendere opus non est; ne ignavis quidem virtutem oratio addat; fortibus quales vos estis pugnare ludus est, ulcisci hostes voluptas, vincendi consuetudo in morem transiit. An victas Pannonias, Mœsias, Germaniam, Galliam, Mæotidis recessus penetratos obliti estis? Assumite, qui decet victores animum. Licuit otiosis victoriarum fructum percipere: quia otium ferre non potuistis primi intulistis bellum; audaciæ majoris argumentum, sit incitamentum facite. His dies orbis terrarum imperium vestra virtute confirmabit. Eæ copiæ ex colluvione multarum gentium supremo conatu conflatæ, an vestrum conspectum ferent milites, oculos, manus? Virtuti diffidunt, eo sublimiorem locum avidissime occuparunt. At Visigotthos auxiliares habent; verum quantulum id præsidii rebus erit? Si in eos irruitis uno impetu Romani delicati emollitique voluptatibus quasi concisis nervis, nullo impellente cadent. Excitate ergo virtutem: solitos assumite animos: vestram operam si minus victoria, certe quod Dii avertant, nobis morte probate. Magnanimis vel in morte victoria est, vel in victoria salus, præmiaque; à nobis non imperium modo sed exemplum expectate. Vos nisi vincitis milites, quis alius Imperator, quæ castra, quæ provincia accipiet, omnibus nationibus irritatis, invidentibusque vestræ felicitati? His dictis pugnæ signum datur. Hunni præcipitant impetum: excipiunt adversarii nihilo minori virtute, suorum & ipsi Ducum cohortationibus inflammati; miscentur agmina: prælium atrox fit, his atque illis rursus exitiabile, supremo conatu, ut par erat, de imperio orbis terrarum certantibus: cæsorum tam multo sanguine, ut rivus vicinus excessisse ripas memoretur, mendacio probabili, quoniam ad centum octoginta virorum millia ceciderunt. Periit etiam sub initium pugnæ Theodoredus Rex gravi ætate, suorum pedibus conculcatus, dum avidius pugnans in confertos hostes rapitur. Sunt qui ab Andage Ostrogottho occisum malunt. Quod debilitare potuisset, animos auxit Turismundus & Theodoricus occisi filii denso suorum agmine obturbant hostes, feroces atque præcipites abrumpunt ordines atque disjiciunt. Attilam quamvis in illa trepidatione nullo constantis Ducis, aut fortissimi militis officio prætermisso in fugam vertunt. Ipsi longius studio provecti prospectu tenebris adempto, in reditu hostium castris temere appropinquantes supremum periculum adierunt. Turismundus ex equo præcipitatus vulnere in capite accepto suorum virtute evasit. Hostis spe orbem terrarum complexus, quia non vicisset, pro victo se in castra recepit, si quid gravius accideret, sibi mortem consciscere certus accenso rogo. Carri quibus munita erant castra saluti fuerunt, & noctis tenebræ qua spe pugnam post meridiem inchoarat. Aetius haud minori metu vallo ex equorum cadaveribus clypeisque facto, noctem totam in armis sustentavit; hostem sequenti luce certamen repetere detrectantem obsedit primum

mum intrà castra: deinde cum deleri facile potuisset, haud ægre passus est è Gallia in Pannonias redire. Multum de tantæ victoriæ voluptate & gratulatione tum barbari fuga diminutum est, tum Theodoredi casu: tametsi Romanis æque ac Francis gratum accidisse videbatur Regem præpotentem de medio fuisse sublatum. Consultus ab Attila vates Duce hostium cæso victorem fore denunciarat, mentitus in altero, alterius partis vana interpretatione Aetii capiti id minari existimabant, ut est genus hominum fallax vanumque. Triduo armorum fragorem iisdem vestigiis auditum, pugnantium clamorem umbris pertinaci contentione post mortem in pugna perstantibus in Græca Isidori philosophi vita traditur. Occasionem fabulæ videlicet prælii nobilitas præbuit. Pugnatum est, uti Cassiodorus ait, Martiano Augusto & Clodio Adelphio Coss. ejus seculi anno altero & quinquagesimo, Theodoredi regni anno trigesimo secundo. Huic 451
prælio Suevorum Regem Recciarium interfuisse nonnulli suspicantur, ob affinitatem cum Gottho Rege junctam: certe Vasconibus qui in Romanorum fide ea Hispaniæ parte perstabant, ubi Navarra sita est, bello tentatis in Galliam transcendit soceri invisendi studio: & Gotthorum auxiliis auctus in Tarraconensi provincia Cæsaraugustam eripuit Romanis: Carthaginensem provinciam & Carpetanos longe lateque depopulatus fœdere cum Romanis icto in ditionem patriamque revertit: Bæticam, Lusitaniam, atque Calæciam imperio complexus, & ad reliquæ Hispaniæ dominationem aspirans.

CAPUT IV.

Turismundus & Theodoricus.

THEODOREDI funere in Gotthorum castris procurato, Turismundus in patris locum cooptatus, ne patris ulciscendi studio fugientis Attilæ vestigiis insisteret, Aetii consilium & auctoritas fecit, novi regni statum dissputantis stabiliendum videri: ne fratribus, si forte male cogitarent, rerum novandarum daretur spatium; cum ex arcano proderet ne Gotthorum potentia nimium aucta rebus Romanis exitium compararet. Aetii consilio ita Turismundus acquiescendum judicavit, ut brevi regni opibus firmatis Attilam insecutus prælio superasse constet ad Ligerim fluvium, Alanorum partem iis locis considentem subjicere imperio parantem. Nobilissima victoria fuit, qua compulsus Hunnus Gal-

liæ finibus abscessit. Sed Attilæ dimissi consilium Aetio exitiali fuit; cum enim suppleto exercitu arma in Dalmatiam, Illyricum, atque Italiæ partem vertisse esset nunciatum, qui opprimi in Catalaunis campis potuisset, Aetium Valentinianus occidendum curavit perduellionis lege
454 postulatum, salutis anno quadringentesimo quinquagesimo quarto. Quo tempore post Celestinum & Sixtum eo nomine III. Leo Romanam ecclesiam gubernabat, vere Magnus sapientiæ atque eloquentiæ laude; ad animi dotes eximias, tractandi Principes dexteritatem singularem adjunxit. Attilæ Hunno cum Romanis cervicibus immineret, retro iter convertere obviam factus ad Mincii vada: neque multo post Genserico Vandalo ne urbem Romam quam ceperat incendio vastaret persuasit; cælesti virtute cessit barbarus. Verum externa mittantur. Cum Turibio Asturicensi Episcopo in Italia olim usum habuerat Leo, cum eam provinciam aliasque non paucas sive sapientiæ sive religionis studio Turibius peragraret; ex hujus litteris Pontifex factus Priscilliani sectam cognovit toties jugulatam denuo renasci, in Calæcia præsertim ubi contagionis malum incubuerat maxime. Malo procurando conventum Episcoporum Tarraconensium, Carthaginensium, Lusitanorum, atque Calæcorum convocandi curam Turibio ipsi per litteras demandat. Convenere Episcopi ut erat imperatum, Celenis Calæciæ municipio; ubi Priscilliani placita cunctorum suffragio jugulata: rectæque fidei formula de scripto concepta, Baleonio Bracarensi Præsuli destinata est Metropolitani jure an etiam Primatis cunctis eo tractu ecclesiis imperantis. Hujus formulæ mentio facta est concilio primo Bracarensi: subjiciturque primi concilii Toletani decretis, quasi ejus pars, maleque assutus cento errore ejus qui conciliorum volumina primus compilavit. Extat præterea Turibii epistola fragmentum adversus Priscilliani sectam ad duos Episcopos Hispaniæ, ubi secundum salutem: Dolere se ait religionis concordiam, quam reliquæ ecclesiæ tenerent, in patria labefactari, Episcoporum culpa malum toties compressum denuo renasci non satis considerantium. Susceptæ vitæ rationes atque demandati muneris partes sibi rebus omnibus inferiori loquendi necessitatem imponere. Libros apocryphos, quos hæretici pro divinis venditabant, rejiciendos videri. Thomæ Apostoli acta non aqua sed oleo affirmantia solitum Thomam baptizare, quod ex ejus libri auctoritate Manichæi recipiebant sacramentum, rejiciebat Priscillianus. Andreæ acta à Manichæis vel conficta vel depravata. Joannis gesta à Luceio composita homine nefario. Apostolorum memoriam, quo libro lex vetus penitus convellebatur, indeque Manichæos & Priscillianistas hausisse constabat; ejus libri deliria affirmat de scripto à se impugnata esse sigillatim; disputationem temporis diuturnitas abstulit. Turibii corpus ad D. Martini de Licuena in Asturibus tumulatum est; à quibusdam etiam Hispaniæ populis ad sextumdeclmum kal. Maii festo dicato ejus memoria celebratur. Ad Turismundum referatur oratio, quem superbius atque crudelius imperantem, quam ut libero homines ingenio atque feroci pati possent, Theodoricus & Fridericus fratres perimendum curarunt. Ascalernus in omnia Regis familiaria jura assuetus ex morbo decumbentem ferro oppressit, toto anno circumacto ex quo Gotthis jura dabat. Consequenti mox anno, qui annus à Christi ortu fuit quadringentesimus quinquagesimus quintus, ad
455 quintum decimum kal. Aprilis. Valentinianus Imperator Romæ interemtus est à Thrasila Aetii milite; species erat ulciscendi Ducis injuria sublati, re Maximo subornante tantum facinus suscepit, cum is tyrannidem affectaret, atque ut fecit Eudoxiam Valentiniani uxorem sibi toro jungere pararet, ejus majestate occiduum imperium occupare satagens, plane ex hoc tempore collapsum penitus atque convulsum. Novem enim deinceps tyranni maleque ominati Imperatores haudquaquam imperii nomine digni sunt habiti. Cum per idem tempus Orientis provincias Theodosio Juniori defuncto Martianus imperio teneret, synodus Episcoporum Chalcedone habita Patrum Concilii Nicæni numero duplicato, Dioscori & Eutychetis væsanas de Christo opiniones jugulavit.

Got-

Gotthorum gentem Teodoricus prudentia ac moderatione singulari cœperat gubernare, Princeps optimus, ni religionem Arii placitis, vitæ probitatem fratris germani cæde fœdasset. Sidonius Apollinaris Comitis honore à Theodorico decoratus, deinde in Gallia factus Antistes, litteris ad Agricolam datis Theodorici virtutes sigillatim commemorat; venusti oris dignitatem: corpus eximia firmitate compactum, neque munditiis cultum, sed virile prorsus, ac militare: jaculandi peritiam: in cibo & potu sobrietatem: solitum à prandio animum curis regni gravem atque distentum, honestis ludis laxare: & quod Regum proprium est, supplicibus audiendis patientiam adhibere singularem: jocis scurrarum inter cœnandum citra cujusquam morsum sese oblectare. Avito apud se legato à Maximo Augusto, cognita ejus cæde persuasit, uti Occidentis imperium invaderet, opibusque & auctoritate juvit: eoque concedente impetravit ut Gotthico imperio cederet quidquid in Hispania Suevis ereptum esset, Romanorum ditionem Carpentibus identidem atque universæ Hispaniæ imperium spe complexis. Inferendi belli honesta caussa quærenda erat, affinitatisque jura violandi. Optimum visum est missa legatione Recciarium modestiæ admonere, ne ultro finitimos, unde nulla injuria extaret, lacessendo publicum aliarum gentium odium atque invidiam concitaret. Regna æquitate constitui, ambitione atque immanitate labefactari. Se nisi desineret imperio Romano, cui fidem astrinxerat, & à quo multis beneficiis esset provocatus, deesse officio non posse. Ad hæc Recciarius ut erat elato animo, quem secundi bellorum successus inflaverant spe vana, brevi se Tolosæ affore respondet: ut quantum in utraque gente virtutis esset periculum faceret, marteque arbitro de tota controversia disceptaret. Eo responso Theodoricus accepto, suorum delectu habito; adjunctisque Burgundionum & Francorum auxiliis Pyrenæos montes transcendit, atque ad Urbicum flumen Hiberiam præterfluens atque Asturicam in Calæciæ finibus congressum hostem fundit, fugatque. Ingens in eo prælio Suevorum cædes facta. Recciarius ipse accepto vulnere cum nihil tutum in Hispania fore crederet, navi in Africam transmittere parans, vi tempestatum repulsus ad portum Cale, qua parte Durius in Oceanum evolvitur, victoris jussu interfectus est, ejus seculi anno quinquagesimo sexto, ut Ado Viennensis est auctor. Bracara direpta absque ullo civium sanguine: & fortassis in ea urbe Suevorum regia fuit. Ca- 456

læciæ secundum id prælium domitæ à Theodorico, Acliulphus ex Warnorum gente longe à Gotthici sanguinis nobilitate præfectus, fide inconstanti. Arma in Lusitaniam versa. Euraliæ monitu ab Emeritæ direptione temperatum: cum in ejus Divæ tutelares ejus urbis essent. In Bæticam cum copiarum parte Ceurila missus: Nepotianus & Nericus in Calæciam adversus Acliulphum, qui fidei oblitus in ea provincia tyrannidem invaserat. Theodoricum in Galliam, sive otii cupiditas, sive motus alii vocabant, Romanis enim & Majoriano, qui Avito successit, iratus, qua caussa incertum, sed infensus tamen, agris oppidisque vastatis, armatus Rhodanum usque penetravit, ac Lugdunum in potestatem redactam incendio & direptionibus desormavit. Ceurilæ in Bæticam cum de improviso celeriusque omnium opinione ventum esset, incolæ legatis missis nunciarunt, se suaque omnia fidei atque potestati Gotthorum permittere; neque cum reliquis Suevis consensisse, neque contra Romanos conspirasse; paratos esse obsides dare, imperata facere, oppidis recipere, frumento aliisque rebus omnibus juvare. Itaque sine sanguine Bætica Gotthorum ditionis facta est; in Calæcia majori contentione bellum gerebatur, ac tandem ad Lucum commissa pugna Acliulphus, qui Regis nomen occupaverat, certe à Gotthorum imperio defecerat, cum in potestate venisset capite mulctatus est. Viris sanctis annitentibus, quos Suevi ad Theodoricum miserunt legatos cum infulis & velamentis supplices, venia provinciæ est impetrata; neque venia tantum delictorum, quam postulabant, sed & ab incredibili animi magnitudine datum collectis naufragii reliquiis Regem è suo numero genteque creare. Ventum in comitia, & cum voluntatibus discreparent, pars Frantam Regem jussit, pars Masdram; intra biennium Masdra suorum ferro occubuit; Remismundus filius successor, anno salu-
460 tis quadringentesimo sexagesimo, juxta Isidori computationem, numeris ad veram rationem castigatis, fœdere cum Franta icto, junctisque cum eo viribus, Lusitaniam ad Romanorum ditionem, quo casu incertum, sed revocatam tamen, igne ferroque depopulatus, sub jugum imperii mittere prorsus non valuit. Romæ, atque in Italia Ricimer ex Waliæ Gothi Regis filia & Suevo patre natus; militiæ Magister (summæ id potestatis secundum Imperatores nomen) instituendis destituendisque in ea temporum fæce Imperatoribus rem Romanam sursum deorsum versabat. Nam Mæcilio Avito, qui post Maximum imperium tenuerat abdicante, Julius Valerius Majorianus successor in Hispaniam delatus, ejus provinciæ motibus pacatis, in portu Carthaginis classem ædificandam instruendamque curaverat, Vandalos in Africa opprimendi studio. Tantus apparatus Romana classe qua incensa ab hostibus, cum Imperatoris conatus præoccupassent, qua capta evanuit. Majorianus ipse rei malæ gestæ ignominia desormis, cum in Gallia tamen, Gotthi quæcunque occupaverant, imperio restituisset, ejus provinciæ statu composito in Italiam reversus Ricimeris fraude Derthonæ captus, salutis anno quadringentesi- 461
mo sexagesimo primo, ad Hiram fluvium, septimo Idus Augusti periit. Vibius Severus conjurationis particeps in ejus locum subrogatus est Ricimeris ope sublevatus. In ea rerum perturbatione Theodoricus Narbonem pristinæ ditioni adjecit tradente urbem Ravennio, quem ipse magnis pollicitis ad defectionem à Severo Augusto solicitarat. Extat hujus temporis inscriptio Nebrissæ in ipsa templi fronte supra januam his verbis: ALEXANDRIA CLARISSIMA FOEMINA VIXIT ANNOS PLVS MINVS. XXV. RECESSIT IN PACE. X. CAL. IANVA. ERA. D. III. PROBVS FILIVS VIXIT ANNOS. II. MEN. VNVM. Unde intelligitur Latinæ linguæ elegantiam multum ab antiquo degenerasse. Alpha & Omega cum signo Crucis ea forma, ad quam Constantinum Magnum Labarum conformasse superius est demonstratum, inscriptioni subjecta more ejus temporis Christianorum sepulcra distinguebant ab aliis. Romanam ecclesiam per idem tempus Hilarius patria Calaritanus regebat, Leonis Magni successor. Extant Ascanii Tarraconensis Præsulis ad Hilarium litteræ; ex quibus in conventu Episcoporum, nam forte convenerant ad ejus diem natalem celebrandum, Ro-

mæ

mæ relatum eſt: Nundinarium quidem Barcinonenſem Epiſcopum hæredem ſcripſiſſe fortunarum atque ſucceſſorem deſignaſſe Irenæum adjutorem ſuum; ejus voluntatem atque judicium principum & populi ſuffragiis comprobatum; idem Silvanum Calagurritanum Epiſcopum effeciſſe, ſucceſſore deſignato, verum abſque populi voluntate & Metropolitani conſenſu. Proinde petere ut Hilarii auctoritate priori electione comprobata, poſterior irrita eſſet. Reſponſum ab Hilario quoniam nullo modo poſſet cauſſa Barcinonen. à Calagurritano diſtingui, ne hæreditarium videretur quod Chriſti benignitate confertur, & vitæ merita conciliant: utranque electionem irritam eſſe, atque more & legibus inſtaurari debere; litteræ tertio kal. Januarii datæ Baſiliſco & Hermenerico Coſſ. nimirum ſalutis anno quadringenteſimo ſexageſimo quinto. 465 In his litteris Aſcanius Tarraco; provinciæ Metropolitanus dicitur Turiaſo, Calagurris, Legio, Barcino, Civitatenſes (Mirobriga veteribus fuit) locorum quamvis ſpaciis multum ſejunctæ, ejus cura continebantur; ad indicium omnibus eum eccleſiis præfuiſſe in Hiſpania quæcunque Romano imperio parebant, & à Romana eccleſia tanquam religionis parente ſacra petere ſolitæ erant, Primatis nomine nondum fortaſſis in Hiſpaniam invecto; ſed unde jura petebantur, & ubi ſedes imperii erat, ei urbi auctoritatem in alias eccleſias datam, quam late fines imperii patebant, multis conjecturis habemus comprobatum; ad Calæciam revocetur oratio.

CAPUT V.

Theodorici Mors & Eurici regnum.

SUEVI novis bellorum motibus agitati ſunt, in Frantæ defuncti locum factionis ſuffragiis ſubſtituto Frumario. Æmulus Remiſmundus priuſquam vires coaleſcerent, univerſam ditionem gentemque Suevorum armis invaſit, obtinuitque Frumario forte fortuna per idem tempus ex morbo defuncto; tametſi Iria Flavia, quæ urbs in Remiſmundi fide erat, ab adverſa factione, belli deinde injuria vaſtata eſt, Frumarii morte non ſatis ſtudiis pacatis. Suevorum gente ſub unius imperium revocata, magni delectus tota provincia habiti ſunt. Iis

Iis delectibus numeroso exercitu conflato Remismundus Lusitaniam invadit; capta per fraudem Conimbrica, Olisipo urbem dedente Lusidio cive ejus atque Præfecto venit in potestatem. Romanorum potentia contemptui erat: Gotthorum arma timebantur. Legatione missa Theodoricum conciliare visum est, fidei constantiam polliceri, seque imperata facere esse paratos profiteri. Novum vinculum accessit; affinitate inter Reges contracta, Theodorici filia Remismundo juncta conjugio Annuente postulatis Theodorico, nova nupta in Hispaniam missa est, Salano viro principe deducente, comite Ajace homine quidem Gallo, cæterum in Regis gratiam pridem ad Arii sectam traducto; & illud agebatur ut religionis dissidio hujus opera sublato, fœdus initum diutius staret, Suevorum gente ad Arii sectam traducta. Quod homo callidus diligenter præstiuit, in Remismundi gratiam à Regina insinuatus, & per eum gente lethali veneno universa contaminata. Salanus cum nuptiis celebratis in Galliam rediret, Theodoricum invenit Eurici fraude periisse salu-
467 tis anno quadringentesimo sexagesimo
septimo; ex quo pari ipse perfidia Thurismundum fratrem obtruncandum curarat, anno tertiodecimo. Gotthorum regnum Eurico absque controversia cessit. Parricidii merces regnum fuit. Suevorum potentia solicitabat: ne Remismundus soceri Regis cædem armis vindicaret; simul Lusitaniæ Suevis eripiendæ atque adeo Romanis pulsis universæ Hispaniæ imperio occupandæ cura erat; quæ trifariam ea ætate divisa erat. Callæcia cum Lusitaniæ parte Suevis parebat. Bæuca & Catalauni Gotthis. Romanorum imperio Carthaginensis tractus, Carpetani ac ferme reliquæ Hispaniæ provinciæ tenebantur. Euricus ergo Fl. Leone, qui Orientis provincias imperio obtinebat, per legatos conciliato, cum validis Gotthorum copiis in extremam Hispaniam penetravit; atque Lusitaniæ provincia nullo prohibente longe lateque vastata, copiarum parte præmissa ut Pompelonem & Cæsaraugustam, quæ in fide Romanorum erant, expugnaret: ipse etiam cum robore exercitus in Hispaniam Citeriorem rediens, Tarraconem (quæ civitas in Hispania maximam habebat auctoritatem) post diuturnam obsidionem in potestatem redactam solo æquavit; moræ tædium dolorque ad vindictam incitabat. Sic Romanis Hispania, universa ditione imperioque spoliatis, quod ferme septingentis annis steterat, præter Calæciam, quæ Suevis parebat, reliqua Hispania Gotthorum armis subjugata est; atque hæc in Hispania. In Gallia ditionis Gotthicæ fines amplificati hac occasione sunt: testinis armis suprema ac pudenda imperii imbecillitate res Italiæ laborabant: vix ut aut suis viribus aut externis auxiliis consisterent. Etenim Vibio Severo Imperatore defuncto Flavius Anthemius imperium Occidentis aliquandiu tenuit Ricimeris Patritii opibus fultus, cui præmium operæ fuit novi Augusti filia in matrimonium collocata. Gratia diuturna non fuit, neque tanta privati hominis potentia fida esse poterat. Aut pereat aut perdat necesse est qui Principi metum facit, uti tunc accidit. Enata inter socerum & generum simultate ad arma ventum, urbeque à Ricimere capta atque direpta Anthemius ipse ferro periit. Res in Olybrium Senatorem translatæ. Ricimerem paucis post diebus mors oppressit, sævissimis corporis doloribus excruciatum. Cælestem vindictam vulgus interpretabatur ob contempta affinitatis sacra, urbemque deformatam. Olybrium paulo post defunctum Glycerius est subsecutus, nihilo meliori successu. Julius enim Nepos, quem Leo Orientis Augustus Imperatorem renunciarat, eum abdicare coactum Salonam in Dalmatia amandavit Episcopum factum: ne ludibrio privatus esset, erepti imperii solamen, ejecto sibi paulo post perfugium futurum. Orestis filius Nepote pulso Momyllus Augustus imperium à patre traditum accepit pridie kalendas Novembris, anno
quadringentesimo septuagesimo quinto. 475
Augustulum vulgus dixit, infaustum veteribus nomen atque irridiculum, nobile tamen extincto Occidentis imperio, quod eodem nomine Octavius Augustus æternum fundasse videbatur. Sic vices fortuna mutat, cadunt urbes, imperiaque, provinciæ in solitudines vastantur, certissimum in singulorum casibus levamen. Nobilissimæ urbes & regna quasi

si projecta cadavera jacent; nos quibus vita exiguis spatiis constricta est, si quis nostrûm periit indignabimur? Nimirum homines nos esse natos meminisse fas est, neque superis suam invidere immortalitatem. Imperavit Augustulus menses novem, dies viginti quatuor. Odoacer Herulorum Rex barbarus eo amoto Italiam Urbemque prædæ habuit, tenuitque imperio amplius sedecim annis. Euricus Rex Visigotthorum, domita Hispania in Galliam irruperat; ad cætera mala quibus provinciæ premebantur, hoc quoque novum accessit. Fatali perfidia ac ejus ætatis præcipua Aruandus prior, deinde Seronatus, qui res in Gallia pro Romanis gerebant, sollicitarunt ut imperii provincias occuparet, in ea temporum labe facili conatu. Accessit Gensericus Vandalus, navali prælio à Basilisco Leonis imperio ad Siciliam male mulctatus atque in Africam rejectus, majoris mali metu utranque Gotthorum gentem contra Romanos incitavit magna præmiorum spe. Aruandus quidem & Seronatus proditione detecta capite pœnas dederunt judicio convicti. Genserici conatus felicior fuit. Theodemirus Ostrogotthorum in Pannonia Rex recepto nuper Theodorico filio, qui diu obses Constantinopoli fuerat, cuique Italiæ imperium fata destinabant, Vindemiro fratri negotium dat ut Italiæ inserat arma per se labanti proneque in exitium. Verum is donis à Glycerio Augusto expugnatus relicta Italia in Galliam abiit, atque cum Eurico agros jam, villas, oppida igne ferroque vastante magno provinciæ terrore damnoque vires junxit, magnum rebus momentum. Epiphanius Ticinensis Episcopus à Nepote Augusto de pace legatus, vir ea ætate auctoritate præcipua, nihil profecit tamen. Eo digresso Rutheni, Cadurci, Lemovices, Gabalitani Gotthorum armis expugnati. Arvernum Aquitaniæ primæ urbs (hodie Claramontem vocant, non procul eo colle ubi Gergovia fuit) diuturna obsidione victis civibus ad deditionem compulit. Propugnabant Sidionius ejus urbis Episcopus castissimis precibus, clarus eruditione, moribus sanctus: Ledicius Comes armis Aviti quondam Augusti filius. Verum cælestium auribus surdis, urbisque mœnibus magna ex parte prostratis, Ledicius certe fugæ consilium cepit. Nepos Augustus ad se vocatum Patritium creavit, virtuti debitum præmium, quamvis infelici. Orestem in Galliam Magistrum militum misit, gente Gotthum: unde illi ad evertendum Nepotem versis in eum viribus, filiumque rebus præficiendi opportunitas nata. Sic Euricus nullo impediente imperii fines proferebat in Gallia. Massilia, aliisque urbibus, & omni usque ad Rhodanum provincia occupata regni sedem Arelati collocavit. Tantis victoriis insolentior, cum hostes deessent, arma in religionem vertit Arianæ sectæ, cui erat addictus, amplificandæ studio incensus. Catholici ecclesiarum Episcopi loco movebantur nullis aliis substitutis. Minores sacerdotes sublatis rectoribus dissipabantur. Templa redigebantur ad vastitatem, pars situ deformis, pars enatis herbis horrida, quas pecora & jumenta nihil prohibente locorum sanctitate depascebantur, convulsis valvis atque aditu omnibus promiscue patefacto hominibus atque animantibus, nisi quæ sorte sepsissent arbusta dumetaque sponte nata. Sidonius Apollinaris non unis litteris horum temporum calamitatem & malorum sylvam deploravit: unde hæc petenda sunt ab annalium auctoribus prætermissa. Euricus cum Gotthorum regnum tenuisset annis septendecim, Arelati ex morbo obiit salutis anno quadringentesimo octogesimo tertio. 483 Quo anno Hilarii successor Simplicius Romanus Pontifex defunctus est. Extat Simplicii ad Zenonem Hispalensem Episcopum epistola his verbis sententiaque. „ Plurimorum relatu comperimus dilectionem tuam fervore Spiritus sancti ita „ ecclesiæ gubernatorem existere, ut „ naufragii detrimenta Deo auctore non „ sentiat; talibus idcirco gloriantes indiciis congruum duximus vicaria sedis „ nostræ te auctoritate fulciri, cujus vigore munitus Apostolicæ institutionis „ decreta vel sanctorum terminos Patrum nullo modo transcendi permittas; quoniam digna honoris remuneratione cumulandus est, per quem in „ his regionibus divinus crescere innotuit cultus. Ex his initiis; cum Hispalensi Antistiti Romani deinceps Pon-

tifices vicariam concedere poteſtatem conſueviſſent, illa auctoritas nata eſt, quam in reliquas Hiſpaniæ eccleſias nonnunquam obtinuit, Primatis jure atque auctoritate nondum per hæc tempora ad Toletanam eccleſiam devoluta. Simplicio Felix ſucceſſit; cujus extant litteræ ad eundem Zenonem nulla præterea re ad memoriam inſignes.

CAPUT VI.

Alarici regnum.

EURICI funere procurato Alaricus filius procerum ſuffragiis, quibus pater optimis præceptis ſub vitæ exitum coram caſtigatum magnopere commendarat, ſucceſſor eſt renunciatus. Alarico Viſigotthorum Rege res Hiſpaniæ quietæ erant. Gallia in multa imperia Gotthorum, Francorum, & Burgundionum diviſa diu quieſcere non poterat. Theodoricus in Italia Zenonis Imperatoris (is Leoni ſucceſſerat) permiſſu Oſtrogotthorum regnum Odoacre victo
493 cæſoque fundavit ſalutis anno quadringenteſimo nonageſimo tertio. Oſtrogotthorum origo à Radagaiſi tempore explicanda; eo enim ad Feſulas profligato Honorii imperio Stiliconis virtute, oppreſſi exercitus reliquiæ, qui ex Oſtrogotthis conſtabat variis jactatæ caſibus cum Hunnis vires ſociarunt, Attilæque in prælio Catalaunico militarunt, uti antea dictum eſt. Verum cum Romani imperii ſtipendia facere, quam barbaris ſervire mallent, à Martiano Imperatore in Pannoniæ finibus ſedes ad habitandum datæ. Gentis regno paulo poſt ad Theodemirum devoluto Theodoricus filius ex impari matre nomine Erelieva ſeptennis ut obſidis loco eſſet ad Leonem Imperatorem miſſus, morum comitate & dexteritate ingenii Imperatoris gratiam promeritus, ætate major venia impetrata ad patrem remiſſus eſt: Rex demum à patris morte renunciatus cum ad Zenonem Imperatorem rediiſſet, quo tempore Odoacer Herulus Italiæ imperium invaſerat, facile in Italiam tranſmittendi adverſus eum facultate conceſſa; factaque poteſtate, victis profligatiſque hoſtibus, ſe Italiæ Regem dixit, Roma etiam ſubdita, ut Caſſiodori litteræ manifeſte declarant, Theodorici nomine ſcriptæ, cui à ſecretis erat. Novi

vi regni vires undecunque quæsitis præsidiis confirmandæ erant; optimum visum est, Francos, Burgundiones, & Visigotthos validas ea ætate gentes novis affinitatibus conciliare. Itaque, Clodovei Franci sacris jam Christianis initiati Audefledam sororem ipse duxit, filias duas ex concubina susceptas, Ostrogottham Alarico Visigottho connubio junxit, Theudicodam Burgundioni Gundibaldo. Unde totius Occidentis moderator & arbiter exortam inter Visigotthos & Francos controversiam, missis ad utrosque litteris, quibus minæ admiscebantur, componere conatus est. Franci religionis susceptæ studio Visigotthos Arii væsania pollutos oderant, molesteque ferebant ad Alarici regnum tanquam ad receptaculum perfugere quicunque exules hostesque Francorum essent: & cum de colloquio actum esset insidias vitæ suæ Clodoveus ab Alarico paratas comperisse se conquerebatur. Finitima regna diu pacata esse non poterant; res ad arma spectabat, bellumque inter duas ferocissimas gentes ingenti mole cooriri videbatur. Id ex fama prius, deinde frequentibus nunciis cum Ostrogottho esset exploratum: missa ad utrunque legatione, datisque litteris, conatus est ad concordiam dissidentes animos revocare. Dolore se, quam maximum animo capere poterat, confici inquiens cum duo sibi carissima capita in certum exitium armari, nunciatum esset, magna atque incredibili hostium utriusque voluptate, mutuis digladiari odiis lætantium. Utrunque dum alteri molitur excidium, in salutis periculum ruere, tum suæ tum subditorum, quorum sæpe periculo maloque Reges peccant. Modestia atque prudentia imperia constitui, effræni temeritate labefactari. Bella quæ facile inchoantur luctuoso sæpe exitu terminari. Æquum videri priusquam ad arma veniatur omnem ineundæ concordiæ viam rationemque tentare. Animos non magnis de caussis eatenus irritatos conciliari facile: facto acerbiori si concordia esset violata de pace desperandum priusquam alterutrius regni, quo utrique florentissimo utebantur, opes eversæ essent, vires conciderent. Sibi pro mutuæ cognationis jure dedecus utrinque atque infamiam conciliari. Quod si neque patrem Alaricus respiceret, neque Clodoveus fratris amore moveretur: se ut patrem minari, & ut fratrem monere, eum hostis loco futurum esse, quicunque se à pacis studio alienum præberet: neque præceptis consilioque hominis amicissimi atque necessarii obtemperaret. Alaricus his monitis æquiores aures præbebat, Clodovei animus ferocior, quamvis pacis conditionem respuens superbum responsum dedit. Non alio erga Alaricum esse animo, quam par esset & ipse vellet. Priorem facta injuria hostibusque receptis bellum in dixisse. Indictum defendere naturæ jura decusque regium monere. Cum ipse ad pacem, hostis vocaret ad bellum: cupere manum unam Alarico opponere, alteram inermem Theodorico ipsi præbere, si binas dextras natura dedisset. Hoc responso Ostrogotthus in Alaricum propensior ad totius orbis Reges litteras dedit, quarum exemplum extat. Franci superbiam accusans, in viribus eum atque immanitate fidere, juri atque æquitati aures obturatas habere. Unius periculo, quod ad reliquos recidere posset, cunctos moveri par esse. Missis oratoribus Clodoveum ab incœpto terrerent. Singulorum salutem communi omnium providentia conjunctioneque contineri. Nihil neque Theodorici diligentia neque auctoritas profuit quominus ad arma veniretur. In Pictavii agro, decimo ab ea urbe lapide in campis Vogladensibus Francorum Gotthorumque copiæ convenerunt. Non animis, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis pars altera hosti cedebat. Simul atque in conspectum ventum est, acies utrinque ad pugnam instructæ. Pugnatum acriter exæquato periculo, pari spe. Nihil Alaricus omisit, eorum quæ ab strenuo Duce expectari poterant. Francorum impetu & impressione acerrima cum sui omni parte cæde ingenti sternerentur, loco-

locoque moti terga verterent, occurſare paventibus, retinere cadentes: ubi plurimus labor, unde aliqua ſpes, conſilio, manu, voce juvare equo & fulgentibus armis conſpicuus; non in pedum celeritate præſidium, ſed in dextris virtuteque ponendum dictitans; ea tutiſſima conſilia quæ plus haberent periculi; tot gentium victores ab una gente ſuperari ignominioſum ducerent. Verum cum vincente pudorem metu, Alarici cohortationes ad aures non admitterentur: tunc ipſe poſtremus in effuſa ſuorum fuga fortunæ iniquitati cedens Clodovei impetu in primo agmine pugnantis ex equo dejectus, cum ſe attollere conaretur, à Franco pedite confoſſus eſt. Duo Viſigotthorum equites Regis ſui caſu incitati in utrunque Regis Franci latus infeſtis haſtis diverſi concurrunt; loricæ beneficio & Clodorici juvenis fortiſſimi ope periculum declinatum. Alarico cæſo Gotthi fuga per proximas civitates diſſipantur, nulla manu numero, aut viribus inſigni. Engoliſma, quæ Gotthorum præſidio tenebatur, ſecundum prælium in Francorum poteſtatem venit, murorum parte repente cadente ob vetuſtatem. In Burdigalæ finibus Gotthi qui prælio abfuerant, auſi certaminis aleam denuo ſubire tanta ſtrage ſtrati ſunt, ut ab ea clade Arianus campus vulgo nomen habeat, nempe à Gotthorum religione appellatione facta. Burdigala, Veſates, Cadurci, Rutheni ad extremum Arverni (nam cæſo in acie Apollinare Duce Sidonii Arvernorum Epiſcopi propinquo irritati erant) deditionem fecerunt. Ipſi Toloſates, ubi Gotthorum regia erat, expugnati; vix quidquam in Gallia relictum Gotthis, quod in Francorum non venerit poteſtatem. In Gotthorum Regum theſauris, templi Hieroſolymitani vaſa & inſtrumenta ſacrorum in Romæ urbis expugnatione olim capta ab Alarico primo gentis Rege, & per manus ad ſucceſſores tranſmiſſa, aut in caſtris Vogladenſibus aut Toloſæ (nam auctores variant) in Clodovei poteſtatem redacta ſunt; quidam ea vaſa Carcaſone fuiſſe ait, eaque re obſeſſam à Francis, & Oſtrogotthorum adventu liberatam. Occiſus eſt Alaricus ſalutis anno quingenteſimo ſexto, eo mi- 506
nori commiſeratione, quod imperium à parricidio auſpicatum, fraudibus & ſævitia continuatum meminerant annos tres & viginti, quibus genti imperavit. Hunc primum inter Reges Gotthos leges de ſcripto ſanxiſſe promulgaſſeque conſtat, Codice Theodoſiano in compendium relato editoque, tertio Nonas Feb. anno ipſo quo cæſus eſt. Antea inſtitutis more majorum firmatis vitam bello paceque gubernare ſoliti erant; ad Alarice leges cum conſequentes Reges pleraſque alias adjeciſſent, illud volumen conflatum eſt, quod Forum judicum vulgo ab Hiſpanis nuncupatur, de quo iterum ſermo redibit.

C A-

CAPUT VII.

Gesaleicus, Theodoricus, Amalaricus.

SUSCEPERAT Alaricus ex uxore quidem Theudicoda, que paulo ante decesserat, Amalaricum ex concubina autem Gesaleicum. Gotthorum proceres Amalarici tum quinquennis ætate contempta, Gasaleicum collatis suffragiis rebus præfecerunt, non obscuro Ostrogotthi dolore ob prætermissum nepotem. Itaque cum Italiam, Siciliam, vicinas Italiæ insulas, Illyricum & Dalmatiam ditione complexus, copias aleret in armis exercitatissimas, octoginta millia militum Duce Ilba Gepidarum Comite in Galliam immisit: tum ut Francorum animos victoria insolentes compesceret, & Visigotthicam regiam prope eversam fulciret: tum ut occupatum injuria ejus gentis regnum nepoti suo restitueret. Tanti apparatus metu Gasaleicus, & quoniam erepta nuper Narbone à Gundebaldo Burgundionum Rege ad prædam, ut fit, accurrente nihil in Gallia tutum superesse putabat, Barcinonem se recepit homo ignavus, atque in crudelitatem propensus, qui suis manibus Goaricum intra regiam ea in urbe obtruncarat; & necesse est socordes & ignavos in potentium virorum cæde spem salutis ponere flagitioque. Ilba in Galliam delatus, & Visigotthorum reliquiis adjutus, victoriam de hoste reportavit. Francorum viginti millia in acie ciderunt. Provincia Phocæensis ad Ostrogotthos ut navatæ operæ merces esset, Aquitania ad Visigotthos revocata. Gesaleicus cum Ostrogotthi Narbone præterea recepta Pyrenæos montes transcendere pararent, suarum rerum desperatione, & militum voluntatibus diffisus, neque ignorans multorum in se odia excitata ob ignaviam & crudelitatem, in Africam navigavit. Thrasimundus Vandalorum Rex tametsi Theodorici sororem in conjugio habebat, profugi hominis fortunam miseratus, an ægre ferens novi regni accessione Theodorici, qui jam dudum esse cœperat formidabilis, potentiam augeri: benigne acceptum, atque pecunia adjutum ut Theodorici litteræ declarant eam injuriam cum Vandalo expostulantis, in Galliam remisit; ubi transancto in latebris anno, cum exerci-

citum pecunia Africana comparasset, ad duodecimum ab urbe Barcinonensi lapidem totius certaminis aleam tentare ausus, ab Ilba prælio superatus Gallia ex fuga repetita, brevi in ea ex morbo defunctus est, quem concepta animo ægritudo ex re male gesta conciliarat, quarto anno ex quo Rex erat renunciatus,
510 salutis humanæ quingentesimo decimo. Gesaleici morte magnorum motuum materia amputata in Gotthicum regnum antiquus splendor cœpit revocari. Extat Elboræ patrum ætate repertum sepulcrum ex candido marmore hac inscriptione. LITORIVS FAMVLVS DEI VIXIT ANNOS PLVS MINVS LXXV. REQVIEVIT IN PACE. IX. CALEN. IVL. ERA. D. XLVIII. Inscriptioni Crucis figura Alpha & Omega subjecta sunt, ad indicium cultæ religionis Christianæ.

Gesaleico defuncto, quis in ejus locum suffectus sit, auctores in diversum trahunt; plerique Theodoricum ipsum Ostrogotthum Visigotthorum Regem fuisse deinceps affirmant. Episcoporum concilia per hæc tempora in Hispania habita Theodorici nomen præferunt, regni etiam anno designato. Alii malunt Gesaleico Amalaricum successorem datum: regni procurationem tantum penes Theodoricum avum fuisse, unde quoniam ad nutum rempublicam gubernabat, & ad eum opes Hispaniæ & vectigalia regia conferebantur Visigotthorum & Ostrogotthorum alendis exercitibus præsidiariis: opinio nata, quæ Theodoricum Regem facit. Nos de tota controversia judicium in medio relinquimus lectori in utranvis partem opinaturo argumentis utrinque consideratis. Illud non placet, quod ab Hispanis scriptoribus affirmatur nullius externi hominis testimonio, venisse Theodoricum in Hispaniam; qui enim tam nobilem profectionem siluissent Cassiodorus aliique singularum Theodorici actionum nobiles scriptores. Omnino ad aniles fabulas ablegandum quamvis à Luca Tudensi affirmatum, Toleti uxorem duxisse ex antiquo Hispanorum sanguine; ejus precibus victum veteribus Hispanis reddidisse libertatem; natum ex his nuptils Severianum Leandri & Isidori patrem; quod neque veritati consentaneum est, neque cum ratione temporum convenit. Theudius prorsus seu Theudis antea Theodorici armiger, & nunc ejusdem beneficio Visigotthici regni procurator, pueri teneram ætatem regnique molem regendam suscepit, unde illi ad regnum gradus, quod deinceps obtinuit. Euthasicus regia

Ama-

Amalorum familia ortus in spem hære-
ditatis regnique Italici à Theodorico ex
Hispania accersitus, filiam ejus Amala-
suntam uxorem duxit. Erat is Ostro-
gotthus genere, prælioque Catalaunico
interfuit. Veremundus Turismundi filius
ex Amalorum gente ex Scythia ad Theo-
doricum Walliæ successorem contendit:
hujus filius Witericus, Euthericus ne-
pos fuit. Hunc cum in Italiam Theo-
doricus evocasset, juvenis indole cap-
tus, generum sibi ascivit. Nuptiæ re-
gio splendore apparatuque celebratæ,
515 anno quingentesimo quintodecimo. Quo
anno in sequentem evoluto Theodori-
co & Petro Coss. concilium Tarracon.
in Hispania, octavo Idus Novemb. ha-
bitum est. In eo primum mentio mo-
nachorum extat inter Hispaniæ monu-
menta. Diei dominici cultum more ex
Hebræis translato, à sabbatho inchoari
sancitum; unde in morem Hispanorum ea
observatio manavit, ut sabbathi noctem
feriatam habeant. Hector Carthaginen.
Metropolitanus post Joannem Tarraco-
nen. & Paulum Emporita; actis Conci-
lii subscribit. Consequenti mox anno,
517 nimirum à Christi ortu quingentesimo
septimodecimo, Gerunden. synodus ha-
bita est. In ea synodo, more ex Gallia
advecto, ubi Mamercus Viennensis E-
piscopus in luporum rabie civitate ex-
pianda Litanias commentus est, quotan-
nis in Hispania instaurari sancitum post
Pentecostes festum diem, menseque No-
vembri. Romanæ ecclesiæ Hormisda
Pontifex per hæc tempora gubernator,
litteras dedit tum ad Joannem Episcopum
privatim nimirum Tarracon. duobus his
synodis Præsidem, tum ad omnes
Hispaniæ Episcopos, singulis saltem
annis Episcoporum conventus in Metro-
poli haberi mandans: quibus salutem
ecclesiæ contineri veteres habebant per-
suasum, ad astringendam disciplinæ seve-
ritatem vitio hominum laxari identidem
solitæ. Extant præterea Hormisdæ lit-
teræ ad Salustium Hispalen. Episco-
pum, ad componendas Præsulum con-
troversias in Ulteriori Hispania, Me-
tropolitanorum privilegiis jureque con-
servato, vicaria ei potestate facta.
Unde & quoniam Amalaricus Visigot-
thorum regiam Hispali plurimum collo-
cavit & fixit. Hispalenses Episcopi
auctoritate aucti sunt Primatus æmula.
Hormisda defuncto Joanneque ejus no-
minis primo in Hormisdæ locum pri-
die Idus Augusti, anni quingentesimi 523
vigesimi tertii, subrogato, conventus
Episcoporum bini habiti sunt, Ilerdæ
nimirum & Valentiæ. In Ilerdensi
Abbatis & Archidiaconi mentio facta:
nihil præterea ad memoriam insigne.
Synodum Cæsaraugustanam, quæ vul-
go extat in conciliorum libris, ad hoc
tempus quidam referunt, neque argu-
mento certo, neque conjectura satis
idonea, cum temporis atque Coss. desi-
gnatione careat; vetitum tamen in Doc-
toris nomen invadere, nisi jure & ordine.
Sacras virgines velari ante annum ætatis
quadragesimum, Leonis Magni, alio-
rum Pontificum & conciliorum decretis
in eo instauratis. Obiit Joannes Pontifex
sexto kal. Junii, salutis anno quingen- 526
tesimo vigesimo sexto Ravennæ ex
pædore carceris. Theodoricus enim
tot domitis gentibus insolentior factus,
bellum minasque in religionem vertit
numenque. Justinus Augustus Anastasii
successor catholicæ religionis studio, quo
mirifice flagrabat, Arianos toto Orien-
te exules esse sanxerat. Id Justini edic-
tum Theodoricus, cum utraque Gottho-
rum gens sectæ Arianæ addicta esset,
tam indigne tulit, ut Joannem Pontifi-
cem Roman. Episcopum Ravennatem,
& aliquot senatus Principes ad Impera-
torem legarit, minas denuncians nisi
abrogaretur: se templa Christiana ever-
surum in Italia: urbem Romam, nomen
Catholicum deleturum. Joannes expo-
sitis mandatis, cum supremis honoribus,
pro eo ac par erat, cohonestatus Au-
gustum coronasset, tametsi edictum
abrogari Imperatori persuasit, obita le-
gatione rediens, Theodorici jussu in
custodiam conjectus est, ob habitos ho-
nores suspicanti prodendæ Græcis Ita-
liæ consilia communicasse, & Augusto-
rum nomini deditum esse. Defunctum
Pontificem ecclesia ipso obitus die an-
niversariis sacris festoque dicato in cæli-
tum numero colit. In eadem caussa
Symmachus & Boetius viri principes
fuere, easdemque ob suspiciones,
cum ante legatos Constantinopolim hac-

tenus in custodia detinuisset, necari jussit. Divini numinis brevi insecuta vindicta est. Proximi Septembris initio Theodoricus ipse defunctus est, Athalarico nepote ex filia Amalasiunta successore in Italia. Imbecillam pueri Regis ætatem molemque rerum, patre pueri jam defuncto, mater virili animo fœmina regendam suscepit. Visigotthorum regnum Amalaricus libere cœpit gubernare. Quo ex tempore nonnulli regni ejus annos numerant, haud magno in alterutram partem discrimine: cum constet Theodoricum aut suo aut alieno certe nomine ad mortem in Hispania regnasse. Hoc sane rerum potiente, primum omnium pax cum Francis Regibus firmata, eorum sorore Clodovei jam defuncti filia Crotildi ab Amalarico in conjugium accepta. Dotis nomine Tolosatium præfectura ad ditionem Gotthorum revocata; pacem pulcherrime constitutam Amalarici furor violavit. Erat Crotildis probitatis opinione clarissima, veræque pietatis cultu à matre cognomine imbuta. Ea res viri animum, cum secta Arianus esset, vehementer abalienavit; Catholicorum templa petentem vulgus Rege connivente contumeliis & sordibus injectis fœdabat: redeuntem truci Rex vultu excipiebat; convitio & linguæ petulantiæ plagæ & verbera accedebant, sanguine sæpe excusso. Eam vitæ acerbitatem cum constanti animo diu tolerasset, sperans crudelem viri animum patientia & pietatis studio posse aliquando ad sanitatem redire: tandem re desperata, fractoque malis animo, litteras ad Childebertum fratrem dedit cum linteo suomet sanguine delibuto, ærumnas quibus dies noctesque premebatur renuncians. Debere eum sorori carissimæ opitulari, priusquam luctu & lacrymis, quas vitæ acerbitas exprimeret, consumpta esset. Se quidem diuturno eatenus silentio injurias dissimulasse, tantis laboribus exitum aut morte ipsa (quod utinam accidisset, priusquam fratres germanos cum viro committere necesse foret) sperans, aut viri sanitate; nunc alias ex aliis injurias necti, & indies acerbiorem tristioremque vitæ conditionem evadere. Obsequia crudelitate compensari, maleficiis beneficia, quibus ferarum sæpe immanitas cicuratur, nulla alia de caussa, quam ob religionis à majoribus matreque carissima traditæ constantiam. Grave tyrannidis jugum, quod prætextu nuptiarum imposuissent, detraherent; divinum numen respicerent, quod tam bonæ caussæ non defuturum sperabat. Amalaricum non hominem esse, sed in hominis figura belluam immanem, ex sævitia & immanitate compositum. Dictis ni fides esset, sanguinis aspectu moverentur, quo tauri & leones irritari consueverunt. Si propinquitatem contemnerent, humanitatis respectus excitaret; nulla re magis divinum numen Reges assimulare, quam injuria oppressis sublevandis: ac fœminis præsertim regio ex sanguine prognatis, & in melioris fortunæ spem à prima ætate educatis. Inter Clodovei filios Francorum regnum sic erat divisum: Childeberto Parisii, Clotario Suessiones, Clodomiro Aurelianum, Theodorico Mediomatrices parebant, Reges omnes vocabantur. Ii Crotildis sororis calamitatem miserati, & furore in Visigotthum succensi, & est ea gens in iram effusa memor dignitatis, conjunctis viribus in Amalaricum ducunt. A rebus omnibus imparatum, & ipso genere caussæ inferiorem: ex scelerum præterea conscientia religione obstrictum in fuga salutem ponere compulerunt. Poterat evadere, ni pœnis flagitiorum agentibus gemmarum memor, quas in thesauris reliquerat, pedem in urbem (Barcino fuisse creditur) curriculo retulisset; nempe ad amentiam adigit divina ultio, quos evertere constituit. Interea enim urbe in Francorum potestatem redacta Amalaricus consilii inops ad Catholicæ religionis templum, quam tot injuriis violarat, quasi ad asylum confugiens, in ipso itinere militis hasta trajectus periit. Isidorus Narbone occisum Amalaricum scribit, & prælio dimicatum; nobis Gregorii Turonen. aliquanto vetustioris auctoritas potior fuit. Ado Viennen. Francos ait Hispaniam ferme universam victoriis peragrasse, Toletum in Hispaniæ umbilico loci natura firmissimam civitatem post diuturnam obsidionem solo æquasse: multa alia oppida & urbes eodem victoriæ cursu expugnata. Galliam

Got-

Gotthicam universam Gotthis ereptam Procopius est auctor; quod ne pro certo ponatur aliorum scriptorum silentium facit: & quoniam consequentes Visigotthorum Reges satis constat in Gallia ditionem & imperium Rhodano terminasse; nimirum Amalasiunta post Theodorici patris mortem provinciam Theodoberto Theodorici Mediomatricum Regis jam defuncti filio attribuit, ne quid in Gallia Ostrogotthos Franci possidere moleste ferrent: reliqua Visigotthis reliquit, Italiæ imperio contenta. Childebertum constat Amalarici thesauris potitum, in quibus sacrorum instrumentum erat ex auro, tum sorore recepta in patriam rediisse. Obiit Amalaricus
531 salutis anno quingentesimo trigesimo primo, cum quinquennio jura genti dixisset. Quod si à Gesaleici morte regnum inchoare placet, viginti annis regnum tenuisse constabit. Crotildis ejus uxor in ipso itinere defuncta est. Auctor quidam antiquam Abderam affirmat ab Amalarico instauratam Almeriæ appellatione regii nominis & antiqui affinitate assimulata. Omnino Amalarici regni anno quinto, concilium Toletanum secundum habitum ab Episcopis septem. In iis Nebridius Bigerrensis & Justus Urgelitanus. In eo conventu sancitum pueros parentum voluntate & voto in sacratorum virorum collegia allectos atque in clericorum morem detonsos, cum ad octavumdecimum ætatis annum venissent coram rogandos, vellent ne castimoniæ cultores esse. Si assentirent, ne fas esse amplius professione relicta connubii vinculis implicari: dissentientibus liberum uxores ducere. Ii si provecta ætate uxorum consensu à mutuis amplexibus abstinere vellent, sacris ordinibus initiarentur. Hallucinantur quicunque ex hoc decreto sumpta occasione errandi, Hispanos sacerdotes arbitrantur conjugio fuisse per hæc tempora implicatos. Montanus Toleta. Præsul & primæ sedis Carthaginensis provinciæ Metropolitanus conventui præfuit. Extant Montani binæ litteræ: ad cives Palentinos alteræ, alteræ ad Turibium monachum; in iis pro jure Metropolitani sibi curam impositam ait Palentinæ civitatis; jussis de caussis ejus urbis Episcopo Segobiam, Caucam, atque Britalbum attribuere. Ildefonsus eo libro, quem de claris viris Hispaniæ edidit, harum Montani litterarum mentionem facit: & constanti fama prædicari ait, Montanum prostratæ turpiter pudicitiæ lege postulatum, innocentiæ indicio prunas sinu continuisse dum sacris more Christiano operam daret, neque vestem læsam, neque ignem extinctum. Ex hoc principio mos ille in Hispania manasse videtur Gotthorum legibus non uno loco receptus à divinis abhorrens, furta, adulteria, aliaque crimina purgandi candentis ferri attactu aut ferventis aquæ haustu; reus peccatorum confessione conscientiam prius expiabat; ferrum aquave sacerdotis cum sacris operatus esset prece lustrabatur; eorum tandem attactu potioneve, qui periculum evasissent, criminis objecti suspicionem infamiamque procurabant; neque Gotthorum tantum mos fuit, sed ab aliis Hispaniæ Regibus auctoritatem habuit, cæterisque gentibus quæcunque Christiano nomine censebantur. Honorius III. Romanus Pontifex ante trecentos quinquaginta annos, lege lata antiquavit id genus compurgationis vulgaris. Floruerunt per hæc tempora in Hispania fratres germani quatuor sapientiæ opinione & Episcopatus honore nobiles. Justus Urgelitanus, cujus extat in Cantica explanatio: Justinianus Valentinus, hic librum edidit in quo quinque quæstiones explicantur à Rustico quodam propositæ: de Spiritu sancto; de Bonosiacis, qui alio nomine Photiniani erant, de Trinitate, baptismum Christianum non esse iterandum, differreque à Joannis baptismo: Nebridius Agathensis Præsul in Gallia Gotthica vixit: Elpidius cui ecclesiæ præfuerit, clam est. Præterea hac ætate Aprigius Pacis Juliæ Episcopus in Lusitania commentariis in Apocalypsim editis, quæ & nos vidimus Isidori etiam testimonio clarus.

CAPUT VIII.

Theudis & Theudiselus.

AMALARICI morte, cum prole careret, Visigotthorum Regum progenies à stirpe defecit. Rerum summa ad Theudim Ostrogotthum genere devoluta est. Belli & pacis artibus clarum & ex multarum rerum usu collecta prudentia excellentem Visigotthorum proceres genti Regem præficiendum curarunt. Ex superiori regni procuratione, cum Amalaricus ætate minor esset, & Remp. Theudis pro arbitratu gubernaret, multas clientelas pararat. Uxor fœmina præpotens, ex præcipua Hispaniæ nobilitate ditione auxerat: unde bina militum millia armari poterant; inde ad regnum hoc tempore gradus. Conatus erat Theodoricus Ostrogotthus nepotis rebus prospiciens, Theudim in Italiam attrahere per speciem honoris; quæ ille consilia intelligens omni arte eludenda curarat. Theudio Rege reipublicæ moderandæ ratio Romæ immutata est Coss. nomine & potestata sublata, hujus seculi
541 anno quadragesimo primo, quo anno Basilius Junior sine collega postremus omnium gessit consulatum. Consequenti anno Childebertus Francorum Rex & Clotarius frater superiori clade nondum exaturata vindictæ cupiditate armis repetierunt Hispaniam. Tarraconensi provincia longe lateque vastata urbs Cæsaraugusta gravi obsidione fatigatæ, ad Vincentii martyris, in cujus patrocinio erat, opem confugit; viri lugubri veste, fœminæ passis crinibus fœdatæ cinere, circum muros civitatis publica supplicatione diebus singulis instaurata, tunicamque D. Vincentii circunferentes divinum numen cum lacrymis implorabant. Childebertus muliebrem ejulatum prius devotiones & maleficia interpretatus, re deinde ex captivo cognita atque religione obstricto animo ab omni injuria temperavit. Vincentii orarium, quod à civibus impetravit, velut ingentes hostium exuviæ Lutetiam asportatum; eique Divo ædes suburbana extructa, quæ nunc Germani est arcis instar, fossa & mœnibus ab aliis ædificiis secreta. Neque religione jucundior præda fuit quam injuriarum ultione & victoriæ monimento: tametsi ut Isidorus est auctor, in reditu Franci supremum periculum adierunt, locorum angustias atque Pyrenæi montis fauces Theudiselo cum Gotthorum parte obsidente, cum

Theu-

Theudis Rex viribus inferior, & rebus
omnibus imparatus æquo certamine con-
gredi formidaret. Itaque Franci indagi-
ne cincti magna accepta clade, auroque
redemptis induciis, vix tandem conni-
vente Theudiselo in juga montium &
patentes campos evasere. Bellum pes-
tis lues excepit, innumerique mortales
morbi contagione toto biennio, ex quan-
to tempore malum grassatum est, in
Hispania sublati. Theudis, sive accep-
tæ ignominiæ procurandæ studio, sive
insigni aliqua expeditione nominis fa-
mam extendere parans, seu quod vero
propius arbitror, ut Vandalos juvaret de
imperio Africæ jam dudum periclitantes,
superato freto Septam urbem Hispaniæ
objectam ad freti angustias diuturna obsi-
dione premens, cum diei dominicæ
religione obstrictus cessaret, obsessorum
eruptione repente facta insignis clades
accepta; deleti ad unum quicunque in
castris erant. Rex cum exercitus parte
classis beneficio servatus rejectusque est
in Hispaniam. Quo tempore Belisarii
ductu, auspiciis Justiniani Imperatoris,
qui Orientis provincias obtinebat, Afri-
ca Vandalis erepta est, ubi imperium ad
centum annos tenuerant; ejus belli pro-
gressu Fuscia & Gothius à Gilimere
Vandalorum Rege, qui in Romano-
rum venit potestatem, ad Theudim
legati auxilia postulatum. Lenta navi-
gatio fuit; eorum adventum fama præ-
currit, & navis ex Africa nautæ vectoresf-
que visa nunciarunt, ingentem luctum,
Carthaginem captam, Vandalorum re-
gnum eversum. Legati harum rerum
ignari roganti Theudi ecqui Gilimeris
res essent, ac perbelle affirmantibus
ejus res atque fortunas stare: redirent
continuo in Africam mandatum, ibique
conveniens postulatis responsum expec-
tare jussum. Regem illi incaluisse mero
suspicati, nam splendidis epulis invitati
erant, & magnis poculis erat certatum,
consequenti luce legatione repetita, cum
idem responsum tulissent, tum vero
mali aliquid subesse rati, quod res erat
Vandalorum regnum eversum, Africam
ad Romani imperii jus ditionemque re-
vocatam fuisse: recedentes in Africam
& non procul Carthagine à Romanis
militibus capti, Belisario omnia ut ac-
ta erant renunciarunt. Secundum hæc
ex Italia nunciatum Belisarii primum
virtute, deinde Narsetis Ostrogottho-
rum regnum sublatum. Theodatum,
Vitigim, Ildebaldum, Ardaricum, To-
tilam, atque Tejam, post Theodoricum
deinceps Reges Italiæ superatos acie at-
que deletos. Remp. Romanam quasi
membris, quæ dissipata erant, in unum
corpus collatis atque compactis ex lon-
go intervallo pristinam dignitatem at-
que splendorem revocare cœpisse Ju-
stiniano Imperatore. Quo rempub. gu-
bernante, non magis foris arma quam
consilium domi viguerunt; duobus fe-
re librorum millibus ad pauca volumina
competenti ordine ac Treboniani potis-
simum opera redigendis, vasta legum
multitudo castigata. Codex Theodosii
exemplo, primum confectus, deinde Ins-
titutiones Digestaque promulgata; qua
re ad gloriam nihil esse magnificentius
potuit. Eodem tempore Laureanus
Massiliæ ab Arianis est occisus, gente
Pannonius Mediolani presbyter factus,
cum Arianam sectam magna dicendi li-
bertate insectaretur Totilæ jussu para-
tam necem fuga evasit. Hispali id vir-
tutum specimen dedit, quod ejus ur-
bis Episcopatum defuncto Maximo at-
tulit; verum Totilæ diligentia vestigiis
omnibus inquisitus, & ad necem rursus
postulatus, Dei monitu per quietem
navi Romam petiit; eo in itinere cæci
oculis lumen insinuatum traditur. Ro-
ma magnis à Pontifice summo honori-
bus cohonestatus cum Massiliam rediis-
set, quæ ad Romanorum potestatem
redierat, Arianorum insidiis periit. Are-
latensis Episcopus defuncti corpus Be-
terri in Gallia tumulandum curavit; caput
Hispalim relatum urbem fame pesteque
prout ipse proficiscens erat vaticinatus,
continuo liberavit. Theudis mors brevi
consecuta est salutis anno quingentesimo
quadragesimo octavo; annis septemde- 548
cim, mensibus quinque regnavit. Homo
quidam, qua caussa incertum, sed perire
tamen certus aut perdere, amentiæ si-
mulatione ad Regem admissus ense trans-
verberavit, extremo spiritu atque inter-
morientibus vocibus Dei vindictam
agnoscentem ob Ducem cui olim no-
men dederat, & sacramentum junior

dixerat, ſua manu obtruncatum. Itaque parricidam ab iis qui aderant violari vetuit; id benignitatis exemplum ut in malis in Theudii vita laudatur: & quoniam Epiſcopos Catholicos quamvis religionis placitis diſſentientes Toleti conventus agitare dedit: de fide & religione, quæ viderentur libere conſtituere. Romanam eccleſiam poſt Joannem II. Agapitum & Silverium Vigilius regendam ſuſceperat.

Quo tempore Theudio ſublato Theudiſelus ob ſpectatam bello Francorum virtutem & generis nobilitatem, nam Totilæ Oſtrogotthi Regis ex ſorore natus erat, procerum ſuffragiis Viſigotthorum regnum accepit. Læta regni principia atque virtus militaris effuſa libidine brevi obſcurata; multi ex ſuorum numero per inſidias aut judicio aſſimulatis criminibus ſublati eo agente, ut eorum conjugibus abuteretur ad libidinem exaturandam. Ea ex re populi & procerum invidia excitata eſt: uſque eo ut conjuratione inita peremerint. Theudiſeli ætate vulgatum Oſſeti Hiſpalenſis agri oppido, Plinius Oſſet vocat, in templo Catholicorum, qui vulgo etiam ab Arianis diſtinctionis gratia Romani vocabantur, ejus hebdomadis, quæ quia Chriſti cruciatus in memoriam revocat, Magna vocatur, feria quinta cum baptiſmi fontes, ab Epiſcopo populo inſpectante clauſi eſſent & diligenter obſignati proximo ſabbatho aquis annis ſingulis redundare conſueviſſe, unde derivarentur atque manarent cunctis ignorantibus. Theudiſelus ejus rei miraculo commotus, & fraudem ſubeſſe ratus nimirum ſecta Arianus, ſemel & iterum cuſtodia adhibita cum nihilominus fontes complerentur, circum templum ne per ocultos meatus aquæ forte dirivarentur foſſam quinque & viginti pedes altitudine duci imperavit directis lateribus ut ſolum tantum pateret. quantum ſumma labra diſtabant. Ei operi intentus ſuorum conjuratione ferroque occubuit. Paſchaſius Epiſcopus litteris ad Leonem Magnum, ut Iſidorus eſt auctor, ſimile prodigium in Sicilia contigiſſe teſtatus eſt; & fortaſſis errante fama, quod in una provincia contigit, alii tribuebatur. Iſidorum miramur rei in Hiſpania tam illuſtris, cum ferme in ſuam ætatem inciderit, & de Sicilia retulerit nullam mentionem feciſſe. Hiſpali impetu in regiam facto inter prandendum Theudiſelus à ſuis obtruncatus periit; regnum tenuit annuo ſemeſtrique ſpatio & diebus tredecim. Francorum regnum, Clotario ad quem

impe-

imperii Francici summa redierat defuncto, in Tetrarchias abiit Chereberto Parisii, Sigiberto Mediomatrices, Chilperico Suessiones, Guntrano Aurealianum regiæ urbes obvenere quatuor Clotarii filiis.

CAPUT IX.

Agila & Athanagildus.

IN Theudiseli locum Agila procerum electione Rex factus Gotthorum genti jura dixit annos quinque, menses tres, adversa fortuna usque ad vitæ exitum jactatus. Sub initia enim Cordubam obtemperare recusantem gravi & diuturna obsidione cum fatigaret, civium repentina eruptione superatus est; filius cæsus in acie; impedimenta capta; ipse ex fuga Emeritam petiit. Agilæ infortunio Asciscli martyris numen apparuit, templi suburbani, quod ad Cordubam ejus nomine erat, immissis regiis jumentis violati, gravia exigentis piacula. Sic animis infixa religio vulgo suasit, & Isidorus scribit ex accepta ignominia eum despectui esse coepisset, & plerunque quo fortuna eo favor hominum inclinat: Athanagildus ab ejus imperio rebellavit. Is ut factionis vires firmaret, missa legatione ab Imperatore Justiniano auxilia mitti postulavit, operæ mercedem Hispaniæ partem non exiguam pactus sub Romani imperii ditionem hoste profligato redituram. Missus ex Gallia est Liberius Patritius: quod nomen nobilitatis antea, hac ætate dignitatis erat à Constantino Magno excogitatæ supra Præfectos prætorii sedendi facultate concessa. Liberii adventu ad Hispalim justo prælio dimicatum est; in ea urbe rebellionis initia extitisse credimus. Victus in eo prælio fugatusque Agila procerum, qui ejus partes sequebantur, ferro Emeritæ periit hujus seculi anno quarto & quinquagesimo. 554 Intestinis gentis dissidiis dolebant scilicet Gotthorum vires infringi tot per annos stabilitas. Romanis Italiæ atque Africæ exemplo, ne ea via esset ad Hispaniam recuperandam verebantur. Eodem anno Constantinopoli diligentia Justiniani Imperatoris generales Episcoporum conventus habiti sunt, centum sexaginta quinque contra plerosque, qui Origenis placita à vera pietate aliena sectabantur. In ea Synodo quæ inter generales quinta est, mortuos anathematis ignominia notari posse

poſſe ſancitum; atque contra quam Origenes docuerat, neque Solem, neque ſtellas, neque aquas quæ ſuper cælos ſunt, animatas quaſdam & rationales virtutes eſſe definitum. Theodori Mopſueſteni dicta, Theodoriti reſcripta, atque Ibæ Edeſſeni Epiſcopi epiſtola reprobata. Mena Conſtantinopo. Epiſcopus, ipſoque defuncto Eutychius ſucceſſor conventui præfuerunt; nam Vigilius Rom. Pontif. qui Romæ Imperatoris juſſu captus eo tempore Conſtantinopoli erat, intereſſe quidem actis concilii noluit, & decreta tamen Patrum ſcriptis litteris rata habuit: ac nominatim Origenem fertur damnaſſe. Jornandes Gotthorum Epiſcopus hiſtoriam de gente ſua ad hæc tempora perduxit.

Cum Athanagildus æmulo ſublato, Gotthorum abſque controverſia Rex pellendis continuo Romanis, qui partim icti nuper fœderis beneficio, partim virtute & armis non exiguam Hiſpaniæ partem occuparant & ad utriuſque maris littora ditionem terminabant, magnum negocium ſuſcipere neceſſe habuit: & graviſſimo per totam vitam bello implicatus eſt, ſtantem & reſtantem fortunam moderari aſſuetus. Genuit ex uxore Goſuinda filias duas Galſuindam Chilperici Sueſſionum Regis uxorem, & Brunechildim natu minorem, quæ Sigiberto Chilperici fratri Mediomatricum Regi connubio juncta eſt. Eæ Epiſcoporum Galliæ diligentia atque præceptis informatæ Ariana ſecta poſita, cui à teneris addictæ erant, Catholica religione imbutæ ſunt: & auctorem habeo, qui Athanagildum affirmat ex arcano Catholicam religionem tenuiſſe, tametſi tempori ſerviens Arianam ſectam palam profiteretur, metu videlicet gentis animos alienandi. Cum regnum certe tenuiſſet annis quindecim, menſibus ſex, Toleti ex morbo obiit ſalutis anno quingenteſimo ſex- 567
ageſimo ſeptimo. In Portugalia ſextodecimo ab urbe Guimarane (antiquis Idania fuit) lapide ad fluvium Vizelam pagus extat Athanagildi nomine, fortaſſis ab hoc tempore conditus: in eo parietinæ cernuntur & ædificiorum fundamenta, Gotthicæ fabricæ multum ab elegantia Romanæ degenerantis ſpeciem repræſentantia. Athanagildi obitum quinque menſium interregnum excepit, Tudenſis ſeptem annorum, & quinque menſium ait. Partium nimirum ſtudiis Gotthorum proceres diſſipati, neque in unum aliquem ſuffragiis conſpirantes, qui virtute & ingenio Remp. inclinatam à caſu ſuſtentaret, magno impetu in præceps ruere non conſiderabant. Romanam

eccle-

ecclesiam post Vigilium atque Pelagium Joannes eo nomine. III. gubernandam susceperat. Quo tempore Suevi hactenus Calæciæ imperantes, ab Ariana secta, cui impense faverant, & Catholicos modis omnibus vexarant centum ferme annorum spatio, ex quanto tempore à vera religione deficientes pravas opiniones susceperant, ad sanitatem revocati sunt. Martini Dumiensis diligentia multum contulit; erat natione Pannonius, & longinquis peregrinationibus Orientis provincias lustrarat; in studio divinarum scripturarum magnos progressus habuit. In Hispaniam delatus in Calæcia magnum probitatis & sapientiæ specimen dedit eruditionis argumento editi ab eo libri sunt multis elegantiæ luminibus, & priscæ sapientiæ copiis exornati. Extat disputatio de ira, de humilitate Christiana, de moribus, & de differentia quatuor virtutum Cardinalium. In his quoniam crebris sententiis & styli acumine ad Senecæ similitudinem proxime accedit, duo postremi libri, ejus philosophi nomine inter reliqua ejus opera circunferuntur. Extruxit ab imo Dumiense monasterium; quo in Episcopatum postmodum transformato ex Abbate Dumiensis Episcopus factus est, deinde Bracarensis Dumiensi ecclesia cum Bracarensi copulata, eique contributa. Defunctum ob eximiam sanctitatis opinionem Calæcia, & Lusitaniæ pars in divorum numero habent ad tertiumdecimum kal. Aprilis festo dicato. Suevi ad Catholicam religionem traducti sunt Theodomiro Rege. Post Remismundum de quo superius est dictum, ante hanc ætatem qui Suevorum Reges fuerint clam est, antiquis historiarum monimentis temporum injuria sublatis; sed commodum tamen accidit Theodomiri filium juventutis Principem & in spem paterni regni educatum ex morbo decumbere. Suevorum legati ad Martini Turonensis sepulcrum, cujus virtutum fama toto orbe celebris erat, à Rege mittuntur. Auri & argenti pondere quantum adolescentis corpus appenderet, cum nihil esset impetratum, intellexit pater quod res erat, indignum esse qui placitis à religione Catholica dissideret, eum Martini precibus quidquam à divino numine obtinere. Itaque missi denuo legati cum pallii, quo Martinus superstes utebatur, partem retulissent, & filius interea sanitati redditus esset, voti reus quo se pater si utrunque impetrasset obstrinxerat, D. Martini nomine templum exædificandum certe curavit ad Aquas calidas hodie Orensem, ut quidam arbitrantur nullo firmiori argumento, quam ejus urbis templi maximi, quod à D. Martino nomen habet. A Suevis populariter eodem agente Christi sacra Catholicorum ritu moreque suscepta; religionis ejus confirmandæ caussa Martini Dumiensis hortatu Episcoporum Calæciæ conventus Bracaræ habitus est anno tertio regni Theodomiri. In Concilii actis quod inter Bracarenses primum est, Ariamiri Regis nomen legitur lectione nimirum vitiata. Fuit is annus à Christi ortu quingentesimus sexagesimus tertius. Lucre- 563
tius Bracarensis Episcopus Profuturi successor inter octo Præsules primum locum occupavit; post hunc Andreas Iriæ Flaviæ Præsul, Martinus Dumiensis, Lucentius Conimbricensis. Cottus, Hildericus, Timotheus, & Maliosus ex eodem numero, quibus ecclesiis præfuerint clam est. Religionis Catholicæ placita in eo conventu confirmata. Priscilliani secta reprobata. Corpora defunctorum prisco more revocato vetitum intra templa tumulari. Calæciæ dioecesum fines descripti, propriisque singulæ regionibus terminatæ, ut Ithachius est auctor in Suevorum, Vandalorum, & Gotthorum chronico alterius Ithacii cognominis; qui de rebus Hispaniæ ante centum annos historiam conscripsit. (Multos Ithacios sive Idacios in Hispania extitisse dubium non est). Alii finium descriptionem in Lucensi Synodo consequenti mox anno habita factam malunt, veteris schedæ indicio, quæ in Lucensis ecclesiæ tabulariis extat; quidam non inepte sexennium inter utranque Synodum intercessisse putant; res incertas neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisque adjungat fidem vel detrahat; ipse eorum opinionibus accedo, qui Bracarensis Synodi decretum suspicantur in Lucensi concilio fuisse confirmatum. Martinus sane jam Bracarensis Præsul capita quædam ex Græcis Synodis compilata Lucensis concilii patribus

tribus misit cognoscenda. Ecclesia Lucensis Regis permissu jure Metropolitanæ aucta Bracarensis ecclesiæ prærogativa conservata, atque Primatus auctoritatem ex ea re consecutæ: tametsi à nominis usurpatione abstineret. Erat hac tempestate celebris eximiæ sanctitatis opinione Æmilianus cognomento Cucullatus, juvenis à pastoritia arte ad sanctioris vitæ studium traductus. Felice monacho præceptore usus est, deinde à frequentia hominum remotus cum quadraginta vitæ annos in Destertii montis secessu transegisset, Didymius Turiasonensis Præsul celebri fama permotus in publicum extractum presbyterumque consecratum Birgegiensi ecclesiæ præfecit; ibi collegarum calumniis & criminibus appetitus disciplinæ severitatem non ferentium, prope id oppidum sacello ædificato cum sacerdotium abdicasset, in rerum divinarum contemplatione defixus, ad centesimum ætatis annum vitam propagavit; quo loco corpus ejus tumulatum est, & post quingentos amplius annos ejus nomine monasterium extructum copiis, auctoritate, totius ædificii amplitudine cum primis Hispaniæ comparandum.

CAPUT X.

Galsuinda & Brunechildis sorores.

DUAS Athanagildi Regis filias Galsuindam Brunechildimque in Gallia Francorum Regiis elocatas fuisse paulo superius dictum est, infaustis nuptiis neque auspicato, uti rerum eventus declaravit. Alterius breve gaudium fuit; vix primo conjugii fructu delibato periit; alterius vita in multos annos producta, multisque calamitatibus obnoxia; vulgus ad eas ærumnas nominis infamiam adjunxit, qua nobilissimam fœminam liberare melioribus argumentis testimoniisque constituimus. Fuere Clotario ejus nominis primo Francorum Regi quatuor filii partito paterno imperio Reges: Parisiorum Cherebertus, Suessionum Chilpericus paternis thesauris potitus potentior aliis, Guntrannus Aurelianensium, Sigibertus Mediomatricum. Huic Brunechildis prior nupsit, minor ætate fratrum minimo, „ puella elegans „ opere, venusta aspectu, honesta mo„ ribus, atque decora, prudens consi„ lio & blanda colloquio; liceat Gregorii Turonensis æqualis verbis uti. Multum dices, commutandis moribus tempus valet, Principum amplius; esto, sed audi alia. Chilpericus ex Audovera priori conjuge Merovei & Sigiberti pater Galsuindam Brunechildis majorem sororem duxit; novæ nuptæ Fredegundis pellex Regis potens jurgiis incessere ausa, exitium attulit; in geniali toro mortua inventa est, nulla prole relicta. Æmulæ locum Fredegundis occupavit, Reginaque dicta est, inter multa scelera flagitiaque diu incolumis, petulantia, libidine, luxuria, sævitiaque nobilis ea ætate. Sigibertum enim defuncto fratre Chereberto Parisiorum regno auctum duobus immissis sicariis Lutetiæ incautum peremit. Perculsa viri casu Brunechildis, ac de filio Childeberto solicita, eum in Mediomatrices mittit, ubi provinciæ studia erant & propensæ gentis voluntates; ipsa in Chilperici potestatem redacta Rhotomagum in custodiam mittitur. Florenti viduæ Principis forma captus Meroveus major Chilperici filius eam sibi toro jungit; vitiosum conjugium fuit vetantibus legibus patrui viduam ducere. Juvenili errori paratam veniam Fredegundis noverca discussit; in monachi habitum detonsus primum, deinde etiam peremptus fuit; idem exitus Clodoveo minori fratri fuit. Prætextatus Rhotomagensis Episcopus in exilium pellitur Merovei & Brunechildis conjugium eo Antistite junctum, crimen erat. Hæc crudeliter impieque: illud petulanter; spreto regio toro, impudicos oculos in Landricum Magistrum equitum impudica conjecit; scelus majori scelere cumulatur; male tectas libidines amoresque væsanos virum ulcisci cogitantem occupant: atque è venatione redeuntem ad Calam oppidum perimendum curant. Successit conatus, solutiorque deinde vita fuit. Pro filio tamen Clotario cum Childeberto infantis

tis patrueli, qui testamento Guntranni patrui Burgundos imperio adjecerat, bellum gessit, Ductore copiarum ipso Landrico in pugna victrix. Excepit interius Childeberti uxorisque; veneni id suspicionem confirmavit, cujus insidiis non proditur. Sed peremti tamen duo filii Theodobertus major Mediomatricum, Theodoricus Burgundionum imperium suscepit; ambo dicti Reges, in Brunechildis aviæ tutela; ii confirmata ætate cum Clotario bellum gerunt; belli caussæ in finitimis imperiis deesse non possunt. Brunechildis hortatu dicunt Gallicæ historiæ, quo Protadium genere Italum amasium suum novis honoribus augeret, vero an ex odio Hispaniæ fœminæ nondum definio; addunt certe eo studio progressam, ut Theodoricum armarit in Theodobertum fratrem, quasi olitore genitum, & paternos thesauros occupantem; neque commota prius odia constiterunt, quam Theodoberto proditorie cæso Coloniæ: quem vita donatum tamen Cavillonum in custodiam dimissum docent alii. Repudiata victor antea Hermemberba Witterici filia, uti alio loco monstrandum est, occisi filiam & fratre duos cepit; pueros Brunechildis peremit, sic memorant, puellam præstanti forma cum sibi jungere patruus pararet, objecta aviam religione auctoritate vetantem facinus districto gladio ne perimeret, aulicorum concursu factum ajunt; illam vindicasse dolorem eum, lethali poculo perempto Theodorico nepote suo, cum è balneo egrederetur. Idonei auctores dissenteria obiisse tradunt. Sic rerum summa atque imperii ad Clotarium translata est, Fredegundis jam morbo extinctæ filium, Brunechildi nova injuria infensum, quod Theodorici filio Sigiberto quamvis notho regnum paternum asserere meditaretur; ventum ad arma, Sigibertoque à suis deserto atque fugato duos ejus fratres Corbo & Meroveus atque Brunechildis ipsa in Clotarii potestatem venerunt. Proximi seculi anno sextodecimo hæc gesta memorant. Corbo continuo interfectus. Meroveum victor servari voluit, cum ejus ex baptismo pater esset, in Brunechildim majori severitate sævitum affirmant; quater fustibus lacerato tergo ad ferocis equi caudam capillo deligata concitato equo dilacerata est, exacta mulier ætate: eo minori populi misericordia, quod decem Reges numerosamque vulgi multitudinem ejus artibus periisse jactant. Desiderium Viennensium Pontificem & Columbanum virum sanctum, hunc exilio, illum exitio mulctatum; adeo ad portenta prodenda scriptores Gallici, ad accipienda vulgus proclives fuerunt, pudenda securitate, si mendacium deprehensum iri non putarunt, si secus impudentia mirabili. Meram tragœdiam idonei auctores confirmant nullo judicio ex populi rumoribus confictam; quæ scelera à Fredegunde sunt facta, quod supplicium tulisset victoribus Austrasianis, ea mentiente fama atque nomina commutante affícta Brunechildi arbitror, fœminæ religiosæ probæque, uti indicio sunt geminæ à Gregorio Pontifice Maximo ad eam litteræ plenæ verissimis laudibus; multa magnifica templa ejus sumptibus in Gallia constituta exornataque; magnus captivorum numerus pecunia redemptus. An hæc facta negabis? sed certa monimenta monstrabimus; an quisquam hæc ab impia & crudeli fœmina facta inducat in animum? majus argumentum accedit, Gregorii Turonensis æqualis de his flagitiis silentium; an id gratiæ datum putabis à Gallico scriptore, magnæque auctoritatis viro? an qui Fredegundis scelera omnia & dolos exposuit, externæ fœminæ pepercisset? non arbitror. At Sisebutum, ais, in vita Desiderii Viennensis Episcopi Brunechildis scelera multa, cæsumque ab ea martyrem accusasse, ab equisque raptatam periisse tandem ultore numine. Recte, si auctorem ejus vitæ Regem fuisse confirmares, & non potius eo nomine alius, eos vulgi rumores collegisse se affirmaret, minori quam pro modo Regis auctoritate diligentiaque, ætate posterior. Sit ergo constitutum Brunechildim innocentem fuisse, & perditissimis tamen temporibus aliena invidia flagrasse; uti primus Boccatius consideravit poetici quidem ingenii scriptor, sed antiquitatis cognoscendæ studio incitatus præstansque. Nos orationem in Hispaniam referamus.

CAPUT XI.

Liuva & Leuvigildus.

ATHANAGILDO Visigotthorum Rege Toleti defuncto, uti paulo ante dictum est, Liuva (sic antiquæ monetæ hujus Regis nomen scribunt) homo præpotens & magnarum rerum usu & cognitione instructus, Rex est renunciatus Narbone, ubi eatenus res gesserat Galliæ Gotthicæ Præfectus. Justini Junioris, qui imperium Romanum obtinebat, primusque Exarchi nomine Longinum in Narsetis locum misit in Ita-
567 liam, anno secundo, Christi quingentesimo sexagesimo septimo, Liuva regnare cœpit, nulla re gesta memorabilis, nisi quod anno regni secundo Leuvigildum fratrem regni consortem dixit exæquata prorsus potestate, ipse Galliæ Gotthicæ ditione contentus, quibus in locis multum assueverat; nam & Tudensis scribit septem annis Galliæ imperium tenuisse priusquam Hispaniæ Rex esset. reliquas provincias Gotthico nomini subjectas fratri demandavit, per quem spes erat Rempub. multis collapsam partibus pristinum splendorem revocaturam: tamet si tantum belli in manibus erat adversus Romanos magnam latissimæ provinciæ partem occupantes, tuentesque non suis armis modo sed & Gotthorum virtute, partium studio ad eos tanquam ad commune receptaculum deficientium. Erat Leuvigildus gemina prole auctus ex Theodosia uxore. Severiani Carthaginensis provinciæ Ducis ac Præfecti ea filia fuit, Leandri, Fulgentii, Isidori, Florentinæque soror. Leuvigildi filii Ermenegildus & Reccaredus. Theodosia defuncta Leuvigildus Gosuindam Athanagildi viduam duxerat, quo tempore à fratre ad regni consortium vocatus est. Suscepto regno cum vivida virtute, & belli pacisque artibus clarus esset, continuo in Romanos duxit; in Bastetanis prælio dimicatum est; victi Romani, totaque ea regione depulsi. Malacæ ager igne ferroque vastatus. Assidonia ad fretum noctu capta, urbem prodente Framidanco. Corduba, quæ ex quo Agilam vicerat, imperii jugum ferre detrectarat, ad officium revo-

cata,

cata, multaque circum oppida & urbes magna rusticorum strage. Sabariæ tractus, quæ quo loco esset clam est, ferendis agendisque prædis deformatus imperioque subactus.

His rebus Leuvigildo occupato Liuva frater in Gallia defunctus est salutis anno
572 quingentesimo septuagesimo secundo, cum quinque annos regnasset (quidam huic numero biennium detrahunt) Leuvigildus Bæticæ rebus compositis, totaque provincia pulsis Romanis belli impetu in Cantabriam verso Amaiam (alii Aregiam dicunt, Varegiam alii) sed Burgos inter & Legionem sitam civitatem expugnavit; reliqua Cantabria, cujus fines ad Amaiam extendebantur, vastata; multi seditiosi cæsi; in his Sacrificulus cui Æmilianus Cucullatus necem ante denunciarat, quod in conventu procerum Cantabriæ ejus vaticinio fidem abrogarat, quo ejus provinciæ excidium haudquaquam inanis vates denunciabat. Ex Cantabria arma in Aquitaniam versa. Aspidius ad Agerensem urbem (Aagen hodie est) imperium detrectans malo coactus est ad officium redire: cum eversis fortunis ipse, uxor & filii in Regis venissent potestatem. Aspidium Biclarensis ea regione Seniorem fuisse ait, ea voce in dominii ac principatus significatione usurpata; & nimirum seniores imperare æquum est; unde consequenti tempore tum in monimentis Hispaniæ, tum in conciliorum actis, præsertim quæ Caroli Magni ætate in Gallia habita sunt, domini ac Principes seniores nuncupari cœperunt. Eum morem ad vulgares linguas Hispaniæ, Italiæ atque Galliæ permanasse satis constat. Eo prorsus anno quo Liuva defunctus est Myro seu Ariamyrus (sic enim quidam scribunt) Theodomyro patre ante biennium defuncto Suevorum gentem gubernabat: cum conventus alter Bracaræ habitus est à Calæciæ Præsulibus duodecim. Martinus Bracarensis Metropolitanus primas inter Patres partes locumque occupavit. Ejus conventus decretis recentem Suevorum religionem mirifice confirmatam novum miraculum auxit. Templum Martini Turonensis nomine à patre ut diximus ædificatum egrediente Rege, scurræ generosæ vitis contra Regis præceptum pro foribus templi è pergula pendentes uvas attrectare aggressi, repente manus exaruit. Ab irato Rege vix populi precibus ne manus amputaretur impetratum. Martini tamen virtute; cujus religionem violarat, cum numen ejus populus imploraret, sanitati reddita est. Proximo anno, ut Sigibertus est auctor, Hispani paschatis festum ad duodeci-

decimum Kal. Aprilis celebrarunt; Galli quartodecimo Kalend. Maii: quo die Osseti oppidi fontes quotannis sponte aquis compleri soliti scaturiisse de more feruntur. Eo miraculo sæpe per hæc tempora cum opinionibus de die paschatis utraque natio discreparet, constanti atque perpetua computi ratione nondum excogitata veritatem indicatam & cognitam Gregorius Turonensis hujus ætatis scriptor testatur. Gregorio æqualis Donatus monachus adjunctis septuaginta sociis ex Africa venit in Hispaniam: & opibus Minicea præpotentis fœminæ & copiosæ Servitano monasterio extructo Setabi, ut plerisque placet, monasticam vivendi rationem, certis nimirum legibus institutisque temperatam, invexit primus in Hispaniam, ut Illefonsus scribit. Monachi enim, quorum in actis conciliorum Hispaniæ ante hæc tempora mentio extat, aut nulla votorum religione constricti erant, aut dissipati per sylvas vitam exigebant solitariam. Ad Leuvigildum sese referat oratio. Qui Aquitaniæ motibus compositis in Hispaniam rediit, Suevorum imperii, quod tandiu tenuerat, delendi certus. Myro Rex Gotthorum potentiam veritus Calæciæ jam fines vastantium, missa ultro legatione cum pacem peteret, inducias tantum ad certum tempus impetravit. Expetendæ à Suevis pœnæ, nisi religionis mutatæ caussa nulla erat: & ardebat Leuvigildus cupiditate bello lacessendi, profligandique Romanorum copias, quibus à Justino Imperatore Hispaniensis limitis custodia credita erat. Orospedæ montes, qui ad Cauni montis radices assurgunt, per Molinamque Concham, Seguram Granatæ fines attingentes ad Gaditanum fretum desinunt, ubi montani homines locorum asperitate confisi imperium detrectabant, illato primum bello domuit. Iis locis superatis Gotthorum potentia magnopere aucta est, imminuta Romanorum: cum exiguum Hispaniæ tractum ad mare, ut arbitror, Mediterraneum exigua spe defensionis retinerent. In eos priusquam Leuvigildus verteret arma, ad reip. statum converso animo atque studio jus suffragii antiquandi, quo Gotthorum proceres eatenus Reges creare soliti erant, & ad stabiliendam in familia regni successionem magnopere referre cogitabat, Ermenigildum & Reccaredum filios regni consortes declaravit, ditione tripartita. Ermenigildus Hispali (Turonensis Emeritæ ait) res curare jussus. Reccaredi nomine ad Tagi & Guadielæ confluentes, prope Paternianam, hoc est, Pastranam, ut Rasis Arabs testatur, urbs Reccopolis fundata anno quingentesimo septuagesimo 577
septimo; & plerique suscipiantur in Celtiberis fuisse, quo loco Almonacillum oppidum loci natura firmissimum situm est vulgo à Zurita nomen habens. Leuvigildus ipse regni sedem Toleti fixit: unde ea civitas, urbs Regia nuncupari cœpta est, atque Gotthici regni deinceps sedes facta: cum hactenus Hispali fuisset. Ab his initiis ei urbi ad Primatus dignitatem aditus est patefactus in cæteras Hispaniæ ecclesias, quod locis competentibus est à nobis copiosius explicandum. Romanam ecclesiam post Joannem III. Benedictus Pontifex gubernabat. Romanum imperium Justini Junioris successor Tiberius eo nomine II. Quo tempore Myro Suevorum Rex Rucones bello vexavit; caussæ in incerto fuere: sed bello tamen victos & fortunis spoliatos imperio subjugasse constat. Is tractus Rivogia hoc tempore nuncupatur præcipua fertilitate nobilis, frumenti ferax: ita ut cum vigesimo frequenter efficiat.

CAPUT XII.

Ermenigildi bellum.

INGUNDIS Sigiberti Mediomatricum Regis, atque Brunechildis filia, Ermenigildo connubio juncta est salutis anno quingentesimo septuagesimo nono. 579
Eo conjugio quoniam Gosuindæ & Athanagildi neptis erat, utriusque regiæ familiæ sanguis copulabatur: quod ad stabiliendum regnum nonnihil referre Leuvigildus Rex habebat persuasum, si Francorum regiam nova sibi affinitate jungeret.

ret. Missam ex Gallia regio procerum comitatu stipante avia Gosuinda, præcipua lætitiæ significatione aliquandiu apud se habuit, inhil prætermittens eorum, quæ ad benevolentiam conciliandam pertinere visa sunt. Nimirum sagax fœmina his blandimentis adolescentulæ animum expugnare parabat, ut Catholica religione deserta, ad Arii væsaniam traduceretur, baptissimatis lavacro, ut moris erat inter Arianos, instaurato; quod cum illa se facturam negaret, semel ritu Christiano excusaris, sancti lavacri virtute expiatam sub Trinitatis sanctæ invocatione, quam ad extremum spiritum inviolatam conservare certum erat, impotens fœmina, atque iracunda; neque magis corpore deformis (erat enim altero lumine capta) quam animo efferata, repulsæ dolorem non ferens, ad convitia & contumelias semel in puellæ capillos involasse fertur: atque per solum tractam excusso sanguine fædasse: iterum in piscinam subjectam dedisse præcipitem, magno vitæ discrimine. His Ingundis injuriis non modo nihil de animi constantia mutavit, verum ejus potissimum diligentia Ermenigildus vir creditur ad Catholicam religionem revocatus. Leandri Hispalensis Episcopi regii juvenis animum ad veritatem proclivem præcepta ad omnem veræ pietatis partem informarunt; doctrinæ opportunitatem Leuvigildi patris, in Citeriorem Hispaniam, atque adeo Carpetanos discessus præbuit. Quo tempore Ringundis Chilperici Regis & Fredegundis filia Reccaredo pacta, cum ad sponsum Tolosam usque processit, cæde patris renunciata, quem à Landrico Magistro equitum occisum diximus, repente in patriam rediit; sic ejus conjugii spe intercepta Bada Reccaredo juncta est, quo ex genere incertum: sed his tamen rebus occupato patre, Ermenigildus plane noster est factus. Ex hac religionis mutatione, bellum grave & diuturnum natum est; & ægroto Leuvigildi animo, filii consilio cognito Gosuinda novercali odio faces subdebat; omnia tamen prius tentare placuit, quam ad arma ventum esset. Itaque legatione missa, pater hoc exemplo litteras ad filium dedit. „ Coram maluissem, „ si per te licitum esset, quam per lit„ teras de re tota disputare; quid enim „ à te præsens non impetrassem, sive „ regia auctoritate præciperem, sive „ paterno jure castigarem? beneficia „ certe in memoriam revocarem, quæ „ tu in ludibrium vertere maluisti. A „ teneris (nimia fortassis indulgentia) „ in spem Gotthorum regni diligenter „ alui: confirmata ætate, antequam pos„ tulares, majora quam sperares delata „ sunt. Dedi sceptrum ut cum aucto„ ritate adjutorem haberem: non ut te „ externasque gentes cum quibus fœdus „ inire paras, imperio me adversum ar„ marem. Novo exemplo appellavi „ Regem, ut consortio potestatis con„ tentus, primas patri partes dares: „ atque in hoc ætatis flexu, esses „ seni præsidio æque atque solatio. Si „ quid est, quod amplius cupias, patri „ explica; sin autem supra ætatem, supra „ consuetudinem, supra merita tibi sunt „ omnia tributa: cur aut ingratus impie, „ aut impius sceleratusque crudeliter cir„ cumscribis patrem? an senis mortem „ expectare grave fuit? tantique fue„ runt pauci anni, quot hæc ætas recipit? „ an cum fratre communicatam potesta„ tem invidebas? de quo me arbitro dis„ ceptare æquum fuit. Sed nimirum re„ gnandi ambitio omnes naturæ leges „ violat: resolvitque ea quæ perpetua „ necessitudine constricta sunt. At re„ ligionem caussaris: in quo te video „ non humana jura tantum, sed divi„ na etiam evertere, & in caput tuum „ Dei vindictam provocare. Itane ab „ ea religione tuo arbitratu discedas, „ cujus cultu propagando nomen Got„ thicum auctum opibus, atque poten„ tia amplificatum est? an majorum, „ quæ sacrosancta esse debuit, auctori„ tatem contemnas? Novæ religionis „ vanitatem, vel eo potissimum consi„ derare potuisti quod filium à patre „ sejungat: & summæ caritatis nomina „ odio plusquam paterno, atque invidia „ labefactet. Ego Ermenigilde pro pa„ tris jure impero, & pro ætate, qua „ major sum tibi consulo, revoca ad so„ brietatem animum: positaque noxia„ rum rerum cupiditate quiesce: sic enim „ facile eorum quæ commissa sunt hac„ tenus venia dabitur; si recusas, co„ gisque arma capere, næ tu frustra pa„ ternam misericordiam re desperata im-

„ plorabis. Molestæ hæ litteræ Ermenigildo fuere, pro eo, ac par erat: nihil tamen de priori sententia mutare certus, in hanc sententiam rescripsit. „ Minas & contumelias tuarum litterarum æquo animo tulimus: tametsi nulla nostra lacessitus injuria, linguæ libertatem cohibere potuisti. Beneficiis tuis, quæ & ipse meritis majora esse sentio, parem aliquando gratiam rependere cupio: observantiæ tenorem tibi debitæ, mihi propriæ ad extremum vitæ spiritum præstare. Saniori religione quam ipse invidiæ caussa novam dicis, amplectenda orbis judicium sequebamur, multis præterea nixi præsidiis: de veritate non disputo: cuique de ea re liberum arbitrium facimus: tantundem modo nobis detur. Gotthicæ gentis felicitatem Arianæ superstitioni acceptam fers, scilicet ignarus consuevisse Deum, quo gravius ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere ulcisci parat, his secundiores interdum res & impunitatem concedere: haud sane constantem atque perpetuam, quod Vandalorum, atque Ostrogotthorum in simili caussa exitus declarat. Quod si indignaris te inconsulto ausem me religionem mutare: concede mihi, ut doleam, ne hoc quidem abs te tribui, ut salutem meam rebus cæteris potiorem habeam: pro qua, si res ferent, paratus sum sanguinem vitamque profundere: neque patrem fas est plus divinis legibus, ac conscientia posse. Deum quæso consilia tua reipublicæ sint salutaria, nobis filiis tuis haud exitialia. Tu cave ne sinistris criminationibus aures accommodando committas, unde luctum tibi in omnem vitam parias, nomini ac generi nostro ad posteritatem infamiam victis, ac victoribus parem. Erant regni studia divisa inter patrem & filium; Catholici quorum erat magnus numerus caussa meliores, viribus impares Ermenigildum palam, aut voto sequebantur; majori potentia Ariani Leuvigildi partes. Ermenigildum Turonensis ait, sacro chrismate delibuta fronte (is ritus erat recipiendis in ecclesiam Arianis) veterem appellationem Joannis nomine mutasse: aureæ monetæ resistunt, in ipso, ut videtur belli ardore, ut essent videlicet pro tessera militari, præcipuæ puritatis percussæ, Ermenigildi nomen & faciem exprimentes altera ex parte, in altera victoriæ signum; his adjunctis verbis: HOMO Regem devita. Nimirum ad Pauli sententiam allusit: Hæreticum hominem præcipientis post unam & alteram monitionem esse devitandum. Longinqua auxilia à Catholicis conquisita. Leander Constantinopolim ad Tiberium Augustum navigavit: ex monacho Benedictino Hispalensis Episcopus singulari eruditione, morum probitate eximia, neque minori orationis suavitate & elegantia, res eo tempore comparanda miraculo. Pro qua re iverat, parum profecisse arbitror: synodo tamen Episcoporum interfuit, & cum Gregorio, cui postmodum Magni cognomen accessit, & Legati partes pro Pelagio secundo implebat, usum habuit. Ex vitæ & studiorum similitudine voluntates conciliatas indicio sunt libri Moralium à Gregorio Leandri hortatu, ejusque nomine in publicum dati. Hujus belli initia inciderunt in salutis annum quingentesimum 580 octogesimum, Mahometis in Arabia ortu famosum infaustumque nomini Christiano, magis quam nobilem. Hispalis & Corduba munitæ instructæque commeatu: sive ducendum esset bellum, sive obsidionis mala essent toleranda. Romani Duces fœdere conciliati; uxor Ermenigildi, & filius recens natus in eorum relicti potestate, ut fidei datæ obsides essent: & si quid gravius accidisset à belli discrimine longissime abesse volebat. Contra Leuvigildus cum invictum filii animum, neque metu frangi, neque promissis flecti consideraret, ut monenti patri aures accommodaret, ad arma vimque vertit animum. Romani primum qui leviter fundata fide cum filio sentiebant, magno auti pondere Leuvigildo conciliati. Mercenarii homines ingenio, & quibus fides ex fortuna pendebat, unde melior spes affulsit in eam partem nullo honesti, inhonestique discrimine inclinabant. Deinde inter Catholicos & Arianos, quorum de religione dissidio bellum excitatum esse constabat, species quædam concordiæ excogitata. Arianorum Præsulum conventus

tus Leuvigildi jussu Toleti habitus. In eo conventu rebaptizandi mos sublatus Arianis familiaris: cum ad eorum sectam Catholici transfugissent. Patri Filium æqualem esse, de quo tandiu disceptabatur, verbo tenus sancitum: cum pravæ opinionis virus conceptum retinerent animis; verborum simulatione multorum animi circumventi, quasi dissidii caussa sublata, aut ab Ermenigildo distracti palam, aut frigidius, quam fecerant, optimam caussam tuebantur. Plerique ancipiti periculo dubii, atque ad tempus fortunam in consilio habere soliti, spectatores belli esse mallebant, quam cum fortunarum alienarum eventu miscere discrimen rerum suarum. His rebus perficiendis tres anni consumpti; quo spatio Tiberio Imperatore defuncto, Maurinius ejus successor rem Romanam cœperat administrare. Leuvigildus tota ditione magnis delectibus habitis contra filium movens, in extremam Bæticam ferro penetravit. Hispalis circumsessa; parum spei erat obsessos voluntate quicquam facturos ab Ermenigildo, atque Leandro Præsule præoccupatis animis: vim adhiberi, ac metum placuit. Alluitur ea urbs Bæti flumine magnarum navium capaci; ad subvectiones prohibendas commeatu intercipiendo; ejus fluminis cursum corrivari, alioque averti placuit. Ea molitio magni laboris erat, atque multorum dierum opus. Itaque quarto supra Hispalim lapide Italicæ veteris mœnia instaurata, uti veteris magnificentiæ ruinæ documento sunt; & nimirum belli, quod diuturnum fore persuasum habebant, opportuna sedes quærebatur. Divi Isidori nomine monasterium iis in locis extat nostra ætate. Myro Suevus, tametsi placitis de religione discrepabat, cum suorum manu Leuvigildo junctus, tantum nefas morte luisse creditus est, ipso obsidionis tempore defunctus, Eborico filio successore. Turonensis Myronem Ermenigildi partes secutum ait: & profligato demum bello cum fœdus fecisset cum Leuvigildo in patria paulo post defunctum locis natura gravibus, ubi bello intentus hæserat & aquarum insalubritate valetudine prostrata. Hispalim redeamus: ubi Bæti corrivato magna atque suprema annonæ difficultate laborabatur. Ermenigildus post annuam obsidionem desperata defensione, clam ad Romanos elabitur: ignorabat nimirum paterno auro corruptos; civium deditione Hispalis continuo in Leuvigildi potestatem venit, salutis anno quingentesimo octogesimo sexto. Æque 585
paucis post diebus Rex juvenis à patre captus: an Cordubensium proditione, defectionis infamiam noxamque innocentis, cum se eo retulisset venalem Romanorum fidem metuens, calamitate procurare parantium, an ut Turonensis est auctor, ad Ossetum oppidum, ubi baptismi fontes quotannis impleri sponte consuevisse est demonstratum. Loci munitione & sanctitate confisus, eo se Ermenigildus contulerat cum trecentis delectis militibus: & patrem sperabat si vim adhibere pararet à tergo atque à fronte circumventum, nam prope reliquæ copiæ tendebant, opprimi posse. Quod contra accidit; filii consilio explorato, ut nihil occulti esse potest in intestina discordia, solers pater ejus conatus elusit. Magna celeritate oppidum captum, incendioque deformatum. Ermenigildus ipse spe omni destitutus in templum aufugit, si forte residente patris ira moræ spatio veniam impetraret. Sequebatur Leuvigildi castra Reccaredus minor ætate filius, indole animi atque prudentia fratri æqualis. Is patris permissu, factaque à fratre ipsum conveniendi potestate in templum admissus aliquandiu vi lacrymarum vocem intercludente, tacitus substitit; deinde; „ Mollis, ait, est animi suorum „ casum dolere, nullumque in dolore „ præter lacrymas remedium adhibere; tuam calamitatem nostram judico: „ quid enim inter fratres & patrem potest esse sejunctum? Neque tuos conatus vitupero religionis susceptæ studio: „ tametsi quæ justa caussa esse poterat in „ patrem arma movendi? ac ne illorum „ quidem consilia accusabo, quibus es in „ fraudem inductus, præterita lamentari, quam corrigere facilius est. Fuit „ hæc fuit horum temporum calamitas, „ & scissis provincialium animis fatale „ dissidium. Dum utraque pars in nostra familia quærit præsidium, utrique „ plane corruimus. Reliquum est ad „ con-

„ concordiam animos revocare: providere certe ac præstare, ne inimici in „ nostræ domus ruinis amplius exultent; quod utinam rebus integris licuisset: sed præstat ad paternam misericordiam recurrere, & factorum veniam cupidissime petere: quam pertinacia atque arrogantia perire. Moneat utriusque fortunæ conditio, ne „ contumaciam cum pernicie, quam „ obsequium cum securitate malis. Illud memento, rebus profligatis consilio opus esse: animi impetum fore „ tum vanum, tum exitialem. Ego „ tibi si quod necesse est, sponte facis, tibi patrem recipio placatum, retento certe regio honore, modico „ supplicio noxam expiabis. Ad ea verba juramenti religio addita; vocato patre, mæstus juvenis ad genua provolutus ab eo veniæ simulatione osculo exceptus est, atque blandis sermonibus delinito animo, in castra deductus, mox regiis insignibus detractis Hispalim in custodiam missus est (Biclarensis, Valentiam relegatum, Tarracone occisum ait). Monstratur Hispali ad eam portam, cui à Corduba nomen est, turris Ermenigildi custodia nobilis, loci altitudine, angustia, atque tenebris horrida. In ea manibus ad collum revinctis asservatus traditur, ad carceris squalorem victus ipse & cultus asperitatem addebat: cilicii vestem, qua in lecto etiam pro stragula veste utebatur, animo in rerum divinarum contemplatione defixus, cælumque suspirans, quo se quamprimum iturum sperabat. Advenerat Paschatis festum Christi Dei ad vitam reducis memoria lætum, & eo anno incidit in quartum decimum Aprilis diem, ab ortu Chris-
586 ti anno quingentesimo octogesimo sexto, quod certa ratione intelligitur; tametsi quidam ex hoc annorum numero biennium detrahunt: Biclarensis tertio Mauritii Imp. anno. Ermenigildum occisum certe ait. Leuvigildus de filio solicitus mittit quendam Episcopum Arianum de media nocte, qui epulum Christianum vincto de more traderet. Ille verborum contumelia castigatum cum à se repulisset; patris animum, ad se eam injuriam pertinere interpretantis, usque eo exacerbavit, ut Sisberto carnifice evestigio misso securi percutiendum mandarit. Horret animus atque hæret tantæ crudelitatis imagine. Inerant Ermenigildo simplicitas & libertas: quæ nisi modus adsit, in exitium vertuntur. Martyris memoria colitur in Hispania passim ad octavumdecimum Kal. Maii, (nonnullæ ecclesiæ priori die faciunt). Carceris locus consequenti tempore in sacellum Ermenigildi nomine transformatus est; multique deinceps mortales viri & fœminæ, Ermenigildi, Ermesindæ sive Ermenesindæ nuncupati. Armengol & Ermengaudus gentilia Hispanorum nomina eodem pertinere putantur; tum Ermegildez & Ermildez barbarum magis sonantia. Hæc indicia sunto cultus martyris in Hispania suscepti olim atque propagati. Corpus ubi sit nostra ætate clam est: ac ne satis quidem constat quo tunc loco fuerit tumulatum, nisi quod os ejus argenteæ statuæ inclusum, atque revinctum Cæsaraugustæ in templi maximi proprio sacrario servatur. Romanam ecclesiam per hæc tempora Pelagius II. obtinebat. Pelagii successor Gregorius cognomento Magnus Ermenigildi mortem, & mortis caussam memoria recenti descripsit; auditumque ad martyris corpus testatur cælestem concentum funus videlicet peragentium exequiasque celebrantium, quoniam eo honore carebat: famaque vulgatum eodem loco per noctem lumina lampadum ardentium similitudine visa. Iis rebus & quoniam Sisbertus carnifex brevi turpissimo mortis genere consumptus est, religio martyris majorem in modum in animis hominum confirmata, auctaque est; nunc amplius cum Sixtus V. Pont. Max. Ermenigildi nomen in Romanos fastos adscripsit, faustumque & in primis celebre octavodecimo Kal. Maii universæ Hispaniæ fore sanxit lege in omne tempus lata.

CA-

CAPUT XIII.

Leuvigildi mors.

INGUNDIS viri casu perspecto, oppleta mœrore & lacrymis in Africam transmisit. Romani Duces, quorum fidei credita erat, ad Mauricium Imperatorem ducendam cum filio curabant, quasi belli prædam. Franci Reges Childebertus Ingundis frater germanus & Guntrandus patruus ejus injuriam, Ermenigildi necem armis vindicare parabant feroces & rapidi. Reccaredus novi belli cura in Gallia eorum conatus antevertit, in hostium fines invectus; atque Ugerno arce munitissima in Arelatensi agro armis expugnata, finitimi agri omni injuria deformati. Tentata subinde concordiæ spe, missisque à Leuvigildo de pace legatis, nihil impetratum tamen, ad priores nova injuria hostibus exacerbatis. Francorum naves ad Calæciæ littora (comercii videlicet caussa cum Suevis ineundi) in ea loca delatæ, à Gotthica classe interceptæ sunt, cum hominibus prædaque omni; sic repetita, quamvis legatione Franci Reges ac Princeps Guntrandus surdas aures Gotthorum postulatis præbuerunt; & auctorem habeo, qui Reccaredum Narbone profectum rursus in Francorum fines irrupisse ait, lætissimisque Galliæ agris rursus attulisse vastitatem. Childebertus dolori propior vindictæ avidior, Mauricium Imperatorem, cujus amicitiam paulo ante contempserat, ultro solicitavit ad vires armaque socianda adversus Longobardos & Gotthos rerum dominos in Italia atque Hispania. Validæ Francorum copiæ ex novo fœdere missæ in Italiam, cum hostis initio metu simulando, neque universæ dimicationis copiam faciendo innatam Francorum genti confidentiam auxisset, pugna repente atque improviso facta victæ profligatæque sunt; cæsorum numerus non proditur: cladem tamen eo seculo majorem Francis contigisse nullam constat. Gotthis ex eo casu Childebertum æquiorem redditum minime dubium est, præsertim cum Imperator aliis rebus intentus nomen magis ad sociorum præsidium, quam vires afferre videretur. In ipso belli apparatu Ingundim Childeberti sororem, pro qua bellum suscipiebatur, nunciatum erat diem obiisse, sive in Africa, sive in Sicilia, nam auctores in diversum trahunt, filio parvulo ad Imperatorem deducto: qui quem exitum habuerit clam est & fortassis paulo post matrem & ipse decessit, obitu quam vita felicior futurus. Interea in Hispania Leuvigildus opprimendæ Catholicæ religionis studio, unde tantum calamitatis domesticæ extitisse interpretabatur, viros sanctos, quorum præsidio veræ pietatis cultus nitebatur, toto regno exiliis mulctabat: Leandrum Hispalensem Præsulem, Fulgentium Astigitanum, quibus in primis iratus erat, Ermenigildi caussa, cui favisse minime dubitabat. Mausonam Emeritæ Metropolitanum ea ætate cum summis viris comparandum, cum Toleti, quo deducendum curarat, omnibus contumeliis violasset ob religionis constantiam, & quoniam Eulaliæ vestem Arianorum metu Regi prodere recusabat, feroci equo impositum atque Sunna Ariano in ejus locum subrogato, in exilium expulit. Miraculo viri innocentia est indicata: equus ille posita continuo feritate sanctum virum dorso admisit. Plures alii Episcopi relegati, aliique in eorum locum substituti: unde tranquillitate reddita ecclesiæ factum creditur, ut contra quam ecclesiasticis legibus cautum erat, duo essent aliquando ejusdem urbis Episcopi, uti publica ejus ætatis acta testantur; pacis studio novum exemplum inductum. Ecclesiarum reditus ab avaro Rege nemine resistente occupati; sacratorum virorum privilegia antiquata; multi proceres occisi veris caussis, aut assimulatis; ex eorum bonis regium patrimonium locupletatum; ac præsertim tanta carnificina providebatur, ne quisquam externi sanguinis ad regnum aspirare posset. His malis plerique fracti, non ex plebe modo, sed & viri principes copiis & nobili-

tate, manus dederunt, atque ad Arianorum ſectam traducti ſunt. In his Vincentius Cæſarauguſtanus Epiſcopus, cum Arianus eſſet factus, inconſtantiæ exemplo multos alios in præcipitium traxit. Severus Malacitanus & Licinianus Carthaginenſis Præſules Vincentii æquales, ejus perfidiam de ſcripto jugularunt. Extat noſtra ætate Liciniani liber, quem plures præterea epiſtolas ad Eutropium Epiſcopum Valentinum ſcripſiſſe Iſidorus teſtatur, Conſtantinopolique diem obiiſſe: nimirum cum Regis furorem fuga declinaſſet. In ea urbe Joannes Biclarenſis Abbas Scalabi in Luſitania natus, decem & ſeptem ætatis annos ſtudiorum gratia junior conſumpſerat, inde utriuſque linguæ aliarumque artium cognitione inſtructus in patriam ex longinqua peregrinatione redux, communi eccleſiæ tempeſtate jactatus Barcinonem exilii cauſſa miſſus, ad Pyrenæi montis radices, ubi hodieque eodem nomine viſitur, Biclarenſe monaſterium conſtituit optimis legibus atque inſtitutis ad D. Benedicti regulam conformatum; unde Reccaredo quidem Rege, ad Gerundenſis eccleſiæ procurationem: Suinthilæ autem ætate ad cælum morte migravit, meritis debitum præmium Nonito ſucceſſore. Joannes presbyter Emeritenſis, atque Novellus Complutenſis Epiſcopus Aſturii ex magno intervallo ſucceſſor, & ipſi doctrinæ atque religionis laude clari, quibus rerum fluctibus agitati fuerint clam eſt. Iſidoro minor ætas præſidio fuit, eaque indoles & ingenii lumen, quod brevi univerſam eccleſiam illuſtravit: generis nobilitas, totius oris dignitas, atque ſuaviſſimi mores; tametſi Arianorum in ſe invidiam irritare non deſiſtebat, & ſua ſponte & Leandri fratris litteris ad oppetendam pro vera pietate mortem ſi opus eſſet, animatus. Hiſce rebus Gotthici regni potentia vehementer confirmari videbatur: præſertim cum per idem tempus Suevorum ditione ſit auctum, ejus gentis Regibus penitus à ſtirpe ſublatis hac occaſione. Myronis filius Eboricus ab Andeca viro præpotenti, tum ſuis copiis, tum Siſegundæ nuptiis (erat ea Eborici noverca) regno ſpoliatus, atque in ſacerdotis morem detonſus, compulſus eſt vitam principalem cum privata, regia inſignia cum veſte monaſtica commutare. Leuvigildus ut amici atque fœderati Regis injurias ulciſceretur, victum armis Andecam, atque theſauris regiis ſpoliatum, detonſa coma (majorum inſtituto atque more, nobilitas promiſſa cæſarie continebatur) atque eo facto regni ſpe penitus interciſa, Pacem Juliam relegavit. Malarici motibus tandem compreſſis, qui favore gentis regium nomen occuparat, univerſa Calæcia in provinciam redacta, leges & magiſtratus accepit. Sic Suevorum regnum, quod aliquando florentiſſimum fuerat, & centum ſeptuaginta quatuor annis Hiſpaniæ partem tenuerat, extinctum penitus eſt, atque ſublatum ipſo ſalutis anno quingenteſimo octogeſimo ſexto. Quo 586 anno Leuvigildus ipſe Toleti deceſſit, ex quo cum fratre regnare cœpit anno octavodecimo. Fama eſt, & multi auctores teſtantur, ſub vitæ finem cum ſalute corporis deſperata ex morbo decumberet, Ariana impietate repudiata, animum ad ſanitatem quidem revocaſſe, atque privatim cum Reccaredo filio pro Catholicæ religionis veritate diſputaſſe: regnum quod multarum urbium acceſſione amplificatum relinquebat, futurum multo illuſtrius veteri religione quaſi poſtliminio in Hiſpaniam univerſamque adeo Gotthicam ditionem revocata. Leandrum & Fulgentium, quos ab exilio poſtremis teſtamenti tabulis revocari mandabat Patrum loco habere, eorum auſpiciis & monitis privatam vitam, communeſque adeo res gubernare; & Gregorius magnus affirmat Leandro coram priuſquam ex morbo obiiſſet, Reccaredum filium enixe commendaſſe, ejus præceptis ſperare ſeſe, ac vero vehementer optare Ermenigildo fratri, quem magna animi temeritate innocentem occiderat, ut perſimilis moribus, humanitate atque totius vitæ conditione evaderet. Nimirum ſancti Martyris manes mortui, quam vivi feliciores patre tandem ad ſanitatem revocato conquieverunt. Tametſi noſtri hiſtorici Leuvigildum temporibus ſervientem, atque factionis metu animum debilitante negant palam eum, ut erat opus,

opus, Arianam ſectam abdicaſſe, privatim agnoviſſe veritatem non negant, antea multis prodigiis admonitum, quæ religionem Catholicam illuſtrabant. In iis hæc numerantur: quo tempore filium innocentem armis perſequebatur, in ora Carthaginis monaſterium D. Martini nomine ſacrum monachis in vicinam inſulam fuga dilapſis, à regiis militibus eſt direptum; in Abbatem, qui ſolus remanſerat, diſtricto gladio eorum quidam ſacto impetu, ſacrilegii pœnis agentibus in terram decidit exanimis. In quo Rex prudentior cognito caſu prædam omnem reddi monaſterio mandavit. Annulum in ignem projectum cum de religione eſſet diſputatio, Catholicus ardentem manu incolumi contrectavit, Catholicæ veritatis argumentum præclarum: hæreticus haudquaquam eſt auſus ſimili periculo ſectæ patrocinari. His atque aliis id genus miraculis, Regem ajunt animo commotum atque vacillantem ex Epiſcopo quodam ſectæ Arianæ addicto diligenter quæſiviſſe, ecc cur Chriſtianis tot tantaque miracula patrantibus, Ariani ſuam ſectam nullis virtutibus illuſtrarent? Cui Epiſcopus: Multis (inquit) ô Rex ſi vera fateri convenit, atque adverſariorum in morem noſtra jactare fas eſt, ſurdis auditum inſinuavi, cæcorum oculos ad videndi uſum aperui: verum quæ hactenus vitandæ oſtentationis cauſſa ſine arbitris geſta ſunt, ea conſilium eſt palam facere, confirmareque tibi, quæ à me dicta ſunt haudquaquam inania eſſe. Itaque Rege per plateam paulo poſt tranſeunte, Arianus quidam auctore impulſoreque Epiſcopo, magnis clamoribus oculos in priſtinum reſtitui aſpectum fraude poſtulabat: notam Epiſcopo fabulam apud ipſum auctorem argumenti peragens, ſupinaſque tendens manus Antiſtitis precibus & ſanctitate ſanitatem ſupplex ſperare ſimulabat; callidum commentum; turpiſſimum mendacium. Verum contra res accidit. Impoſtor ille atque nefarius ſimulatque Epiſcopus ejus oculos manibus contrectavit, penitus excæcatus eſt. Fraude detecta (dolor pudorem ſuperabat) Ariana ſecta, ut par erat, vehementer inclinare cœpit: & Regis animus ſenſim abalienari: præſertim cum toto quadriennio Hiſpaniæ agros, ac Carpetaniam in primis in quam ob aeris temperiem maximam vis mali incubare maxime conſuevit locuſtarum agmina penitus vaſtarent; quod populares ut ſolent in religionem vertebant, quaſi divino numine Ermenigildi cædem, atque veram pietatem iis malis vindicante. Eam laudem Leuvigildus Iſidori etiam teſtimonio habeat certe præcipuam, quod poſt Euricum Regem Gotthorum leges temporum injuria depravatas, nonnullis additis, aliis detractis caſtigavit; & Paulus Diaconus Emeritenſis, qui viſa retulit, affirmat Nunctum Abbatem præcipua ſanctitatis opinione virum, cum ex Africa Emeritam trajeciſſet Eulaliæ ſepulcrum inviſendi ſtudio, & ex ea urbe fœminarum aſpectum declinans in eremum aliquanto poſt ſeceſſiſſet, regiis vectigalibus ſuſtentatum, tametſi religione erat Catholicus tandiu, donec à vicinis ruſticis facta conſpiratione occiſus eſt. Cauſſe fuere in incerto; & fortaſſis libertas ſancti viri increpationes ferre non poterant agreſti homines petoctore, rudi ingenio: ſacrilegii certæ pœnas Rege vindictam negligente dæmonum incurſu in furorem acti dederunt. Illud varie in Leuvigildi actionibus accipi poteſt, quod primus Gotthorum Regum veſte à populo diſcreta uſus eſt, primuſque regia inſignia atque inſtrumentum principale, trabeam, ſceptrum, diadema geſtavit,

CAPUT XIV.

Reccaredi regni initia.

FL. Reccaredus patris funere procurato, domesticisque rebus compositis, animo ad reipub. statum & religionis Catholicæ instaurationem conversus, primum omnium cum Francis Regibns fœdus instaurare cupiebat: & quo pax diuturnior sanctiorque esset Bada priori uxore defuncta Clodosindam alteram Childeberti Austrasiani Regis sororem sibi jungere: cum consiliorum patris in Ermenigildum sævientis participem non fuisse excusaret, fratrisque calamitatem se ex animo doluisse. Verum tantæ rei perficiendæ nondum maturitas erat, & appropinquabat tamen. Illud majus: Leandri & Fulgentii præceptis conformatus, de revocanda in Hispaniam Catholica religione serio cogitabat, ipse jam animo & sententia Catholicus: tametsi tantisper tempori cedendum arbitrabatur, dum popularium mentes facilius flecti quam frangi solitæ, præsertim commutanda ea religione, quam à primis annis accepere, arte sanarentur. Patientia & verborum comitate plebei & principes facile Regis voluntati morem gesserunt. Gotthique universi, atque ex Suevorum gente ii qui veteris erroris reliquias fovebant, populariter in ecclesiæ Catholicæ castra commigrarunt. Regis diligentia, gratia, atque auctoritate res tanta perfecta est: cui ad alliciendas versandasque subditorum voluntates multum contulit oris dignitas, moresque suavissimi, quibus gratissimus genti est habitus dum vixit, post obitum gratum posteris, faustumque nomen in paucis. Contigit enim Reccaredo, quod haud scio an Regum ulli, ut religione permutanda, quod propemodum necesse erat, motus existerent, neque diuturni admodum, neque graves: & severitas animadversionis non modo non invidiosa esset, quia necessario suscipiebatur, sed etiam popularis, & cum bonis omnibus, tum infimo cuique gratissima. Primus in Gallia Narbonensi Athalocus Episcopus Regis conatibus sese opposuit, erat enim secta Arianus, usque eo ut vulgo homines Arium nominarent. Granista & Bildigernus Comites, sive Athaloci consilio & hortatu, sive sua sponte factionis tuendæ studio,

iis in locis corripere contra Regem arma, plebemque ad defectionem sollicitare minime dubitarunt. Verum is nimbus, qui gravissimam procellam minabatur, brevem & facilem exitum habuit. Athaloco ubi rem inclinatam videt, & popularium voluntates ad religionem Catholicam propensas retineri à transitione non posse præ animi ægritudine defuncto; Comites à Reccaredi exercitu acie superati: eorumque supplicio Catholicorum injuriæ vindicatæ sunt, quos illi qua odio religionis, qua desperatione rerum suarum si victi essent, tormentis omnibus cruciaverant; ac ferme nullæ acerbiores simultates atque odia quam quæ religionis specie comparantur. Ipso regni initio, hi Galliæ Narbonensis motus extiterunt. Quo tempore omnino ex quo remp. capessierat mense decimo, Rex novus palam Ariana perfidia abdicata, veterem religionem atque Catholicam amplexus continuo ecclesiis sua jura restituit, bonaque à patre per injuriam ablata nova templa & monachorum collegia sua expensa fundabat regia magnificentia: plerosque populares in eum locum restituit unde à patre erant deturbati: cujus acerbitatem videbatur benignitate superare velle, maleficia beneficiis compensare. His rebus occupatum eum, divinum numen tuebatur. Desiderius enim à Guntrando Rege cum validis copiis missus ut Gotthos de finibus lacessens superiores injurias armis vindicaret, à Reccaredi copiis in Gallia Narbonensi superatus, interfectusque est. Ad Carcasonem acie pugnatum; victi primum Gotthi, atque intra urbem compulsi Francos victores & neglecta militari disciplina avidius insequentes, irruptione ex urbe facta, signaque quasi tunc primum pugna committeretur de integro canentes, velut numine rem Gotthicam respiciente, mutata prælii fortuna, qui terga dederant, obliti vulnerum laborisque prælium majori impetu restitutis ordinibus repararunt. Attoniti hostes Gotthorum audacia, brevi loco moti atque in fugam conversi sunt. Duce cadente, plerique trucidati; paucos fuga servavit. Atque hæc omnia intra primum annum regni Reccaredi gesta sunt. Consequenti autem detecta in Regis caput conjuratio; & propemodum necesse est reip. statu commutando, cujus præcipua pars religione continetur, fluctuare animos: motus existere varios & graves. Mausona temporis beneficio in Emeritensem ecclesiam restitutus est. Sunna Arianus, qui exulis locum concedente Leuvigildo occuparat, ægre tulit æmuli reditu se de amplissimo dignitatis gradu esse deturbatum. Itaque ejus interficiendi consilia cum factiosis hominibus clam communicavit: audax facinus, atque exitu anceps, præsertim Claudio Duce superstite: cujus fidei universa Lusitania concredita erat, atque urbem Emeritam præsidio militari obtinebat, Catholicæ religionis constantia clarus, ut Gregorii Magni & Isidori litteræ ad eum datæ declarant. Utrunque ergo obtruncari placuit; rei perficiendæ cura Witterico demandata, magnorum spirituum juveni, & in omnia familiaria jura Claudii assueto: quippe qui in ejus domo educabatur: unde consequenti tempore ad Gotthorum regnum pervenit. His moribus crescebat, Hispaniæ Princeps futurus. Occasio tanto facinori opportuna quærenda erat. Sunna officii caussa Episcopi conveniendi facultatem petit. Ille quod res erat suspicatus in benevolentiæ simulatione suæ saluti insidias comparari Claudium ad se advocat, ut mutui colloquii arbiter esset: & si qui forte mali cogitarent, auctoritate comprimeret. Conjurati tempus venisse rati utriusque cædis perpetrandæ, cum salutationis officio functi essent, Witterico signum dant. Is enim retro Claudium de more stabat; miraculo habitum est, cum gladium nulla ratione stringere posset, sive divino numine innocentem caussam respiciente, sive juvenili animo metu periculi perturbato; conjurati haudquaquam fracti animis in publica supplicatione, qua ad Eulaliæ templum suburbanum ibatur, promiscua cædes in Episcopum & populum universum sævire constituunt: gladii quo res esset occultior frumenti specie carris impositi. Conceptum paratumque facinus Wittericus indicio facto disturbavit, ex superiori miraculo pœnitentia concepta, aut factionis crudelitatem exhorrescens. Claudius re perspecta Sunnam & proceres qui cum eo magno numero sentiebant, facto in eos impetu, cæsisque quicunque ar-

mis resistere ausi sunt, reliquos redegit in potestatem. Procerum bona jussu Regis, cum quo rem tantam communicari placuit, in fiscum redacta ipsi honoribus spoliati in varias partes exilii causa abierunt conceptæ fraudis testes deformes. Sunnæ conjurationis principi, & architecto cum severitate mitigata, aut Hispaniæ deserendæ, aut superstitionis abdicandæ obtio data esset, in Africam navigavit. Witterico indicii facti præmium fuit concepti sceleris venia. Vacrilæ è conjuratorum numero ad Eulaliæ templum tanquam ad asylum fuga elapso perpetuæ servitutis conditio imposita, ejusque templi obsequiis perpetuo est mancipatus. Paulus Segga Comes conjurationis princeps, manibus præcisis in Calæciam exulare coactus est, ut Biclarensis ait; His suppliciis procella dissipata, unde magna clades ecclesiæ Catholicæ imminere videbatur: reliquis documentum datum haudquaquam impune procedere impios atque nefarios conatus. Major nihilominus rerum moles continuo exorta est. Gosuinda Regina sub initia in privigni gratiam Catholicæ religionis cultum simularat, & quod horrescit animus commemorare, in Catholicorum conventu solita erat divinum epulum de sacerdotis manu sumptum occulte spuere, ne si in stomachum trajiceret, violatæ videlicet religionis rea esset. Idem Uldida Episcopus, cujus illa consiliis multum utebatur, factitabat. Diu tegi simulatio non poterat; cum eo Regis obtruncandi cujus periculo salus publica vertebatur, consilia communicavit; verum divino numine Catholicæ religionis statum nondum satis firmatum protegente, conjuratione detecta Uldida exilio est mulctatus: Gosuinda fato concessit: conceptamque animo impietatem morte luit, inquieto animo fœmina, & Catholicæ religioni semper infesta. In Gallia per idem tem-
588 pus, nimirum salutis anno quingentesimo octogesimo octavo Francorum armis bellum reparabatur. Guntrandus Rex memor injuriarum, quas pridem acceperat: atque ignominiæ delendæ cupiditate, quæ Desiderio Duce accepta erat, magnis delectibus tota ditione habitis, numerosum exercitum conflarat; ad sexaginta hominum millia, pedites equitesque numerabantur. Cum his copiis Boso Dux sui Regis jussu in Galliæ Gothicæ fines populabundus irruit. Claudius Lusitaniæ Dux ex antiquo Romanorum sanguine prognatus, nunciato Francorum apparatu missus in Galliam, atque Gallici limitis custodia concredita, ad Carcasonem locorum omine lætus ob recentem superioris victoriæ memoriam, hostem nactus, collatis signis superavit; multi in pugna, non pauci in fuga ceciderunt; castra expugnata; impedimentis omnibus victor potitus est; clara victoria, & qua illustrior nulla extiterat in Hispania, auctore Isidoro, Gothorum paucitate admirabilior est habita: scribunt enim Claudium confidentia mirabili cum trecentorum militum cohorte, quam ex lectissimis conflarat, cum prævalido hoste tantisque copiis stipato ausum totius pugnæ, fortunam tentare. Extitit paulo post nimirum vertente anno nova in Regem conjuratio, ex qua non minori ope numinis mirabiliter evasit. Argimundus regio cubiculo præfectus, Rege occiso regnum invadere parabat; res tanta cum sine sociis perfici non posset, cum pluribus communicata celari non potuit. De sociis ergo quæstione habita continuo supplicium est sumptum; conjurationis dux, quo majori ludibrio esset pœna diuturnior & gravior, decalvatus (quod erat amissæ nobilitatis insigne: nobiles enim à plebe cæsarie promissa distinguebantur, extantque Francorum leges de jure cæsariei) ad hæc præcisa manu, asino impositus per Toleti plateas traductus, gratum piis spectaculum, totius populi convitiis, contumeliisque laceratus, capite tandem plexus est. Verum hæc aliquanto post, ad intermissa revocetur oratio.

CAPUT XV.

Concilium Toletanum tertium.

TOLETANAM ecclesiam per hæc tempora post Montanum, Julianum, Bacaudam, ac Petrum ex ordine ejus ecclesiæ Præsules, Petri successor Euphi-

Euphimius tenebat, excellenti probitate vir, & eruditionis laude non vulgari. Rex bellorum motibus pacatis & domesticis insidiis toties superatis, divini beneficii memor, susceptæ religionis statum cupiebat, publico totius gentis consensu, atque totius ecclesiæ judicio ratum fixumque esse; disciplinam ecclesiasticam, quod erat necesse, vitio temporum labefactatam astringi atque revocari satagebat. Hoc animi consilio cum Leandro Hispalensi, cujus auspiciis, ut par erat, res privatas & publicas gubernabat, communicato, optimum visum est: ex tota quam late patebat ditione Gotthica Episcopos Toletum urbem Regiam (sic deinceps vocari consuevit, & Gotthos Reges in ea imperii sedem collocasse est demonstratum) ad generales conventus totius provinciæ celebrandos convocare. Ad diem certam septuaginta circiter Episcopi convenerunt: in his Metropolitani quinque: atque sub
589 initium mensis Maii, salutis anno quingentesimo octogesimo nono, primus conventus est habitus. In eo conventu Rex ad Patres qui aderant, hoc exemplo, atque his verbis brevem orationem habuit: „ Non incognitum reor esse vobis, reverendissimi sacerdotes, quod propter instaurandam disciplinæ ecclesiasticæ formam ad nostræ vos serenitatis præsentiam evocaverim: & quia decursis retro temporibus hæresis imminens in tota ecclesia catholica agere synodica negotia denegabat, Deus cui placuit per nos ejusdem hæresis obicem depellere, admonuit instituta de more ecclesiastico reparare. Ergo sit vobis jocunditas, sit gaudium, quod mos canonicus prospectu Dei per nostram gloriam ad paternos reducitur terminos. Prius tamen admoneo pariter & exhortor jejuniis vos, vigiliis, & orationibus operam dare: ut ordo canonicus, quem à sacerdotalibus sensibus detraxerat longa ac diuturna oblivio, quem ætas nostra se nescire fatetur, divino dono nobis rursus patefiat. Patres hac Regis oratione vehementer commoti pro se quisque, ut in quoque erat auctoritatis plurimum, divinam benignitatem concelebrarunt. Regi ipsi gratiæ actæ pro tam propensa in religionem catholicam voluntate. Itaque trium dierum indicto jejunio, animis procuratis, alter conventus est habitus. In eo Rex fidei catholicæ professionem, Arianæ perfidiæ abdicationem de scripto conceptam, suo & Badæ Reginæ nomine Patribus obtulit: quam quoniam in ea syncere religionis formula comprehensa erat, ac nominatim in Symbolo Constantinopolitano expressum, Spiritum sanctum a Patre Filioque procedere, Patres faustis acclamationibus prosecuti. Ex reliquis tum Episcopis tum proceribus, qui Ariana secta repudiata Regis exemplum secuti erant, quæsitum, num aliquid in regia professione reprobarent? responsum datum: sancire se & amplecti quæcunque religio catholica profitebatur. Octo Episcopi, erant, proceres quinque, pravis antea opinionibus imbuti: qui priori similem fidei professionem post Regem & Reginam suæ manus subscriptione confirmarunt. Secundum hæc, tres & viginti canones promulgati, disciplinæ ecclesiasticæ instaurandæ caussa. In his sigillatim expressum ne populus prius divini epuli particeps fieret, quam publice fidei susceptæ symbolum inter offerendum sacrificium more Christiano juxta formam in concilio Constantinopolitano perscriptam, cuncti qui aderant pronunciarent; unde arbitror eum morem in Hispaniam derivatum, qui ad nostram ætatem retentus est, ne ad sacræ mensæ epulum puisquam admittatur priusquam Christiani symboli partes omnes præeunte sacerdote pronunciarit. Concilii acta Regis edicto confirmata. Postremo Leander ad Patres & populum concionantis in modum hac sententia orationem habuit: „ Præsentis, inquit, diei tantam esse celebritatem tantamque lætitiam, quanta nullius diei festi toto anno recurrit, nullus vestrum, ut arbitror, Patres mecum affirmare recusabit. Aliis enim toto anno celebritatibus gaudii veteris memoriam revocare consuevimus: novæ hodie atque majoris lætitiæ materia suppeditatur: cum gratia liberatori humani generis Christo, nobilissima Gotthorum gens hactenus sine ullo laboris effectu vagata per tenebras inextricabiles, cælesti illustrata lumine, viam consequendæ immortalitatis invenit,

„ ad divinum æternumque templum „ admissa, quod appellatur ecclesia. „ Quod si res fragiles & terrenæ, & „ quæ ad solius corporis pertinent cultum, ubi prospere fluunt, usque „ adeo animos afficiunt, ut sæpe non „ parum de statu mentis immutent: „ quantum gaudere debemus ad regni cælestis vocati, admissique hæreditatem? Sane quo diutius fratrum nostrorum cæcitatem calamitatemque luximus in exigua sanitatis spe, eo syncerioris voluptatis offertur occasio. Mihi profecto Sol ipse illustriori luce quam solet, hodierna die micare videtur: „ terræ facies multo quam antea lætior „ esse. Gaudet enim cælum in beatas illas „ sedes tot gentibus aditu patefacto, tot „ hominibus ea civitate donatis, quæ insignitæ nomine Christiano in mortis „ laqueos incurrerant. Gaudet terra „ hactenus spinis obsita, nunc distincta variataque floribus: unde sertum „ Patres, qui hactenus graves molestias pertulistis mirabiliter contextum „ vestris capitibus imponatis. Sevistis „ cum lacrymis, læti nunc decerpite „ flores, metite maturas fruges, spicarum manipulos in horrea ecclesiæ „ comportate. Vestri gaudii magnitudo „ haudquaquam Hispaniæ regionibus „ terminatur: ad universam ecclesiam „ permanet necesse est, quæ suo complexu totum orbem terrarum comprehendit, & nobilissimæ provinciæ accessione aucta modos dictante Spiritu „ sancto pro tanto beneficio divinam „ benignitatem concelebrat. Quæ enim „ hactenus ob sterilitatem contemptui „ fuerat Hispania, nunc cælesti dono „ perfusa multiplicem prolem unico partu enixa est. Reliquæ gentes, si quæ „ nondum cælesti lumine sunt illustratæ, nostræ nationis exemplo salutem „ sperent: easque sub uno pastore Christo in ecclesiæ ovile brevi convocandas „ is dubitet, qui divinarum pollicitationum fidem satis perspectam non habet; & nimirum æquum est, ut qui „ unius Dei imperio regimur, & ab uno „ parente originem trahimus linguarum „ diversitate sublata, unde tetra errorum facies in terras incubuit, idem de „ divinis rebus sentiamus: mutua inter „ nos caritate constricti simus: qua quid „ est in rebus humanis aut fructu suavius, aut utilitate salutarius, aut honestius ad dignitatem? Rumpatur licet invidia atque dolore nostræ salutis adversarius, cui ludus esse solebat, & una „ materia gaudii nostra calamitas; tot illustres animas ex mortis laqueis ereptas doleat scilicet. Nos Angelorum „ exemplo provocati, Gloria in excelsis „ Deo & in terra pax, concinamus; terræ cælum conciliatum considerantes, „ non regni tantum cælestis spem præferamus: sed etiam pro terreno regno „ Regis nostri incolumitate, cujus opera in hanc felicitatem evasimus dies „ noctesque divinam benignitatem implorare non desistamus. Biclarensis qui sui temporis Chronicon perduxit ad hunc annum, in eoque fecit scribendi finem, scribit Leandri Hispalensis & Eutropii Servitani Abbatis consilio & auctoritate concilii actiones gubernatas. Tudensis addit Leandrum Hispaniæ Primatem fuisse, & in conventu Patrum Pontificii Legati partes implesse. Concilii acta huic opinioni reclamant, ubi Leander ex subscriptionibus tertio loco consedisse declaratur, Euphimium Toletanum secundo, primo Mausonam Emeritensem, nimirum ordinationis prærogativa & antiquitate cæteris prælatum. Illud in hujus concilii actis miramur, Regem novo & insolenti exemplo his verbis & subscriptione conventus acta confirmasse. FL. RECCAREDUS Rex hanc deliberationem, quam cum sancta definimus synodo confirmans subscripsi. Et constat in conciliis generalibus Romanos Imperatores Patrum decretis consensisse, confirmasse aut definiisse nunquam, intelligentes nimirum, quibus finibus suam potestatem deberent terminare.

FINIS LIBRI QUINTI.

JOAN-

JOANNIS MARIANÆ

HISTORIÆ

DE REBUS HISPANIÆ.

LIBER SEXTUS.

CAPUT I.

Reccaredi Regis obitus.

ONIS omnibus cumulabatur Hispania priori tempestate fœdata, nova luce perfusa. Membra tetro religionis dissidio, regnorum multitudine, nulla inter se compage præter linguæ commercium, disjecta palpitare magis quam vivere antea solita, in unum quasi corpus revocata lætabatur scilicet: festos agitabat dies. Externi Principes Regi, pro divino munere gratulari, vires opesque certatim offerre piis conatibus cœptisque juvandis: ac nominatim à Gregorio Magno Romano Pontifice, qui Pelagio. II. defuncto substitutus, ad tertium Nonas Septembris, salutis anno quingentesimo no-
591 nagesimo primo, (errant qui priorem annum ponunt) nostra sacra cœpit gubernare, ipso Pontificatus initio litteræ missæ sunt ad Leandrum, quibus Reccaredum lætatur ad veram religionem traductum: tum demum beatum judicandum si primis ultima connectat: neque cacodæmonis astu in fraudem se impelli sinat. Ad eum Pontificem factum de more salutandum obsequiumque deferendum illi debitum, sibi necessarium à Reccaredo Rege missi cum litteris honestissimi Legati sunt, Probinus presbyter, & Probino adjuncti aliquot Abbates. Addita ex auro munera; præterea trecentæ vestes in usus pauperum ecclesiæ S. Petri (ea ætate collegia pauperum ecclesiæ redditibus sustentabantur). Leandri consilio & hortatu præstitum officium, (sic putamus) cui cum Gregorio Magno à superioribus annis familiaritas erat, & conjunctio animorum præcipua. Studiorum similitudo, & vitæ in utroque sanctitas par, amicitia devinxerat. Præterea peculiaris caussa suberat, tametsi id non proditur, ut conventus Toletani nuper habiti, actiones & decreta Romanæ ecclesiæ probarent: unde sacra petenda sunt, & eorum quæ in conciliis statuta sunt sanctitas. Legatos longa ac difficile navigatione jactatos rejectosque vi tempestatis in Hispaniam plures annos in itinere atque Romæ consumpsisse, trinæ Gregorii litteræ indicio sunt, non ante nonum Pontificatus annum datæ, hoc est, Indictione secunda. Primis litteris Claudio Emeritensi Duci, cujus proxima secundum Regem auctoritas erat, Cyriacum Abbatem in Hispaniam proficiscentem commendat. Alteris Leandrum nervorum doloribus obnoxium dolet. Postremæ ad Regem sunt, quem in suscepta religione confirmat, laudatque susceptæ pietati pares fructus existere: grandi pecunia à Judæis tentatum, ut legem

quandam in eam nationem promulgatam abrogaret, adduci non potuisse. Iis litteris adjuncta dona sunt; crux inclusa ligni veræ crucis parte, atque capillis Joannis Baptistæ: geminæ claves, altera contactu corporis Divi Petri sacrata erat, pellendis morbis virtute salutari: in altera ramenta continebantur ex ejusdem Apostoli catenis religionis ergo detracta: Leandro Pontifici pallium meritis debitum præmium. Extant aliæ Gregorii Pontificis ad Leandrum litteræ, quibus Probinum presbyterum ait, librorum quos Gregorius ediderat partem ipsius permissu abstulisse in Hispaniam Leandri precibus præstitum. Fama sine ullo certo auctore vulgo jactatur inter Hispanos, Regis Legatos Virginis Matris sculptilem ex ligno imaginem ad Leandrum attulisse ejusdem Gregorii donum: esseque illam quæ longo post tempore in specu quodam reperta una cum Fulgentii Astigitani corpore, præcipua totius Hispaniæ religione colitur ad Guadalupeum oppidum templo dicato. Fulgentii & Florentinæ sororis corpora ad Barzocanum pagum, non procul Guadalupeo oppido, ubi simul reperta sunt, conservantur. Astigi Florentinam vitam exegisse tradunt, quadraginta virginum collegiis præfectam: ubi & domus in qua vixit monstratur: & præcipui virginum collegii vestigia ad Singilis, hoc est, Xenilis fluminis ripam; quo loco D. Hieronymi nomine monasterium extat. Scripsit Fulgentius librum de Fide Incarnationis, aliisque nonnullis quæstionibus, qui ad nostrum tempus conservatur. Romæ regii Legati moram trahebant, & conventus Episcoporum in Hispania frequentes habebantur, ex decreto videlicet atque auctoritate concilii Toletani: ubi concilia provincialia, quibus ecclesiæ salus continetur, quotannis haberi sancitum erat. Itaque Hispali primum cum Leandro septem vicinarum ecclesiarum Episcopi concilium celebrarunt. In eo de servis ecclesiæ disceptatum, quos à Gaudentio Astigitano Episcopo legibus repugnantibus manumissos fuisse Pegasius successor disputabat. Totidem Episcopi Narbone conventum agitarunt per hæc tempora, communique sententia quindecim canones promulgarunt, studio videlicet ecclesiasticæ disciplinæ in mores revocandæ. Tarraconensis Metropolitanus tametsi concilio Toletano non interfuit, Cæsaraugustæ cum Præsulibus suæ ecclesiæ contributis, tribus capitibus explicuit, quo pacto ad ecclesiam catholicam recipiendi essent, qui sectam Arianam vellent abdicare. Toleti præterea, Oscæ, atque Barcinone conventus peculiares habiti sunt, quorum acta ex sancti Æmiliani Cucullati pervetusto codice peti possunt: ut hic sigillatim referantur operæpretium non est. Ad Regis actiones redeamus; qui Bada Regina defuncta, pacis studio conciliandæ cum Francis Regibus, immemor injuriarum, Clodosindam alteram Childeberti Austrasiani Regis sororem, matrimonio sibi jungi ultro postulavit, obtinuitque tandem; consiliorum patris in Ermenigildum sævientis, qua de caussa Francorum animi erant exulcerati, participem non fuisse docuit, fratrisque casum se ex animo doluisse monstravit. Itaque regia puella Anthari Longobardo, cui pacta erat, prætermisso, in Reccaredi regiam torumque migravit; & cogitatio Francos subiit diversæ religionis conjugia, neque esse legitima, neque cohærere feliciter: Longobardum adhuc vana deorum superstitione teneri, Reccaredum Christum servatorem, quod Christianorum commune est omnium, tota vita professum. Leandri præterea & Fulgentii opera, & ipsum catholicum factum, & in universam ditionem veram religionem atque veterem revocasse. De harum nuptiarum tempore auctores variant: & illud constat sub extremam Reccaredi ætatem cum Francis fœdus factum: Romanorum reliquias, qui Hispaniæ partem aliquam retinebant, Gotthorum armis exagitatas, aliquotque præliis victas: Vascones imperio rebellantes, studio rerum novarum, eodem victoriarum cursu domitos. Regem immortali gloria parta ob res bello paceque præclare gestas, magnitudinem tum animi, tum etiam ingenii atque consilii singularem, veræ pietatis cultum, cum regnum tenuisset annos quindecim, mensem unum, dies decem, vitam cum morte commutasse, salutis anno sexcen- 601
tesimo primo. Toleti sub ipsam mortem pecca-

peccata pœnitentia publica, ex Christianorum veteri ritu procurasse Isidorus est auctor; & Gregorius scribit, Ermenigildi meritis factum ut Hispania sectam Arianam abdicaret, veritatem amplecteretur. Tres Reccaredo filii erant, Liuva natu maximus, Suinthila & Geila. Liuvam quidem ex priori uxore natum, regno ætas apta declarat. Suinthila & Geila utram habuerint matrem ignoratur. Ad hos & Reccaredum patrem, quoniam Hispani Reges nunquam intercisa majorum serie genus revocant, ut multorum opinio habet, & monimenta antiquitatis declarant, veteresque historici, Alfonsus Rex cognomento Magnus, & Isidorus Pacensis cognomento Junior affirmant: ut omnia ad intelligendum plana sint, hujus familiæ stemma lectoris oculis subjiciendum existimavi. Athanagildi uxor Gosuinda, Galsuindam peperit & Brunechildim. Clodovei Regis Franci ex Clotario filio nepotes fuerunt Guntrandus, Chilpericus, & Sigibertus. Chilperico Galsuinda nupsit, quæ Fredegundis insidiis circumventa periit, uti antea dictum est. Sigibertus ex Brunechildi Childebertum, Ingundim, & Clodosindam genuit. Athanagildi successor Leuvigildus, ex priori uxore Theodosia Ermenigildi & Reccaredi pater, Gosuindam Rex factus duxit. Ermenigildo Ingundis uxor data: Reccaredo Clodosinda. Est autem ad observationem insigne in Reccaredi rebus gestis, & deinceps in Gotthica historia Comitum & Ducum frequentem mentionem extare in civilis magistratus significatione. Comites dicebantur, qui provinciam aliquam cum imperio gubernabant. Duces qui urbem aut regionem aliquam præsidio militari obtinebant ad hos quoniam summa rerum respiciebat, & cudendæ in stipendium scilicet monetæ facultatem habebant, factum ut aureus nummus vulgo vocetur ducatus. Neque ii modo, quibus reipublicæ moderatio erat demandata, Comites dicebantur: sed etiam quibus in bello alicujus functionis cura imposita erat, quinque in Gotthorum regia honorem aliquem gerebant, eodem nomine censebantur. Unde Comites Cataphractarii, Clibanarii, Sagittarii, Tiuphadi in re militari castrisque. Domi Comes stabuli, qui vulgo est Condestable, cubiculi, patrimonii, notariorum Comites, omnia fortassis ex Romani imperii æmulatione: Gotthorum Regibus, ut Romanæ potentiæ hac ætate non multum concedebant, ita honorum nomina ex Romano more libenter usurpantibus. Eadem imitatione, uti quidam non inepte suspicantur, Flavii prænomen, quo primus Recearedus usus est, ad Gotthorum Reges transiit frequens consequentibus annis, Toleto Regiæ urbis appellatio accessit, quoniam eo nomine Græci sedem imperii urbem Constantinopolim cohonestabant. Illud constat Comites Ducesque hac ætate temporarii magistratus nomina fuisse: deinde Regum beneficio imminuta plerunque potestate & minutis oppidis definita, facta hæreditaria.

CAPUT II.

Liuva, Wittericus, Gundemarus Reges.

LIUVA Reccarredi filius vix annos viginti natus, ad Gotthorum regnum post patris mortem funusque accessit. Ætas injuriæ opportuna erat: & diffidia superiora nondum satis pacata male cogitantibus occasionem præbebant; cum magni, pii, justique Regis specimen dedisset, videbaturque paternis vestigiis insistens, ad immortalem gloriam sibi aditum patefacere, Witterici proditione iis artibus assueti periit. Regnum biennium tenuit: nulla re præterea gesta ad memoriam insigni, nisi quod formæ totius dignitate, atque in ætatis flore sublatus, incredibile in animis subditorum sui desiderium reliquit. Reperiuntur in Hispania ejus nomine percussæ monetæ aureæ, additis verbis argumento insignis pietatis HISPALI PIVS. nam ne prioris Liuvæ, qui hujus magnus patruus fuit, esse credantur, facit diadema affictum capiti insigne, ante Leuvigildi tempora Gotthorum Regibus insolens inusitatumque, ut superius est indicatum.

Parrici-

Parricidæ, merces proditionis regnum fuit: quod factionis opibus armisque sublevatus occupavit, tenuitque annis sex, mensibus decem. Bello bonus est habitus, & Romani exercitus reliquias pellendi tota ditione; cupiditate cum aliquoties adversa prælii fortuna pugnatum esset, Witterici Duces ad Segontiam in Celtiberis, quæ pars est Tarraconensis Hispaniæ, hostem collatis signis superarunt. Interea Childeberto Austrasiano Rege defuncto, duo ejus filii successerunt bipartito regno. Theodobertus Austrasiæ, Theodoricus Burgundiæ Reges facti. Theodorico Witterici filia Hermemberba pacta in Galliamque principali apparatu missa, brevi ad patrem integra rediit; caussæ in incerto fuerunt; fama tenuit, Theodoricum pellicum, quibus ad insaniam usque devinctus erat, arte & carminibus impeditum ne regiæ virginis florem delibare posset. Alii Brunechildis arte affirmarunt, ut sola rerum potiretur, nurum nulla sua culpa ad patrem amandatam. Ejus injuriæ ulciscendæ studio, cum Witterici legati finitimas provincias obivissent, bellum in Theodorici caput conflatum. Agilulphus Longobardus, Clotarius vetus Theodorici hostis, Theodobertus Austrasiæ Rex fratris injuriis provocatus, adulterio ipsum conceptum jactare solíti, ad commune fœdus accessere. Theodoricus animi ferocia fracta, cum tantum periculi bellique esset in manibus, ditionis parte concessa, fratrem sibi conciliavit: & nimirum natura compellebat, ut ei potius faveret, quam externas injurias vindicaret. Omnino eo præsidio detracto cæteri confœderati conquieverunt, bellique apparatus gravissimi continuo dissipatus est: ex eoque adverso successu, Wittericus cum despectui esse cœpisset, erumpente odio, quod in subditorum animis diu hæserat, & revocandæ Arianæ perfidiæ, cujus factionis, ut arbitror, viribus Rex evaserat, consilia agitare fama vulgaverat; à populo in regiam improviso impetu facto, inter prandendum trucidatus est. Occisi corpus per plateas unco tractum à conjuratis, atque inter populi convitia fœdatum modis omnibus in ignobili loco est tumulatum. Ea calamitate Liuvæ innocentis necem exolvisse creditus est: & præcipuo documento persuasum divinam ultionem, tametsi aliquando sera esse consuevit, nunquam irritam videri.

Gundemarus Witterico occiſo Gotthorum regnum continuo obtinuit ſalutis anno ſexcenteſimo decimo : an 610
conjurationis princeps regnandi ſpe tantum facinus ſuſcepit : an procerum ſuffragiis cum bello paceque prudentia eſſet ſingulari. Francorum viribus adjutum arbitror (licet enim in rebus tam dubiis hallucinari) qui Witterico infenſi erant Regem factum : argumento vectigalis annui quod Francis à Gundemaro ſolvi conſueviſſe ſatis conſtat ex Bulgarani Comitis Galliam Gotthicam pro Rege ea ætate gubernantis litteris : quæ ad hanc diem Compluti & Oveti inter veteres ſchedas libroſque ſervantur. Unde præterea intelligitur Gundemari legatos à Francorum Regibus ſemel violatos, ſacros etiam inter gentes barbaras. In quo etſi commiſiſſe videbantur ut hoſtium loco eſſent, nova miſſa legatione Hiſpanis oratoribus, ne conveniendi quidem Reges poteſtatem factam. His injuriis Bulgaranus animo commotus, Teodorici oratores aditu Hiſpaniæ prohibuit : & cum ad bellum ſpectaret, correptis repente armis Jubinianum & Corneliacum oppida, quæ ex fœdere à Reccaredo cum Francis inito Brunechildi ceſſerant, in Narbonenſi Gallia, pulſo Francorum præſidio ad Gotthorum poteſtatem revocata. Ea ne Francorum armis repeterentur Brunechildis morte factum arbitramur non multò poſt conſecuta, nulla ex ſe prole ſuperſtite. In Hiſpania Gundemarus Vaſcones imperio denuo rebellantes, Duceſque & copias, quibus Romani limitis cuſtodia in Hiſpania credita erat, proſpero belli eventu exagitavit, ſalutis anno ſexcenteſimo duodecimo, Toletique ex morbo obiit. Regnavit annum unum, menſes decem, dies tredecim : ex Hilduara uxore nullam, quod ſciatur, prolem reliquit. Quo tempore Romanam rempublicam in Oriente Heraclius Phocæ ſucceſſor obtinebat. Eccleſiam Romanam poſt Gregorium, Sabinianum, Bonifacium III. Bonifacius eo nomine IV. gubernabat. Eccleſiam Toletanam Euphimii, Tonantii, Adelphii ſucceſſor Aurafius ſtudiis litterarum doctrinæque animi magnitudine & probitate cum quovis priorum comparandus. Eo Pontifice atque adeo primo anno regni Gundemari, viginti quinque Præſules ex variis Hiſpaniæ partibus Toletum convocati in cauſſa Toletani Epiſcopi, & Epiſcoporum provinciæ Carthaginenſis, conventu coram Rege, ejuſque juſſu habito diſceptarunt. Euphimius enim Toletanus Præſul in ſuperioris Toletani

letani concilii actis se Metropolitanum per imprudentiam dixerat provinciæ Carpetaniæ. Reliqui Præsules Carthaginensis provinciæ, quæ regionibus multo latior erat, Euphimii subscriptionem vertentes ad occasionem libertatis, ecclesiæ Toletanæ parere recusantes, ad dicendam caussam vocati, sententiam mutare compulsi sunt: cum secundum Aurasii jura, tum à Rege pronunciatum esset, tum ab Episcopis; in quibus Leandro fratri jam defuncto successor Isidorus Hispalensis, Innocentius Emeritensis, Eusebius Tarraconensis, & præter hos, nisi codices sunt vitiati, Benjamin Dumiensis erant. Quam sententiam separato codicillo Carthaginensis provinciæ Præsules quindecim, quorum res agebatur, confirmarunt. Protogenes sanctæ ecclesiæ Segontinensis, Theodorus Castulonensis, Minicianus Segobiensis, Stephanus Oretanus, Jacobus Mentesanus, Magnentius Valeriensis, Theodosius Ercavicensis, Martinus Valentinus, Tonantius Palentinus, Portarius Segobriensis, Vincentius Bigastriensis, Eterius Bastitanus, Gregorius Oxomensis, Præsidius Complutensis, Sanabilis Elotanus. Unde intelligitur Toletani Metropolitani ditione multo plures ecclesias olim quam nostra ætate contineri. Nam de Primatu, quem in omnes Hispaniæ ecclesias obtinet, neque nunc disputamus, neque tunc de illo suscepta erat disceptatio. Ex Montani haud dubium tempore olim Toletani Episcopi, conventu in ea urbe habito jus in omnes Carthaginensis provinciæ ecclesias Præsulibus Toletanis datum, ipsi quorum caussa agebatur confitentur: ut hujus conventus acta & horum Episcoporum sanctio manifeste declarant.

CAPUT III.

Sisebuti regnum.

GUNDEMARI funere solenni ritu, multorumque lacrymis procurato, eorum videlicet qui ægre ferebant virum bonum, Principem excellentem, & in summa magnitudine animi, multa humanitate temperatum tam brevi occidisse: Sisebutus procerum suffragiis in defuncti locum cooptatus, bonorum dolorem magna ex parte mitigavit, haudquaquam ignorantium quantum in novo Rege esset animi, quantum consilii. Belli & pacis artes eximias, religionis amor, atque litterarum studia illustrabant. Erat enim Latini sermonis non expers, res iis temporibus comparanda miraculo: extantque ejus ingenii monimenta epistolæ aliquot,

quot, & D. Desiderii Viennensis Episcopi vita (si tamen ejus est, & non potius alterius Sisebuti, quod magis puto) Theodorici Burgundi Regis, cum tanti viri liberas increpationes non ferret, jussu interfecti, vi lapidum cerebro comminuto. Extat Granatulæ epitaphium in rudi lapide incisum Amatoris Episcopi
614 defuncti anno sexcentesimo quartodecimo, quem Sisebuti regni annum secundum facit: & nimirum is lapis ex veteris Oreti ruinis advectus creditur, ab oppido Granatula dissiti duobus tantum millibus passuum. Conceptam de suis virtutibus spem, brevi Sisebutus auxit, illustravitque, Asturibus & Rucconibus, qui locorum natura confisi novo imperio rebellarant, brevi domitis parereque compulsis, utrunque Flavii Suinthilæ ductu & virtute: unde illi ex aliquanto intervallo ad regnum Gotthorum gradus. Rex ipse Romanorum reliquias toties resurgentes ad veterem Suinthilæ exercitum novis copiis adjunctis, quas magnis delectibus tota provincia habitis conflavit, novo bello persequi constituens atque in eorum fines invectus bis acie victor extitit: & non paucas urbes illis eodem victoriæ cursu ereptas in suam potestatem redegit, ad fretum nimirum Gaditanum & Oceani littora, ubi Bæticæ & Lusitaniæ pars in Romanorum ditione erat. Atque ita viribus hostes debilitavit, ut vix haberent ubi consisterent in Hispania. Victoriæ gloriam clementiæ laude illustravit hostibus magno numero, cum ab ipsius militibus capti essent, in libertatem restitutis. Id religionis commercio datum; redemptionis pretium ultro militibus ex regio ærario numeratum. Cæsarius Patritius rem Romanam in Hispania gubernabat. Is suarum rerum desperatione, & quoniam parum spei erat propter locorum longinquitatem Heraclium Imperatorem auxilia opportune missurum, ultro Sisebutum de pace compellare constituit. Ejus impetrandæ levis quidem, opportuna tamen sese obtulit occasio. Cæcilius Mentesanus Episcopus vitæ tranquillioris studio, ecclesiæ administratione relicta sese in monachorum collegium abdiderat, quod situm fuisse arbitror in Romanorum ditione. Eum à Rege ad dicendum caussam desertæ ecclesiæ vocatum Cæsarius, quoniam à suis retinebatur, ultro ad Regem deducendum curavit. Rei perficiendæ cura Ansemundo legato demandata; injunctum præterea ut de pace ageret: datæque in eam sententiam litteræ, quibus secundum salutem Regis animum ad pacis cogitationem provocare contendit, parceret innoxio Christianorum sanguini, cujus copia Hispaniæ agri pluviarum instar in stagna redundabant. Cæcilium Episcopum regiæ benevolentiæ conciliandæ studio mittere: arcum amoris pignus, tenue quidem donum si ex rei natura metiatur, magnum si ex mittentis voluntate pensaret. Grata hæc legatio Sisebuto fuit. Itaque ad pacem proclivis Theodoricum legatum ad Cæsarium misit cum litteris, quem ille adjunctis aliis legatis, quo pax esset constantior, ad Imperatorem transmittendum curavit. Erat Heraclius natura deditus astrologorum & ariolorum vanitati. Ab iis intellexerat metum ingentem impendere Christianis à gente circuncisa. Quod de Sarracenis debuerat de Judæis interpretatus, nationem illam omnibus modis vexatam; extra imperii provincias expulerat: nactusque opportunitatem adventu Theodorici legati sæviendi amplius, pacis legibus de quibus in Hispania convenerat facile assensum præbuit: modo ejus exemplo Sisebutus induceret in animum Judæorum gentem imperiis omnibus exitialem ex universa Hispania pellere. Ea re sibi nihil gratius fore, nulloque officio amplius benevolentiam conciliari posse: id ut faceret vehementer se etiam atque etiam rogare. Heraclii auctoritate & hortatu, non quod ille cupiebat modo Judæi ex Hispania pulsi sunt, universæque adeo Gotthicæ ditionis finibus prohibiti: sed etiam minis & suppliciis coacti religionem Christianam sacraque suscipere. Quod in Christianorum moribus nefas est, quenquam malo cogi ad professionem veræ pietatis; neque tunc Sisebutus factum temere usurpatum prudentioribus probavit, ut Isidorus est auctor. Extant in Gotthorum legum volumine geminæ de hac re leges quarto regni anno à Sisebuto promulgatæ; quod Episcoporum judicio decerni præstitisset, id Rex ad suum arbitrium revocavit: cum juris inter homines Reges sint judices, religionis Pontifices, quorum sen-

ſententiam de re tanta expectare æquius profecto fuerat. Verum regii conatus tanti ſunt. Plerique metu Regis, noſtri facti: quidam ex animo, pars multo maxima ſimulate: non pauci ex fuga evaſere in Galliæ partem eam, quæ Francorum imperio parebat. Hi quoniam juncti veteribus ſuæ ſectæ incolis ingentem numerum efficiebant, Siſebuti exemplo Heraclii auctoritate (& commodum Servatius & Paternus oratores Conſtantinopolim venerant ex Gallia) quod in cæteris provinciis præſtitum erat cupientis in Gallia obſervari: Judæi omnes ex ea provincia diſcedere poſt aliquot annos compulſi: Dagoberti Regis edicto capitale fore ſancientis, niſi cuncti intra certam diem mortales Chriſtianæ religionis cultum tota ditione ſuſciperent. Plures exilio ſolum vertere maluerunt: reliqui tempori ſervientes veræ pietatis cultum aut ſimulando aut amplectendo incolumes manſerunt. Ita gentem flagitioſam & Chriſti Dei ſanguine pollutam, divina ultio novis toto orbe calamitatibus per hæc tempora exagitabat; verum externa mittantur. In Hiſpania pari decernendi libertate Euſebius Barcinon. Epiſcopus loco à Rege motus eſt, ut ipſius Siſebuti litteræ declarant, ſubſtituto alio: quod in theatro quædam ab hiſtrionibus agi conceſſiſſet, quæ ex vana deorum ſuperſtitione traducta, aures Chiſtianæ abhorrere videbantur. Regis videlicet auctoritate, diſciplina eccleſiaſtica revocabatur. Cujus ſtudio Hiſpali octo Epiſcoporum conventus habitus eſt, Siſebuti regni anno ſeptimo, Iſidoro Præſide. In eo conventu Acephalorum ſecta exploſa eſt, quæ pridem in Oriente compreſſa, in Hiſpania reſurgere cœperat, Syri cujuſdam Epiſcopi opera & fraudibus; quo à Patribus convicto, & ſectam palam abdicare coacto, ſingulorum Epiſcoporum diœceſes de quibus erat diſceptatio certis finibus circunſcriptæ. Virginibus ſacris virorum colloquio interdictum: ipſique adeo collegii præfectæ vetitum præter Abbatem & eum monachum, cui virginum cura eſſet demandata, quempiam alium è monachorum numero convenire: ac ne hos ipſos quidem ſine arbitris alloqui datum, & de rebus tantum divinis. Interfuit cum Epiſcopis concilii actionibus Rector rerum publicarum Siſiſelus, ad veterem exemplarium fidem vulgata lectione, ubi Siſebutus legitur caſtigata. His rebus intentum Regem, atque de republica & religione bene mereri pergentem mors oppreſſit, ſalutis anno ſexcenteſimo vigeſimo primo. Regnavit annos 621 octo, menſes ſex, dies ſedecim. De mortis cauſſa varii rumores jactati; quidam pharmaci ſalutaris quidem, ſed ultra menſuram præbiti copia extinctum putarunt: alii dixerunt, medicorum fraude venenum pro medicamento propinatum. Et nimirum in magnorum Principum obitu, multa fingi credique conſueverunt: eorum præſertim qui præclaris actionibus ſubditorum voluntates ſibi conciliarunt. Defuncti funus non magis ſuorum cura celebre fuit, quam amore civium & veriſſimis totius populi lacrymis. Extat Toleti ad Tagi ripam ſuburbanum templum D. Leocadiæ nomine, quod hoc tempore male materiatum ruinam aperte minatur, à Siſebuto eleganti opere ædificatum; ſic vulgo perſuaſum eſt. Omnino Rodericus Præſul Toletanus, templum Leocadiæ nomine Toleti à Siſebuto extructum fuiſſe ait. Proditur præterea Siſebuti diſciplina claſſes à Gotthorum gente comparatas: ut qui eatenus terreſtria bella proſpere geſſerant, navigandi peritia ex Themiſtocleo inſtituto maris imperium obtinerent: cui cætera parere uſu exploratum eſt; & fortaſſis de Africa cogitabant, Romanis propemodum pulſis ex Hiſpania. Nam Mahometem novæ ſuperſtitionis ſpecie victoriis Aſiam & Africam cum luſtraſſet, trajeciſſe in Hiſpaniam, atque Iſidori auctoritate metuque Corduba fugatum, pro vano repudiamus: neque cum ratione temporum conveniens, neque externis hiſtoriis conſentaneum: tametſi nonnulli ex noſtris ſcriptoribus id affirmare non dubitarunt, pudenda homines ſecuritate.

Siſe-

Sisebuti filius Reccaredus, ætate puer atque regni mole sustinenda impar, cum tribus mensibus à morte patris regnasset defunctus est, nulla præterea re gesta.

CAPUT IV.

Suintbila & Rechimirus Reges.

SISEBUTO & Reccaredo morte sublatis, Suinthila procerum suffragiis rempublicam gubernandam suscepit. Res superioribus bellis præclare gestæ, & Reccaredi patris memoria gentis benevolentiam conciliarunt, ut unum in primis dignum

gnum judicarent, cui Gotthicum imperium demandarent. Plurimum audaciæ inerat, neque consilii minus: laboribus neque corpus fatigabatur, neque vincebatur animus: tanta præterea munificentia in eos quos res asperæ fatigabant, ut vulgo Pater pauperum vocaretur. Vascones ferocem gentem & barbaram, atque novi imperii occasione denuo tumultuantem, correptis præterea armis Tarraconensis provinciæ fines ferro flammaque vastantem, sua tantum præsentia ex superioris videlicet belli memoria conterritos, compulit deditionem facere; admissos in gratiam urbem Ologitum suis sumptibus ædificare mandavit, ut compedum instar esset, & novarum rerum studium frænaretur; præstare ejus rei facultate carere, quæ toties tentata infeliciter cessisset. Eam urbem quidam Olitum fuisse arbitrantur in Navarræ finibus. Secundum Vasconum bellum Romani, qui superioris fœderis beneficio magis quam suis viribus nitebantur, Hispaniæ possessione decedere sunt compulsi: in qua septuaginta amplius annos Lusitaniæ & Bæticæ partem ad utriusque maris oram alternantibus sæpe ditionis finibus obtinuerant. Qua de caussa Eboram nonnulli affirmant à Gotthis magnis operibus munitam, ubi geminæ turres firmissimæ structuræ monstrantur, Sisebuti Regis (sic ducta per manus opinio habet) opus: ut quoniam in utriusque ditionis finibus sita erat, propugnaculi instar esset arcisque fortissimæ ad hostiles Romanorum incursiones arcendas. Tanto tempore ut Romanorum imperium in exigua Hispaniæ parte tenuerit, Africæ vicinitatem fecisse credimus, novas indies copias supplementi caussa mittentis: quo præsidio per hæc tempora destituti, cum tantum belli esset in manibus adversus Mahometis arma, facile Gotthorum virtuti cesserunt. Duo Patritii, qui ad utrunque mare pro rata portione res gerebant pro Romanis, in Regis potestatem venerunt; alter industria Regis in partes attractus, virtute alter & armis superatus est, cum vim repellere pararet. Res tantæ intra quintum regni annum à Suinthila perfectæ; quo anno nimirum à Christi ortu
626 sexcentesimo vigesimo sexto, stabiliendæ successionis in familia studio, Rechimirum filium regni consortem declaravit, inminori atque adeo puerili ætate paternas atque avitas virtutes ab eximia indole repræsentantem. Qua re quoniam in eo Gotthorum mores & jura evertebantur regia potestate facta hæreditaria, quæ procerum suffragiis veteri instituto deferebatur, gentis voluntates abalienatas arbitror. Et constat ex hoc tempore virum paulo ante summum, nullum Regem fuisse: republica perturbata vis & audacia dominabatur. Neque prius conquievere provincialium animi, quam Suinthilam & filium de regni gradu & fastigio deturbarent. Quæ caussa Isidoro fuit Gotthorum historiæ, quam ad hunc annum perduxit, non amplius proferendæ; nimirum nobilissimi paulo ante Regis, & propinqui probra & calamitatem litteris vulgare recusavit. Neque tutum erat reipublicæ vulnera, tanquam desperatæ curationis carcinomata stylo contrectare; motus intestinos atque gentis proditiones memoria propagare consilium non fuit. Illud præcipue in Suinthilæ moribus vituperatur, quod pulsis ex Hispania hostibus & publica pace fundata, vitiis animum contaminavit: nobili documento sanciens, esse difficilius animi cupiditates tenere in rerum omnium potestate, quam armis & virtute hostes vincere. Theodora uxor, Sisebuti Regis filia ut quidam arbitrantur, & Agilanus frater, quibus sese & rempublicam gubernandum tradiderat, magnam illi invidiæ qua flagrabat partem conflarunt, hostiumque partem maximam illo pacis tempore adjunxerunt. Toletanam ecclesiam Aurasii successor Helladius Suinthilæ regno gubernabat, vir prudentiæ, modestiæque, & eruditionis laude cumulatus à cupiditate omni remotus, magni præterea laboris summæque constantiæ. Juvenis supremo Gotthorum magistratu abdicato, erat enim Rector rerum publicarum excolendi Christianis virtutibus animi cupiditate in Agaliensi monasterio Toleti monachum induit. Unde cum monasterii Abbas brevi evasisset, Regis Sisebuti auctoritate ad ecclesiæ Toletanæ regimen translatus est, non magis suis virtutibus illustris, quam Illefonsi institutione: quem in Diaconorum numerum cooptatum ex aliquanto intervallo successorem habuit. Et verisimile est Helladium suorum temporum perturbatione commotum animo,

vitæque tædio extinctum: nam quo tempore Sisenandi proditione an rebellione Suinthila sublatus est, & ipse in vivis esse desiit Justo successore. Erat Sisenandus vir magno animo, neque minus domesticis copiis insignis, quam belli artibus clarus. Is regnandi ambitione corruptus, neque id quibus modis assequeretur quidquam pensi habens, & Suinthilæ Regis odio contemptuque, quem publica gentis invidia flagrare considerabat, in Franciam ad Dagobertum Regem profectus, Regis sui evertendi cupiditate incensus auxilium impetravit. Habere se totius provinciæ studia excitata, sed metu prohiberi ne rem tantam absque externo præsidio inchoarent. Suinthilam Regis nomine exercere tyrannidem vitiis omnibus obnoxium: neque unquam in terris monstrum fuisse ullum tam ex contrariis & inter se pugnantibus naturæ studiis cupiditatibusque conflatum. Abundantius & Venerandus firmissimas Burgundionum copias Cæsaraugustam duxere. Gotthi proceres qui voto cum Sisenando sentiebant, palam Gallici auxilii fiducia à Suinthila deficientes eum, Rechimirum filium, & uxorem regno expulerunt. Quidam Suinthilam & filium Toleti ex morbo decessisse affirmant; concilii quarti Toletani acta huic opinioni resistunt; unde præterea intelligitur Agilanum Suinthilæ fratrem Sisenandi partes haudquaquam syncera fide fuisse secutum: ex Francorum historiis Dagoberto Regi decem pondo auri appensa, quæ æde D. Dionysii absolvenda attributa sunt. Rege Suinthila Joannes Cæsaraugustanus Episcopus Maximi successor, vitæ probitate, eruditionis laude, atque benignitate in pauperes unus maxime per hæc tempora celebratur. De ratione celebrandi Paschatis librum scriptum reliquit. Joanni æquales, Vincentius & Ramirus fuerunt: Vincentius in S. Claudii Legionensis, Abbatis munere fungens, Arianorum secta, quæ sopita videbatur resurgente, defensæ veræ religionis ergo sanguinem fudit. Corpus ejus in Hispaniæ vastatione generali Ovetum migravit. Ramiri ossa in S. Claudii Legionensis monasterio, ubi monasticam vitam exegit, ad latus aræ maximæ sacello tumuloque dicato servantur. Regnavit Suinthila decem annis: regno pulsus est salutis anno sexcentesimo trigesimo primo. 631

CAPUT V.

Sisenandus Rex.

SISENANDUS in ea temporum perturbatione & rerum omnium collu- vione considerans, scissis provincialium studiis pro se & adversus æmulum, regnum

gnum diu stare non posse: optimum judicavit fore religionis prætextum popularibus obtendere: quo nihil est in speciem fallacius. Ex tota ditione septuaginta circiter Præsules convocati Toletum ecclesiasticæ disciplinæ, quæ vitio temporum collapsa erat novis legibus adstringendæ videlicet caussa, (sic fingebatur). Major tamen cura suberat ut Suinthilæ actionibus Patrum decreto reprobatis, qui ejus partibus erant addicti posito factionis studio animos ad concordiam revocarent. Ad quintum Decembris diem ejus seculi anno trigesimo quarto, in D. Leocadiæ primus conventus est habitus. Erat is annus tertius ex quo Sisenandus Rex cœperat regnare. In eo conventu novus Rex genibus nixus coram Patribus, humillimoque totius corporis habitu, inter singultus & lacrymas, quæ ex oculis copiosæ manabant preces pro se divini numinis propitiandi caussa fundi petiit: quorum caussa convenerant, sancirent suis decretis disciplinam ecclesiasticam. Regis oratione animati Patres synodos Episcoporum, quos quotannis per provincias haberi volebant, celebrandi formam rationemque præscribunt. Patres sedendo atque sententias dicendo consecrationis antiquitatem sequuntor. Patrum voluntate, proceres quos interesse visum erit ad conventum admittuntor. Summo mane templi, ubi conventus est habendus, januæ clauduntor, una excepta Patribus admittendis, adhibita præterea janitorum custodia. Proponendi ea de quibus à Patribus disceptandum erit, Metropolitani jus esto: de privatis caussis referre Archidiaconi partes. Missale & Breviarium unum esto in Hispania. Ejus rei perficiendæ cura, quoniam Isidoro, qui primas partes in eo concilio tenuit, creditur esse demandata, usus obtinuit ut Missale & Breviarium Mozarabum, hoc est, ex antiquo Gotthorum more conservatum, sacrorum precumque diurnarum & nocturnarum ritus, Isidoro tribuantur; tametsi nonnulla Leander invenit, plura progressus temporis addidit. Ante Epiphaniæ festum quoto die Pascha sit celebrandum sacerdotes inter se communicanto. Metropolitani sibi contributis ecclesiis idem litteris significanto. Liber Apocalypsis Joannis Evangelistæ inter libros sacros numerator. Calæciæ ecclesiæ reliquæ Hispaniæ instituto cereum paschalem sacra cæremonia & precatione lustranto. Neque Episcopi neque presbyteri ante trigesimum ætatis annum, & qui se populo probarint initiantor. Judæos amplius ad religionis Christianæ professionem cogere nefas esto. Qui Sisebuti Regis compulsu susceperunt in data fide perstanto. Judæi, quique ex eorum sanguine sunt prognati ad publicos magistratus ne admittuntor. Viri sacrati non verticem tantum sed caput totum capillis in coronæ figuram conformatis radunto. Nullus ad regnum accedito nisi procerum & Antistitum liberis suffragiis. Sacramentum Regi datum ne violator. Reges concessa ad salutem, potestate ne ad tyrannidem abutuntor. Suinthila, ejus uxor, filii, & frater diris devoventor ritu Christiano, ob ea quæ impie & crudeliter gesserant regia abusi potestate. Nimirum Patres eo decreto regnum Sisenando confirmare cupiebant: & in posterum documentum statuere, ne quis eorum amentiam vellet imitari. In qua sententia illud paulo crudelius videri possit, quod ad liberos quos ætatis innocentia debuit excusare, pœna pervenit; sed id & antiquum est, & ab omnibus usurpatum; quo nimirum liberorum caritas cum republica fortius devinciret patres, & ab omni cogitatione scelerum retardaret. Metropolitani hoc ordine propriæ manus signo concilii decreta confirmarunt. Primus Isidorus Hispalensis, deinde Selva Narbonensis, tertio loco Mausonæ. Innocentii, & Renovati in ecclesia Emeritensi successor Stephanus; post hunc Justus Toletanus, qui omnibus sermonibus solitus, Helladii prædecessoris mores actionesque carpere, ob morum asperitatem à suis clericis in lecto, constrictis faucibus suffocatus periit, tertio pontificatus anno, ac ferme statim post solutum hoc concilium Toletanum. Quintum locum Julianus Bracarensis occupavit, postremum Audax Tarraconensis: de reliquis Præsulibus non existimo fore laborandum. Pimenii tamen Assidoniæ Episcopi, quem huic concilio interfuisse subscriptio propriæ manus declarat, nomen ad hanc diem expressum cernitur, tum in ea urbe in D. Jacobi templo, tum ad Mellariam secundo ab eo municipio lapide in

634

D. Ambrosii, quod ad maris littus situm est; nimirum utrunque templum Pimenius ex ritu Christiano sacravit. Legum Gotthicarum volumen, quod vulgo Forum Judicum dici consuevit, in hoc quarto Toletano concilio editum fuisse, viri eruditionis laude & eruendæ antiquitatis diligentia præstantes, non exiguo numero persuadere conantur, Isidori potissimum opera Regis Sisenandi auctoritate; quod & pervetusti earum legum codices adscriptum initio habent, leges eas in concilio quarto Toletano esse in unum corpus collatas. Alii malunt eam diligentiam & laudem ad Egicam, qui in postremis Gotthorum Regibus ponitur, ablegare: quod consequentium Regum nomine plures in eo volumine leges extant; cum ab exiguo principio in justum volumen temporis progressu crevisse verisimilius videatur. Circumfertur præterea vulgo brevis celebrandi concilia formula Isidori nomine, quam nonnulli existimant ex hujus concilii actis consarcinatam, adjunctione multarum rerum, quæ ex aliis conciliis decerptæ sunt. Isidori autem nomen adscriptum conciliandæ auctoritatis caussa; commentum probabile, quod ceteris deferentibus, primas in eo conventu partes tenuit. Verum de his quisque ex suo judicio statuat; nobis argumenta in neutram partem assensum necessario exprimere visa sunt.

CAPUT VI.

Chintilæ regnum.

SISENANDUS Rex & Justus Toletanus Præsul, conjunctis ferme funeribus sublati sunt; vigesimo omnino die postquam Justus à suis est interclusa anima suffocatus, Sisenandus ex morbo Toleti obiit, anno sexcentesimo trigesimo
635 quinto. Regnavit annis tribus, mensibus undecim, diebus sedecim. In ejus locum Chintila procerum & Antistitum suffragiis, ut in superiori conventu cautum esse memoravi, Rex creatus est. Justi Pontificatum Eugenius eo nomine secundus obtinuit, & suis virtutibus & Isidori Hispalensis amicitia clarus. Ex quo cum aliquando quæsivisset, an superioris sententiam, qui potestate inferior est solvere posset: & an Apostolos judicaret pari præditos fuisse potestate, litteras ad eum hoc exemplo dedit. „ Domino carissimo & „ virtutibus inclyto Eugenio Episcopo „ Isidorus. Vestræ sanctitatis litteras per „ nuncium suscipiens Verecundum, re-

„ rum

„ rum omnium conditori grates impendimus, quod ecclesiæ suæ sanctæ mentis & corporis vestri valetudinem conservare dignatur, atque ad inquisita pro modulo parati satisfacere, exoramus orationum vestrarum suffragiis ab ærumnis opprimentibus à Domino sublevari. Verum quod in quibusdam quæstionibus venerabilis vestra fraternitas, licet vos non ignoretis, me compulit respondere: quod majoris sententiæ innodatio nisi in mortis articulo à minori nequaquam valeat enodari, sed potius ab inferiore prolata à superiore jure mediante cassetur, orthodoxi Patres quidem Spiritus sancti auctoritate prævia sanxerunt: aliter autem quolibet astruente sicut est vestræ prudentiæ cognitum, pravum suborietur exemplum, scilicet gloriatio securis, contra eum qui secat in ea. Quod vero de parilitate agitur Apostolorum, Petrus præeminet cæteris, qui à Domino audire meruit: Tu vocaberis Cephas, tu es Petrus &c. & non ab alio aliquo, sed ab ipso Dei & Virginis filio honorem Pontificatus in Christi ecclesia primus suscepit. Cui etiam post resurrectionem filii Dei, ab eodem dictum est, Pasce agnos meos, agnorum nomine Ecclesiarum Prælatos notans. Cujus dignitas potestatis & si ad omnes catholicorum Episcopos est transfusa, specialius tamen Romanus Antistes singulari quodam privilegio, velut caput cæteris membris celsior permanet in æternum. Qui igitur debitam ei non exhibet reverenter obedientiam, à capite sejunctus acephalismo se reddit obnoxium. Quod sicut illud S. Athanasii de fide sanctæ Trinitatis sancta ecclesia approbat, & custodit quasi fidei catholicæ articulum: quod nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit. Hæc vestræ dulcissimæ caritati breviter prælibavi considerans illud Philosophi, Pauca sufficiunt sapienti. Vale. Hujus epistolæ fragmentum ante quadringentos ferme annos Lucas Tudensis ei disputationi inseruit, qua Albigensium sectam vires in Hispania colligentem, docte & eleganter exagitandam suscepit. Ad Regis Chintilæ actiones redeamus: quem Sisenandi fratrem germanum nonnulli fuisse arbitrantur, utrunque ex Suinthila natum. Verum huic opinioni majori eruditione & numero resistunt alii ex quarti concilii Toletani actis: ubi Suinthilæ memoria multis ignominiis fœdatur, quod filio præsente ausuros Patres haudquaquam fore, non inepta prorsus conjectura arbitrantur. Illud constat Chintilam suscepta regni administratione, metu intestinæ discordiæ, Sisenandi exemplo novum Episcoporum conventum habendum curasse: Patribus nimirum cupiebat suam electionem inaugurationemque probare. Longum videbatur ex universa ditione dum confluerent omnes Præsules expectare. Patres duos & viginti, ac ferme ex provincia Carthaginensi Toletum intra primum Chintilæ regni annum convenerunt; qui annus à Christi ortu fuit sexcentesimus trigesimus 636
sextus. In D. Leocadiæ conventus habitus est. In eo novem omnino leges sunt promulgatæ; atque lege proxima sancitum, Idibus Decembris quotannis Litanias ex ritu Christiano triduo celebrari. Susceptum antea pietatis officium veteri Ecclesiæ more, ut adventante Ascensione supplicationes Deo fierent pro terræ frugibus, in sæva luporum rabie Mamercus Viennensis lapsam veterem disciplinam addito jejunio novisque precibus instauravit ante annos ferme ducentos: quod aliæ imitarentur provinciæ. Gregorius Magnus proximo seculo gravissima peste Romæ procuranda D. Marci festo die similes supplicationes haberi quotannis sanxit. Vinci se Hispania non est passa in eo religionis studio; ad alia duo anni tempora, quæ in Gerundensi concilio decreta diximus iis supplicationibus peragendis, novo instituto Patres Toletani conventus mensem Decembrem Litaniis celebrandis dicarunt; pro nullo commodo aut periculo temporario, sed venia delictorum, quorum erat magna licentia impetranda, ob idque majori religione remedium excogitatum. Aliæ ejus concilii leges minutæ sunt: quippe Chintilæ Regis electione confirmanda consumuntur, atque filiorum ejus patrocinio: quos ab omni injuria, defuncto etiam patre tutos fore mandabant; ac nominatim lege de ambi-

ambitu diris execrationibus sancitum, ad regnum accedere nisi libera electione atque suffragiis: iisque tantum qui ex antiqua Gotthorum nobilitate nati essent. Prensare autem ante Regis mortem, quoniam tumultuum & proditionum seminarium erat, nefas haberi mandatum. In eo conventu, quod inter Toletana concilia quintum est, Eugenius Toletanus Episcopus primas partes tenuit: atque actiones concilii his verbis confirmavit. Ego Eugenius Dei miseratione Toletanæ ecclesiæ, provinciæ Carthaginensis Metropolitanus Episcopus, his communibus decretis annuens subscripsi. Sequitur Tonantius Palentinus Episcopus, ut pervetusti codices habent. Post hos Episcopi viginti. Horum Patrum decreta ut totius provinciæ consensu fixa rataque essent, proximo anno quinquaginta amplius Episcopi ex tota ditione Gotthorum à Rege convocati Toletum convenere. Ad D. Leocadiæ templum prætorio vicinum (nunc arci regiæ conjunctum est, veteris elegantiæ & amplitudinis vestigia retinens) ante diem quintum Idus Januarii, salutis anno
637 sexcentesimo trigesimo septimo, conventus habitus est. In eo decem & novem leges sancitæ; pars disciplina ecclesiastica constituenda consumitur, pars confirmandis quæ de Rege ejusque filiis superiori conventu decreta erant. Additum præterea ne Rex regno inaugurаretur, priusquam conceptis verbis Judæorum genti se haudquaquam opem laturum juratus: ac ne permissurum quidem, ut quisquam à religione Christiana alienus tota ditione impune vitam ageret. Selva Narbonensis Episcopus, Julianus Bracarensis, Eugenius Toletanus, Honoratus Hispalensis, Isidori per hæc tempora defuncti successor, conventui interfuerunt. Post hos Protasius Valentinus Episcopus aliique Episcopi concilii actis subscripserunt. Braulius Cæsaraugustanus Episcopus, qui Joanni fratri in ea ecclesia successerat, cæteris deferentibus, propter ingenii eruditionisque laudem, litterarum doctrinæque studia, concilii actiones rexisse fertur: decreta, legesque sanxisse. Litteras ad Honorium per hæc tempora Romanum Pontificem dedit: cum illi Patres suas actiones probare cuperent. Eas litteras ob dictionis elegantiam, sententiarum gravitatem, atque structuræ venustatem, magnam Romæ admirationem excitasse Rodericus Præsul est auctor. His conciliis ex sententia celebratis Chintila, magis quam ulla alia re gesta memorabilis fuit: & fortassis hostibus tota ditione pulsis, & pace publica stante res bellicæ sine cura habebantur. Intestini motus Regis diligentia, Patrum auctoritate, cum species religionis obtenderetur, comprimebantur, provincialium voluntatibus omnium ad concordiam pacisque consilia revocatis. Obiit salutis anno sexcentesimo trigesimo nono. 639 Regnavit annos tres, menses octo, dies novem.

CAPUT VII.

D. Isidori vita & mors.

EX concilii sexti Toletani actis Isidorum diem jam obiisse monstratum est, & ex Illefonsi scriptis intelligitur extremo Sisenandi Regis anno, qui à Christi ortu erat sexcentesimus trigesimus quintus; tametsi alii ad Chintilæ regnum de quo proxime dictum est, longævam scilicet vitam propagasse arbitrantur. Leandri, Fulgentii, & Florentinæ virginis, germanus frater fuit; alii Theodosiæ Reginæ addunt Ermenigildi & Reccaredi matris: ætate minimus, animi & virtutum indole patri Severiano, quem nonnulli Carthaginensis provinciæ Ducem faciunt, fuisque fratribus æqualis: eloquentiæ, doctrinæ, atque ingenii laude multo major; quod vulgati Isidori nomine libri declarant: quorum catalogum Illefonsus & Braulius in ejus vita texuerunt. Indicio sapientiæ fuit examen apum in cunis circum infantis os volitans, quod nisi de magnis viris neque credi neque dici solet; tametsi in primis annis discendi desperatione ob ingenii tarditatem, simul superbi pædagogi metu è domo paterna aufugisse fertur.

tur. Verum cum erraret per agros putealis aſpectu funis uſu & attritu excavati, monitus quantæ vires diuturnæ conſuetudinis eſſent, vincique naturam arte & conſtantia & labore, retro pedem retulit. Rei geſtæ monimentum Hiſpali in D. Iſidori cœnobio, pars putealis ex marmore monſtratur. Ab his initiis in eam doctrinæ atque eruditionis laudem evaſit, qua univerſam Hiſpaniam illuſtravit, catholicæ eccleſiæ, fratribus à Leuvigildo Rege relegatis, adjumento fuit. Multum contulit Leandri ſive induſtria ſive aſtus; cum ab exilio rediiſſet, Iſidorum tunc juvenem, incertum qua de cauſſa, ſed intra conclave tamen incluſit, ſublata prorſus vagandi facultate; quod ille otium ad occaſionem evolvendi innumeros libros convertit: unde Etymologiarum volumen prodiit, quod Braulii hortatu, ex indefeſſa lectione conſarcinavit, opus ſpiſſum & varium, atque ea ætate comparandum miraculo. Ex ea cuſtodia non ante eſt liberatus, quam Leandro defuncto ſucceſſor ei eſt ſubrogatus. Suſceptam eccleſiam cum optimis legibus atque inſtitutis temperaſſet, intelligeret autem inanem omnem curam eſſe niſi à primis annis ceræ inſtar ad omnem pietatis partem pueri formarentur, collegium Hiſpali conſtituendum curavit, juventute litteris & ſapientiæ ſtudiis imbuenda. Unde tanquam ex arce ſapientiæ plurimi prodierunt morum probitate & doctrinæ laude inſignes. In his Illeſonſus & Braulius. Romam Gregorio Magno Pontifice profectum nonnulli affirmant, amicitiæ videlicet quæ cum fratre olim inita erat confirmandæ ſtudio; nam quod brevi temporis ſpacio atque adeo ipſa natalis Chriſti nocte iviſſe & rediiſſe ajunt: geminas præterea candelas ex arte ab ipſo confectas in ejus ſepulcro Ferdinando primo Rege repertas inextincto lumine: Mahometem Corduba ab Iſidoro pulſum addunt, pro vanis repudiamus: cum neque ad tanti viri laudes addant, & cæteris quæ de eo vere commemorantur, fidem abrogare videantur. Quid enim inanius, quam fabuloſis commentis velle ſanctorum virorum laudes vitamque illuſtrare? Quid religionis ſynceritati mendacio exitialius? Illud conſtat, Iſidori auſpiciis reipublicæ ſtatum optimis legibus gubernatum: eccleſiaſticæ diſciplinæ inſtaurandæ cauſſa tum Hiſpali, tum Toleti aliquot Epiſcoporum conventus habitos; eccleſiam ſibi demandatam quadraginta circiter annos tenuit. In extrema affectaque ætate graviſſimo morbo implicitus diſcipulorumque humeris in S. Vincentii templum delatus (Joannes Epiſcopus & Uparcius amiciſſimi moribundo aderant) publica peccatorum confeſſione, atque ſacræ menſæ epulo ex Chriſtianorum more conſcientiam procuravit; ſe adeundi toto triduo omnibus qui vellent fecit poteſtatem; blandiſſimis præterea verbis univerſos qui aderant conſolatus, eorum quæ commiſerat veniam tum ab univerſo populo intermorientibus vocibus, tum à divino numine ardentiſſima oratione & humillimo totius corporis habitu poſtulavit. Demum inter ſuorum ejulatus, ac univerſæ civitatis lacrymas extremum ſpiritum edidit in eodem D. Vincentii templo, pridie Nonas Aprilis: quo die quotannis ejus memoria in Hiſpania, dicato feſto celebratur; nam de anno quo obiit non ſatis eſt exploratum; nullum teſtamentum condidit, quoniam quidquid in bonis erat reliquum, per eos dies egenis erat ejus juſſu datum. Romanæ eccleſiæ principatum per totam vitam agnovit, inde ſacra petenda, legeſque vivendi dictitans; quod cum omnibus ſermonibus uſurpavit; tum ſub ipſam mortem conteſtatus genti eſt fore ſi ab iis, quæ tradita erant, divinis præceptis doctrinaque recederent, ut omnibus malis implicati ſcelerum pœnas exolverent, de rerum culmine deturbati atque graviſſimis ærumnis oppreſſi; quod ſi his malis caſtigati ad ſanitatem tandem revocarent animos, majori quam antea gloria parta cæteris nationibus ſuperiores evaſuros. In utraque re non inanem vatem fuiſſe ſuperioris temporis memoria cladeſque, & noſtræ ætatis amplitudo oſtendunt; cum imperium Hiſpanicum videamus olim oppreſſum ob Witizæ Regis impios & ſacrilegos auſus, nunc ab exiguis initiis profectum atque à veteri calamitate reſurgens in eam amplitudinem creviſſe, quæ ipſius orbis ferme finibus terminatur. Iſidoro defuncto Theodiſclus natione Græcus ex aliquanto intervallo ſucceſſor in eccleſia Hiſpalenſi ſubrogatus eſt. Hunc nonnulli affirmant Iſidori libros multis locis depravatos;

Avicenæ Arabi tradidiſſe ut in linguam Arabicam converſos ipſiuſmet nomine vulgaret; quod de Avicena falſum eſt. quippe Sorſani æqualis teſtimonio in ipſius Avicenæ vita exploratum eſt, poſt trecentos amplius annos deinceps vixiſſe, neque veniſſe in Hiſpaniam, ſed in Perſarum regia vitam omnem propagaſſe. Sunt qui ſcribant Bonifacio VIII. Rom. Pon. deliberante de iis qui doctorum eccleſiæ nomine & numero eſſent cohoneſtandi: fuiſſe qui Ambroſio Iſidorum præferendum, aut quatuor certe aliis quintum adjiciendum judicarent. Opinioni fidem tanti viri eruditio facit: in omni litterarum genere excellentis, & quoniam in eo numero duo Patres Italici generis ſunt, nullus ex Occidente. Iſidori certe nomine non eodem tempore tres in Hiſpania viros eruditionis & probitatis opinione excellentes extitiſſe conſtat: Iſidorum Cordubenſem Epiſcopum, cui ob antiquitatem Senioris cognomentum eſt: Iſidorum Hiſpalenſem, cujus actiones explicuimus: poſtremo Iſidorum Pacenſem, qui quod duobus fuit ætate poſterior, Junioris cognomen tulit; tametſi nonnunquam ea appellatione Iſidorus Hiſpalenſis à Cordubenſi ſecerni conſuevit. Ne te lector idem cognomen in errorem mittat cave.

CAPUT VIII.

Tulga, & Chindaſuinthus, & Receſuinthus.

IN CHINTILÆ defuncti locum procerum ſuffragiis Tulga ſubrogatus eſt, ætate quidem juvenis, cæterum æquitatis atque religionis laude ſenilique prudentia nulli poſthabendus. Bello ſtrenuus erat, conſilio bonus, liberali ingenio, & quæ virtus Regum propria eſſe debet, præcipua benignitate in eos quos res anguſtæ vexabant; regias ſcilicet opes non ad privata commoda, neque ad voluptatum inſtrumentum, ſed ad multorum præſidium, populique ſalutem congeſtas eſſe conſiderabat. Verum ab optimis initiis ad ſumma nitentem, mors importuna præcepſque Toleti ex morbo oppreſſit, ejus ſeculi anno ſexcenteſimo quadrageſimo 641
primo, cum rempublicam gubernaſſet annis duobus, menſibus quatuor. Sigibertus Gemblacenſis Tulgam ait, juvenem ingenio levi fuiſſe, vitiorum licentia ſuorum animos exacerbaſſe; de-

mum

mum à ſubditis regno pulſum. Nobis Illeſonſi Præſulis, qui viſa retulit auctoritas potior eſt, quam externi hominis commentum ex nationis odio, aut ob regionum longinquitatem fama vitiata natum.

Tulgæ obitum Gotthorum imperium inſtar navis rectore deſtitutæ, ventorumque flatui ob noxiæ opportunæque, Flavius Chindaſuinthus vi atque armis continuo occupavit, an Tulgæ ætatem deſpectui habens illo vivo, an Gotthorum copiis armatus tantam rem aggreſſus eſt: cum jus ſerrent in armis, reliqui regni proceres populuſque temerarium judicarent, tyrone & ſubitario exercitu, qualis inteſtino diſſidio conflatur, cum exercitatiſſimis legionibus ſigna conſerre. Regnum per tyrannidem occupatum bene geſſit, inaugurationis vitium totius vitæ probitate, prudentia, atque conſtantia compenſare ſatagens. Nam reipublicæ ſtatu compoſito Epiſcopos ex tota ditione Toletum ſexto regni anno convocavit, ut in re præſenti de rebus quæ ad religionem & rempublicam pertinebant maturo conſilio diſceptarent. Triginta Epiſcopi convenerunt; vigeſimo octavo Octobris die, qui dies Apoſtolorum Simonis & Judæ memoria ſacer eſt, primus conventus eſt habitus. In eo concilio, quod inter Toletana ſeptimum eſt, ſex canones editi ſunt. In iis ex Valentini concilii inſtituto, quod Theodorici Regis & Symmachi Romani Pontificis imperio habitum erat, Epiſcopo cuivis animam agenti mandatum è vicinis Epiſcopis aliquem, qui eſſet ad id vocatus adeſſe, defunctique funus præſentem procurare: qui ſecus ſaxit, vocatuſque venire neglexerit, anathematis ignominia notatus anni ſpatio è gradu atque dignitate dejicitor. Auctorem habeo, qui controverſiam ait inter Hiſpalenſem & Toletanum Epiſcopos exortam de Primatu, Patrum auctoritate in hoc concilio compoſitam. Poſtremo nimirum capite ſanxerunt, ex vicinis Epiſcopis unum aliquem ſingulis menſibus Toletum venire, ſuaque præſentia Regiam urbem cohoneſtare, id Regis dignitati, atque Metropolitani honori dari affirmantes. Verum ea prærogativa atque honore Primatus dignitatem haudquaquam Toletano Præſuli contributa eſſe, Patrum ſubſcriptiones convincunt: ubi poſt Orontium Emeritenſem, & Antonium Hiſpalenſem, Eugenius Toletanus, & Protaſius Tarraconenſis ſubſcribunt; ſequunter Epiſcopi alii antiquitatis ordine; poſt hos abſentium Epiſcoporum Vicarii; qui & ipſi non conſentientes tantum, ſed & definientes ſub-

ſubſcribunt novo exemplo, neque à Tridentini concilii Patribus noſtra ætate uſurpato. Porro Antonius Hiſpalenſis Epiſcopus in Theodiſcli locum ſuffectus erat, nuper de gradu dejecti quod cum Græcus natione eſſet, Græca levitate pravas de religione opiniones in vulgus ſpargeret Iſidori etiam ſcriptis, quorum facultatem nactus erat, vitiatis, uti paulo ante dictum eſt; quo nimirum major eſſet auctoritas doctrinæ ab ipſo traditæ. Agente Chindaſuintho Rege, Patrum auctoritate loco motus, atque ex Hiſpania præceps deturbatus, in Africa Mahometis ſacra ſuſcepit; uſque eo excæcantur mortalium animi hauſta ſemel impietate. Theodiſcli caſum Chindaſuinthus Rex ad occaſionem arripiens Regiæ urbis Primatus honore decorandæ à Romano Pontifice impetravit principatus eccleſiaſtici jura Hiſpali, ubi hactenus hæſerat, Toletum migrare; ſic Toletani Primatus fautores affirmant, neque argumento ſatis idoneo, neque documento paulo vetuſtiori. Romanam eccleſiam per hæc tempora Theodorus & Theodori ſucceſſor Martinus, eo nomine primus obtinebant. Chindaſuinthum ſama eſt, & antiqua monimenta declarant, cum ſtudio teneretur Hiſpaniæ litteris illuſtrandæ, ad Theodorum Romanum Pontificem ablegaſſe Taium Epiſcopum Cæſarauguſtanum: ut Gregorii Magni commentaria, quibus librum Job ad myſticas ſignificationes traductum eleganter explanarat, diligenter conquiſita, atque cum fide deſcripta ſecum auferret in Hiſpaniam. Volumina ad Leandrum, cujus nomine in lucem prodierant, miſſa (ſi unquam tamen miſſa erant) injuria temporum interiiſſe; teneri maximo deſiderio Patris utriuſque memoriam ex iis libris inſtaurandæ, catholicæ pietatis augendæ, eccleſiaſticæ bibliothecæ locupletandæ. Rempublicam ſuis jam nitentem viribus parta pace, profligata impietate, nulla re magis illuſtrari, quam ſapientiæ ſtudiis & religionis puritate. Rem utranque ex libris antiquorum Patrum eruendam videri. Regiæ voluntates vehementes ſunt, neque id Romani non conſiderabant. Verum quod in Hiſpania contigerat, Gregorii libri ferme de memoria hominum exciderant; ſcrinii Romani ſchedas omnes & tabularia excutere longum erat. Itaque diem ex die ducere, atque aliam ex alia moræ cauſſam nectere; cum Epiſcopus, quoniam parum ſpei erat hominum diligentia impetraturum ſe quod volebat, ad Deum converſus ardentiſſimis precibus petiit, ne tantos labores vanos eſſe pateretur, Regis ſui pro pietate conatus præſenti numine adjuvaret; inter has preces integra nocte conſumpta, die proxima locum deſignavit, ubi ſcripta Gregorii aſſervabantur; ſama tenuit, & ipſemet Taius litteris de ea re teſtatur ipſius Gregorii indicio atque monitu voti compotem fuiſſe factum. Per idem tempus Fructuoſi nomen in Hiſpania celebre erat, quod vitam principalem, cum ex regio Gotthorum ſanguine eſſet patre Duce, cum privata atque adeo monaſtica commutaſſet. In ipſo ætatis flore Tonantii Palentini Epiſcopi præceptis & diſciplina ad pietatis ſtudia conformatus, ætate confirmata, perfectioris vitæ amore ad Virgidunenſem tractum (Vierzum vulgo dicimus) in ſolitudinem ſe abdidit: ubi monachorum collegium ex ſuomet patrimonio conſtituit Juſti & Paſtoris martyrum nomine; ad Compluticam ſub monte Irago, ejus monaſterii veſtigia monſtrantur. Aſturicæ, quæ urbs non procul iis locis ſita eſt, inter ejus eccleſiæ ſacerdotia Abbas Complutenſis locum habet, nimirum conſequenti tempore monaſterio diſſipato. Ex diplomate à Rege Ramiro eo nomine tertio, eccleſiæ Aſturicenſi conceſſo conſtat, Fructuoſi monaſterium non ipſius tantum patrimonii reditibus fundatum, ſed & regia Chindaſuinthi liberalitate poſſeſſionibus auctum, variaque ſuppellectile exornatum. Extat præterea vicinis locis ſancti Petri nomine monaſterium alterum amœnis undique montium clauſtris incluſum Fructuoſi opus: cum tantam hominum multitudinem, quanta indies opinione ſanctitatis ipſius excitata confluebat, prioris loci anguſtiæ non caperent. Valerius Abbas, cujus extat de vana ſeculi ſapientia liber, aliaque monimenta ingenii, tum ſoluta tum numeris aſtricta oratione, Wamba Rege, ei monaſterio præfuit. Gennadius Epiſcopus Aſturicenſis ſalutis

salutis anno nongentesimo sexto instaurato; ædificio amplificavit. Utriusque rei indicio est lapidi incisa inscriptio, in ipsa templi janua, qua aditus in monasterium est. Tertium monasterium Gadibus ædificandum Fructuosus curavit, in continenti. Quartum nono ab eo littore milliari; aliis locis alia, tum virorum, tum fœminarum. Inter eas virgines Benedicta principem locum obtinuit, quod sponso relicto, cui pacta erat, viro inprimis nobili & copioso, ad Fructuosum aufugit conservandæ virginitatis studio succensa.

Hæc sub extremam Chindasuinthi Regis ætatem in Hispania gerebantur: quo tempore regnum quod per vim occupaverat, familiæ suæ hæreditarium facere satagens, filium Flavium Reccesuinthum imperii consortem declaravit, salutis an-
648 no sexcentesimo quadragesimo octavo: cum ipse solus rempublicam gubernasset annos sex, menses octo, dies viginti. Vixit præterea annos tres, menses quatuor, dies undecim; quod tempus in filii regno ponitur: quod ob præcipitem atque affectam patris ætatem solus ipse rerum potiretur, & rempublicam universam pro voluntate gubernaret. Obiit Chindasuinthus Toleti quidem ex morbo, aut ut alii tradunt, vi veneni vitalibus corruptis. Corpus autem tum ejus, tum Ricibergæ uxoris in monasterio sancti Romani nomine tumulatum est: quod hodie monasterium secundum Durium amnem Taurum inter & Tordesyllam visitur Hormisgue nomine ipsius Chindasuinthi sepulturæ destinatum opus.

CAPUT IX.

Tria Concilia Toletana.

Ecclesiam Toletanam per hæc tempora Eugenius eo nomine tertius obtinebat, alterius Eugenii successor, Helladii discipulus. Ex Helladii enim schola tum hic, tum tres alii qui proxime præcesserant Toletani Præsules prodierunt. Is otii litterarii cupiditate antea relicta Toletana ecclesia, ubi honestum locum inter ejus templi sacerdotes obtinebat, Cæsaraugustæ ad D. Engratiæ cucullum induit, monasticæ vitæ insigne; inde à Rege Chindasuintho per vim ad ecclesiæ Toletanæ gubernacula extractus est. Ecclesiastici cantus numeros temporum negligentia depravatos, ad meliorem rationem antiquitatisque regulam con-

conformavit. Librum de Trinitate composuit. Dracontii operi, in quo heroico carmine mundi conditionem descripsit, Geneseosque initium eleganter explanavit, diei septimæ explicationem, quæ desiderabatur adjecit. Iis ex versibus, aliisque epigrammatis, quæ ad nostram ætatem conservata sunt, non inelegantis fuisse ingenii, neque prorsus ineruditi intelligitur. In iis epigrammatis Chindasuinthi & Recibergæ, quorum beneficio auctus erat, epitaphia extant, crassum aliquid sonantia, magis ætatis vitio, quam auctoris culpa. Sunt qui Eugenium Illefonsi avunculum fuisse affirment: cui opinioni Illefonsi ipsius scripta & Juliani resistunt, in quibus de re tanta mirum silentium est; nam cælitum numero adscriptum fuisse, tametsi ecclesiæ Toletanæ fasti sileant, nonnulla Martyrologia Novembris Idibus Eugenii nomine adscripto, ei opinioni suffragantur. Illud constat, Eugenio Pontifice Reccesuinthi Regis opera Toleti Episcoporum conventum ex tota ditione habitum; flagrabat enim Rex catholicæ religionis amplificandæ studio, divinos libros tum ipse evolvere solitus, tum disputationibus de rebus sacris libenter interesse: aurum, gemmas, vestemque pretiosam multam templis donare, divino cultu illustrando non desistebat. Nimirum ut ita faceret, domestica paulo ante defuncti patris exempla excitabant. Episcopi duo & quinquaginta in Petri & Pauli basilica sextodecimo
658 Decembris die, salutis anno sexcentesimo quinquagesimo octavo Toleti concilium habuere, quod inter ejus urbis concilia octavum est. Eo die Rex ad Patres ingressus, paucaque de more præfatus, coram condicillum obtulit: in quo fidei catholicæ de scripto concepta professio continebatur. Patres in eo non tantum ut de religione statuerent, quæ ex commodo ecclesiæ futura essent, hortatur rogatque: sed reipublicæ etiam statum temperarent, antiquis legibus nova censura ubi opus esset, additione etiam atque detractione castigatis. Proceres quicunque ex recepta Gotthorum consuetudine conventum cum Patribus agitare compellebantur, idem ut facerent obtestatur. De Judæis, qui superiorum Regum compulsu, religione Christiana suscepta, Judaicos ritus & cæremonias consectabantur, quid esset statuendum mature deliberarent. Etenim libellus supplex à Judæis Reccesuintho oblatus, qui inter antiquas Gotthorum leges extat, velle se continebat, tametsi à Chintila per vim compulsi erant Christi sacra suscipere: sabbathum, reliquasque Judæorum cæremonias abdicare; porcinas carnes ut manducarent adduci non posse, magis stomachi fastidio ob cibi insolentiam, quam quod religione aliqua se ut ita facerent obstrictos putarent; mentis sanitatem satis declarare, cum cibos alios cum his carnibus coctos edere minime recusarent. Regis litteræ in conventu magna Patrum gratulatione recitatæ. Ex iis cum in concilio relatum esset, communi sententia duodecim canones editi sunt. In iis Regis votis copiose satisfactum; insuper vota juramentaque illicita irrita fore sancitum; vetitumque carnibus in Quadragesima, quo tempore ex vetusto ecclesiæ more Christiana jejunia celebrantur, absque evidenti necessitate vesci. Postremo regiæ exactiones & vectigalia, quorum prætextu ab aliis Regibus in ea temporum perturbatione, cum regnum is occupabat, non qui jure plus poterat sed qui armis, in subditorum fortunas grassatum erat, angustis finibus circunscripta. Considerabant Patres nusquam satis fidam potentiam esse, ubi nimia est: sæpe invidiæ populari imparem fuisse: quæ sunt moderata durare, propriaque esse. Regi Reccesuintho concessum ea lege paternam bonorum hæreditatem cernere, si iis, qui injuria spoliatos esse conquerebantur, auditis caussis satisfaceret, pretiumque exolveret, quanta rerum ablatarum esset æstimatio. Orontius Emeritensis, Antonius Hispalensis, Eugenius Toletanus, Potamius Bracarensis Metropolitani primas in eo conventu partes occuparunt: secundum hos Præsules alii, atque in his Bacauda Egabrensis Episcopus, qua in urbe ipso D. Joannis cœmeterio nomen ejus in marmore candido incisum extat, nimirum illius, aut alterius templi unde lapis fuerit advectus dedicatione facta, salutis anno sexcentesimo quinquagesimo, mense Majo. Subscribunt præterea actis concilii Abbates novo exemplo, in quibus Ille-

Illefonfus numeratur. Præterea proceres, tum Duces, tum Comites: quorum certe curæ reipublicæ pars aliqua permiſſa erat. Nec mirum: hæc enim concilia Toletana veluti regni comitia erant, conventuſque generales: ubi non tantum de religione, ſed etiam de republica communi omnium conſenſu diſceptabatur. Poſt alterum biennium, hujus
655 ſeculi anno quinquageſimo quinto, nonum concilium Toletanum Regis diligentia habitum eſt. Sedecim Epiſcopi Kalen. Novembris in baſilicam ſanctæ Mariæ Virginis convenientes, de rebus variis leges ſeptendecim promulgarunt. In his Eugenius Toletanus cum aliis abeſſent Metropolitani, principem locum obtinuit. Majori aliquanto numero Præſules viginti, conſequenti mox anno novum conventum Toleti agitarunt Kalen. Decembris. In eo conventu Annunciationis feſtum, quo die filii Dei noſtra carne induti memoria celebratur quotannis ad octavum Kalen. Aprilis: quoniam is dies Quadrageſimæ celebritate, & Chriſti Dei morte commemoranda occupatus erat, ſancitum in diem octavumdecimum Decembris transferri. Expectationis feſtum vulgus dicere conſuevit: nimirum temporis longinquitate memoria hominum vitiata, quod ad libros tamen eccleſiaſticos manavit. Virgines Deo ſacras, quas novo nomine Beatas Patres vocant, diſtinctionis gratia flammeum nigrum, aut rubrum geſtare inſigne mandatum. Potamius Bracarenſis Epiſcopus, quod libidinis lapſu ſe contaminaſſet, gradu motus, Epiſcopi tantum nomine retento; id temperamentum, ſupplicii ſeveritati adhibere placuit, quod ipſe coram libello ſupplici Patribus oblato culpam ultro confeſſus eſſet, ſeque novem menſium ſpatio cultus victuſque aſperitate maceraſſet, divinæ videlicet miſericordiæ impetrandæ ſtudio. Fructuoſus cum pridem ex Complutenſi Abbate Dumienſis Epiſcopus eſſet factus, in Potamii locum ſubrogatus Bracarenſis eccleſiæ à Patribus commendatam adminiſtrationem ſuſcepit; quam ob cauſſam actis concilii poſt Eugenium Toletanum & Fugitivum Hiſpalenſem, tertius ipſe atque inter Metropolitanos poſtremus ſubſcribit. Exorta erat controverſia de Martini olim Dumienſis Epiſcopi teſtamento, cujus procuratio Suevorum Regibus erat à Martino ipſo commendata; in eorum Regum jura Gotthorum Reges ſive ſucceſſerant, ſive invaſerant. Wamba Palatinus Regis permiſſu, quid ſtatuendum in ea re foret Patres conſulit; illi totius controverſiæ arbitrium penes Fructuoſum, quem novo honore auxerant, eſſe voluerunt: & quod conſtitueret ipſe, id ratum juſque fore mandant. Fructuoſi memoriam ob eximiam ſanctitatis opinionem Bracarenſes, Eborenſes; Compoſtellani populi feſto dicato ad ſextumdecimum Kalen. Maii inſtaurare conſueverunt. Corpus ejus Dumium inter & Bracaram in monaſterio ab ipſo exædificato ſepulturæ mandatum, inde poſt quingentos circiter annos Compoſtellam migravit Jacobi Gelmiridis cura, qui ejus eccleſiæ primus Archiepiſcopus fuit; defuncti virtute multa edita miracula: quorum partem aliquam Paulus Emeritenſis Diaconus in hiſtoriam contulit, ut à nobis referantur pretium operæ non eſt. Fructuoſo Irene virgo Luſitana æqualis fuit; ab inſano amatore Britaldo, cum ejus nuptias contempſiſſet, interfectæ corpus, quo cædes eſſet occultior, in Nabanim projectum, quo flumine Nabana virginis patria alluitur ad Scalabim in medio Tagi fluminis, in quod Nabanis influit, alveo repertum eſt; undæ divino miraculo in utranque partem dimotæ: ſepulcrumque divino opere fabricatum ſiccis pedibus qui quærebant inveniſſe, memorantur. Ex ea re virginis religionem iis in locis confirmatam amplificatamque brevi fuiſſe urbis nomen indicio eſt, Scalabis appellatione ex eo tempore in Sanctæ Irenes mutata.

CAPUT X.

Divi Illefonſi vita.

567 RECCESUINTHI regni anno nono, qui annus à Chriſti ortu erat ſexcenteſimus quinquageſimus ſeptimus, Eugenius Toletanus Præſul eo nomine tertius

tertius, extinctus est. Illefonsus Agalienfis Abbas in ejus locum cooptatus, eximia morum probitate; litterarum, doctrinæque studia, atque ex multarum rerum tractatione & usu collecta prudentia, multum apud proceres & populum commendabant: evicerunteque ut suis civibus imponeretur moderator rectorque rerum sacrarum. Erat enim Toleti nobili genere natus, patre Stephano, matre Lucia. In excelsa atque adeo nobilissima ejus urbis parte ædes monstrantur Illefonsi natalibus nobiles, (sic ducta per manus opinio populo persuasit, nullo præterea auctore). Eæ ædes cum Orgatii Regulorum consequenti tempore essent factæ, nuper in Societatis Jesu jus potestatemque migrarunt; quorum studio effectum, ut quod majorum negligentia prætermissum videbatur, in nobilissima urbe templum Illefonsi nomine extaret. Eugenio decessori nondum Archiepiscopo, cum esset ingenio non prorsus insulso, & ut quidam arbitrantur Illefonsi propinquus, Illefonsus doctrinæ caussa operam dedit. Isidori Hispalensis Episcopi fama celebris erat in primis. Ad eum cultus ingenii capiendi studio, Hispalim missus, in collegiumque cooptatus, quod juventutis instituendæ caussa ab Isidoro extructum fuisse dictum est, viro doctissimo expoliendum se limandumque permisit. Ab ejus latere non ante discessit, quam omni liberali doctrina excultus, disciplinarum orbem absolvisset. Libri multi & varii, quos Julianus successor in tria corpora ab ipsomet auctore tributa ait, multis ingenii luminibus distincti & sententiarum majestate graves, stylum magis redundantem ejus seculi vitio, quam castum atque nitidum consectantur. Iis studiis atque totius vitæ tenore cum summa omnia polliceretur, spretis honoribus ad quos generis nobilitas & vitæ merita vocabant, vitam principalem cum privata atque adeo monastica mutare certus, in Agalienfi monasterio cucullum induit, multum quamvis reluctante patre, usque eo dum omnes monasterii latebras filii vestigiis insistens, perscrutaretur: cujus ille diligentiam eluserat è via declinans & tantisper retro vicinam sepem se continens, dum pater domum rediret, vano conatu speque filium ab ea mente posse deduci. Erat id monasterium non procul ab urbe situm ad Septentrionalem plagam, sive Cosmæ & Damiani nomine dicatum ut quidam putant, Cixilæ auctoritate Illefonsum in Cosmæ & Damiani Abbatem fuisse affirmantis: sive ut Concilii Toletani XI. acta declarant, sancti Juliani: quibus major fides adhibenda esset si in Gotthicis id codicibus legeretur. Stephanus pater filii susceptam vitæ rationem ægre quidem sed probavit tandem, uxoris potissimum hortatu post longam sterilitatem affirmantis precibus à divino numine impetratum. Virginis matris obsequiis deberi, qua se religione implicasset, si voti compos esset facta; datam superis fidem haudquaquam impune violari: redderent Deo divina beneficia. Præstare filio ad tempus carere, quam perpetuis conscientiæ cruciatibus vivos mortuosque macerari filio retrorsum revocato. Exigui temporis jactura consultius fore sibi ipsis & filio redimere incolumitatem. In eo collegio quantum brevi profecerit indicio est ejus monasterii præfectura post paucos annos ejus fidei commendata: cum Adeodato defuncto, qui post Helladium, Justum, Richilam, ejus monasterii Abbas fuerat, monachi non alium sibi præferendum gubernatorem judicarent. Quo tempore in prædio Debiensi sua impensa virginum collegium fundavit atque constituit, parentibus interea defunctis. Ecclesiæ mox Toletanæ cura suscepta in omni virtutum genere secum ipse certare, majorque conditione mortali visus est. Quis tam facundus & tanta rerum verborumque copia instructus existet, ut Illefonsi laudibus commemorandis par esse possit? Quis tali futurus ingenio est, qui Illefonsi actiones ita mandare litteris possit, ut facta non ficta esse videantur? Quis tanta animi facilitate, ut quæ verissima sunt, iis fidem adjungere inducat in animum? Ex Gallia Gotthica Pelagius quidam & Helladius profecti, veteris Helvidii insaniæ scintillas in Hispania exsuscitare cœperant, Mariam Virginem negantes perpetuo virginitatem retinuisse; horum furorum ne patientia confirmaretur audacia, aut mora cresceret malum, sibi Illefon-

lefonsus impugnandum sumpsit cominus disputando, eminus libro evulgato, in quo perpetuæ virginitatis Mariæ patrocinium suscepit. Ea diligentia erroris semina dissipata, compressique nefarii eorum impostorum conatus; operæ navatæ merces vestis de cælo allata fuit. Cum enim ad nocturnas preces persolvendas contenderet mense Decembri, ipsa nocte quæ festum Annunciationis diem nuper à Patribus institutum præcedebat: templum maximum visum est majori fulgore micare, quam ut oculi mortales ferrent; tunc cæteris alio atque alio dilapsis præ terrore, ad aram ipse progressus, cum nixus de more genibus preces funderet, in cathedra unde is ad populum concionari erat solitus, astantem beatam Virginem in augustiori quam pro humano habitu specie vidit, his eum verbis compellantem: Cultæ in tuo corpore virginitatis cum mentis puritate fideique ardore conjunctæ, nostræque virginitatis defensæ præmium erit ex cælesti thesauro munus allatum. Inter hæc verba vestem suis manibus capiti inseruit, hac inquiens, fili mei, meaque, quæ toto anno recurrunt festa celebrato. Comites receptis à pavore animis cum ad Præsulem accurrissent, toto jam spectaculo ex oculis sublato, ferme exanimatum invenerunt; tum metus tum admiratio vocem intercluserat, oculi tantum in lacrymas solvebantur: quod neque pares beneficio gratias agere posset, neque Virginem alloquio morari. Sic nimirum susceptas pro pietate actiones consuevit divinum numen munerari. Cixila Illefonsi successor hæc omnia memoria propagavit, ex ore Urbani Archiepiscopi item Toletani, atque Evantii Archidiaconi accepta, quibus per ætatem licuit rei gestæ miraculo interesse. Lapis ubi beata Virgo vestigio constitit, in ipso templi Toletani aditu monstratur, clatris ferreis inclusus, rei tantæ monimentum. Accidit præterea, aut eodem anno ut Cixila sentire visus est, aut ut alii malunt proximo, nono Decembris die, qui dies virginis Leocadiæ memoria sacer est, ut ad ipsum Leocadiæ tumulum, Rege præsente, atque Præsule sanctissimo sacris operante, sepulcri lapide quo tegebatur, & quem vix triginta valentissimi homines loco movere potuissent sponte sublato, tumulo egressa Leocadia, manum Illefonsi tangeret, atque in hæc verba prorumperet: Illefonse per te vivit domina mea. Tum universo populo metu exanimato, Illefonsus in Leocadiæ virginis laudes effusus urbis ei atque Regis patrocinium commendavit: cupidusque rei tantæ ad posteritatem certo testimonio propagandæ, gladiolo quem ex vagina detractum Rex ea de caussa obtulit, veli partem quo virginis caput tegebatur, priusquam se reciperet in sepulcrum abscidit. Ea veli pars cum gladio ad hanc diem in sacro Toletani templi ærario conservatur & visitur. His prodigiis perpetratis, quantum auctoritatis Illefonso accesserit, de suo sensu quivis facile existimabit, quam ipse perpetuo virtutum tenore studiose confirmabat, ac præsertim beneficentia in pauperes; quæ tanta illo fuit, ut mos triginta pauperes quotidie alendi, quod fit in Archiepiscopi ædium ea parte, quæ templo conjuncta est, Illefonsi institutum esse credatur. (Et erat à majoribus susceptum, ut à Patriarchis qui iidem Primates sunt, duodecim pauperes mensæ adhiberentur quotidie). Ex iis decem foeminæ sunt, viri duplicato numero. Canonicus per hebdomadam sacris in ara maxima operatus, sacra precatione pauperum mensam lustrare, & ne quid inopibus desit, diligenter considerare consuevit. Duas res natura pugnantes, lenitatem & gravitatem ita temperabat, ut neque severitas de suavitate, neque facilitas quicquam de auctoritate detraheret. Cum ecclesiam gubernasset novem annis, ac mensibus ferme duobus vitam immortalitate mutavit, Reccesuinthi regni anno nonodecimo inchoante. Corpus ad Leocadiæ tumulatum, ad Eugenii decessoris pedes, in vastatione Hispaniæ funesta atque generali Senticam (Zamoram nos dicimus) migravit: ubi dicato tumulo in Petri Apostoli templo magna populi religione colitur. Vestis de cælo allata simili casu jactata, Oveti servatur in obserata arca ab occulis subducta mortalibus, eoque majori religione culta.

CAPUT XI.

Reccesuinthi obitus.

ILLEFONSO superstite Emeritæ conventus habitus est ad octavum Idus
666 Novemb. salutis anno sexcentesimo sexagesimo sexto. Duodecim Lusitani Episcopi in eam urbem convenientes, viginti tribus decretis disciplinam ecclesiasticam sanxerunt, quæ ut hic referantur non est visum; ac ferme de ratione precum ecclesiasticarum disceptatio suscepta erat, temporum vitio variantium. Per idem tempus in Africa Mahumetanæ sectæ arma impune volitabant. Abdalla Moabiæ Dux Mahometis post tres priores successor, Africam provinciam eripuerat Romanis, Gregorio Romanorum Duce & Præfecto ingenti prælio superato. Romani exercitus clades maxima fuit, ac ferme ea ætate nulla major. Mauritaniæ Tingitanæ partem Gotthi ducta ex antiquo consuetudine retinebant, Septam præsertim atque vicinos agros; reliqua victori barbaro cesserunt, quam late Mediterranei maris littora patent. Ex eo tempore novum imperium est constitutum in Africa. Reges, penes quos tum de republica tum de rebus sacris gentis instituto arbitrium erat, Miramamolini vocati sunt, quæ vox credentium principem significat; nam in Asia ejus nationis principes & rectores supremi, Caliphæ dicebantur. Ex Africa vero, cum angusti freti faucibus dirempta sit, Hispaniæ universæ imminere videbantur. Solis deliquium, quo dies obscurissima nocte mutatus est, Reccesuintho Rege, ut Rodericus Præsul est auctor, hæc mala orbi denunciasse creditum est. In Hispania Vascones bello domiti Reccesuinthi Regis ductu atque virtute, cum correptis armis in vicinas provincias populabundi irruissent. Pace parta Gotthorum leges, quæ temporis injuria vitiatæ erant, per otium castigatæ: ex veteribus multæ detractæ novæque magno numero adjunctæ. Earum legum volumen indicio est, in quo Reccesuinthi nomine leges, omnes aliorum omnium Regum sanctiones multitudine superant. Tantis rebus perfectis Regem nobilissimum bello paceque, mors oppressit. Obiit Kal. Septembris mane, salutis anno sexcentesimo 672
septuagesimo secundo. Regnavit, ex quo quidem à patre consors imperii factus est, annis viginti tribus, mensibus, sex, diebus undecim. Solus autem annis uno & viginti, mensibus undecim. Extat à municipio Vallisoleto (Pinciam nonnulli vocant) octo passuum millibus dissitum oppidum Wamba nomine (olim Gertigus vocabatur) in monte Cauro. In illud oppidum Toleto profectus se contulerat, cum lethali morbo oppressus est; nimirum cæli mutatione, atque nativi aeris salubritate (erat enim familiæ gentilitium) afflictam valetudinem restituere habebat in animo. In ejus oppidi templo Reccesuinthi Regis sepulcrum nostra etiam ætate monstratur; unde alio tempore Toletum deductus, atque in Leocadiæ æde prope arcem tumulatus est ad aram maximam, Alfonsi Regis eo nomine decimi jussu atque diligentia; sic vulgo persuasum est. Nam quo tempore Philippus II. Hispaniæ Rex, salutis anno millesimo quingentesimo septuagesimo quinto, conjuncta Reccesuinthi & Wambæ mausolea vetusti operis, se præsente aperiri mandavit: nullæ litteræ sunt repertæ: ossa tantum bombycinis implicata pannis, inclusaque thecis ligneis. Ex ætatis tamen prærogativa suspicabantur viri eruditi magis quam certo argumento confirmabant, Reccesuinthi Regis ossa dextram templi partem occupasse. Extat præterea prope Donnias, quod municipium supra Vallisoletum ad Pisoricam flumen situm est, Joannis Baptistæ nomine vetusti operis, atque adeo Gotthicæ structuræ imaginem repræsentans, templum lapide jaspide atque marmore varium. In eo templo inscriptio servatur sex versibus comprehensa: unde intelligitur Reccesuinthi impensa ab imo totum extructum salutis anno sexcentesimo sexagesimo

geſimo primo, ad indicium gentilitiæ ditionis: quam iiſce locis duo hos Reges obtinuiſſe viri docti non immerito ſuſpicantur.

CAPUT XII.

Bellum Narbonenſe Wamba Rege.

IMPERIUM Orientis per hæc tempora Conſtantinus cognomento Pogonatus obtinebat. Eccleſiam Romanam Pontifex Adeodatus, is cujus extat epiſtola ad Gratianum Archipræſulem in Hiſpania (Gordianum Hiſpanienſis eccleſiæ Epiſcopum, Gotthicus Æmiliani codex habebat) conjugia ſolventis eorum qui ob legum inſcitiam proprios filios de ſacro lavacro ſuſceperant. In Gotthici imperii ea parte, quæ Galliæ Narbonenſis finibus continebatur, novi graveſque motus excitati; regnandi ambitio omnia naturæ jura pervertere ſolita magnorum imperiorum labes rem Gotthicam pulcherrimæ ſtantem, cum externi hoſtes deeſſent, inteſtinis diſſidiis afflixit. Etenim Receſuinthi Regis funere procurato, cum prole careret, & defuncti fratres tantis rebus impares eſſent ob imbecillam ætatem, Wambam præcipuum dignitatis gratiæque locum in aula obtinentem, præterea bello ſtrenuum, conſilioque bonum, continuo collatis ſuffragiis Regem renunciarunt; tametſi rerum gerendarum magnitudinem atque præcipitem ætatem excuſabat, omnibuſque precibus, quibus lacrymæ addebantur, graviſſimum imperandi onus deprecabatur. Nimirum vir prudens animo providebat multitudinis voluntates ut vehementes, ſic mobiles eſſe, plerunque etiam inter ſe contrarias. Neque prius deſtitit deprecari, quam ex Gotthis proceribus Dux quidam gladio diſtricto, ni morem gereret mortem minitari cœpit. „ An unus (inquiens) totius gentis voluntati repugnes, tuæque tranquillitati communem omnium ſalutem poſthabeas? Nimirum magno æſtimas paucos annos quot in hanc ætatem cadunt. Ego vero niſi continuo pareas vitam ipſam, cujus conſervandæ ſtudio impoſitum onus excutere cupis, hoc ipſo gladio eripiam: & gravi documento ſanciam, neminem præpoſteræ modeſtiæ ſpecie ſuam ipſius tranquillitatem publicis commodis debere potiorem arbitrari. Iis minis

fractus, ita procerum & totius populi voluntati cessit, ut sacræ unctionis cæremonia inaugurari prius quam Toletum ventum esset, omnino detrectarit; urbi Regiæ is honos deberi videbatur: & mora temporis cupiebat aut studia suorum mutari, aut totius provinciæ, ne dissidii occasio esset, voluntates conciliare. Itaque ad tertiumdecimum Kal. Octobris cum Toletum ventum esset, Quirico Præsule Toletano, qui Illefonso successerat, sacræ cæremoniæ Antistite Rex inunctus est in Petri & Pauli templo, quod prætorio vicinum erat, conceptis prius verbis commoda publica legesque juratus. Miraculo habitum est, cum ex Regis capite columnæ specie vapor excitari, apisque sublime volare visa essent. Ludibria sæpe oculorum à populo pro veris prædicantur dices: recte, ni id etiam Julianus Episcopus Toletanus confirmaret, in proprio commentario de bello Narbonensi Wamba Rege. Proceres sacramento adacti in novi Regis verba jurare; in his Paulus defuncti Regis propinquus ut nonnulli arbitrantur: Græcum natione, quod alii existimant, nominis conjectura & fidei inconstantia declarant. Erat Wamba natus in Lusitaniæ parte illa, quæ Igeditania veteribus fuit, ubi oppidum extat Idaniæ veteris nomine, prædiumque prope, ubi fons quadrato lapide inclusus emanat Wambæ nomine. Locorum incolæ ducta ex antiquo opinione id prædium in Wambæ possessionibus fuisse habent persuasum. Sub initia regni Vasconum motus extiterunt, quibus imperii nondum satis firmati rationes despectui erant, & novarum rerum studio tumultuandi occasiones sæpe captare videbantur; hoc bello Regem implicatum in Cantabriæ finibus, quo delectu suorum habito validas copias duxerat, ne videlicet prima negligendo serperet malum: novi belli majori mole coorti in Gallia Gotthica cura solicitavit; multi quorum ex sententia res non erant & partium infecti studio Wambam Regem nolebant, deficiendi consilia animis agitabant. Rebellandi initium Hilpericus Nemausi Comes fecit, locorum longinquitate confisus, magnis opibus & clientelis potens. Magalonæ urbis finitimæ Præsul Gumildus, præterea Remigius Abbas in partes attracti. Aregius Nemausi Episcopus cum nullis artibus adduci potuisset ut fidem falleret, loco motus, atque in interiorem Galliam ablegatus est, Remigio in ejus locum substituto. Aguntur omnia raptim, atque turbate, neque quid legibus liceret pensi habent: usque dum ex Gallia Judæi pridem ex Gotthorum finibus pulsi, auxiliares sint vocati. Paulum à Rege adversus conjuratorum conatus continuo præmissus, magno vir ingenio, magnoque rei militaris usu; copiarum tantum adjunctum, quantum satis esse videbatur ad rebellium vires frangendas debilitandasque. Ille tempus venisse ratus perfidiæ depromendæ, quam eatenus inclusam animo tenuerat, lento itinere progrediens occasionem hosti dedit sese viribus confirmandi, defectionis ipse consilia cum Gotthorum proceribus communicans, atque mora temporis expectans rei bene gerendæ opportunitatem. Ranosindum Tarraconensem Ducem & Hildigisum Gardingum (nomen id Magistratus erat atque potestatis) factioni conciliavit; horum ope atque consilio Barcino, Gerunda, atque Ausa in ipso Hispaniæ aditu in potestatem redactæ. Iis aucti viribus de Gallia cogitant, ubi junctis cum Hilderico copiis, regiæ potentiæ sperabant sese haudquaquam fore impares. Argebaudus Narbonensis Metropolitanus initio quidem conatus suæ urbis portas rebellibus claudere, cum eorum celeritate esset præoccupatus, à Rege tandem deficere visus est, magis cum non satis animi esset ad resistendum, quam quod proditorum caussam probaret. In ea urbe Paulus concione tum civium, tum militum advocata, Archiepiscopi primum temeritatem accusavit, qui cives de republica optime meritos, neque quidquam mali cogitantes, urbis aditu prohibere tentasset: caussas deinde explicuit cur jure Christiano putaret fas æquumque esse Wambæ imperium detrectare, neque legibus neque auspicato, sed paucorum temeritate constitutum; quæ ubi vigere cœpit, ibi non publicum consilium viget, sed vis & libido dominatur. Denique postulavit novum Regem legibus creari, cujus imperium cuncti respicerent, cujus consilio & virtute Wambæ conatus viresque

resque frangerent. Fabulam Ranosindus apud ipsum argumenti auctorem peragens, palam magnisque vocibus ut cuncti audirent, negat se quenquam regio nomine digniorem ipso Paulo arbitrari. Idem cum turbæ ex composito confusi plerique factiosi clamassent, reliqui quorum melior sententia erat, in tanta rerum colluvione silerent, Paulus Gotthorum Rex pronunciatus est. Corona capiti imposita, quam Reccaredus Rex Felici martyri Gerundensi dono dederat: factionis videlicet studio non modo publicas & privatas fortunas expilabant, sed ne à sacris quidem templorum ærariis sacrilegas manus temperabant. Hildericus primus defectionis auctor facile in partes attractus, & Galliæ Gotthicæ urbes omnes sub jugum missæ; præterea Hispaniæ Tarraconensis non exigua pars Ranosindi auctoritatem sequebatur. Eo rerum successu Paulus animo ferocior Regem Wambam contumeliosis litteris provocare non dubitavit, sive linguæ intemperantia elatus, sive novi regni auctoritatem sanciendi cupidus, ad multitudinem inani verborum sonitu in fraudem allici solitam. Ex his convitiis, atque partium studiis natam arbitror opinionem vulgi, quæ Wambam affirmat rusticanum hominem suisse ex aratro atque ligone ad sceptra vocatum: cum esset ex præcipua Gotthorum nobilitate, & præcipuum gratiæ & auctoritatis locum apud superiores Reges occuparet. Wamba Rex Pauli perfidia cognita, advocato procerum concilio, sententias rogavit: num commodius fore putarent continuo in Paulum movere, ut perditorum hominum furorem, priusquam adolesceret, in ipsis incunabulis extinguerent: an retro converso itinere præstare Toleti se novis auxiliis & majoribus copiis confirmare. Variæ dictæ sententiæ. Pars, quibus plus inerat audaciæ, omnem moram exitialem disputare, qua proditorum vires crescerent, confirmarentur animi: militum ardorem pugnam expetentium restingui magna parte necesse esse. Quid enim receptus habeat præterquam cautionis specie turpissimæ fugæ significationem? famæ quanta in bellis momenta sint, quis ignoret? opinione potius hominum, quam virtute victoriam stare, superiorum temporum varii & mirabiles bellorum eventus testantur. Pars fore consultius disputabat aliquanto temporis spatio novi regni statum confirmari, ne deserta Hispania à tergo major belli moles instaret. Pauli proditione documentum datum, multorum ad defectionem arrectas esse voluntates. Exercitum præterea novis delectibus confirmandum videri, cujus imbecillitatem Vascones nondum domiti satis indicarant. Magnis Imperatoribus sæpe exitiale suisse popularis auræ flatu moveri, atque opinioni hominum terga dare. Wamba auditis procerum sententiis, atque utriusque partis rationibus expensis. „ Præveni„ re, inquit, hostiles conatus satius ar„ bitror, & gliscenti malo priusquam „ confirmetur remedium afferre: ne „ elapsam occasionem, quæ momento „ temporis vertitur, dolere necesse sit. „ Imperii auctoritatem victoria de hos„ tibus sanciet: quam divini numinis „ præsidio optimam protecturi caussam, „ & vestra virtute mihi certo polliceor. „ Militarem ardorem, atque indigna„ tionem in proditores conceptam ac„ cendere potius celeritate, quam mo„ ra debilitare æquum est: cum ira mo„ ra languescat, festinatione accenda„ tur. Cujus vero animum non mo„ veat urbium amicarum calamitas, agri „ vastati, fortunæ expilatæ, quæ mala „ nostra cessatione indies augeri necesse „ erit? Quis vestrum, nisi forte gene„ rosus ille sanguinis ardor refrixit, & „ pristina Gotthorum soboles obsolevit, „ non gravius morte ipsa ducat, ami„ cos & propinquos hostium crudelita„ ti permittere, atque cunctatione iis „ animos facere, qui scelerum conscien„ tia stimulati conspectum vestrum ferre „ non poterunt? Maturemus ergo & „ Deo duce, cujus potissimum caussa „ agitur, de scelerato hominum genere „ vindictam sumamus, priusquam intel„ ligere possint eorum nos vires formi„ dare. Exercitum neque tam debilem „ habemus, ut vestrum quidam dispu„ tarunt: & eo gloriosior victoria erit, „ quo minori apparatu, celeritate majo„ ri fuerit parta. Regis oratione omnium animi confirmati sunt: tantusque belli gerendi ardor excitatus, ut Vascones gens belli gloria ferox, intra septimum

mum diem domiti fuerint. Hæc initia ad futuri belli omen spectare cum exercitus haberet persuasum, nihil aliud quam hostem expetebat: unam moram victoriæ fructum tardare. Mota quamprimum castra; per Calagurrim & Oscam in Catalauniæ fines incredibili festinatione est perventum: inde copiæ trifariam divisæ, pars Castrolibyam Ceretanorum caput, tenere jussa est: pars in Ausetanos missa: tertium agmen secundum maris littus, obvios agros, & oppida depopulari mandatum. Rex ipse cum valido agmine subsecutus præcedentium vestigia observabat. De nonnullis militibus more militari supplicium sumptum, quod miseros homines injuria vexassent, virginum pudicitiam violassent; quorum præputia amputata cæteris documento fuere, impuræ libidinis frænandæ. Nimirum prudens & pius Rex, nulla re magis divinum numen propitiari habebat persuasum, quam sceleribus vindicandis: neque irritari vehementius, quam innocentium injuriis dissimulandis. Inter hæc cum Barcinonem esset perventum, ea urbs Catalauniæ facile princeps, facile in potestatem redacta est; defectionis auctores Regis jussu ad supplicium servati. Gerunda continuo capta, urbem tradente Amatore Episcopo; ad quem paulo ante Paulus litteras dederat, quibus sui eum adventus spe confirmare conabatur, eum Regem recipere, atque ei urbem tradere hortatus, qui prius cum exercitu venisset. Iis lectis litteris Wamba Rex non irridicule: Paulus, inquit, de nobis nostroque adventu vaticinatus est. Iis in locis bidui quiete exercitus recreatus: mox Pyrenæi juga atque angustiæ superatæ sunt nullo prohibente. In eo itinere Caucoliberis, Vulturaria, & Castrumlibyæ oppida vi expugnata; præda omnis militi cessit. Clausura oppidum in ipsis Pyrenæi faucibus, ut nomen declarat, per duces vi captum. In eo Ranosindus, Ildigisus, aliique factiosorum principes capti. Wittimirus ex Sordonia, quam præsidio obtinebat, acceptæ calamitatis nuncius ad Paulum aufugit Narbone ad occasionem rei bene gerendæ intentum: si forte moliendo audendoque Wambæ impetus retardare posset. Verum cum se viribus imparem cerneret hosti rerum successu validiori, ejus urbis cura Wittimiro concredita, Nemausum se contulit, quo propediem Gallorum Germanorumque copias auxilio venturas sperabat. Pyrenæo monte transcenso Rex in planicie castrametatus biduo constitit, dum copiæ omnes diversis itineribus, ut erat imperatum, in eundem locum confluerent. Cum copiarum parte missi duces quatuor Narbonem: ut nobilissimam urbem, atque in ipso provinciæ aditu constitutam, aut vi aut voluntate ad officium revocarent. Mari præterea instructa classis ejus urbis expugnandæ caussa. Terrestres copiæ cum se priores in conspectum dedissent, civesque ad deditionem invitassent, arroganti Wittimiri responso & contumelia irritatæ in urbem impetum faciunt: & ignominiæ dolore his faciente animos, illos si victi essent salutis desperatione acuente, tribus horis acerrime pugnatum est. Postremo regii lapidum nimbo murorum coronam propugnatoribus nudant, urbis portas succendunt, admotis scalis muro succedere conantur. Utrinque in urbem irrumpitur. Wittimirus re desperata in templum aufugiens, ad Virginis aram captus, constrictusque vinculis, Regis arbitrio plectendus servatur. Capti præterea Argemundus Præsul, & Primiclerius Galtricia, & in furore militari verberibus pulsati. Capta Narbone factio despectui & odio esse cœpit in caussa, quam judicia hominum & fortuna belli damnabant: & Wambæ rebus favebatur, quod mitissimo imperio ejus atque legitimo repudiato, necessaria arma cepisset. Eodem victoriæ cursu vi captæ Magalona, Agatha, & Beterris. In his oppidis factiosorum principes nonnulli in potestatem venerunt, atque in iis Nemausensis Præsul Remigius. Magalonæ Episcopus Gumildus de rerum summa diffidens, longinqua fuga se texit: Nemausumque se ad Paulum recepit, urbem ea ætate civium frequentia, ædificiorum amplitudine & munitione nulli cedentem in Narbonensi Gallia; multa veteris nobilitatis monimenta & tunc extabant, & nunc extant; amplumque theatrum Romanorum opus: quod quoniam muro conjunctum erat, arcis firmissimæ præbebat usum. Duces quatuor ab Wamba præmissi tantis rebus gestis

fero-

feroces, quamvis earum rerum ignari quæ ad urbium expugnationem usui esse solent, moræ impatientes quamprimum in ejus urbis conspectum ventum est, sublato totius exercitus clamore, in quo triginta millia homines erant, in munitiones impetum faciunt. Pugnatum utrinque acriter; indignantur hi toties victam perfidiam resistere: illos desperatio nisi vicissent agebat in rabiem. Pugnantes nox diremit, neutro victoria inclinante; obsessi, quod victi non essent, regiique loco cessissent, se pro victoribus ferebant. In ipso pugnæ ardore miles quidam insultabundus regiis denunciavit, validas Germanorum Francorumque copias auxilio adventare, brevique affore. quorum multitudine atque virtute, tanquam feras indagine cinctas cunctos perituros scilicet haud dubie, minabatur. Parva sæpe momenta in bello magnas inclinationes faciunt, nihilque prætermittendum quod contemptu exitium afferat; eaque consilia saluberrima, quæ cautissima. Eas ergo voces continuo Regi non procul tendenti denunciant, novas supplementi caussa copias mitti postulantes, in una celeritate victoriæ spem esse. Ad decem hominum millia Duce Wandemiro missa. Ii continuato tota nocte itinere, tantus erat vincendi ardor, priusquam consequentis diei pugna conserta esset, in suorum castra perveniunt. Tantæ multitudinis conspectu Paulus exanimatus, atque ex hesternæ pugnæ comparatione intelligens, quantum periculi superesset si instaurata oppugnatione sessis integri succederent: metu tamen dissimulato suos pro concione hortatur, ne dimittant animos, neu hostium multitudine frangantur, virtute non numero victoriam parari. Regem cum copiis omnibus adesse, quas si vicissent, nihil superesse amplius: sibi ingentes copias prope diem venturas auxilio: tantisper modo mœnium munitione spem sustentarent, fortique animo hostilem impetum propulsarent: certo existimantes non cum Gotthorum invicto sanguine rem esse, sed ex plebis colluvione, nulla militari disciplina, nullo vigore animorum hostium exercitum constare. Itaque magnis utrinque animis certamen instauratur; pugnatur acriter ad multam diem; obsessis defatigatis, regii muro succedunt; pars ignem injicit portis, pars vectibus muri lapides convellunt. Aditu patefacto, ferro in urbem penetratur. Cives & Franci Hispanorum, qui cum Paulo erant, proditione urbem captam existimantes, quo nimirum gratiæ aditus ad victorem Regem esset, in rabiem acti præsidiarios milites magno numero peremerunt; in his è Pauli domesticis unum in ipsius oculis lateri adhærentem, ferro trucidarunt. Cum ergo à fronte regii, à tergo cives urgerent cæde promiscua captæ civitatis plateæ sternebantur; tetra rerum facies erat; nihil præter cadavera in suo sanguine volutantia objiciebatur oculis; morientium gemitus, clamores fœminei, infantium ejulatus locis omnibus exaudiebantur. Paulus ipse tantorum malorum caussa, errore cognito: „ Erraffe, ait, nos confi„ tendum est, at semel, at una in re? „ immo omnia quo diligentius sunt ex„ cogitata eo facta sunt imprudentius. Simul paludamento deposito ad theatrum loci firmitate confisus cum suorum peculiari manu se recepit, mori certus, aut honesta aliqua conditione deditionem facere. Observatum est, eodem die evoluto anno, nempe Kal. Septembris regni insignia Paulum posuisse, quo procerum suffragio Wambæ fuerant delata. Urbis parte in potestatem redacta, eo & sequenti die ab impugnatione cessatum, dum Regis adventum morantur, penes quem confecti belli laudem fore æquum erat. Fortassis etiam erga afflictos atque prostratos cives & propinquos victorum animis successerat humanitas, atque innocentem multitudinem Regis clementia impetrata servare cupiebant. Itaque ex captivorum numero Argebaudus Narbonensis Præsul communi consilio Regi obviam mittitur, veniæ deprecator. Is ad quartum ab urbe lapidem advenienti Regi occurrens, ex equo quo vehebatur descendens, genibus nixus inter singultus & lacrymas toto ore manantes: „ Tui cives, in„ quit, Rex clementissime, si tamen „ eo nomine digni sunt qui patriæ cari„ tatem exuerunt, exilioque & diminu„ tione capitis jus civium amiserunt, in „ tua clementia salutis spem ponentes, „ non veniam scelerum orant: quamvis „ te Rege hæ preces non inverecundæ

„ videri possent, sed promeriti supplicii „ modum aliquem deprecantur. Est „ omnino difficilius animum in victoria „ continere, quam hostes in bello su- „ perare sed aliis. Animi magnitudo „ nulla re magis perspicitur, quam mi- „ serorum ærumnis sublevandis; illa laus „ communis cum milite est, hæc ma- „ gnorum Regum præcipua. Procul „ absentes contemplari oculis nequis: „ sed finge animo lacrymis & squalore „ fœdatos pedibus tuis advolutos, caus- „ sam suam tibi commendare, homines „ vel mentis inscitia, vel communi tem- „ porum calamitate, vel insuperabili vi „ fatorum in hæc flagitia prolapsos. Quo „ graviora delicta sunt, eo major tibi „ clementissime Rex gloria erit miseros „ conservasse: furoreque suo extinctos, „ quasi ad vitam revocasse. Venissent „ ad te inermes, laqueis colla implicati, „ ut vel ea specie ad misericordiam flec- „ terent, vel morte obita quod se pro- „ meruisse fatentur, vitæ finem simul „ atque ærumnis pariter facerent: sed „ veriti sunt si ad extremam veniæ pe- „ tendæ spem conditionemque descen- „ derent, ne cui videretur animus tuus „ immitior eis videri, quam qui posset „ nisi extremis remediis mitigari. Pauci „ relicti sumus, tuique omnes; noli tua „ manu perire, quibus belli crudelitas „ pepercit hactenus. Atque illud cave, „ ne dum vindictæ indulges deletis civi- „ bus nobilissimam Galliæ civitatem, at- „ que Gotthorum imperii propugnacu- „ lum excindas. Erat Wamba bellicis artibus cuivis veterum Regum æqualis, sed imperatoriam laudem benignitate, clementia, & mansuetudine superabat. Itaque perpauca locutus, hanc summam orationis habuit: „ Tuis, inquit, „ precibus flexus, vitam sontibus do- „ no; ne tamen absolutio improbita- „ tis, lex impunitatis esse credatur: „ supplicium quod ad retinendam impe- „ rii dignitatem necessarium fore arbi- „ tror, penes conjurationis capita sta- „ bit." Episcopo vero integram veniam pergente flagitare, Rex aliquanto iratior redditus: „ An non satis, ait, esse „ videtur, vitam facinorosis concessam? „ an vultis ut supplicia ad delictorum „ mensuram expendamus? Tibi Arge- „ baude Præsul bono sit à nobis quod „ exploratum habemus, invitum defe- „ cisse, ne venia dimidiata concedatur: „ reliqui quidquid de ignominiosa mor- „ te fuerit detractum, id totum in lu- „ cro ponant, nostræque acceptum fe- „ rant benignitati.

CAPUT XIII.

Conjuratorum supplicium.

REGEM in urbem advenientem instructæ copiæ roburque exercitus triumphi specie sequebantur; belli reliquiæ confectæ erant universa civitate contradita: cujus ille superiorem partem, quæ Franciæ objecta erat, militari præsidio muniendam curavit adversus Germanorum & Francorum impetum, quos obsessis auxilio supervenire, jamque affore erat nunciatum. Paulus vitæ dulcedine illectus, nulla honesti cura continuo deditionem facit; cum eo Gumildus Episcopus, Wittimirus, aliique proceres conjurationis capita amplius viginti in potestatem venerunt. Vincula omnibus sunt injecta. Duo Duces equis insidentes medium Paulum toto inspectante exercitu peditem cæsarie utrinque apprehensa ad Regem deducunt. Ad cujus ille conspectum cingulum ponit: qua cæremonia veteri majorum instituto omni militari honore spoliabatur; captivis ad Regis pedes prostratis, cum pro divino munere gratias numini egisset, coramque conjuratorum amentiam increpasset, ita vitam supplicibus donavit: ut custodiri sontes ab exercitu mandaret, supplicii modum maturiori consilio volens decernere. Franci atque nonnulli Saxones, qui aut obsidum loco erant, aut arma rebellionis initio cum proditoribus sociarant, conservati donatique liberaliter, impune in patrias sedes dimissi. Ita magnarum initia rerum, quæ occupatione regni & Galliæ defectione solicitum Wambam habebant, celerem & opinione faciliorem exitum habuere. Flagitiosis puniendis Dei numen apparuisse vide-

videbatur, cum templorum thesauros expilassent, quos inde movere religio erat. Eos Wamba ejus religionis exolvendæ caussa quæstione habita pristinis locis reponi mandavit: urbis belli injuria quassatæ mœnia instaurata: cadavera ne tetro odore urbem inficerent sepulturæ mandata. His rebus perficiendis triduum datum; mox Rege in sublimi loco sedente in rebelles sententia pronunciatur. Eorum colla Rex ipse pedibus primum calcavit: deinde ex Paulo quæsitum, num aliqua injuria læsus, impium in Regem & patriam facinus consciviſſet? negavit ille; contra magnis & multis honoribus abs Rege cohonestatum, temere in ea mala præcipitasse. Mox ex scripto concepta sacramenti forma, qua in Wambæ verba jurarat, coram pronunciata: jurisjurandi præterea formula recitata, quod Paulus cum regni nomen invasit à popularibus exegit. Demum quibus suppliciis rebellium conatus plectendi essent, ex conciliorum legibus cognitum est: & secundum eas mortis ignominiosæ sententia in Paulum & socios pronunciata; bona fisco addicta: additumque, ut si forte Regis benignitate vita esset condonata, luminibus certe privarentur. Rex clementiæ laude cupiens reliquos populares sibi conciliare, ponere cæsariem, qua olim nobilitatis insigne continebatur, & decalvari satis habuit. Chilpericum Regem Francum eo nomine secundum nunciatum erat propediem cum copiis affore; ejus adventum in castris cum quatuor dies frustra expectasset, satis se ad victoriæ fructum, & ad nominis existimationem tuendam tantis rebus confectis profecisse judicans, & ne ultro lacessendo Francos, fœdus quod inter utranque gentem diu steterat violasse prior videretur, Galliæ rebus compositis in Hispaniam redire parat. Cum interea nunciatur Lupum Ducem quendam cum Francorum manu Beterris agros omni injuria vastare. Verum Rege cum copiis adventante, hostes viribus impares montium juga captare constituunt; fugæ similis profectio visa est, relictis impedimentis in planicie, & ex strage rerum in itinere relictarum. Regii sine vulnere hostium spoliis ditati, & Gallica præda graves, Narbonem ex composito redierunt: unde exercitus pars per Galliæ præsidia distributa. Judæi novo edicto Gotthicæ ditionis finibus prohibiti. reliquus exercitus Canabæ, quod oppidum in agro Narbonensi erat, pro concione laudatus, missioneque donatus est. Rex ipse converso in Hispaniam itinere, Toletum urbem Regiam sexto mense ex quo inde discesserat, tantis victoriis clarus, atque triumphi simillima pompa invectus est. Rebelles barba & capite rasis, nudis pedibus, atque pannosi in camelis præibant. Paulo ludibrii caussa corona ex nigro corio capiti imposita; regii milites sequebantur in splendidis vestibus, atque omni lætitiæ significatione; agmen præeunte curia Rex ipse claudebat, ipsa canicie & tantis rebus gestis regni majestatem augens. Universa civitas, quæ se portis obviam effuderat, ad ejus spectaculi insolentiam attonita, senem Regem faustis acclamationibus prosequebatur; peracta pompa sontes perpetuo carceri mancipati. Is finis tantarum rerum fuit.

CAPUT XIV.

Reliquæ Wambæ actiones.

WAMBÆ virtute ac perpetuo labore, Hispania domi quidem pacis diuturnæ bonis florebat, foris autem pristinam dignitatem recuperabat. Itaque Rex animo ad pacis consilia converso, Regiam urbem spatiis amplificatam perpetuo muro munivit, qui per Divi Isidori suburbium ad utrunque pontem pertinet. Toletum enim tribus amplius ex partibus flumine alluitur, quod circum urbem altissimis coercitum ripis per saxa præceps fertur; quarta pars ex planicie aditum habet difficilem: & angustiori prius muro cincta erat, cujus vestigia ad venale forum & ad ferream portam extant; nunc Wambæ diligentia suburbiis intra urbem inclusis, quo defficilior expugnatio esset, inferior murus est additus. Operi perficiendo lapides undecunque convecti, ac ex Romanæ structuræ ædificio marmora,

mora, in quibus rotæ aut roſæ ſimilitudine ſculptæ imagines ſunt pluribus in locis. Vulgus Wambæ Regis inſignia eſſe perſuaſum habet: ipſi lapides reſiſtunt huic opinioni nullo ordine poſiti, ſed temere ut convehebantur gemina carmina, ut magni auctores teſtantur in nonnullis turribus incidi curavit, rei geſtæ monimentum: quæ tametſi rudia ſunt nimirum ejus ætatis, ſubjici placuit.

Erexit fautore Deo Rex inclytus urbem
Wamba, ſua celebrem protendens gentis honorem.

In ſummis præterea turribus Sanctorum ſtatuas ex candido marmore locavit, eorum quos præcipuos tutelares patronoſque civitas adoptarat, his additis verſibus.

Vos Domini Sancti, quorum hic præſentia fulget,
Hanc urbem & plebem ſolito ſervate favore.

Utroſque verſus temporum longinquitate injuriaque obliteratos everſas ſtatuas, Philippi II. Hiſpaniæ Regis noſtra ætate cura reſtituit. Urbe munita, intermiſſa conſuetudo eccleſiaſticos conventus celebrandi revocata eſt, Wambæ Regis cura. Itaque regni anno quarto, ſa-
675 lutis ſexcenteſimo ſeptuageſimo quinto, ad ſeptimum Idus Novembris, in D. Mariæ æde conventus eſt habitus. Pauci Epiſcopi, nimirum ſeptendecim, ac ferme ex Carthaginenſi provincia convenerunt; ſeptem præterea Abbates, in quibus Avila numeratur monaſterii Agalienſis ſancti Juliani nomine Abbas, niſi locus eſt vitiatus; poſtremum inter Patres locum Gundila occupavit Archidiaconus ſanctæ Mariæ de ſede: unde intelligitur templum in quo concilium eſt habitum, primum & maximum ejus urbis fuiſſe: eodem autem loco ſitum quo cernitur noſtra ætate retento nomine ſtructura mutata, lapis indicio eſt, quem de cælo lapſa Virgo mater veſtigiis preſſit, Illefonſo Præſule, ut eſt ſuperius demonſtratum. In eo conventu ſecundum Deo & Regi gratias actas ob inſtauratum morem veterem concilia celebrandi, qui decem & octo annorum ſpatio intermiſſus erat, ſedecim canones ſunt editi: ſancitumque quotannis concilia provincialia Epiſcoporum in eccleſia Metropolitana agitari. Eodem anno Bracaræ in Luſitania tertium concilium, inter ea quæ in illa urbe celebrata ſunt, eſt habitum. Sancitum ne Epiſcopi, ut erat moribus receptum, Martyrum reliquias è collo appenſas in ſellis ipſi ſublimes ſuccolantibus Diaconis, ſed Diaconi in thenſis geſtarent. Sacerdos ſacris operaturus niſi oratio utrunque humerum tegeret, pectus crucis figura, anathematis ignominia notatur. Interfuit in eo conventu Iſidorus Aſturicenſis Epiſcopus, Valerii ejus æqualis qui ſancti Petri Montenſis Abbas fuit, humanarum rerum contemptu & eruditionis opinione, ea ætate cum primis clarus: ut ejus ingenii monimenta teſtantur, præſertim is liber, cui titulum fecit, De vana ſeculi ſapientia. Alios præterea Epiſcoporum conventus Wanba Rege eſſe habitos, & ſi publica conciliorum acta ſileant, res ipſa loquitur, recenſque inſtaurata lex de conciliis habendis; ac Toletum ex univerſa ditione Præſules conveniſſe certo credimus: cum magni auctores tradant, Wamba Rege, atque in concilio Toletano ſingulis diœceſibus Epiſcoporum, fines deſcriptos; neque putamus in cauſſa communi, & quæ ad omnes pertinebat, paucorum judicio, atque ſententiis fuiſſe diſceptatum, ſed univerſo gentis concilio ſtetiſſe; in quo præterea additum, ut ſacerdotes ad normam in D. Iſidori regula præſcriptam, vitam univerſi conformarent. Novæ diœceſes Epiſcoporum conſtitutæ. Exiguum oppidum quod Pimenii confeſſoris ſepulcro celebre erat, aliique pagi & vici, ad hæc Petri & Pauli Prætorienſis ædes, quæ in Toleti ſuburbiis erat, ac ferme ubi nunc noſocomium S. Crucis nomine, Epiſcopatus jure donata: utrunque Regis obſequio magis datum, quam ad antiquam legum eccleſiaſticarum rationem expenſum: quibus vetitum eſſe conſtat, tum in una urbe duos Epiſcopos conſtitui, tum in exiguis oppidis novos Epiſcopos creari; quod Regis pio ſane ſed imprudenti ſtudio violatum,

tum, proximi concilii Toletani, quod duodecimum est, decreto antiquatum est, Rege eriam levitatis accusato; ut rebus mutatis plerunque quo fortuna eo favor hominum inclinat, destituit alios. Nonnullæ leges ab Wamba latæ sunt, quibus reipublicæ statum multis labefactatum partibus temperavit; disciplinam militarem revocare curavit, omnes cum delectus haberentur ad signa convenire sanciens, præter senes, pueros, & imbecilla valetudine impeditos: servitia armare minimum quenque decimam suorum partem, quibus armorum genus à cæteris discretum designabatur. Ipsi Episcopi virique sacrati in repentino hostium incursu collecta suorum manu obviam prodire jussi ad centesimum lapidem. Hac Wambæ diligentia, victoria navalis de ingenti Saracenorum classe Gotthorum virtute parta est. Etenim universa ferme Africa, quam late nostri maris littora à Nili ostiis usque ad Herculis columnas patent, Saraceni armis domita, objecta Hispaniæ littora flamma ferroque vastabant ingenti classe, in qua ducentæ & septuaginta naves erant; quam universam Gotthi nova classe comparata, partim ceperunt, partim incenderunt: cum expedito consilio Rex, atque in omnes reipublicæ partes pervigil hostium conatus continuo comprimendos judicaret, ne latius serperet malum. Sunt qui ab Ervigio Comite suspicantur eam classem in Hispaniam evocatam odio Wambæ & ambitione regnandi. Erat enim Ardebasti filius, Reccesuinthi propinquus, atque magna inter proceres auctoritate: quam ipse ingenii dexteritate, & accommodatis ad tempus officiis vehementer augebat. Animus mortalium inexplebilis est præsentis fortunæ muneribus, semperque ad ulteriora contendit. Ergo cum neque Wamba superstite fore se voti compotem speraret, neque defuncto si procerum liberis suffragiis res ageretur, propter Theodefredum Reccesuinthi fratrem, quem superioribus comitiis ob imbecillam ætatem prætermissum fuisse monstratum est: sibi spem nullam regni nisi in scelere ratus primum Saracenorum classem in Hispaniam immisisse creditur. Deinde cum hac non successisset, Regi clam aquam, ubi spartum erat maceratum, præbendam curavit. Eo veneni genere cum venis conceptum esset, repente Rex morbo gravissimo implicatus, sacris Christianis atque pœnitentia Quirici Toletani Præsulis cura expiatus, sub primam noctis horam cum jam videretur animam agere, posita coma, atque in sacerdotis morem detonsus, monachi ritu cucullum induit. Eo videlicet ritu divinum numen amplius propitiari credebatur; utrunque Ervigii suasu (sic creditum est) quo nimirum regnandi spe, si maxime superviveret penitus caderet, ut in concilio Toletano sexto cautum erat. Additum præterea, ut intermorientibus vocibus, menteque vi veneni alienata, Ervigium ipsum successorem diceret: idque extemporaria syngrapha atque diplomate regio confirmatum. Accidit id pridie Idus Octobris, die Dominico, Luna quintadecima; unde intelligitur Wambam anno salutis sexcentesimo octogesimo regno fuisse spoliatum. 680 Nam cum sequenti luce morbo tantisper remittente ad se rediens consideraret, ex potenti paulo ante Rege monachum repente factum, mutare noluit: sive animi magnitudine rursus spernentis, quæ alii per ignes ferrumque petunt: sive desperatione regnum recuperandi, cum Ervigius rerum potiretur, intra eundem diem corona suscepta; tametsi inunctionis cæremonia in proximum diem Dominicum rejecta est. Itaque Wamba in Pampligæ monasterium, quod nonnulli suspicantur in Mugnonii valle fuisse situm, se contulit: ubi septem annos & menses tres (alii diutius tradunt) purissimo religionis studio vitæ reliquum propagavit. Regnavit annis octo, mense uno, diebus quatuordecim. Ex eo monasterio Alfonsi Regis jussu, cui cognomen Sapienti fuit, defuncti corpus Toletum deductum est, Joannis Martini ex monacho Franciscano Episcopi Gaditani diligentia: atque in D. Leocadiæ, quæ ad arcem sita est, ad aram maximam tumulatum. Quiricus Toletanus Præsul, sive ætatis gravitate pressus, per idem tempus defunctus est: sive tædio animi confectus ultro abdicavit; nam Julianum Quirici successorem constat Wambæ permissu Flavium Ervigium Regem, ut erat in more positum, inunxisse.

CAPUT XV.

Nomina Episcopatuum Wamba Rege.

Veteres urbium ſedes, extinctaque variis caſibus oppida, & poſt excidium renata aliis ſæpe nominibus, ex Wambæ Regis diœceſum diviſione cognoſcere non erit incommodum: & quibus Metropolitanis ſinguli Epiſcopatus contributi eſſent, explicare univerſim operæpretium fore arbitror; nam de ſingulorum finibus, quibus deſcripti erant, laborare non attinet, temporum longinquitate rebus omnibus ab antiquo mutatis. Toletano Præſuli Oretanus Epiſcopus ſubjectus erat; extat Oreti veſtigium, octo paſſuum millibus ab Almagro municipio, Virginis Matris ſacellum cognomento Oretanæ, atque ex eo loco Almagrum tranſlati lapides Oreti nomine inciſo. Biatia, quæ hodie Baeza. Menteſa, quæ noſtra ætate Montizon nuncupatur verſus Caſorlam ſita, & à Duce olim Mauro exciſa, auctore Roderico, quo tempore à Mauris everſa eſt Hiſpania. Acci, hoc eſt, Guadixium. Baſti, Baza. Urci, quibuſdam hæc Almeria, aliis Murcia fuiſſe creditur. Bagaſta: hujus urbis nullum veſtigium, extat, tantum verſus Orihuelam ſita fuiſſe putatur, tum ex locorum ordine, tum ex portæ Magaſtri nomine, quæ in ea urbe eſt, indicio. Illici, Helche. Setabis, Xativa; tum nomen retinens Denia, quæ antiquioribus Dianium fuit; & Deniæ vicina Valentia. Sequitur Valeria, quæ hodie vulgo Valera cremata dicitur. Segobrica, hujus urbis veſtigia ab Urceſia octo paſſuum millibus in oppido, quod Græci caput vocatur, extare eruditiores habent perſuaſum: nam qui Segorbium putarunt, nominum eos ſimilitudo miſit in errorem. Arcabica, hæc olim Segobricam inter & Complutum ſita fuit, fortaſſis quæ Ptolemæo Percabica eſt. Præterea quarum appellationes notæ ſunt Complutum, Segontia, Uxama, Segobia, Palentia. Itaque Toletum ſacræ ditionis fines ultra Carthaginenſem provinciam, cui proprie præfecta erat, Gotthorum etiam ætate extendebat: nam hæ omnes urbes atque earum Epiſcopi à Toletano Præſule ſacra petebant. Ab Hiſpalenſi autem Metropolitano, Italica, quæ hodie Hiſpalis vetus eſt, ab Hiſpali ſex paſſuum millibus diſſita. Aſſidonia, quæ quibuſdam Medina Sidonia eſt, ex ſimilitudine appellationis argumento probabili: aliis Cæſarianum, indicio templi, quod in ea urbe eſt B. Virginis Siduegnæ nomine; & Raſis Maurus Xeritium Siduegnæ eam civitatem vocavit. Elepla ſive Niebla ſit, ſive Lepe. Malaca; Eliberris, quæ olim urbs ſupra Granatam octo paſſuum millibus poſita fuit, in monte quod ab ea urbe Elviræ hodie nomen habet. Aſtigi, hæc eſt Ezigia. Corduba, atque quæ hodie prope Vaenam Cabra vulgo eſt Egabrum; tum Tucci, hoc eſt, Martus. Atque his finibus Hiſpalenſis Præſulis ditio deſcripta erat. Emeritæ Metropolitanus ſubjectis urbibus & earum Epiſcopis jura dabat: Paci Juliæ, (hodie Begia eſt in Luſitania,) Oliſiponi, quæ Gotthis Oliſibona fuit, urbs noſtra ætate divitiis & amplitudine nulli Europæ ſecunda. Eboræ (Gotthis Elboræ,) Tudenſis Talaveram eſſe dixit in Carpetanis. Oxonobæ, quæ eruditis Eſtombar hodie eſſe creditur, prope Silves conſtituta. Igeditaniæ, oppidum in Luſitania extat Idaniæ veteris nomine. Conimbricæ, cujus veſtigia octo millibus paſſuum à nova Conimbrica monſtrantur, veteris Conimbricæ nomine, & quæ nomina ferme retinent Viſeum & Lamecum; præterea Caliabriæ, quam urbem Tudenſis & Marinæus Montangium eſſe ſuſpicantur, conjectura haud ſatis probabili. Salmanticæ (Gotthis Salamantia), hoc eſt Garay. Abulæ, Cauriæ; atque hactenus de Emeritenſi provincia. Bracaræ hæ urbes contributæ erant, Dumium, quod hodie monaſterium extat prope Bracaram. Portucale, qua ſe Durius evolvit in mare, unde Portugaliæ nomen ipſi urbi primum, deinde toti provinciæ ab oppido Cale factum, quod hodie oppidum Caia dicitur. Tude, Auria, & cui hodie Padrono nomen eſt, Iria Flavia, in eodem numero ſunt; præterea Lucus Auguſti, Brittanica, ſive Bretonia, quæ Lucum præter & Aſturicam ſita erat: hodie

hodie à Mindonienſi urbe octo millibus paſſuum oppidum extat nomine Bretagna; ad hæc Aſturica, & Legio, quæ urbes vulgo notæ ſunt, & antiquis affinia nomina retinent. Tarraconenſis Metropolitani auctoritatem ſubjectæ urbes ſequebantur Barcino (Gotthis Barcinona,) Egara, quæ urbs præter Barcinonem & Gerundam olim ſita fuit; atque his locis finitima Gerunda; tum Emporia, & Auſona, quæ hodie in Catalaunis Vique dicitur cognomento Oſona. Urgelia, Ilerda, quæ duæ urbes notæ ſunt; & cujus ſedes prorſus ignoratur Hictoſa. Superioribus adjungebantur Dertuſa, Cæſarauguſta, Oſca, Pompelo (Gotthis Pampilona,) Calagurris (Gotthis Calaforra,) Turiaſo (Gotthis Tiraſona,) Auca, cujus urbis veſtigia ſupra Burgos monſtrantur, unde & Aucæ montes dicti; atque hactenus Tarraconenſis Metropolitani ditionis fines prolati. Narbo veteribus (Gotthis Narbona,) ſubjectis Epiſcopis & urbibus jura dabat, legeſque ſacrorum: primum Beterri, hoc eſt, Beſiers, quæ urbs Plinio quidem Bliteræ eſt; deinde Agathæ, quæ hodie civitas ſive Agde eſt, ſive Mompellerium in Gallia Narbonenſi. Magalonæ, quod nomen hodie retinet villa Epiſcopi Mompellerii. Nemauſo, Latebæ (hodie Lodebe,) & quæ nomen retinet Carcaſoni; præterea Helenæ, quæ hodie in agro Ruſcinonenſi Euna eſt. Sunt qui Tudenſem, Lucenſem, & Legionenſem Epiſcopos affirment, ſive Wambæ beneficio, ſive ex antiquo ducta conſuetudine, ſui juris fuiſſe, neque ullius Metropolitani imperium & auctoritatem reſpexiſſe, haud ſatis idoneis in alterutram partem argumentis. Illud in confeſſo eſt, plura Epiſcopatuum nomina in vetuſtis conciliorum actis extare, quæ in Wambæ diviſione deſiderantur; fortaſſe rebus tempore permutatis, aut quoniam vetera monimenta & ſchedæ multis in locis vitiata ſunt, Epagrenſis, Carthaginenſis, Caſtulonenſis, Fiblarienſis, Eliocrocenſis, Eminienſis, Immonticienſis, Lamibrenſis, Elotanus, Magnetenſis, Laberricenſis. Quæ nomina noſtra ætate ignota ſunt, ac ne urbium quidem omnium, earum ſedes ubi eſſent, prorſus exploratum eſt: neque deeſſet diligentia ſi in rebus tam dubiis qua ſe via certa panderet ad inveſtigationem veritatis.

CAPUT XVI.

Conſtantini diviſio.

QUOD ante ſumus polliciti, neque hactenus præſtitum eſt, Epiſcopatuum in Hiſpania factam diviſionem à Conſtantino Magno, uti Raſis Arabs eſt auctor, ejus ſententia noſtris verbis ſubjicimus Latine, poſt diviſionem Wambæ. „ Conſtantinus, inquit, multis urbibus Epiſcopos dedit eo honore carentibus. Ac Hiſpaniæ cum eſſet renunciatum in magna agrorum bonitate, divite cultu, incolarum frequentia, Chriſtianorum numeroſa multitudine Epiſcopos non habere: conſilio communicato, optimum fore judicavit ſex Epiſcopos dare, qui metu omni ſublato, libere religionem Chriſtianam & ſacra populis promulgarent. Ergo viris idoneis ad ſe vocatis, civitates ad hunc modum diſtribuit. Primo Narbo deſignata eſt, aliæque ſeptem urbes cum poteſtate jura ſacra populis dandi, moreſque caſtigandi; earum hæc ſunt nomina Beterris, Toloſa, Magalona, Nemauſum, Carcaſo; in hac urbe D. Mariæ glorioſæ ædes eſt, ſeptem argenteis aris inclyta, frequentia populi religioſa, præſertim ſemel in anno majori concurſu multitudinis, ſed & aliis temporibus celeberrima. Barcinone diſtat decem dierum itinere. Præter has Luteba & Helena, Narbonenſi Epiſcopo ſunt datæ. Alteri Epiſcopo Bracara ceſſit: Dumio, Portucale, Auria, Oveto, Aſturica, Britonia, Iria ſeu Compoſtella, Aliubra, Iſſa, Tude contributis. Proximus Tarraconenſis Epiſcopus creatus eſt. Barcino, Auca, Morada (fortaſſis Gerunda,) Beria (fortaſſis Emporiæ,) Oriola, Ilerda, Dertuſa, Cæſarauguſta, Oſca, Pompelo, Calagurris ſunt additæ. Quartus Carthagine Epiſcopus inſtitutus eſt. Toletum, Oretum, Setabis, „ Se-

„ Segobrica, Complutum, Caraca, „ Valentia, Murcia, Biatia, Castulo, „ Montogia, Basta, Begena (forte Bi- „ gastra,) adjunctæ. Quinto Emerita „ data est urbs primaria; subjunctæ Pax „ Julia, Olisipo, Egitania, Conim- „ brica, Lamecum, Ebora, Cauria, „ Lampa (quid si Salmanticam legas? „ aut Lamam nunc contributam Miro- „ brigæ Lamasi nomine). Postremum „ Hispalis Episcopum habuit. Hispali „ jura petere jussæ sunt Italica, Seritium „ Assidoniæ, Niebla (Romanis Elepla,) „ Malaca, Eliberris, Astigi, Egabrum. „ Sic Hispania omnis à Constantino Au- „ gusto in sex Episcopatus tributa est. „ Quo major esset auctoritas, religioni- „ que suum caput constaret, imperan- „ dique potestas: ipse quidem Constan- „ tinopolim concessit, seque ut priores „ Romæ, ejus urbis Regem dixit: san- „ ciens præterea, ut Romæ domino „ cæteri Christi cultores obtemperarent: „ quem ipsi dominum Christianorum „ eorum qui è sacrato ordine erant, & „ sanctum vocare soliti erant, ob ac- „ ceptam à Petro Apostolo potestatem, „ quam illi Christus crediderat. Hæc sic Maurus ait. Convenit auctor historiæ, quæ Alfonsi Castellæ Regis cognomento Sapientis nomine circumfertur, divisionem Episcopatuum in Hispania factam à Constantino Magno eodem ordine, quibusdam modo urbium nominibus commutatis: unde & ex Wambæ divisione atque ex conjectura depravatas haud dubium in Mauro nonnullas voces castigavimus, sententia conservata. Archiepiscopos vocare non sumus ausi, quos Maurus Episcopos vocat, religionis nostræ, & graduum distinctionis ignarus scilicet, admonuisse sit satis.

CAPUT XVII.

Ervigius Rex.

FLAVIUS Ervigius regnum malis artibus quæsitum recte & prudenter administravit. Ac primum memor rerum humanarum haud diu eodem vestigio stare, potentiam scelere partam invidia sæpe opprimi populari: omnis ætatis ac memoriæ clarissimum Regem fraude ipsius circumventum, neque id Gotthorum gentem ignorare, regni stabiliendi cura, ingenium in omnes partes versat; optimum visum est, religionis speciem obtendere: quod ab aliis sæpe Regibus

gibus tentatum non incommode cessērat. Itaque Toletum ex universa ditione Præsules convocati, numero triginta quinque convenerunt. Ad quintum Idus
681 Januarii mensis, salutis anno sexcentesimo octogesimo primo, conventus est habitus, quod in conciliis Toletanis duodecimum est. In eo conventu duæ res ad memoriam insignes sancitæ sunt: Ervigio regnum quod arripuerat Patrum sententia confirmatum, arma tenenti, qui negarent quod petebatur? non constantia id, sed temeritas fuisset. Gotthorum proceres sacramenti religione exoluti, quo Wambæ obstricti erant, abdicatione Wambæ, & capitis diminutione sublati; sic putabant. Præsuli Toletano creandi tota ditione Episcopos jus datum, Rege ad quem ea res pervetusto Hispaniæ more spectabat procul constituto: præsente confirmandi, quos Rex creasset, concessa potestas. Ea prærogativa quoniam Toletani Primatus in cæteras ecclesias Hispaniæ fundamenta ponebantur, Patrum decretum adscribi placuit. „ Illud quoque collatione mutua decernendum nobis occurrit, quod in quibusdam civitatibus, decedentibus Episcopis propriis, dum differtur diu ordinatio successoris, non minima creatur officiorum divinorum offensio: dum tractu terrarum impeditur, celeritas nunciorum: ne queat Regis auribus defuncti Præsulis obitus innotescere, aut Principis de successore electio expectari. Placuit ergo omnibus Pontificibus Hispaniæ, atque Calæciæ, salvo privilegio uniuscujusque provinciæ, ut Toletano deinceps Pontifici jus sit in quibuslibet provinciis, quoscunque regalis potestas elegerit, & jam dicti Toletani Pontificis judicium dignos esse probaverit, præficere Præsules: & decedentibus Episcopis eligere successores. Actis concilii Julianus Hispalensis, Julianus Toletanus, Liuva Bracarensis, Stephanus Emeritensis subscripserunt. Et fortassis Hispalensis Toletano Præsuli de dignitate noluit quidquam concedere, cum in subsequentibus conciliis, primum inter Patres Toletanus locum pro jure concessæ auctoritatis occuparit. Toto deinde biennio evoluto, rursus Ervigii Regis jussu, Episcopi triginta octo, Vicarii Episcoporum viginti sex, Abbates novem, proceres, præterea non pauci in urbem Regiam convocati, in Petri & Pauli Prætoriensi æde, concilium Toletanum tertiumdecimum celebrarunt pridie Nonas Novembris, salutis anno sexcentesimo octogesimo tertio, qui 683
Ervigii regni quartus erat. In eo conventu Pauli sectatoribus Rege concedente, Patrumque decreto venia concessa; & cum fides esset angustior, neque debita regio fisco solverentur, ad novorum motuum metum procurandum vectigalia, quorum gravitate provinciales fessi erant, imminuta, & quæ eo nomine debebantur condonata. Et nimirum clementiæ & liberalitatis laude, quæ maxima vitia sæpe obruunt, occupati regni maculas delere Ervigius satagebat. Præterea cum ad honores publicos homines ignobiles malis artibus irreperent, & Gotthorum nobilitas confuso cum plebe sanguine, magna ex parte extincta contaminataque esset, ei malo occurri mandatur. Ad extremum in Regis gratiam, lex à Patribus promulgata, qua Reginæ Liubigotonæ atque filiorum, si quid humanitus Regi accidisset, præsidium continebatur: ne popularis invidiæ flamma, quod non immerito metuebatur, Ervigii posteri deflagrarent. Mandatumque Episcopis, ut ad Paschatis festum, quo die Christi ad vitam reducis memoria instauratur, cum Rege celebrandum venirent quicunque moniti essent. Extant Juliani Toletani Præsulis ad Idalium Barcinonensem Episcopum litteræ, inter eos amicitiam initam significantis, cum is Episcopus ad celebrandum Pascha in curiam venisset. Subscribunt Julianus Toletanus, Liuva Bracarensis, Stephanus Emeritensis, Floresindus Hispalensis. Multa concilia celebrandi laudem quæsisse Ervigius videtur: nam anno proximo quartumdecimum Toletanum concilium habitum est ad octavumdecimum Kalen. Decembris, Leonis XI. Romani Pontificis jussu & auctoritate: ut sexti concilii generalis, quod nuper Constantinopoli à ducentis & nonaginta Episcopis habitum erat, acta Hispaniæ Præsulum assensu rata essent. Episcopos omnes convenire instantis hye-

hyemis rigor non permiſit: & plerique ſumptus, quos ſuperioribus conciliis celebrandis tolerare neceſſe fuerat, excuſarunt. Itaque Epiſcopi ſeptendecim, ac ferme omnes ex Carthaginenſi provincia, Vicarii Epiſcoporum decem, in quibus Tarraconenſis, Narbonenſis, Emeritenſis, Bracarenſis, atque Hiſpalenſis procuratores erant, Conſtantinopolitani concilii actiones & decreta probarunt: illudque proxime poſt Chalcedonenſe concilium ponendum judicarunt. Nimirum ejus ſeculi vitio, Africæ, atque Illyrici exemplo, quintum concilium generale, quod Juſtiniano Imperatore habitum erat, repudiabant: quod & Iſidorum Hiſpalenſem feciſſe, ejus ſcripta non uno loco teſtantur. Ibæ Edeſſeni, Theodori Mopſueſteni, Theodoriti Cyrenſis ſcripta in eo conventu Patres improbaſſe, accuſabatur paſſim, quos concilii Chalcedonenſis auctoritas excuſabat; haud ſatis intelligebant non idem ſemper de hominibus & de eorum opinionibus judicium eſſe. Monothelitæ ergo ſive Apollinariſtæ geminam in Chriſto negantes eſſe voluntatem, Hiſpaniæ Præſulum judicio, quod Conſtantinopoli factum erat damnati; miſſaque à Patribus ad Romanum Pontificem per Petrum quendam Romanæ eccleſiæ Regionarium apologia adverſus hæreticos, in qua catholicæ religionis ſumma capita continebantur, Juliani Toletani Præſulis ut erat excellenti eruditionis opinione opus. In quo Leone XI. interea defuncto, Benedictus Leonis ſucceſſor nonnulla cenſuræ digna judicavit, atque in his quod de ſacra Triade differens dixiſſet: ſapientiam ex ſapientia procedere, voluntatem ex voluntate: quomodo catholica eccleſia affirmat, Deum de Deo, lumen de lumine: quas loquutiones non eſſe extendendas Pontifex diſputabat. Illud præterea offendebat, quod Chriſtum ſervatorem ex tribus ſubſtantiis conflatum eſſe affirmaret. Dum hæ controverſiæ Romæ atque in Hiſpania agitantur, Ervigius Rex tametſi religionis ſpecie ſatis profeciſſe videbatur, ut regnum ſe ſuperſtite ſtaret: ne defuncto tamen alienata multitudine, inimica nobilitate populare odium filios opprimeret cura ſolicitabat; optimum viſum eſt, Egicam arcta cognatione Wambæ ſanguini annexum generum adoptare Cixilone filia in conjugium data, juratumque in primis Reginæ ſocrus, atque filiorum ejus commoda & incolumitatem diligenter, pro eo ac par erat, curaturum: neque permiſſurum patre defuncto in orphanorum fortunas quenquam impune graſſari. His rebus ex ſententia conſtitutis, cum Wambæ leges nonnullas, quæ paulo acerbiores videbantur, & ab illorum temporum conditione abhorrere, propter corruptos gentis mores antiquaſſet, ac nominatim legem de delectibus militaribus, quæ paulo ſeverior erat, mitigaſſet, in vivis eſſe deſiit Toleti ex morbo defunctus. 17. Kal. Decembris; qui dies Veneris erat, ſalutis anno ſexcenteſimo octogeſimo ſeptimo; regnavit annos ſeptem, 687 dies quinque & viginti, ad poſteritatis memoriam, non tam honeſtus, quam clarus. Hoc Rege fame graviſſima vexata eſt Hiſpania. Emeritæ pons & mœnia nova diligentia inſtaurata, opus curante urgenteque Sala (ut pervetuſta carmina indicant inter Eugenii Toletani Pontificis epigrammata) novi atque magnificentiſſimi ædificii ſpeciem repræſentabant.

CA-

CAPUT XVIII.

Egica Rex.

ERVIGIUS pridie mortis suæ Egicam generum successorem designavit, proceribus sacramento solutis, quo ipsi obstricti erant, ut nimirum in novi Regis verba jurarent. Inunctionis cæremonia more per hæc tempora usitato, post diem nonum, qui dies Dominicus erat, octavo Kal. Decembris, Luna quartadecima, in Petri & Pauli Prætoriensi æde peracta. Rerum potitus Egica odium in Regem socerum compressum animo, continuo deprompsit. Et fere injuriæ quam beneficii memoria diuturnior est. Itaque regnum de manu à socero acceptum, præclaro videlicet initio, ab ejus vindicta auspicatus, uxorem Cixilonem, ex qua Witiza natus erat, in odium patris repudiavit. Repudii suasor auctorque Wamba, ut nonnulli auctores tradunt, cum pietatis specie veteris odii semina scintillasque foveret ad extremam usque ætatem. De nonnullis proceribus supplicium sumptum: nimirum quorum opera Wambam in fraudem impulsum, atque de rerum culmine dejectum esse constabat. Quod nisi ea vindictæ dulcedine reliquas actiones deformasset, facile cum quovis priorum Regum conferri potuit. Belli & pacis artibus peræque instructus fuit, prudentiæ atque mansuetudinis laude in primis cumulatus. Religionis amplificandæ studio, & superiorum Regum æmulatione provocatus, concilium Toletanum, quintumdecimum haberi curavit, atque perfecit, ab Episcopis sex & sexaginta, ejus seculi anno octogesimo octavo Idibus Maii, in Petri & Pauli Prætoriensi æde. 688 De Sacramenti forma atque vi potissimum suscepta est disputatio: quo Ervigius ante annos aliquot Egicam successorem & regni proceres implicarat, adegeratque viduæ Reginæ, & filiorum ejus præsidium incolumitatemque jurare. Ii cum temporum perturbatione, qua multi tota provincia promiscue bonis eversi sunt, plurima per injuriam occuparent tanquam certo jure possessa: quærebatur an juramenti religione prohiberentur, tum ii qui in-

juriam pertuliſſent res ſuas judicio repe-
tere, tum Rex ſecundum eorum jura &
merita pronunciare. Patrumque ſen-
tentia ſtatutum, jurisjurandi ſanctitatem
haudquaquam ſceleri patrocinari: exol-
vique potius religionem calamitatibus
hominum ſublevandis æquitate ſancien-
da. Præterea Benedicti Pontificis cri-
minationes & maculæ, quibus ſuperioris
concilii acta inuſerat, nova diſputatione
deterſæ. Novoque apologetico Juliani
verbis, Patrum auctoritate ſancitum, nihil
eum videri adverſus Chriſtianam pieta-
tem committere, qui in Deo voluntatem
ex voluntate procedere affirmarit: Chriſ-
tumque Deum ex tribus ſubſtantiis con-
flari; cum ſubſtantiæ nomen in naturæ,
eſſentiæque ſignificatione, uſurpari con-
ſueverit, & abſtractæ voces nempe for-
mas ſignificantes, ſæpe pro concretis
veterum ſcriptorum abuſu ſumantur.
Eam Juliani diſputationem Sergius Ro-
manus Pontifex, Benedicto interea de-
functo, magnis laudibus celebravit, ut
Rodericus Præſul eſt auctor: nobis ali-
quanto liberior viſa eſt, quam ut Julia-
ni modeſtiam erga Romanum Pontifi-
cem, ſummum eccleſiæ rectorem de-
ceret. Et nimirum de ingenii laude,
qui cuiquam concedat rarus eſt, & in
ardore diſputandi modum tenere diffici-
le. Erat enim Julianus eruditionis lau-
de ea ætate celebris, ut ejus libri teſtan-
tur: ac præſertim opus quod Prognoſti-
cum ſeculi venturi nominavit, liberque
De ſex ætatibus: qui libri ad noſtram
ætatem conſervati ſunt, alii injuria tem-
porum deſiderantur. Fuit ex Judæo-
rum ſanguine prognatus, Eugenii tertii
diſcipulus: cum Gudila Archidiacono
Toletano arcta amicitia conjunctus:
Quirici Toletani Præſulis ſucceſſor, in-
genio facili, copioſo, ſuavi: probitatis
opinione ſingulari. Obiit Egica Rege,
octavo Idus Martii, hujus ſeculi anno
690 nonageſimo. Defuncti corpus in Leo-
cadiæ tumulatum: vitæ ſanctitas cæleſ-
tium numero inſeruit faſtiſque, ut Mar-
tyrologia teſtantur. In ejus locum Siſ-
bertus ſucceſſit, homo audax & teme-
rarius, ingenio malo pravoque: qui veſ-
tem Illefonſo Præſuli de cælo dono alla-
tam, & prædeceſſorum religione eatenus
intactam contrectare, eaque indui non
dubitavit. Unde in majora mala præcipita-
vit. Et fere humani animi excæcantur,
cum divina ultio inſequitur, neque aciem
ſuam retundi vult. Itaque vaſto animo
immoderata nimiſque alta cupiens, ac re-
rum novarum ſtudio elatus, in Regis ca-
put, cujus beneficio auctus erat, rebella-
vit perſonæ quam gerebat immemor.
Erat ei conſilium ad facinus aptum, conſi-
lio autem, neque lingua, neque auctori-
tas deerat; appellare, tentare, ſollicita-
re noverat; & cum provincia per eam
ætatem in factiones ſciſſa eſſet, multi ex
nobilitate & plebe in partes attracti; un-
de inteſtini belli materia excitata, exter-
na præterea arma movebantur: utrunque
(ſic credimus) Siſberti ſuaſu. Ter cum
Francis ſigna à Gotthis collata ſunt,
adverſa ſemper fortuna belli. Verum in-
juria temporum neque pugnantium ne-
que cadentium numerus proditus eſt: ac
ne quibus in locis ſit pugnatum. Illud
conſtat, Regis diligentia inteſtini belli,
quod majora mala minabatur, initia com-
preſſa. Siſbertus Regis primum, dein-
de Patrum ſententia anathematis ignomi-
nia notatus, exilioque mulctatus, ac de
gradu dejectus eſt: eorum qui Toletum
juſſu Regis convenientes, numero unus
& ſexaginta in Prætorienſi Petri & Pau-
li, ſexto Nonas Maii, ſalutis anno ſex- 693
centeſimo nonageſimo tertio concilium
Toletanum ſextumdecimum celebra-
runt. In eo conventu Chriſtianæ reli-
gionis formula de ſcripto concepta pro-
mulgataque eſt. In qua ſuperioris con-
cilii auctoritate atque inſtituto, volunta-
tem ex voluntate, ſapientiam ex ſapien-
tia, eſſentiam ex eſſentia in Deo proce-
dere, Chriſtumque ad inferos deſcen-
diſſe expreſſis verbis affirmatur. Ju-
dæi, qui ſyncero animo Chriſtiana ſa-
cra complecterentur, nobilitate atque
vectigalium immunitate donati. Got-
thicæ leges majori diligentia ſunt caſti-
gatæ: præceptumque ut pro Regis, fi-
liorum, nepotumque ejus ſalute, ad om-
nia templa, vota diebus omnibus ſuſci-
piantur: ad certam verborum formam
oratione concepta à Patribus; quod in-
ſtitutum ab hoc initio ſuſceptum in noſ-
tros mores noſtramque ætatem emanaſ-
ſe credimus; paucis in ea oratione ver-
bis commutatis. Cujus deprecationis ea
ſum-

ſumma capita erant: Ut deſideria in eis bona quotidie multiplicentur: adverſantium eorum conamina virtute ſuæ dexteræ (hoc eſt Dei) confringantur: indulgentia eis & gratia à ſua miſericordia conſeratur: ut ſuæ potentiæ deſenſione protecti antiqui hoſtis decipula evadant: & caritate & vitæ longævitate pollentes adire mereantur poſt tranſitum ſidereas manſiones; quæ ſunt omnia verba Patrum. In Sisberti locum Felix Hiſpalenſis Præſul Toletanus eſt factus. Fauſtinus Bracarenſis Epiſcopus Hiſpalim in Felicis locum migravit. Præterea Maximus Emeritenſis, & Vera Tarraconenſis concilio interſuerunt. Cum his Metropolitanis Felix in Fauſtini locum ex Portucalenſi Epiſcopo Bracarenſis Præſul, & alii Patres, tametſi numerus ignoratur, proximo anno Toleti in Leocadiæ templo ſuburbano novum conventum, cujus acta inter concilia Toletana poſtremum occupant locum, agitarunt Novembris ſeptimo die. Galliæ Gotthicæ Epiſcopi venire non potuerunt, peſtis contagione impediti, quæ per hæc tempora graſſabatur: & belli malis implici, cum finitimi Franci in ea Gotthici imperii inclinatione de finibus ſæpe laceſſerent. Actum referente Rege de Judæorum natione ſuppliciis omnibus extirpanda: quam prodendæ Hiſpaniæ atque adverſus Chriſtianorum imperium rebellandi, cum Judæis Africanis conſilia communicaſſe, ex oblato Patribus codicillo Rex conquerebatur: latius opinione diſſeminatum id malum, obſcureque ſerpens manaſſe per univerſam Hiſpaniam, omneſque ejus provincias occupaſſe, neque tamen Pyrenæos montes tranſcendiſſe, in Galliamque penetraſſe. Id opprimi ſuſtentando ac diſſimulando nullo pacto poſſe, neque fas eſſe. Proinde celeriter quid optimum factu foret in re præſenti judicarent. Æternæ ſervituti Judæi omnes Patrum ſententia mancipati, bona publicata, ut animi & corporis cruciatus egeſtatis malum augeret; ſancitumque in poſterum, ut filii eorum ſeptennes à parentibus abſtracti, Chriſtianis hominibus educandi inſtituendique traderentur. Lex præterea promulgata, qua Cixilonis Reginæ, quamvis à Rege repudiatæ, & filiorum Rege ipſo defuncto præſidium continebatur. Eandem Patres ante tres annos in conventu Cæſarauguſtano lege univerſim de Reginis viduis lata ſanxerunt, defuncto Rege ne cujuſquam libidini atque contumeliæ opportuna eſſet, veſte mutata in virginum Deo ſacratarum collegium cooptari. Cixilonis filius Witiza à Rege patre regni conſors renunciatur, cum ſolus ipſe decem annos regnaſſet. Extantque monetæ in Hiſpania patris & filii nominibus percuſſæ: atque ad Tudenſem urbem in amœniſſima valle, malis citreis & ſcatentibus aquis, regii palatii veſtigia atque parietinæ, quod Witiza oblectandi animi cauſſâ extruendum curavit: cum in ea urbe regni ſedem collocaſſet à provido patre, ne videlicet conſortium poteſtatis pacem publicam, ut fieri ſolet, turbaret, ad Calæciæ regnum, quod in Suevorum ditione fuerat, cum poteſtate ablegatus. Unde ad reliquas Gotthico imperio ſubjectas provincias defuncto patre, quinto poſt anno vocatus eſt. Obiit enim Egica Toleti ex morbo, ſalutis anno ſeptingenteſimo primo, menſe Novembri; cujus menſis die quintodecimo, ſeptimodecimo Kalen. Decembris Witiza recepto more Gotthorum Rex inunctus eſt. 701

CAPUT XIX.

Witiza Rex.

WITIZÆ regnum omnibus turpitudinum maculis deformatum fuit, crudelitate immane, præcipua impietate, adversus ecclesiæ leges insigne. Res Hispaniæ peccatis gentis urgentibus ad exitium festinabant. Et inest rebus omnibus quidam velut orbis, ut quemadmodum temporum vices, ita mores hominum & imperia vertantur. Initio quidem cum intelligere videretur, Regum officium esse tueri innocentiam, coercere improbitatem: exules qui à patre fuerant relegati in patriam revocavit; & ut beneficium illustrius esset, honores etiam & magistratus, quibus apud patrem functi fuerant, reposuit. In procerum conventu schedas publicas, quibus delicta continebantur, atque infamiæ notæ non paucis in ea temporum perturbatione inustæ, comburi mandavit. Ab his initiis cum justi & optimi principatus specimen præbuisset, mox omnia in ludibrium vertit; cesserunt prima postremis; ut est difficile in lubrica atque juvenili ætate summam potestatem & rerum omnium licentiam ratione virtuteque frænare. Se ipse primum assentatoribus, quorum magnus in aulis Principum numerus alitur, corrumpendum tradens, in omnes libidines præceps effudit: quas male coercitas, qualiscunque patris reverentia tardaverat. Magno numero concubinas uxorum justarum loco cultuque habuit: lege lata ut id cunctis liceret, tum promiscuo populo & proceribus, tum viris sacratis; quod illi libenter factitabant: ut vitia Principum imitari, genus obsequii ducitur; & propemodum necesse est sensibus hominum placeant, quæ cum turpitudine conjuncta sunt, & vitæ humanæ fructum vitiorum licentia atque improbitate definiunt. Romani Pontificis, cujus auspiciis hactenus religio steterat, & Gotthicæ res auctæ, & bonis omnibus amplificatæ erant, imperium abrogatum. Utraque lex ut communi provinciæ consensu & judicio sanciretur curatum. Ea re Toleti Episcoporum conventus octavus decimus Gunderico ejus urbis Episcopo, est habitus in Petri & Pauli suburbano templo, ubi per ea tempora Benedictinarum virginum domicilium erat. Ejus conventus acta in volumen conciliorum collata non sunt: ne convenit quidem, cum legibus ecclesiasticis essent contraria. Judæis redeundi atque habitandi in Hispania, contra quam antiquis legibus cautum erat, facultas concessa. Conversa ex eo provincia, & malis omnibus fœdata, cum multorum invidiam

vidiam excitasset, eorum qui antiquis legibus stari mallebant, & multi ad Chindasuinthi sobolem spectarent: quod superstite patre cœperat, ut eorum sanguine manus fœdaret, idem sibi rerum potitus faciendum judicavit. Erant ad hanc ætatem superstites duo Chindasuinthi filii, Reccesuinthi Regis fratres, Theodefredus, & Favila. Teodefredus Cordubæ Dux erat, ubi olim palatium extruxit in agro suburbano, sese loci amœnitate oblectandi cupidus: cum regiæ invidiæ declinandæ studio, curia abstinere, atque aula haberet præjudicatum. Favila Dux Cantabriæ erat, & quo tempore Witiza Calæciæ regnum obtinuit, ejus lateri adhærens, cohorti prætoriæ præfectus est: (Gothi Protospatarium vocabant, voce eo seculo nota). Hunc Witiza ut ejus uxore liberius frueretur (sic nonnulli suspicantur) stipite percussum interfecerat, ejus Pelagii patrem, qui deinceps res Hispaniæ collapsas restituere cœpit; & tunc apud Witizam pro patre vicarius Protospatarii honore fungebatur. Verum cum sublato patre se in Cantabriam recepisset, & Julianus Comes, qui Witizæ sororem in matrimonio habebat, in ejus locum substitutus esset, hoc tempore tum in ipsum Pelagium, tum in patruum Theodefredum odium depromptum: quod diu Witiza conceptum animo habuerat. Theodefredum luminibus privandum curavit. Ejus filius Rudericus fuga est elapsus. Ne Pelagium quidem quamvis vestigiis omnibus inquisitum capere potuit: cum Cantabrorum fide munitus esset, & regii furoris vitandi caussa religionis specie Hierosolymam petiisset, ut per manus ducta ejus provinciæ persuasio habet. In Arratia Cantabriæ oppido diu Pelagii & comitis baculi, quibus ex ritu peregrinantium in eo itinere usi sunt, monstrabantur. Eo actionum tenore, cum ad totius vitæ pravitatem crudelitatem adjunxisset, commotos provincialium animos, quia sanari non poterant, frænandi studio, ne res novare cupientibus locus esset ubi factionis vires confirmarent, plerasque urbes tota Hispania mœnibus & munitione nudavit. Paucæ Regis imperium evaserunt: in his Toletum, Legio, Asturica, sive obsequium detrectantes, sive quod earum fidei Witiza res suas credere non dubitaret. Arma quibus reipublicæ salus & præsidium continetur, easdem ob caussas (sic nonnulli tradunt) conflata. Tantis molitionibus honesta species prætendebatur, pacis publicæ conservatio, regnique tranquillitas. Re vera tyranni ubi semel pravitas eorum animos occupavit, ipsa præsidia metuunt: & quos neque pudor à turpitudine, neque metus ab immanitate, neque à temeritate ratio revocat: ii dum propriæ incolumitati studere videntur, majori periculo metuque implicantur. Gundericus Felicis successor Toletanam ecclesiam per hæc tempora gubernabat, præcipua probitatis laude, si satis animi habuisset ad reprimendos regios conatus, improbitatem arte & ratione sanandam: ut sunt multi, qui peccare magis nolint, quam quod satis magnum animum habeant ad scelera vindicanda. Erant præterea prisci moris sacerdotes, qui superiorum temporum memoria sanitatem retinentes, Witizæ actiones probare non poterant: quos omnes Gunderici successor Sinderedus exagitandos atque omni suppliciorum genere vexandos suscepit, Principis obsequio delinitus, temporique serviens. Usque eo ut Oppam Witizæ fratrem (alii filium faciunt) ex Hispalensi ecclesia, cui præfectus erat, Toletum migrare concesserit, unius ecclesiæ duobus gubernacula procurantibus: quod pietas Christiana, & priscæ leges ecclesiæ vetabant. His actionibus, ac totius vitæ perversitati Regis exitus consentaneus fuit; tametsi non una de ejus obitu opinio est. Rodericus Præsul Ruderici ait conjuratione, cum se & factionis studia Romanorum, ad quos excæcato patre, suique periculi metu aufugerat, auxiliis copiisque confirmasset, regno spoliatum, luminibus patris exemplo vindictaque privasse: Cordubamque misisse, ubi vitæ reliquum exegit, æternis tenebris vinculisque mancipatus. Numero tamen & diligentia potiores historici Witizam ex morbo Toleti obiisse affirmant, decimo regni anno, salutis septingentesimo undecimo, gemina prole relicta, 711
Eba & Sisebuto; quorum partes dum plerique sequuntur, resistunt alii, respublica in supremam calamitatem præcipitavit & maximam.

CAPUT XX.

Horum Regum progenies.

RES ipsa hortari videtur, quoniam ex fatali gentis dissidio res Gotthicæ ad exitium per hæc tempora properabant, divisis provinciæ studiis inter Chindasuinthi Regis posteritatem, & Wambæ cognatos, cum utrique se legibus ad regnum niti putarent, utriusque familiæ stemma brevi narratione explicare. Chindasuinthus ex Reciberga uxore hos filios reliquit, Reccesuinthum successorem, Theodefredum, atque Favilam, & filiam unam. Reccesuinthus nullam prolem suscepit, quare procerum suffragio Wambam successorem habuit. Chindasuinthi filia Ardebasto Comiti nupsit; erat is Græcus natione, & Constantinopoli relegatus, cum ingenium industriamque Chindasuintho probasset, ab eo gener est adoptatus. Ex hoc conjugio natus est Ervigius, magnorum motuum origo caussaque, cum Wamba circumvento regnum per fraudem occupare visus esset. Ex Ervigio Rege & Liubigotone uxore nata Cixilo Egicæ Regis, qui Wambæ propinquus erat, uxor. Eo enim conjugio, quoniam utriusque familiæ sanguis miscebatur, pax publica dissidio sublato coitura rursus providebatur. Ex hoc conjugio Witiza natus est, præterea Oppas Hispalensis Præsul atque filia, quæ Juliano Comiti nupsit, ut magni auctores testantur. Witizæ filii fuerunt Eba, & Sisebutus, ut est paulo ante monstratum. Theodefredus alter Chindasuinthi filius ex Ricilone uxore, quæ ex regio Gotthorum sanguine nata erat, Rudericum genuit, Hispaniæ facem & pestem. Ex Favila, qui & ipse Chindasuinthi proles erat, Pelagius is natus est, cujus virtute collapsæ penitus atque profligatæ Christianorum res in Hispania Ruderici temeritate, resurgere ex aliquanto intervallo cœperunt. Ad hunc Hispaniæ Reges nunquam intercisa serie, cum semper aut parentibus filii, aut fratribus fratres successerint, clarissimum genus referunt.

CAPUT XXI.

Ruderici Regis initia.

IS ERAT rerum status in Hispania, quo tempore Rudericus Rex Witizæ filius prætermissis, regnum Gotthorum suscepit procerum suffragio, uti multorum opinio

opinio est: ut neque pace coalescere scissa principum & plebis studia, atque infecta partibus possent, neque bellum desendere sicunde illatum esset. Externis praesidiis nudati, atque vitiorum assuetudine non minus corporibus enervati, quam aegri animis, accubantes in conviviis, cibo atque vino debilitati, emolliti atque corrupti stupris vitam infamem Principum exemplo eruditi plerique è populo transigebant, seditionibus concitandis idonei, inepti externorum hostium armis propulsandis; virtute partum imperium opulentia perdidit, & opulentiae asseclae voluptates. Omnem illum animorum vigorem, quo tantae res bello paceque perfectae erant, vitiorum licentia extinxerat, qua nihil est disciplinae militari exitialius; nihil ut Hispaniae moribus ea aetate corruptius esset, neque ad irritandas illiciendasque immodicas voluptates instructius. Mihi Gotthicum imperium per haec tempora multo maxime miserabile fuisse videtur, cujus virtute cum magna orbis terrarum pars peragrata victoriisque illustrata esset, domi rerum omnium copia atque divitiis redundaret: fuere tamen qui partium studio se atque rempublicam obstinatis animis perditum irent. Tanta vis morbi atque veluti tabes plerosque Gotthorum animos occuparat. Inerant quidem novo Regi magna animi & corporis bona, neque adumbrata solum, sed expressa atque illustria maximarum signa virtutum; corpus laborum patientia duratum: inediae, vigiliae, frigoris atque aestus: animus audax magna petens, liberalitatis laude excellens, atque ingenii ad versandos hominum animos, & magnarum rerum tractationem praecipua dexteritate. Has omnes virtutes cum primum ad regnum accessit ingentibus vitiis exaequavit: injuriarum memoria, libidinis intemperantia, atque actionum imprudentia Witizae propior quam patri majoribusque. Extat numisma Ruderici nomine percussum, expressa facie armati atque ferocis hominis similitudine ex parte una, ex altera his adjunctis verbis IGEDITANIA PIVS. Temporum assentatione, ut arbitror, magis quam quod iis in locis aliquid egerit, unde eo cognomine cohonestari meruit. Palatium à patre Theodesredo prope Cordubam in locis suburbanis aedificatum, ut paulo ante dictum est, novis operibus magnisque molibus exornandum, augendum, muniendumque curavit. Unde tempore consequenti à Mauris Ruderici palatium vocatum est, ut Isidorus Pacensis est auctor certissimus historiae horum temporum scriptor. Pelagium patruelem sanguinis propinquitate conjunctum fortunae similitudo amplius conciliavit. Itaque continuo ad se ab exilio revocatum cohorti praetoriae praefecit: quo magistratu ea tempestate secundum Regem honos supremus & maximus continebatur. Odium quod in Witizam Regem longo tempore hauserat, in ejus filios profundere velle visus est: usque eo ut ignominia ac dedecore quo à Rege afficiebantur provocati, atque majoris mali metu perculsi, curia abstinere atque Hispaniae finibus excedere, tutissimum fore judicantes, in Africae Tingitanae partem illam, quae Gotthorum imperio retinebatur, navigarint. Erat ei provinciae cum potestate Requila Comes praefectus, Juliani Comitis (sic arbitror) vicarius. Praeerat praeterea Julianus ei Hispaniae parti, quae freto Herculeo adjacet, unde brevissimus in Africam trajectus est; ad Consaburonem autem multa gentilitia oppida optinebat: unde Julianus potentia cum quovis Hispaniae principum conferri poterat, Regi ipsi formidabilis esse debuit; atque haec prima fatalis dissidii semina jaciebantur: nam Witizae filii priusquam in Africam trajicerent, rebellandi consilia inter se & cum aliis viris principibus communicarunt, gravissimas injurias conquesti, quibus indies à Rege petebantur; aderant juvenibus Oppae Praesulis studia, qui regio sanguine & multis clientelis potens erat; aderant alii, pars vindictae studio, non paucis spes ex novis rebus petebatur. Haec semina cum dissipari arte atque comprimi debuissent, novo atque exitiali facinore exacerbatis amplius inimicorum voluntatibus aucta atque ad maturitatem perducta sunt; unde male cogitantibus occasio est suppeditata, summum scelus, quod incipere eatenus formidarant honesti specie velandi. Erat in more positum ut principum Hispaniae liberi

in aula regia educarentur. Filii quidem ad custodiam regii corporis, & privata obsequia adhibebantur, inter epulas ministri erant: venantem Regem, quibus per ætatem licebat comitabantur, & ad bellum prosequebantur armati; magnorum Præfectorum & Ducum hæc rudimenta incrementaque erant. Filiæ autem in gynecæo Reginæ ministrabant: ubi Minervæ artes, psallere & saltare, quantum necesse esset fœminis, docebantur. Moris omnis cum ætate gnaræ viris principibus connubio jungebantur. In his Juliani Comitis filia, Cava nomine, in obsequiis Reginæ Egilonæ erat, excellenti formæ dignitate. Hæc aliquando cum æqualibus ludens, corpus cum magna ex parte nudasset, Regis animum forte fortuna clam ex fenestra prospicientis vehementer perculit: atque ita ut rebus omnibus contemptis unam deperiret, ejusque species animo identidem obversaretur. Alebatur in medullis amoris obscœni flamma, atque intima præcordia depascebatur: & frequenti aspectu unde animum invaserat, quotidie magis morbi vis augebatur. Ita opportunitatem nactus, quam neque gratia flectere, neque blanditiis allicere, neque minis & metu frangere potuit, invitam atque reluctantem virginem vitiavit. Regem nimirum aliis flagitiis fœdum libidinis impatientia in præceps egit. Erat Julianus à Rege in Africam eo tempore de rebus magnis legatus. Filia doloris impatientia, atque ignominiæ dedecore in furorem acta, hoc exemplo ad patrem litteras dat: „ Utinam ò utinam, pater, terra „ mihi dehisceret, ne his te litteris interpellare necesse esset, & atroci nuncio „ dolorem tibi sempiternum & luctum „ conciliare. Quanis cum lacrymis & „ singultibus hæc scribam hæ lituræ in„ dicio sunt: sed nisi continuo facio „ non corpus tantum fœdatum esse, sed „ & animum sempiternam concepisse „ maculam suspicaberis. Aut quis nos„ tris malis exitus erit? Quis te inscio „ nostræ ignominiæ & dedecori mede„ tur? An expectabimus dum quod in „ arcano hactenus delitescit, tempus in „ lucem proferat: & dedecus quod modo „ sustinemus in probrum & infamiam ver„ tatur, qua non graviorem morte? Pu„ det scribere quod silere non licet. O „ turpem & miseram vitæ nostræ condi„ tionem. Uno verbo dicam: filia tua, „ tua proles, Gotthorum Regum agna„ ta soboles, à Rege Ruderico, cujus „ custodiæ à te permissa erat, nimirum „ ovis lupo, incredibili & maximo scele„ re violata est. Vos si viri estis, facietis „ ut gaudium quod nostro ex dedecore „ hausit, pestiferum illi sit: neque impune „ nostro sanguini & familiæ illusisse videa„ tur. Hæ litteræ quantum dolorem injecerint patris animo, quivis de suo sensu æstimare potest. Omninò faces subdiderunt ad proditionem maturandam; cujus paulo ante initia jacta erant. Itaque continuo quasi rebus in Africa compositis, redit in Hispaniam: & ut erat audax, versutus, varius, cujuslibet rei simulator, & dissimulator, rerum à se gestarum commemoratione & accommodatis ad tempus officiis, Regis animum amplius devinxisse videbatur; ad omnia jura familiaria & consilia Regis intima, de supremis reipublicæ rebus admittebatur; quæ omnia non tantum ejus meritis, sed etiam amori filiæ dabantur. Dat consilium, ut quoniam immota pax staret in Hispania, Mauri sæpe & Franci de finibus lacessebant: quidquid equorum & armorum reliquum erat, adversus externos hostes in Africam atque Galliam mittendum videri. In quo specie utilitatis providebatur, ut Rex omnibus præsidiis nudatus injuriæ opportunus esset. His rebus ex sententia peractis, fingit uxorem, quam in Africam reliquerat, morbo implicitam esse gravi atque diuturno: nullaque re levari posse, nisi filiæ, quam unice amabat aspectu. Id per litteras, tum ipsam tum domesticos significasse. Necessaria re, & quoniam propediem rediturum pollicebatur, victus Ruderici animus magis quam flexus (& fortassis copia fastidium fecerat) patrem & filiam ex aula dimittit. Malacæ, quæ urbs infero mari alluitur, porta visitur Cava nomine. Ea parte egressam Juliani filiam, navim conscendisse, ducta ab antiquo hominum persuasio habet. Interea Regem ex tantis sceleribus cælo & hominibus invisum ratio ipsa & prudentia deserere videbatur: fatali palatio, quod Toleti erat aperto, ut Rodericus scribit, quod invicti vectes atque æterna ferri robora muniebant, aditumque prohibebant,

bebant, ne reseratum, excidium Hispaniæ afferret: quod in fatis esse vulgo homines, sed & primores gentis persuasum habebant. Rudericus ingentes thesauros suspicatus superiorum Regum providentia in eo palatio servari, & alioqui indagandi curiosus animus, quamvis dissuadentibus atque deterrentibus cunctis ordinibus, seras perfringendas curavit: ut sunt vehementes & invictæ in eo quod semel proposuerunt Regum voluntates. Nulli thesauri reperti. Arca tantum extabat, & in ea linteum, quo explicato insolentes hominum facies atque habitus in eo depictæ apparuerunt cum inscriptione verbis Latinis, quæ Hispaniæ excidium significabant instare ab ea gente quam pictura demonstraret. Mauricis similes vestes atque habitus visi sunt: unde ex Africa tantum malum instare Regi & proceribus qui aderant persuasum est: seraque pœnitentia subiit nullo fructu, magno periculo gentis arcana perscrutatos esse, quæ tanta eatenus religione ab omnium oculis subducta fuerant. Hujus narrationis fidem nonnulli elevant; ex ingenio quisque suo in utramvis partem statuat: nobis neque confirmare argumentis neque refellere animus erat.

CAPUT XXII.

Primus Maurorum adventus in Hispaniam.

Saracenorum arma hac ætate impune toto orbe volitabant. in Arabia exortus ille furor Mahomete Duce, multos primum mortales illusit novæ religionis specie, orientis deinde Solis partes cum occupasset, Australesque regiones pervasisset, usque ad ultimas occidentis Solis oras non longissimo spatio temporis pervenit. Heraclius quidem Imperator Cosroe Persarum Rege devicto, Asiaque domita, nascentem pestem in ipsis incunabulis comprimere arte cupiens, ex Saracenorum nobilitate quatuor millia Romana castra sequi voluit honoris specie: re ut obsidum loco essent, ne novos motus ut cœperant in provinciis concitarent; ii militarem vestem ex Justiniani, quæ adhuc extat, lege poscentes cum repulsam tulissent, addita præterea verborum contumelia, eunucho in ea imperii fæce, fisci præfecto dicente: Quid reliqui est Romano militi quod dari his canibus possit? ea effœminati viri voce irritati, ad suos continuo facto agmine revertuntur, propinquas Romani imperii urbes carpunt: Ægyptum occupant: Persas nuper à Romanis devictos debilitatosque viribus, ipsi integri ferocesque domant, compelluntque Mahometis sacra & Saracenorum nomen suscipere. Syria universa capta: Africa sæpe tentata bellorum eventu vario, successu tandem ipsis prospero. Abimelechi Regis ductu Carthago magna capta eversaque; à Joanne Præfecto prætorii, cum res in ea provincia gereret, repulsi Africæ finibus majori mole bellum parabant. Adversus eorum conatum Joannes supplementum à Leontio Cæsare petiturus Constantinopolim navigat; salutis anno circiter septingentesimo. Romanæ interea legiones tædio longioris moræ, an novarum rerum studio, Tiberium Apsimarum civem Constantinopolitanum Imperatorem salutatum, ad rempublicam capessendam Constantinopolim prosequuntur. Ea ex re Saraceni vacuam Africæ possessionem invadunt, atque occupant: Numidiam & Mauritanias ad Oceanum usque Atlanticum, qua finis est orbis terrarum. Ulit universæ genti præerat Miramamolinus (supremi imperii ea vox erat). Ejus nomine Muza Africam gubernabat, homo natura ferox, vehemens, manu promptus atque animo, consilio bonus. Julianus impetrata à Rege discedendi facultate, ex itinere quidem conjurationis capita adit, singulos appellare, polliceri tabulas novas, opes suas, imparatum Regem docere, præcipua & maxima victoriæ præmia polliceri. Non procul Consaburone mons ostenditur ab incolis Calderinus nomine; ea voce quoniam Arabica lingua proditionis mons significatur, vulgo homines accepta à majoribus opinione persuadent, in eo monte prodendæ Hispaniæ Mauris consilia à Juliano & sociis agitata. Appulsus autem in Africam Muzam extemplo adit, injuria se à Rege violatum

latum conqueritur: Witizæ filios paterni regni hæreditate privatos, inopes, & egentes sine larè familiari vagari: non deesse provincialium studia. Quo in statu res Hispaniæ sint, explicat, venisseque tempus Hispaniæ imperium occupandi, atque adeo totius Europæ, cujus aditu eatenus erant prohibiti; una celeritate opus esse ad præoccupandos factionis adversæ conatus; seque si pauci juvarent non dubitaturum clientum opibus, & quoniam provinciæ aditum utrinque ad fretum obtineret, Ruderici vires tentare, regnum evertere. Oblatam occasionem non despiciebat barbarus. Christiani tantum hominis fidem suspectam habebat. Re ergo cum Miramamolino communicata, modicis primum copiis Hispaniæ vires tentare, Julianique fidem experiri, an verbis facta responderent optimum fore judicavit, cunctator ingenio & latissimæ provinciæ moderatione, multisque ex eo & magnis negotiis implicatus. Centum equites & quadringenti pedites quatuor navibus impositi sunt missi. Iis vicinas freto insulas & littora tentantibus diripientibusque, cum ex voto res succederent, & plerique Hispani ad illos confluerent, denuo agente Juliano, Tariffio Duce qui altero oculo captus erat, cognomine Abenzarca duodecim pugnatorum millia mercatorum navibus, quo res occultior esset, transvecta sunt in Hispaniam. Iis copiis cum Calpe mons primum esset occupatus, Heraclea urbs illi monti imposita Gibraltaris nomen accepit à Tarif & Gebal, quæ vox montem significat, nomine duplicato; ab eodem Duce Tariffæ nomen vicino oppido est factum, ut plerique arbitrantur, cum olim Tartessus diceretur. Hos Juliani & Maurorum conatus celeritate præoccupandos judicans Rudericus, sobrinum suum Sanctium (alii Enecum vocant) continuo obviam misit. Ex eo initio de belli summa omen est factum; ut erat ex colluvione plebis & subitario delectu exercitus conflatus, non vigor corporibus inerat, non ardor animis: lentum & deforme agmen, fluxa arma, segnes equi, impatiens Solis, pulveris, ac tempestatum, nulla disciplina militaris. Itaque cum primum castris collata sunt castra, levibus initio præliis, adverso semper Marte, deinde totis utrinque viribus dimicatum est. Victoria penes Mauros stetit: & Sanctio cadente Gotthorum exercitus partim cæsus, partim fuga dissipatus est. Barbari victoria elati, Bæticæ & Lusitaniæ agros depopulati, non pauca oppida eo tractu, ipsamque urbem Hispalim, ut erat mœnibus & munitione nudata, facile suæ ditionis fecerunt. Incidit hæc prima calamitas in annum ejus seculi tertiumdecimum. 713 Quo anno Sinderedus Præsul Toletanus rerum summæ diffidens, an Ruderici injurias & insolentiam non ferens, relicta Hispania Romam abiit: ubi post aliquot annos Gregorio tertio Pontifice Maximo Lateranensem conventum cum aliis Episcopis habuit. Ecclesiæ Toletanæ præcipui sacerdotes, ne in ea temporum calamitate rectore carerent, Oppa prætermisso, quem legibus repugnantibus constabat ad eum honorum vocatum, Urbanum prisci moris virum, morum sanctitate excellentem, Præsulem crearunt. Fuerat is Toletanæ ecclesiæ Primicerius, seu primus cantor; & quoniam Sinderedo superstite electus est, neque electionem probarunt iis, quorum intererat, à veteribus ut indicio sunt pervetusti codices, ubi eorum Episcoporum nomina continentur, in nullo Præsulum Toletanorum numero ponebatur.

CAPUT XXIII.

Ruderici Regis mors.

TANTIS rebus peractis Tariffius & Julianus Comes in Africam redeunt: novas Saracenorum copias supplementi caussa in Hispaniam mitti Muzam postulant: relictoque apud eum obsidis loco Requila Comite, impetrant multo majorem quam ante equitum ac peditum numerum; atque ita ut cum Ruderico Rege totis viribus confligere non dubitarent. Is enim suarum rerum periculo provocatus & ignominiæ, quæ accepta erat dolendæ cupidita-

te

te inflammatus, ex universa ditione, quorum ætas idonea erat, ad signa magnis propositis suppliciis nisi parerent, vocavit. Ea denunciatione numerosa hominum multitudo convenit; qui minimum supra centum millia hominum fuisse ajunt. Verum ex diutino otio ad bella suscipienda, ut vulgus consuevit alacri ac prompto animo, molli ac minimè resistente ad calamitates perferendas. Et erant plerique inermes, fundis tantum & sudibus armati. Cum hoc exercitu Rex in Bæticam profectus, hostemque nactus ad Cæsarianum in planicie, quam Lethes amnis interfluit, castra locavit. Ardebat uterque exercitus pugnandi cupiditate. Mauri tot victoriis & proximo belli successu elati: Gotthi pro salute & libertate, patria, liberis, conjugibus, vitam discrimini offerre non dubitabant. Tametsi plerosque mœstum silentium tenebat, & tacita divinatione occupati videbantur, qualis jam præsagientibus animis imminentis mali esse solet. Regem curis anxium ac solicitudine, ostenta insomniaque perterruisse memorantur. Octo continuis diebus iisdem vestigiis dimicatum est: septem, levibus præliis, ut arbitror, cum utrique quantum virtutis in hoste esset, quantum in suis experiri cuperent; priusquam totius certaminis aleam subire necesse esset. Die octavo, qui dies Dominicus erat, Xavelis Arabum mensis nono die, tertio Idus Novembris, ipse Martini festo die, uti ex Aluendensi Chronico col-
714 ligimus, atque salutis anno septingentesimo quartodecimo, totis utrinque viribus & copiis pugnatum est; utræque acies pro castris ad pugnam instructæ. Rex curru eburneo sublimis, & intertexta auro veste conspicuus, ut erat Gotthorum Regum mos pugnam invadere, priusquam ad manus deventum esset, hanc ad suos orationem habuit: „ Lætor milites venisse tempus vindicandi „ injurias, religionem expiandi adversus hominum genus cælo æque & hominibus invisum. Quæ enim illis est „ caussa pugnandi, nisi ut vobis, liberis, conjugibus, & patriæ æternam servitutem imponant, Dei immortalis „ templa diri piant evertantque? quod „ in aliis provinciis & Hispaniæ parte „ fecerunt, & quorum ruentium fragor & rudera pene in oculis at„ que auribus vestris versantur. Sentiant hactenus cum eunuchis bellum gessisse, nunc cum invicto Gotthorum sanguine. Superiori anno minima virium parte cum hoste pugnavimus; eo successu elati (Deus illis „ mentem eripuit) eo penetrarunt unde receptus esset nullus: quo nimirum tot nefaria scelera suo suorumque „ sanguine luerent; sic speramus auguramurque. Mauris antea bellum inferebamus in Africa, Francos à finibus repellebamus: nunc in sedibus nostris propulsamus illatum; proh facinus nefasque, vel ipsa morte procurandum; hæ sunt humanarum rerum „ vices. Quod nisi victoriæ spes esset ut „ exploratum habemus, vindictæ certa studium debet stimulari, tot cognatis & necessariis in acie trucidatis; tanta agrorum & oppidorum cum nostra ignominia vastitate. Quod mearum fuit partium exercitum comparavi, quem planicies vix capit, commeatus „ providi, locum idoneum elegi, Ducibus munia distribui, subsidiis aciem firmavi: alia præterea arcano comparata ad salutem, quæ nunc sileri satius „ est; in ipsa pugna nihil me reliqui ad victoriam fecisse sentietis. Cætera in vestra potestate sunt, audete modo „ vincere, plenique humana divinaque „ spe in hostes irruite, memores patriæ avitæque virtutis, memores Gotthorum sanguinis, memores religionis „ Christianæ, cujus auspiciis militamus. Econtrario Tariffius certus copiam pugnandi facere, postquam copias in aciem produxerat, hanc summam orationis habuit: „ Terrarum finis Oceanus hinc al„ luit, ex ea parte claudit Mediterraneum mare: non de gloria, sed de „ salute pugnandum est; nullus receptui „ locus, dextris atque virtute fidendum. „ Hic dies aut Europæ imperium dabit, „ aut vitam cunctis eripiet. In morte „ securitas erit, in victoria gaudium; „ ignominiosa vita nihil turpius; sed „ Asiæ domitores atque Africæ, ad subigendam Hispaniam non meo magis „ ductu, quam vestra sponte profecti „ inveteratæ virtutis meminisse debetis; „ non Africæ solitudines & tescua, sed „ opima Europæ spolia offeruntur: nam „ quis

CAPUT XXIV.

Christiani in Asturès proficiscuntur.

ROMANAM ecclesiam Constantinus Pontifex obtinebat, Orientis imperium Anastasius cognomento Artemius, Francorum Rex Childebertus eo nomine tertius erat, quo tempore planctu tumultuque universa Hispania repleta erat, non præsentis tantum dolore mali, sed etiam futuri temporis metu: nec ullum calamitatis genus deerat, cum per omnes ordines ætatesque victoris crudelitas & licentia debaccharetur. Magna pars eorum qui ex ærumnoso illo prælio mortem evadere potuerunt, Astigim petierunt, urbem neque remotam locis, & ea ætate civium frequentia, & mœnium munitione validam. Cum iis cives confusi, atque inter se hortantes sui capitis periculo universæ gentis incolumitatem redimere, excidium avertere, illatas si possent injurias vindicare: cum victore, qui vestigiis omnibus Gotthorum reliquias persequebatur, rursus dimicare non dubitarunt. Eadem prælii fortuna fuit; rursus Gotthi à Mauris cæsi fugatique sunt; qui cladi superfuerunt in varia loca dilapsi; urbs omni præsidio nudata, atque in victoris redacta potestatem à Mauris eversa est. Juliani deinde Comitis consilio & hortatu, copiæ bifariam divisæ: pars Maguedo Duce, qui Christiana olim sacra, quibus erat imbutus abjurarat, Cordubam petiit; & quoniam nobilissimi ejus urbis cives commune periculum veriti Toletum aufugerant, haud ægerrime expugnata est, pastoris cujusdam ductu, qui aditum qua facillime penetraretur in mœnium ea parte monstravit, quæ ponti conjuncta est, silentio noctis, custodiisque interfectis. Urbis Præfectus templi munitione, cui D. Georgio nomen fuit, defensus tribus mensibus obsidionem toleravit; deinde è fuga retractus in Maurorum potestatem venit; socii per vim expugnato templo ad unum interfecti sunt. Cum copiarum parte alia Tariffius reliquam Bæticam incendiis & direptionibus vastabat. Prope Giennium, ut Rodericus est auctor, ut res habet regionibus aliquanto remota, Mentesa vi capta soloque æquata est. Malacam, Eliberrim, Granatam præsidiis occupavit. Murciæ Præfectus, quæ urbs ea tempestate Oreola vocabatur (sic ajunt) homo militaris & sagax, cum à Mauris acie victus esset, fœminis in veste virili per muros urbis dispositis cum magnæ multitudinis speciem præbuisset: ad honestas conditiones victores Mauros adduxit, priusquam urbis deditionem faceret. Judæi Mauris confusi, Cordubam, Granatamque habitandas susceperunt: Christiani cives alio atque alio dilapsi. Toletum reliqua erat in Hispaniæ umbilico posita, situ inexpugnabilis: unde Urbanus ejus urbis Præsul in ea rerum inclinatione, haud satis loci munitione confisus abierat in Astures, sacrasque sanctorum reliquias, ne hostibus nominis Christiani ludibrio essent, secum asportarat: nominatim vestem Illefonso Præsuli de cælo allatam, arcamque reliquiis sacris refertam, quæ variis jactata casibus Hierosolymam delata Toleti constiterat: libros præterea sacros, ac sanctorum virorum ingenii monimenta Isidori, Illefonsi, Juliani, ne vi flammæ cuncta vastantis perirent, auro & gemmis pretiosiores thesauri. Urbani iter Pelagius prosequutus est præsidii caussa, quod à magnis auctoribus affirmatum invenio. Cælestes thesauri in extrema Hispania, ut tutiores essent ab injuria, in subterraneo specu conditi, octo millibus passuum ab eo loco ubi postmodum Ovetum urbs ædificata est; ab ea re loco Montis sacri nomen factum, ductaque ab antiquo consuetudine à vicinis populis, qui religionis ergo quotannis, die præsertim Magdalenæ memoria sacro frequentes conveniunt, præcipua & magna veneratione colitur. Urbani & Pelagii exemplo provocati plerique cives, & in his optimus quisque ac nobilissimus ut longissime à belli discrimine essent, seque & suos ad meliora tempora servarent, urbem deseruerunt. Vacuam civitatem Gotthici sedem imperii, Mauri ex variis partibus, ubi res prospere fluebant, ad obsidionem convenientes,

Tariffio Duce haud ægerrime redegerunt in potestatem. Tametsi de ejus expugnatione non una fertur opinio. Rodericus Judæos ait, qui in urbe perstiterant belli spectatores sine discrimine rerum suarum, sive vincerent, sive victi essent Hispani, præterea odio Christiani nominis, continuo victori portas aperuisse: atque quod Granatæ & Cordubæ factum erat, Judæos & Mauros in commune habitandam suscepisse. Tudensis munitione ait, consisos cives, tametsi exiguo numero fractique animis erant, menses aliquot obsidionem tolerasse, ac tandem Dominico Palmarum die, quo die Christi à Judæis cruciati memoria recurrit, Christianis ad Leocadiæ suburbanum templum de more supplicationem agentibus, hostes à Judæis aditu monstrato in urbem admissos, cives ad unum occisos, aut in captivitatem redactos. In rebus tam incertis in alterutram partem certo pronunciare temerarium esset: ipse eorum opinionibus accedo, qui post diuturnam obsidionem, urbem à civibus deditam affirmarunt, his conditionibus: Qui vellent ex urbe discedere sine fraude res suas efferrent: qui manere, patriæ religionis libertatem retinerent, septemque ea de caussa ex Christiano ritu sacrata in urbe templa: Justæ, Torquati, Lucæ, Marci, Eulaliæ, Sebastiani, & Mariæ Virginis suburbanum. Vectigalia penderent, quæ Gotthorum Regibus consueverant, nova imperandi sublata Mauris potestate. Suis legibus viverent, & qui jura dicerent juxta eas ex ipsorum numero judices darentur. Per hunc modum Toletum à Mauris occupata est, reliquæ Hispaniæ urbes eadem belli flamma carpebantur; cives, quo quemque metus agebat, in varias partes dissipabantur. Legio cum annonæ difficultate laboraret, fame compulsa est deditionem facere. Caraca in Carpetanis capta; in Celtiberis oppido quod nostra ætate Medina Celina vocatur, olim Segontia ut Rodericus est auctor, ex lapide smaragdo, ut ego interpretor viridi marmore portentosæ magnitudinis & pretii mensa reperta: unde oppido Medinæ Talmeidæ, quod nomen mensæ urbem significat, appellatio facta. In Vaccæis Amaia fame, quæ indies major invalescebat, coacta imperata facere. Urbis hujus spolia præteritam opulentiam vicere; multi enim ejus munitione confisi eo se & opes omnes suas contulerant. Is tractus ea tempestate Campi Gotthorum vocabatur, unde Camporum appellatio ei Hispaniæ parti facta ad nostram ætatem manavit. In Calæcia Asturica incensa eversaque, muris structuræ firmissimæ stantibus. In Asturibus Gegio oppidum, terrestri marinoque situ firmissimum in Maurorum potestatem venit. Militaria præsidia locis competentibus disposita: ne se commovendi novique imperii jugum excutiendi provincialibus esset facultas. Tantis totius Hispaniæ spoliis Maurorum agmen grave, Tariffio Duce, quo Imperatore tantas victorias pepererat, Toletum ut tantorum laborum aliquis per otium fructus esset, atque inde velut ex arce in reliquas Hispaniæ partes despicerent, reductum est, ejus seculi anno quintodecimo. Quo anno 715
invenio præterea Narbonem in Gallia à Mauris fuisse occupatam; variæ videlicet manus ex Africa ad famam rei bene gestæ examinum instar sese in varias imperii Gotthici partes infundebant. Provinciales, pars fuga dissipati, pars metu perculsi, juvandæ patriæ consilia haud satis explicabant; nulla manus numero aut viribus insignis coibat: urbes tantum singulæ rebus suis privatim consulentes Præfectos creabant: penes quos cum bello paceque suprema rerum omnium potestas esset, nullius imperium respicerent, à quibusdam historicis Reges nuncupantur.

CAPUT XXV.

Muza venit in Hispaniam.

HAEC in Hispania: ex Africa autem nunciabatur Muzam variis cogitationum fluctibus æstuare; gaudebat nobilissimam provinciam subjugatam, Maurorum imperium in Europam propagatum; dolebat sua cessatione factum ut expu-

expugnatæ Hiſpaniæ non præda modo, ſed & laus ad Tariffium pertineret. Itaque avaritia æque atque invidia agitatus peſſimis conſultoribus bello paceque, trajicit in Hiſpaniam recenti Maurorum manu ſtipatus, in qua duodecim armatorum millia fuiſſe ajunt: exiguus videlicet numerus tantis molitionibus impar, niſi rebus omnibus oppreſſi eſſent, afflictique Hiſpani; nam quod rebus perditis accidit, conſilium ab omnibus dabatur defendendæ patriæ, periculum ſumere ſinguli recuſabant. Cum Duce ratio belli mutata. Erant qui ſuaderent, ut junctis cum Tariffio viribus, reliquas urbes peterent, quæ Mauricum jugum nondum ſuſceperant. Vicit ſententia eorum, qui cum Chriſtiani eſſent, tempori potius quam religioni ſervientes, ad reliqua perficienda Muzæ ſuam operam pollicebantur: auctoreſque erant, ut ſuis viribus peculiarique exercitu vicinas urbes ſubjugaret; qui curſus barbaro ad laudem certior videbatur. Affuit præterea Julianus Comes, an noui Ducis promerendi ſtudio, & liberalioris militiæ ſpe, an Tariffii odio incertum: & ſolent patriæ proditores, ut ſunt ingenio turbulento & inconſtanti, minori gratia primum eſſe, deinde odio propter ſceleris memoriam, & quia tanquam creditores aſpiciuntur. Algezira ubi barbarorum copiæ expoſitæ erant, Aſſidoniam primum itum eſt; cives aliquandiu obſidionem tolerarunt, ſuaque virtute, & urbis munitione confiſi, non ſemel irruptione pugnarunt: ad extremum vi expugnati. Carmona deinde Bæticæ quondam firmiſſima urbs, eodem belli impetu tentata. Barbarus diebus aliquot multis laboribus fruſtra conſumptis, Juliani arte deluſam civitatem cepit, cum defectione ille à Mauris, pugnaque ſimulata, intra mœnia eſſet admiſſus, ea porta, cui olim à Corduba nomen fuit. Raſis Arabs poſtquam Muza & Tariffius Toleti congreſſi ſunt, hæc contigiſſe tradit: & Juliani Comitis milites, ait, haudquaquam ſimulatione fugæ, ſed mercatorum ſpecie arma Carmonam intuliſſe, ea quibus capta eſt. Nos his rebus commemorandis Roderici Præſulis auctoritatem ſequebamur. Hiſpalis, quo ſe Gotthorum numeroſa multitudo contulerat, cum ingruentem barbarorum vim repellere non ſperarent, civibus occulte fuga elapſis denuo eſt capta. Judæis, qui remanſerant, ut cum Arabibus confuſi eam domicilio obtinerent, tradita à victore eſt. Eadem fortuna fuit Pacis Juliæ in Luſitaniæ finibus ſitæ, quo cives Hiſpalenſes ſe contulerant. Cæterum vi an deditione barbarorum armis ceſſerit, incertum: niſi quod ſatis conſtat magnam Chriſtianorum multitudinem diu in ea urbe poſt hanc calamitatem vixiſſe. Non procul iis locis Emerita erat, Romanorum olim colonia, ea tempeſtate inter Luſitaniæ urbes nobiliſſima, antiquæque amplitudinis & majeſtatis haud obſcura veſtigia retinens; tametſi multis bellorum injuriis deformata erat, ac poſtremo in eo prælio, quo Ruderico Duce Hiſpaniæ fortunæ omnes everſæ ſunt, multi cives perierant in acie; qua calamitate haudquaquam qui ſupererant animis fracti advenienti hoſti obviam proceſſere; tumultus perſimilis pugna fuit, multique utrinque ceciderunt, ac Emeritenſes tandem cum numero vincerentur, & rebus omnibus inferiores eſſent, intra mœnia compulſi. Tum Muza quatuor tantum comitibus ſtipatus, antiquiſſimæ urbis ſitum & majeſtatem oculis contemplatus, dixiſſe fertur: Ex toto orbe ad hanc urbem ſundandam homines conſpiraſſe arbitror, felicem qui ejus imperio potiretur. Ea cupiditate inflammato amplius animo anxiuſque, diligenter urbis expugnandæ rationes conſiderans, forte animadvertit lapicidinam veterem urbi conjunctam, ob depreſſionem loci inſidiis parandis fore opportunam. In eum ergo locum de nocte equitatus partem immittit, cives denuo prælii fortunam tentaturos haud inani conjectura reputans. Id cum ſequenti luce eſſet factum, obſeſſi irruptione facta in inſidias præcipitantes, à fronteque & à tergo ab hoſtibus circumventi, multis cadentibus, reliqui facto cuneo ægregieque propugnantes vix in urbem evaſerunt. Ea clade audacia caſtigata, pugna abſtinere conſilium fuit, atque urbis tantum mœnibus & munitione hoſtium vim propulſare. Obſidio ducebatur: Muzaque quietis impatiens, opera omnia comparabat, quæcunque expugnandis urbibus idonea ea tempeſtate habebantur; ligneæ turres extructæ, vineæ.

vineæque, quibus tecti milites muro succedentes lapidum compages dolabris distrahere, atque in urbem aditum patefacere moliebantur. Obsessi locis omnibus adesse, hostiumque conatus virtute ac diligentia eludere. Erant numero imminuti cives, & commeatus angustia cœperant laborare; ergo necessario de deditione agunt, iis tamen conditionibus quas victor Muza, ut erat vasto animo repudiavit. Re infecta legati in urbem redeuntes unam salutis spem in Ducis ætate gravi atque affecta collocare: vix supervicturum omnibus sermonibus prædicare quousque urbs esset expugnata. Barbarus re intellecta, barbam & comam infecit. Legati rursus de eadem re facta ipsum conveniendi potestate perculsi animis, & miraculum interpretati effecerunt, cives uti serio de deditione facienda cogitarent, ei homini qui naturæ etiam leges superasse videretur. Deditionis conditiones fuerunt. Ut civium, qui in acie ceciderant, aut in obsidione defuncti erant, bona victori cederent. Ecclesiarum reditus, & sacrorum instrumenta ex auro & argento occuparet. Qui manere in urbe vellent, res suas retinerent: qui discedere, iis quocunque vellent migrandi facultas esset. De tempore quo Emerita barbaris cessit, non satis constat. Rodericus Præsul intra eundem mensem ait, quo Muza venit in Hispaniam: eodem an sequenti anno non explicat. Et constat Pacis Juliæ atque Ilipulæ cives novum imperium nondum satis firmatum everti posse cogitantes, correptis armis Hispalim occupasse, Maurorum præsidio magna ex parte cæso. Intempestiva audacia exitio fuit, maloque coacti sunt jugum impositum perferre. Abdalasisius Muzæ filius, patris iter prosecutus venerat in Hispaniam. Is per otium aliquando cum patre expostulans, quod ejus indulgentia nihil ea ætate suoque animo dignum gessisset, facile impetravit, ut valida Maurorum manu attributa, virtutis specimen daret. In Valentiæ fines irruerat, ibique cum ejus tractus incolis prospere acie pugnarat. Valentiam, Dianium, Alicantium, Orihuelam, atque Ortam, iis in locis ceperat civium deditione ea lege: Ut à templorum sanctitate abstineret, & religionis Christianæ cultus deinde nemini fraudi esset. Res suas cuncti retinerent vectigali repræsentato: quod magna moderatione imperabatur. His rebus peractis, hujus seculi anno sextodecimo, 716
Hispalim petens brevi eam urbem in potestatem redegit, cæsis omnibus quicunque superioris rebellionis & cædis auctores extiterant. Eodem animi ardore Ilipula capta, ubi magna strages hominum fuit: fortassis etiam ut magnitudo supplicii terreret alios, solo æquata: nam ex valida urbe nostra ætate exiguum oppidum evasit Pennafloris nomine Cordubam inter & Hispalim. Rasis Arabs Emeritæ præsidium cæsum ait, Hispalensesque cum Pacis Iuliæ & Ilipulæ civibus conspirasse. Emerita Toletum Muza abiit. Tariffius advenienti ultra Elboram in Carpetanis processit obviam honoris gratia. Ad Tietarem amnem, qui Aragnueli agros interfluit, congressi sunt, magna utrinque lætitiæ significatione; tametsi animis aversi penitus erant. Muzam invidia stimulabat: Tariffium metus amittendæ potestatis. Accusabat enim Muza, quod bello gerendo ejus præceptis haudquaquam obtemperasset; fortunæ temeritate potius quam pugnandi scientia, atque ex militari disciplina vicisse. Verum hæc apud vulgus non probabat, audacia consilia ex eventu æstimare solitum. Inter has contentiones ubi Toletum ventum est, ad rationes Tariffius compulsus, eorum quæ in bello expensa, quæque victoriæ cursu capta erant; quam ille sive injuriam sive acerbitatem dissimulanter ferendo, accommodatisque ad tempus officiis, senis animum lenire satagebat. Omnino utrinque conciliatis animis Cæsaraugustam petierunt, eamque urbem armis virisque potentem ceperunt; denique multis urbibus potiti in Celtiberia, atque Carpetanis, ac plerisque exercitu incruento, universa ferme Hispania domita Maurorum armis videbatur, non toto triennio evoluto, ex quo Maurorum exercitus primum ex Africa venit: res miraculo comparanda; nam interiora regionis adiri non poterant nisi magna difficultate. Juga montium, densæ sylvæ, innacessæque rupes, plerasque Hispaniæ partes sepiunt. Ulit Miramamolinus tantis victoriis nunciatis, quas ne discordia Ducum

cum labefactaret verebatur, utrinque ad se venire jussit. Muza discedendi certus, & ne se absente turbaretur provincia, consensu procerum, quorum consilio uti voluit, Abdalasisium filium, cujus ea virtutis documenta recenti memoria extabant, pro substituit Hispaniæ moderatorem. Cuncti ordines in ejus verba jurare adacti. Ipse & Tarissius antea magni atque clari, nunc tantis rebus peractis majores atque clariores, ut erat imperatum in Africam navigarunt, eos thesauros prædamque omne genus exportantes, quos Gotthorum potentia tam longo tempore congesserat.

CAPUT XXVI.

De annis Arabum.

CUM imperio mores provinciæ, leges, institutaque mutata. Omnia colligere longum esset: quod præsentis loci est & ad cognoscendam consequentium temporum historiam confert, annorum ratione antiquata, qua vulgo Hispani utebantur in actionum formulis, publicis tabulis, historiaque conscribenda, à Christi ortu, aut Era Cæsaris ducto principio numerandi: nova fere invecta est, qua gens Maurica utitur, quamlate per orbem terrarum fusa est. Mahumetes pravæ superstitionis conditor felicibus armis, Heraclii Imperatoris ignavia, Damasci, quæ Syriæ urbs nobilissima est, imperium gentis arripuit, regiaque insignia desumpsit; quo major esset auctoritas, leges quasi cælo delatas numinisque instinctu inflatuque acceptas subditis populis promulgavit. Nihil in speciem fallacius est, quam prava religio, ubi divinum numen sceleribus prætenditur: nihilque potentius ad impellendum in fraudem multitudinis animos. Ab hoc tempore Mauri annos computant Egiræ, quod Arabibus nomen expeditionem significat. Quo id salutis anno contigerit auctores variant, neque in colligendo consequentium annorum numero opinionibus conveniunt. Pudenda historiæ, atque antiquitatis ignoratio. Nobis è tantis tenebris lumen veritatis eruere difficile erit; conabimur tamen quantum ingenio & diligentia consequi poterimus: pauloque altius disputationem omnem ordiemur. Annum Sol ambitu facit Zodiaci signa percurrens diebus trecentis sexaginta quinque & quadrante; mensem Luna auctu senio labore describit, idem spatium circumagens diebus viginti novem, horis duodecim. Tempus in annos tribuere receptum est omnium gentium more, annum in menses; unde universa difficultas existit, quoniam Lunæ & Solis conversiones multum inter se discrepantes exæquare dierum numero promptum non est, quamvis multis ingeniis & temporibus in ea inquisitione consumptis. Annum antiquissimi Romani ad Solis numerum, lationesque accommodarunt, varia inconstantique ratione in decem menses explicatum: è quibus sex tricenûm essent dierum, quatuor tricenis & singulis complerentur, Martius, Majus, Quintilis, October; totus annus diebus quatuor & trecentis descriptus erat. Principium, mensis Martius, uti aliorum mensium nomina indicio sunt, Quintilis, Sextilis consequentium. Rudi seculo ingeniisque nulla eruditione expolitis in quæ incommoda incurreretur non considerabant, æstatis ferias in hyemem verti, veris in autumnum, quæ maxima perturbatio est. Arabes unde gens Mahumetana hausit, annis describendis ad Lunæ tantum conversiones respexerunt, duodecies per signa Zodiaci circumactæ: unde duodecim menses conflati, sex dierum viginti novem, triginta sex alii; universus annus diebus trecentis quinquaginta quatuor descriptus. Quod institutum inter Romanos Reges Numma Pompilius imitatus est, ad antiquam anni rationem quinquaginta diebus adjectis, geminoque mense, Januario atque Februario. Sed eveniebat longiori quidem quam antea tempore, certissimo tamen, ut frigus æstivis mensibus, calor hyemalibus proveniret. In quod incommodum ut gens Maurica incurrat necesse est, antiquo rudique instituto ad hanc ætatem mordicus retento. Nam cæteris cura fuit, omnisque labor, Lunæ Solisque conversiones exæquato dierum numero

mero inter ipsas comparare: unde omnis inconstantia varietasque corrigeretur, magno ingeniorum labore, successu impari. Græci octavo quoque anno evoluto dies nonaginta, in tres menses tributos effluere sinebant. Idem eorum exemplo fecere posteriores Romani, paucis tantummodo commutatis. Hebræi & Ægyptii uti erant cælestium rerum omnium præ cæteris cognitione præstantes, hanc speciem emendationis quam Intercalationem Latini vocarunt, prudentius excogitarunt, annis novendecim, quo spatio omnis Lunæ conversionis varietas consumitur, septem menses certis intervallis intercalantes. Julius Cæsar Romana republica oppressa ad aliquam suæ providentiæ partem pertinere judicavit temporum rationem, quæ nimium inter Romanos perturbata erat, acriori studio emendare. Sosigenes mathematicus rerum cælestium peritissimus, Marcus Fabius scriba rerum Romanarum in consilium adhibiti; iis adjutoribus annus quidem ad Solis numerum trecentis sexaginta quinque diebus & quadrante descriptus est: eoque singulis quatuor annis dies unus consumitur ad sextum Kalend. Martii, quem ob id Bissextum nominarunt. Lunæ ratio atque inconstantia omnis Aureo numero comprehensa est: quem ab unitate procedentem usque ad novendecim Kalendario Romano adjecerunt, decem & novem annis septem Lunas Ægyptiorum instituto intercalantes. Ratio tunc commodissima visa est ut certus temporum status perseveraret: sed progressu temporis ob quasdam minutias non satis describenda anni ratione consideratas, deprehensum neutram rationem cum Solis numero convenire. Itaque gens Christiana, quæ ex Julii imitatione quo ad stativas quidem ferias solarem, quo ad conceptivas autem lunarem annum sequebatur, se multum à proposito aberrare deprehendit; neque anni initium in idem tempus incidere, neque Aureo numero, qua caussa institutus erat, Lunæ exortum designari deprehendique. Eoque Gregorius. XIII. Pont. Max. salutis anno millesimo quingentesimo octogesimo secundo, quo tempore hæc commentabamur, utrunque errorem correxit, Aureo numero expuncto detractoque è Kalendario, atque in ejus locum majori numero substituto, quem Epactas nominavit. Præterea ex mense Octobri ineunte decem dies detracti eo quidem anno sunt: quo anni solaris initium ad competentem à veteribusque descriptam sedem revocaretur; quam ne deinceps mutaret Bissexti intercalatione certis intervallis omittenda prudenter excogitatum, atque provisum. Verum de iis rebus subtilior accuratiorque disputatio ad astrologos ableganda est; quod præsentis loci, atque ex usu historiæ fore putamus, annum Mauri, ut paulo ante dictum est, undecim diebus & quadrante nostro anno minorem faciunt: quod plerique scriptores non considerantes ejus computationis initium, non uno loco designarunt, ab anno salutis quingentesimo nonagesimo secundo usque ad annum sexcentesimum vigesimum septimum mirabili ac pudenda varietate inerrantes. Cujus discrepantiæ eam extitisse caussam arbitror: quod aliis atque aliis temporibus annos Arabum cognoscentes, neque considerantes eos annos minores nostris esse, retro conversa ratione diversa numerandi principia designarunt posteriores priora. Nobis in tanta varietate, quid potissimum sequeremur in ambiguo diu fuit. Id tamen verisimile maxime videtur, Arabum computationem inchoandam esse salutis anno sexcentesimo vigesimo secundo, Idibus Julii, die Jovis, uti Annales Toletani testantur ante annos trecentos confecti. Quod re cum Judæis & Mauris deinde communicata libello dicato, certa ratione convicimus. Consentiunt lapidum inscriptiones, & incorrupta vetustatis monimenta. Quamvis Roderico Præsule, & Isidoro Pacensi discrepantibus, atque ejus computationis initium salutis anno sexcentesimo octavodecimo designantibus, hoc est, septimo Heraclii Imperatoris anno: plerisque in quo major perversio, est, atque confusio, utriusque nationis annos exæquantibus, quod fieri non debuit.

CA-

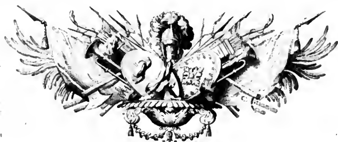
CAPUT XXVII.

Abdalasii res gestæ.

COMMENDATAM à patre provinciam Abdalasisius prudenter gessit. Ex Africa novi imperii stabiliendi studio multi à victoribus evocati, ut latissimam provinciam bellorum injuria incolis vastatam domicilio obtinerent. Iis agri sedesque ad habitandum datæ. Hispalis delecta Maurici imperii sedes, atque firmissima arx, unde universæ provinciæ jura dabantur. Egilonam Ruderici Regis uxorem captivam, tanquam belli jure ad eum pertineret, Dux Maurus evocavit. Erat ætas idonea, formæque & actionum dignitas singularis. Ipse ergo barbarus aspectu continuo captus, blandis verbis, num valeret, rogavit. Illa dolore recrudescente, atque ex superioris fortunæ memoria animo exulcerata, lacrymis manantibus, debilitataque voce: „ Quid „ de me, inquit, scire cupis, cujus ca„ lamitatis fama totum orbem terrarum „ pervasit, eo acerbioris, quo cunctis „ nationibus est testata? Felix paulo „ ante Regina, imperii fines ultra His„ paniam proferebam: nunc summa „ iniquitate fortunæ rebus omnibus spo„ liata, in numero captivorum sum, „ eo graviori casu dejecta, quo eram „ in sublimiori fastigio collocata; pror„ sus ut Hispani suarum calamitatum „ obliti, meam unius vicem gemitu „ & lacrymis prosequantur, gravio„ remque malis omnibus ducant. Tu „ si ut generosos animos decet, Re„ gum calamitate tangeris, in hac tua „ felicitate gaude venisse tempus cum „ regio sanguini benefacere possis. „ Mihi nullum majus dare beneficium „ potes, quam si pudicitiam nostram, „ hoc est, Reginæ atque matronæ, ut „ magnanimi Duces solent, tuearis: ne„ que permiseris nostram fortunam cui„ quam ludibrio esse. Alioqui tua sum: „ de captiva quodcunque fert animus „ statuas. Ego si minus rebus, quoniam „ res ita tulerunt, perpetua certe bene„ ficii memoria, tuæ voluntati obsequi, „ tibique gratificari nunquam desistam. Reginæ oratione barbari animus amplius captus est, atque adeo ut officiis omnibus & blandimentis delinitam, sibi eam connubio jungere non dubitarit. Pactam Christianæ religionis cultum & libertatem in præcipuo dum vixit honore habuit. Erat enim forma insignis, & florentissima ætas, eaque prudentia, ut ejus auspiciis rempublicam regeret, consilio, ut major auctoritas esset, regiam coronam imponeret capiti suo. In Antequeræ agro, qua parte Malacæ fines attingit, mons surgit Abdalasisii nomine, fortassis appellatione à Mauro Principe mutuata; quemadmodum nonnulli suspicantur, à Maguedo Arabum Duce, Almagueris appellationem factam, oppido ditionis militum Divi Jacobi. Caussam explicant, vicinum fontem extitisse, cujus ille aqua, quæ Arabum lingua Alma dicitur, libenter utebatur. Nec dubium est cum rebus pleraque oppidorum, montium, fluminum, fontium mutata nomina, magnamque inductam veteris memoriæ confusionem; novas urbes condendi, aut veteres suis nominibus appellandi gloriam Duces barbari quærebant. Quid Juliano Comiti acciderit clam est: nisi quod æternis suppliciis vivum mortuumque mactatum esse sceleris magnitudo, ut credatur facit; & fama exiit nullo satis idoneo auctore, Juliani uxorem à barbaris lapidibus obrutam, filium ex Septensi turri in ora Africæ datum præcipitem: ipsum perpetuæ custodiæ in Oscensis agri arce Loarri Maurorum jussu, quibus tantopere gratificari voluerat, mancipatum: ubi ejus ex lapide sepulcrum extra arcis templum monstratur. Occisum ac bonis omnibus spoliatum, Rodericus Tudensisque ajunt, ipsum & Witizæ filios. Rerum status per hæc tempora plane erat miserabilis. Mauris universa ferme parebat Hispania, ubi nullus erat cruciatus, quem à victoribus non perferrent Christiani: uxores è virorum complexu rapiebantur ad libidinem: liberi de gremiis parentum: pretiosa vestis atque ornamenta majorum diligentia congesta impune auferebantur. Prædiorum fructus multo quam antea malig-

niores erant, irato cælo, atque agrorum cultu neglecto; tecta & divorum domicilia ignibus conflagrabant. Cæsa incolarum corpora passim jacebant in urbibus atque in agris; omnia domi forisque fletu & gemitu personabant; nulla erat facies mali, quæ non opprimeret Hispaniam: scilicet violatas religiones numinis vindicta improborum sed & innocentium suppliciis expiabat. Cantabriam tamen, & Pyrenæi montis partem ad confines Vasconum atque Aragoniæ, Astures & Calæciæ partem multo maximam retinebant Christiani, magis quia non impugnabantur ob locorum sterilitatem asperitatemque, quam quod ad resistendum satis animi esset. In eas partes ex reliqua Hispania Christiani passim dilabebantur: ubi nonnulla reipublicæ forma retenta, proceres & sacrorum Principes res profligatas gubernabant. Christiani qui Maurorum imperio parebant, cum Mauris confusi essent, tunc mixti Arabes, nunc voce mutata aliquantum ab antiquo Muzarabes dicti sunt, tum ipsi tum eorum posteri. Ii religionis Christianæ libertatem retinebant, templaque ex ritu Christiano sacrata, virginum ac monachorum collegia: tametsi plerique Episcopi ne videlicet in tanta rerum colluvione nominis majestas ludibrio esset, in Calæciam aliasque regiones se receperunt. Iriæ Flaviæ Episcopus multis ex eo numero ad se confugientibus, redditus unde viverent, & decumas agrorum liberaliter suppeditavit, ut Ordonii Regis eo nomine secundi diploma declarat, Compostellanæ ecclesiæ concessum, salutis anno nongentesimo tertiodecimo. Per hunc modum cecidit Hispania: sic nobilissimum Gotthorum regnum extinctum est. Scilicet cum cælo vertuntur res humanæ. Quarum initium, earum & finis sit, necesse est. Orta intereunt, auctaque senescunt. Mihi sane eo cecidisse videtur Gotthorum regnum & gens, ut ex sepultæ cineribus nova, justa, & suis viribus nitens nasceretur Hispania, catholicæ religionis hac tempestate præsidium & columen: quæ ex suis omnibus partibus, quasi membris in unum corpus revocatis compacta imperium latissimum, quale hodie cernimus, Orientis atque Occidentis ultimi finibus terminaret. Quo enim hæc tempore commentabamur, Philippus secundus Hispaniæ Rex potentissimus, Lusitaniæ accessione, quod felix, faustum, propriumque fore speramus, perduellionibus semel & iterum acie superatis auctus erat: & latissima provincia post tot annorum spatia sub unius Regis imperium revocata, Christiani nominis hostibus esse cœperat multo amplius quam antea formidabilis.

FINIS LIBRI SEXTI.

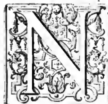
JOAN-

JOANNIS MARIANÆ
HISTORIÆ
DE REBUS HISPANIÆ.
LIBER SEPTIMUS.

CAPUT I.

Pelagii in Mauros rebellio.

NONDUM totum biennium abierat, ex quo furor ille Africanus bellum impium Hiſpaniæ atque nefarium indixit: cum ingens barbarorum exercitus tranſcenſis Pyrenæi montis jugis, quo ab Hiſpania Gallia dirimitur, in eam provinciam ferro penetravit: ut quæ pars Gotthorum imperio tenebatur, victricibus armis cederet. Et opportuna occaſio ſeſe dabat, quam ſpe complexi erant, reliquæ Galliæ invadendæ atque occupandæ, Regum ſocordia, atque inutili otio marceſcentium, non minus quam paulo ante Hiſpania fecerat, inteſtinis diſſidiis fluctuantis atque in occaſum inclinatæ. Pipinus ſenior, & Carolus ejus filius, quamvis ex impari matre à martia virtute cognomento Martellus, Mediomatricum & Leucorum, hoc eſt, Auſtraſiæ Duces, regiæ Francorum Procuratores, cum rempublicam univerſam bello paceque adminiſtrarent, ad regnum cujus ſolum nomen penes legitimos Re-

ges Pharamundi ſobolem erat, haud obſcure nitebantur, magna multorum invidia atque obtrectatione. Familiam unam in Gallia plus legibus & Regibus poſſe, plus reliqua nobilitate, plerique ægre ferebant. Eudo Aquitaniæ Dux, Auſtraſianorum conatibus obviam eundo, univerſam provinciam in factiones diduxerat. Omnino barbaris Gallico bello implicitis, Gotthorum reliquiæ, qui ex calamitoſo atque teterrimo communis patriæ naufragio, in Aſtures, Calæcos, atque Cantabriam evaſerant, & locorum munitione magis quam armis freti, ſummis ſe montium jugis tutabantur, occaſionem nactæ ſunt de recuperenda priſtina libertate aliquando cogitandi. Filios & uxores clam inter ſe conquerebantur in ſervitutem abactos impotenti dominorum libidine ſervire; ipſos quod extremum in calamitate erat, expertos non publico tantum imperio premi, ſed juſtum propemodum ſervitium ſingulos pati: omnes ſanctitates tota provincia violatas: divorum domicilia, qua belli furore incenſa everſaque, qua poſt victoriam Mauricæ ſuperſtitionis ſordibus contaminata: ſacrorum inſtrumenta direpta: barbaræ crudelitatis atque perfidiæ expreſſa veſtigia locis omnibus extare. In Munuſa, in quo præſidii aliquid eſſe debuit propter communem religionem (erat is Gegione præfectus à Mauris) neque hominis quicquam eſſe, præter figuram & ſpeciem: neque Chriſtianæ religionis, præter nomen & externum habitum; præſtare ſemel mori, quam in tanta indignitate vitæque acerbitate tandiu verſari; non jam de veteri gloria, quæ temporis momento obſcurata eſſet cogitare: neque de priſtino gentis imperio, quod averſa numina extinxiſſent laborare: tolerabilem aliquam ſerviendi rationem requirere: atque vitæ non acerbiſſimæ conditionem ſupremis votis exoptare. Hæc cogitantibus, Dux magis quam vires deerat, qui ſui capitis periculo exemploque virtutis, reliquos per Hiſpaniam Chriſtianos ad præclare audendum conandumque provocaret; nam ut eſt ingenium multitudinis omnes audacter loquebantur: periculum ſuſcipere cuncti pariter detrectabant; vigor animorum extinctus erat. Gotthorum proceres tot bellorum oppreſſi caſibus, magna ex parte ceciderant. Unus Pelagius vera Gotthorum Regum ſoboles, tametſi tot adverſis caſibus jactatus erat, præcipua pollebat animi magnitudine atque conſtantia, neque id provinciales ignorabant: cœperatque jam ante, ex fama rerum admiratio virtutis, & quibus ignotus facie erat, ſubſtituerant etiam animis ſpeciem corporis amplam atque magnificam. Commodo reipublicæ accidit per idem tempus, ut is è Cantabria, quo ſe poſt Hiſpaniæ cladem receperat, veniret in Aſtures: incertum evocatus ne, an ad rei bene gerendæ, patriæque juvandæ, ſicunde ſe lumen oſtenderet, occaſionem intentus: an quia de Cantabriæ principatu plures reguli diſceptabant; nam tres ea tempeſtate Cantabriæ Duces invenio, Eudonem, Petrum, Pelagium. In hunc continuo omnium oculi animique conjecti, remedium aliquod tantis malis, atque opem eo Duce afferri poſſe non omnino deſperantium, induceret modo in animum rerum ſummæ patrocinari. Periculi magnitudo, virium imbecillitas pleroſque conturbabat: nam furori ſimile videbatur fore, novo conatu, haud magna ſpe, denuo victricia barbarorum arma laceſſere, irritare animos. Verum quod metu facere detrectabant, caſus in neceſſitatem vertit. Erat Pelagio ſoror ætate florentiſſima, eximia venuſtate. Munuſa Gegione pro Mauris præfectus, puellæ pulchritudine captus, eam ſibi toro jungere cupiebat: diu ignotus, repente nobilis ſecundas res ſuſtinere non poterat, neque animi libidines ratione virtuteque frænare. Ergo cum Pellagii voluntate deſperaret unquam ſe voti compotem fore, ſimulata benevolentia, per ſpeciem legationis eum Cordubam ablegat: ubi Tariſſius erat magni nominis Dux, cum nondum rediiſſet in Africam. Pelagii diſceſſu, facile optato conjugio potitus eſt. Fœditate cognita Pelagius, cum obita legatione revertiſſet, ex compreſſæ ſororis ignominia, ſuæque familiæ dedecore, quantum doloris ceperit, quantis iracundiæ flammis arſerit, de ſuo ſenſu quivis æſtimare poteſt; nec injuriæ magis magnitudo urebat, quam quod in ea rerum perturbatione, ultioni de viro præpotente, quique arma teneret, ſumendæ

mendæ parem fore se non sperabat. Cogitationem in omnes partes versanti optimum fore visum est, dum se comparat, & vindictæ occasio sese offert, silentium tenere, doloremque comprimere: & lætitia ad tempus simulanda, fraudem fraude eludere. Itaque recepta sorore in finitimos Astures aufugit, ubi studia gentis erant, & propense universæ provinciæ voluntates. Munusa rei novitate perculsus, veritusque ne à parvis initiis latius serperet rebellionis malum, Pelagii conatus Tariffio renunciat; missi Corduba milites, Pelagium nondum viribus satis confirmatum facilè cepissent, ni periculum indicio facto, celeri fuga evasisset: admissoque equo, vicinum fluvium nomine Pioniam tranasset, aquis inundantibus rapidum: quod illi saluti fuit, hostibus qui iisdem vestigiis insequebantur eo facto delusis: cùm certissimum vitæ periculum adire, Pelagii capiendi caussa tanti non esset. Ad Canicæ vallem (Cangas hodie dicimus) ex fuga evasit. Iis in locis egentium & profugorum delectus habiti undique confluentium ad spem recuperandæ libertatis; nam hostes majori numero affuturos propediem, nemo dubitabat. Multi ultro nomina dant: tanta erat cupiditas Pelagio auspice, pro patriæ salute suaque libertate certandi. Plerique metu hostium suorumque minis fracti, atque ancipiti periculo permoti, sive vincerent, sive vincerentur Hispani, ne alterutris prædæ essent, necessitate arma induunt. Astures ferme omnes in sententiam perducti. Hortatur in concilio gentis, uti magno animo communis caussæ patrocinium suscipiant, priusquam barbarorum imperium vetustate amplius confirmaretur in Hispania, quod ipsa sua novitate nutabat. „ Celeritate, inquit, & audacia opus est, ut qui caussa superiores sumus, hostes virtute vincamus. Civitates singulæ modico Maurorum præsidio tenentur: civium multitudo nostra est, omnesque viri fortes tota Hispania navare nobis operam & studium cupiunt: nemoque erit (quem quidem Christianum nominare fas sit) qui non continuo in nostra castra se conferat: tantisper modo sustentemus, & recuperandæ libertatis spem in nostrorum animis audacia & virtute alamus. Hostium exercitus in varias manus dissipatus est; pars multo maxima in Galliam abiit. Nunc animis & virtute audendum: nunc pro veteri belli gloria, pro aris & religione pugnandum, pro liberis, uxoribus, propinquis, & necessariis, qui indigna & gravissima servitute premuntur. Eorum calamitates, nostrasque ipsorum ærumnas & pericula memoria repetere grave est, oratione recensere, prosequi lacrymis vanum: opem aliquam & remedium adhibere salutare; tantum vos viros esse ostendite ex nobilissimo Gotthorum sanguine prognatos. Secundæ res voluptatesque debilitarunt, & injuriæ opportunos præbuerunt: nunc asperæ & profligatæ acuant. An belli pericula adire grave est? at multo illa graviora, liberos, conjuges in servitutem abstrahi, immensæ hostium libidini servire, (ò magnum atque intolerandum dolorem, ò gravem acerbamque fortunam) vos ipsos interfici, quod sit necesse victis accidere. An privatarum rerum amor, & otii cupiditas tenet? erratis si republica oppressa singulorum fortunas stare posse putatis. Incendii vis, mihi credite, velut ex continentibus tectis in alia trajiciendo cuncta pariter vastabit. An locorum munitione confiditis? sed neque desides & otiosos hæc montium claustra tuebuntur; nec si maxime hostes cessabunt, tantam multitudinem quanta se in hæc loca recepit, solum sterile, & rebus omnibus indigens alere potest. An paucitas nostra despectui est? sed præteriti temporis memoria, & ancipites bellorum casus victoriam non numero stare, sed virtute satis declarant. Deo cujus numen ante irritavimus, & nunc placatum confidimus, facile est numerosas hostium copias paucorum armis prosternere. Tolerabili fortasse conditione, ut in malis hosti servire consultius fore putatis? quasi perfido hominum generi ulla fœdera sancta sint, fideique constantia sit à barbara gente expectanda. Cum hominibus enim crudelibus nobis res est, an cum feris & immanibus belluis? Ego quidem, vobis adjutoribus „ la-

„ laborem & periculum grave quamvis „ & maximum, suscipiam tamen pro „ communi salute libentissime: & dum „ vixero hostis ero, non barbaris ma„ gis, quam si quis ex nostra gente ar„ ma conferre & sacram militiam susci„ pere recusabunt: nobiscumque aut „ vincere aut mori non malint, quam „ in tanta vitæ acerbitate, ignominia, „ & calamitate versari: & suppliciorum „ magnitudine sanciam, ne hostes ma„ xime metuendi ignavis esse videantur. Hæc dicentem singultus & gemitus eorum qui aderant sæpe interturbarant; præsentium impendentiumque malorum imagines ante oculos inerrabant; mœrori par metus. Verum cum ex aliquanto spatio respirassent, animosque ad nonnullam spem melioris fortunæ revocassent, sanctissimo jurejurando bellum in Mauros sanciunt. Nullum periculum communis salutis caussa recusaturos pollicentur; profitenturque principes ex omnibus bellum barbaris illaturos. Omnibus suffragiis Pelagius ipse belli Dux, atque Hispaniæ Rex creatur, salutis sci-
716 licet anno septingentesimo sextodecimo, tametsi nonnulli huic annorum numero biennium addiderunt. Ab hoc initio ipso tempore, quo impietas armata per universam ferme Hispaniam impune vagabatur, furor & audacia passim volitabant, & res communes propemodum desperatæ erant: novum regnum in Hispania auspicato in perpetuum fundatum est, signumque ad bene sperandum afflictis & oppressis provincialibus sublatum. Tanti nonnunquam est non deesse fortunæ, & oblata casu sapienter flectere ad consilium. Calæci & Cantabri, quos Oceanus ad Septentriones alluit, & locorum asperitate Asturum exemplo confisi, libertatem magna ex parte retinebant, ad belli societatem adjuncti sunt. Missæ præterea occultæ legationes, urbes quæ in Maurorum ditione erant sollicitatum obtestatumque ne communi caussæ deessent: suorumque potius conatus, rebus & consilio juvarent. Nonnulli ex vicinis locis in Pelagii castra dilapsi sunt, communem belli fortunam rursus subire atque tentare certi. Plerique novi Regis despectu, metuque majoris mali, citra discrimen rerum suarum belli spectatores esse mallebant quam pars, ex fortuna consilium sumpturi. Pelagius haud ignarus quanto in periculo res essent, primisque eventibus considerans metum aut fiduciam gigni, cupidusque novi imperii sanciendi auctoritatem. de Mauris prædas agere, locis omnibus instare, urgere, carpere hostes, & trucidare, oppida & urbes Asturum invisere, suaque præsentia & oratione dubitantes erigere, audaces in fide confirmare, magna diligentia quæ subsidio essent conferre undique & comparare: nullique labori parcere, quo susceptam semel regii nominis majestatem inter suos tueatur, & adversus barbaros, quos continuo tanquam ad restinguendum incendium affuturos minime dubitabat. Inerat animo vigor, atque ad labores perferendos ætas idonea: formaque corporis non cultu conspicua, sed virilis vere atque militaris.

CAPUT II.

Mauri vincuntur à Pelagio.

ALCHAMA Mauricæ militiæ Magister, magnique in ea gente nominis Dux, ex Africa cum Tariffio venerat, quo primum tempore transmissum est in Hispaniam: & superioribus bellis omnibus virtutis specimen dederat singulare. Is Asturum motibus nunciatis, Corduba accurrit ad seditionis initia comprimenda: ne videlicet tempore & dissimulatione vires sumeret & confirmaretur audacia. Alchamam justus exercitus sequebatur ex utraque gente conflatus scilicet. Oppas Hispalensis Præsul socius adjunctus: ut pro ea sacerdotii, qua fungebatur auctoritate, & pro ea necessitudine, quæ illum inter & Pelagium erat, temere tumultuantes arte & ingenio, quo valebat maxime, ad sanitatem revocaret; vanam sine viribus esse audaciam doceret: suo quemque periculo furere; viros prudentes admoneret non tam belli initia quam exitus considerare consuevisse; si quæ Munusæ aut aliorum Præfectorum injuria extaret, præ-

præstare legibus jureque agere apud Mauros rerum dominos, qui quod justum fasque esset nulli unquam denegassent. Arma sumere, vimque importune intentare, conatu temerarium esse: eventuque haud dubium fore cunctis exitiale. Alchamæ adventu ingens animos Christianorum militum metus incessit; & ut fit, audacissimi ante discrimen, in ipso discrimine ignavissimi omnium esse videbantur; ex superiori rerum memoria barbarorum vires & perpetuam felicitatem formidabant, & servorum in morem vix videbantur hostium conspectum laturi. Venerat in periculum summa rerum; verum deserta omnia sine præsidio, sine viribus, sine consilio, divinum numen, divi tutelares Hispaniæ, Pelagii virtus atque prudentia tutata sunt. Inermem enim aciem & ipso fluctuantem timore, hosti tantis victoriis ferocienti objicere cum temerarium fore judicaret, militibus cæteris per vicina loca dissipatis, delectos tantùm ex omni copia mille viros retinet; cum iis in Auseræ montis speluncam loci spatiosam se condit, cui hodie speluncæ Sanctæ Mariæ de Couadonga nomen est. Comparat in dies multos commeatum, arma telaque comportat: ut si latebræ patefactæ essent, obsidionem tolerare, & si casus ita ferret, ex eruptione etiam pugnare cum hoste posset. Mauri Pelagii fuga consilioque indicato, fugientis vestigiis insistunt. Brevi ad speluncæ aditum ventum est. Concordiæ viam tentare primum placuit, ne cum desperato hominum genere in locorum angustiis pugnare necesse esset. Oppas Præsul rei perficiendæ curam sumit, factaque inter se colloquendi potestate, ex mulo quo vehebatur, cum prope accessisset, in hunc modum allocutus fertur: „ Quanta, Pelagi Princeps, nostræ gentis gloria fuerit, neque tu ignoras, & „ hoc tempore à me commemorari supervacaneum esset. Magnam orbis „ partem armis pervagati, quondam Romanis rerum dominis abstulimus Hispaniam: nationes feræ & barbaræ virtute nostra subjugatæ sunt. Maurorum ipsi armis nuper victi concessimus: & ad exemplum inconstantiæ „ humanæ felicitatis, è rerum fastigio „ in quo paulo ante eramus collocati, in „ supremas calamitates & maximas præcipitavimus. Qui rebus integris victi sumus, num perditis & profligatis „ pares erimus? Speluncæ credo munitione, in qua pauci latronum in „ morem inclusi estis, & tanquam feræ „ indagine cinctæ tenemini, numerosum hostium exercitum, in quo „ sexaginta millia homines sunt nihilominus, arceri posse speratis? Obcæcat nimirum animos Deus nostræ nationis sceleribus irritatus, sanguineque necdum satiatus; quod præliorum eventus, illis prosperi, nostris adversi nisi satis declarassent, „ importuni isti conatus docere potuerunt. Quin istam mentem abjicitis: & dum clementiæ aditus interclusus non est, dum veniæ spes superest, „ armis continuo positis ignominiam, „ servitutem, interitum temeritatis scilicet mercedem, honoribus & præmiis, quæ vobis polliceri possum maxima mutatis? & universæ potius „ Hispaniæ judicium & exemplum sequimini, quam animi sine ratione impetum, & cæcam temeritatem? Ad hæc Pelagius: Tibi, inquit, & Witizæ fratri, ejusque liberis divina ultio „ metuenda est: tametsi ad breve temporis spatium res ex sententia fluant. „ Vestris sceleribus divinum numen irritatum est; omnes tota provincia sanctitates contaminatæ; leges ipsa vetustate sacrosanctæ refixæ. Ab his gradibus eo furoris progressi estis, ut Mauros feram gentem & immanem attraxeritis in Hispaniam: unde tot clades „ acceptæ, & tantum Christiani sanguinis effusum est. Pro quibus sceleribus, si quidem res humanas Deo curæ „ esse arbitramur, vivi mortuique pœnas „ gravissimas dabitis. Tu omnium maximas, qui personæ quam gerebas oblitus, horum malorum præcipuus & „ & maximus auctor fuisti: & modo impudenti oratione hortari ausus es, ut „ denuo servitutis jugum cervicibus accipiamus, quavis calamitate gravius; „ hoc est, ut ego interpretor, superiores acerbitates & mala, quibus vexati sumus, denuo subeamus. Hæc, „ hæc illa præmia sunt magnifica, hi honores ad quos nostros milites invitabas. Nos Oppa neque tam aversas „ divinas aures, & animum à rebus no-

„ ſtris eſſe putamus, ut tuis pollicitis fi-
„ dendum ſit: & Deum ſupplicii acer-
„ bitatem ſperamus, ut ſolet, continuo
„ commutaturum benignitate. Quod
„ ſi nondum ſatis pœnarum datum eſt,
„ ſupplicesque & præſidio indigentes
„ periculo eripere noluerit: ſtat ſen-
„ tentia morte obita præſentes cala-
„ mitates redimere, & duriſſimam ſer-
„ vitutem ſempiterna (ſic ſperamus)
„ felicitate mutare. Pelagii oratione intellectum eſt obſirmato animo, aut moriendi aut vincendi obſeſſos eſſe: quando omnibus circumventi malis, præterea Oppæ verbis ultro provocati deditionem facere recuſabant; vim ergo & metum adhiberi placuit. Speluncæ aditus telorum omne genus & lapidum procella quaſſatur; in quo vis numinis apparuit noſtris propitii, infenſi hoſtibus. Sagittæ & lapides miſſi reflecti in jacientes viſi ſunt: ipſoſque barbaros revoluta in auctores tela magno numero vulnerare trucidareque. Tanto miraculo hoſtes attoniti. Chriſtianis cum ſpe victoriæ pugnandi ardor inceſſit. Erumpunt ex latebris pauci numero, illuvie corporum fœda acies: pugnam magnis animis invadunt; tumultus perſimilis dimicatio fuit. Hoſtes incuſſa divinitus formido debilitavit, continuoque in fugam verſi; cæſi ſupra viginti millia; reliqui ex Auſenæ montis faſtigio, quod fugæ initio occuparunt, in Libanenſem agrum delati ad Devæ fluminis ripam prope prædium, cui ab eventu (ſic arbitror) Cauſegadiæ nomen fuit, montis vicini parte ſponte convulſa ab imo atque collapſa in ſubjecti fluminis aquas præcipitarunt. Strages armorum atque oſſium iis in locis effoſſæ retectæque, quo præſertim tempore hibernis pluviis augentur aquæ, ripaſque exedunt, diu cædis indicio fuiſſe memorantur. Pauci cladi ſuperfuere. Alchama in pugna periit. Oppas Hiſpalenſis Præſul in poteſtatem venit: de quo more militari ſupplicium fuiſſe ſumptum, tametſi hiſtorici ſileant, ſcelerum magnitudo indicat, & de rebus ipſius deinceps ſilentium in hiſtoria. Munuſa tantæ victoriæ nuncio perculſus animo, & Gegionis munitione diffiſus ob alienatas civium voluntates, fuga evadere conatus ad Olaliem vicum ferro incolarum occubuit. Ejus cæde non publicæ tantum injuriæ vindicatæ, ſed etiam privatus Pelagii dolor ex accepta ignominia mitigatus: nihilque de victoriæ lætitia diminutum, ſi cujus crudelitate irritati arma ceperant incolumis evaſiſſet.

Pugnatum eſt ſalutis anno ſeptingenteſi- 718
mo octavodecimo. Quo tempore in Africa Muza criminibus à Tariffi æmulo apud Miramamolinum circumventus, & ad accepti expenſique in bello Hiſpanienſi rationes adductus, cum ingenti pecunia mulctatus eſſet, ignominiæ dolore obiit. Abdalaſiſius ejus filius cum Hiſpaniam annos tres pro Mauris gubernaſſet, invidiam provincialium & ſuæ gentis incurrit: quod principum filias magno numero vitiaſſet. Itaque in ipſis templi adytis, ubi ex ritu gentis precibus vacabat, ſuorum ferro pe-
riit anno ſeptingenteſimo nonodeci- 719
mo. Fama tenuit Egilonæ conjugis inſidiis circumventum, cum tæderet conditionis, atque præ aliis quas vir amabat contemptui ſe haberi cerneret. Ejus ſuaſu, ut tradunt alii, regia inſignia ſuſcepta malo fuere, & cultui corporis vitæ faſtus & actionum ſuperbia conſentanea. Cædis præcipuus auctor Aiub genere propinquus rempublicam geſſit in Hiſpania menſe uno, Calatajubæ conditor, uti Rodericus Præſul ait, quod eſt in Celtiberis municipium præclarum. Succeſſit Miramamolini Zuleimani juſſu (is Ulit fratre defuncto Maurorum imperium obtinuerat,) Alahor in Abdalaſiſii locum ſubrogatus Hiſpaniæ bello paceque gubernator, homo ferus & barbarus in Mauros æque ac Chriſtianos: cives enim Cordubenſes bonis evertit: rapinarum cupido idonea ipſi injuriæ faciendæ cauſſa videbatur; de Mauris quæſtiones habitæ, qui primi venerant in Hiſpaniam, & devictæ gentis ſpoliis ſe contaminaſſe interpretabatur. Hunc memorant Hiſpali ſedem imperii Maurici Cordubam tranſtuliſſe: atque cùm Juliani & Witizæ filiorum fraude, cladem in Aſturibus acceptam ſuſpicaretur, bonis eos ſpoliatos omnibus peremiſſe; mercedem nimirum actionibus conſentaneam & vitæ, patriæ proditores reportare æquum erat.

CA-

CAPUT III.

Reliquæ Pelagii actiones.

IS ERAT Christianæ rei cursus in Hispania, ut in bonis adversus, ut tantis tenebris tantaque adversariorum potentia non incommodus; & parta de Mauris victoria Pelagius non modo in Asturibus imperium firmavit, ubi eatenus se tenuerat, verum in subjectam planiciem delatus, Mauricæ ditionis oppida, igne, ferro, & direptionibus vexabat: auctusque indies viribus, nam multi rerum gestarum fama permoti in ejus confluebant castra; Legionem urbem ad montium suæ ditionis fecit ejus
722 seculi anno vigesimo secundo. Quo ex tempore se Legionis Regem dixisse nonnulli arbitrantur: resistunt alii, cognoscendæ antiquitatis studio majori, quibus veteres priscorum Regum tabulæ favent, confirmantque priores Principes Pelagium & posteros Oveti tantum Reges fuisse nuncupatos. Favent vetera horum Regum sepulcra Oveti, aliisque in Asturibus locis constituta, ante Hordonium eo nomine secundum, qui primus se Legionis Regem dixit: & in ea urbe templum D. Majoris nomine, quod ab imo totum extruxerat vivens, sepulturæ moriens delegit. Illud majore aliquanto fide traditur: Legione capta, prisca Gotthorum Regum insignia Leonis rubra effigie mutata, in clypeo argenteo cælati, in pedes erecti, atque diducto rictu formidabilis. Quocunque ab initio susceptum, in morem certe abiit ad usque nostram ætatem: & est idem lingua Hispanorum vernacula Legionis & Leonis nomen: unde erroris occasio viris arma tractantibus à litterarum studiis abhorrentibus. Res Christianorum ad hunc modum resurgentes, multum juvit Alfonsi virtus, ejus cui regnum adepto Catholico cognomen fuit. Petro Cantabriæ Duce patre, ex nobilissimo Reccaredi Regis sanguine satus erat. Præterea Egica & Witiza Regibus ordines duxerat junior: & nunc reipublicæ juvandæ studio incensus, relicta patria patreque, suo adventu piorum animos auxit viresque, cum Cantabrorum valida sequeretur manus. Omnino Ormisinda Pelagii filia Alfonso nuptui data: eoque connubio amplius utriusque Principis animi perpetuo fœdere conciliati; undæ Hispaniæ in posterum Regibus origo generis, perpetuaque propago, & tunc brevi majus operæpretium factum. Gegio loci natura & munitione firmissima, Asturica, Mansilia, Tineus, aliaque in Asturibus & Calæcis oppida Mauris erepta (inde Pelagium & posteros Gegionis Reges dictos suspicamur, aliisque occasionem extitisse hos Reges Legionis vocatos existimandi, unius permutatione litteræ). Incolæ cum religionis Christianæ cultores essent, & Pelagii rebus naturæ impulsu faverent, cæsis pulsisque Maurorum præsidiis, erectique passim ad spem recuperandæ libertatis, urbes & oppida cupidissime dedebant. Accidit magno rei Christianæ commodo, Mauros in diversa Hispaniæ parte magnis bellorum motibus, quæ ex aliis alia nexa aptaque excitabantur, implicatos teneri: ne justo comparato exercitu Pelagii conatibus obviam iretur. Etenim Zuleima defuncto, Homarus & Izit filii Uliti, ex patrui adoptione Maurorum late patens imperium Asiæ, Africæ, atque Hispaniæ obtinuerant, novo exemplo inter Mauros atque haud scio an satis probabili, exæquata duorum potestate. Homarus intra primum imperii annum ex morbo defunctus est. Izit solus rerum potitus, Zamam præfecerat Hispaniæ, magno virum ingenio, magnoque rei militaris usu, neque minori quam superiores auri cupiditate; nova & graviora quam antea vectigalia captivis urbibus imperata. Narbone in Gallia militare præsidium constitutum. Tolosa Gotthici olim imperii in ea provincia sedes circumsessa. In ea obsidione, Eudonis Aquitaniæ Ducis superventu, barbarus acie victus & cæsus est; exercitus in prælio fugaque magna ex parte trucidatus; qui superfuerunt cladi, obsidione continuo soluta, dum ex Africa novus

novus Præfectus veniret, Abderrahmanum in occisi Ducis locum cooptarunt domi militiæque clarum: qui tantisper res inclinatas, virtute & prudentia sustentaret. Missus quamprimum adverso gentis casu nunciato Aza (alii Adham scribunt) Mauricam rempublicam in Hispania Iziti Miramamolini vicarius suscepit gubernandam. Hic provinciam tantis fessam malis, novis calamitatibus exagitavit; vectigalia multo quam antea acriora imperata; exhaustis providebatur scilicet populis, ne ad rebellandum facultas esset, quibus studium erat & cupiditas rerum novarum; prorsus ut oppidis & urbibus, quæ per vim superioribus bellis capta erant, quintam redituum & proventuum omnium partem, in regium ærarium inferre quotannis mandaret: decimam illa oppida quæ ex deditione in Maurorum potestatem venerant. Ea conditione Christianis incolis datum prædia & possessiones pristinas quasi mancipii jure retinere. Rasis Arabs à Mauris ait, quintam bonorum omnium partem exegisse, specie quidem pauperum, quorum erat tota ditione innumera multitudo, inopiam sublevandi: re ut viribus debilitati, haudquaquam se commovendi facultatem haberent. Cordubæ pontem exædificandum curavit. Hispaniæ tractum monti Cauno adjacentem bello oppressit, (nonnullæ enim urbes veterem libertatem mordicus retinebant) Turiasonem vi captam solo æquavit. Tantis rebus intra biennium & menses sex in provincia perfectis ferro suorum, quorum invidia maxima flagrabat, ex insidiis Dertusæ occubuit, Ambiza, Odra, Jahea, successoribus, ut Rodericus Præsul est auctor: ut ego interpretor, Hispaniam eodem tempore tripartito, cum in nullum unum totius gentis voluntates conspirarent, aliquandiu gubernarunt: aut singulorum imperium paucorum mensium fuit. Convenit Izito Imperatore in Asia defuncto, Iscamum ejus fratrem in imperio successisse ea lege, ut Abulit Iziti filium successorem ipse, ut fecit, adoptaret. Maurorum imperium obtinuit salu-
742 tis anno septingentesimo vigesimo quar-
to, imperii Arabum centesimo septimo, juxta Roderici Præsulis computationem in historia de Arabibus, utrosque annos Christianorum atque Arabum, quod faciendum non fuit, exæquantis, uti alio loco monstratum est. Tenuit autem imperium uno de viginti annis, merito rerum gestarum ac perpetua felicitate, ipsaque ditionis amplitudine clarissimus: nisi cæteras virtutes congerendæ undique pecuniæ aviditas immensa fœdasset: unde majores opulentia vicit, subditorum odium incurrit gravissimum. Rerum potiente Iscamo, Odaysa, Himenus, Autuma, Alhaytanus, Mahohomad, deinceps ejus jussu, fama non eadem Hispaniam pro Mauris gubernarunt; singulorum vix annuum imperium fuit: Mahomadis bimestre tantum.
Nam salutis anno septingentesimo tri- 731
gesimo primo Abderrahmanus subsecutus est, fortassis ille de quo paulo ante commemoratum est. Hujus Præfecti res gestas, quoniam majori fama celebrantur, & prospero tandem nostris exitu ad memoriam jucundæ sunt: compendio explicare operæpretium fore arbitror. Bello bonus habitus ad cætera, quibus nemo ex Maurorum gente per eam ætatem instructior Dux fuit; immite tantum ingenium, imperiumque grave, non magis Hispanis, quam genti suæ temporum licentia vitiis omnibus depravatæ. Ea res odium illi multorum conciliavit: Munizio viro acri atque præpotenti inter Mauros, occasionem suppeditavit novorum motuum. Gallia Gothica longinquitatis opportunitate usa, & acerbitate Præfectorum provocata, Munizii auctoritatem secuta est, in Hispania ad Pyrenæi montis juga Ceretani. Eudo Aquitaniæ Dux, cum Francorum æque ac Maurorum arma fatigarent, in fœdus attractus. Hunc ego Eudonem illis temporibus gravem, & strenuum atque sapientem virum comperio: nisi quod religione prohibebatur, nefasque Christianorum legibus semper est habitum, partim studio, vincendi cupiditate, Munizio filiam suam connubio junxisset icti scilicet fœderis confirmandi caussa: quod illi conjugium non ignominiosum tantum fuit sed etiam infelix. Abderrahmanus enim Munizii conatibus cognitis, & provinciæ tumultu renunciato, in extremos Hispaniæ fines movit: circumsessumque hostem in Ceretania urbe, cum neque fuga evadere liceret, neque salutis spes esset si in hos-

tis potestatem vivus venisset, vitam præcipitio finire compulit. Uxor florenti ætate, formaque lectissima, occisique viri caput in Africam missa: grata nimirum summo Maurorum Imperatori munera. Munizii casu plerique interpretabantur, injurias vindicatas in religionem Christianam, multusque gentis Christianæ sanguis barbara immanitate effusus: ac nominatim, quod Anabadum Episcopum in ætate vigente prisci moris virum, igne combussisset. Abderrahmanus ex ea victoria animo elatior factus in Galliam irruit, belli terrorem Gothis & Francis circunferens, quam late nobilissimæ provinciæ fines patent, secundum Mediterraneum mare Rhodanum usque progressus. Arelatum urbem eo tractu primariam obsedit; ad eam urbem cum Eudone qui obviam processerat, signa collata. Vicere barbari; nostrorum cædes tanta, ut nulla ea ætate major. Ossium cumuli diu ad eam urbem extantes, cladis quanta esset indicio fuerunt. Converso deinde in lævam itinere, magnamque Galliæ partem emensus victricibus armis, in Aquitaniam irruit; & Garumna transmisso, Burdigalam ad Oceanum mare incenso agro, dirutis templis evastat. Iis in locis rursus ab Eudone, cum vires reparasset, dimicatum adversus communem Christiani nominis hostem. Eadem prælii fortuna fuit, nostris adversa, Mauris secunda. Engolismenses, Petragorii, Sanctones, Pictonesque eadem belli flamma vexati. Vertebatur in eo bello discrimen rerum Christianarum; quis enim domitores Asiæ atque Africæ, & Gotthorum nuper imperio deleto formidabiles, æquare viribus posset? Quis auderet certaminis aleam subire? cum invicto barbarorum robore pugnare? Ipsa nominis fama, atque rerum gestarum claritate, perculsæ cæteræ nationes erant, ac propemodum subjugatæ. Communi periculo permotus Carolus Martellus, regiæ Francorum ea tempestate Magister, magnis delectibus habitis Germaniæ, Austrasiæ, & Galliæ numerosam pubem armat: multi sponte nomina dant tanti incendii restinguendi studio inflammati. Cum his copiis hosti procedit obviam pugnandi certus. Turones perventum, urbem D. Martini fano nobilem, lætissima cæli agrique facie, ubi spirant identidem Favonii atque Austri, & tunc Aquitaniæ contributam. Ligerim fluvium, ad quem est sita trajiciunt, ut pro munimento à tergo esset: ne hostium multitudine circumveniri possent, qua superabantur: vincebant ipsi caussa, virtute, & scientia pugnandi. Iis in locis castra posita. Eudo simultate, quæ illi cum Martello erat, patriæ caritati condonata, & est timor externus maximum concordiæ vinculum, cum Francis vires & copias junxerat; magno id adjumento ad victoriam fuit. Franci scriptores Maurorum copias Eudonis accitu, quo nimirum Martello æmulo ægre faceret, in Galliam tam longe penetrasse affirmant: & nunc eorum perfidia commotum, qui Aquitaniam evastassent nullo fœderis respectu, mentem mutasse; historici Hispani silent; gratiæ aut odio nationis Hispanicæ alterut rum datum interpretabamur, (Nam Eudo in Cantabria principatum obtinebat, Aquitaniam dotalem habuerat) quid potissimum in re dubia sequeremur incerti: nisi quod prælia duo, quibus cum barbaris decertasse monstratum est, Eudonis voluntate haudquaquam in Galliam immissam eam gentem, contra quam fama obtinuit, suspicari libet. Barbarorum adventu, totis utrinque viribus dimicatum. Mauri ad quadringenta millia hominum erant, Galliæ fertilitate cum uxoribus & liberis, ut est genus hominum vagum, ad mutandas sedes invitati. Ingens omnium expectatio erat, par metus; concurrunt inter se acies, pugnatur utrinque acriter, consistunt agmina; diu anceps victoria fuit; demum Christianorum virtute hostium multitudo victa est. Trecenta septuaginta quinque millia ex eorum exercitu cæsa. Abderrahmanus ipse inter occisorum corpora repertus victoriæ lætitiam auxit; ex nostris mille quingenti desiderati, pauci quidem & minor quam pro tanta victoria numerus: verum promptissimi quique, factisque & generis nobilitate clarissimi. Hic dies lætissimus Christianis illuxit, non tam victoriæ præsentis fructu, etsi clarissima fuit: quam quod esset documentum datum, invictam eatenus gentem nostrorum virtute superari posse. In

eo prælio Eudonis maxime virtus Martelli etiam confeſſione enituit: qui in ipſo pugnæ ardore ut erat ante conſtitutum, cum expeditis advolans prius pene hoſtem circumventum à tergo adortus eſt, quam ejus agmen conſpici poſſet. Pugnatum eſt ſalutis anno ſeptingenteſimo tri-
734 geſimo quarto; agebaturque vigeſimus primus, ex quo amiſſa erat Hiſpania. Quo tempore Orientis imperium Conſtantinus cognomento Copronymus obtinebat. Ex Eudonis ad Romanum Pontificem Gregorium tertium (plerique ſecundum dicunt: nos in ratione annorum Iſidorum Pacenſem hujus ætatis ſcriptorem ſequimur) litteris Romæ cæſorum numerus cognitus; additumque tres ſpongias, ut pro amuleto eſſent, ſacra Pontificis precatione luſtratas, miſſaſque ad Eudonem, cum diſſectæ & inter milites diſtributæ eſſent, ad unum omnes qui particulas tenerent, incolumes ne levi quidem accepto vulnere perſtitiſſe: quod miraculi inſtar eſt habitum. Abdelmelicus in Abderrahmani locum ſubrogatus, pro Mauris Hiſpaniam quatuor annis proximis geſſit, nulla re præterquam ſævitia memorabilis: & quoniam refloreſcentem rempublicam quæſtui habuit: quod non modo turpe eſt in Principibus, & multitudinem gubernantibus, ſed ſceleratum atque nefarium. Galliam tentare juſſus ad Pyrenæi montis juga multis ſuorum amiſſis, retro redire compulſus eſt. Quo tempore atque adeo ejus ſeculi anno trigeſimo ſeptimo, Pe- 737
lagius Hiſpaniæ Rex annis gravis, rebus geſtis clariſſimus Canicæ defunctus eſt; in S. Eulaliæ Velanienſis, Canicenſis agri, quam ipſe ædem exædificandam curarat, extincti funus illatum; ubi & uxor Gaudioſa nomine ſepulta eſt.

Pelagii filius Favila, à patris obitu regnum nemine repugnante obtinuit: regnavit duobus annis, infelici exitu & morum levitate magis nobilis quam clarus. Venationi enim nimio plus deditus, cum tantum belli eſſet in manibus, novumque regnum imbecillitate magis hoſtium & perturbatione quam noſtrorum virtute ſtaret: reipublicæ curam negligere viſus, privataſque voluptates rebus communibus potiores arbitrari, ab urſo quem inter venandum avidius inſequebatur, dilaniatus eſt, nulla neque vitæ neque mortis gloria; in Sanctæ Crucis templo, quod in Canicenſi agro extruxerat, tumulatus eſt: ubi & Frolevæ uxoris ſepulcrum olim extabat. Julianus quidam diaconus natione Græcus, in utriuſque linguæ cognitione non impar, antiquitates Hiſpaniæ atque Pelagii res geſtas, per hæc tempora Toleti litteris illuſtrabat; auctor eſt non nemo. Urbanus Toletanus Præſul in

in extrema & præcipiti ætate, Euantius ejus Ecclesiæ Archidiaconus, Fredoarius Accitanus Episcopus, viri præstantes atque præclari in ea rerum omnium caligine, velut stellæ inter obscuræ noctis tenebras, morum sanctitate, & sapientiæ laude micabant. His æqualis Joannes Hispalensis Præsul divinos libros lingua Arabica donabat utriusque nationis saluti consulens: quoniam Arabicæ linguæ multus usus erat Christianis æque atque Mauris, Latina passim ignorabatur; ejus interpretationis exempla ad nostram ætatem conservata sunt, extantque non uno loco in Hispania.

CAPUT IV.

Alfonsus cognomento Catholicus.

FAVILA sine prole defuncto Alfonsus & Ormisinda, ut erat postremis testamenti tabulis à Pelagio mandatum, Reges renunciati sunt, magna gentis lætitia, optimo publico. Erat Alfonsus belli & pacis artibus peræque instructus, animi constantia rebus adversis, & perpetua rerum gestarum felicitate admirandus, religionis cultor eximius: unde Catholici cognomen accessit; quod Reccaredo olim Regi, quo tempore universam Gotthorum gentem repudiatis Arii opinionibus, in catholicæ ecclesiæ castra revocavit, in Toletano Episcoporum conventu acclamatum, intermissumque multis ætatibus, Julius eo nomine secundus Pontif. Max. in Ferdinando Aragonio Hispaniæ Rege instauravit, effecitque ut consequentibus Regibus proprium hæreditariumque esset. Florebat quidem eo tempore Hispania pacis opimæ bonis, quantum Africa & Gallia bellis civilibus æstuabant. Eudonis fato functi principatum in Gallia, Carolus Martellus armis præsidiisque occuparat; defuncti filii Aznar, Hunnoldus, & Vaiferus paternæ simultatis hæredes, suæque ipsorum injuriæ vindices, arma necessario corripiunt. Aznar in Hispaniæ partem illam profectus, quæ Vasconibus finitima erat, Jaccam urbem, multas præterea arces atque oppida Mauris eripuit, Aragonum regni & gentis parens & conditor. Aragoniæ nomen Arago fluvius effecit per ea loca decurrens, seseque Egæ junctus confundens Ibero, uti alio loco est explicandum. Hunnoldus & Vaiferus suo-

suorum opibus sublevati, transmisso Rhodano, universæ Galliæ terrorem incutiunt, non viris, non mulieribus, non pueris, non senibus parcitur: ut ferme subditorum periculo Principes peccant. Allobroges præcipue vexati. Vienna ægre defensa est; interior Gallia cis Rhodanum bello tentata. Mauri sua sponte ad delendam ignominiam præteriti temporis, iujuriasque vindicandas, præterea Mauritii Massiliensis Comitus, Hunnoldi & Vaiferi accitu, quo nimirum Martello & Francis ægre facerent, Galliam armis repetunt. Aucupa per idem tempus rem Mauricam in Hispania gerebat, cum Abdelmelicum reipublicæ male gestæ reum postulatum, ex vinculis caussam dicere compulisset: præcipua vir nobilitate inter suos, suæque superstitionis æmulator maximus, magna ut severitate peccata in religionem commissa vindicaret. Is Mauritii ope Avennionem Cavarum urbem, quam Rhodanus alluit, in primis amplam & nobilem armis occupat; cætera circa incendiis, ruinis, & direptionibus fœdata: atque hæc quinquennio postquam ad Turones pugnatum est gesta sunt salutis anno sep-
739 tingentesimo trigesimo nono, qui annus Alfonsi regni primus fuit. Fœda rerum facies erat, & colluvies malorum miserabilis: verum res Gallica Martelli virtute stetit; rejecti hostes in Hispaniam. Avennio atque Narbo in potestatem redactæ: pene ut Gotthis atque Mauris nihil esset residuum in Gallia. Majori tumultu atque animorum pertinacia mota Africæ arma. Belgius Abembexius magni inter Mauros nominis Dux, adversus Iscamum Miramamolinum populares concitavit; caussæ proditæ memoriæ non sunt; cupiditas dominandi justa plerisque inferendi belli caussa esse creditur. Multa prælia commissa in Africa. Belgius sæpe victor in Hispaniam transmittit, quam pro Mauris Abdelmelicus denuo gubernabat, è vinculis ad imperium eductus (Aucupæ æmuli jussu cum ex morbo ipse animam ageret) magno suo malo. Nam Belgii adventu, paulo postquam ad reipublicæ gubernacula est revocatus intra Cordubam à Duce Abderrahmano, quem Belgius cum valida manu præmiserat, captus atque omnibus cruciatibus excarnificatus ad

mortem est, ejus seculi anno quadrage- 743
simo tertio: quo anno Iscamus Miramamolinus obiit. Iziti filius Alulit cognomento Pulcher, Mauricæ gentis imperium obtinuit, gentis spe maxima, successu non eodem. Belgii arma sollicitabant in Africa, & motæ Hispaniæ cura Dorano impulsore, qui Belgii partes sequebatur. Africæ motus explicare nostri instituti non est. In Hispaniam Albulcatar ab Alulito ipso imperii initio cum potestate missus rebus tranquillitatem reddidit, cum factiosos magna ex parte supplementi specie misisset in Africam: ipse paulo post Zimaelis conjuratione occubuit. Roba Zimaelis socius præcipuus conjurationis auctor Hispaniam occupat. Alulit Imperator altero regni anno, qui ejus seculi quadragesi- 744
mus quartus erat, defunctus est, Ibrahemo fratre successore. Neque hic meliori successu regnavit. Maroanus enim gentilis ex Humeia Maurorum familia nobilissima, favore gentis continuo imperium invasit: & Ibrahemo intra palatium jugulato, altero anno ex quo cæperat imperare, rerum solus potitus est. Hoc Imperatore, Toba Hispaniam pro Mauris gessit: eoque intra primum annum defuncto gentis consensu Juzephus ex Africa missus rem Mauricam gessit in Hispania, in ætate longæva, libidinis potens & avidus: quam ignominiam, rebus præclare superiori ætate gestis & militari laude compensare videbatur. Hoc gubernatore in Asia quidem, Abdalla ex Alavecinorum familia inter Mauros nobilissima, Maroanum Miramamolinum facta gentis conspiratione sustulit, anno Christi septin- 750
gentesimo quinquagesimo: alienæque proditionis & crudelitatis non vindex sed vicarius, Mauricæ gentis principatum obtinuit; quem ut in sua gente firmaret, Humeiæ posteritatem, unde priores Reges prognati erant, à stirpe penitus tollendam curavit, & magna ex parte perfecit. In Hispania autem anno Christi septingentesimo quinquagesimo tertio, 753
tres Cordubæ Soles visi: magno id terrori fuit, rudi seculo ignorantium scilicet, in nube æquabili densitate tanquam speculi objectu, multiplicis Solis speciem repræsentari; novæ præterea formæ oculis fingebantur; pompæ instar præcedentium

tium hominum cum igneis facibus; auxit gentis miraculum atque formidinem, gravis per id tempus consecuta fames. Interea Alfonsus Rex ex intestina Maurorum discordia, & rerum omnium perturbatione, rei bene gerendæ occasiones captans, regni fines quod angustis regionibus descriptum erat, armis amplificabat. Et erant Christianorum animi Maurorum imperio fessi; conversique ad studium resarciendæ veteris calamitatis. In Calæcia Lucus, Tuda, Asturica receptæ; in Lusitania Portus Cale ad Durii ostium, qua se parte fundit in mare, Pax Julia, Bracara, Viseum, Flavia, Bletisa, & Sentica, quæ duæ postremæ urbes hodie Ledesma, & Zamora sunt. Septimancas, Dominas, Mirandam, Segobiam, Abulam cepit, atque Sepulvedam ad radices Orospedæ montis Duratoni fluvio impositam, loci natura munitissimam: olim Segobriga dicta est, deinde Sepulvega: sic enim in sui fori legibus appellabatur, cum municipium quondam amplissimum, & maximæ auctoritatis esset. Præterea felici victoriarum cursu, locis remotos Virvescanos atque Rivogiam in Vardulis Idubedæ latere comprehensam, qua parte Ogia amnis ex eo monte emissus in Iberum decurrit, insigni regionis amœnitate atque proventu. In Vasconibus Pompelonem, in Cantabria partem eam, cui hodie Alavæ nomen est, in potestatem redegit: tametsi bellis alternantibus harum civitatum pleræque consequenti tempore ad Maurorum ditionem redierunt: cum Cordubense Maurorum imperium magno Christianæ rei incommodo per hæc tempora, ut paulo post explicabitur, inchoatum, viribus deinde & potentia auctum in Hispania atque amplificatum est. Captis civitatibus Alfonsi cura, vetus Episcoporum dignitas longo ex intervallo restituta est; dati Præsules sylvescentes Christianorum mores repurgabant contagionibus malorum, quæ ex consortio Maurorum profectæ manarant latius; subditos populos novis institutis & legibus, atque divinorum librorum explicatione excolebant. Christiana templa, ubi diruta erant, instaurabantur: & quæ Mauricæ superstitionis sordes fœdarant ex Christiano ritu expiata. Sacrorum instrumenta restituta, quantum gentis inopia, & regii ærarii tenuitas patiebantur. Nova lux reddita videbatur, lætitiæ in præsenti, & majoris ad futurum spei materia maxima. Vardulos, veteres provinciarum descriptores in Cantabria collocarunt, parte ea quæ Oceano mari adjacet: historiæ Hispaniensis auctores paulo antiquiores ætate, rudi homines ingenio, tenui eruditione & cognitione antiquitatis in Vaccæis Castellæ veteris parte. Ex ea opinione & quoniam magna Castellæ pars piorum armis cessit, novus plerisque error natus persuasit, Alfonsi armis universam Cantabriam subjugatam, ereptamque Mauris esse; cum ex verioribus monimentis ostendere liceat, Maurorum arma haudquaquam ultra locum, cui Rupi perforatæ in Cantabris vulgo nomen est, unquam penetrasse. Rex tot rebus gestis clarissimus Canicæ defunctus est salutis anno septingentesimo quinquagesimo septimo, ætatis septuagesimo quarto, regni nonodecimo. 757. Quinque liberos reliquit, ex Ormisinda quidem Froilam, Bimaranum, Aurelium, atque Usendam; ex impari autem matre atque adeo serva stupro genitum Mauregatum. Defuncto justa peracta non magis apparatu exequiarum, quam verissimis totius gentis lacrymis celebrata, & cælestibus vocibus, quas in funere auditas memorant, ex divinis libris pronunciantium: Tollitur justus nemine considerante, ablatus est à facie iniquitatis, & erit in pace memoria ejus; ad D. Mariæ cœnobium Canicæ Alfonsus & Ormisinda uxor sepulti sunt. Alfonso Froila frater fuit, Aurelio & Veremundo filiis magis quam alia re clarus felixque. Ad Maurorum res quoniam cum nostris confusæ sunt revocetur oratio: & fatalis dissidii semina, initia incrementaque explicentur, unde novum in Hispania regnum ejus gentis constitutum est.

CAPUT V.

Duæ inter Mauros principes familiæ.

MAHUMETANORUM armis, nostrorum cessatione, maxima nobilissimaque orbis terrarum pars victa concessit Christiani nominis hostibus diris ferisque: quibus nefarium execrabileque esse creditur quidquid nobis sanctum est. Unum initio habuerunt summum Principem & rectorem, qui universæ genti imperaret; ad hunc summa rerum consiliorumque redire solita erat; hujus imperium cuncti respiciebant; is jura dicebat populis; ab eo sacrorum leges petebantur. In historiis Arabum nunc Calipha dicitur, quod Romana interpretatione successor est: nunc Miramamolinus, hoc est, credentium princeps. Sub principia quietæ res erant novæ factionis studio: deinde, ut necesse erat in tam longe lateque fusis opibus, seditiones exortæ, multaque ex uno imperia facta. Omnium dissidiorum caussas & eventus explicare non attinet; quod hujus loci proprium est, duarum familiarum, quæ inter Mauros nobilissimæ habitæ sunt, & quarum discordia maximi motus hac tempestate extiterunt, originem atque progressum indicare non incommodum fore arbitratus sum. Mahumetes gentis conditor, & novæ superstitionis auctor, cum belli terrorem prospero semper successu multis provinciis incussisset, ingenio ardenti, pravo, callidoque, profunda simulatione sanctitatis, qua nihil est in speciem fallacius, nihil potentius ad conciliandas multitudinis voluntates, moriens ex multis uxoribus, quas sibi pollutis conjugiis atque nefariis toro junxerat, tres filias tantum reliquit, nullam masculam prolem, (Cacinus enim filius duodennis obierat) Fatimam natu maximam, Zeinebim, atque Imicultim viris principibus connubio junctas. Cæterum Mahumete defuncto, ejus soceri Abubacarus prius, deinde Homarus, rerum summæ in ejus locum præfecti sunt, quasi filiarum vicarii neptumque; post hos Atumanus Fatimæ vir, quæ ob ætatis prærogativam ad regni paterni successionem meliori jure niti videbatur, imperium obtinuit; hinc Alavecinorum familia exorta, opibus & clientelis potentissima. Atumano successit, non sine multorum invidia magnoque gentis motu, Moabia Zeinebim alteram Mahometis filiam uxorem habens, Benhumejarum gentis & familiæ conditor. Harum familiarum nominibus, quæ vis sit & caussa clam est. Moabiæ sane Iziti filius, & Maula nepos, is qui tertiam tributorum partem genti remisit, ex ordine sunt suffecti. Maulæ obitu, Mauri in factiones diducti; pars Maroanum secuta est, pars Abdallam, quem ex Alavecinorum familia fuisse arbitror: licet enim conjecturis agere in tanta ejus gentis rerum ignoratione & caligine; fuit certe militiæ Magister Rege Moabia, multisque ex eo copiis & clientelis potens. Itaque ejecto æmulo, solus rerum potitus est; eo vero defuncto, imperium ad Maulæ filium Abdelmelicum rediit, cum qui Africa universa devicta, gentis imperium firmavit maxime: sibi & posteris peperit memoriam nominis sempiternam. Romanorum Principum dissidia Maurorum incrementis occasionem præbuerunt; tetram rerum omnium caliginem, impotentem hominum væsaniam; sed præstat ab his cogitationibus animum avocare, quarum recordatio velut morsu quodam dolorem efficit. Abdelmelico ex morbo defuncto substitutus est filius Ulit, is cujus auspiciis Tarifii ductu Hispania, Ruderico Rege cæso, universa Maurorum imperio subjugata est. In Uliti locum frater Zuleima primum, deinde Homar & Izit filii Uliti ex patrui adoptione exæquata duorum potestate cooptati; post hos Iscamus utriusque germanus frater. Iscamo filius Iziti Alulit in imperio successit. Alulito Ibrahemus ejus frater gentis consensu, & Maroanus ex eadem familia, vi & armis Ibrahemique novi Regis despectu. Horum dissidia Alavecinorum genti, & posteris Fatimæ se opportuna præbuerunt, ut ipsi viribus integri divisos in partes æmulos, atque debilitatos opprimerent. Ergo Abdalla magno vir ingenio, animi vigore maximo, Maroanum inter utriusque gen-

tis

tis ſtudia deſtitutum occidit: atque Fatimæ poſteritati imperium tandem reſtituit, ut eſt ſuperius indicatum. Quod ut poſteris firmaret, propriumque faceret, Humeiam gentem extirpandam curavit, nullo alio ſcelere, niſi quod imperium, quia tenuerant, ſperare ambireque credebantur, eaque ſolicitudine levare animum tyranno erat propoſitum: unde ejus nomini invidia in præſens, in futurum ignominia gravis ab immanitate conflata. Abderrahmano Abenhumeiæ neceſſitudo eſt impoſita, ut carnificinæ quæ in ſuos gentiles exercebatur, ſe ſubduceret ſuga evadendi in Hiſpaniam: ubi vulgo Mauri veteri Humeiæ familiæ imperio ſavebant, multis & magnis beneficiis ab iis Principibus devincti. Horum ſtudio Abderrahmani virtute & felicitate, novum in Hiſpania Maurorum regnum fundatum eſt Corduba ſede: unde reliquæ civitates jura peterent, ſui juris propriiſque viribus nitens, neque Africæ contributum, neque Aſiæ Caliphis, uti mox eſt explicandum.

CAPUT VI.

Froila, Aurelius, & Silo Reges.

ALFONSI morte, Froila filius natu maximus pro eo ac par erat continuo piorum in Hiſpania rempublicam gubernandam ſuſcepit, ſalutis anno
757 ſeptingenteſimo quinquageſimo ſeptimo. Regnavit annis undecim, menſibus tribus: fama inter bonum & malum alternante, ingenio aſpero, morum ſeveritate maxima, in ſævitiam propenſior quam humanitatem; & fere Principes in ſumma rerum omnium licentia, ingenio indulgere malunt, quam imperare; aſſentatores, quorum in aulis Regum magnus numerus eſt, affinia virtutum nomina vitiis affingendo, pravitatem ſemel ſuſceptam alunt, nemine contra obſiſtere & vera prædicare auſo. Laudatur in Froilæ actionibus, quod Ovetum in Aſturibus urbem primariam & nobilem fundavit primus atque conſtituit. Quidam conditæ ejus urbis laudem ad Alfonſum patrem ablegant, nullo idoneo ſatis, neque teſtimonio neque argumento. Conditæ civitati jus & honorem Epiſcopatus dedit. Sacerdotum conjugia Froilæ juſſu dirempta; quæ conſuetudo Witizæ olim lege ſuſcepta, & Græciæ deinde exemplo firmata, in mores abierat; unde irritato numine (ſic ſaniores inter-

interpretati sunt) tantum ærumnarum accersitum, tantum pœnarum & supplicii datum. Eo facto, quantam ad bonos gratiam inivit, tantum magnæ partis populi, & sacerdotum offendit animos. Nam plerique veteribus stari malunt, & peccandi libertas multitudini gratissima est. Ex ea severitate invidiæ pars maxima illi conflata est, qua vivens flagravit: & mortui nomen ad posteritatem ignominiæ nota fœdatum est, majoris quam pro meritis; (sic libet suspicari) nam ad cæteras virtutes militari laude paterna exempla æmulari visus est. Juzephum enim Hispaniæ Præfectum pro Mauris veteranum Ducem, cum numeroso exercitu Calæciæ fines ingressum, cunctaque belli clade evastantem ingenti prælio superavit altero regni anno; cæsa quinquaginta quatuor hostium millia; nulla ea ætate victoria major, neque magis ex rei Christianæ commodo. Ea clades Juzephum jam quatuor annis Abderrahmani armis, cum ad spem regni ex Africa profugus in Hispaniam venisset, & Humeiarum factione fatigatum, opportunum supremæ calamitati præbuit. Nam Corduba fugiens, & æmuli diligentia Granatæ captus, Toletique quo demum tanquam ad præsidium aufugerat ejus urbis munitione confisus, suæ gentis ferro occubuit, Abderrahmano victori, eo facto cupientis gratificari. Quo ex tempore
759 nimirum salutis anno septingentesimo quinquagesimo nono, imperii Arabum centesimo quadragesimo secundo, Mauri omnes in Hispania sub unius imperium revocati, novumque regnum fundatum Abderrahmano Abenhumeia, cui Adahil deinde cognomen est factum, conditore: imperiique jugum excussum, quod Syriæ Caliphæ, Africæ Miramamolini, captæ primum Hispaniæ imposuerunt. Una Valentia Edetanorum in Hispania Tarraconensi urbs, in fide veteri præstans Abderrahmani armis & obsidione fatigata, tandem novi Regis jugum subiit. Christiani ejus urbis cives, barbari victoris metu, & ne religio ludibrio esset hostibus nominis Christiani, Vincentii Martyris ossa, quem tanquam Deum adorabant, & miraculorum fama celebris erat (sic Rasis Arabs loquitur homo Maurus) secum fugientes asportarunt in extremæ Lusitaniæ partem eam, qua promontorium Sacrum excurrit in mare. Eos Allibohazes Phutensis dum venationi studet, repertos occidit: pueros captivos abduxit: quorum indicio, ubi sacra ossa relicta essent, postmodum est demonstratum. Loco certe ab ea re, promontorii D. Vincentii nomen est factum. Rex barbarus tantis victoriis & tam prospero rerum successu insolentior factus, Calæcos bello tentavit. Pacem Juliam quæ hodie in Lusitania Beia est, circunsedit; utrinque Froilæ virtute, & armis rejectus est: & Christianæ ditionis fines, non modo adversus victricia barbarorum arma, sed etiam adversus provincialium tumultus perpetua Froilæ felicitate tutati. Calæcorum motus compositi, quos suspicor ob uxores sacerdotibus detractas, temere ea ætate tumultuatos esse. Vascones imperio rebellantes armis ad officium pertracti salutis anno septingentesimo sexagesimo primo. 761
In ea expeditione Meninam Rex Froila (alii Momeranam scribunt) Eudonis Aquitaniæ Ducis filiam sororem Aznaris, fratris concessu uxorem duxit; quo ex conjugio Alfonsus, cui deinde Casto cognomen fuit, atque Semena Bernardo olim Carpensi filio felix, nobilis stupri fœditate, nati sunt. Eo actionum tenore in magnis Principibus Froila numerari potuit, ni fratrem Bimaranum eximia corporis dignitate atque morum candore studia populi conciliantem, suis ipse manibus impie æque ac crudeliter jugulasset. Affectati regni suspicio malo fuit; & fortassis scisso ut fit in partes populo ob Regis severitatem, factio altera Bimaranum corrumpere satagebat, ut Ducem se præberet rebus novandis. Neque enim existimo Froilam temere, nullaque re provocatum, tantam crudelitatem designasse; tametsi suscepti parricidii nulla idonea caussa esse potuit: & ipse invidiam ex eo facto succensam restinguendi studio, Veremundum occisi fratris filium regni successorem adoptavit, fructu nullo. Cum cælo æque & hominibus invisus esset, & in alia ex aliis mala præcipitaret, suorum an Aurelii conjuratione Canicæ peremptus est. Oveti in æde maxima Froilæ & uxoris Meninæ corpora sepulturæ mandata.

data. Quo tempore Verus Archiepiſcopus Hiſpalenſis, eruditione, ſcriptis & vita clarus eſt habitus: tum Petrus Toletanus Præſul Urbani ſucceſſor cognomento Pulcher, cujus libellus de ratione Paſchatis celebrandi ad Hiſpalenſes cives, quoniam in ea re hallucinabantur, magno ingenio conſcriptus extabat. Petro ſucceſſit Cixila, is qui D. Illeſonſi vitam ſcripſit: ad quem Hadriani Pontificis Romani litteræ extant (tametſi Egilam eum vocat) diebus ſabbathi carnibus veſci Hiſpanos, more ſcilicet è Græcia tranſlato, increpantis. Unde temperamento quodam factum arbitror, ut inteſtina & extremæ animalium partes hoc tempore in uſu ſint, & præcipuo iis diebus honore menſarum. Quod alii putant ſuſceptum anno Chriſti milleſimo ducenteſimo duodecimo, cum ad ſaltum Caſtulonenſem Mauri inſigni prælio à noſtris ſuperati ſunt, nullo neque auctore neque argumento idoneo. Veteres ſchedæ in quibus Toletanorum Pontificum nomina ſunt, non tantum Urbanum, ſed & Petrum eo numero eximunt: ſubſtituunt alios Sunieredum atque Concordium Cixila priores; nobis in tantis tenebris hærere neceſſe eſt aliquando, non ſecus atque ignorata via, ubi in plures una diffinditur, cum nulla repudietur nulla placet.

Aurelius Froilæ Regis interfector, Bimarani vindex, utrique frater germanus (alii patruelem faciunt, Froila natum Alfonſi Regis fratre) gentis conſenſu re-
768 gnum obtinuit anno ſeptingenteſimo ſexageſimo octavo, Alfonſo Froilæ filio ob ætatis imbecillitatem & paternæ memoriæ invidiam prætermiſſo; regnavit annis ſex, menſibus ſex, nulla neque domi neque militiæ gloria. Servilis enim belli, quod in provincia exarſit, cum ſervi ſtudio libertatis incenſi & temporum perturbatione confiſi arma magno numero corripuerunt, profligati laudem fœdere cum Mauris inito fœdaſſe viſus eſt: ex quo ingenuæ conditionis virgines ad certum numerum quotannis tributi nomine, proh nefas, erant Mauris repræſentandæ. Regis Abderrahmani felicitas formidinem noſtrorum animis incutiebat: ne novi regni armis rem Chriſtianam ſua imbecillitate & partium diſſidio fluctuantem, ferox ipſe & validus opprimeret. Erat enim inquieti animi vir, & minime otium, quo tunc ſeneſcere videbatur, diutius laturus. Adoſindam ſororem Siloni viro principi cum ſpe ſucceſſionis connubio junxit, ipſe prole deſtitutus: ac ne uxorem quidem habuiſſe ſatis eſt exploratum. In valle Jagueia (quam ſaniores Canicam vallem interpretantur) æde S. Martini nomine ſepultus eſt: alii

S. Michaelis affirmant in oppido Jangua (quibus major nominum ſimilitudo favet) ubi antrum ſubterraneum extat Andreæ nomine dicatum, & conjuncta duorum Regum ſepulcra (ſic apud populum fama obtinuit) Aurelii nempe & Favilæ tempore ſcilicet conſequenti, utriuſque ſepulturæ veteri loco mutato.

In Aurelii locum Silo ſororis vir, Praviæ cum Adoſinda uxore regno eſt inauguratus; regnavit annis novem, menſe uno, die uno. Calæcos ſub initia tumultuantes ad Ciperium montem, noſtris Cebrerum, compeſcuit; ejus belli cauſſæ non ſunt proditæ. Silo tamen gravior annis, ſive ingenii ſocordia, non militaribus ſolum ſed civilibus etiam muneribus abſcedere certus, nam ſe impoſito oneri imparem ſentiebat, præterea uxoris hortatu, Alfonſum Froilæ filium conſortem regni fecit, ſumma bello paceque auctoritate conceſſa. Fuit hæc horum temporum calamitas, ut cum maxime turbata republica ſævæ tempeſtatis fluctibus, viro & gubernatore opus eſſet, tunc ad gubernacula ſederent plurimum Reges inutiles & ignavi. Ex eo conſortio Alfonſo Regis nomen acceſſiſſe, indicio eſt diploma vetus, atque quo nullum in tabulariis Hiſpaniæ antiquius extat, Valpueſtæ ædi D. Mariæ nomine, ubi hodie collegium Canonicorum eſt, olim monachorum cœnobium, conceſſum: ubi Regis liberalitate multa prædia illi templo donantur Era octingenteſima duodecima, nempe ſalutis anno ſeptingenteſimo ſeptuageſimo quarto, regni Silonis anno primo, niſi fortaſſe numeri vitiati ſunt; neque enim eorum opinioni accedimus, qui ad Alfonſum Catholicum id diploma ablegare malunt, ratione temporum haud magna aliqua de cauſſa vehementer perturbata. Eſt autem ad memoriam inſignis iis in litteris contenta execratio, qua ejus donationis violator jubetur eſſe anathema, Marrano, & excommunicatus; unde intelligitur Marrani vocem vulgarem non à Mauris quaſi Maurani, ut quidam ſuſpicantur, factam in Italia Frederici Ænobarbi tempore: cum Mauri plurimi fidem Chriſto datam in baptiſmo, paſſim ejurata quam ſuſceperant religione violarent: ſed potius ex Syriaca voce Maranatha deductam, qua anathematis ignominia execratioque in divinis litteris continetur. De Silonis ſepulcro non una opinio eſt, quibuſdam Oveti affirmantibus in Salvatoris æde, ubi ſepulcrum ejus nomine cum prolixa inſcriptione extat: aliis Praviæ in S. Joannis Euangeliſtæ, quod ipſe templum à fundamentis ædificandum curavit; quo loco Adoſinda certe uxor tumulata eſt.

CA-

CAPUT VII.

Alfonsus, Mauregatus, Veremundus Reges.

SILONIS funere procurato regnum ei, penes quem reipublicæ procuratio erat, Alfonso procerum voluntate
783 confirmatum est anno septingentesimo octogesimo tertio. Paterni odii memoria resederat, & virtutis specimen quod interea dederat singulare, cunctorum ordinum voluntates conciliarat. Unus Mauregatus Alfonsi patruus, tametsi stupro genitus erat, fratrum exemplo qui deinceps regnarant, injuriam factam querebatur Alfonso prælato sibi, quem arctiori cognationis gradu defunctos proxime Reges attingere constabat; neque deerant factiosi homines, qui studio rerum novarum ejus conatus adjuvarent, corruptores, vaniloqui, ut sunt plerique Principum asseclæ. His auctoribus, quoniam parum præsidii in gente erat, ad Maurorum opem supplex confugit, ignominiosoque Christiano nomini fœdere impetravit quinquaginta virgines natalibus nobiles, & parem ex plebe numerum pactus tributi nomine quotannis; & sunt ante omnes nationes Mauri effusi in venerem. Itaque his illecebris voluptatum gens barbara provocata, Rege eorum Abderrahmano concedente, Mauregatum secuta est. Inerat præterea dignitas, cum Christianorum gentem vectigalem haberent, Regem beneficiarium. Ejus exercitus impetum Alfonsus viribus impar, neque satis confirmato regno ut sustentare posset veritus, æmulo fortunæque cedens, in Cantabriam aufugit: ubi magnæ clientelæ erant, multi propinqui & necessarii Eudonis, ad quem maternum Alfonsi genus referebatur; viginti quinque annos natus erat, cum sub ipsa initia regno spoliatus est. Regnavit Mauregatus annis quinque, mensibus sex, nulla re nobilis præterquam ignavia, actionum turpitudine, atque scelere nefario, quod prodenda patria suscepit. Praviæ sepultus est in D. Joannis, ut chronici quod Alfonsi Magni nomine vulgatum est, Ovetense exemplum habet. Obiit anno septingentesimo octogesimo 788
octavo: quo anno Abderrahmanus Maurorum Rex cum regnasset annis uno de triginta, Cordubæ defunctus est. Quam urbem extructa arce, atque hortis institutis, quibus Razaphæ nomen fuit nunc Arrizaphæ, magnopere exornavit. Præterea

terea ante biennium ex belli manubiis templum eſt inchoatum: quod hodie Epiſcopi Cordubenſis cathedra inſigne, ipſo ſtructuræ genere, multitudine, & varietate columnarum quibus moles incumbit, cernentibus pro miraculo eſt. Reliquit filias novem, filios undecim; ex his Zulemam natu maximum, quem vivens Toleto urbi præfecerat, moriens ſucceſſorem deſignavit. Iſſemus filius alter, cum favorem gentis præſens occupaſſet, regnum à morte patris occupatum virtute & armis tutatus eſt, primum adverſus Zulemam, qui acie victus in Conteſtanoſque, ubi Murcia ſita eſt, fuga pulſus, pretio ſexaginta millium aureorum regni jus fratri relinquens ceſſit in Africam: deinde Abdallam fratrem alterum novarum rerum ſtudio tumultuantem, fœdere cum eo facto, in Africam expulit; rerum potitus eſt annis ſeptem, menſibus ſeptem, diebus ſeptem.

Mauregato quidem Veremundus ſucceſſit cognomento Diaconus, quod in eum ordinem lectus eſſet, & ex ritu Chriſtiano ſacratus in minori ætate. De Veremundi patre variant hiſtorici: nec facile eſt aut opinionem opinioni, aut auctorem auctori præferre; nominum ſimilitudine vitiatam memoriam arbitror; quidam Bimarani filium putant, ejus qui Froilæ fratris manu cecidit: alii Alfonſi Catholici fratre Froila natum affirmant. Cui ego potius opinioni accedo, viros majori antiquitatis Hiſpanicæ eruditione ſecutus, chroniconque Alfonſi Magni Regis nomine compoſitum; regnavit annos tres, menſes ſex: & gemina prole auctus Ramiro & Garſia ab uxore Nunilone ſeu Uſenda, quam contra fas æquumque ſibi junxerat, ſaniori conſilio deinceps per totam vitam abſtinuit. Cætera modeſto quidem ingenio, & otii cupidior quam reipublicæ ſtatus ferret: non animo, non armis, non vigore aut viribus corporis, non arte belli inſtructus temere ad regnum acceſſit. Eo dignisſimus laude, quod optimo publico Alfonſum Froilæ patruelis filium Mauregati armis ſpoliatum, pulſumque in Cantabriam, ad regni conſortium revoca-
vit, ejus ſeculi anno nonageſimo pri- 791
mo, duodecimo Kalen. Auguſti, ut Iſidorus Pacenſis hujus ætatis ſcriptor eſt auctor. Regnavit is deinceps annis quinquaginta duobus, menſibus quinque, diebus tredecim, perpetua rerum geſtarum felicitate, bellicis artibus, clementiæ, religionis & liberalitatis laude ſuis carus, externis formidabilis. Inclinatæ Hiſpaniæ res unius maxime virtute ſteterunt. Suſceptam regni

regni auctoritatem & favorem gentis vehementer confirmavit victoria, quam de Maurorum Duce Mugaio retulit ampliſſimam, tertio anno ex quo in regnum fuerat revocatus; cum enim virgines, ut erat in Mauregati fœdere cautum, barbaris repræſentare ignominioſum eſſe Chriſtiano nomini judicaret: numeroſum exercitum ea cauſſa belli injuriis Chriſtianorum oppida & agros longe lateque vaſtantem Aſtures uſque magno damno provincialium luctuque, Alfonſus hoſti obviam factus ad Ledos oppidum acie vicit. Inſigne prælium fuit; ſeptuaginta hoſtium millia cæſa: atque duriſſima ſervitute reſpublica liberata, tandem reſpirare viſa eſt. Mauri enim viribus debilitati & novis bellis impliciti, acceptam ignominiam cladem que ulciſci non potuerunt; & conſtat ea ætate ad extremam Hiſpaniam, qua parte Pyrenæi montes ſunt, Vaſconum Regum armis, & Caroli Magni virtute, cujus præcipua & maxima inter Chriſtianos Principes auctoritas erat, rerum geſtarum celeberrima fama, multas urbes & oppida Mauris erepta. Quæ res Iſſemum Cordubenſem Regem impulit, ut Abdelmelicum magni nominis Ducem cum juſto exercitu mitteret ad conatus Chriſtianorum compeſcendos. Gerunda in Auſetanis, Narbo in Galliæ aditu à Mauris occupatæ; unde templi Cordubenſis ſtructuræ perficiendæ, Chriſtianorum humeris terram comportatam Rodericus Præſul eſt auctor. Res proſperæ, quæ ſæpe moderatos homines de ſtatu mentis immutant, barbaros natura feroces inſolentiores effecerant. Pons alter Iſſemi juſſu Cordubæ extructus ad arcem. Prætoriani milites adhibiti præſidii cauſſa ex externa gente, quod primus Maurorum Regum uſurpavit tria millia Chriſtiani religione abjurata impii. Eunuchorum duo millia aulam domeſtici ſcilicet miniſterii cauſſa ſequebantur. Obiit ſalutis anno ſeptingenteſimo nonageſimo quinto, Alhaca filio ſucceſſore, qui regnavit annis viginti ſex, menſibus decem, diebus quindecim: prudentiæ, æquitatis atque liberalitatis laude famaque ut in ea gente celebratus.

CAPUT VIII.

Elipandus Toletanus Præſul.

AD CAPTIVITATIS mala, quæ ſi extrema fuiſſent nimium erant gravia, grande de religione diſſidium acceſſit; mali auctores præcipui Felix in Ilergetibus Urgelitanus Præſul, atque Elipandus in Carpetanis Archiepiſcopus Toletanus, non inſulſo viri ingenio neque eruditionis experti, ut in tantis tenebris tantaque malorum omnium colluvie: in qua non offendere, non fœdari miraculi inſtar eſſet. Quis enim in graviſſima ſervitute litteris locus? cum oppreſſi vectigalibus vitæ neceſſaria ſubſidia comparare cogebantur; ſilebant eccleſiaſtica concilia, quibus diſciplinam eccleſiaſticam aſtringere & reipublicæ vulnera ſanare, veteri inſtituto ſuſceptum erat. Proceres & populus pro ſe quiſque ut collibitum erat, ita vitam inſtituebant, atque de rebus divinis nullo prohibente pro voluntate proque arbitratu ſinguli ſentiebant; quæ magna pernicies eſt. Ex impiæ gentis uſu pravas ſæpe opiniones in Chriſtianorum gentem redundare propemodum erat neceſſe. Neſtorii placita concilii pridem Epheſini diligentia ſopita, quaſi veteris incendii ſcintillæ in Hiſpania, iis auctoribus ſuſcitatæ ſunt, Chriſtum affirmantibus qua parte certe homo eſt Dei filium adoptione eſſe, contra fas, contra auſpicia, contra omnes divinas & humanas litteras, & religiones. Qui enim natura & adoptione filius ſimul idem eſſe poſſit? cum adoptione filius patris tantum benignitate, nulla neceſſitudine fit quaſi ad alieni juris hæreditatem admiſſus; quod qui aſſerat Chriſti geminam hypoſtaſim fateatur opus eſt. Felicem propter locorum vicinitatem, & quoniam in eam Hiſpaniæ partem Gallorum arma annis ſuperioribus penetrarunt, Gallum natione fuiſſe vulgo nonnulli ſuſpicantur. Elipandus ex antiqua Gotthorum gente prognatus erat. Pugnabat pro illis pontificia ipſorum auctoritas, & celebrati

nominis fama; erroris auctores laudabant Eugenium, Illefonsum, Julianum; multis præterea divinarum scripturarum locis ad patrocinium abutebantur: quibus Christum qua homo est, minorem patre dici satis constat. Et ut erant ardenti ingenio, missis in omnes partes litteris ac libris, cæteris omnibus susceptas opiniones instillare fucata oratione, atque persuadere satagunt. Ad Asturum & Calæcorum Episcopos Elipandus pro ea auctoritate quam in alias ecclesias obtinebat præcipuam & maximam, litteras dat: ac nominatim Adosindam Silonis Regis viduam in fraudem impellere conatur. Illa uti erat necesse, sui judicii esse negat de controversia pronunciare: remque integram ad Episcopos defert & sacerdotes, sanctissima & prudentissima fæmina: in quo numero erat Beatus presbyter, & Heterius Uxamensis Episcopus; quorum extat adversus Elipandum disputatio non inelegans, opusque spissum, operosum & vastum: sed quoniam validis argumentis mendacium arguit, bene esse operam collocatam lectores judicabunt. Controversia, & quoniam conatibus par successus non erat, Elipandus quidem Toleto profectus Astures & Calæcos obivit, iisque in locis multos prava opinione infecit pestifero oris afflatu. Felix Vaccæos primum in Hispania, & Septimaniam in Galliæ aditu aggressus est: deinde reliquam Galliam atque Germaniam nullo operæpretio: cum passim summi, medii, infimi, ad insolentiam novæ vocis exhorrescerent, & errorem cum auctoribus palam detestarentur. Cooncilia Episcoporum iis in regionibus habere promptum erat. Itaque invenio apud Reginum Bajoariæ civitatem coram Carolo Magno Francorum Rege in Episcoporum conventu Felicem damnatum salutis anno septingentesimo nonagesimo secundo; inde Romam missum, coram Hadriano Pontifice abdicasse, simulato certe animo. Qua de caussa novum Episcoporum conventum haberi Franconofurti in Germania necesse fuit anno septingentesimo nonagesimo quarto, præsente Carolo Magno. Missi Roma legati Theophilactus & Stephanus Episcopi: ex Hispania Beatus & Heterius Uxamensis Episcopus pro catholicis legati. Neque se mali auctores deserunt in periculo: Carolo ipsi libellum supplicem offerunt, postulantes ut præsens in ea controversia disceptaret. & multorum potius judicium sequeretur, quam se paucorum dolis circumveniri sineret. Re discussa, prava opinio cum auctoribus reprobata est: ac nisi mutarent Felix & Elipandus sacrificiis interdicti. Felix, ut Ado Viennensis est auctor, Patrum sententia relegatus est, & Lugduni nunquam errore deposito extremum vitæ diem clausit; sic opinio hominum fuit; usque adeo difficile est fixam perperam de religione sententiam mutare, imbutamque prava persuasione mentem traduci ad sanitatem. Quid Elipando contigerit clam est: ac credam potius sententiæ Patrum obtemperasse, pravaque opinione deposita mutasse, neque ex Hispania extulisse pedem, neque Reginum, Romam, aut Franconofurtum adiisse, persuasum habeo. Veteres Eugenium, Illefonsum, Julianum Carolus quidem accusat iis litteris, quas ad Elipandum & cæteros sacerdotes Hispaniæ scripsit: neque mirari se ait, filios patribus similes existere. Heterius negat in eorum scriptis simile quippiam extare. Ex Felicis sane schola aliquanto intervallo Claudius Taurinensis Episcopus homo Hispanus, versatusque aliquandiu cum nonnulla ingenii laude in Ludovici Augusti cognomento Pii aula, ad priorum commenta, tum alia, tum imagines divorum è templis Christianis exturbandas esse affirmavit; quem Ionas Aurelianensis æqualis, descripto diligenter atque accurate impugnavit.

CA-

CAPUT IX.

Alfonsi Casti initia.

PER idem tempus Veremundo morte sublato, Ovetique sepulto, ubi ejus & uxoris sepulcra monstrabantur: solus Alfonsus rerum potitus est. Purioris vitæ studio à Bertæ uxoris complexibus per totam vitam abstinuisse fama fert: unde illi Casti cognomen. Religionis amplificandæ studio templum Oveti, Salvatoris nomine præcipuum & maximum ab imo totum extruxit: tametsi inchoatæ fabricæ laudem nonnulli ad Veremundum ablegant: Alfonsum fama tenuit. Extructi jam templi cum exornandi cura solicitaret pii Regis animum, duo Angeli aurificum specie, crucem auream gemmis distinctam, auroque fulgentem eleganti forma perfecerunt. Opinionem ad populum eventus confirmavit, cum perfecta cruce nusquam comparuissent. Rodericus Præsul Regem ait, à Leone III. Romano Pontifice impetrasse, ut Archiepiscopi cathedra templum à se nuper extructum honestaret: cum constet id tempore Alfonsi Magni factum esse. Alfonsi gloriam à præclaris initiis auspicantem domestica calamitas sugillasse visa est. Semena soror Sandiæ seu Sanctio Saldaniæ Comiti nupsit, nullo fratris respectu. Ex eo conjugio clandestino scilicet, Bernardus infans natus est, cui deinde Carpensi nomen fuit, & rerum gestarum fama ab Hispaniæ scriptoribus unus maxime per hæc tempora celebratur. Re prodita Comes quidem cum per speciem comitiorum Legionem venisset, majestatis lege postulatus, excæcatis oculis perpetuo carceri in arcæ Lunæ mancipatus est: ubi vitæ reliquum in tenebris & squalore propagavit. Semena soror in virginum sacratarum collegium compulsa. Infans in Asturibus avunculi Regis jussu, non secus ac si ex ipso genitus esset, regio cultu educatus habitusque; magnæ indolis, quæ natura inerat, hæc adjumenta fuerunt. Interea Maurorum arma movebantur. Zulema & Abdalla Regis Mauri patrui cum eatenus se in Africa tenuissent (tametsi auctorem habeo qui Abdallam Francorum opem implorasse affirmat, & Ludovicum Caroli Magni patris jussu Abdallæ juvandi caussa cum exercitu in Citeriorem Hispaniam, Oscam usque penetrasse,) hoc

ſane tempore novi Regis deſpectu, priuſquam ſe in regno confirmaret, in Hiſpaniam tranſmiſerunt. Abdalla ut erat ardentiori ingenio, prior Valentiam civium voluntate occupavit. Zulema poſtmodum evocatus eſt à fratre ad ſpem rerum novarum. In vicina oppida & urbes irruptiones factæ: finitimi agri omni belli injuria vaſtati. Ab his initiis eo audaciæ progreſſum eſt, ut collatis vexillis cum Alhaca Rege dimicare non dubitarint; pugna ingens fuit, multumque in ea ſanguinis effuſum: cum multis Zulema cecidit. Abdalla fuga Valentiam evaſit; & cum toties ejus conatus fortuna deſtituiſſe viſa eſſet, pacata conſilia turbulentis potiora fore arbitratus, fœdere cum Rege facto arma poſuit ea lege, ut vectigal annuatim penderetur, unde vitam principalem in ea urbe ſuſtentaret. Pace inita firmanda filii ad Regem miſſi ſunt: quos ille benigne acceptos apud ſe habuit eo loco & cultu, qui patruelibus conſentaneus eſſet; eorum uni ſororem connubio junxit. Atque hæc geſta ſunt imperii Arabum anno centeſimo octogeſimo quarto, juxta Roderici Præſulis computationem; qui annus quintus erat ex quo Alhaca regnare cœpit. Maurorum bella inteſtina rei bene gerendæ opportunitatem Alfonſo Regi præbuiſſe videntur: multi enim auctores, externi ſcilicet, (nam noſtratibus magnum de ea re ſilentium) Alfonſi virtute ajunt Oliſiponem urbem Luſitaniæ principem Mauris ereptam, miſſamque ad Carolum Magnum honeſtiſſimam legationem ex Hiſpania: cujus legationis principes Fruela & Baſilicus captæ urbis ſpolia Regis juſſu detulerunt, equos, arma, captivos, præterea admirandi operis & amplitudinis tentorium Mauricum. Excepere inteſtini tumultus motuſque graves, quibus vitandis Regem in Abelienſe monaſterium ex fuga compulſum locis præruptis ſitum in Calæcis, Theudii viri principis opes regno reddiderunt clariorem effectum poſt calamitatem. Cæterum Alfonſi regnum nulla re mihi felicius illuſtriuſque viſum eſt, quam D. Jacobi Apoſtoli corpore, quod per hæc tempora Compoſtellæ inventum eſt, ad omen majoris quam unquam futuræ Chriſtianorum felicitatis; quod qua ratione contigerit ex altiori principio explicandum eſt.

CAPUT X.

D. Jacobi Apoſtoli corpus inventum.

FLORUERAT ut ſi qua in Hiſpaniæ parte maxime in extrema Calæcia, ad eum locum ubi Iria Flavia ſita eſt, cultus religionis Chriſtianæ. Verum ſæva procella in Chriſti cultores excitata, quo tempore nondum repudiata multorum deorum vanitate, Romanorum Imperatorum juſſu, piorum corporibus excruciandis tormenta omnia conſumebantur, iis in locis penitus extincta eſt. Quo factum, ut neque Romanorum reliquo imperio, neque Gotthis rerum potientibus in Hiſpania B. Jacobi Apoſtoli ſepulcrum ubi eſſet exploratum haberent; temporis injuria atque vetuſtatis locus dumis & vepribus obſitus erat, ignotuſque omnibus, uſque ad Theodomiri Irienſis Epiſcopi ætatem. Myrus quidem Suevorum Rex, de quo eſt ſuperioribus libris memoratum, ex Romanæ eccleſiæ inſtituto formaque, Epiſcoporum in ſua ditione diœceſes certis finibus deſcripſit. Andream Irienſem Epiſcopum conſtituit, cui ordine ſucceſſerunt Dominicus, Samuel, Gothomarus, Vincibilis, Felix, Hindulphus, Selva, Leoſindus ſive Theoſindus, Enula, Romanus, Auguſtinus, Honoratus, Hindulphus: quorum omnium præter nomina notitia nulla extat: eademque ignorationis caligine reliqui omnes qui ſucceſſerunt involuti eſſent, niſi Jacobi luce, quæ brevi totum orbem pervaſit, illuſtrati eſſent. Theodomiri enim, qui Hindulpho ſucceſſit, diligentia nutu numinis tantus theſaurus repertus eſt. Præcipua auctoritate & fide viri, lumina ſæpe inter noctis tenebras micare in vicino nemore teſtes oculati renunciabant. Sanctus Præſul ne ludibria oculorum eſſent ſuſpicatus, ſtudioque rem univerſam, cujus fama percrebuerat, veſtigiis omnibus explorandi, iis luminibus locum omnem coruſcare videt; nemus perſcrutatur omne; effoſſo terreo tumulo

tumulo marmorea domuncula inventa, qua ſacrum ſepulcrum includebatur. Argumenta quibus Apoſtoli corpus eo ſepulcro contineri cognitum eſt, memoriæ non ſunt prodita: ſed niſi magna de cauſſa eam opinionem ſuſceptam non arbitror; antiquitatis ſcilicet veſtigia excuſſa, geniique quos paſſim occurriſſe memorant, rem ita habere nunciarant. Præſul viſa nunciaturus Regem continuo arrepto itinere adiit. Is ut flagrabat religionis amplificandæ ſtudio, rem omnem præſens luſtrat: lætuſque ſucceſſu, D. Jacobi nomine eo loco templum extruendum curat, extemporarium quidem & rude, nimirum formaceis parietibus compactum; ſacerdotia inſtituit, redituſque unde ſacrifici viverent templo attribuit, quantum regii fiſci tenuitas per ea tempora patiebatur. Rei fama brevi toto orbe Chriſtiano diſſipata, D. Jacobi religio vehementer aucta & amplificata eſt. Nunquam in Hiſpaniam ne rebus quidem integris, tantum exterorum hominum venit. Confluxerunt ex Italia, Gallia, atque Germania, ex propinquis, & ulterioribus, ex longinquis gentibus ad tantæ rei famam. Multa miracula & magna, quæ quotidie ad ſepulcrum Apoſtoli edita ſunt, religionem auxere: vanamqne non fuiſſe eam opinionem cunctis nationibus demonſtrarunt. Leo III. Romanam Eccleſiam eo tempore obtinebat; ab eo Alfonſi Regis precibus, Caroli Magni auctoritate, nam ea potiſſimum de cauſſa legationem (de qua dictum eſt) ſuſceptam arbitror, impetratum cum Epiſcoporum & procerum Hiſpaniæ voluntas accederet, uti Præſulis Irienſis ſedes retento nomine, & Bracarenſis Metropolitani, cui ſubditus erat jure retento, Compoſtellam migraret loci cohoneſtandi cauſſa. Tametſi Bracara per id tempus cum eſſet à Mauris everſa, habitatoribus vaſta erat; utraque lege poſt ducentos ſeptuaginta quinque annos, Compoſtellana Eccleſia ſoluta eſt: cum Pontificum Romanorum indulgentia, Regum Hiſpanorum opera, veteribus Emeritæ urbis quondam Metropolitanæ juribus in eam Eccleſiam tranſlatis aucta eſt. Acceſſit ejus municipii principatus agro attributo, quantum tria millia paſſuum circum ſepulcrum occuparent, ut Alfonſi diploma declarat, quod in ejus templi ſchedis conſervatur, deſignata etiam cauſſa inventi ſuo tempore corporis ſancti.

CAPUT XI.

Carolus Magnus venit in Hiſpaniam.

CAROLUM cognomento Magnum Francorum Regem, non ſemel veniſſe in Hiſpaniam, fama fert veterum ſcriptorum conſtanti fide fundata; primum poſt initia regni quod defuncto patre ſuſcepit, Ibnabalæ Mauri precibus ſolicitatus ad ſpem Hiſpaniæ Mauris eripiendæ, qua parte Vaſcones ſunt Pyrenæo monte tranſcenſo circunſeſſam Pompelonem, civium deditione facta redegit in poteſtatem. Cæſarauguſtæ de manu Ibnabalam Regem dedit, vectigali mulctatæ, quod annuatim penderetur. In reditu Pompelonem, quoniam injuriæ opportuna erat, & inter Maurorum & Chriſtianorum imperium ſæpe alternabat, mœnibus nudandam curavit. In Pyrenæi anguſtiis Vaſconum armis, impedimentis exutus theſauriſque direptis omnibus deformatus in Germaniam rediit. Gerunda & Barcino poſt aliquot annos, Mauris dedentibus in Caroli poteſtatem venerunt. Inde Barcinonenſium Comitum initia, & origo gentis Catalaunicæ: cum Cathelauni populi ad Toloſam urbem in Gallia Narbonenſi late fuſi, ad novas ſcilicet ſedes in Hiſpaniæ partem eam penetraſſent; nam qui ex Gotthis & Alanis Catalauniæ vocem duplicant, aut à Catalone quodam Aquitaniæ Præfecto, quo tempore Martelli armis occupata eſt, Eudonique filiis erepta, uti antea dictum eſt, derivant, nulli erudito ſuam opinionem probarunt. Thomichus ejus gentis ſcriptor Carolum denuo ait, poſt aliquantum tempus Narbone capta ereptaque Mauris, in Hiſpaniam irrupiſſe: tractumque illud adjeciſſe imperio, cui Catalauniæ veteri nomen eſt ad Ceretanos. Præterea cum Mau-

ris dimicatum in valle, cui ab eo prælio Caroli nomen est factum. Addunt alii invento Jacobi corpore, cum in amplificandæ religionis curam incumberet, venisse in Hispaniam, ut quæ fama prædicabat, præsens oculis lustraret. Re certa in reliquas Hispaniæ ecclesias eo agente jus & auctoritatem Primatis Compostellano Præsuli datum; quod ne pro vero ponatur, ac potius ut repudietur tanquam falsum, multæ rationes movent, quas explicare non est necesse, cum se nullo indicante commentum prodat. Post discessum ex Hispania Romam certe abiit, Leonis eo nomine III. Pontif. Max. quem ab inimicis injuria pulsum suspicabatur, restituendi tuendique cura. In Urbe cum ad cognoscendam caussam consedisset, Episcopi quorum erat magnus numerus evocante Rege, nefas esse acclamarunt, cuiquam de Pontifice Maximo judicium facere. Pontifex ipse de suggestu objecta crimina jurejurando diluit. Accusatores primum capitis damnati: deinde agente Pontifice, exilio tantum mulctati sunt; nullo tempore, neque res Romana liberior visa est, neque pontificia dignitas augustior. Præmissæ fuerant ad Carolum claves confessionis S. Petri, & urbis Romæ vexillum: indicio cives & Pontificem se in ejus potestatem contradere: quoniam parum opis in ea temporum perturbatione fore videbatur in Græcis Imperatoribus: res Francorum resurgere & confirmari considerabant. Itaque quod absenti decreverant, urbis Romæ imperium præ-
801 senti delatum. Octingentesimus primus salutis annus agebatur, cum Leo in æde Petri sacris operatus, Carolum Augustum apellatum, imperii insignibus exornavit. Romanus populus incredibilis lætitiæ argumento acclamavit: Carolo Augusto, Magno, & pacifico, vita & victoria. Factus Imperator ex Germania quo se contulerat, in extrema ætate venit in Hispaniam, ut consensus ferme scriptorum est, hac occasione. Alfonsus annis gravis fessusque bello, quod continenter in Mauros gerebat majori conatu quam successu, Carolum cogitavit in Hispaniam evocare, brevi sperans totam provinciam ejus armis barbaris eripi posse. Prole ipse carebat; navatæ operæ mercedem commodum visum est, regni successionem proponere; non abjecit conditionem Carolus. Verum ætate ipse gravis, neque Alfonso minor, imperiique amplitudine clarissimus: Bernardo quem ex Pipino filio defuncto nepotem Regem Italiæ dixerat, novum regnum destinans, Hispaniam petere constituit. Sequebatur invictum copiarum robur; prope confecta omnia erant: cum re prodita (neque enim magnorum Principum conatus & fœdera, cum per alios conditiones ferantur, diu latere possunt,) utriusque Principis conatus disturbati sunt. Proceres Hispaniæ agre ferre Francorum imperio subdi, gentis insolentis (uti ipsi loquebantur) & feræ; non Maurorum servitutem depelli, sed graviori popemodum servitute mutari. Hæc pro se quisque, hæc in circulis, hæc plebs, & optimates conquerebantur. Sumere arma, Regisque voluntati obsistere audebat nemo privatim. Bernardus Carpensis ætate & spe ferox ægris animis subdebat faces, Ducemque se præbebat iis qui se sequi vellent; & Alfonsum, ut sunt Regum voluntates incertæ, sui jam consilii pœnitebat. Marsilius Cæsaraugustæ Rex Maurus, cui pulsi ab eo Ibnabalæ caussa Carolus iratus erat, in partes attractus Ex utraque gente justus exercitus conflatur. Franci equitatu valent; optimum ergo visum est Pyrenæi saltus angustias occupare, Francosque si possent aditu Hispaniæ prohibere. Externi scriptores Carolum ajunt ulterius penetrasse, nec ante ex hostico decessisse, quam prælio victor agros provinciæ longe lateque vastasset; in reditu cum hostium copiis ad Pyrenæi angustias pugnatum. Nobis nostrorum scriptorum fides potior visa est, negantium Carolum in interiora provinciæ penetrasse: sed in ipso aditu ad Rocidam vallem, quæ in saltu Vasconum est, pugnatum. Veniebant in prima acie Rollandus Britanniæ Comes, Anselmus & Eginardus viri primarii; locus erat minime aptus copiis explicandis. Nostri ergo ex superiori loco impressione in hostes facta, multos priusquam se ad pugnam compararent, instruereque acies possent, ferro peremerunt. Cecidit Rollandus ipse, de cujus virtute & rebus gestis multa & incredibilia in utraque gente vulgo homines fabulan-

bulantur. Carolus ſuorum trepidatione
ſtrageque cognita, conatus inclinatam
aciem reſtituere, hanc pro tempore ad
milites orationem habuit. „ Quam turpe
„ ſit Francorum arma triumphis tro-
„ phæiſque nobiliſſima, Hiſpanorum
„ egentibus populis & diuturna ſervien-
„ di conſuetudine oppreſſis cedere, me
„ ſilente res ipſa loquitur. Nomen im-
„ perii noſtri, ingenita vis pectoris ala-
„ critatem addat; res fortiter, pie ac fe-
„ liciter geſtas, veſtram nobilitatem, ma-
„ jorum decus ad animos revocate: &
„ qui devictis tot provinciis leges ma-
„ gnæ orbis parti dediſtis, ab inermi
„ hoſtium genere, qui latronum more
„ æquo campo congredi recuſarunt, vin-
„ ci ipſa morte acerbius judicate. Fu-
„ gæ locus non eſt in tanta locorum ini-
„ quitate; an æquum erit à pedibus
„ præſidium petere, abjicere arma?
„ tantum ſuperi dedecus avertite: neque
„ patimini milites tantum ignominiæ
„ inuri nomini Franco; virtute & au-
„ dacia ex his locis evadendum. Viri-
„ bus, opibus, generoſitate, robore,
„ numero, delectu præſtatis: hoſtes ino-
„ pia, illuvie, ſqualore deformes: exerci-
„ tus ex utraque gente conflatus, qui-
„ bus nec idem mos eſt, & legi-
„ bus, inſtitutis, religione diſcrepant;
„ vobis unus animus eſt, mens ea-
„ dem, pro vita, pro patria, pro noſ-
„ tra gloria neceſſitudo pugnandi. Er-
„ go quo animorum vigore toties nume-
„ roſas hoſtium copias me Duce, ipſam
„ temporum & locorum ſæpe naturam
„ ſuperaſtis: eadem nunc (niſi forte vir-
„ tutis priſtinæ veterani milites obliti eſ-
„ tis) minores quæ ſeſe offerunt vinci-
„ te difficultates. Mox buccina ſi-
„ gnum datum; pugna magno ardore in-
ſtaurata, multum effunditur ſanguinis. Francorum promptiſſimi & nobiliſſimi cadunt. Et erat Hiſpanorum exercitus omnium rerum patientia duratus: & opinio, quæ multum in bello poteſt, Gallorum animos fregit, cum in ipſo ardore pugnæ nunciatum eſſet Mauros locorum notitia advolantes, per occultos tramites circumveniſſe Francos, & jam à tergo inſtare. Nullus locus clade Francorum nobilior, ac fama celebratior fuit. Interempti ad S. Spiritus ſepulti. Injuriam ne Carolus armis vindicaret, ipſius morte quæ brevi conſecuta eſt contigiſſe arbitror. Aquiſgrani defunctus, & ſepultus eſt anno Chriſti octingenteſimo quartodecimo. Rodericus Alfonſum Regem ait prælio interfuiſſe. Vaſcones Fortunium Garſiam Regem Suprarbis magnam victoriæ fuiſſe partem affirmant. Gallicæ hiſtoriæ non noſtra virtute victos Francos, ſed Galalonis cujuſdam proditione cladem illatam; ſtudio & ſimulatione utriuſque gentis confuſam memoriam arbitror: uſque eo ut ne Eginardus quidem, qui Carolo Magno à ſecretis fuit, in ejus vita ullam de hac pugna mentionem faciat: quod ex malitia detractum crederem, niſi idem contigiſſe Alfonſo Regi Legionis conſiderarem, cui Magno cognomen fuit, in eo chronico quod Sebaſtiano Salmanticenſi Epiſcopo paulo poſt hæc tempora nuncupavit. Atque de Caroli Magni expeditione ignominiaque hactenus; de re tota liberum judicium lectori ex aliorum ſcriptis eſto; ad intermiſſa revocetur oratio.

CAPUT XII.

Reliqua Alfonſi Regis geſta.

SECUNDUS Alfonſi regno ſine ulla ferme offenſione rei Chriſtianæ curſus erat, conſtans, æquabilis perpetuaque fortuna: neque res bellicæ curæ magis erant, quam pacis artes & religionis amplificandæ ſtudium. Templum enim quod Oveti Salvatoris nomine præcipuum & maximum ſub initia ædificandum curavit ad culmen perductum, à ſeptem Epiſcopis quo major videlicet loci religio eſſet, ex ritu Chriſtiano ſacratum eſt, anno octingenteſimo ſecun- 802
do. Mariæ Virgini in eadem urbe ædes extructa, illique conjuncta domus humandis comparata Regibus; tertia Thyrſi Martyris nomine elegantiſſima; quarta Juliani; præterea palatium regium rebus omnibus inſtructum. Ea enim erat Alfonſi animi magnitudo, ut in privata re frugali victu contentus tenuique cultu, om-

omnia ad imperii dignitatem, gloriam & splendorem reipublicæ revocaret, ejusque urbis ornamentum: quam Regum primus sedem regni fecit, uti Alfonsus cognomento Magnus est auctor. Interea Toletani adversus Regis sui imperium tumultuabantur; copiæ & otium, unde malis omnibus origo, in caussa erant: nullaque magna civitas diu quiescere potest; si foris hostis non est, domi nascitur. Alhaca Rex ut erat ingenio callido facile tacere, celare, dissimulare, insidiari assuetus, Ambrocium Oscæ Præfectum, idoneum hominem nactus, cum Toletanis civibus gratus esset, cum litteris mittit, culpam rebellionis in Præfectorum insolentiam rejicit. Illi, ut sunt fere ejus urbis incolæ minime mali, nullam suspicati fraudem, eum in urbem admittunt; post aliquantum tempus regiis injuriis provocatum simulat seditionis participem esse velle; urbe ad omnes casus munienda quo loco nunc D. Christophori ædes est, ut arcem ædificarent fit auctor: & ut præsidii caussa militum manus in urbem reciperetur. Ad eos motus comprimendos mittitur Abderrahmanus Regis filius, qui natus erat viginti quatuor annos: quo simili fraude per speciem initi fœderis in urbem arcemque admisso, primarii cives ad quinque millia convivii simulatione invitati, à militibus obtruncati sunt salu-
805 tis anno octingentesimo quinto. Clarum noxæ simul & pœnæ exemplum plebem quidem Toletanam in officio continuit: Cordubenses autem qui suburbium obtinebant, haudquaquam deterruit, quo minus à Regis imperio rebellarent. Missus Abdelcarinus, qui obsessa paulo ante Calagurri urbe, agrisque & oppidis circum evastatis, in magna gloria esse cœperat, tumultuantes compescuit. Minor civium strages fuit: trecenti ad fluminis ripam laqueis suspensi; atque hæc Mauri. A Christianis autem geminus Maurorum exercitus, qui bipartito in Calæciæ fines invaserant, belli que terrorem circumtulerant, rejecti cum clade, deletique sunt anno octin-
810 gentesimo decimo. Ores Emeritæ Præfectus Beneventi obsidionem Alfonsi adventu solvere coactus. Alcama Mauris Pacis Augustæ Præfectus à Senticæ finibus, quam circumsederat, repulsus est.

Neque multo post Mahumetis nobili loco inter Mauros, Emeritæ quondam civis, Abderrahmani metu, qua caussa incertum, sed vim tamen veritus cum suorum manu Alfonsi fidei se credidit; in Calæcia locus ad habitandum concessus Regis benignitate. Octavo post anno studio nimirum suæ genti gratificandi cum correptis armis rebellasset, occupato Sanctæ Christinæ oppido, (quæ arx à Luco urbe octo passuum millibus dissita cernitur) Regis celeritate ejus conatus sunt præoccupati; summa utrinque contentione iis locis dimicatum; cæsa ad quinquaginta hostium millia. Mahumetes ipse obtruncatus; gravique documento sancitum temere patriæ proditoribus, atque opinionibus de religione discrepantibus fidem accommodari. Inter hæc Alhaca Cordubæ Rex obiit, anno imperii Arabum ducentesimo sexto, regni vigesimo septimo, salutis octingentesimo vigesimo 821
primo. Filios decem & novem reliquit; filias unam & viginti. Abderrahmanus annos natus quadraginta unum successit in regno; regnavit annis uno & triginta. Bernardi Carpensis virtus unius maxime enituit bellis omnibus, quæ hac tempestate gesta sunt. Is à Regis auctoritate defecit, palam missione impetrata; æquissimi postulati, ut ipsi videbatur, repulsa alienavit animum: cum patrem, quem tandiu in vinculis teneri iniquo ferebat animo, è carcere emitti neque Reginæ precibus à severo Rege & avunculo impetrasset. Saldaniam ditionis paternæ oppidum concessit non obscure iratus Regi, & vindictæ cupiditate incensus sicunde se daret occasio: neque destitit prædas agere, regiamque ditionem irruptionibus vexare, nullo prohibente: cum Rex in senili & præcipiti ætate ejus conatibus reprimendis impar esset, proceres Bernardi caussæ favere viderentur. Sane Alfonsus Bernardi defectione provocatus, cum vitæ exitum urgere cerneret, & ex morbo lethali decumberet, in procerum conventu Ramirum Veremundi Regis filium regni successorem designavit. Peracto demum vitæ suæ spatio, ad ultimam cum processisset senectutem, & octogesimum quintum ætatis annum complesset: regnasset annos quinquaginta duos, menses quinque, dies tredecim, (alii Mau-

Mauregato & Veremundo annos, quibus uterque regnavit, quasi vitio creatis detrahunt, & priori annorum numero adjiciunt) Oveti defunctus est, & 844 ad D. Mariæ sepultus anno octingentesimo quadragesimo quarto ineunte; in quo ab Alfonsi Magni ratione parum discrepamus: sed Compostellani catalogi auctoritatem secuti, cæteris monimentis historiæ consentaneam.

CAPUT XIII.

Ramirus Rex.

RAMIRI regnum tempore breve, gloria rerum gestarum celeberrimum fuit, gravissimo servitutis jugo è piorum cervicibus depulso, compressaque insolenti Mauricæ gentis audacia; quod enim stamus, Hispaniæque antiqua dignitas restituta est, unius Ramiri virtuti & perpetuæ felicitati acceptum feratur necesse est. Foris clarus fuit, domi admirandus, nec bellica gloria quam pacis artibus major. Magica sacra cantionesque ignis supplicio coërcuit; furta quorum erat magna licentia, eruendis latronum oculis: justissima pœna, auferri amplius delicti facultatem. Res gerebat Ramirus in Vardulis quo tempore Alfonsus defunctus est. Locorum longinquitate Principisque mutatione invitatus Nepotianus Comes, in Asturibus regnum armis invasit, gratia, opibus & auctoritate validus. Diversæ voluntates gentis erant, neque sententia una; pravo & inquieto homines ingenio factioni favebant: saniores silebant; neque se in tanta colluvione tyranni metu audebant commovere. Collectis utrinque copiis ad Narceiæ fluminis ripam pontemque in Calæcis dimicatum. Nepotianus à suis desertus atque victus acie est. Fugientem Somna & Scipio comites comprehendunt in Præmariensi tractu, vinciuntque: eoque tradito, à victore gratiam ineunt. Et est justissima perfidiæ merces, ut perfidia compensetur: ac ferme cui fortuna adversa est, eum hominum studia destituunt. Capto Regis jussu effossis oculis & in monasterium compulso idem vitæ & ærumnarum terminus fuit. Intestinos regni motus novum adversus Mauros bellum excepit initio formidabile, successu lætissimum, in paucis nobile. Abderrahmanus eo nomine secundus Maurorum imperium obtinebat; natura ferox, perpetua rerum gestarum fe-

licitate ferocior effectus erat. Abdalla enim patruo, qui denuo Valentiæ regnandi spe arma sumpserat, fugato sub initia regni, & post fugam defuncto, Barcinoneque Christianis erepta Abdelcarini Ducis virtute, viribus ipse, copiis & gloria majores exæquasse videbatur. Itaque legatione ad Ramirum missa, centum virgines ex fœdere olim cum Mauregato Rege inito, repræsentari tributi nomine flagitabat: quo postulato haud dubium nisi pareret, novi belli denunciatio continebatur; gravis metus, sed major ignominia. Legati continuo extrusi, ne violarentur jus gentium valuit. Tametsi fœdum atque intolerandum videbatur novo Regi, de re turpissima fuisse interpellatum. Omnes (quorum ætas idonea erat) tota ditione arma induere compulsi, paucis exceptis agrorum cultui destinatis: ne cum fame simul & hostibus pugnare necesse esset. Ipsi Episcopi & viri sacrati castra secuti; magna totius gentis expectatio erat. In Rivogiam irruptio facta, quoniam is tractus in Maurorum ditione erat: & Rex amplissimum pulcherrimumque ducebat gloriæ servire, tueri nominis existimationem bello hostibus provocatis; & quod necesse erat, sponte fecisse videri cupiebat. Abderrahmanus contra magnos delectus habere: arma, equos, commeatum comparare, & conferre quæcunque ex usu belli futura arbitrabatur, certus nostrorum copiis obviam prodire. Ad Aluendam castra castris collata, oppidum ea tempestate munitum, deinde etiam monasterio insigne, quod D. Martini olim nomine Sanctius Rex Vasconum ædificandum curavit: nunc ad casas ferme redactum cernitur. Monasterii reditus & bibliotheca in paucis nobilis in D. Mariæ Rotundæ consequenti tempore commigrarunt Lugrunium: unde Aluelda distat octo passuum millibus. Iis in locis pugnatum utrinque totis viribus ac copiis; atrox dimicatio fuit, nullaque ea tempestate major; collectitius nostrorum exercitus veterano & exercitato militi impar erat viribus & industria. Dum diligentia, cum partibus omnibus adessent, inclinata res stetit; noctis superventu, cum prospectum tenebræ abstulissent, cessatum. Nox interposita saluti nostris fuit: ut in bello nihil tam parvum est, quod non interdum magnæ rei momentum faciat. Ramirus Rex imminutas numero copias metu debilitatas in vicinum collem subduxit; victum esse ea re confiteri visus est; loco munito pro tempore & vulneratis cura adhibita, in suprema rerum desperatione & luctu, omnes ut fit in vota & preces conversi. Regem mœrore oppressum & de rerum summa solicitum somnus complexus est. Dormienti Jacobi Apostoli species objecta augustior quam pro humano habitu, bono animo esse jubet: de victoria nihil dubitare numinis ope, quam certo affuturam proxima luce speraret. Rex ad has Jacobi voces excitatus, lætusque nuncio, cum ex stratis se corripuisset, Præsules & magnates ad se vocari jubet. Cum convenissent hac sententia orationem habuit. „ Compertum habeo, „ viri præstantes, quo loco res nostræ „ sint, juxta mecum vos omnes considerare. Hesterna pugna tantum non „ victi sumus; non nostra virtute, sed „ noctis beneficio evasimus, numero „ imminuti, debilitati viribus, oppressi „ metu; hostilis exercitus ante validus, „ nostra calamitate robustior evasit. Neque pugnæ repetendæ facultatem esse „ videtis, neque ineundæ fugæ locum; „ diutius in his locis esse, si maxime cupiamus, frumenti aliarumque rerum „ inopia haudquaquam patietur. Duram „ & ancipitem sortis necessitatem præsidio humano & viribus destitutam, „ tantumque non malorum pondere „ pressam, divinum numen quod certo „ vobis polliceor, facessat modo metus, „ neque animi auribus officiat quo minus „ nostris dictis fidem adjungatis, restituet atque sustentabit. Temeritas in „ asseverando turpis est, præsertim cum „ judicandum est quantum rebus divinis „ religionique tribuamus: cum sit periculum, ne aut iis neglectis impia fraude, „ aut susceptis anili superstitione obligemur. Jacobus Apostolus mihi per quietem oblatus, victores nos fore pollicitus est. Erigite animos, mœrorem omnem deponite. Vana non esse quæ „ dicimus rei eventus declarabit. Agite „ ergo pleni bona spe, in hostes irruite; „ pro patria, pro libertate, pro communi salute certate. Licuit nobis cum „ sum-

„ summa turpitudine servire Mauris ; „ hæc quia intoleranda videbantur, arma „ corripuistis ; pulcherrimi incœpti & „ pristinæ virtutis memores, Christianæ „ religionis ignominiam, vestræque gen- „ tis dedecus Deo auctore, Jacobo „ auspice propulsate. Hæc ubi dixit, aciem instrui & signa canere jubet. Nostri magna alacritate in hostes impressionem faciunt D. Jacobi nomen magnis vocibus ingeminantes ; quod ab hoc initio susceptum in morem abiit, ut Hispanis militibus sit pro tessera militari. Barbari nostrorum audacia, quos victos esse putabant commoti, & cælitus injecta formidine perculsi, nostrorum impetum non tulerunt. Jacobus, uti erat Regi pollicitus, in equo candido niveum vexillum præferre visus est, quod rubræ crucis figura distinctum erat. Ejus aspectu nostris vires auctæ; barbaris animi concidebant ; fœda fuga fuit, neque minor cædes: sexaginta millia Mauri perempti. Clavigium, quo loco pugnatum esse hoc ipso tempore armorum strages passim effossæ indicant, Aluelda & Calagurris Mauris ereptæ. An-
846 no salutis octingentesimo quadragesimo sexto, Ramiri regni secundo pugnatum est. Victor exercitus secundum Deo gratias actas pro divino munere, D. Jacobi, cujus præsidio victoria constiterat, Compostellano templo voti ream universam Hispaniam fecit: tametsi pars maxima in ditione Maurorum erat, ex singulis jugeris agri vineæque modium singulis annis frumenti aut vini pendendi; quod Romani Pontifices votum, nonnulli deinde ratum habuerunt, uti ipsorum litteræ indicio sunt. Ramiri Regis diploma Calagurri est concessum, mensis Maii die quinta, Era octingentesima septuagesima secunda: mallem octingentesima octogesima quarta, ut ratio temporum quam constantissimam sequimur, hac etiam parte conveniret. Additum præterea, ut hostium spoliis dividendis, lege in omne tempus lata Jacobus Apostolus pro uno milite esset: quod longa desuetudine antiquatum est. Vectigal vini & frumenti nonnulli populi pendunt. Ex belli manubiis ædes Mariæ Virginis nomine, secundo ab urbe Oveto lapide in latere Naurantii montis ædificata, structuræ genere & totius operis majestate in paucis elegantissima extat, propeque altera Michaelis nomine, ejusdem Regis opus. Exornavit Regina (quam nonnulli Urracam vocant alii Maternam, unde Ordonius & Garsias nati sunt) quidquid laboris poterat impendi detrahique ex cultu domestico, solita exornandis Jacobi aliisque tota ditione divorum templis conferre. Minor quam pro victoria successus ut esset, bellum improviso aliunde illatum per idem tempus effecit.

CAPUT XIV.

Nortmanni vexant Hispaniam.

NONDUM Maurica servitus depulsa erat, quam ex Austro profecta gens barbara invexerat, cum nova ex Septentrione clades Hispaniam afflixit. Nortmanni gens fera & barbara, atque Christi Dei sacris nondum susceptis impia, ex Dacia Nortvegiaque profecti, quod nomen ipsum declarat Septentrionales fuisse, vitæ sustentandæ necessitate, an potius nocendi studio piraticam faciebant Rholone Duce. Frisiæ littora primum tentarunt : deinde Galliæ, qua parte Sequana fluvius in Oceanum Gallicum mittit, infestiore continentioreque latrocinio oppida, agros urentes, quam ullus unquam justus hostis fecerat : fines deinde Nannetum, qui Ligeri fluvio alluuntur Turonum Pictonumque depopulati : Robertoque Andium Comite acie victo, terrorem omnibus circum populis intulerunt. In Neustria demum constiterunt, quæ hodie Galliæ pars à gente Nortmannia nuncupatur. Ludovico II. Imperatore, & Carolo Crasso concedentibus, quoniam publicæ detrectabant imperium, ea lege ut Nortmanni Principes Francorum Regum beneficiarii essent. Ex Gallia validæ classes per hæc tempora missæ maritimas Hispaniæ urbes omni injuria belli vexarunt; ac primum Calæciæ oram universam infestam reddentes, & ad Bri-

gantinum portum appulsi, Ramiri armis victi prælio atque ad mare rejecti sunt, septuaginta naves qua captæ, qua submersæ in navali pugna; auctor Rodericus Præsul; numerus vix fidem facit. Nam qui cladi superfuerunt Nerio promontorio superato, ad Tagi ostium invecti Olisiponem urbem, quæ ad Maurorum ditionem redierat, omni belli injuria fatigarunt: & sequenti anno, qui
847 fuit ejus seculi quadragesimus septimus, aucti classe & viribus Hispalim obsederunt: Gaditanos agros & Assidoniæ fines vastarunt; hominum & pecorum prædæ abactæ. Mauri tribus præliis magno numero cæsi; ad extremum cum diutius iis in locis consedissent, nunciatumque esset Abderrahmanum Regem novam classem comparare, magna gloria parta, spoliisque onusti ex Hispania decesserunt. Excepere intestini motus inter Christianos. Alderedus enim Comes, & Piniolus opibus & clientelis potens, deinceps contra Ramirum Regem arma corripuerunt; defectionis caussæ memoriæ proditæ non sunt: res tamen brevem & facilem exitum habuit. Alderedus luminibus captus, Piniolus & septem filii perempti Ramiri jussu, regni ejus anno quinto. Qui cum septem totis annis reipublicæ præsuisset, Oveti defunctus est, atque in D. Mariæ tumulatus ipse & uxor Paterna. Extat Ramiri Regis cippus Oveti cum inscriptione hac. OBIIT DIVAE MEMORIAE RANIMIRVS REX DIE KAL. FEBRVARII. OBTESTOR VOS OMNES QVI HAEC LECTVRI ESTIS, VT PRO REQVIE ILLIVS ORARE NON DESINATIS. Ibi & frater Garsias sepultus fuisse creditur; neque quid præterea de rebus ejus memoriæ mandatum. Ramiro Rege Theodomirus Iriæ Episcopus defunctus est. Ataulphus in ejus locum successit. Quidam ad hæc tempora militiæ D. Jacobi nomine, rebus gestis clarissimæ initia referunt nullo neque auctore idoneo, neque argumento satis probabili; sed studio ejus ordinis illustrandi (quod minime opus fuit) afficta monimenta vetustatis, majori eruditione viris probari non potuerunt. Ramiro Ordonius filius successit principio anni octingentesimi quinquagesimi primi. 851

CAPUT XV.

Multi Martyres Cordubæ occisi.

SAEVA carnificina, acqua gravior ante multos annos nulla extitit, Cordubæ per hæc tempora in Christianæ pietatis cultores exercebatur. Ignes, candentes laminæ, cruciatus cæteri in eorum corporibus consumpti. Fides Christo servata, & syncerææ religionis cultus gravissimum crimen erat: sed alia facinora obtenta, ne sancitum olim fœdus de retinenda Christiana religione violari videretur. Abderrahmanus eo nomine secundus Cordubæ Rex, & Mahomad ejus filius callido homines ingenio, rem superis æque & hominibus gratam facturos se existimabant, Christianorum reliquiis à stirpe excindendis: & ad stabiliendi imperii rationes pertinere in primis judicabant, si religionis dissidio sublato, uno societatis vinculo subditi omnes constringerentur. Nostris quidem, quo primum tempore occupata à barbaris & oppressa est Hispania, concessa à victoribus erat patriæ religionis libertas. Sacerdotes, monachi, sacræ virgines insigni veste discreti à cæteris, atque ex veteri ritu detonsi in puplico conspiciebantur, tum aliis locis, tum præsertim Cordubæ, quo propter amplitudinem urbis, & quoniam in ea sedes imperii Maurici fixa erat, numerosa piorum multitudo confluxerat. Multa erant tum monasteria tum templa ex Christiano ritu sacrata. Acisceli Martyris unum, Zoili Martyris alterum, tertium Fausti, Januarii, & Martialis: præterea Cypriani, Genesii, Eulaliæ, singulæ singulorum nominibus ædes sacræ; atque hæc intra urbem. Extra urbis mœnia octo monasteria: unum Christophori nomine trans flumen, in vicinis montibus alterum Mariæ Virginis Cuteclarense vulgo dictum, tertium Tabanense, quartum Pilemellariense Salvatori sacrum, quintum

tum Armilatense Zoili nomine: ad hæc tria alia, Felicis, Martini, atque Justi & Pastoris. Ex his omnibus locis ære plebs rei divinæ caussa nullo vetante convocabatur. Mahumetem tantum impiæ gentis conditorem primum, maledictis publicæ aut privatim incessere capitale erat. Maurorum templa intrare vetitum; ea modo servarent nostri, cætera suis legibus vivere sinebantur: ac ferme pristinam retinere libertatem. Tolerabilis hæc erat serviendi conditio: nam & Comitum dignitatem inter captivos Christianos retentam invenio, nisi ab his initiis nostrorum calamitates in dies auctæ essent; vectigalia in primis, quæ initio modica erant, graviora miseris imperata: quorum magnitudine urgente, finem aut modum orabant: & cum non impetrarent, morte ipsa vitam duriorem propagabant. Hinc veteris odii semina ad maturitatem perducta; nostri gravissimum jugum depellendi consilia communicabant. Mauri ad Christianorum nomen exhorrebant, seque vel ipso vestium contactu contaminari ac pollui habebant persuasum; piorum sermones observare, vultum habitumque notare, contumeliis & probris initium rixæ quærere. Neque Christiani dubitare tam multis injuriis provocati, legem & instituta Maurorum palam execrari. Hinc Regibus impiis & Magistratibus occasio Christianorum nationem insectandi: eo gravioribus malis, quod è nostris non pauci à Mauris stare visi sunt, & nostrorum audaciam criminari: negareque palam qui in certamine occubuissent Martyrum honore dignos esse. Quod nulla eorum virtute ederentur miracula: quod nulla necessitate defendendæ religionis sed propriæ voluntatis obstinatione & audacia se in discrimen obtulissent, convitiaque in adversarios haudquaquam necessario jactarent: cum religionis patriæ retinendæ concessa facultas esset. Ac illud demum opponebatur, corpora eorum qui occubuissent haudquaquam incorrupta servari, ut veris olim Martyribus contigerat numinis argumento certissimo; sic illi prædicabant, quam apte non disputamus. Reccaffredus Episcopus & Servandus Comes Martyribus exagitandis, & piorum conatibus comprimendis se duces præcipuos præbuerunt. Homines honestissimi, nullo ætatis aut sexus discrimine in ferrum atque in vincla conjecti. Abderrahmano agente Episcoporum conventus Cordubæ habitus est. Patrum sententia injuriarum damnati, quicunque icti olim cum Mauris fœderis conditiones violassent. Acerbam vitæ conditionem, spectaculum miserum ac tetrum, ludibrio esse Christiani nominis gloriam: qui propugnare atque resistere parabant, uno tempore à fronte quidem à barbaris, à tergo autem urgeri ab iis, quorum vocibus & exemplo excitari potius atque erigi consentaneum erat: atque utriusque nationis calumniis & convitiis vexari intolerandum. Quid agerent? quo se verterent? multos profecto debilitari animis atque concidere necesse fuit. Alii numini pleni in acie perstiterunt. Multi toto decennio, ex quanto tempore clades deseviit maxime, pro Christiana religione vitam & sanguinem profudere. Primo anno Perfectus presbyter Cordubensis, atque e plebe Joannes quidam occubuere. Anno altero Isaac monachus, Sanctius natione Gallus, Petrus presbyter Astigitanus, Walabonsus diaconus Ilipulensis, Sabinianus, Wistremundus, Habentius, Hieremias monachi, Sisenandus diaconus Pacensis, Paulus Cordubensis, & Walabonsi Martyris soror Maria Ilipulensis perempti. Quo anno maxime Reccaffredus Episcopus in Martyres deseviit, multisque vincula injecit. In his Eulogio Abbati Sancti Zoili, qui hæc omnia ad posteritatis memoriam litteris commendavit vir ea ætate clarus eruditione, ac moribus sanctus. Anno tertio interfecti Gumesindus Toletanus presbyter, & Deiservus monachus: præterea Aurelius & Felix cum uxoribus Sabigothone & Liliosa, Georgius monachus natione Syrus, & Emila & Hieremias cives Cordubenses, monachi tres Christophorus Cordubensis, Leuvigildus & Rogellus Eliberritani: ad hæc Serviodeo monachus Syrus. Ipso anno nimirum ejus seculi quinquagesimo 852
secundo Abderrahmanus decessit repentina vi morbi oppressus: pii cælestem vindictam interpretati sunt effusi Martyrum sanguinis. Confirmavit opinionem, cum qua hora Martyrum corpora in patibulis tabo sanieque diffluentia è sublimi pala-

palatii parte contemplatus, igne torrere mandasset, inter astantium manus collapsus, mutusque effectus, eadem nocte obiisset ineunte regni anno trigesimo secundo; reliquit filios quadraginta quatuor, filias duas & quadraginta. Cordubæ plateæ hoc Rege lapide stratæ: ex montibus aqua copiosa in urbem per plumbeos tubos derivata; primus inter eos Reges sanxit lege certa, ut propinquis cæteris prætermissis, quod in jure controverso eatenus fuerat, filii patribus succederent. Itaque in ejus locum Mahomad subrogatus est, qui suæ gentis regnum obtinuit annis quinque & triginta, mensibus sex. Hic pios omnes aula exegit initio regni: & cum nihil de constantia mutarent, consequenti anno recrudescente sævitia, restaurataque cæde Fandellam presbyterum & monachum Accitanum, Anastasium monachum & presbyterum, Felicem monachum Complutensem, Dignam virginem Deo sacram, Benildim matronam, Columbam & Pomposam virgines ad Christum morte transmisit. Annus consequens unum tantum Martyrem fecit Abundium presbyterum; proximus quatuor, Amatorem adolescentem Tuccitanum patria, Petrum monachum Cordubensem, Ludovicum Cordubensem civem, Witesindum Egabrensem. Anno septimo Helias presbyter Lusitanus, monachi tres Paulus, Isidorus, Argimirus, Aurea virgo Deo dicata, Adulphi & Joannis Martyrum soror. Anno octavo Rudericus & Salomon pro vera pietate occisi sunt. Nonus incruentus fuit. Postremo atque decimo persecutionis anno, ipse Eulogius qui cæteros voce & exemplo incitabat occubuit, sabbatho quinto Idus Martii: & quarto post die Leocritia virgo Cordubensis. Eulogii vitam Alvarus Cordubensis ejus familiaris & necessarius scripsit: ubi asserit, paulo ante mortem in Westremiri locum Toletanum Archiepiscopum summa cleri & populi voluntate electum fuisse. Extat Eulogii ipsius epistola anno octingentesimo quinquagesimo primo data ad Wilesindum Pompelonensem Episcopum, atque in ea Westremiri præclarum eulogium in hæc verba: „ Post quintum, inquit, diem Toletum reverti: ubi adhuc vigentem sanctissimum senem nostrum, saculam Spiritus sancti, & lucernam totius Hispaniæ Westremirum Episcopum comperi: cujus vitæ sanctitas totum orbem illustrans, hactenus honestate morum, celsisque meritis catholicum gregem refovet; multis apud eum diebus degimus, ejusque angelico contubernio hæsimus. Ex eo contubernio cives Toletani quem fama virtutum celebrem reddiderat, de facie cognitum probare amplius & amare cœperunt: pastoremque destinare in Westremiri locum, si vita suppeteret. Cordubæ sane in Eulogii locum Samson presbyter consequentibus annis Sancti Zoili Abbas suffectus est, vir doctus & subtili ingenio: ut Apologeticum opus ostendit adversus Hostigesium Malacitanum Episcopum, qui eum in concilio Cordubensi hæreticum cum convitio vocarat.

CAPUT XVI.

Ordonius Rex.

JUSTIS Ramiro Regi solenni ritu peractis, Ordonius filius regium insigne, nomen, potestatem, animumque suscepit, miti ac tractabili ingenio, suavissimis moribus, ac per totam vitam actionum modestia singulari: unde populi & procerum studia promeruit; cunctorum animos sibi devinxit: nullius ut memoria gratior esset ea tempestate & consequentibus annis. Justi æquique tenax fuit: necessaria quidem virtus, sed fraudi obnoxia in magnis Principibus, nisi impetum animi prudentia regant, neque se dolis circumveniri sinant pravorum hominum, quorum in aulis Principum magna multitudo est, eorum auribus insidiantium, bonorumque innocentiæ, seque & suos alieno sanguine saginantium: & qua re Principes maxime moveri intelligunt, ea in multorum perniciem abutentium: uti Ordonio Regi accidit. Quatuor ecclesiæ Compostellanæ servi Ataulphum Episcopum, præcipua & maxima vitæ sanctitate virum, gravissimi criminis reum apud Regem postularunt; vir sanctus in curiam ad dicendam caussam evocatus venit; priusquam aulam adiret sacris operatus, ut erat infulis ornatus in vesteque sacra ad Regem pergit. Quæ res à furore retinere debuit, religionemque animo commovere, vehementius concitavit; sive criminis quod imponebatur detestatione, seu injuriam interpretatus quod ad se continuo non venisset: taurum indomitum, telis, canibusque irritum in Præsulem advenientem immittit: quod nefas erat inaudita caussa quemquam supplicio damnare. In tanto periculo Ataulphus crucis signo se munit. Taurus posita ferocitate demisso capite accedit; cornua contrectanda præbet. Quæ magno omnium qui aderant miraculo in ejus manibus hæserunt. Rex & proceres ex ea re viri innocentia perspecta, ad genua procumbentes veniam rogant; dat ille non invitus: cum negaret recuperata sua dignitate ignominiaque procurata, se unquam commissurum, ut cum ea quæ per in-

injuriam ablata erat, nominis existimatio reddita esset, Christiani hominis officii oblitus videretur, & virtutem animi non habere, quam nunquam perdidisset. Sunt qui anathematis execratione delatorum caput devovisse affirment. Depulso sane periculo cum Pontificatum abdicasset, in Astures se contulit: ubi secretam ab hominum congressu vitam sanctissimam ad multam ætatem exegit. Tauri cornua è tholo templi maximi Ovetensis suspensa, diu rei gestæ monimento fuerunt; atque hæc sub initia Ordonii regni contigerunt. Anno altero Muza quidam è Gotthorum quidem sanguine ortus, cæterum professione Maurus, à multo rerum usu & militari arte præclare instructus, utriusque nationis in se unum arma provocavit. A Rege enim Cordubensi palam deficiens Toletum, Cæsaraugustam, Oscam, Valentiam, Tudelam incredibili celeritate occupavit. Mox in Galliam populabundus irrupit: duos Francorum Duces obviam factos cepit: tantumque terrorem intulit, ut eum Carolus cognomento Calvus Francorum Rex, muneribus leniendum conciliandumque judicaret. Is ex successu continuæ felicitatis rerum humanarum inconstantiæ oblitus, ulteriusque provectus Ordonio Regi bellum intulit: cum se duobus tertium Hispaniæ Regem annumeraret. Alveldam in Rivogia Christianis ereptam magnis operibus muniendam curavit. Alfonsi Regis Chronicon ædificasse ait, & Albaidam nominasse. Ea injuria Ordonius provocatus copias contrahit, cum parte Albaidam circunsedit: partem alteram in hostem ducit, quem in Laturso monte castrametatum esse cognoverat. Magno clamore infestis signis ab utraque parte concurritur; telis omnibus consumptis, gladiis res geritur. Nostri pristinæ virtutis memores, pro patria, pro religione acriter pugnant. Certatur diu; victoria demum à nostris stetit; decem barbarorum millia perempta; in his promptissimus quisque, genere rebusque nobilissimus; ipse tyranni gener Garseas cecidit. Muza multis acceptis vulneribus vix evasit: ex quibus tamen deinde defunctum esse arbitror. Maurorum spolia ditissima, castraque à nostris direpta. Quo tempore Mahomad Cordubæ Rex suarum rerum periculo provocatus, arma in communem hostem expediebat. Toletum propter loci munitionem, & quoniam Princeps defecerat, cæterosque suo exemplo ut idem facerent provocarat, primum peti placuit. Lupus Muzæ filius, quem Toleto pater præfecerat, accepta ad Alveldam suorum clade castigatus, & majoris belli metu Ordonium sibi icto fœdere conciliat. Ab eo, Garsia fratre Duce Asturum & Vasconum validæ copiæ missæ in auxilium. Mahomad virtute diffisus, ingenio ad artes converso, cum castra propius urbem promovisset, in Celeti (id torrenti nomen prope Villam Minaiam, & locus idoneus erat) alveo collocatis insidiis ipse cum exiguo militum numero in urbis conspectum se dat; quorum paucitate despecta, Toletani portis se continuo effundunt solutis ordinibus nulla militari disciplina, quasi ad prædam non ad pugnam. Eo impetu in insidias præcipitatum: & cum à tergo & à fronte urgerentur, multis cadentibus reliqui ægre per confertos hostes in urbem iter aperuerunt. Mauri duodecim millia, Christiani ad octo millia, in ea pugna desiderati; loci munitione factum est, ne continuo territa urbs adverso casu, victori cederet. Consequenti anno, & tertio Toletanus ager hostium irruptione vastatur: messes & fructus omnes corrupti. Toletani vindictæ studio Talaveram usque progressi: verum à Præfecto ejus oppidi male mulctati in patriam rejecti sunt: ac tandem omnibus malis fatigati, fractique animis Mahomadi deditionem fecerunt salutis anno octingentesimo quinquagesimo septimo. 857
Quo anno Nortmanni cum sexaginta navium classe in nostra littora appulsi oram maritimam, quam late Hispania patet ad utrunque mare, depopulati sunt. Atque utramque Balearem insulam ferro incendioque deformarunt: Mauris præcipue infensi, cum nostræ gentis consuetudine ad religionem Christianam propensi essent. Tecta, templa, agri, oppida continuo latrocinio vastata. In Africam etiam transmissum, ubi non minorem cladem Mauris intulerunt. In Hispania

Vas-

Vascones, ubi Pompelo sita est, & Cantabriæ pars ea, cui Alavæ nomen est, Mahomadis irruptionibus vexati sunt, nullo præterea eventu memorabili. Emerita mœnibus nudata, quod ab imperio & auctoritate Regis Mauri rebellasset. Interea Ordonius ad pacis artes conversus, urbes superiorum temporum & bellorum injuria habitatoribus vastas, eversasque tempestatis injuria, magna diligentia & sumptu instaurabat: Tudem, Asturicam, Legionem, Amaiam quam Alfonsi Chronicon Amagiam Patritiam vocat. Cœperat Maurorum gens post superiores motus bellaque intestina in factiones diduci; nonnulli urbium Præfecti, suo mallebant quam alieno nomine imperare: & cum nullius imperium respicerent, Reges passim vocabantur. Ex usu id Christianæ reipublicæ accidebat: debilitati enim viribus, numero imminuti per partes carpebantur, qui viribus integri injuriam omnem depulissent. Caurium obtinebat Reith, Talamancam (Salmanticam alii scribunt) Mozerus; uterque ab Ordonio acie superatus; utraque urbs in potestatem redacta; milites ad unum interfecti; reliqui omnes viri & fœminæ & pueri sub corona venditi. Magnarum rerum initia hæc incrementaque erant: cum in medio cursu Regem vita destituit, regni anno undecimo: cui numero plerique addunt annos sex; ex nervorum dolore, cui erat obnoxius, defunctus est Oveti, & ad D. Mariæ tumulatus ædem Regum bustis ea tempestate destinatam nobilemque. Continuatæ felicitatis successum, una amissi ad Toletum exercitus ignominia fœdasse visa est: eaque calamitate expiatum peccatum, quod susceperat viro sancto Ataulpho injuria temere & præcipitanter exagitando. Ex uxore Munia principi loco fœmina Alfonsum natu maximum, Veremundum, Nunium, Odoarium, & Froilam suscepit. Sunt qui sexto Kalen. Junii defunctum esse tradant anno certe ejus seculi sexagesimo secundo, uti indicio est crucis aureæ, quam Alfonsus Ordonii filius eximiæ pulchritudinis, materiamque arte superante, Ovetensi ædi donavit, inscriptio subjectis verbis concepta. SVSCEPTVM PLACIDE MANEAT HOC IN HONORE DEI. QVOD OFFERVNT FAMVLVS CHRISTI ADEFONSVS PRINCEPS, ET SCEMENA REGINA. QVISQVIS AVFERRE HAEC DONARIA NOSTRA PRAESVMPSERIT, FVLMINE DIVINO INTEREAT IPSE. HOC SIGNO TVETVR PIVS. HOC SIGNO VINCITVR INIMICVS. HOC OPVS PERFECTVM EST. CONCESSVM EST SANCTO SALVATORI OVETENSIS SEDIS. ET OPERATVM EST IN CASTELLO GAVZON. ANNO REGNI NOSTRI. XVII. DISCVRRENTE ERA. DCCCC. XVI. Idem Alfonsus cum Compostellæ esset, patris diploma, quo ei templo agrum tribus millibus circum urbem antea descriptum ad sex millia passuum proferebat, ipse pro regia potestate ratum habet Era nongentesima, hoc est anno Christi octingentesimo sexagesimo secundo. Verum ad Alfonsi actiones transeamus.

CAPUT XVII.

Alfonsi Magni initia.

ALFONSUS cui præclaræ animi & corporis dotes illuſtreſque de hoſtibus triumphi, Magni cognomen pepererunt, nunciata patris morte (neque enim morienti affuit) quamprimum Ovetum regiam ea tempeſtate urbem contendit, ſtudio parentandi ut par erat, patris manibus atque ut regni hæreditatem cerneret: quod ob ætatis prærogativam debitum, propenſiſſima omnium ordinum voluntate deferebatur. Tametſi minor ætate erat, ac vix quatuordecim annos natus: cui numero alii quadriennium detrahunt. Ego majori natu ad regnum acceſſiſſe ſuſpicabar. Indole animi ſuis majoribus æqualis fuit, in procero corpore, eximia vultus dignitate, morum ſuavitate præcipua: nec magis bellica laude inſignis, quam beneficentia in pauperes, quos aſperæ res exagitabant. Opes enim ſua virtute partas, ipſoſque à patre relictos theſauros, non ad privatum compendium retulit, ſed ad ſublevandam egenorum tenuitatem: quod qui faciunt, plurimum gratiæ conſequuntur, latiſſimeque eorum fama promanat, ad religionis Chriſtianæ cultum. Templum Compoſtellanum, quod ex formaceis parietibus compactum fuiſſe monſtratum eſt, ipſe ex lapide quadrato, columnis marmoreis diſtinctum, ab imo totum extruxit; res ea ætate admirationi habita, propter temporum ruditatem, ærarii inopiam. Regnavit annis quadraginta octo, ut Sampyrus Aſturicenſis eſt auctor, atque ſub initia adverſæ fortunæ fluctibus exagitatus eſt. Froila Veremundi filius Calæciæ Comes, atque ex eo opibus & clientelis potens, pueri ſcilicet Regis deſpectu in Calæcia regnum armis invadere parat; fortaſſis cum ex regio ſanguine prognatus eſſet, ſui juris factum cauſſabatur. Rex viribus inferior & à rebus omnibus imparatus æmulo cedens, in eam Cantabriæ partem ſe contulit, cui Alavæ nomen & tunc erat & nunc eſt, ſed finibus aliquanto quam modo latiori. Tyrannus cum regiam poteſtatem per vim occupatam non ad populi ſalutem referret, ſed ad opprimendas res publicas & privatas, civium Ovetenſium conjuratione peremptus eſt.

Al-

Alfonsus continuo in Astures profectus, eximiaque omnium ordinum voluntate receptus, regni statum composuit; de sontibus supplicium sumptum. Cantabriæ pars ea, cui Alavæ nomen esse dictum est, ea tempestate Regum Ovetesium imperio tenebatur: reliquæ Cantabriæ Zenon imperabat ex Eudonis olim Aquitaniæ Ducis sanguine prognatus. Zenonis propinquus Eilo Alavam pro Rege gubernabat. Is sive regni perturbatione confisus, sive Zenonis armis, ab Alfonsi auctoritate defecit; qui motus Regem compulerunt, ut delectu suorum habito, expeditionem maturaret. Legione profectus brevi sine sanguine provinciam tumultuantem ad officium revocavit. Eilo ipse captus atque Oveti custodiæ mancipatus, eundem vitæ & vinculorum terminum habuit. Zenon Cantabriæ Princeps non multo post, cum & ipse novarum rerum studio rebellasset, victus prælio captusque in eundem carcerem inclusus est. Hunc duas filias reliquisse memorant, Todam Eneci Aristæ Vasconum Regis uxorem, atque Enecam quæ Zuriæ Cantabriæ Principi nupsit: unde plerique arbitrantur veteres ejus provinciæ regulos, quo tempore nondum Castellæ Regibus cesserat, generis originem ducere; utriusque calamitate documentum datum cæteris, Regis ætatem despectui habendam non esse: perfidiam ipsis auctoribus esse exitialem. Alava exinde Vigilæ Comiti attributa. Castellæ principatum Didacus Comes obtinebat, cognomento Porcellus. Regni Alfonsi anno primo hæc gesta sunt. Quo in proximum evoluto major belli moles extitit: Imundarus & Alchama Duces Mauri Legionem urbem obsidione premebant. Hos Rex ingenti copiarum strage mulctatos in patriam rejecit: simul Christianæ ditionis fines proferendi ulciscendæ gentis efferæ & barbaræ cupiditate cum Vasconibus & Francis fœdus ictum: cujus ut major constantia esset, ex regio Francorum sanguine uxorem sibi jungit Amelinam: quod deinde nomen Scmenæ appellatione mutatum est. Ex eo conjugio, Garsis, Ordonius, Froilaque deinceps Reges nati sunt: præterea Gundisalvus Archidiaconus olim Ovetensis. Rei bene gerendæ opportunitatem Maurorum intestini motus suppeditabant. Toletani urbis munitione confisi, & Cordubensium Regum severitate, quæ in crudelitatem degenerarat, provocati denuo arma corripiunt. Vani sunt multitudinis conatus, nisi prudentis Ducis imperio regantur. Mahomad ergo Abenlupus Regis nomine rebus præfectus; majori expectatione metuque quam successu bellum fuit. Toletani brevi Regis Cordubensis armis domiti; captæ urbi obsides imperati, missique Cordubam. Lupus & fratres fuga evaserunt; eos quoniam ex usu belli Maurici fore putabat Alfonsus, in fidem amicitiamque recepit, omnibusque officiis coluit; mox iis adjutoribus, atque Francorum, Vasconum, Cantabrorumque auxiliis auctus in fines Maurorum irruit. Ager incensus, oppida vastata, abactæ prædæ; nullo præterea operæpretio exercitus spoliis Mauricis gravis, diversque dimissus est. Consequenti anno, qui annus à Christi ortu octingentesimus 874
septuagesimus quartus erat, Toletani nimirum studio se Regibus Cordubensibus probandi in Christianorum ditionem populabundi Durium usque penetrarunt. Ad Pulverariam oppidum, juxta flumen cui nomen est Urbicus, improviso Regis adventu ad duodecim millia trucidati; similique clade Cordubensium agmen: quod à tergo sequebatur oppressum, nisi quod cædes major fuit: ad unum omnes perempti præter decem, qui inter mortuorum cadavera vivi reperti sunt. Sequebantur cum robore exercitus Maurici, Almundarus Regis Cordubensis filius, & Ibengunimus præcipuus copiarum Dux; ii suorum cæde cognita, Sublancia oppido ubi Rex erat devitato intempesta nocte, fugientium in morem retro redierunt. Abuhalito qui superioribus bellis à nostris in Calæcis captus, atque datis obsidibus in patriam dimissus fuerat, eoque amicus esse cœperat, interprete atque annitente de compositione agi cœptum; trium annorum induciæ pactæ. Quo tempore rebus tranquillitas fuit; eoque decurso contractis Alfonsus copiis in Maurorum ditionem irrupit: Tagoque transmisso Emeritam usque latissimè populationes fecit: nulla denique justa manu obviam prodeunte, sese spoliis Mauricis lætus in

in patriam retulit. His omnibus bellis profligandis Bernardi maxime virtus enituit. Ejus enim virtute potissimum in tam tenera Regis ætate respublica stare visa est. Ita cum tantis rebus peractis Regem Ovetum prosecutus esset, denuo de patris liberatione Regem interpellare ausus est. Satis pœnarum datum tot annorum vinculis; debere Regem vel senis diuturna calamitate & squalore moveri, vel filii meritis paternam noxam condonare; si neque propinquitatis respectu, neque fidelis obsequii constantia moveretur: frustra majora præmia sperari, cum in æquissima caussa preces non essent auditæ. Justa petere Bernardum plerisque videbatur: æmulorum tamen (sic arbitror) sententia vicit: cum ad Regis dignitatem pertinere disputarent, læsæ majestatis dedecus vindicare, majorum sententiam haudquaquam cujusquam ad preces mutare. Nova repulsa Bernardi animus irritatus curia cessit, multisque prosequentibus, duodecimo ab urbe Salmantica lapide, quibus locis Alba sita est, Carpium arcem ædificavit, unde illi Carpensis cognomentum factum. Ex ea arce incursionibus identidem regiam ditionem invadere, prædas agere, vastare agros atque diripere. Mauri à Bernardo evocati Christianorum fines cum depopularentur, Rex curis anxius procerum conventum Salmanticæ agit, ubi mutata sententia Bernardi postulatis annuere decretum, modo arcem ille Regi contraderet. Nimirum ignorabatur Bernardi patrem interea obiisse in carcere. Itaque cum neque pater redderetur, & arce spoliatus esset, per Galliam & Vascones errabundus reliquam vitam in luctu scilicet & mœrore peregit, ut plerique auctores sunt. Refellunt alii sepulcri indicio, quod in Aquilaria Campestri hodie etiam nomine Bernardi monstratur: putantque constanti animo fortunæ injurias tulisse, diligentemque & strenuam Regi operam dum vixit navasse. Bernardi alienationem nova calamitas excepit. Froila, quibus injuriis provocatus non constat, sed in fratris tamen Regis caput cum conjurasset, in potestatem ejus redactus, atque luminibus captus est, addictusque vinculis. Idem supplicium Nunnius, Veremundus, & Odoarius communes utriusque fratres, quod cum Froila sentirent, Regis jussu, crudeli exemplo pertulerunt. Unde novorum motuum occasio. Veremundus enim è carcere evadens, factionis opibus Asturicam cepit, retinuitque aliquanto tempore: ac demum collatis signis cum Rege dimicare ausus, acie victus ad Maurorum ditionem confugit. Quæ caussa extitit ut Alfonsus majoribus cladibus Maurorum fines vexaret: ac Toletanis præsertim crebris excursionibus usque eo molestus fuit, ut post aliquot annos inducias denuo trium annorum magno redimere fuerint coacti; quod Regi gloriosum, barbaris ignominiosum accidit.

CAPUT XVIII.

Concilium Compostellæ & Oveti celebratur.

ATAULPHUS Compostellanus Episcopus per hæc tempora ætate in multos annos producta in secessu obiit. Sisnandus successit magnorum spirituum vir, magnisque virtutibus clarus: qui Regi auctor fuit, ut propinqui eorum qui Ataulphum criminati erant, obsequiis Compostellani templi servorum instar manciparentur, novo exemplo atque crudeli, aliena peccata aliorum suppliciis lui, nisi sceleris magnitudo acerbitatem excusaret. Defuncti corpus Compostellam transtulit. Templi Compostellani structuram novis ipse operibus auxit; præterea D. Martini nomine sua impensa Benedictinis monachis in ea urbe domicilium constituit: & S. Felicis nomine collegium, in quod Compostellani sacerdotes, quos senectus debilitaret & vacatione digni esse viderentur, impetrata missione quasi in prytaneum quoddam commigrarent. Hoc Pontifice Ovetensis ecclesia Metropolitani jure dignitateque aucta est. Templum Compostellanum, quod magnis cæmentis & molibus ad culmen pervenerat, gravissima cæremonia ab Episcoporum conventu sacratum est. Evocare Episcopos ad con-

concilium, nisi Romani Pontificis permissu, ecclesiæ leges vetabant. Severus & Desiderius presbyteri abs Rege legati, à Joanne ejus nominis VIII. diploma abstulerunt, quo Ovetensem ecclesiam Metropolitanam constituit, subjecta sententia & verbis. „ JOANNES EPISCOPUS servus servorum „ Dei Aldefonso Regi Christianissimo, „ seu cunctis venerabilibus Episcopis, „ Abbatibus, vel orthodoxis Christia„nis. Quia igitur in cura nos totius „ Christianitatis, beati Petri Apostolo„rum Principis sempiterna providentia „ effecit successores: ea Domini nostri „ Jesu Christi constringimur adhortatio„ne, qua beatum Petrum Apostolum „ quadam voce privilegii monuit dicens: „ Tu es Petrus & super hanc petram æ„dificabo ecclesiam meam, & tibi dabo „ claves regni cælorum: & reliqua. Huic „ rursus imminente Domini nostri arti„culo gloriosæ passionis inquit: Ego „ pro te rogavi ut non deficiat fides tua, „ & tu aliquando conversus confirma „ fratres tuos. Ideoque quia vestræ no„titiæ fama, per hos fratres limina Apo„stolorum lustrantes per Severum & „ Desiderium presbyteros nobis miro „ odore bonitatis est revelata: paterna „ vos adhortatione commoneo, in cœp„tis bonis operibus gratia Dei duce „ perseverare: quatenus copiosa vos „ beati Petri protectoris vestri & nostra „ protegat benedictio. Et quotiescun„que, filii carissimi, ad nos venire qui„libet vestrum aut transmittere volue„rit, tota cordis exultatione & animi „ gaudio de ultimis Galæciæ finibus „ cui vos præter me Dominus rectores „ constituit, tanquam jure filios no„stros vos colligimus; & ecclesiæ Ove„tensi, quam vestro consensu & assidua „ petitione Metropolitanam constitui„mus, omnes vos subditos esse manda„mus & concedimus. Etiam prædictæ „ sedi, ut ea quæ Reges, seu quilibet „ fideles juste obtulerunt, vel in futu„rum Domino opitulante contulerint, „ ratum, firmum, & inconcussum ma„nere in perpetuum præcipimus: Hos „ quoque latores litterarum nostrarum, „ omnes hortor, ut habeatis commen„datos; bene valete. Duobus regiis legatis tertius à Pontifice adjunctus, missusque in Hispaniam nomine Rainaldus; huic aliæ litteræ ad Regem datæ Julio mense officii amorisque paterni plenissimæ, hoc exemplo. „ JOANNES „ EPISCOPUS servus servorum Dei „ dilecto filio Aldefonso glorioso Regi „ Galæciarum. Litteras devotionis ves„træ suscipientes, quia devotum vos „ esse cognovimus erga nostram sanc„tam ecclesiam, gratias vobis multipli„ces referimus, Dominum exorantes, „ ut vigor regni vestri abundet, de „ inimicis vestris victoriam vobis conce„dat. Nam vos filii carissimi sicut pe„tistis, sedulas preces Domino fundi„mus, ut regnum vestrum gubernet; „ vos salvum faciat, custodiat, & prote„gat; & super omnes inimicos vestros „ erigat. Ecclesiam autem beati Jaco„bi Apostoli ab Hispanis Episcopis con„secrari facite, & cum eis concilium „ celebrate; & nos quidem gloriose Rex, „ sicuti vos à paganis jam constringi„mur, & die ac nocte cum illis bella „ committimus: sed omnipotens Deus „ dat nobis de illis triumphum. Hujus „ rei gratia rogamus dilectionem ves„tram & animum deprecamur, ut quia „ ut diximus, valde à paganis opprimi„mur, aliquantos utiles & optimos Mau„ricos cum armis, quos Hispani Ca„ballos Alpharaces vocant, ad nos di„rigere non omittatis: qualiter nos „ recipientes Dominum collaudemus, „ vobis gratias referamus, & per eo„rum portitorem de benedictioni„bus sancti Petri vos remuneremus. „ Bene valete dilectissime fili & cla„rissime Rex. Pontificiis litteris perlectis, dies Episcopis tota ditione dicta, ad quam utriusque rei perficiendæ caussa convenirent. Compostellam primum frequentes, omnino quatuordecim numero confluxerunt: par iis urbibus Prælati, quæ in Regis ditione erant: pars quæ obtinebantur à Mauris, minuti scilicet & paulo amplius quam solo nomine Episcopi; & erat moribus ea tempestate receptum, ut utrarumque urbium Episcopi essent, ac earum præsertim, quæ vel ereptæ Mauris paulo post ad eorum ditionem redierant, vel sperabatur brevi eripiendas fore, Christianique juris futu-

futuras: in eamque ſpem mortuis ſufficiebantur vivi. Templum ergo Compoſtellanum iis Epiſcopis procurantibus, ſolenni cæremonia ſacratum Nonis Maii, die Lunæ, Luna undecima, tertio Aureo numero, ut Sampyrus Aſturicenſis
876 eſt auctor, hoc eſt anno octingenteſimo ſeptuageſimo ſexto: in quem eæ notæ omnes certa ratione conveniunt. Ara maxima nomine Salvatoris, dextra lævaque duæ aræ, prior Petri & Pauli nominibus, poſterior Joannis Evangeliſtæ dicatæ. Nam quæ tegebat Jacobi Apoſtoli oſſa, quoniam perſuaſio erat à ſeptem ejus diſcipulis dicatam eſſe, ſacrari denuo non placuit; hoſtia ſacra in ea ſacrificatum. In vicino monte, Sebaſtiani Martyris nomine ædes eodem tempore conſecrata. His ex rebus Compoſtellana religio per ſe ſanctiſſima vehementer aucta eſt. Poſt undecim menſes juſſu Regis iidem Epiſcopi Ovetum convenere: ut quod à Pontifice erat impetratum, communi conſenſu Ovetenſem Archiepiſcopum conſtituerent. Ermenigildus omnium ſuffragiis electus, qui eo honore fungeretur, & cæteris præeſſet omnibus. Placuit præterea Archidiaconos recti exempli creari, qui bis annuatim Synodos cogerent, omniaque conſtituerent tanquam Deo rationem reddituri: obirentque ſingulas diœceſes, monaſteria, & parochias inviſerent. Additum præterea ut Epiſcopi qui ditione carerent, Ovetenſi Præſuli vicariam operam exhiberent, cura in multos partita, ejuſque reditibus alerent: iis aliiſque tota ditione Epiſcopis in Ovetenſi urbe & diœceſi ſingulæ eccleſiæ darentur, quarum reditibus viverent, cum conventus eccleſiaſtici haberentur, & fortunarum domicilium eſſet propter frequentes barbarorum irruptiones. Sedecim Epiſcopis templa duodecim deſignata attributaque, partim ditione ſpoliatis, partim integris, Legionenſi, Aſturicenſi, Irienſi, Ulcenſi, Britonienſi, Aurienſi, Bracarenſi, (hic Archiepiſcopatus erat) Dumienſi, Tudenſi, Columbrienſi, Portucalenſi, Salmanticenſi, Caurienſi, Cæſarauguſtano, Calagurritano, Turiaſonenſi, Oſcenſi. Quorum Epiſcopatuum nomina, & numerus ex ipſis concilii actis adſcripta ſunt, in eorum gratiam, qui antiquitatis ſtudio ſunt dediti. Inde certe effectum eſt ut ea tempeſtate Ovetum Epiſcoporum civitas vulgo diceretur. Ovetenſis eccleſiæ fines Regis voluntate deſcripti, magniſque reditibus & poſſeſſionibus, ut ea ferebant tempora, amplificati ſunt. Utroque loco Rex, Semena Regina, filii Regis & proceres affuerunt: rebuſque omnibus ex ſententia compoſitis conventus ſolutus eſt.

CAPUT XIX.

Reliqua quæ Alfonſi regno contigere.

INTEREA Maurorum arma quieſcebant. Nam diuturno otio, & regionis amœnitate ardor animorum cum quo in Hiſpaniam venerant, extinctus erat, obſoleverat martia majorum indoles; neque quid interea accidit ad memoriam
881 inſigne. Anno tantum ejus ſeculi octogeſimo primo, univerſa Hiſpania terra movit, multa concuſſa ædificia. Mahomade Rege Cordubæ ex ritu gentis ſacris in templo operante, fulmen repente dilapſum unum & alterum ex iis qui prope erant interfecit: unde magnus genti terror, neque ulla piacula cæleſtibus placandis omiſſa. Proximo anno Abdalla ejus Lupi filius, quem Toleto aufugiſſe dictum eſt, accepti beneficii immemor, ingenioque ad perfidiam converſo, hoſtilia in gentem noſtram moliri cæpit: redintegrataque cum Cordubenſi gratia, palam arma movere. Invidia in præceps agebat in patruos concepta, quibus Alfonſus impenſe favens Ordonium filium, quaſi mutuæ fidei pignus educandum inſtituendumque tradiderat; gravem Chriſtiani nominis ignominiam, ſed tanti ea tempeſtate Maurica amicitia erat. Hoc initium quamvis exiguum magna rerum moles conſecuta eſt; collectis Abdalla ſuorum copiis in Alfonſi ditionem invaſit. Latiſſimæ populationes fuerunt, timor magnus,

ſpes

ſpes non minor; ad Cilloricum oppidum Mauris acie ſuperatus à Pancorvo, quod oppidum tentare auſus fuerat, cum clade repulſus. Legio in quam ſe Maurorum impetus vertit, quoniam eam Alfonſus valido præſidio obtinebat, devitata: nullaque re alia memorabili trajecto Aſtura flumine, quod per ea loca decurrit, Legionemque ipſam alluit, per fines Luſitaniæ Cordubam reditum. Abuhalitus Maurorum caſtra ſequebatur. Abulcemus ejus filius, qui apud Alfonſum Regem obſes pro patre erat, ejus rogatu patri eſt redditus. Autumno hæc præcipiti gerebantnr; quo in hyemem converſo, Abdalla duos Zimaeles patruum, fratremque tumultuaria pugna commiſſa locis natura aſperis, qua in Hiſpaniæ parte memoriæ non eſt proditum (in Carpetanis ſuſpicor) magna cæde ſuperavit, captoſque Beccariam in arcem vinctos miſit. Eodem impetu Cæſarauguſta Abdallæ armis capta eſt. Quæ res utriuſque nationis in eum vires, armaque convertit: tametſi miſſa ille legatione apud Cordubenſem Regem factum excuſarat: & quoniam non recipiebatur, ad Alfonſi amicitiam receptum, miſſis identidem legatis captare non deſiſtebat. Uno tempore Vigila & Didacus Comes, quaſi in communem Chriſtiani nominis hoſtem arma contulerunt. Almundarus Regis Cordubenſis filius, & Abuhalitus Corduba miſſi Cæſarauguſtam omnibus copiis & viribus obſederunt. Fruſtra conatus erat, urbe munitiſſima atque frequenti, Abdalla ex rebus geſtis feroci. Verſo impetu Cantabriæ atque Caſtellæ fines vaſtati; affuerunt Vigila & Dicadus Comites, Mauroſque ditione omni arcuerunt. Legionenſis Rex proviſa tempeſtate, contractis undique copiis ſeſe ad Sublanciam tenebat ad omnem occaſionem intentus, acieque dimicare paratus ſi Mauris animus eſſet: quod illi certamen detrectantes in patriam redierunt, Facundi & Primitivi monaſterio in Vaccæis celeberrimo, ſolo æquato, quæ magna clades eſt habita. Nonnulli Mauri ab Abuhalito occulte miſſi ad Alfonſum; his interpretibus de pace conſtituenda actum eſt: ſimul ab Alfonſo Rege Dulcidius Toletanus presbyter eo ſtudio Cordubam legatur fine anni octingenteſimi octogeſimi tertii. 883 Dum ea legatione tempus extrahitur claſſis Cordubæ atque Hiſpali comparata, Calæciæ littora tentare juſſa eſt: ubi multa oppida mœnium munitione nudata, injuriæ opportuna eſſe cognitum erat; adverſis ea tempeſtatibus jactata eſt atque ſubmerſa. Dux Abdelhamitus & pauciſſimi ex naufragio evaſerunt. Interea agente Dulcidio induciæ ſexennes cum Mauris pactæ ſunt: corporaque Eulogii & Leocritiæ Martyrum concedentibus Chriſtianis Corduba Ovetum delata. Conſecuta eſt mors Mahomadis imperii Arabum ducenteſimo ſeptuageſimo tertio, ſalutis octingenteſimo octogeſimo ſexto; filios triginta quatuor, 886 filias viginti reliquit haud inſulſo ingenio vir: ejus enim illa vox fuit cum in hortis deambularet ad militem, quam pulchrum viridarium, quam illuſtris dies, quam lætum ſeculum dicentem ſi mortem daretur evadere: immo inquit, ſi mors non eſſet, haudquaquam ipſe regnarem. Succeſſit Almundar filius: cujus imperium mite, ingenium liberale fuit. Initio regni Cordubenſibus vectigal, quod ex decima pendere conſueverant, condonavit. Illi beneficii immemores ab ejus auctoritate continuo defecerunt. In ipſo belli apparatu Regem mors oppreſſit, nondum integro biennio elapſo ex quo regnare cœperat; ſex filios & ſeptem filias reliquit. Succeſſit ſuffragio militari Abdalla defuncti frater, anno octingenteſimo octogeſimo octavo; 888 regnavit annis viginti quinque. Initia turbulenta fuere. Homarus principi loco inter Mauros inquieto ingenio vir, ab imperio rebellavit. Oliſipo, Aſtapa, Hiſpalis, aliaque oppida ejus partes ſequebantur. Graves motus facilem habuere exitum; ſeditionis auctor venia impetrata Regi conciliatus eſt. Ea facilitas animos fecit ut rurſus tumultuaretur; & erant Mauri ducta ab antiquo origine in duas factiones diſtracti, Humeias & Alavecinos, uti antea monſtratum eſt; in eo diſſidio res novare cupientibus ſtudia populi deeſſe non poterant. Abdalla veſtigiis omnibus Homarum inſequitur, eoque redegit, ut ad Chriſtianos confugiens ejurata patria ſuperſtitione, noſtra ſacra ſuſciperet haud ſyn-

syncera fide, ut tempus quod omnia detegit, declaravit. Contra Alfonsum Cantabrorum arma mota. Zuria princeps in ea gente, Zenonis gener & sua sponte & provincialium studiis provocatus arma sumpsit: Ordoniumque à patre Rege missum ad eos tumultus sedandos ad Arriogorriagam acie vicit. Inde loco nomen quod sanguinolentos lapides significare affirmant linguæ Cantabricæ periti, cum antea vocaretur Padura. Victoriæ merces fuit gentis principatus. Scottorum Regum sanguine Zuriam prognatum esse vulgo Cantabri persuadent, vero an falso non satis constat; quominus filii injurias Rex pater vindicaret locorum asperitate factum arbitror, atque ipsius ætate ingravescente. Quo tempore ad pacis artes conversus, & reipublicæ exornandæ studio, tota ditione divis templa, hominum præsidio arces, oppida, urbes ædificabat. Initio regni Sublancia Ceaque prope Legionem, Gauzo arx ad maris oram Ovetum inter & Gegionem rupibus imposita: deinde Portus Cale, Bracara, Viseum, Aquæ Flaviæ, (nunc Chiaves) Auca, instauratæ: quæ urbes à multo tempore vastæ atque incolis vacuæ jacuerant. Similem cladem Sentica perpessa erat; pari Alfonsi Regis munificentia ædificata est Zamoræ nomine; sic Mauri vocabant à cyano lapide (turcicum alii dicunt) qui Arabum lingua Zamora est, & in eo agro reperitur. Tauri urbis ædificandæ Garsiæ filio cura demandata, quæ veteribus Sarabis fuit. Conimbrica in Lusitania, Septimancæ, Dominæ, universique Gotthorum campi in Vaccæis Mauris erepti: cui tractui, Italiæ atque Galliæ exemplo, Campaniæ licebit nomen facere. Iis in locis Facundi & Primitivi Martyrum nominibus regio sumptu monasterium magnificum, quod Mauri everterant, instauratum atque extructum est Benedictinorum ordini, quo nullum in Hispania, divitiis, amplitudine, majestate illustrius olim fuit: nostra ætate in paucis nobilissimum habetur. Tantis Regis molitionibus ærarii tenuitas tot bellis, tantis sumptibus exhausti impar erat; nova tributa imperata: quod nisi in suprema reipublicæ calamitate, & quando omnes intelligunt, si salvi esse volunt, parendum necessitati, sine periculo non usurpatur; sic rerum eventus declaravit. Alienati enim ea ex re subditorum animi erant. Semena Regina alieno & ipsa in virum animo, faces subdebat: filioque Garsiæ suasit ut in patrem arma sumeret. Rex quamvis in affecta ætate pristinæ virtutis memor Senticam advolat: filium in potestatem redactum in Gauzone arce vinculis constringit; non restitere, ut ferme fieri consuevit, in uno gradu commotæ semel populi voluntates. Nunnius Fernandus Castellæ Comes opibus & clientelis potens Garsiæ socer erat; ejus conatus cum vincti mater & fratres juvarent, rursus in Regem tumultuatum est; toto biennio bellum vario successu gestum, exitu tandem conjuratis prospero. Rex calamitate victus seu tranquillitatis studio regnum abdicavit, & Garsiæ filio de manu tradidit. Ordonio alteri filio Calæciæ principatus attributus est salutis anno non- 910
gentesimo decimo. Quo anno decurso cum Compostellam religionis ergo invisisset, & concedente filio in Maurorum fines denuo populabundus irrupisset, operæpretio facto Zamoræ obiit. Asturicæ primum tum ipse tum uxor Semena sepulti sunt: deinde Oveti in D. Mariæ tumulo composito. Quo tempore Abdalla Cordubensis Rex, cum filios reliquisset undecim, filias tredecim, ætatis anno septuagesimo secundo Cordubæ obiit. Quid Abdallæ Lupi filio contigerit clam est: neque deesset industria si monimenta suppeterent; nunc conjecturis standum; ac putem ope Regum Ovetensium Cæsaraugustæ principatum retinuisse: ab eoque ejus urbis Reges perpetua serie derivasse: de quibus longo intervallo sermo recurret. Cordubæ imperium suscepit Abderrahmanus Abdallæ ex Mahomade filio nepos, novo exemplo ut in Maurorum imperio nepotes præferrentur filiis. Viginti tres annos natus erat cum ad regnum accessit, & quinquaginta annis regnavit. Almansor Ledim Alla vocatus est, hoc est defensor legis Dei, præterea Miramumenim, quæ vox Regem credentium significat; & ferme imperiis inclinantibus magnifici tituli usurpantur: ignaviaque ornamentis extrinsecus additis fucatur. Tametsi

metsi Abderrahmanus in magnis Regibus numerari debet, domi militiæque clarus; dum vixit in unam curam dissidia gentis pacandi, factionumque studia quibus populares æstuabant, sedandi maxime incubuit: æquissime populis jura dabat. Castrum prope Cordubam extruxit, in Africa Septam cepit: regia munificentia urbes oppida tota ditione magnis ornamentis Abderrahmani regno aucta illustrataque sunt; Regnum cepit anno Arabum trecentesimo, juxta Roderici etiam Præsulis computationem, hoc loco à vera non discrepantem.

CAPUT XX.

Garsias, & Ordonius Reges.

POTENTIA scelere quæsita, haud solet esse diuturna. Garsias regnum per vim occupatum, tribus annis, & mense uno tenuit. Quo tempore nova expeditione suscepta in Maurorum fines irruit, & agris circum longe lateque vastatis, direptis oppidis, Aiolam Maurorum regulum obviam prodire ausum, acie quidem victum cepit: verum in reditu ad Tremulum oppidum, custodum culpa in patriam fuga evasit. Rex Zamoræ defunctus est, atque Oveti sepultus salutis anno nongentesimo tertiodecimo. 913

Ordonius nunciata fratris morte, quoniam sine prole decesserat, ex Calæcia, ubi res gerebat, continuo ad regnum advolavit, bonus & moderatus Princeps si extrema cum primis contexuisset, neque innocenti Castellæ Comitum sanguine manus fœdasset. Regnavit annis novem, mensibus sex. Sub initia quod magnopere ad tuendam auctoritatem referre cogitabat, si illustri aliquo facto Maurorum spiritus fregisset, delectu suorum habito in Carpetanos irrupit. Talaveram soli cælique lætissima facie præcipuum municipium incolarum frequentia, & mœnium ex secto plurimum lapide munitione nobile circumsedit, victisque acie Mauris, qui à Rege Cordubensi auxilio obsessis missi erant; oppidum expugnavit, diripuit, incendit: neque enim circumfusis omni ex parte Mauris retineri poterat. Oppidi præfectus cum multis aliis captus est; exercitus Mauricis spoliis gravis in patriam reductus. Cordubæ Rex ex eo eventu de rerum summa conjiciens, veritusque præferocis Regis arma, suorum viribus diffisus, Mauritaniæ Tingitanæ Regem supplex solicitat, ut ex Africa supplementi caussa novas Maurorum copias transmittat. Annuit ille gentis periculo permotus, & studio religionem Christianam opprimendi, quæ indies majora incrementa suscipiebat. Valida Afrorum manus missa Duce Almotarapho est, iis copiis regius exercitus Maurorum adjunctus. Avolalpasus rei summæ Præfectus in Christianorum fines irruens, ad Durii ripam provectus est; ad Castrum Sancti Stephani Gormatii nomine, Rege obviam facto dimicatum est; non alias majore mole concursum, neque dubio magis eventu; ad extremum utroque Duce Mauro cadente, cæsi magno numero hostes, reliqui in fugam compulsi. Christianorum animi magna solicitudine liberati, reputantes quantum novi periculi accessisset ex Africa, vix tolerantibus Maurorum Cordubensium potentiam; quo major victoriæ fructus esset, victos & trepidos urgeri Mauros placuit: Lusitaniæque agros & oppida quam longe ad Anam usque patet, Emeritæque & Pacis Augustæ fines victoris exercitus incursione depopulari: tanto ex his rebus incolarum terrore, ut in jungendi fœderis voluntatem vehementer incumberent: & ad victoris arbitrium pacem magno redimere fuerint coacti, Ordonii 918
regni anno quinto, salutis nongentesimo octavodecimo. Rex tantis rebus perfectis rediit in patriam, & triumphantis in morem Legionem invectus est. Ur-

bem

bem eam ea ætate principem, locorum opportunitate invitatus, regiam constituere cogitabat. Novis itaque ædificiis illustrare, locis amplificare parans, primum omnium templum Petri & Pauli nominibus sacrum, & Episcopi cathedra insigne, quoniam extra murorum ambitum erat & periculo proximum, in regium palatium transtulit (quod in thermarum usum olim à Mauris magna amplitudine, & præcipua totius operis majestate extructum fuerat) Mariæ Virginis nomine; tametsi duæ aliæ templi partes, Salvatoris altera, Joannis Baptistæ nomine altera sacrata est, Fruminio Legionensi Episcopo totius cæremoniæ Antistite, cui undecim alii Episcopi ex universa provincia ad id evocati aderant. Auxit novi templi majestatem, cum Rex novo exemplo de manu ejus Pontificis regni coronam capiti suo imponendam curarit. Eo ex tempore Ovetensis Regis nomen Legionensi mutatum. Verum ab hoc initio Ovetum urbs eo ignobilitatis dilapsa est, ut progrediente tempore Archiepiscopatus honore detracto, nostra demum ætate, ne suffragii quidem jus in comitiis regni habeat: quod civium ignavia factum arbitror magis quam Regum invidia. Itaque inter hujus ætatis diplomata, Hispanicæ antiquitatis eruendæ studiosi, in quibusdam Ordonium Ovetensem Regem dici considerant, in alio quodam Legione regnare: nimirum appellatione cum rebus & temporibus alternante. Mindoniensem urbem jure Episcopatus donasse Ordonium memorant, Ribadeo urbe ea dignitate spoliata. Tametsi alii magis existimant Mindonienses Episcopos priscis temporibus Vallibrienses fuisse nuncupatos. Interea Rex Cordubæ Abderrahmanus Almansor ex re male gesta dolore exæstuans, & vindicandi injurias cupiditate ardens, universas regni vires & copias in unum contrahit: atque per Lusitaniæ fines in eam Calæciæ partem armis penetrat, ubi Rondonia sita est, Mindoniam Sampyrus ait. Ad eum locum utriusque nationis castra posita; acie pugnatum ardore animorum singulari, virtute non impari; multi ab utraque parte ceciderunt; exæquata clade noctis tenebris certamen diremptum; neutri manifeste victores. Tametsi ejus prælii ea fama fuit, ut utraque pars se vicisse prædicaret: nostri quoniam hostem Calæciæ finibus discedere compulissent: barbari cum toties victi ad noctem usque certamen sustinuissent; pugnatum est anno nongentesimo 919
nonodecimo. Neque multo post Cordubæ Rex superioris victoriæ opinione ferox, viribus reparatis, auctusque auxiliis ex Africa, Christianorum finibus evastatis in Vascones & Cantabros penetravit. Ordonius Rex & sua sponte ad bellum incitatus, & Sanctii Garsiæ (is Vasconum Rex erat cognomento Abarca) periculo permotus, solicitatus precibus, in Mauros movit. Ad vallem Juncariam (Junqueram hodie dicimus) Vasconum & Legionensium copiis cum Mauris dimicatum anno nongentesimo vigesimo primo; 921
non minor quam in Calæcia animorum contentio, non minor strages fuit, neque minus dubia victoria; hoc superiores Mauri, quod Garsias Aznarius (mallem Fortunius Semenus ejus filius) Aragoniæ Comes in eo conflictu periit: & secundum eam pugnam Cantabriæ pars illa, cui Alavæ nomen est, Maurico imperio cessit. Capti in prælio Episcopi Dulcidius Salmanticensis, Tudensis Hermogius; pacto pretio redempta libertas; dum aurum appenditur obsides dati. Pro Hermogio sororis filius Pelagius in ipso ætatis flore, venustate eximia barbari Regis animum, alioqui in libidinem proclivem vehementer inflammavit; augebatur impuri atque nefarii amoris flamma; adolescens & suapte natura ad modestiam compositus, & in plena sapientiæ ac sanctitatis domo educatus, de turpitudine identidem appellatus repugnavit primum: deinde cum precibus vinci non posset & vis adhiberetur, procaci Regi pugnos in faciem infregit. Animi constantia, & pudicitiæ cultus exitium attulit; ferreis forcipibus laniatus, membratimque dissectus, Regis impii & immanis jussu in Bætim fluvium jactatus est die Dominica, qui dies Junii mensis vigesimus sextus fuit, nimirum salutis anno nongentesimo vigesimo quinto. Defuncto honores tanquam Martyri habiti cul- 925
tusque decretus: corporis partes in D. Genesii, caput Sancti Cypriani cœmeterio sepulta. Eo majori gloria dignus, quod quatuordecim non amplius an-

nos natus erat, minus mensibus sex, cum id virtutis & constantiæ specimen edidit. Rhosuita virgo Saxonica Pelagii Martyris mortem Heroico carmine hac ipsa ætate, sed paulo aliter cecinit. Ordonio Legionis, Carolo Simplici Francorum Regibus, Zanellus presbyter à Joanne Romano Pontifice, eo nomine decimo in Hispaniam legatus est hac occasione D. Jacobi religione per omnes nationes pervagata, atque Sisnandi Compostellani Episcopi virtutum celebri fama, Pontifex misso cum litteris idoneo homine preces communicari petiit: ut propitiato Apostolo sancto opem ejus vivus moriensque impetraret. Sisnandus Zanello in Italiam amandato obsequium Pontifici defert. Rex etiam litteras cum muneribus adjungit. Zanellus officio functus multis libris onustus in Hispaniam evoluto integro anno redit; præterea à Pontifice legatus factus cum potestate cognoscendi quæcunque ad religionis statum pertinebant. Persuasum Romanis ab antiquo, in ratione precandi Gothica multa depravata esse, insolentes sacrorum ritus atque opiniones de religione discrepantes invectas. Ergo Zanellus in eam curam incumbendum judicans, libros ecclesiasticos cum cura conquisitos diligenter excussit, atque in ritu quamvis diverso, contra quam suspicabatur, omnia religioni consentire deprehendit: Romamque rediens Pontifici visa cognitaque retulit in magno Patrum concessu. Gratiam illi pro divino munere agentes, libris comprobatis illud modo sanxere, in sacratiori secretaque sacrificii Christiani parte, Romano ritu precandum videri; nimirum alia mystica verba, quibus panis vinumque convertitur, retenta tamen sententia proferebant, ad hunc modum: „ HOC est „ corpus meum, quod pro vobis tra- „ detur. HIC est calix novi testamen- „ ti in meo sanguine, qui pro vobis & „ pro multis effundetur in remissionem „ peccatorum. Quibus verbis ne nostra quidem ætate ii utuntur, qui ritu Gotthorum sacrificant divina hostia permissu Pontificum. Hunc exitum ea tum controversia habuit, multis deinde seculis repetita: donec Hispanorum sive constantia, sive contumacia victa est, atque Gotthica precandi ratio Romano ritu mutata, uti competenti loco explicandum est. Ex eo tempore sane, quo ad Juncariam pugnatum est, belli fortuna conversa videbatur. Ordonius Rex decori tenax, brevi reparato exercitu, qua parte Vasconum fines erant, ipso Vasconum Rege adjuncto, in Maurorum ditionem invectus Rivogiæ oppida, pagos, agros, belli flamma consumpsit: & clades acceptæ ignominia vindicata Zamoram rediit. Nullum in rebus humanis gaudium est syncerum & constans; quod tunc usu venit. Munina Elvira Regina lectissima fœmina extincta morbo est, filiis Sanctio, Alfonso & Ramiro, præterea Garsia Semenaque. Elviræ funere curato, Rex Argontam duxit principi loco in Calæcis: neque multo interjecto tempore in suspicionem adductam repudiavit, temere scilicet & immerito: uti rerum eventus & Regis pœnitentia comprobarunt. Sanctivam Garsiæ Eneci Regis Vasconum filiam in ejus locum substituit, Sanctio fratre concedente; cum quo junctis viribus in Rivogiam rursum irruptione facta, Anagarum, quod veteribus Tricium fuit, armis cepit & Vicariam: ubi Gotthorum regno conventus juri dicundo fuisse creditur, auctore Roderico, ex eoque inditum nomen. Atque hactenus ita Ordonii res erant, ut in ejus regno laudari multa possent jure, accusari pauca, qualia Regibus libenter condonantur. Difficile est & miraculo proximum in summa licentia tenere modum, & in tanta rerum varietate nunquam offendere. Castellæ Comitum cædes Ordonii jussu alienissimo tempore perpetrata, in quibus tantum præsidii erat adversus Maurorum arma, superiorem omnem gloriam corrupisse visa est; quod qua ratione contigerit, & quibus ex caussis Regis animus fuerit irritatus, ex altiori principio repetendum; & nonnulli novi principatus in Hispania, quæ initia incrementaque habuerint, nova narratione explicandum.

FINIS LIBRI SEPTIMI.

JOAN-

JOANNIS MARIANÆ
HISTORIÆ
DE REBUS HISPANIÆ.
LIBER OCTAVUS.

CAPUT I.

Regni Navarrici initia.

Post memorabilem atque funestam cladem, qua victa oppressaque universa à Mauris ferme Hispania est: ex Gotthici imperii casu quasi ex magnæ structuræ ruderibus cum eversa est, plures extitere principatus minuti initio, finibus angusti, atque viribus infirmi: tempore consequenti patriæ libertatis vindices, affectæ ac prostratæ reipublicæ instauratores præclari. Quorum exortum atque progressum omnium explicare ardua res esset, & longioris disputationis quam pro suscepti operis modo. Insignium maxime & præ cæteris nobilium initia, incrementa, successusque brevi narratione attingere: quoniam cum Legionensium Regum rebus deinceps connexi confusique sunt, necessarium fore sum arbitratus: Vasconum, Aragonum, Barcinonis atque Castellæ, cui Veteris nomen est. Etenim ex communi Hispaniæ incendio atque vastitate, pulsæ sedibus Hispanorum reliquiæ pars in Asturcs confugere, unde Legionense regnum constitutum, de quo superiori libro commemoratum est: pars Pyrenæi montis juga claustraque occuparunt, ubi Cantabri & Vascones siti sunt. Lacetani prætcrea, Ilergetes, atque Ceretani (quibus in locis nunc Ripagorsa, Suprarbe, Urgelia, Cerdaniaque visuntur) eorum locorum præsidio atque munitione non modo libertatem tutati sunt, sed juvandæ etiam reliquæ Hispaniæ consilia inter se communicarunt viri præstantes, majorique quam pro viribus animo, freti credo numinis ope: nam adversus tantas difficultates ratione providere non poterant. Occasio non maxima. Joannes quidam homo religiosus, tranquillioris vitæ studio successus, non procul Jacca urbe, in Urvela monte domicilium constituerat, adjunctumque divinæ rei procurandæ caussa, sacellum Joannis Baptistæ nomine sacrum. Sanctitatis eximiæ opinio famaque cum per ora hominum volitaret, quatuor se illi socii adjunxere, vitæ generis quod sequebatur æmulatores; multi præterea mortales è vicinis locis accurrebant numinis propitiandi promerendique caussa sancti viri precibus: quem omnibus officiis cultum dum vixit, extinctum exequiarum honore prosecuti sunt. Defuncti funus magna populi frequentia procuravit; in his ingenuæ conditionis viri sexcenti, sive ex composito convenientes, sive secessus opportunitate invitati, quo res occultior esset, in commune de republicæ salute, de Maurica servitute pellenda consultare aggressi sunt. Locorum præsidium animos faciebat, & Francorum auxilia præclare conantibus haud defutura sperabant. Asturum exemplum provocabat, qui Pelagio Rege

 creato

creato juvandæ rei Christianæ consilia explicare, & Maurorum arma irritare veriti non erant; quod initio temerarium visum est, eventu salutare fuit. Re diu multumque agitata, optimum fore visum est ex suo numero aliquem deligere, cujus imperio & auctoritate devincti in eam caussam juvandæ patriæ ingrederentur. Garsias Semenus omnium suffragiis delectus, nullo quidem gradu contingens Gotthorum Regum familiam, quod nomen ipsum declarat Hispanum magis quam Gotthicum sonans, haud dubie autem nobilissimus, magnaque & veteri prosapia, Amescuæ regulus atque Abarsusæ; uxor Eneca pari nobilitate. De tempore auctores in diversum trahunt, ac ne de appellatione quidem regni satis constat. Nonnulli Suprarbis Regem dictum putant, alii Navarræ seu Vasconum: neutri argumentis evincentibus. Et est omnis antiquitas obscura, præsertim Hispanica: quippe magnorum fluminum decursus noti sunt, obscuræ origines primæ fontesque unde derivantur. Insigne novo Regi fuit rubra parma, nulla pictura distincta, nonnulla oppida hoc Rege Mauris erepta: in his Insa, Suprarbis princeps municipium. Sacellum quod Joannis cura & sumptu extructum erat, locis amplificatum auctumque reditibus in regii ædificii amplitudinem & majestatem sensim excrevit: Regum veterum bustis nobile, præsenti numine ipsaque vetustate religiosum. Semenus Rex & successores eum locum
758 sepulturæ delegere. Obiit anno septingentesimo quinquagesimo octavo. Successit Garsias Enecus (ab utroque parente ejus appellatio conflata est) Princeps vere magnus, insigni felicitate. Nam hujus virtute Vascones, qui inter Asturum, Maurorum & Francorum arma imperiumque identidem alternabant, bello domiti in horum Regum ditione stabili possessione constiterunt. In eam finitimæ Cantabriæ partem, cui Alavæ nomen est, arma prolata. Præterea Aragoniæ & Barcinonis Comitum initia hoc Rege extiterunt. Aragoniæ quidem Aznarius filius Eudonis Magni in ea loca delatus, quæ Aragone & Subordano fluminibus alluuntur: cum quædam oppida Mauris eripuisset, Rege Garsia concedente se Aragoniæ Comitem dixit, tunc Vasconibus contributæ, deinde sui juris, uti competenti loco est explicandum. Aznarii filius Aznarius alter fuit, nepos Galindus: de quorum rebus gestis nihil est ad memoriam insigne litteris proditum. Galindo defuncto filius successit Semenus Aznarius. Barcino autem Ludovici deinceps Imperatoris, & tunc patre superstite armis occupata: Bernardusque natione Francus illi urbi cum potestate præfectus anno octingentesimo primo; inde 801
origo Barcinonensis principatus. Quo anno in sequentem evoluto, Garsias Enecus defunctus est. Successit Fortunius Garsias: de cujus rebus gestis Vascones historici magna ac pene incredibilia fabulantur. Ac illud constat ad Rocidam vallem prælio illi memorabili interfuisse, in quo Francorum nobilitas nostræ gentis armis trucidata est, Carolo Magno Imperatore, Duceque acie victo. De ejus victoriæ lætitia non parum diminutum est Semini Aznarii Comitis Aragoniæ interitu in eo prælio desiderati: cum ostentandæ virtutis studio in consertos hostes irruisset contemptu mortis ferocior. Eo major luctus fuit, quod sororem ejus Teudam Fortunius Rex uxorem habebat. Successit Semeno Comiti Semenus Garsias ejus patruus, Endregoto defuncti fratre, qui meliori jure niti videbatur prætermisso; caussæ clam sunt: fortassis curis gravioribus idonea ætas non erat. Obiit Fortunius Rex anno octingentesimo quintodecimo, Sanc- 815
tio Garsia quem ex uxore genuerat successore. Hoc Rege Roncalenses ob egregiam navatam operam in bello Maurico, immunitate donati: ut ejus ætatis atque Regis diploma declarat. Bernardus Barcinonensis Comes (nonnulli Marchionem faciunt) criminibus appetitus, ab iis qui teneram ejus Bernardi ætatem gubernabant, qui Caroli Magni nepos erat ex Pipino filio, quasi adulterii consuetudine cum Augusta Ludovici Imperatoris conjuge, læsæ majestatis reus esset, calumniæ dolore actus, ex Gallia quo se contulerat, in Hispaniam rediit: ubi præcipua auctoritas erat, multæque clientelæ, quas superiori tempore sibi adjunxerat. Obiit anno octingentesimo trigesimo 839
nono. Wifredus eo nomine primus Bar-

Barcinonensis Comes Ludovici Pii beneficio eo principatu auctus est, nondum hæreditario jure, sed ex Imperatoris voluntate, annorum numero aut vitæ spatio ut in cæteris præfecturis præscripto. Garsias Aznarius per idem tempus Aragoniam obtinebat, defuncti interea patris Semeni Aznarii successor. Omnino Sanctii Regis armis Vascones, qui ultra Pyrenæi fastigium ad Galliam fusi Francorum imperio parebant, vexati: neque prius quiescere permissi, quam perpetuam cum Suprarbis Regibus amicitiam jurati. Muzæ bello, ejus quem adversus Mahomadem Cordubæ Regem rebellasse superius monstratum est, occisus fuisse traditur, nimirum an-
813 num circiter octingentesimum quinquagesimum tertium. Post Sanctium Regem, Semenum Garsiam quidam numerat auctor defuncti filium: de quo in monimentis ejus cœnobii, cui S. Salvatoris Leirensis in Vasconibus ipso Pyrenæi montis complexu nomen est, memoria propagatum, eo loco cum uxore Munia esse tumulatum; nihil præterea. Iis monimentis, cum certiori historiæ lumine careant, quantum fidei sit adhibendum, ex suo judicio quisque statuat; nobis in alterutram partem pronunciare consilium non erat. His sane Regibus defunctis, cum stirps regiæ familiæ consumpta esset, quatuor annorum interregnum secutum est. Quo tempore prius quam provinciæ voluntates in unum aliquem conspirarent, quem Regem creatum reipublicæ rectorem imponerent: plerique Vasconum scriptores affirmant, re cum Romano Pontifice, nimirum Leone ejus nominis IIII. cum Francis & Longobardis communicata, ex eorum consilio ea ex illarum gentium legibus delibasse, quæ ad libertatem tuendam, cujus tunc prima cura erat, opportuna fore judicarunt: ne unquam Reges concessa potestate abuti possent ad oppressionem reipublicæ. Leges scriptæ, quas forum Suprarbis vulgo vocant: quarum vis in eo potissimum & summa erat, ut quoniam ditionem à Mauris partam ipsi de manu novo Regi tradere cogitarent, ne quid accepta potestate major rei nisi de consilio & voluntate procerum duodecim, qui ea de caussa deligendi erant, decernere fas esse crederet: neque jus libertatis minueret: & quæ Mauris essent erepta cum proceribus optima fide divideret. Hæc omnia ut rata essent medium magistratum creari placuit, tribunitiæ potestatis ad instar, vulgo hoc tempore Aragoniæ Justitia nominatur: qui legibus, auctoritate, & populi studiis armatus, hactenus regiam potestatem, ne nimia efferretur, certis finibus inclusam tenuit; ac proceribus præsertim datum, ut fraudi non sit, si quando inter se tuendæ libertatis caussa inscio Rege conventus habuerint. His ita constitutis Bigorræ seu Bigerrionum in Aquitaniæ parte Comes Enecus Sanctius, à velocitate cognomento Arista, trecentorum procerum suffragio ad regnum vocatus est: atque Pompelone in S. Victoriani juratus jura subditorum, leges, atque libertatem, rempublicam gubernandam suscepit. Illud additur: fecisse subditis potestatem, si datam fidem violasset, Regem externum sive ex Mauris sive ex Christianis in auxilium pactæ libertatis evocandi; quod de Mauris quoniam turpitudinem continebat, ferunt à populo repudiatum. Atque hæc quæ verissime memoria propagata esse vulgo homines, sed & doctrina expoliti nonnulli existimant, alii fabulæ similia esse arbitrantur: ac Aristam potius patri in regno successisse statuunt. Quæ enim novarum legum condendarum, novique instituendi magistratus caussa extitit satis idonea? aut qui potuerunt cum Longobardis consilium communicare? quæ gens ante aliquot annos Caroli potentia oppressa extinctaque erat; divinare in re tam dubia non juvat; fortassis enim, quod Semeni primi Suprarbis Regis electione factum est, vulgo historici ignoratione temporum ad Aristam, quem primum in his Regibus esse crediderunt, falso ablegarunt. Illud constat Enecum per hæc tempora in Pyrenæi montis jugis regnum tenuisse; uxorem habuit Enecam Gonsalvi Comitis filiam, ex Ovetensium Regum sanguine. Præterea Teudam duxit Zenonis Cantabriæ Ducis filiam, ut est alio loco indicatum; filium unicum, quo ex conjugio incertum, sed Garsiam tamen Enecum genuit, regni successorem. S. Salvatoris Leirensis monaste-

rium in Pyrenæi jugis constitutum loci religione, ædificii majestate, opimisque reditibus celeberrimum, Aristæ opus esse creditur. Nunilonis & Alodiæ virginum corpora non ante multos annos Boscæ prope Anagarum (Oscæ in Bastetanis dicunt alii) pro religione occisarum, in eo monasterio servantur. Tametsi Bononia Galliæ Cisalpinæ urbs eorum sibi possessionem arrogat. Aristæ Regis diploma refellit, quod in ejus cœnobii schedis servatur: & locorum vicinitas ubi interfectæ sunt, huic opinioni suffragatur. Regni fines Arista Rege prolati, & Vasconum planicies veteri ditioni adjecta: cum priores Reges se montibus tenuissent. Pompelo & Alava quoniam temporum injuria ad Mauros redierant, Aristæ armis expugnatæ: unde se Pompelonis Regem dixit, ut vetera Regum diplomata indicio sunt. Quo tempore Wifredus alterius Wifredi filius cognomento Villosus, Barcinonensem comitatum Caroli cognomento Crassi Imperatoris munere factum hæreditarium, retento tantum jure ad se
854 provocandi obtinuit, anno octingentesimo octogesimo quarto: cum eam urbem Salomon Cerdaniæ Comes decem & novem annis gubernasset jussu Ludovici secundi Imperatoris propter teneram Wifredi infantis ætatem. Per idem tempus Garsias Aznarius Aragoniæ Comes defunctus est; successit ejus filius Semenus Garsias. De anno quo Arista obiit auctores variant, neque quid certi sequamur habemus: suspicamur tamen, quod ratio temporum videtur exigere, Alfonsi Ovetensis regno, cui Magno cogno-
858 men fuit, esse defunctum anno octingentesimo octogesimo octavo. Successit Garsias Enecus ætate minor (nam decem & septem annos natus erat) animi magnitudine & rebus bello paceque gestis cuivis priorum Regum par. Confirmata is ætate suscepti regni auctoritatem tuebatur, multis victoriis de Christiani nominis hostibus relatis: quas ut sigillatim recenseamus operæ non est, neque institutæ brevitatis. Uxorem habuit Urracam Fortunii Semeni Aragoniæ Comitis aut filiam aut sororem: variant enim scriptores usque eo, ut quidam Fortunii propinquam scribant filiam Endregoti (ejus cui Aragoniæ principatum à patruo præreptum diximus) Galindi neptim fuisse; omnino ex eo conjugio Fortunius & Sanctius cognomento Abarca nati sunt, tum Sanctiva, quæ Ordonio Legionensi Regi in senium præcipiti & binis nuptiis perfuncto tertia uxor accessit, ut est superiori libro demonstratum. Ad vallem Ayuarem (Rodericus Larumbem ait) in tumultuario conflictu à Mauris peremptus est, dum fines regni proferendi & impiæ gentis extirpandæ studio excursiones in Mauros identidem facit, anno nongentesimo quinto, uti ex schedis 905
Alvendensibus intelligitur. Successere deinceps Fortunius, atque Sanctius, quo Rege ad Juncariam male fuisse pugnatum sine superioris libri dictum est. Garsiæ Eneci Regis sepulturam Leirense monasterium sibi arrogat; defendunt D. Joannis Rupensis sacerdotes, argumento sepulcri quod eo loci inter alia priorum Regum busta Eneci Regis inciso nomine cernitur. Litis dijudicandæ neque facultas erat neque animus; multis locis constituta Regibus cenotaphia, ut in quemque benefici extiterunt, opinionum varietati occasionem præbuisse arbitror. De Vasconum regni initiis pro re præsenti satis dictum est.

CAPUT II.

Castellæ Comites.

VACCÆOS fere Romani olim vocitabant Hispaniæ incolas ea parte cui Castellæ veteris nomen à nostris inditum est, Per Carrionem, Pisoricam, Hevam & Regamonem fluvios descriptæ, secretæque à Legionensi ditione; altera ex parte Asturum, Cantabriæ, & Rivogiæ fines attingebat; ad Austrum montes, ubi Segobia & Abula sita sunt, Mauricum ferme imperium per hæc tempora finiebant. Ager fertilis frugum, vini generosi ferax, bonus pecori, olei infœcundus magna ex parte: cælo terraque major aliquanto aquarum

co-

copia, quam in reliqua Hispania; homines miti magnoque ingenio, minime mali, salubri corpore, venusta facie, patientes laborum. In ea provincia (tametsi initio universam non obtinuerunt) reguli opibus & clientelis præpotentes, Christianæ ditionis fines armis & virtute tueri cœperunt, atque indies magis propagare. Comites vocabantur Regum nimirum Ovetensium permissu, in principatus tamen, an in præfecturæ tantum significatione incertum; parendi certe necessitas injuncta erat, sive regni conventus agerentur, sive alicunde bellum ingrueret. Antiquis temporibus Comitum appellatione provinciarum Præfectos honestare moris fuit, annorum numero quibus præesse deberent præfinito; consequenti tempore Regum indulgentia aut imbecillitate, honos ille dum vita maneret cœpit esse proprius: demum ad posteros propagari hæreditatis jure. Antiquitatis vestigia in Hispania retinentur, cum proceres Hispani non prius paterni principatus à parentum obitu nomen usurpant, neque Ducis, Marchionis, aut Comitis titulos ascribunt, quam Rege denuo annuente: præter paucas familias, quibus jure privato contra facere à Regibus est concessum. Atque cum hæc explorata sint, tum illud incertum, qua conditione initio Comites, & in quantum tempus Castellæ ditionem obtinuerint: nisi quod fidei proximum est, eorum principatum eadem initia incrementaque quæ reliquos toto Christiano orbe habuisse, quibus neque amplitudine cedit neque admodum vetustate. Comitum enim Castellæ mentio satis vetusta est: atque in eo numero Rodericum primum ponere licet ex antiquis priorum Regum diplomatis, Alfonsi Casti coætaneum. Nam de annorum numero laborandum non est, quem in plerisque antiquitatis monimentis vitiatum esse certa ratione constitui. Post Rodericum in Castellæ Comitibus Jacobum cognomento Porcellum numerant viri antiquitatis Hispanicæ eruendæ diligentia eruditioneque præstantes, Roderici filium; sic Alveldense Chronicon ait. Hic Alfonsi Magni Regis Ovetensis tempore vixit, quantum ex schedis veteribus licet conjicere. Filiam nomine Sullam Bellam Nunnio Belchidi connubio junxisse traditur. Erat is natione Germanus, & religionis ergo D. Jacobi invisendi cupidus venerat in Hispaniam; ubi rei Christianæ promovendæ studio, affinitate cum Jacobum Comitem sibi conciliasset, communibus cum eo opibus & auspiciis Burgos nobilissimam Hispaniæ & ditissimam urbem fundavit: vicinis pagis, in quos incolæ dissipati vivebant, in unum civitatis corpus formamque collatis, unde urbi nomen. Burgi enim Germanis pagi sunt. Erant præter Jacobum Porcellum eodem tempore alii Castellæ Comites, nempe provincia in plures partes distracta. Ferdinandus Ansurius, Almondar cognomento Albus, atque hujus filius Didacus. Præter cæteros tamen Nunnius Fernandus principem auctoritatis & potentiæ locum occupabat: usque eo ut filiam, Garsiæ Ordonii Regis fratri uxorem dederit, & ipsi Regi; qua ex re, & quoniam Regem Alfonsum cognomento Magnum, ejus Garsiæ patrem armis compulerat abdicare, majores spiritus gerebat scilicet quam ut æquo animo Ordonius ferret omnis insolentiæ impatiens. Delatores præterea Regis animum in invidiam inflammabant, quales in principum aulis multi vivunt, nulla propria virtute præstantes, melioribus tantum prosternendis ad summa evadere soliti: quæ pessima ars nimium prosperis multorum successibus crevit. His invidiæ stimulis percitus Rex Comites evocat: velle se simulat de republica & summis totius regni rebus consilia cum illis communicare. Locus colloquio delectus oppidum quod Regulare vocabatur, medio inter utramque ditionem spatio; die dicta Comites affuerunt nullo satis idoneo præsidio militari, venturi securi; conscientia probe gestorum metum excludebat. Per fidem tamen colloquii Regis jussu capti, vinculisque constricti, atque Legionem amandati sunt. Ex ea re Castellæ urbes & oppida incredibilem animis dolorem conceperunt; auctusque mœror & desperatio, cum paucis post diebus nunciatum esset Comites impie & crudeliter fuisse trucidatos. Novos motus veritus Ordonius, cum ad arma gentem eam consternatam esse videret,

Hhhh 2 dum

dum arma, equos & milites comparat, in ipso belli apparatu Zamoræ ex
913 morbo extinctus est salutis anno nongentesimo vigesimo tertio; in S. Mariæ Legionensi, quod ille templum dedicandum curavit, uti superius indicavimus, tumulatus est; justa exequiarum more regio magnifice facta. Quo tempore Sisnando Compostellano Præsule defuncto Gundesindus successit, is qui generis nobilitatem (nam Comite quodam natus erat) vitæ & morum pravitate obscurasse visus est. Gundesindo defuncto Hermigildus suffectus est, in pari nobilitate haud dissimili vitæ genere ad posteritatem deformatus. Ex Belchide & Didaci Porcelli filia Sulla Bella, Nunnius Rasura & Gustius Gonsalvus nati sunt. Nunnius Ferdinandi Gonsalvi Castellæ Comitis, quem nostrates historiæ laudibus ad cælum ferunt ob multas res bello paceque præclare gestas, avus fuit. Ex Gustio Laræ reguli, quos vulgo historiæ Laræ Infantes vocant, nati sunt. Ita Jacobi Porcelli sanguis regiæ familiæ insertus, uti loco competenti explicandum est, per multas præterea procerum Hispaniæ domos diductus atque vagatus est, nunquam extincta nepotum sobole usque ad nostram ætatem.

CAPUT III.

Froila eo nomine secundus.

EXTINCTO Ordonio, Froila eo nomine secundus defuncti frater, nulla domi militiæve laude clarus, nullo procerum suffragio, neque legibus, neque auspicato regnum invasit armis: in quibus plerunque jura regnandi sunt. Initiis exitus consentanei fuerunt; haud diuturnum regnum, nempe mensium quatuordecim, dedecore & turpitudine infame, crudelitate nobile: unde illi Crudelis cognomen factum; metuat multos necesse est quem multi timent; præsidium Regum in civium amore est, exitium in odio. Olmundi viri principis filios peremit nulla idonea caussa; eorum frater Fruminius Legionensis Præsul solum vertere compulsus est. Injicere manus viro sacrato religio fuit,

fuit, homini cætera neque moderato neque pio. Ex uxore Munia Alfonsum, Ordonium & Ramirum genuit, Froilam stupro patrem Pelagii cognomento Diaconus: ejus cui Alfonsa (vulgo Aldonsam dicunt) Veremundi Regis cognomento Podagrici neptis olim nupsit. Legione sepultus est, lepræ morbo ex quo obiit non magis deformis, quam totius vitæ ignavia & Castellæ alienatione. Indigna Comitum cædes ab Ordonio Rege perpetrata provinciæ voluntates exacerbarat. Is dolor novis injuriis cumulabatur, cum Legionenses judices juris repetendi caussa adire necesse erat, aut generales regni conventus agebantur; quod animis ergo agitabant, neque expedire promptum erat, defectionis maturandæ ex Froilæ Regis ignavia opportuna occasio suppeditata est; palam Regum imperium repudiatum. Reipublicæ constituendæ moderandæque caussa ex universa nobilitate duo proceres delecti, penes quos bello paceque rerum arbitrium esset, vitæ necisque potestas. Judicum nomen est datum, alia principatus nomina repudiata: ne speciosæ appellationis prætextu, concessa potestate ad opprimendam libertatem abuterentur. Nunnius Rasura & Lainus Calvus judices creati, par hominum ea tempestate longe nobilissimum & potentissimum. Lainus ætate junior erat. Nunnii filiam Nunniam Bellam sibi toro junxerat; vigor animi ætati consentaneus; rem militarem curare jussus. Nunnio quem ex multo rerum usu & magnarum rerum tractatione collecta prudentia commendabat, reipublicæ gubernandæ cura imposita est, concedente collega; jura populis plerunque solus dabat Burgis, ubi multi esse consueverunt, urbe primaria, sed & aliis tota provincia oppidis. Octo ad Medinam Pomariam millibus passuum oppidum extat Bijudicum nomine, & in eo tribunal vetusti operis: unde incolæ ducta per manus opinione persuadent, ab his judicibus leges promulgatas esse, juraque data disceptantibus: ex vetusto scilicet judicum libro, in quem veteres Castellæ leges collatæ erant, & cujus frequens mentio reperitur in schedis & monimentis hujus ætatis: tenuitque tandiu, donec ab Alfonso, cui Sapienti cognomen fuit, antiquatus est, novo legum volumine promulgato, quod in septem partes tributur. Hi judices quanto tempore vixerunt, exploratum non est: ac ne res quidem eorum satis explicatæ, memoriæ proditæ sunt. Ex utriusque certe genere nobilissimi & fortissimi viri procreati; nam Lainus Calvus Roderici cognomento Cidi avus quintus fuit. Nunnii Rasuræ filius Gonsalvus Nunnius paternum magistratum gessit, non minori gloria quam pater. Erat enim ingenio facili, morum suavitate atque actionum omnium elegantia singulari. Ad hæc nobilium liberos in aula sua educandos instituendosque suscepit: magnorum id virorum bello paceque seminarium. Ipse ex ea liberalitate curaque magnam à provincialibus gratiam inivit. Semenam uxorem habuit, Nunnii Ferdinandi Comitis filiam, ejus qui ab Ordonio Rege inter alios Castellæ Comites peremptus est. Ex eo conjugio Ferdinandus Gonsalvus natus est, virtutum gloria & in summa varietate fortunæ præcipua constantia cuivis priscorum heroum æqualis. Verum de Ferdinando mox; ad Reges sese convertat oratio.

CAPUT IV.

Sanctius Abarca Vasconum Rex.

MULTIS commentis Vasconum historiam fœdatam esse nemo mediocri antiquitatis cognitione poterit ignorare; ejus enim gentis historici pervulgato affectui indulsisse mihi videntur, narrationem illustrandi portentosis rerum incredibilium mendaciis. Unde historia, cujus potissima virtus est veritas, iis libris persimilis evasit, qui ab otiosis hominibus in juventutis gratiam ex fabulis, nugisque compositi passim circunferuntur; quod cum in reliqua historia cer-

cernitur, tum per hæc tempora maxime: cum Garsia Eneco Vasconum Rege, ut paulo superius dictum est, à Mauris in conflictu trucidato, fingunt eundem casum uxorem Urracam pertulisse, sive eodem tempore, sive diverso: ut mirari magis possis discrepare auctores in mendacio, quam quid veri sit discernere. Convenit tamen Sanctium quemdam Guevaram, cum explorandi caussa supervenisset, infantem è Reginæ mortuæ utero, per vulnus quod acceperat, brachium efferentem vitæ argumento, extractum exenterata matre, clam domi suæ ad justam ætatem aluisse: quo res occultior esset (nam nescio quas larvas formidabat) cultu rusticano, pro calceis perones gestasse, quos vulgo Abarcas dicimus: inde illi Abarcæ cognomen factum, Guevaris Latronum nomen, quod latenter Regem aluissent. Demum elapso decem & novem annorum interregno, in eo habitu ad conventum, ubi de Rege deligendo suscepta deliberatio erat, deductum: & cum fides esset facta, Regem renunciatum cunctorum ordinum promptissima voluntate, lætissimo omine: ex tantis periculis unde servatus erat, reputantium initiis exitus haud dissentientes fore. Verum hæc quæ speciose dicta sunt, plerique repudiant majori prudentia & eruditione viri: neque antiquitatis monimenta consentiunt, neque ratio temporis patitur, post cædem patris Sanctium Abarcam esse natum: quando Alfonsum & Ramirum Legionenses Reges ætate proximos generos habuit. Ac potius credam provecta jam ætate virum, à patris morte regnum suscepisse: tametsi ex schedis Leirensis monasterii Fortunium Sanctii fratrem, natu majorem aliquandiu imperium tenuisse ante ipsum confirment ejus monasterii sodales, vero an falso haud facile dixerim: sed contendunt tamen regio cultu abjecto, in eo monasterio (pertæsum videlicet erat rerum humanarum) vestem mutasse. Sane Sanctius ex uxore Teuda, Garsiam Sanctium majorem, & post eum Ramirum, Gonsalvum; Ferdinandum genuit: filias quinque Urracam, Therasiam, Mariam, Sanctiam & Blancam (quam nonnulli nupsisse affirmant Nunnio Cantabriæ regulo: alii refellunt, nominis conjectura, quod nullus per hæc tempora eo nomine ejus provinciæ principatum tenuit). Neque magis numerosa prole felix fuit, quam bellica gloria clarus: Sanctii enim armis, quæcunque temporum injuria, in Suprarbe, & Ripagorsa amissa erant, Mauris erepta sunt; quin veteris ditiones fines vehementer amplificati, Cantabriæ principatu adjecto, secundum Iberi ripam, flexumque usque ad ejus ortum, Aucæque montes: versus Occasum usque ad Tudelam, Oscamque. Ipsam adeo Cæsaraugustam victoriam cursu penetrasse indicio est arx prope Cæsaraugustam urbem Sanctii Abarcæ nomine; neque contentus Hispaniæ finibus, transcensis Pyrenæi jugis, eam Vasconum partem sub jugum misit, quæ in Galliæ latere eorum Regum imperium longo tempore agnovit. Hoc bello Regem implicitum Mauri propter anni tempus hibernum existimantes auxilio haudquaquam venturum, Pompelonem obsederunt. Sanctius periculo nunciato milites peronibus contra frigoris injuriam munitos, montes traduxit. Inde vero Abarcæ cognomen factum; quod in Caligulæ & Caracallæ Imperatorum nominibus non absimili caussa contigisse exploratum est. Facile fuit ei qui naturam vicisset, hostes prælio, ut fecit, superare: victosque compellere ut obsidionem solverent. His omnibus bellis profligandis Centulli Ducis virtus unius maxime celebratur. Sanctii Regis clarissimum nomen evaserat, nisi partam gloriam converso in Castellam bello contaminare magna ex parte voluisset: quod illi malo fuit, ut paulo post demonstrabitur.

CA-

CAPUT V.

Alfonsus & Ramirus Legionenses Reges.

ALFONSUS eo nomine quartus cognomento Monachus regnum injuria à Froila interceptum post ejus obi-
924 tum recepit, anno nongentesimo vigesimo quarto. Tametsi Froilæ filium Alfonsum fuisse Tudensis est auctor; resistunt alii majori diligentia & auctoritate, confirmantque Ordonio potius eo nomine secundo fuisse genitum. Hoc Rege Joannes Toletanus Præsul; Westremiri & Boniti successor, illustre exemplum veteris sanctitatis decessit, anno nongentesimo vigesimo sexto. In defuncti locum nullus alius subrogatus est, barbaris scilicet vetantibus aliquem præfici, qui in ea temporum fece rem Christianam inclinatam sustentaret. Curioni tantum D. Justæ cæteri sacerdotes pacis & concordiæ sanciendæ studio primas Toleti deferebant: ejusque jussis obtemperare moris erat. Quo tempore Ferdinandi Gonsalvi Comitis Castellæ illustris fama erat. Comitis honore cum pater Judicis tantum magistratu functus fuerit, an Regum beneficio auctus sit incertum: an quod magis videtur, subditorum voluntate excellentes tanti viri virtutes admirantium, æquitatem, mansuetudinem, religionis studium, magnum in re militari usum. Quo virtutum præsidio non modo veteres ditionis fines tutatus est, sed etiam Legionensium Regum ditionem ultra Pisoricam fluvium coercuit: Mauris urbes & oppida eripuit. Vasconum insolentiam Regis Sanctii Abarcæ cæde mulctavit; cum enim populandi Castellæ fines modus non esset, & legatos damna reposcentes acerbo responso violasse visus esset, minis adjunctis, quibus belli denunciatio continebatur: Comes omnis insolentiæ impatiens in Vasconum ditionem populabundus invasit. Ad Gollandam oppidum utrinque vires & copiæ collatæ; multis cadentibus à neutra parte victoria stabat; ad singulare Ducum certamen ex provocatione ventum:, hastis concurritur; ambo ex equis ad terram prostrati: Rex lethali vulnere accepto, Comes graviter sauciatus, sed citra vitæ periculum. Ex ea re Castellæ militibus animus auctus, brevique victoria parta. Fusi, fugatique Vascones à Tolosæ Comite qui auxilio superve-

niebat, in aciem revocati. Rursus prælium redintegratum; idem successus fuit. Comes cum Comite singulari certamine pugnavit. Tolosano cæso in ea dimicatione, victi prorsus, & fugati sunt Vascones. Regis & Comitis corpora Ferdinando concedente, à suis in patriam relata funeris honore non caruerunt. Sanctii Abarcæ sepultura Rupenses D. Joannis, & Leirenses D. Salvatoris Monachi gloriantur. Litem dijudicare nostri instituti non est; existimo tamen Sanctium Abarcam sub initia Alfonsi Regis extinctum salutis anno nongentesimo vigesimo sexto: 926
cum viginti totos annos regnasset. Successit in regno Garsias Sanctius ejus filius: quem invenio Regem se Pompelonis & Anagari dixisse; regnavit annis quadraginta; uxor Therasia. Hæc in Vasconibus.

Alfonsus autem moribus Froilæ quam patri similior fuit, nulla virtus, nulla dignitas, nulla bello subacta & ad ditionem adjuncta provincia: prorsus ut gentis invidia flagraret & rerum gerendarum mole oppressus fratri Ramiro, cum Zamoram evocatus esset, regnum de manu tradiderit anno non-
931 gentesimo trigesimo primo, cum annis sex & mensibus totidem regnasset, vitam principalem mutare certus, cum privata atque monastica; in S. Facundi monasterio, quod ad Ceæ fluminis ripam cernitur, in Monachi cucullati morem detonsus est, otii cupidior, quam pietatis, uti eventus declaravit: nulla neque decoris cura, neque Ordonii filii, quem ex Urraca Semena Sanctii Abarcæ scilicet Vasconum Regis filia genitum, in tenera ætate præsidio destitutum, opportunum injuriæ relinquebat. Urracæ soror Therasia Ramiro novo Regi connubio juncta fuit: unde Veremundus, Ordonius, Sanctius & Elvira nati. Ramirus regni cura suscepta, Mauricum continuo bellum repetiit. Intelligebat vir prudens nulla re studia gentis parari, & divinam benevolentiam promereri magis quam Christiani nominis hostibus vindicandis. In ipso armorum apparatu Alfonsi levitas præclaros conatus repressit, temere susceptum vitæ genus pari inconstantia repudiantis. Legionem arma conversa. Alfonsus diu intra urbem eam obsessus, fame & rerum omnium inopia victus, necessario deditionem fecit, dedito vincula injecta, custodiæque intra eandem urbem locus designatus. Nihil præterea tum quidem atrocius decretum: nam Froilæ Regis eo nomine secundi filii in Asturibus tumultuantes, eo necessario,

ſario vocabant; tumultuandi cauſſa præferebatur non una Ducibus & genti. Froilæ filii conquerebantur à Rege fuiſſe contemptos; cum ad comitia regni vocati non eſſent, ea quibus Alfonſus ſponte regno abierat. Aſturum arma incenſo in Alfonſum ſtudio mota erant, quo tempore regni recuperandi conſilia agitabat. Ea res quoniam ad multos pertinebat, ſupplicii magis metu, quam cupiditate aut ſucceſſus ſpe Froilæ filios ſequebantur; mitti tamen ad Ramirum legatos placuit, paratos ſe imperata facere renunciantes, urbibus atque oppidis recipere, rebus omnibus juvare: modo induceret in animum, ſine exercitu, ſine maleficio venire; id placati animi fore indicium. Ille fraudem ſubeſſe ratus, ſive minus ex regia dignitate fore cogitans, à ſubditis leges ut accipiant dici, cum validis copiis irrupit, belloque hoſtes domuit. multitudo conſervata; de ſontibus pœnæ ſumptæ. Froilæ filii cum in poteſtatem veniſſent, luminibus orbati ſunt. Idem ſupplicium Alfonſus Regis frater pertulit. Non procul Legione urbe, monaſterium D. Juliani nomine extabat hujus Ramiri impenſa extructum; in eo monaſterio uſque ad vitæ exitum aſſervati, atque poſt mortem ſepulti ſunt, tum hi omnes, tum Semena Alfonſi uxor. Magni motus, quorum expectatione ſuſpenſi erant provincialium animi, faciliorem opinione exitum habuere. Mox arma uti fuerat ante propoſitum, in Mauros revocata. In Carpetenos impetus factus. Madritum eo tractu princeps municipium vi captum, direptum, incenſum; mœnia everſa. Interea Mauri vindictæ cupiditate inflammati, magnis undique collectis copiis, in Chriſtianorum fines irruperunt: ac primum in Caſtellæ agros invadunt. Comes ex ſuperiori bello viribus debilitatus, & rei Chriſtianæ ignominia provocatus, Ramirum obſecrat miſſa legatione, ne quam contumeliam remanere in republica Chriſtiana, neve barbaros inultos abire patiatur; ſe in Regem ſocerum arma neceſſario ſumpſiſſe, variam & commutabilem belli fortunam eſſe. Debere eum reipublicæ injuriam, ſi qua eſſet violatus, condonare; beneficii memoriam nunquam ſe animo depoſiturum. Commune periculum regium animum flexit. Affuit continuo Ramirus operæ novandæ ſtudio. Ad Uxamam prælio dimicatum; barbari magno numero cæſi; reliqui in fugam acti; milites Chriſtiani auro, argento, & veſte pretioſa onuſti domos abierunt. Ex hoc tempore quidam ſuſpicantur, Caſtellæ Comites rurſus in fidem atque clientelam Legionenſium Regum conceſſiſſe; qui enim ajunt, Rex decori tenax arma contuliſſet, vetereſque & recentes injurias condonaſſet, niſi jure priſtino recepto? Subſecuta eſt nova in Mauros expeditio. Ramirus opprimendi Mauros ſtudio ardens, Cæſarauguſtam duxit: ubi Abenaia regulus infirmis viribus Abderrahmani Cordubæ Regis beneficiarius principatum obtinebat; expeditionis ſocius Ferdinandus Comes erat. Maurus utriuſque Principis armis veritus ut par eſſet, Ramiri Regis ſe vectigalem conſtituit, Eo fœdere redempta ab hoſte pax eſt, ab armiſque diſceſſum. Barbaris fides ex fortuna pendet. Itaque noſtrorum diſceſſu, ſimul Abderrahmani metu, quem expedire arma nunciatum erat, novo inter utrumque Principem Maurum fœdere facto, in Chriſtianorum fines invaditur. Ad Septimancas uſque penetratum eſt; ægerrime ferebant Mauri Chriſtianos victis leges imponere, à quibus ante accepiſſent. Rex continuo obviam barbaris factus. Prælio inſigni, & quo ea ætate nullum majus extitit, dimicatum; cæſi barbari triginta millia; (alii ſeptuaginta ajunt) multa ſpolia relata; magnus captivorum numerus; ipſe Abenaja regulus captus. Abderrahmanus cum viginti equitibus fugæ beneficio evaſit; temere effuſeque fugientes Mauros Ferdinandus Comes excepit: neque enim prælio interfuit, qua de cauſſa incertum, ſed fugientes tamen non minori clade mulctavit. Documento eſt diploma ea de cauſſa S. Æmiliani monaſterio, quod ad Aucæ montem ſitum eſt, & olim S. Felicis nomine vocabatur, à Ferdinando conceſſum, accepti beneficii partæque victoriæ monimentum. Eo diplomate pleraque Caſtellæ oppida & urbes ſingulo quoque anno juſſa ſunt, boves, triticum, vinum, lineam veſtem pro cujuſque agri proventu, in ejus monaſterii uſus pendere ex voto,

to, quod Comes ad bellum proficiscens nuncuparat; unde præterea intelligitur, ex Cantabriæ parte, ea cui Alavæ nomen est, auxilia Regi affuisse. Geminos angelos equis candidis vectos, in prima acie curasse, atque eorum ope victoriam constitisse publice persuasum: quod neque contingere, neque fingi, nisi clarissimis victoriis solet, qualis illa fuit; summus Maurorum Antistes (Alfaquinum ipsi vocant) in Comitis Ferdinandi potestatem est redactus. Ex magna formidine respirasse provincia visa est, quam incusserat Maurorum apparatus belli, sed & prodigia in cælo visa. Nam eodem quo pugnatum est anno,
934 ejus seculi trigesimo quarto (alii quatuor annos adjiciunt) Regibus Ramiro Legionis, Garsia Sanctio Pompelonis, deliquium Solis decimoquarto (decimoquinto mallem) Kalendas Augusti, feria sexta, hora integra, secunda post meridiem, densa caligine terras involvit. Idibus Octobris, feria quarta, Solis lumen pallido colore est mutatum; hiatus in cælo visus; stellæ inusitata specie ad Austri plagam cadentes; exustæ terræ occulta siderum vi; aliaque numinis iracundiam portendentia. Hæc Ferdinandi Comitis diploma ait; alii ipso quo pugnatum est die defecisse Solem confirmant, octavo Idus Augusti, Justi & Pastoris festo die, qui dies Lunæ fuit. Ex his sane rebus anxiæ mortalium mentes, hostium cladem portendi post factum intellexere; eo publica lætitia major formidine procurata. Myro interea decesserat Comes Barcinonensis; tres filios reliquit ætate minori, Seniofredum successorem, Olivam cognomento Cabretam, cui Besaluni & Ceretaniæ principatus datus est, Myronem annis consequentibus Gerundæ Episcopum Comitemque; rerum procuratio propter novi Principis ætatem penes Seniofredum ejus patruum Urgeliæ Comitem diu fuit: qui gradus extitit posteris principatus occupandi. Omnino Seniofredo patruo rempublicam gubernante, anno nongente-
940 simo quadragesimo, conventus Episcoporum est habitus ad oppidum, cui Fonti cooperto nomen est, in agro Narbonensi. In eo conventu controversia inter Episcopos Antigisum Urgelitanum, & Adulphum Pallariensem agitata de finibus; ac vero de tota ditione Pallariensis, quam ad Urgelitanos Præsules pertinere Antigisus disputabat. Patrum sententia, Adulpho mortuo sancitum, uti Pallaria urbs ab Urgelitano Præsule sacra peteret: quod certissimis documentis probabatur olim in usu fuisse. Actionum Præses Arnustus Narbonensis, Tarracone à Mauris occupata: cujus Præsulis partes fuissent controversias inter vicinos Episcopos componere, juraque iis populis dicere. Seniofredo Barcinonensi Comite defuncto, nulla ex se prole relicta, tametsi uxorem habuerat Mariam Sanctii Abarcæ Vasconum Regis filiam, Borellus Urgeliæ Comes, Seniofredi alterius filius Barcinonensem principatum armis injuriaque occupavit. Nam si jure cur Oliva defuncti frater exclusus? Borello Armengaudus frater fuit, sanctitatis opinione præcipua: eoque merito cælestium numero adscriptus, dicatusque templis. Verum hæc aliquanto post. Ramirus Rex ætatis flexu, ad pacis artes & religionis cultum conversus, ex Maurici belli manubiis Virginum cœnobium Legione constituit Salvatoris nomine: ubi Elviram filiam unicam, virginem sacrari ex ritu Christiano curavit; alterum monasterium Andreæ nomine; tertium Christophori ad Ceæ ripam; ad Durium quartum Matri Virgini sacrum; aliud denique in Ornensi valle S. Michaeli Archangelo. His rebus occupatum Regem novi atque intestini motus ad arma revocarunt. Ferdinandus Gonsalvus & Jacobus Nunnius viri principes, novarum rerum studio, an aliqua injuria abs Rege violati, ab ejus auctoritate defecerunt; parum præsidii in factione erat. Mauri evocati Accipha Duce, quem Tormes interfluit Salmanticæ agrum vastanr. Alia in parte Roderici armis (quem conjuratis adhæsisse arbitror) Amaiæ fines & pars Asturum vexabantur. Non satis constabat cui primum malo occurrendum esset; in ancipiti periculo vicit sententia Mauros, quoniam publice hostes erant, bello persequendos esse. Ii finibus rejecti cum magna suorum strage. Præterea seditionis auctores in potestatem venerunt: haud multo tamen post è vinculis, quibus Legione constricti asservabantur, sine alia mulcta dimissi: tantum sacramento adacti denuo

in Regis verba, levioris noxæ argumentum, an regiæ in victoria modestiæ singularis. Eo bello confecto Asturum motus ultro consedisse arbitror: præsertim cum Regis clementia ad sanitatem invitaret. Castellæ Comes Ferdinandus ex Urraca uxore filiam Urracam genuerat; magni referebat ad felicem rei Christianæ cursum, fœdus inter utramque nationem inviolatum stare; neque id Ramirus ignorabat; pacis ergo firmandæ studio, Ordonio filio, quem regni successorem designabat, Urracam connubio jungendam curavit haud invito ejus patre, sub vitæ finem nova expeditione suscepta, Talaveram usque in Carpetanis penetravit. Maurorum copias obsessis opitulatum advenientes prælio vicit; hostium duodecim millia cæsa; septem in servitutem redacta. Ex ea victoria cum se satis ad auctoritatem nominis tuendam, quæ cum ætate consenescere consuevit, profecisse judicaret, exercitum spoliis Mauricis locupletatum reduxit in patriam. Ipse religionis ergo Ovetum profectus, propter ejus urbis sanctitatem corpora sanctorum, quæ multa erant veneratum, locis natura gravibus lethali morbo concepto, cum Legionem reductus esset, rebus domesticis compositis, abdicato regno, filioque de manu tradito, pœnitentia & Eucharistia ex Christiano ritu ab Episcopis & Abbatibus, qui animam agenti aderant, procuratus supremum diem obiit, anno nongentesimo quinquagesimo, quinto 950 Januarii die; regnavit annos decem & novem, menses duos, dies quinque & viginti; funus in Salvatoris cœnobium, quod ipse construxerat est illatum. Fuit hic annus insignis multis oppidis aut recens constitutis, aut denuo instauratis, Uxama, Roa, Riasa, Clunia in Arevacis, (quæ nunc Corugnia dicitur.) Sepulvedam constituerat locis munitis Ferdinandus Gonsalvus Castellæ Comes, cujus maxime virtute res nostræ ea tempestate nitebantur.

CAPUT VI.

Ordonius Legionis Rex eo nomine tertius.

RAMIRO vita functo Ordonius filius eo nomine tertius Legionis imperium adeptus est: magno vir animo, magna rei militaris scientia, domi pruden-

tia singulari; vitæ brevitas, nam quinque annis tantum & mensibus septem regnavit, & domestica calamitas effecit, ne diu præstare posset qualem promiserat Regem. Sub initia enim Sanctius frater regnandi ambitione corruptus, aut quod vero propius est, injuria aliqua provocatus, Garsiæ Sanctii avunculi Regis Vasconum, sed & Ferdinandi Castellæ Comitis arma, quos præsens adiit, in Ordonii exitium concitavit nullo fraternæ caritatis sensu; imperandi cupiditas, dolor injuriæ, utrinque impotens malum; In Legionensis regni fines, junctis Vasconum & Castellæ copiis impetus factus. Ordonius regni statu nondum firmato, neque in intestina discordia suorum voluntati confisus, locis natura aut arte munitis se tenere constituit, neque totius dimicationis copiam facere; hostes ardore cum quo venerant sedato: & aliena spe suo periculo tandiu arma gerere stultum judicantes, haud magno operæpretio redierunt in patriam. Ordonius Comitis ulciscendi studio, qui nullo propinquitatis respectu cum fratre & avunculo in suam perniciem arma sociasset, continuo Urraca Comitis filia repudiata, Elviram duxit (sic erant mores ejus ætatis) unde Veremundus natus est, is cui ex aliquanto annorum intervallo, rebus mutatis regnum paternum obvenit. Calæcorum motus, Sanctii videlicet studio concitati, Ordonii armis & diligentia brevi pacati; & quo majus operæpretium esset, in eam Lusitaniæ partem, quæ Maurorum imperio parebat, immissæ copiæ militares; longe lateque populationes factæ. Olisiponem usque penetratum; inde in patriam reditum. Interea Ferdinandus Castellæ Comes in Maurorum fines invectus, Carransum castrum Maurico præsidio depulso occupavit. Abderrahmanus Cordubæ Rex, quamvis ætate inclinata, omnis insolentiæ impatiens ingenti exercitu conflato, in quo octoginta millia homines numerabantur, Alhagibo Almansori magni nominis Duci mandat, in Christianorum ditionem magno impetu invadere. Comes ex universo imperio omnes, quorum ætas idonea erat, ad bellum convocat: & cum minores vires copiæque essent quam pro imminenti periculo, anxius de belli exitu, in concilio procerum Munione (id oppido nomen est) de rei summa deliberat. Variæ dictæ sententiæ: uti in gravi metu quisque fere pro moribus loquitur. Pars in qua plus audaciæ inerat, bellum geri volebat: pars commeatu in loca munita collato sustinere, dum barbarorum vires, qui impetu valent, mora consenescerent. Gonsalvus Diacius inducias etiam à Mauris pretio redimendas disputabat nulla honestatis, quam metus non recipit, cura. „ Quid, inquit, an tantis copiis & tam exercitis exiguum „ nostrorum numerum objiciemus, temeritateque in certum exitium ruemus? an non sentis in unius prælii „ eventu discrimen rei Christianæ verti? „ Nimirum in tua ditione bellum geritur; si vicerimus parum utilitatis accedet: si victi erimus provinciam viribus nudatam, metu oppressam in „ hostium venire potestatem, quod horret animus, necesse erit. Vide ne turpe „ sit urbes & oppida tot seculis & tam multo Christianorum sanguine parta, uno „ puncto unoque momento amittere: „ quod posteri non virtutem, sed temeritatem interpretentur; ut fere audacia „ consilia ex eventu famam habent. Atque illud considera, majoris sæpe virtutis esse animum ratione compescere, quam hostes ferro superare. In „ hoc magnam sibi partem fortuna vendicat, illud magnorum virorum præcipuum munus est. Quid vero magis temerarium quam sacra, patriam, „ uxores, liberos, penates inani laudis „ cupiditate in apertum & maximum periculum vocari? Tu quod fert animus „ id facito, etiam ego nullum salutis „ periculum tuo jussu subire recusabo: „ meo tamen consilio nunquam cum „ tanto reipublicæ discrimine totius certaminis aleam subibis. Comes haudquaquam ignorabat eam orationem ex ore Gonsalvi à multis missam; vicit tamen laudis studium. Itaque cum de suorum virtute, de divino præsidio, de gloria parta, cui maculam inuri morte ipsa gravius arbitrabatur, longa oratione disputasset, reliqui aut vero aut simulate sententiam laudarent: votis rite nuncupatis obviam hosti Laram usque progressum, ubi Maurorum castra erant. Eo

loco

loco Ferdinandus Comes animi caussa venatum egressus, dum aprum insequitur à sociis divulsus est. In vicino monte sacellum operis vetusti erat hedera contectum: & Petri Apostoli nomine erecta ara. Vir sanctus Pelagius nomine, & socii duo, vitæ tranquillioris genus consectantes locum domicilio delegerant; ascensus difficilis erat, arcta via; fera tanquam ad asylum in sacellum se recepit. Comes loci religione tactus à vulnere quidem abstinuit, nixusque genibus Dei opem venerabundus implorabat. Præsto adest Pelagius: & quoniam dies in noctem inclinabat, tenui cœna exceptus, in precationibus & lacrymis noctem transigit. Cum luce Pelagii oraculo de belli successu edoctus hilaris ad suos redit, de ipsius salute solicitos; re omni exposita, incalescunt militum animi ad pugnam, qui timore suspensi fuerant. Collatis mox vexillis dimicatur, ab exiguo Christianorum numero numerosa hostium multitudo prostrata est. Dux cum iis qui ex clade evadere potuerunt, fugæ beneficio servatus. Ea victoria res Christiana, quæ inclinata esse videbatur, restituta est; nostri læti & hostium spoliis onusti domos redierunt. Pelagio viro sancto prædæ pars cessit: & procedente tempore Ferdinandi impensa, ad ripam Aslanciæ fluminis monasterium magnificum è bellorum manubiis excitatum S. Petri nomine: ubi Gonsalvi patris ossa tumulata sunt; cui monasterio Pelagii sacellum in vicina rupe eminens conjunctumque, nostra etiam ætate monstratur. Vincentii Martyris corpus dempto tantum capite, atque Sabinæ & Christetæ Vincentii sororum habere se ejus cœnobii Benedictini monachi gloriantur: alii eam possessionem ad alios ablegant. Garsiæ certe quondam ejus monasterii Abbatis, quem in sanctorum numero reponunt, sepulcrum eo loci monstratur. Mauri post superiorem cladem haudquaquam animis fracti, denuo de Castella cogitabant. Et Ordonius Rex Lusitanica expeditione defunctus, & vindictæ studio ardens, bellum in Ferdinandum Comitem comparabat. Magno in periculo res erat. Verum Ordonii animus ut erat ad modestiam compositus, legatione Comitis facile mitigatus est, omnibus precibus veniam deprecantis: quæ fecisset non sua quidem sponte, sed eorum potius fraude perpetrata, qui ipsius facilitate abusi essent; paratum se imperata facere: novisque officiis præteritam offensam compensare. Ingentes Maurorum copias in Christianorum perniciem comparari; debere eum privatis affectibus atque dolori communem nominis Christiani caussam potiorem habere. Ea legatione non Rex conciliatus modo, sed tantum copiarum adjunctum, quanto opus erat ad Maurorum impetum, qui ad Sancti Stephani oppidum non sine maleficio processerant, propulsandum; pugnæ eventus nostris prosper fuit: magna barbarorum strages. Ordonius Rex tantæ victoriæ nuncio lætus bonaque spe plenus, novam in Mauros expeditionem adornabat, cum Zamoræ morbo lethali oppressus est anno nongentesimo quinquagesimo quinto. 955
Corpus Legione ad D. Salvatoris, ubi pater tumulatus erat, in sepulcrum illatum regio funere atque apparatu.

CAPUT VII.

Sanctius cognomento Crassus Legionensis Rex.

ORDONIO superstite, ubi gentium Sanctius frater fuerit, & an ullam reipublicæ partem attigerit incertum est: ac ne illud quidem constat, fueritne inter fratres reconciliata gratia, an perpetuo inimicitia viguerit; pudenda scriptorum hujus ætatis incuria, luce sæpe destituatur historia necesse est. Convenit, defuncto Ordonio Sanctium nullo impediente Legionis imperium suscepisse. Crassi cognomento à multo abdomine factum; corpore erat rebus gerendis inutili, ingenio minime malo, præstanti animi indole, & rebus adversis admira-
956 bili constantia. Altero regni anno, qui fuit ejus seculi quinquagesimus sextus, alienato exercitu atque tumultuanti ob studia partium nondum penitus restincta, ad avunculum Regem Vasconum confugere compulsus est, regnumque relinquere suspensis incertisque amicorum voluntatibus, multis inimicis: quorum studia in Ordonium propensa erant ejus Alfonsi filium, cui Monacho cognomen fuit. Sanctii discessu Ordonius facile regno potitus est: & quo major esset auctoritas, Urracam ab Ordonio patrueli repudiatam patre Comite concedente uxorem duxit. Erat ingenio malo pravoque: unde illi Mali cognomen; & cum impotenti naturæ frænos daret, quod semper in summa potestate exitiale fuit, odium gentis & ex invidia contemptum incurrit. Oblatam ex ea re occasionem regni recuperandi non despiciebat Sanctius: prius tamen corporis extenuandi caussa avunculi Regis consilio profectus est Cordubam: ubi excellentes medicos esse, ac nominatim ejus morbi sanandi peritos fama vulgaverat. Venientem Abderrahmanus benigne accepit; cura adhibita, cujusdam herbæ (nomen non proditur) virtute, extenuata arvina corpus ad competentem habitum perductum est. Quo major esset gratia, valida Maurorum auxilia, ut in regnum restitueretur adjuncta. Gloriosum Regi barbaro erat rerum pace & bello arbitrum esse videri. Sanctii adventu, æmulus ne tentata quidem defensione in Astu-

res

res fugit (tantus repente Ordonium timor invasit) inde pari desperatione ad soceri Comitis ditionem. Miseros omnium studia destituunt; in quo præsidium esse debuit, ab eo propter ignaviam exosus uxore ablata finibus Castellæ pulsus est. In Maurorum ille clientelam concedens, egenus & profugus turpem vitam exegit: ac prope Cordubam demum extinctus est. Eodem tempore Castellæ arma mota sunt, intestinique tumultus extiterunt. Vigila ex alterius Vigilæ nepotibus, quem Alavæ principatum tenuisse dictum est, iis locis atque in finitima Castellæ parte late dominabatur. Is ætate ferox, familia, opibus & multis clientelis potens, in Castellæ Comitem Ferdinandum Gonsalvum arma sumpsit. Comes uti erat omnis insolentiæ impatiens, Vigilam & socios victos, omnibusque vestigiis insecutus, ac nullo loco consistere sinens, patria relicta ad Mauros confugere compulit; quæ res magnorum motuum occasio extitit. Alhagibus Almansor, an horum precibus provocatus, an præteritæ ignominiæ sanandæ cupiditate ardens, magno comparato exercitu in Castellæ fines excurrit, formidabilis æque ac infensus nomini Christiano. Ferdinandus delectu suorum habito, Pelagii invisendi cupidus, ex itinere ejus domicilium adiit; decessisse invenit; solicito de belli eventu ac dormienti Pelagii oblata species indicat victorem fore; numine fretus progrederetur ad bellum venturi securus, prælio, primo quoque tempore decerneret. Ad Petram Hitam concursum est tanto animorum ardore, quanto nusquam ante; barbari multitudine confidebant; nostri caussa, virtute, animis, & divino patrocinio; exiguus numerus pro hostium multitudine: quadringenti quinquaginta equites, pedites quindecim millia; vivida bello virtus; triduo continenter pugnatum memorant, nisi quantum nox temporis curandis corporibus dedit; postremo die D. Jacobus in acie visus victoriam peperit. Hostes majori quam unquam clade oppressi in pugna & in fuga: biduo enim fugientes persecuti sunt nostri. Hoc bello profligato ex universa Castella legati principes civitatum, sed & externarum gentium gratulatum Comiti pro divino munere venerunt, unius virtute confitentium periculo in præsens, in futurum metu magno & gravissimo rem Christianam ereptam. Legionis Rex Sanctius nobilissima legatione missa, secundum gratulationem postulabat, ut quoniam ex universo regno concilium evocare cogitaret de maximis rebus, venire Legionem ne recusaret. Grave id Comiti postulatum visum est, in officii simulatione insidias verito, ne per fidem conventus ab astuto Rege circumveniretur injuriarum memori; nulla tamen detrectandi imperii honesta caussa sese ostendebat; venturum dixit; affuit die dicta, magno procerum comitatu prosequente. Rex ipse honoris caussa venienti obviam progressus est. Conventus habitus est anno nongentesimo quinquagesimo octavo. 958 In eo quid fuerit constitutum clam est; tantum memorant generosum equum & accipitrem pari nobilitate, Regi expetenti cum dono accipere noluisset, ingenti pretio abs Comite fuisse venditos; adjecta lege, ut nisi ad certam diem optima fide appensum esset, singulo quoque die summa usuris conduplicaretur. Præterea Therasiæ viduæ Reginæ astu, cum patris ulciscendi cupiditate æstuaret, Sanctia ejus soror Comiti pacta est. Urraca Comitis uxor defuncta erat: Sanctia apud Garsiam fratrem Vasconum Regem; vi parum processurum sperabant. Sanctius fidem aperte fallere recusabat; insidias Comiti tendere, & Vasconum perfidia pro armis uti parant. Fœderis ignaris Garsias Sanctius irruptione facta per caussam superiores injurias vindicandi, Castellæ terras populandi finem non faciebat. Comes cum rediisset in patriam, per legatos monere damna quæ illata erant resarciret: si negligeret res suorum sibi curæ fore. Ea legatione quoniam bellum denunciare videbatur, ad arma concursum est. Brevi, commisso prælio, Comes victor evasit; quo in bello Lupus Diacius Cantabriæ regulus, ut historiæ ejus gentis memorant, Comiti affuit, Eneco Ezquerra genitus, Zuriæ Cantabriæ olim Principis pronepos. Secundum eam victoriam pace facta, Ferdinandus Comes in Vascones abiit, ut ad nuptias inermi turma stipatus in pompæ modum. Res lætitiam & securitatem ma-

magis quam formidinem ostentabat. Ab infido Rege, qui armatus venerat, comprehensus est. Sanctiæ arte cujus amore in eam calamitatem præcipitatum erat, è vinculis liberatus, cum ea fugit in patriam. Affuere ad Castellæ limites in Rivogiæ ea parte agri, ubi postmodum Villoradum situm est, Castellani milites jurati non prius se domum redituros, quam Comes in libertatem esset vindicatus. Magna utrinque gratulatio, lætitiæ significatio singularis. Burgos urbem cum ventum esset, nuptiæ celebratæ sunt. Rex Vasconum sororis arte delusus bellum comparat, neque Comes recusat; ad confinia utriusque ditionis dimicatum est. Rex victus in hostis potestatem redactus est, anno nongen-
959 tesimo quinquagesimo nono. Quo anno, Arabum imperii trecentesimo quinquagesimo, Abderrahmanus Cordubæ Rex in extrema senectute decessit: ad quem sub vitæ finem Sanctius Legionis Rex honestissima legatione missa, cujus legationis Velasco Legionensis Episcopus princeps erat, pro jure initæ olim amicitiæ petiit Pelagii Martyris corpus ad se mitti; id munus magni beneficii loco habiturum. Quod Abderrahmanus facere detrectavit, ab ejus filio & successore Alhaca, qui à morte patris sedecim annis regnavit & duobus mensibus, non multo post est impetratum: pacis enim studio, cui deditus erat, vicinis Principibus gratificari cupiebat. Garsias Rex Vasconum cum Burgis tredecim mensibus in custodia esset detentus, libertati redditus est. Sanctiæ lacrymæ & principum preces infensum Comitis animum pervicere. Therasia Regina impotenti animo fœmina, quoniam fraus in Castellæ Comitem concepta parum successerat, novas insidias comparare constituit: ac Sanctio filio Legionensi Regi persuadet, Comitem ad generales regni conventus, quibus de supremis reipublicæ rebus deliberandum erat, evocare. Venit ille invitus, quia dolum suspicabatur. Rex neque obviam progreditur, ut ante fecerat, & in genua incumbentem, manum regiam de more osculaturum contumeliosis verbis rejectum, custodiæ mancipari mandat. Ex ea re mœror & luctus subditorum animos occupavit. Sanctia virili animo fœmina, ingenio callido, viri liberandi caussa fingit se Compostellam religionis ergo adire velle. Legione ubi Comes vinctus erat, iter erat. Rex nobilissimæ & propinquæ fœminæ (erat enim matertera) adventu nunciato factus obviam, benigne accipit hospitio. Illa humillimis precibus invisendi virum petit facultatem. Nulla neque honestior petitio esse poterat, neque justiori de caussa, quam viri calamitatem sublevandi. Datum à Rege uti ea nocte apud eum maneret; luce dubia Comes uxoris vestibus indutus è custodia emissus est: equoque qui ad eam rem paratus erat in patriam evasit. Sanctia mariti vicaria è carcere Regi nunciat aufugisse Comitem; ne quidquam in fœminam regiam & propinquam sanguine statuat; viro nullum periculum denegare fas esse putare; quæ fecisset ea de caussa, si non laude certe venia digna esse: apud Regem præsertim, cujus præcipua virtus sublevandis calamitosis oppressisque cernitur. Rex dolere primum sua se spe delusum: deinde animi impetu ad rationem revocato, regiæ fœminæ pietatem admirari, animique constantiam. Demum cum multo verborum honore collaudatam ad virum splendido comitatu adjuncto deduci jubet. Comes successu lætus, tametsi Rex commisisse videbatur ut hostis loco esset, quod pro equo & accipitre pretium pactus erat, Regem postulat. Summa usuris immensum excreverat; cum solutio differretur, agros Legionensium evastat; neque prius malis finem facit, quam abs Rege quæstores missi sunt ut pecuniam Comiti integra fide penderent. Re ad calculos redacta, inventum regios thesauros solvendo pares non esse. Convenit ut debiti compensatione, Castella sui juris esset, neque amplius Legionensium Regum imperium respiceret. Quod fœdus factum affirmant à partu Virginis anno nongentesimo sexagesimo 965
quinto. Quo anno Maurorum validæ copiæ in regni fines invectæ Legionem obsederunt; unde non levi clade accepta militum qui in præsidio erant, & civium virtute repulsi sunt. Ex Oceano maligno nimirum stellarum concursu excitata vis flammarum ingens, in terras finitimas effusa & Zamoram usque

que perlata, multa oppida & agros incendio deformavit. Garsias Sanctius
966 Vasconum Rex diem obiit anno nongentesimo sexagesimo sexto. Reliquit ex Therasia uxore Sanctium & Ramirum: filias præterea Urracam, Ermesildam & Semenam. Quo loco defuncti corpus fuerit tumulatum clam est. In Leirensi monasterio quidam suspicantur. Alvendenses schedæ in castro Sancti Stephani ajunt. Imperium Vasconum Sanctius cognomento Garsias post patrem adeptus est: & cum eo Ramirus frater, exæquata duorum potestate an divisa ditione incertum; decem amplius annis regnasse Ramirum ex Alveldensi conciliorum libro hac ipsa tempestate descripto satis constat: cælibem & sine prole decessisse magnæ conjecturæ indicant. Sanctius, qui se Pompelonis, Anagari, & Alavæ Regem dixit, ut vetusta diplomata declarant, regnavit annis viginti septem, nulla re memorabilis propter incuriam ejus ætatis scriptorum: nisi quod satis constat Cantabriæ ducatum Vasconum regno adjecisse: Triciumque ejus provinciæ principem civitatem Cantabrici imperii sedem ea tempestate; religioni amplificandæ deditum fuisse, Leirensique S. Æmiliani ad Anagarum, D. Joannis Rupensis monasteriis agros & oppida insigni liberalitate donasse. Uxorem habuit Urracam, unde Garsias Sanctius natus est cognomento Tremulus, quod initio pugnæ vehementius commoveri toto corpore solitus esset, quam is armorum usus regiaque dignitas postulare videretur; quod tamen naturæ vitium, præclaris factis compensare in ipso prælio solitus erat: nullumque aut prudentis Ducis, aut strenui militis officium prætermittere. Novi motus in Calæcia extiterunt, provincia in factiones diducta haud idoneo tempore, cum Maurorum arma lacesserent; de caussa non constat. Regis diligentia tumultus brevi compositi, quibusdam factiosis male mulctatis; alii in Lusitaniæ partem eam pulsi sunt, quæ Regis imperio parebat. Comes quidam Gonsalvus nomine, ingenio pravo, pro Rege eam provinciam gerebat. Is exulum patrocinium ut susciperet (erat enim partibus infectus) arma in Regem sumpsit, atque ad Durii ripam progressus est. Ibi cum virtute diffideret, ab ingenii calliditate præsidium petens, humillimis precibus eorum quæ commissa erant veniam impetrat. Erat in omnia Regis familiaria jura assuetus. In pristinum gratiæ locum receptus, incauto Regi pomum medicatum præbet: quo gustato veneni vis per venas diffusa vitalia sensim occupare cœpit. Legionem deduci se curat; desperata salute prope eam urbem, tertio die ex quo venenum hauserat, extinctus est anno nongentesimo 967
sexagesimo septimo. Corpus in D. Salvatoris illatum; regnavit annis duodecim.

CAPUT VIII.

Ramirus eo nomine tertius, Legionenſis Rex.

THERASIAM Sanctio Regi nupſiſſe exploratum eſt: Ramirumque quinque annos natum ex ea à patris morte relictum, regnum obtinuiſſe annis quindecim; propter teneram ejus ætatem, rerum procuratio penes matrem Reginam & Elviram (Geloiram alii ſcribunt) amitam erat, lectiſſimas fœminas prudentia ſingulari: tametſi ſexus & ætatis deſpectu magni motus excitati ſunt. Hermigildi ſucceſſorem Siſnandum Compoſtellanum Præſulem, cum nobilitate fretus (erat enim Menendi Comitis filius, Gundeſindi Epiſcopi propinquus) eccleſiaſticos reditus & facultates turpiter conſumeret, Sanctius Rex exauctoratum carceri manciparat: Rodeſindo Cellæ novæ Benedictino monacho in ejus locum ſubſtituto; erat is regio ex ſanguine Guterrio Comite ex Aldara uxore natus. Siſnandus hoc tempore è cuſtodia elapſus, armis Compoſtellanam eccleſiam occupat, ſucceſſoremque ultimi ſuplicii metu perfuſum abdicare cogit: redireque in monaſterium ſuum, ubi vitæ reliquum exegit. Fœdus cum Cordubenſi Rege initum extabat: noviſque officiis confirmatum erat, cum Pelagii corpus in novi Regis gratiam Alhaca Cordubenſis Rex conceſſiſſet: quod in monaſterio Sanctii Regis impenſa Legione extructum collocatum eſt: uti ipſi in animo fuerat, ſacris exuviis Martyris ædem auguſtiorem facere. Id cœnobium Joannis Baptiſtæ atque Pelagii olim nomen prætulit, nunc D. Iſidoro ſacrum. Ea pax hac occaſione eſt violata: Vigilæ, quem Cordubam aufugiſſe monſtratum eſt, quotidiano convitio Mauri ad arma contra Caſtellæ Comitem, unde tam multæ injuriæ extabant, excitabantur. Alhaca Rex tametſi pacis quam belli cupidior erat, ſuorum vocibus provocatus, numeroſo exercitu conflato in Caſtellæ fines invaſit. Sepulveda, Gormatium, Septimancæ, Donniæ expugnatæ: & rerum ſucceſſu faciente animos fœdere contempto in Legionenſium fines penetratum eſt. Zamora in eo tractu vi capta, ſoloque æquata. Quibus malis victus Ferdinandus Comes anno altero, ſalutis nongenteſimo ſexageſimo octavo 968
ſupre-

supremum diem obiit Burgis. Sepultus est ad Aslanciæ ripam in D. Petri monasterio: ubi inscriptiones, ejus & Sanctiæ uxoris nominibus ad aram maximam cum cippis monstrantur. Funus non magis apparatu suorum celebre fuit, quam justissimis universæ provinciæ lacrymis, optimi atque fortissimi Principis, quo Duce tandiu Christianorum res steterat, interitum deplorantium. Ex duabus uxoribus filios genuit Gonsalvum, Sanctium, Garsiam cognomento Fernandum: nonnulli Petrum & Balduinum addunt. Cæteris aut immatura morte sublatis, aut posthabitis, Garsias Fernandus patri successit: in quo indoles erat, & magnarum virtutum semina, quæ brevi ad frugem pervenerunt; reliquit præterea Urracam filiam, de qua paulo superius non semel mentio facta est. Eodem tempore Normanni, qui in parte Galliæ consederant, cui olim Neustriæ nomen nunc Normanniæ, Hervei Remensis Pontificis opera ante aliquot annos facti Christiani, cum Hispaniæ littoribus assuevissent, comparata instructaque numerosa classe, in Calæciæ oram excursiones faciunt; vicos, castella, oppida incendunt; multi mortales cum alia omnis generis præda capti; biennium ea calamitas tenuit. Rex ob teneram ætatem, provinciæ defendendæ non satis cogitationes explicabat. Sisnandus Compostellanus Præsul, homo armis quam infulis aptior, raptim collecta incolarum manu ad Fornellos oppidum hostem consecutus, in tumultuaria pugna sagitta sauciatus periit ad quartum Kalen. Aprilis, anno nongen-
979 tesimo septuagesimo nono; vitæ exitus consentaneus fuit; illud in reliqua vanitate laudatur, quod Compostellæ mœnibus extruendis, ne hostium injuriæ loci sanctitas opportuna esset, diligenter operam navavit. Cæterum Normannos præda graves, & impedito agmine procedentes, Gonsalvus Sanctius Comes ei bello delectus Dux, ad mare improviso adortus ingenti cæde prostravit; cecidit Dux ipse Gunderedus; præda & captivi erepti; naves ad unam captæ, incensæque; magno periculo & solicitudine Hispania liberata est. Cordubæ per idem tempus Alhaca Rex defunctus est anno nongentesimo septuagesimo sexto, Arabum trecentesimo sexagesimo sexto. Quo anno Rasis Maurus commentarios de rebus Hispaniæ Arabice à se conscriptos Balharabo misit Miramamolino Africæ, ejus hortatu ad scribendum incitatus. Alhacæ inter octo filios ætate minores atque adeo pueros Miramamolino auctore, cujus arbitrio controversia permissa est, cum Mauri in Hispania voluntatibus discreparent, successit Hissemus annos natus decem & menses quatuor; regnavit annos triginta tres, menses quatuor nomine tenus: cum rerum potestas penes Mahomadem esset virum industrium, qui Alhagibus, hoc est, Prorex initio dictus est, regni modo procuratione consensu procerum ejus fidei concredita: deinde Almansor, id est, victor, cum sæpe de hostibus victoriam reportasset. Hinc intestini motus nati sunt, Rege in ignavia, otio atque voluptatibus desidente, aliis ejus numine imperantibus. Uberrimis Hispaniæ agris, mitissimo cælo, clementibus accolarum ingeniis multum de animorum ferocia mutatum erat, de viribus corporis detractum; neque prius dissidia constiterunt, quam Hissemus paterno regno spoliatus est. Haud multo meliori loco res nostræ erant; molli educatione, ut inter fœminas Regis mores depravati erant, animi vigor laxatus. Urraca uxor, quam duxit anno nongente- 981
simo octogesimo primo, viri potens erat; matris & amitæ Elviræ virginis sacræ, quarum aliqualis reverentia vitia comprimebantur, consilia repudiata. Aditu difficilis, verbis procax Calæcos proceres irritavit, maxime, feroci homines ingenio. Ab his gradibus suis contemptui esse cœpit; male cogitantibus rempublicam conturbandi occasio suppeditata est. A Calæcis, uti necesse erat, initium rebellandi factum. Veremundus Regis patruelis, Ordonii Regis eo nomine tertii filius, tumultuantibus ducem se præbuit spe paterni regni, quod injuria ablatum erat, armis recuperandi. Ramirus suo periculo à torpore excitatus tandem, hostibus occurrit; uno & altero anno, vario successu bellum geritur, scissis regni studiis in ambos: ad extremum æquo marte pugnatum ad Portellam Arenariam (id oppido nomen prope Monterrosum est); multi utrinque cadunt;

dunt; à neutris victoria ftetit; ab armis ita fecundum prælium difceffum, ut Calæcia in Veremundi poteftate maneret, Compoftella novi regni fede. Pelagius Lucenfis Epifcopus, ejus urbis Veremundi ex voluntate Pontifex creatur, natus Roderico Comite, pravis moribus. Itaque loco excidit. Petrus Manforius monachus Abbafque virtute fpectata, in Pelagii locum fubrogatus eft; hoc Pontifice templo Compoftellano reftituta funt quæcunque injuria fuperiorum temporum erant ablata. Rodericus Comes filii reftituendi cauffa, Mauros in provinciam evocat; miferabilis rerum facies, & ludibrium religionis Chriftianæ; barbarico impetu atque armis Calæcia vehementer infeftata. Compoftella ipfa capta, templi paries ad terram proftratus; ab Apoftoli fepulcro temperatum, qua de cauffa incertum: nifi quod fatis conftat, fuam fedem fuumque templum Jacobum Apoftolum effe tutatum, & illatæ injuriæ gravia exegiffe piacula; corruptis inteftinis diffenteriæ morbus toto exercitu vagatus, magnam partem cum ingenti dolore confumpfit. Almanfor ipfe, tantæ cladis ecqua cauffa effe videretur ex quodam percontanti cum effet refponfum: unum è difcipulis filii Mariæ loco fepultum, arrepta fuga redire in patriam contendit. Verum in Celtiberis ad Medinam Celinam nobile oppidum, fimili fato confumptus eft. Alia parte repetitis expeditionibus Mauri multa oppida noftris eripuere Gormatium prope Uxamam, atque Atienfam, in Vaccæis Septimancas longa obfidione fatigatis incolis victoque acie Ramiro Rege, cum ad diffipandam obfidionem accuriffet; nunquam majori in periculo res Chriftiana fuit ex quo refurgere cœperat in Hifpania, noftris difcordia fciffis, Alhagibo magni nominis Duce cuncta pro Regibus Cordubæ adminiftrante, inplacabili odio nominis Chriftiani. Compoftellani quidem templi paries difcedentibus barbaris Veremundi Regis, & Petri Manforii Pontificis diligentia inftauratur, & Mauricæ fuperftitionis fordibus procuratis, templum ex Chriftiano ritu, folenni cæremonia expiatur. Petro in ejus ecclefiæ epifcopatu Pelagius Diacius fucceffit, ex judice profano repente Epifcopus factus, malis artibus vique; & hoc dejecto, quoniam infolentes mores erant, fuperbæ aures, frater Vimara fuffectus vita fimili, five cafu five proditione in flumine Minio periit. Vitio illorum temporum mores facerdotum in levitatem incubuerant maxime, non in Hifpania tantum, fed in aliis etiam orbis terræ partibus. Romaque ipfa, quæ caput & domicilium fanctitatis effe confuevit, graviffimo fchifmate exagitabatur, Bonifacio, Benedicto, & Joanne per hæc tempora, de pontificatu contendentibus. Morum pravitas quanta fuerit ex Luitprando Ticinenfi Diacono, qui vifa in hiftoriam retulit, cognofcere licet. Vimaræ alius ex eadem familia fucceffor eft datus, cujus nomen memoriæ proditum non eft (Ifquariam nonnulli codices habent fufpicor falfo). Is duobus confanguineis, nihilo fanior cum effet, Regis juffu carceri eft mancipatus. Ad Ramirum redeamus, quem otium & ignavia exitiale in Principibus malum, ad vitæ exitum tenuerunt. Obiit Legione anno nongentefimo octogefimo fecundo. Sepultus eft in Deftrianæ monafterio, quod 982
in Ornenfi valle S. Michaelis nomine à Ramiro avo extructum fuiffe monftratum eft; unde Ferdinandi eo nomine fecundi juffu, poft ducentos circiter annos in Afturicæ templum maximum migravit. Sampyrus Afturicenfis Epifcopus, unde pleraque mutuati fumus, hic finem fcribendi fecit. Progreditur Pelagius Ovetenfis Epifcopus, qui Alfonfo Imperatore vixit; utriufque fidem, quoniam plerifque rebus interfuerunt, certiffimam arbitramur, Sampyri majorem.

CAPUT IX.

Veremundus Podagricus Legionensis Rex.

RAMIRI obitu, regni ſucceſſio ad Veremundum eo nomine ſecundum devoluta eſt, tum lege, cum defuncti ſine liberis Regis Veremundus patruelis eſſet, tum neceſſitate: quoniam regni partem armis occupatam obtinebat; regnavit annis ſeptendecim, nervis æger, unde illi Podagrici cognomentum. Priſcas leges Gotthorum novo edicto ſanxit: & Pontificum Romanorum reſponſa, ut ſecundum ea jus redderetur, ſanctiſſima lege ſtatuit. Verum priuſquam hujus Regis res geſtas ordine explicare incipimus, ad Garſiam Fernandum Caſtellæ Comitem revocanda narratio eſt. A quo ſatis conſtat initi principatus initio, cum Mauris ad Gormatium oppidum, ipſamque Durii ripam acie dimicatum; cæſi profligatique hoſtes haud exiguo numero. Accidit in eo prælio, quod memoriæ prodendum eſſe videtur, ut Ferdinandus Antolinus vir nobilis & religionis cultui deditus, rei divinæ procurandæ cauſſa, quod ſemper ante pugnam facere conſueverat, maneret in templo dum ab aliis dimicatum eſt. Numini quam grata ejus viri pietas eſſet, miraculo indicatum; ipſo in templo primum, deinde domi ignominiæ metu reſidente latitanteque, ejus ſpecie quidam, Genius ſcilicet bonus, inter primos fortiter pugnare viſus eſt: ut ejus diei victoria Antolino potiſſimum tribueretur; recentia vulnerum veſtigia, & ſanguinis maculæ in equo & in armis inventa miraculum confirmarunt: reque omni prodita, Antolini innocentia virtuſque illuſtrior evaſit. Garſias Comes hoc profligato bello, duas uxores duxiſſe memoratur, priorem Argentinam nomine, formæ dignitate captus, quam pater nobili loco Francus Compoſtellam religionis cauſſa, ipſam & matrem ducebat. Sexto à nuptiis anno, cum vir ex morbo decumberet, initi conjugii tædio, an patriæ cupiditate procerem quemdam Francum è Compoſtella redeuntem in Galliam ſecuta eſt. Sic noſtrates hiſtoriæ affirmant. Garſias Comes Egidio & Ferdinando viris principibus, reipublicæ procuratione demandata, in eam Galliæ partem mutata veſte contendit, ubi Argentinam morari exploratum habebat. Erat Argentinæ privigna nomine Sanc-

tia, ex privata, ut fit, contentione novercæ infenſa. Ab hac ſpe nuptiarum injecta, ſive fœminei ingenii levitate, Comiti aditus in ædes præbitus. Argentina & adultero in ſtrato obtruncatis Garſiam in Hiſpaniam ſecuta eſt. Nuptiæ magno apparatu & gratulatione Burgis celebratæ. Pleriquc totius hujus narrationis fidem elevant, & Garſiæ uxorem Oniam dictam affirmant. S. Salvatoris Oniæ argumento, quod monaſterium de uxoris nomine memorant à Garſia Fernando Comite Caſtellæ conſtitutum; alii Abbam, ut ſepulcrorum ad Aſſanciam & Cardeniam veſtutæ inſcriptiones oſtendunt; verum quis certo diſpiciat? nos tantam varietatem admirari magis, quam quid potiſſimum ſequeremur habebamus. Neque multo majori fide traditur Maurorum irruptione, quo tempore Comes abſuit, cum Burgos uſque progreſſi eſſent, S. Petri Cardeniæ monaſterium everſum, monachos trucidatos: quod alii ante centum annos contigiſſe ponunt; niſi fortaſſis bis eadem calamitas extitit. In Rivogia oppido Boſca, Nunilo & Alodia ſorores germanæ, ob fidei conſtantiam ferro occubuere; corpora Bononiam, quæ urbs in Galliæ Ciſalpinæ parte eſt, tranſlata fuiſſe nonnulli affirmant: reſiſtunt alii, uti ante dictum eſt. Præterea Victor in oppido Cereſo Burgenſis agri natus, & Euroſia virgo ſimili ſupplicio conſumpti. Euroſiæ corpus ad Jaccam urbem in Lacetanis, Victoris ſepulcrum in municipio Villorado colitur anniverſariis ſacris. Barbari enim hac tempeſtate, non cum hominibus tantum bellum gerere, ſed cum cælo etiam, & Chriſtiana ſanctitate dimicare videbantur. Neque deerant viri, fœminæ præſtanti magnitudine animi, qui ſe pro religione patria in certamen offerrent, ſuoque ſanguine veritati ſuſceptæ darent teſtimonium præclarum. Efferæ gentis immanitatem atque arrogantiam ſeveriſſimis ſuppliciis divinum ſæpe numen vindicabat; & ferme ubi impietatis exemplum, ibi animadverſionis documentum deterrendis impiis, piis confirmandis extabat; uti Alcorrexi Hiſpalenſi Regulo accidit eadem tempeſtate. Is Ordonio Rege per Luſitanæ fines in Callæciam invectus, Compoſtellam urbem evertit in Callæcis primariam auguſtamque ipſa loci ſanctitate; impii auſus continuo cælitus vindicati. Morbi lues repente exorta graſſataque omnem exercitum conſumpſit; perpauci incolumes redierunt in patriam, divinæ vindictæ præcones, teſtes deformes acceptæ calamitatis. Eo periculo ſublato novæ calamitates extiterunt: atque adeo ut nullæ majores ex quo reſurgere cœpit Hiſpania. Væcordi Principum diſſidio Ordonii Regis & Garſiæ Comitis, in quibus præſidium eſſe rebus aſperis debuit, in ea mala præcipitatum. Cordubæ Mahometes Alhagibus Iſſemi Regis nomine, arbitratu ſuo rem Mauricam adminiſtrabat, magni nominis Dux, bello paceque prudentia ſingulari. Erat is ſtudio incenſus nominis Chriſtiani opprimendi; grave erat piorum imperium in Hiſpania proferri, vires Mauricas conſeneſcere, ludibrioque gentis nomen eſſe; ægro animo atque incenſo faces addebat Vigila, is quem Ferdinando Gonſalvo Comite ad Mauros profugiſſe monſtratum eſt, nulla patriæ religionis cura, præ utilitate privata, præque ſtudio vindictæ. Contractis Maurorum copiis, adjunctaque Chriſtianorum manu, quæ Vigilæ auctoritatem ſecuta erat, in Chriſtianorum terras invadit. Durioque tranſmiſſo, qui fluvius utriuſque nationis extremus limes diu fuit, (unde locis Extremaduræ nomen in aliam partem conſequenti tempore derivatum) ad Aſturæ fluminis, quo Legio in Aſturibus alluitur, ripam caſtra poſita. Veremundus viribus impar raptim collecto exercitu, improviſo in hoſtes impetum facit, neglectis cuſtodiis, & omnia magis quam noſtrorum adventum expectantes; irrumpitur in caſtra; tumultus perſimilis pugna fuit; plerique inermes cadunt. Ut quemque fors conglobaverat, Maurorum turma pro caſtris aut inter impedimenta dimicabat; alii fugere, alii arma capere; magna pars vulnerati aut occiſi ſunt. Rem inclinatam & periculo proximam Maurus Dux prudentia reſtituit; in diverſa parte aciem ſuorum inſtruit; inducitque in Chriſtianos. Hoſtium illi impetum non tulerunt totis caſtris palantes, exiguo numero, & longo pugnæ labore defatigati. Converſa repente belli fortuna qui viciſſe videbantur, fugæ ſe mandant. Inſiſtunt barbari fugientium tergis; pauci integri, magna pars

pars confecti vulneribus Legionem tenent: venissetque ea urbs in hostium potestatem, ni propter anni tempus hibernum frigoris & pluviarum injurias ab obsidione recedere compulsi essent magna gloria parta, spoliis & præda onusti, certique bellum repetere cum primum se anni tempus aperuisset. Veremundus Rex periculo permotus, neque satis urbis munitione confisus, Sanctorum reliquias, Regumque corpora, ne hosti ludibrio essent, Ovetum transferenda curavit. Ipse eodem se contulit: Legionis muniendæ defendendæque Guillelmo Gonsalvo Comiti cura demandata; pugnatum ad Asturam est anno nongentesimo octogesi-
984 mo quarto. Quo anno Myro Gerundensis Episcopus, Myronis Comitis Barcinonensis filius supremum diem obiit. Maurorum præterea valida manus per eum terrarum tractum vagata (tantus belli ardor incesserat) Borellum Myronis patruelem ad Moncadam arcem acie superarunt; è nostris supra quingentos desiderati; reliqui cum Borello Comite Barcinonem sese ex fuga receperunt. Pro-
985 ximus annus nongentesimus octogesimus quintus insignis fuit duorum principum urbium casu, Legionis & Barcinonis. Barcino Kalen. Juliis, feria quarta, Indictione tertia, à Mauris obsessa, iis qui Borellum acie vicerant, capta est ejus mensis die sexta, plerique cives Cordubam in servitutem abacti; brevi tamen Barcino ad Christianorum ditionem revocata est, cum Borellus priusquam caperetur ex ea urbe elapsus, ad colligenda auxilia Minoresæ & vicinis locis delectu habito, justum exercitum conflasset. Supremum diem octo post annos obiit, Raymundo & Armengaudo ex duabus uxoribus Ledgardi & Aymerudi relictis. Raymundo Barcinonis principatum testamento legavit: Armengaudum Urgeliæ Comitem esse voluit, Armengaudorum nobilissimæ familiæ in Catalaunis conditorem: quæ bello spectatos Duces consequenti tempore haud exiguo numero dedit. Legionem Mahomad Alhagibus numeroso conflato exercitu denuo petiit, propositi tenax, & superioris belli successu ferocior quam antea. Annum ferme circumsessa ea civitas est; muris continenti ictu machinarum quassatis, ad Occasum & Meridiem aditus ab hoste patefactus est. Quantum in unius viri virtute præsidii sit, Guillelmi Præfecti exemplo cognitum est; qui continenti tot mensium labore, viribus fractus ex morbo cum decumberet, periculo renunciato lectica se ad eam muri partem deferri jussit, ubi maxime laborabatur. Suos hortatur uti magno animo resistant: fugæ locum ne ignavis quidem fore: armis salutem, patriam, religionem, libertatem, conjuges, filios tuendos. Nisi defensa urbe, quæ spes irritatis continenti labore hostibus, nullo perfugio? Sæpe à paucis æquo campo Christianis impiorum multitudinem profligatam. Cælitum opem invocarent; idoneo tempore haud dubie affuturam. His verbis confirmati milites triduo hostes aditu prohibuere; postquam iis diebus exactis captam urbem Præfectus, seque cum paucis relictum videt, memor virtutis pristinæ, memor nominis Christiani, in confertissimos hostes rapitur, ibique pugnans cadit; barbari suorum cæde & temporis diuturnitate incitati, nullo neque ætatis neque sexus discrimine in multitudinem sævierunt. Urbs direpta, eversaque mœnia, & propugnacula ad terram prostrata. Eandem calamitatem Asturica passa est, Valentia Campestris, S. Facundi monasterium, Gordonium, Alba, Luna, aliaque oppida & pagi, qua incensa eversaque, quà vi capta atque direpta. Eodem belli impetu in Castellæ finibus Uxama, Valeranica, Atiensa expugnatæ, incendio & direptionibus deformatæ. Neque resisti poterat; tantus furor Christianorum animos invaserat, ut cum tantum externi belli esset, converso in se ferro væcordes atque amentes rem Christianam intestinis dissidiis conficerent. Nam sequenti mox anno septem nobilissimi fratres Laræ reguli (vulgo Laræ Infantes dicimus) Roderici Velasquii perfidia perierunt, nullo propinquitatis respectu: erant enim ex ipsius sorore nati, nomine Sanctia. Paternum genus ad Castellæ Comites & Didacum Porcellum referebant; ex cujus filia, ut superius est demonstratum, & Nunnio Belchide, præter Nunnium Rasuram Comitis Garsiæ Fernandi proavum, Gustius Gonsalvus natus est. Ex hoc Gonsalvus Gustius Salarum Laræ regulus, pater horum sep-

ſeptem fratrum; qui ſeptem fratres non magis in Hiſpanica hiſtoria virtutis fama; quam infelici exitu nobiles fuerunt. Eodem à die Garſia Comite militiæ honore donati ſunt, more & cæremonia per ea ſecula inter Chriſtianos ſolenni. Accidit ut Rodericus Velaſquius Byllareni regulus uxorem nomine Lambram ex Viruescano tractu duceret, principi loco fœminam; nuptiæ Burgis celebratæ; affuit Garſias Fernandus Comes, & ſeptem fratres cum patre Gonſalvo Guſtio. Exarſit non magna de cauſſa rixa inter Gonſalvum natu minimum inter fratres, & Lambræ propinquum Alvarum Sanctium, haud memorabili eventu: niſi quod Lambra ea injuria violatam ſe eſſe interpretata, ad Barbadillum oppidum, quo honoris gratia deducta à fratribus erat, vindictæ ſtudio mandavit ſervo uti cucumerem ſanguine delibutum in Gonſalvum jactaret: quo facto atrox injuria Hiſpanorum more continebatur. Servus in ipſo Lambræ ſinu trucidatus. Rodericus Velaſquius de tota re factus certior, nam aberat reipublicæ procurandæ cauſſa, injuriæ impatiens & uxoris convitio fatigatus, de vindicandis fratribus cogitare cœpit. Optimum viſum eſt in pacis & benevolentiæ ſimulatione, quo nihil eſt exitialius, inſidias tendere. In primis Gonſalvus Guſtius Cordubam legatur, per ſpeciem pecunias exigendi, quas Rex barbarus erat pollicitus: re ut procul à patria interficeretur: quod litteris Arabice ſcriptis Regem ut faceret deprecabatur. Ille viri caniciem miſeratus, an humanitatis reſpectu, ab innocentis cæde abſtinuit, carceri mancipare ſatis habuit; liberior cuſtodia erat, & Regis ſorori ad vinctum patebat aditus: ex qua conſuetudine Mudarram Gonſalvum natum memorant, Manricorum familiæ in Hiſpania nobiliſſimæ parentem auctoremque. Gonſalvi calamitate haud ſatis ferox Roderici animus mitigatus eſt; ad Almenaram in Aravianæ campis ad Cauni montis radices, quæ forſitan Antonino Barbariana fuit, in diſpoſitas Maurorum inſidias ſeptem fratres per ſpeciem Maurorum fines invadendi, ſecutos inducit, ut nullo tali metu ſecuros. Tametſi Nunnius Sallidus, quo inſtitutore educati erant, fraudem ſubodoratus, in exitium feſtinantes morari conatus eſt, fruſtra cum fata urgerent; ducenti equites ſequebantur, impar Maurorum numero manus. Itaque ab hoſtibus circumventi, cum multos ipſi peremiſſent, atque illud in primis caverent ne inulti animam ponerent, neu capti ſuperiorem gloriam & generis nobilitatem ſervitute fœdarent: fortium virorum more pugnantes, cruentam atque luctuoſam victoriam barbaris reliquere; ipſi ad unum cecidere cum Sallido pædagogo. Cæſorum capita fratrum Cordubam miſſa, gratum Regi barbaro munus, ſeni patri triſte ſpectaculum: cum fluentia tabo oculis explorare & cognoſcere juſſus eſſet; nonnullo ut in malis commodo: ſucceſſit enim ex ea re Regis humanitas, dimiſſuſque in patriam eſt. Stupro genitus Mudarra, cum quartumdecimum ætatis annum natus, agente matre ad patrem abiiſſet. Roderici nece fratrum injuriam ultus eſt, Lambra penes quam major culpa erat, lapidibus obruta igneque conſumpta. Ea fratrum vindicta, Sanctiæ novercæ, & vero gentilium ſuorum gratiam promeruit, uſque eo ut paternæ ditionis hæres fuerit inſtitutus, addita etiam Sanctiæ novercæ adoptione, cujus hic ritus fuit, rudis quidem ſed inſignis. Quo die noſtra ſacra ſuſcepit, & balteo militari donatus à Garſia Fernando Comite Caſtellæ eſt, novercæ ampliſſimi indufii manica acceptus, collari etiam indufii capiti inſerto, additoque oſculo in familiam tranſiit. Ex eo more vulgare proverbium manavit, Ingreſſus manica, collari tandem egreditur: de eo qui ad familiaritatem admiſſus majora ſibi indies ſumit. Mudarræ filius Ordonius fuit, nepos Jacobus Ordonius à Lara, is cum quo Ariæ Gonſalvi filii, ut patriam perduellionis crimine liberarent, quaſi publico conſilio Rex Sanctius à Vellido Ataulpho venabuli ictu confoſſus eſſet, ex provocatione dimicarunt. Jacobi Ordonii filius fuit, Petrus, Urracæ olim Reginæ amoribus nobilis, nepos Amalaricus à Lara Molinæ regulus, unde Mauricorum gens, & Regum Luſitanorum maternum genus, Malfada Amaliarci filia, Alfonſi Luſitaniæ Regis eo nomine primi conjuge. Verum de his aliquanto poſt ſermo recurret. Ad D. Petri Aſlantiæ intra monaſterii

nasterii septa, Mudarræ sepultura monstratur; de septem fratrum tumulo, ejus cœnobii, & S. Æmiliani Cucullati monachis lis est, nullo arbitro qui litigantes componat. Quiescebat fessa malis Hispania, magisque facultas deerat, quam voluntas tumultuandi, tandiu quies stetit, donec septimo demum anno ex quo Laræ fratres interempti sunt, salutis non-
993 gentesimo nonagesimo tertio, Mauri nova expeditione suscepta, Lusitaniæ terras vastarunt; atque ea parte in Calæciam invecti, Compostellam urbem vi expugnarunt incenderuntque; ne ab ipso quidem Jacobi Apostoli sepulcro impia sævitia temperasset, ni repentinus fulgor excitatus divinitus impios conatus repressisset; templi tamen campanæ, ut de superatis Christianis trophæi instar essent, Cordubam ablatæ, diu in summo Maurorum templo lampadum usum præbuerunt. Consecuta mox divina vindicta, qua dissenteriæ morbo, qua pestis lue, qua Veremundi gladio consumpti novissimum agmen carpentis, & locis omnibus in reditu prementis; pauci in patriam incolumes redierunt; universæ etiam expeditionis ductor evasit Mahomades Alhagibus: qui toties impune Christianorum fines invaserat. Eodem anno Rex Vasconum Sanctius Garsias defunctus est. Successit Garsias Sanctius cognomento Tremulus, ut est superius indicatum. Regnavit annis septem, laude bellica clarus, ingenio liberali, ac vero in largitiones profuso: quarum nisi modus adsit, in perniciem vertuntur fonte ipso, publico ærario exhausto (uti Sanctio accidit) & necessitudine imposita ejus supplendi caussa, nova vectigalia imperandi. In S. Æmiliani tabulariis hujus Regis diplomata extant: quibus quanta fides tribuenda sit, quisque ex suo judicio statuat. Inde intelligitur Sanctio fratrem fuisse Gonsalvum, & cum Urraca matre Aragoniæ regnum tenuisse; quæ si vera sunt, aut temporarius principatus fuit, aut eo sine prole defuncto ad fratrem & posteros imperium rediit. Omnino Veremundus Legionensis Rex clade Maurorum lætus, atque ex superiori successu cogitans si Christianorum arma, quorum ex discordia tantæ calamitates natæ erant, in unum fœdus & quasi corpus conspirarent, rem Mauricam opprimi posse: missis legationibus, Vasconum Regem, & Castellæ Comitem Garsiam ad sociandas vires solicitavit. Debere eos communi Christiani nominis periculo moveri, & injurias, si quæ privatim existerent, patriæ saluti condonare. Nefarios barbaræ gentis conatus communibus armis vindicarent. Iis legationibus atque postulatis justissimis uterque Princeps facile annuit; magnis delectibus ex tribus nationibus, numerosus exercitus collectus est. Rex Vasconum abfuit, novi scilicet regni rebus componendis districtus. Veremundus Rex, tametsi nervis æger erat, lectica delatus, & cum eo Garsias Comes, adversus Mauros profecti sunt; quos superioris cladis sanandæ caussa, novas copias conscribere, atque Corduba egressos esse nunciatum erat: & Calæciæ agris vastatis, direptis oppidis in Castellam impetus vertebatur. Ad oppidum Calacanasorium ad Castellæ & Legionis confines situm, castra castris collata; acre prælium fuit; noctis caligine dirempta pugna est; multi ex utraque parte ceciderunt, dubia victoria; nisi quod Mauri per occultam tesseram sequenti nocte profectione denunciata; pejora tulisse, ac vero nostrorum virtute esse superatos confessi sunt, cum fugæ similis profectio esset: quod spolia in castris relicta & strages rerum festinandi studio, toto itinere abjectarum magis etiam declarabant. Tanta Alhagibi Ducis impatientia, ut ex rei malæ gestæ dolore, in valle Begalcoraxo obstinata inedia vitam finiisse feratur anno nongente- 998
simo nonagesimo octavo: cum rem Mauricam procurasset pro otioso Rege & ignavo totis viginti quinque annis; vir acer, minimeque otium patiens bis & quinquagies in Christianorum ditionem armis invasit, sæpe victor. Qua die ad Calacanasorium pugnatum est, quidam piscatoris habitu Cordubæ ad Bætis ripam tanta locorum longinquitate, cecinisse fertur, voce flebili, nunc Arabica, nunc Hispanica lingua modos mutando: Ad Calacanasorium amisit Almansor tympanum; unde in specie hominis à genio malo victoriam evulgatam suspicati sunt: præsertim inter manus effugiente umbra, cum cives Cordubenses tenere conarentur. Corpus defuncti Medinam Celinam dela-

delatum. Successit anno Arabum trecentesimo nonagesimo tertio, ipso quo defunctus est pater, in regni procuratione filius Abdelmelicus: tenuitque gentis principatum sex annis & octo mensibus. Quo ex tempore Maurorum regnum, quod Mahomadis virtute steterat (tantum in unius viri capite opis plerunque situm est) in occasum aperte cæpit inclinare; intestina dissidia magnorum imperiorum labes, exitio fuere. Abdelmelicus otii quam belli cupidior, fatalis discordiæ semina, quæ comprimi debuissent negligere visus est; aggressus quidem à morte patris bello Christianos lacessere, magnum terrorem incusserat: Legioneque quidquid ex superiori excidio remanserat, aut nova cura instauratum erat, Abdelmelici impetu disturbatum; lætior tamen principiis, quam exitu ea Mauris expeditio fuit. Garsiæ enim Comitis adventu terga vertere compulsi sunt: atque numero imminuto in patriam exacti. Tanta deinde desperatione, ut à cogitatione belli inferendi, Abdelmelico rerum potiente cessatum fuerit. Nostris rei bene gestæ fructus syncerus non fuit, annonæ angustia, quam pluviarum malignitas attulit gravissimam. Gudesteus Ovetensis Episcopus, tertio jam anno in vinculis erat jussu Regis, nimirum credulas aures præbere soliti pravorum hominum criminationibus. Ea res in religionem à populo vertebatur; viri sancti, innocentis Episcopi calumniam interpretabantur præsenti malo lui: & nisi mutarent, pestis luem futuram ominabantur; res ad seditionem spectabat. Nam multitudo religione imbuta facilius sacerdotibus quam regibus paret; emissus ergo Gudesteus è carcere est. Annum qui à Christi ortu fuit nongentesimus nonagesimus nonus, 999
annonæ caritate fœdum, Veremundi etiam Regis obitus insignivit; ad Beritium oppidum podagræ doloribus, quibus diu obnoxius fuerat, oppressus est; sepultus in Villabona inde Legione post annos viginti tres in Joannis Baptistæ æde tumulatus est. Duas uxores habuit, Velasquitam & Elviram. Velasquitam licentia illorum temporum magis, quam ex Christianæ legis permissu, repudiavit, suscepta ex ea filia Christina; ex Elvira Alfonsum genuit & Therasiam. Junior ex duabus sororibus stupri consuetudine Ordonium & Elviram & Sanctiam. Christina filiorum Ordonii natu maxima Ordonio nupsit, cui cognomen Cæco fuit, ex regio sanguine. Ex hoc conjugio Alfonsus, Ordonius & Pelagius nati sunt, præterea Alfonsa uxor Pelagii cognomento Diaconi. Pelagius Froilæ Regis eo nomine secundi nepos fuit ex filio notho Froila. Ex Pelagio & Alfonsa Petrus, Ordonius, Pelagius, & Nunnius, atque Therasia prognati: unde Carrionis Comites bello spectati Duces, domi atque militiæ clari prodierunt, quod alio loco explicandum est; ad rationem temporum redeamus. Pelagius Ovetensis, Lucasque Veremundo tribuunt, quæ de Ataulpho Compostellano Episcopo superius commemorata sunt, feroci tauro objectum, incolumem evasisse; nobis Compostellanæ historiæ potior fides: & mutata tempora indicio erat, nullum Ataulphum nomine per hos annos Compostellæ Episcopum fuisse.

CA-

CAPUT X.

Alfonsus eo nomine quintus Legionensis Rex.

ALFONSI minorem ætatem Melendus Gonsalvus Calæciæ Comes, ejusque uxor nomine Major, Veremundi patris jussu gubernandam susceperant, regiisque moribus imbuendam. Alumno cum quinque annos natus esset, Rege renunciato, rempublicam eximia fide procurarunt: sic pater moriens testamento mandavit, sic omnes regni ordines sanxerunt; ætate confirmata quo major esset auctoritas, & operæpretium æducationis tutelæque constaret, eorum filia nomine Elvira Regi connubio juncta est: unde Veremundus & Sanctia nati. Regnavit annis viginti novem. Altero regni anno, qui ab ortu Christi secularis maximus fuit, Sanctio Tremulo Vasconum Rege defuncto, successit filius ex Semena uxore (hallucinantur qui Constantiam, Elviram, aut Stephaniam dicunt) patri cognominis Sanctius: quem Sanctius Leirensis Abbas in minori ætate optimis præceptis excoluit, & omni liberali doctrina informavit. Regnavit annis quatuor & triginta, iis virtutibus insignis, quæ illi Majoris cognomen pepererunt; præcipua felicitate universam Hispaniam quam late Christianæ ditionis fines extendebantur, sub unum ferme imperium revocavit; tametsi non optimo consilio, tributum in partes majestate & viribus imminutis, filiis reliquit. Utriusque Christiani regni quantum quietæ res erant, eorum providentia qui ad reipublicæ gubernacula sedebant, tantopere Castellæ arma primum hac tempestate mota sunt, deinde Maurorum; gens utraque intestinis dissidiis tumultuata agebatur in præceps. Sanctius Garsias ab auctoritate patris Garsiæ Fernandi Comitis discessit, incertum qua de caussa; pravo homines ingenio nunquam desunt alternis criminationibus discordiæ flammam excitantes. Forte Sanctius parterni imperii diuturnitate fessus, tantum facinus est aggressus, grave arbitratus paucos annos, quot in illam ætatem cadere poterant, expectare. Ad arma ventum: scissisque gentis studiis inter patrem & filium, vires imperii debilitatæ sunt. Ea res Mauros non latuit: provinciam esse in armis, divisam nobilitatem, divisum populum, suas utrique parti clientelas. Nihil proprius factum

quam ut pars cum parte confligeret; id ne accideret Maurorum adventu factum. Eo impetu, Abula tardis principiis ab excidio resurgens, eversa denuo est. Clunia & Gormatium in Uxamensi agro eandem cladem pertulere. In magno periculo res erant: neque externo tamen metu commota factionis studia remittebant. Garsias Fernandus clade suorum provocatus, cum parte hosti procedit obviam; atrox dimicatio fuit; victus Comes in hostium potestatem venit, iis acceptis in pugna vulneribus ex quibus obiit; tenuit Castellæ principatum octo & triginta circiter annos: rerum gestarum magnitudine & gloria patri non impar; fortuna vitam eripuit, nominis famam & claritatem non eripuit. Corpus ingenti summa redemptum in Cardeniæ monasterio D. Petri tumulatum;
1006 pugnatum est anno millesimo sexto. Garsiæ filia fuit, Urraca nomine in Cosmæ & Damiani monasterio ad Covarruvias municipium virgo sacra. Id monasterium à patre Garsia sua impensa ab imo totum extructum, amplissimis prædiis, opimis reditibus locupletatum, multaque veste pretiosa exornatum ea lege est, ut si quæ virgo ex ipsius posteritate nuptias respueret, ejus monasterii reditibus vitam sustentaret. Sanctius Garsiæ filius, extincto patre in principatu successit, hac una injuria, quod à patre defecerit, & acceptæ cladi occasionem præbuerit; infamis; cætera pius, magnisque corporis & animi virtutibus. Cordubæ eodem tempore Abdelmelicus Alhagibus obiit; successit in magistratu Abderrahmanus, ingenio pravo ignavoque: quem ignominiæ caussa vulgo Santiolum vocare soliti erant; hoc intra quintum mensem sublato, Mahomad Almahadius correptis armis Hissemum Regem otio torpentem; saginа inutilem, neque sua virtute sed aliena ope stantem cepit: & occisum prædicans alio ei simillimo jugulato, regnum invasit Arabum anno quadringentesimo. Almahadium, Hissemi propinquus Zulema ex Africa veniens factionis copiis, & Sanctii Castellæ Comitis viribus adjutus, prælio ad Cordubam vicit; quinque & triginta Maurorum millia ceciderunt, robur exercitus Maurici, unde ruere in præceps cœpit. Sanctii Comitis virtute & industria potissimum victoria constitit. Almahadius intra urbem inclusus, quod ad supremos casus remedium providerat, Hissemum ex latebris ubi vinctus fuerat, in lucem produxit, hortatus ut legitimum imperium externo atque inimico præferrent. Præoccupati metu civium animi, hortationes ejus & monita respuebant. Itaque urbe relicta æmulo, Toletum fuga abiit; pro Almahadio, Almaharius Alhagibus constitutus erat. Is adversus Christianorum vires, à Christianis auxilia petiturus, Catalaunos supplex adiit. Omnibus precibus, ut vires conserant orat; navatæ operæ ingentia præmia proponit. Raymundus Barcinonensis & Armengaudus Urgeliæ Comites cum valida suorum manu barbari fidem secuti, se iis copiis adjunxerunt, quas interim Almahadius Toleti & vicinis locis conscripserat numerosas & validas. Novem Christianorum millia sub signis erant, Maurorum quatuor & triginta; ad Acanatalhacaram quadragesimo ab urbe Corduba lapide (nunc Albacarum oppidum, decem & sex passuum millibus Corduba distat) castra castris collata; grave & anceps prælium fuit; utraque cornua vicerunt. Zulema & Sanctius initio multos ex hostium numero peremerunt. In his Arnulphus Ausæ, Aetius Barcinonis, Otho Gerundæ Pontifices, quod nefas erat & dedecus pro barbaris viros sacratos bellum gerere, in primo conflictu ciciderunt; ipse Urgeliæ Comes peremptus est. Almahadius rem suorum inclinatam virtute restituit, victoriamque hostibus de manu eripuit. Victus Zulema Asafram primum aufugit: deinde loci munitione diffidens longinqua fuga se tegere constituit. Anno Arabum qua-
dringentesimo quarto, salutis millesimo 1010
decimo, regnum Almahadio cessit: tametsi Alhamerii ex voluntate cuncta procedebant, belli pacisque consilia; haud diuturnum imperium fuit. Nam Raymundo Barcinonensi in quo præsidium erat, profecto Alhamerii proditione occubuit. Hissemus tot annorum Rex in regnum restitutus. Almahadii caput ad Zulemam missum (ad Citavam oppidum, quorsum res motæ evaderent, expectantem) si forte hoste sublato, Hissemi Regis, pro quo arma suscipere visus erat, imperium agnos-

agnosceret. Verum is regnandi ambitione exæstuans, cujus dulcedinem prægustarat, fallax bonum, blandaque specie ingentia tegens mala, vires undique contrahebat, prædasque identidem de finitimis agebat. Abenhumeiæ factio in Zulemam propensa, Hissemi opprimendi consilio agitabat; fecissetque ni indicio facto insidiæ vitatæ essent. Zulema ea spe dejectus, à Sanctio Comite pro jure initæ olim amicitiæ auxilia submitti postulat; cautior ille suam operam licitatus, unde major spes ostendebatur, cum Hissemo fœdus fecit ea lege: ut sex arces, superiorum temporum injuria Mahomadis Alhagibi armis Christianis ereptas redderet; quod ille necessaria re compulsus fecit, ne in eo rerum discrimine conceptas spes corrumperet, simul Christianorum arma viresque in suum caput provocaret. Interea Almahadii filius Obeydalla factionis ope, Toleti ejus urbis Rex dictus est: Abdallam vocant alii: & Therasiam Alfonso fratre Legionis Rege concedente (immane facinus) uxorem habuisse affirmant; providebatur eo conjugio ut utriusque regni vires alterna ope firmiores evaderent; volente virgine (nam promovendæ religionis occasio erat Mauro nostris sacris initiato, quod velle se facere simulabat) Toleti, quo deducta erat, nuptiæ principali apparatu celebratæ; ludis festisque epulis convivium ad multam noctem productum; remotæ mensæ; virgo toro geniali imposita; adest Maurus incensus cupiditate explendæ libidinis. „ Illa, Apage inquit, „ tantum nefas, tantam fœditatem; duarum rerum optio datur: aut nostra „ sacra suscipe tu tuique, nostroque „ amore fruere: aut nostri corporis contactu abstinere debes. Alioqui ultionem ab hominibus petimesce nostram ignominiam non neglecturis: „ vindictam numinis Christianorum sanctitatis & castimoniæ vindicis certissimi. Utrinque exitium capiti tuo imminere vates denuncio; luxuria ne „ pestis blanda te in præceps agat. Hæc dixit. " Libidinis furore Mauri aures occlusæ erant; eluctatus desponsæ virgini vitium affert; simul gravissimo morbo implicitus, salute desperata Therasiam cum amplis muneribus ad fratrem remittit. Illa Legione in D. Pelagii veste mutata: reliqua ætate pietatis studiis, cultuque religionis, acceptam ignominiam solabatur: Obeydallæ haud diuturnum regnum fuit. Hissemi copiis victus, in ejusque potestatem redactus est; fœda rerum Mauricarum colluvies erat, mota in omnes partes republica. Christianis lætissima occasio sese dabat impiæ gentis opprimendæ: si junctis viribus, suis potius auspiciis maluissent bellum gerere, quam Maurorum controversiis servire. Verum hæc fuit omnium temporum calamitas; rebus communibus privati affectus potiores sunt, nihilque minus movet quam religionis studium. Neque magis Maurorum ditio belli ardore opprimebatur, quam fame gravissima, deserto tandiu agrorum cultu. Zulema Sancti ope destitutus, Cæsaraugustæ & Caracæ Regulos evocat. Iis adjunctis Cordubam expugnat, Hissemoque in Africam elapso rursus in regnum invehitur. Inter Hissemi sectatores Haitanus principem auctoritatis & potentiæ locum obtinebat. Is Orihuelam civium deditione occupat ad Meditarranei maris oram: & loci opportunitate Halim Abenhamitum ex Africa Septæ pro Hissemo Præfectum, regni spe attrahit in Hispaniam. Zulema utriusque viribus impar, & ad Cordubam prælio victus, civiumque deditione captus, ipsius Halis manu, cum verborum contumelia, quasi primus in legitimum Regem arma cepisset, trucidatus est; nulla fides regni sociis. Haitanus ergo conquestus pacta conventa ab Hali novo Rege non servari, cum Mundaro filio Hyaiæ Cæsaraugustæ Reguli fœdus facit; pugna ad Cordubam commissa cum conatus non processissent, Abderrahmanum Almortadam ex Humeiæ familia propensus: quoniam imperio idoneus fore videbatur, rei perficiendæ opportunitatem nactus est Halis Regis cæde. Quem Haytani conatibus obviam progressum, ad Accim in balneo lavantem, eunuchi oppresserunt Arabum anno quadringentesimo octavo. Successit militari suffragio Halis frater Cazinus Hispali evocatus, ubi ea tempestate morabatur, regnum tenuit annis tribus, mensibus quatuor, diebus viginti sex, haud tranquillum: cum Almortada Haytano & Mundaro adjutoribus, Regis nomine suscepto, Murciam

& vicinam oram occuparet. Aures superbas habebat, difficiles aditus; à quibus erat in regnum evectus, eos quasi creditores malignis oculis intuebatur. Id exitio fuit; ad Granatam suorum conjuratione, reque cum ejus urbis Regulo communicata peremptus est. Cazinus, Almortada sublato, tum sibi regnare visus est. Nam & ejus benevolentiæ promerendæ caussa occisi æmuli spolia missa à Granatensibus erant. Brevi tamen ea lætitia vana evasit, & nova sollicitudine mutata est. Cordubenses cives, ut nunquam commoti multitudinis animi in uno gradu resistunt, Cazino Hispalim profecto, Hyaiam ejus propinquum, nimirum fratris filium Regem dicunt, ingenio miti, atque munifico: qua una re maxime populi studia excitantur. Verum hoc Malacam, quam antea urbem imperio obtinuerat, discedente, Cazinus Cordubam armis recepit anno Arabum quadringentesimo quartodecimo. Novum ejus urbis imperium breve fuit, omnino mensium septem, dierum trium. Cordubensi enim seditione excitata, cum militum insolentiam civitas non ferret, fugatus Hispalim est; neque ibi diu constitit: cum gentis favorem regni æmulus præoccupasset; tandiuque incertis sedibus vagatus est, donec in Hyaiæ potestatem redactus, carceri mancipatur. Erant plerique horum Reges ex Alavecinorum factione, viribus & auctoritate eo tempore potentissima. Adversæ factionis cives reparatis viribus potentiores effecti, Abderrahmanum Mahomadis fratrem, ejus qui contra Hissemum (sic arbitror) primus arma cepit, Regem jubent; pari levitate intra secundum regni mensem sublatus est; acerbum imperium & gentis inconstantia, motusque exitio fuere. Mahomad quidam in ejus locum subrogatus regnum tenuit anno uno, mensibus quatuor, diebus viginti duobus; & hic civium conjuratione periit. Halis filius Hyaiæ ex adversa factione imperium adeptus, pari perfidia Malacæ periit; regnavit mensibus tribus, diebus viginti. Idritius Halis frater Hyaiæ patruus ex Africa, ubi Septam imperio obtinebat, Malacam delatus lege propinquitatis regnum occupavit Granatæ, Hispalis, Almeriæ atque urbium finitimarum; mediterranea penes Hissemum erant, quem post Hyaiæ cædem Cordubenses rebus præfecerant. Principum periculo sæpe ipsorum præfecti peccant: uti Idritii exemplo exploratum evadit. Alhagibus pro eo reipublicæ præfectus acerbe imperabat: publica & privata bona domum avertere, alienasque calamitates suum compendium facere solitus. Ex ea re commota civitas. Alhagibus occisus est. Rex spoliatus imperio. In ea rerum colluvie, Humeia quidam juvenum globo adjutus, in arcem irrumpit: se Regem dici à militibus postulat. Excusant illi civium perfidiam, temporum calamitatem; alieno exemplo documentum datum haud impune similes conatus cedere. Ad hæc ille. Hodie, inquit, Regem dicite, cras perimite; usque adeo est impotens libido dominandi, imperii dulcedo tanta. Uno tempore civium imperio Humeia & Hissemus urbe exacti; præterea Humeiæ factionis cives, unde tantæ calamitates extiterant, ad unum urbe pulsi. Hissemus varia fortuna agitatus Cæsaraugustæ demum constitit, benigne exceptus ab ejus urbis Rege Zulema Abenhuto, data arce Alfuela: ubi vitam privatam usque ad obitum exegit. Ex hoc Maurorum imperium, quod tandiu viribus firmum steterat in Hispania, in plures toparchias abiit, singulis præfectis, prout in quoque erat auctoritatis plurimum, commissarum urbium imperia regio nomine occupantibus; neque in ea rerum Mauricarum perturbatione quisquam erat, qui eorum conatus reprimeret. Multi itaque deinceps Reges extiterunt, Cordubæ Jahuar, Hispali Albucazinus & filius Habeth. Toleti Haytanus, Halis scilicet Regis Cordubensis adjutor primum, deinde adversarius. Hissemus filius; nepos Almenon; tametsi alii Toletanorum Regum (quoniam ea urbs sæpe à Regum Cordubensium auctoritate deficere conata est principem sibi locum inter Hispaniæ civitates arrogans) antiquiorem originem repetere conantur. In urbibus aliis novi Reges emerserunt, quorum numerum ut ineamus operæpretium non est, ac ne faciendi quidem facultas. Quæ imperia tandiu steterunt, donec Almoravides Maurorum familia & gens potentissima ex Africa in Hispaniam ve-

ne-

nerunt Juzepho Tesephino ductore & Rege, Arabum anno quadringentesimo octogesimo quarto. Quod alio loco commodius explicandum est; ad Sanctii Comitis & Alfonsi Regis res gestas sese convertat oratio.

CAPUT XI.

Reliqua quæ Alfonso Regi contigerunt.

SANCTIUS Castellæ Comes paternæ necis ulciscendæ studio, adjunctis Legionensium & Vasconum copiis, cum quibus ictum superiori tempore fœdus stabat, Toletanæ urbis fines igne ferroque vastavit. Eandem calamitatem Cordubensis ager pertulit: cum nostri studio elati eo usque populabundi proruperint. Utrinque hominum pecorumque prædæ abactæ: tantusque belli terror Maurorum animos occupavit, (nam scissi in partes & ex intestinis dissidiis republica labefactata vix consistebant) ut pacem à victore Comite magno redimere compulsi fuerint, imperii majestate sugillata, paulo ante Christiano nomini formidabiles. Garsiæ patris corpus, quod eatenus apud Mauros fuerat, ex fœdere traditum, atque in Petri Cardeniæ monasterio tumulatum est. Sepulveda ad utriusque ditionis fines situm municipium in potestatem redactum. Uxama, Gormarium, aliaque iis locis oppida, quæ superiori bello amissa erant, ad Christianorum ditionem jusque revocata. Quo ex tempore Castellæ nobilitati datum, ut plerique auctores sunt, ne suis sumptibus prædæ tantum spe militiam tolerare cogerentur: quod ante facere consueverant, sed stipendio constituto, ut cæteris nationibus solenne erat; receptumque moribus. Ex his rebus quantam suorum sibi benevolentiam Sanctius Comes adjunxerat, tantopere superiorem gloriam materna cæde fœdasse visus est. Erat illa Mauri cujusdam Principis amore capta, quem potentissimæ libidinis esse cognoverat; verum illi nubere dubitabat, filii justum dolorem, atque ex dolore iracundiam verita. Itaque necato filio scelestis nuptiis ut locum pararet, venenum temperare constituit; quod ille indicio facto matrem honoris specie quamvis invitam & recusantem præbibere compulit. Unde nonnulli suspicantur morem illum inter Hispanos quibusdam locis receptum frequentemque manasse, ut fœminæ viris præbibant. Tanti facinoris expiandi caussa, & ut popularem ex ea re invidiam aliqua ex parte leniret, virginum monasterium extruxisse memorant, & de matris nomine Oniense nuncupasse; quod consequenti tempore Sanctius Rex Vasconum cognomento Magnus monachis Cluniacensibus attribuit, & nostra ætate principem locum obtinet inter reliqua eo tractu cœnobia. Nati sunt Sanctio ex Urraca uxore Garsias filius, præterea Nunnia, Therasia, atque Tigrida; duæ priores viris principibus conjuges datæ, Tigrida Oniensi monasterio Præfecta. Novum iter per idem tempus Compostellam ad D. Jacobi templum Sanctii Comitis impensa apertum atque constratum, per Vascones scilicet, Rivogiam, Viruescanos, agrumque Burgensem: cum prius angustiis Christianorum finibus, ex Gallia peregrini per Cantabros & Asturum montes, loca aspera atque impedita, iter facere magno labore consuevissent. Interea Alfonsus Rex, & ipse diuturnæ tranquillitatis beneficio propter Maurorum dissidia, fœdusque inter Christianos Principes sancitum constansque, ad pacis artes conversus, Oveti generales regni conventus agitabat salutis anno millesimo vigesimo. 1020
In eo conventu priscæ Gotthorum leges reformatæ. Mox Legio urbs, quæ Maurorum injuria ad casas redacta erat, Regis diligentia sumptuque instaurata: templumque extructum D. Joannis Baptistæ nomine ex luto & latere compactum; in quod Veremundi patris, aliorumque Legionensium Regum ossa Maurorum metu locis errantia, illata sunt atque stabili sepulcro sedeque collocata. Pelagii monasterium instauratum, ubi Constantia soror Regis virgo Deo sacra vitam diu egit. Vigilæ (alii Velam nominant) conatus adversus Castellæ Comites, quibus ex privata contentione injuriaque infensus fuerat, quanti extiterint superius est explicatum. Hujus filii tres Rodericus, Jacobus

cobus, & Enecus à Sanctio Comite in gratiam admissi, atque ad paternos honores restituti sunt; brevi tamen ad ingenium redeuntes & veteres injurias nova perfidia cumulantes, Sanctio relicto Legionem ad Alfonsum Regem abierunt: nam in Mauris parum præsidii esse poterat in tanta rerum colluvie & Principum inconstantia. Ab Alfonso benigne accepti, atque ditione non exigua unde vitam principalem sustentarent, in submontanis donati aliquando quiescere visi sunt; re novæ perfidiæ depromendæ idoneum tempus expectabant, ut eventus declaravit: quod brevi evenit. Alfonso Rege defuncto ad Viseum urbem Lusitaniæ, quam cum Mauris cuperet eripere, obsidione premebat, atque dum incautius detractis armis, lustrandi studio muro succedit, sagitta ex urbe emissa interfectus est; funus procurantibus Episcopis, qui Regem ad bellum secuti erant, obsidione soluta corpus Legionem delatum: atque in D. Joannis, ubi patris & matris sepulcra ipse constituerat, tumulatum est, salutis anno millesimo vigesimo octavo. Filios 1028
reliquit Veremundum regni successorem & Sanctiam in minori ætate. Quo tempore Attilanus Legionensis Episcopus, & Florianus Presbyter divini verbi præco eximius, in magna sanctitatis opinione erant: eoque merito cælitum numero adscripti sunt. Barcinonis principatum Raymundi filius Berengarius de avi nomine cognomento Borellus, jam undecimum annum obtinebat, otio & ignavia ad posteritatem magis, quam ulla virtute insignis. Hujus socordia rem Christianam in eo Hispaniæ tractu inclinatam Bernardi Taliaferri Comitis Besaluni virtus eximia, magna ex parte tutata est; & hoc in Rhodano merso, cum in Galliam iter faceret, Wifredus Cerdaniæ Comes Mauros de finibus lacessentes, ex ea provincia male mulctatos rejecit. Berengarii filii Raymundus Barcinonis, Guillelmus Minoresæ Comites, & Sanctius Benedictinus monachus, patri superstites fuerunt.

CAPUT XII.

Veremundus III. Legionensis Rex.

VEREMUNDUS eo nomine tertius ætate puer patre defuncto sumpsit regium insigne, regni proceribus atque Episcopis præsentibus ejus seculi anno vigesimo octavo. 1028
Quo anno Sanctii Castellæ Comitis mors accidit, cum genti viginti

viginti duobus annis jura dixisset. In Oniensi monasterio, quod ejus impensa extructum fuisse dictum est, ad aræ maximæ lævam tria sepulcra cum inscriptionibus monstrantur, Sanctii Comitis, uxoris Urracæ, Garsiæ filii, qui patre defuncto Castellæ principatum obtinuit maxima spe propter virtutum specimen singulare, successu non eodem: cum intra primum principatus annum fuerit extinctus summa eorum perfidia, quorum minime oportebat, in ipsa nuptiarum lætitia. Erant Garsiæ duæ sorores, Nunnia & Therasia. Nunnia (alii Elviram nominant, alii ab ætatis ut arbitror prærogativa Majorem) Sanctii Vasconum Regis certe uxor fuit: unde nati erant Garsias, Fernandus, atque Gonsalvus, Therasia aut patre concedente, aut statim ab ejus obitu Legionensi Regi Veremundo uxor data est: unde Alfonsus susceptus, brevis ævi infans futurus. Garsiæ Castellæ Comiti impuberi tredecim non amplius annos nato, Sanctia Veremundi soror pacta est. His affinitatibus providebatur ut fœdus ante aliquot annos inter Christianos Principes ictum, & pax publica, cum qua res communes & privatæ resurgere videbantur, immota staret. Iis nuptiis celebrandis Legio urbs designata est; Garsiam Principem splendidus tum ex universa ditione, tum ex Vasconum regno procerum comitatus prosequebatur. Ipse Rex Sanctius cum Garsia & Fernando filiis eo profectus, quo major lætitia esset, sequebatur militum multitudo justi exercitus in modum: quorum virtute Montio oppidum non procul Palentia situm, aliaque eo tractu oppida, Ferdinando Guterrio Comiti, qui novi atque adolescentis Principis despectu ab ejus auctoritate defecerat, erepta atque in ditionem pristinam restituta. Ipsi Ferdinando, quoniam voluntate deditionem fecerat imperata facere paratus, venia concessa. Modicis itineribus Legionem, ut cum tanta multitudine opus erat, procedebatur. Garsias moræ impatientia Sanctio Rege ad S. Facundi oppidum relicto, ipse cum paucis citato se ad sponsam cujus invisendæ flagrabat studio, proripuit. Vigilæ filii tempus venisse arbitrantes perfidiæ depromendæ, vindicandi injurias, quas à Sanctio Comite illatas esse, inique scilicet conquerebantur, ut erant à multo rerum usu callidi, quos idoneos arbitrabantur eos in sceleris societatem asciscunt, in benevolentiæque simulatione insidias comparant. Itaque advenienti Principi, quasi officii gratia obviam procedunt: & procumbentes nixique genibus veniam postulant, & manus osculum petunt, solenni inter Hispanos cæremonia. Quis in supplici habitu coitionem & dolum suspicaretur? fallaces & incertas hominum voluntates, lætitiam nunquam synceram; culpam in decus vertere venia impetrata cum properare debuissent, nova perfidia cumularunt; Principemque, ut erat candido animo, venturi securum & in ipsa nuptiarum lætitia haud satis cautum, impetu facto peremerunt ad S. Salvatoris ædem ipsamque templi januam, quo nimirum rei divinæ procurandæ caussa convenerat. Immane atque impium facinus. Rodericus ipse inter fratres natu maximus, quem de sacro fonte infantem susceperat, nefarius parricida, primum ferire ausus est; reliqui conjurati ictus ingeminarunt. Sanctia prius vidua quam uxor atroci nuncio exanimata, cum spiritus quem continuerat dolor, in præcordia esset revocatus, in occisi amplexus ruens cælum, terras ejulatibus complet; miserabilis rerum facies, cum summa lætitia gravissimo luctu repente mutata esset; vix contineri potuit quin sponsi tumulum vivens subiret. Occisus est tertiodecimo die Maii, ipso quo pater defunctus est anno. In D. Joannis extemporario sepulcro conditus, deinde in Oniensi monasterio; quod utrobique Garsiæ sepulcrum monstratur. Versus ex eo reipublicæ status. Sanctius Rex Vasconum, qui castrorum in modum in Legionis suburbiis se erectis tentoriis continuerat, Castellæ principatu auctus est, Comitis honore atque nomine regiis insignibus atque appellatione commutatis: unde ejus potentia Legionensi Regi suspecta & formidabilis esse cœpit. Parricidæ ex fuga Montionem sunt delati: forsitan sperantes Ferdinandum Guterrium ob erepta oppida Garsiæ & Sanctio Principibus infestum, facile conjurationi assensurum, approbaturum facinus. Verum sive eo prodente sive diligentia Sanctii Regis, cum vestigiis omnibus fugientes insequeretur, in potesta-

testatem redacti igne combusti sunt: severoque supplicio sancitum perfidos conatus haud impune procedere. Interea Veremundus paternæ cædis exemplo à bellis abhorrens, & nova Garsiæ Principis calamitate humanarum rerum inconstantiam edoctus, ad religionis studium & pacis artes animum convertit. Ac primum quæcunque in populi moribus erant depravata temporum licentia, malitia hominum, corrigendi cupiditate, judicia constituta, leges ordinatæ: neque minori diligentia latrocinia tota ditione sublata: & suppliciorum magnitudine sancitum ne quisquam peccare auderet. Oppida, urbes & arces, atque in iis Divorum immortalium templa, quæ bellorum injuria eversa erant, publico sumptu instaurata. His actionibus magnam à provincialibus gratiam inierat, & pacis opimæ bonis florere videbatur: quam Sanctius Navarræ Rex importuna ambitione turbavit. Etenim Veremundus prole carebat, & regni successio legibus ad Sanctiam sororem reditura putabatur: quod ne ad externum Principem per eam devolveretur summa cura providebatur. Votum id erat Regis, & provincialium, quod Sanctio Regi Vasconum clam non erat; audendo, & fallendo, & bella ex bellis serendo Reges fere magni evadunt: unaque & ea præcipua caussa bellandi est prava imperii & divitiarum cupido. Itaque ex utraque ditione, valido exercitu conflato, in regiam Veremundi ditionem populabundus irruit, ejusque fines ultra Ceæ fluminis ripam submovit: videbaturque cunctam provinciam, cursu victoriarum secundo subjugaturus. Veremundus iis incommodis castigatus, hortatu procerum, qui pacem quam bellum mallebant, ad faciendum fœdus animum adjecit, cujus hæ conditiones fuerunt. Sanctia Ferdinando Vasconum Regis filio (is natu secundus erat) nubito. Dotis nomine Veremundus dato in præsentia quidquid armis eo bello esset detractum, in posterum regni successorem denunciato. Castellæ regnum concedente patre post ejus & matris obitum obtineto. Eo fœdere pax stabilis Christianis tota Hispania reddita est, universa ditione late Christianorum in ea imperium patebat, ad unius familiæ jus & potestatem redacta. Conjunctis temporibus gemini principatus Castellæ atque Legionis, quob magnopere mortales detestari solent, externi imperii jugum pertulerunt, duabus fœminis ad utriusque successionem admissis, quod Legionis regno sæpe antea usurpatum erat exemplo salutari sæpe: sed quod cæteris per orbem nationibus haud satis probare potuimus.

CAPUT XIII.

Sanctius Major Rex Vasconum.

SANCTIUS ætate provecta erat cum Castellæ principatu auctus est, & Ferdinando filio ad Legionensis regni successionem patefecit aditum, rebus in omni vita gestis, domi militiæque clarissimus: unde non tantum Majoris cognomine honestatus est, sed etiam Imperator Hispaniæ vulgo dictus; ut solet populus haud magna de caussa suis sæpe Principibus splendidos affigendo titulos assentari. Omnino urbem Anagarum domicilio delegit: in eaque, quoniam in utriusque ditionis confinio sita erat, imperii sedem constituit. Ita pacis artes coluit, ut belli curam nunquam dimitteret. Ac primum arma in Mauros convertit, qui intestinis dissidiis tumultuantes injuriæ opportuni fore maxime videbantur. Inerant milites superioribus bellis exercitati, & provisi ante commeatus; latæ populationes factæ. Cordubam usque penetratum; nullus obviam prodire ausus. Regem tamen terrorem belli circunferentem, Maurorumque oppida, agros & arces vastantem, diripientemque, domestica calamitas retro revocavit. Proficiscens in bellum, generosum equum, ac quo nullus erat nobilior; Reginæ solicite commendavit: nihil enim ea tempestate equorum armorumque possessione carius erat Hispanis. Garsias Regis filius natu maximus à matre Regina equum sibi dari petiit: neque illa abnuebat, ni molestum id Sanctio fore Petrus Sessius nobili loco vir regio stabulo præfectus denunciasset. Garsias

sias ex repulsæ dolore in furorem actus, sive vero interpretatus, haud levi de caussa plus Petri preces, quam ipsius postulatum valuisse: sive simulato, ut dolorem ulcisceretur, adulterii crimen matri imponere constituit; nec juvenili impetu rem executus est: quo major fides esset, solerter Ferdinandum fratrem ad sceleris societatem invitat. Impium illi & nefarium facinus visum est primum: deinde commento ita connivere, ut tragœdiæ spectator neutri se parti adhæsurum jurejurando polliceretur. Garsiæ criminatio Regis animum vehementer perculit. Hinc Reginæ celebrata pudicitia, & integra semper fama movebat: illinc filius, quem nisi magna de caussa in eam caussam ingressum esse existimare non poterat. Ferdinandus sententiam rogatus ancipiti responso, patris animum vehementius conturbavit, atque ita ut Reginam custodiæ manciparet in Anagari arce. In nobilium & procerum conventu de re tanta disceptari placuit; omnium communi sententia statum, ut nisi esset qui jure, armisve Reginæ pudicitiam tueretur, ignis pœnam subiret. Erat Regi filius ex impari matre, quam alii Urracam, alii Caiam nominant principi in Vasconibus loco, Ramirus nomine. Is innocentis novercæ vicem miseratus, atque Garsiæ fratris fraudem odoratus singulari certamine, quod ea tempestate inter Hispanos erat usitatum, profitetur se depulsurum calumniam, quæ innocentiæ obtendebatur; magnum Regi ex ea provocatione parabatur malum utravis parte vincente, victave. Verum eam omnem procellam viri sancti diligentia discussit; qui multa monendo hortandoque, cum diceret dedecus Reginæ non ad ipsam tantum pertinere, sed ad Regem etiam, ipsosque, atque adeo Hispaniam universam: viderent ne criminando matrem, quam etiam sontem tueri debuissent, divinam vindictam in suum caput provocarent, gravissimaque supplicia, quibus impios ausus Deus vindicare consuevisset: eo perduxit regios fratres, ut calumniam confessi primum, deinde ad patris pedes provoluti veniam deprecarentur. Rex negat, nisi Regina placata se eis tantum scelus condonaturum. „ Siccine, inquit, tantum facinus in nos regiamque nostram suscipere animis atque designare ausi estis, nefarii sceleratique filii? si eo digni estis nomine, gravissima inusta macula nostro generi atque sanguini. Tueri matrem quamvis sontem erat consentaneum, manifestæque fœditati vitam & sanguinem velum prætendere: nunc innocentem de turpissimo crimine postulasse quantum nefas? Parcite superi, in hoc scelere omnia insunt scelera, impietas, crudelitas, furor; tolerabilem aliquam vindictam sumite. Parcite mortales, in uno crimine summi, medii, infimi violati estis. Externæ nationes parcant ad quas tantæ nequitiæ fama pervenerit, neque ex ea de nostris moribus conjecturam faciant. Parce ô sanctissima conjux non magis filiis quam patri. Vix lacrymas teneo, vix me contineo, quin parentum reverentiam vestris capitibus sanciam. In ira tamen quid nobis potius sit dignum, quam quid ipsi sitis promeriti considerabo; neque ut in luctu veteri novus exoriatur luctus committam. Detur id ætati, detur temeritati vestræ. Nimia te Garsia fili indulgentia corrupit, ut princeps impietatis auctor fratrem in fraudem impelleres. Neque pœnas in præsenti expeto, neque in posterum veniam do. Matri vestræ sanctissimæ innocentissimæque de vobis arbitrium permitto; quod illa sanxerit, id jus fasque esto; & ipse meæ facilitatis credulitatisque veniam per omnia numina deprecabor. Sic filii à patre repulsi sunt. Regina procerum precibus fatigata, & filiorum lacrymis victa veniam hac lege dedisse traditur: ut Ramiro pretium operæ atque defensæ innocentiæ merces esset Aragoniæ regnum: in quo natalium vitium eximia virtus & fides compensarent. Garsias penes quem potissimum ejus tragœdiæ culpa fuerat, maternæ ditionis atque imperii ad quod legibus vocabatur, hæreditate careret. Utrunque patre Sanctio concedente factum. Tametsi nonnulli hujus narrationis fidem elevare conantur: ac potius Sanctii testamento & voluntate ditionem inter filios partitam fuisse arbitrantur, exemplo quod

Ferdinandus filius Sanctii alio tempore est imitatus. Nobis neutrum pro magnitudine satis compertum est. Convenit quidquid hoc fuerit ante annos aliquot contigisse: Garsiamque sive delicti procurandi caussa, sive voti reum Romam abiisse.

CAPUT XIV.

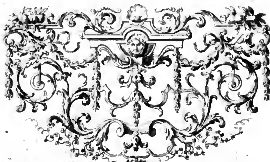
Sanctii Regis obitus.

PACE rebus reddita & domestica calamitate mitigata, Sanctius animum ad religionis cultum consequenti tempore convertit. Celebris erat ea tempestate Cluniacensis monasterii sodalium, quod in Burgundia situm est, fama sanctitatis. Laxatam injuria temporum D. Benedicti disciplinam severioribus legibus astringendam curabant. Inde coloniæ in varias Galliæ & Hispaniæ partes mittebantur. Sanctius hominum fama permotus in Leirense monasterium, quod olim veterum Regum munificentia extructum erat, id genus monachos evocavit. Idem in Oniensi monasterio præstitum virginibus, quibus attributum erat, Baylenum oppidum ablegatis. Ei cœnobio Garsias primum præfectus est: qui cum aliis monachis ex Gallia venerat: deinde Enecus, quem in Aragoniæ montibus secretam à convictu hominum vitam exigentem Rex compulit novi collegii curam suscipere. Defuncti corpus, quem in cælitum numero ponunt, Onienses monachi anniversariis sacris colunt. D. Joannis cœnobium, quod prope Jaccam constitutum fuisse docuimus, veterum Regum Suprarbis sepulcris nobile, iisdem Cluniacensibus monachis incolendum est datum. Et ne tantam multitudinem, quantam necesse erat tot domicilis occupandis evocare ex Gallia necesse esset, providus Rex Paternum sacerdotem & duodecim socios in Galliam dimiserat, ut Cluniacensis collegii moribus informati, exculti institutis eam vitæ rationem traducerent in Hispaniam. Neque in eo tantum optimi Principis cogitationes restiterunt: verum cum animadverteret temporum perturbatione factum, ut in jura ecclesiarum & possessiones prophani homines, qui vi plurimum poterant invasissent, ea in libertatem asseruit. Extatque Sanctii diploma, quo Joanne XIX. Romano Pontifice concedente, monachis Leirensibus facta potestas est salutis 1032
anno millesimo trigesimo secundo, Pompelonensem Episcopum creandi. Etenim antiquis temporibus propter frequentes barbarorum incursiones Pompelonenses Episcopi in Leirense monasterium sedem transtulerant: ut quoniam in Pyrenæi jugis situm est, locorum munitione ab injuria tuti essent. Nunc Sanctii virtute pace parta, Episcoporum conventus Pompelone habitus est. Convenerunt Pontius Ovetensis Archiepiscopus, Garsias Anagari, Nunnius Alavæ, Arnulphus Ripagorsæ, Sanctius Aragoniæ, hoc est, Jaccæ, Julianus Castellæ, hoc est, Aucæ Præsules. In eo concilio nihil prius actum est, quam ut Sanctio Leirensi Abbate & Pompelonensi Episcopo agente, pro eo quod principem gratiæ locum apud Regem, cujus magister fuerat, obtinebat, prisca sedes Episcopo Pompelonensi redderetur: quod in præsenti dilatum, successoris demum Petri Rodæ tempore executioni est mandatum. Nam fere veteribus vulgo homines stare malunt, & nova instituta cum passim repudientur, ægre à populis suscipiuntur, neque facile in mores abeunt. Sub vitæ finem Palentiam urbem instaurandam curavit haud magna aliqua de caussa; bellorum injuria multo tempore eversa jacebat: parietinæ tantum extabant, & rudera stragesque lapidum, priscæ structuræ ædificiorumque vestigia: præterea vetusti operis rude templum, quod olim D. Antonini nomine dicatum fuerat. Sanctius otii tempora ferarum venatione transigere solitus, ne nihil videretur agere, & est venandi ars bellicæ meditatio, iis in locis aprum insectatus est ad ipsum usque templum, quo fera confugit, seu forte fortuna, seu quia in ea vastitate in ferarum lustra versum erat. Rex nihil loci religione motus, aprum ad aram decumbentem venabuli ictu transfigere parabat:

rabat:

rabat: cum forte animadvertit brachium repentina torpedine diriguisse, concidisse vires. Vindictam esse numinis interpretatus, quasi loci sanctitati honorem non habuisset, & ex ea religione obstrictus D. Antonini opem venerabundus implorat: delicti, quod per inscitiam admissum erat; veniam precatur; sentit mox brachium pristino restitutum vigori. Pro eo merito fruticibus extirpatis, cæsaque sylva, urbem denuo exædificandam curat, exornatque ædificiis. Templum pro tempore extructum, in antiquum dignitatis splendorisque locum restituit, instauratæ urbis novo Episcopo designato. Tragœdias scribere videor & fabulas: sed ipsis Hispaniæ historiis non quasi commentitia sed facta ejusdem generis multa memoriæ sunt commendata; nos fidem neque adjungimus, neque detrahimus: quam res meretur ex se lectores statuant. Tantis rebus Sanctius bello paceque peractis, magnam sibi gloriam pepererat, amplam posteris ditionem. Hæc nomen ejus vehementer illustrabant, illa magis: actionum gravitas, constantia & magnitudo animi, probitas, fides, excellens in omni genere virtus. Vitæ exitus paulo tristior fuit. Ovetum festinabat cupidus invisendi sacra sanctorum corpora, quorum possessione ea civitas religiosa semper est habita, plenaque præsenti numine; ex insidiis in itinere interfectus est. Res prospere gestæ multorum illi & magnorum Principum odia conciliarant, cædis auctor, neque memoriæ proditum est quis fuerit, neque tunc forte cognosci potuit. Corpus Oveti tumulatum; inferiæ more patrio datæ. Ferdinandi filii Castellæ Regis cura inde post aliquot annos Legione in D. Isidori templum illatum. Octobris die octavo decimo occisus est, salutis anno millesimo trigesimo quinto, importuna regni divisione filiis magna certamina relinquens, parata reipublicæ magna mala: ut fere Principes subditorum periculo debacchari consueverunt, maloque publico peccare.

FINIS LIBRI OCTAVI.

JOANNIS MARIANÆ
HISTORIÆ
DE REBUS HISPANIÆ.
LIBER NONUS.

CAPUT I.

Rerum status in Hispania.

ONSEQUENTIUM temporum calamitates motusque graves, & dissidia inter fratres & necessarios, documento erunt bonæ posteritati regni hæreditatem, præsertim cum modica est neque latissimis regionibus patet, individuam esse debere. Pulcherrima opinio & rebus humanis maxime salutaris, potestatis naturam esse incommunicabilem: ambitionem regnandi impotens malum esse, impium, suspiciosum, inquietum, fallax: nullo neque amicitiæ neque propinquitatis respectu frænari, quo minus omnia permisceat atque pessundet. Gentem quidem nullam video, neque tanta humanitate & doctrina exculta, neque tam feram & immanem, apud quam hæc persuasio non pervaserit: & video tamen plerosque ab omni memoria, indulgentia videlicet paterna victos, aut præpostera cautione persuasos, imperium in plures divisisse; quos perperam atque inepte fecisse tristissimi plerunque rerum eventus declararunt: neque tamen deterruerunt alios, ne majorum errorem imitarentur. Nimirum abolitæ opiniones sæpe recurrunt: dum humani ingenii vitio præterita præsentibus commodiora fore putantur, & suæ quisque spei nimium indulget; quod Sanctio Regi, cujus actiones & vita superiori libro explicatæ sunt, & Sanctii posteris accidit. Cum enim res Christiana, quam late piorum imperium in Hispania patebat, sub unius ferme imperium esset revocata non absque divino munere, ut Maurorum imperium, quod in præcipiti erat, opprimeretur tandem, ditionem in plures partes divisit. Igitur quoniam rerum novam sylvam ingredimur, & uberior atque copiosior scriptio deinceps futura est, commodum fore arbitror sub lectoris conspectum ponere rerum statum, qui Sanctii regis morte in Hispania esse cœpit. Inter Sanctii filios paternum regnum ita divisum est. Garsias natu maximus Vasconum regnum obtinuit, atque Cantabriæ ducatum: præterea quidquid terrarum ab urbe Anagaro usque ad Aucæ montes pertinet. Ferdinandus ætate proximus Castellæ principatu, patre superstite & matre Nunnia concedente auctus fuerat, Comitis appellatione in Regis nomen mutata. Gonsalvo è tribus Nunniæ Reginæ filiis natu minimus, Suprarbe data est, atque Ripagorsa, Loharii & S. Emeterii arces. Ramiro, quem ex impari matre, præcipuæ tamen nobilitatis genitum fuisse docuimus, Aragonia imperium fuit, detractis aliquot arcibus: quas providus pater concordiæ inter fratres vinciendæ caussa, in Garsiæ ditionem contradidit. Reges omnes appellati; unde intestina bella nata, motusque exitiales: dum singuli magnitudinem paternam æquare student,

student, seque angustis finibus clausos esse dolent. Legionense regnum Veremundus eo nomine tertius, Ferdinandi levir obtinebat imperio, regionibus in Astures, Calæcos, & Lusitaniæ partem fusum, atque in Vaccæis Pisorica flumine terminatum. In Catalaunis Raymundus Barcinonis Comes cognomento Senex late imperabat; qui ipso quo Sanctius Rex defunctus est an-
1035 no salutis millesimo trigesimo quinto, patri Berengario Borello in principatu successerat: in exiguo quidem corpore, virtute præcipua & ardore animi cuivis majorum exæquandus. Ejus enim auspiciis & armis Minoresæ arx, Calafi Regis prata (nomen id loco est) Tarraga, Cervera, aliaque vicinis locis oppida, quæ patris incuria ignaviaque amissa erant, Mauris erepta, & in pristinam Christianorum ditionem revocata sunt; vicinis Maurorum Regulis bello fractis, tributa imperata, leges datæ. Duas uxores deinceps habuit, Radalmurim & Almadim; ex priori conjuge geminæ prolis factus est pater, Petri & Berengarii; ex altera Raymundus Berengarius est natus, à molli, densa flavaque cæsarie Stupæ caput vulgo dictus. Atque is erat reipublicæ Christianæ status. Maurorum regna, ut est superius demonstratum, tot ferme erant, quot eorum ditione urbes primariæ numerabantur. Cordubenses ob imperii vetustatem, tametsi intestinis dissidiis debilitati erant, proximum auctoritatis locum obtinebant; secundum hos Hispalenses, Toletani, Cæsaraugustani, Oscenses; alii præterea minuti Reges genti imperabant, opibus, potentia, auctoritate nostris impares, pronique in exitium, si essent qui præcipitantes urgerent. Verum ab hac pulcherrima cogitatione, dissidia inter fratres & cognatos nulla idonea de caussa repente enata, mentes & animos avocarunt. Garsias Vasconum Rex an voti reus, an impietatis quam matre criminanda susceperat, eluendæ caussa ante mortem patris Romam abiit (uti paulo ante dictum est) Apostolorum Petri & Pauli templa, uti erat in more positum visurus, plena majestatis & numinis. Ramirus fratris profectionem ad augendæ ditionis occasionem verti posse considerans, & alioqui nulla fides vicinis Regibus est, fœdere cum Cæsaraugustano, Oscensi, Tudelanoque Maurorum Regulis facto, justoque exercitu ex sua gente conflato, Tasaliam in Vasconum finibus aggressus est. Garsias confecto itinere redux in patriam ulciscendæ fratris audaciæ cupidus, & ferendæ opis obsessis necessitate, suorum delectu habito numerosam regni pubem armat: improvisoque adventu fratrem solvere obsidionem & tota Aragonia spoliatum, in Suprarbem & Ripagorsam aufugere compulit: tanta festinatione fugæ, repentino fratris adventu consternatus, nudus ferme in equi, quem sine ephippiis & fræno ad manum habuit, dorsum insiliens vitæ periculum evaserit. Magnorum motuum hæc initia fuerunt. Legionenses enim Ferdinando Castellæ Regi non satis æqui erant; perditissimi assentatores, ut fit, neque bello neque pace boni, Veremundi Regis auribus insidiantes, ejus animum in sororium irritabant. Interceptæ sororis dolor stimulabat, atque ditionis imminutæ injuria, Sanctii & Ferdinandi armis paterni inperii parte detracta, uti est superius indicatum; utriusque injuriæ vindicandæ opportuna occasio sese dabat, fratrum dissidio, Ferdinandi virium imbecillitate propter angustiam ditionis. Ergo ex sua gente justo exercitu conflato, de finibus lacessere constituit. Ferdinandus suarum rerum periculo admonitus, Garsiam fratrem ditionis amplitudine validum, & nova victoria exultantem in auxilium advocat. Ad Carrionis ripam in Tamaronis valle, atque ad Lantadam oppidum, castra castris collata; totis utrinque ciribus dimicatum; multi ex utraque parte cadunt. Veremundus ipse ante alios ætate & gloria belli, ut sibi quidem videbatur, præterea equi velocitate confisus, cui Pelagiolo nomen erat, in confertos hostes rapitur, mediumque penetrat agmen, Ferdinandi cum quo armis decernere, cupiebat nanciscendi præceps cupiditate. Verum dum mortis contemptu hostium acies perrerat, militari lancea trajectus atque ex equo præcipitatus occubuit. Idem vitæ atque regni finis fuit. Ferdinandus victricibus armis continuo Legionense regnum, quod alioqui jure debebatur, occupavit. Quod facile fuit, ex adverso

Regis caſu omnium provincialium animis conſternatis. Tametſi pervulgato gentium omnium affectu, externi imperii odio arma initio corripuerunt, utriuſque Regis conatibus obſiſtere parati. Inanis ſine viribus audacia eſt, vani conatus. Itaque cum regni caput Legio, ad quam continuo victor exercitus advolavit, neque ſatis munita eſſet, ex quo à Mauris everſa fuerat, neque ſatis inſtructa armis, milite & commeatu ad obſidionis mala toleranda, victori Ferdinando urbis portas, quas primo adventu clauſerant, magna utriuſque gentis lætitiæ ſignificatione aperuerunt.

Ad D. Mariæ de Regula Legionenſis Rex proclamatur, atque regni inſignibus & diademate exornatur. Servandus Legionenſis Epiſcopus totius cæremoniæ Antiſtes, die Jovis, qui dies Junii menſis vigeſimus ſecundus fuit, decimo Kalend. Julii, ut Rodericus ſcribit, ni-
1038 mirum ſalutis anno milleſimo trigeſimo octavo. Regnavit deinceps annis octo & viginti, menſibus ſex, diebus duodecim, cum duodecim annis partem patre ſuperſtite, partem defuncto regnaſſet in Caſtella, anguſtis quidem tunc regionibus deſcripta, lætiſſima tamen cæli ſolique facie.

CAPUT II.

Ferdinandi bella in Mauros.

FERDINANDUS Rex imperii diuturnitatem & magnitudinem, qua parto Legionenſi regno, facile omnium Hiſpaniæ Regum ea tempeſtate potentiſſimus evaſit, religionis & pietatis caſtiſſimo cultu, maximarum laude virtutum, & rei militaris ſumma ac ſingulari gloria exæquavit; unde Magni cognomen eximio gentis favore peperit, ut veteres hiſtoriæ declarant: & ejus ætatis ſchedæ, populo ſcilicet in aſſentationem effuſo, Imperatorem, aut Imperatoris parem vocant. Numeroſa præterea prole felix fuit. Prius quam Rex eſſet, Urracam primum genuit, deinde Sanctium ſucceſſorem, Elviram Cabræ Comitis uxorem, Alfonſum præterea, ad quem conſequenti tempore rerum ſumma rediit, & Garſiam natu minimum ex unis atque legitimis nuptiis omnes. Filios in tenera ætate civilibus, adultos militaribus artibus erudien-

diendos curavit: filias pietatis ſtudia colere, exercereque ea quæ fœminis conſentanea ſunt. Pace domi parta, atque reipublicæ ſtatu fundato, pium bellum ſuſceptum: victriciaque arma in barbaros verſa; quod ad novi imperii auctoritatem ſanciendam haud parum referre putabat, ſi Mauros ad extremos Durii fines, in veteris Luſitaniæ parte (unde Extremaduræ nomen fluxiſſe putant, in alium Hiſpaniæ tractum, Tagi & Anæ ripis incluſum) bello exagitaſſet. Itaque Ferdinandus novis magniſque delectibus exercitu aucto in hoſtes irruit, Chriſtianorum finibus aſſuetos, & tunc vicinos agros & oppida vaſtantes. Victis atque male mulctatis, præda omnis erepta. Emeritæ atque Pacis Auguſtæ, cum vincendi ſtudio atque dulcedine ulterius progreſſum eſſet, fines eodem impetu ferro igneque vaſtati; non agris, non oppidis parcebatur; multa hominum pecorumque præda abacta. Sena & Gane oppida in poteſtatem redacta. Viſeum urbs in intima Luſitania circunſeſſa, ac tandem vi expugnata: tametſi barbari qui in ea civitate erant, pro extrema ſpe enixe dimicarant; eo lætior expugnatio fuit, quod in ea non ſolum publicas, ſed etiam privatas injurias Ferdinandus ultus eſſe viſus eſt: eo ſagittario capto, quem ſagitta è muro emiſſa, Alfonſum Legionenſem Regem, Ferdinandi ſocerum peremiſſe ſuperius eſt demonſtratum; ſupplicium facinoris fuit effoſſi oculi, utraque manus, & pes alter amputati. Eodem victoriæ curſu arces Sancti Martini & Taranſæ in eodem tractu venerunt in poteſtatem. Pro quibus rebus Compoſtellam profectus Ferdinandus ad D. Jacobi, quem Hiſpaniæ tutelarem eſſe multis argumentis, à multiſque annis comprobatum habebant, rebus divinis procuratis, vota pro divino beneficio partim exolvit, partim denuo nuncupavit, quæ cœperant, rata fixaque ut eſſent precatus: neque belli fortunam, quæ arridere cœperat, ex ſummo volvi contingeret: non ante ceſſare, atque ab armis diſcedere certus, quam impium Maurorum nomen in Hiſpania deleret; atque hæc altero anno geſta ſunt ex quo Legionenſis Rex factus eſt. In
1040 ſequentem annum, qui ejus ſeculi quadrageſimus fuit, bello repetiti barbari. Conimbrica obſeſſa, ac tandem in poteſtatem eſt redacta, Mauris unam ſalutem pactis: nam malis omnibus oppreſſi erant, & diuturna obſidione fatigati: quam ſeptem annis tenuiſſe confirmant nonnulli, numero proculdubio menſium, per errorem in annos transformato. Urbs ea ætate in Luſitania celebris Conimbrica: noſtra, publicis omnium artium ſcholis, quæ ingenuo homine dignæ ſunt, cum primis nobilis: quas Joannes eo nomine tertius Portugaliæ Rex non ante multos annos fundavit impenſa ſua: opimiſque reditibus auxit, unde profeſſoribus artium ingentia ſalaria conſtant. Lormani cœnobii monachi, Ferdinandi conatus magnopere juviſſe memorantur commeatu præbito, quem ex labore manuum, quo vitam ſuſtentare ſoliti erant, in multos dies clam Mauris rerum dominis comparatum habebant. Subſidii præbiti quod fuerit præmium ignoratur. His victoriis imperii Legionenſis fines uſque ad Mondaicum fluvium propagati. Conimbricæ arce, reliquis oppidis & arcibus, quæ Mauris eo tractu erepta erant, Siſnandus vir primarius & Mauricarum rerum ſcientia præſtans, ad quos aliquando à Chriſtianis transfugerat, fortemque & fidelem operam Benabeto Hiſpalenſi Regi Chriſtianis qui in Luſitania ſupererant opprimendis navarat, cum poteſtate præfectus eſt: bello paceque rempublicam curare juſſus. Dum Conimbricæ obſidio ducitur, Græculus quidam Compoſtellæ, quo religionis ergo venerat, cum frequenti multorum ſermone audiſſet affirmari, Jacobum ſæpe equo inſignem & armis in præliorum conflictu viſum inter utraſque acies imminere, noſtriſque opitulari: Jacobus, inquit ille, non miles fuit, ſed piſcator; proxima nocte, cum ſe quieti tradidiſſet, oblata Apoſtoli ſpecies eſt, noſtris ad Conimbricam opitulantis; fides ſomnio habita: cum eadem hora urbem eſſe captam; poſt dies aliquot eſt renunciatum. Ferdinandus rebus omnibus compoſitis rurſus Compoſtellam abiit, dona magni pretii ex belli manubiis Jacobi templo oblaturus cujus patrocinio opeque ſuperiores victorias conſtitiſſe, & novas indies pariturum ſperabat. Secundum gratias numini & Apoſtolo tutelari actas, Legionis & Caſtellæ urbes atque oppida

oppida triumphantis in morem obivit; reipublicæ procurandæ cura erat, & subsidii colligendi in belli sumptus: quod denuo majori mole atque opibus inferre barbaris in sequentem annum cogitabat gravissimum: qua parte Mauri ad Iberi ripas, pecore divites, eo quod Christianis abstulerant, secure habitare nunciatum erat. Regibus Vasconum atque Aragoniæ, quorum erat acceptas ea parte injurias vindicare, intestino bello occupatis, quod per hæc tempora magna mole gestum est. Commodum Ramiro accidit Ripagorsæ & Suprarbis imperio auctum esse Gonsalvi fratris morte: quem
1045 salutis anno millesimo quadragesimo quinto; (alii superstite patre id contigisse ex veteribus schedis disputant) Ramonetus Vasco ad Monclusi pontem è venatione redeuntem ex insidiis ac proditorie interfecit; occisi corpus ad D. Victoriani sepultum est. Novi regni opibus Ramirus Rex bellum adversus Vascones Aragoniam occupantes, administrabat: potentia nequaquam pari, sed rei militaris atque imperatoriæ peritissimus, & finitimorum auxiliis sublevatus: nam Gisbergam, seu ut alii vocant Hermesendam Bernardi Rogerii Bigerronum Comitis ex Garsenda uxore filiam, in matrimonio habebat: ex qua Sanctium & Garsiam filios genuit: præterea Sanctiam, quæ Tolosæ Comiti nupsit, & Therasiam Guillelmi Bertrandi Provinciæ Comitis uxorem. Ad hæc ex impari matre filium alium nomine Sanctium, quem Aivaris, Xabierris, & Latris, præterea Ripagorsæ Comitis nomine, principatu auxit; verum nulla prole suscepta, ad veterem Regum ditionem hæ urbes ex aliquanto intervallo redierunt. Insignia Ramiro fuerunt crux argentea in cæruleo æquore, quæ à posteris sunt mutata. Ad Ferdinandum redeamus; qui belli impetum in Carpetanos convertere certus, agrumque Toletanum, unde gravia incommoda rei Christianæ à Mauris inferebantur, Gormatium primum, deinde Vadum regium, Aquilariam, & Valeranicam (hæc hodie Verlanga est) vi captas præsidiis occupavit. Demum Turiasonensem tractum ferro igneque vastavit. Maurorum speculas, quibus per eam ætatem universa Hispania distincta erat, unde vigiliæ custodiæque, hostium conatus speculabantur, fumoque finitimis significabant, magno numero usque ad Medinam Celinam evertit; quibus rebus perfectis in Toletanæ urbis fines irrumpit, transcensis iis montibus, qui utriusque nationis ditionem finiebant. Talamanticæ, Uzedæ agros depopulatur; ad Fenarii ripam Caracam & Complutum, & regionibus vicinum Madritum omnibus injuriis afflixit. Præsenti calamitate & majoris mali metu Almenon Toleti Rex provocatus, magno auri atque argenti pondere pacem redimere compulsus est. Idem fecerunt Cæsaraugustanus, Portugalensis & Hispalensis Maurorum Reges; vectigalibus annuum tributum imperatum; quod gloriosum erat nomini Christiano, ignominiosum fœdumque Mauris, ex tanta paulo ante potentia, repente usque adeo debilitatis, ut neque suis, neque alienis viribus, cum proxima esset Africa, consisterent: & leges ab iis acciperent, quibus ante dederant. Quæ quidem neque nostrorum prudentia, neque humanis consiliis contigisse putandum est, sed Dei immortalis præsidio: qui præsens suo numine atque auxilio rem Christianam ferme prostratam erexit, & castissimæ religionis cultu, cui exemplo Principis eruditi proceres & populares, dediti in primis erant: usque dum nostrorum probitate & fide barbari provocati, repudiata patria superstitione, ultro religioni Christianæ nomina darent quidam, sanctorum virorum corpora alii, quæ Christiani venerabantur, auro atque gemmis majores thesauros esse putarent, quod proxima narratio declarat.

CAPUT III.

D. Isidori ossa Legionem Hispali translata.

ERAT Legione templum Joannis Baptistæ nomine dicatum, veterum Legionensium Regum sepulcris quidem nobile: cæterum vetustate deforme & male materiatum. Sanctia Regina, ut erat pietatis laude excellenti, viro persuadet uti

uti religionis augendæ caussa illud templum instaurandum, & Sanctii patris corpus Oveto, ubi sepultus fuerat, in illud transferri, suæque & Regum posterorum sepulturæ designandum curaret: nam in S. Facundi animo destinarat. Rex æquissimis postulatis facile annuit, pietatis studiis uxori non impar, & religionis sanctissimæ amore flagrans. Ejusdem hortatu, cum templum magnis molibus ad culmen usque perductum cuperet sacris sanctorum reliquiis, quæ multæ erant in Hispania, illustrare: ac eorum præsertim quos Hispali (quæ erat urbs in Bætica facile princeps, Maurorum autem crudeli dominatu premebatur) olim pro religione magno numero occubuisse erat exploratum: Benabetum ejus urbis Regem armis aggressus est, ejusque fines longe lateque vastavit. Multa oppida in Lusitania atque Bætica, in quarum provinciarum parte regnabat, aut cæde, ruinis incendioque fœdata, aut prorsus imperio subdita. Rex Maurus iis cladibus compulsus magno pacem redemit: atque annuum pactus vectigal in Ferdinandi fidem se imperiumque contradidit: quem ille ea lege recepit, si Justæ virginis corpus, qua potissimum de caussa bellum susceptum erat, Regi quam primum Hispali transmitteret; per eum modum fide ultro citroque data ab armis discessum est. Episcopi Alvitus Legionensis, Ordonius Asturicensis: præterea Nunnius Comes, Gonsalvus, atque Ferdinandus viri primarii Hispalim abs Rege legati, sacri corporis repetendi caussa: additum ad omnes casus militare præsidium. Cives Hispalenses re vulgata, tametsi opinionibus de religione discrepabant, sive sua sponte cum non ignorarent quantum præsidii in sacris corporibus esset ad tuendam rempublicam atque salutem: seu à Christianis, qui in ea urbe supererant, persuasi, repente ad arma excitati, negant se vivis exportandi Christianis Justæ virginis corpus fore facultatem. Legati ancipiti cura suspensi erant, & quid facto opus esset dubitantes: nam Regem Maurum urgere periculosum videbant: & re infecta redire tum sibi, tum nomini Christiano ignominiosum fore judicabant. Alvito Pontifici legationis principi secundum quietem visus augusta pulcherrimaque specie D. Isidorus ejus urbis olim Episcopus, ut ipsius ossa pro Justæ corpore Legionem deportaret, mandavit; fore uti corpus quo designabat loco inveniret: ipsumque paucis diebus interiturum, veritatis somnii, atque divinæ voluntatis indicio; utrunque accidit magno legatorum miraculo. Nam & Isidori corpus in Hispali veteri, quo ipse loco designarat, effossum est, continuoque Alvitus graviter æger, ita uti medici different, septimo die extinctus est. Reliqui legati certi divinæ voluntatis, utriusque Pontificis corpus, Isidori & Alviti secum Legionem detulerunt. Rex & filii Durium usque religionis ergo obviam profecti, sacra pignora solenni supplicatione atque apparatu inter faustas populi acclamationes, præcipuamque lætitiam, nudis pedibus suis ipsi humeris aliquanto spatio scilicet succolantes, in D. Joannis Legionensis ædem intulerunt. Multa tum Hispali, tum toto itinere prodigia edita; cæcorum oculi aperti: surdis insinuatus auditus: pedum vitio afflictis gradiendi restituta facultas. Alviti corpus in templo maximo tumulatum est. Isidori in Joannis Baptistæ loco sublimi atque præclaro; unde consequenti tempore factum, ut ædes illa vetus Joannis Baptistæ nomen, Isidori appellatione mutarit. Miraculum auxit, cum jumenta quæ utrunque corpus portabant, sponte sua nullo ducente ad utrunque locum constitissent. Nec me præterit ancipiti hæc hominum opinione æstimari: sed quia non nova dicuntur, sed tradita olim ab aliis, sidem auctores præsertim Lucas Tudensis, qui hæc scripsit libro dicato, sibi vendicent; nostrum est antiquis monimentis testata, integra fide litteris mandasse. Vincentii, Sabinæ & Christetæ corpora, Abula per idem tempus translata sunt, ut Pelagius Ovetensis est auctor: Vincentii Legionem, Sabinæ Palentiam, Christetæ in sancti Petri cœnobium, quod ad fluvium Aslanciam situm est. Cojancæ (quæ nunc Valentia in Ovetensi agro est) Rege Ferdinando & Regina Sanctia disceptantibus, procerum, & Episcoporum novem conventus est habitus anno millesimo quinquagesimo. 1050 In ejus legibus promiscue populo mandatur. Diebus Dominicis nocturnis diurnisque precibus interesse, quæ statis horis

horis in templis decantantur. Tum omnibus diebus Veneris per annum jejunia ex ritu ecclesiastico instaurare. Præterea duæ regiæ puellæ, Maurica superstitione abjecta, Christiana sacra susceperunt: Casilda Almenonis Toletani Regis, & Zaida Benabeti Regis Hispalensis filia. Casilda prior cum esset à tenera ætate ingenio facili, & ad huminitatem propenso, in domo paterna Christianos, qui magno numero captivi tenebantur, vitamque in luctu & squalore calamitosam agebant, cibo & rebus omnibus recreare solita erat clam patre. Quem memorant, re indicata, filiæ latebras aditusque omnes diligenter observasse: deprehensamque aliquando, cibos, quos in sinu ad captivos ferebat, repente in flores, rosasque mutatos, patri ecquid ferret cum magno animi motu roganti, veste explicata monstrasse. Quo illa miraculo percita monitaque divinitus, si à fluxione sanguinis sanari cuperet, qua curanda medici omnia artis remedia frustra consumpserant, in lacu D. Vincentii nomine, quod in agro Viruescano est, ablueret, ad nostra sacra adjecit animum. Pietatis officia divinum numen, Christianæ religionis luce volebat compensare. Itaque à patre, cum quo rem omnem communicarat, pro jure amicitiæ, quæ illi esse cœperat cum Christianis, ad Ferdinandum Regem missa est, ejus morbi curandi caussa. Morbo depulso, & aquis salutaribus ritu Christiano expiata, divini beneficii memor, immemor patriæ: in rupis fastigio quæ ad lacum est, domuncula exædificata, sanctissimam vitam exegit, multis illustrem miraculis, quo merito in cælestium numero locum habet, templisque recepta est. Tertiodecimo Aprilis die, ejus memoria anniversariis sacris celebris est in nonnullis ecclesiis Hispaniæ. Casildæ exemplo, sive sua sponte incitata Zaida, lavacro Christiano ex nostro more lustrata, in Alfonsi Regis nuptias post aliquot annos concessit. Prodigia, quæ Isidori corpore exportando contigisse divinitus paulo ante dictum est, multum contulisse visa sunt, ut in suscipiendæ Christianæ religionis voluntatem vehementer incumberet. Accessit somnium, in quo divum Isidorum viderat in augusta specie, blandaque voce, ut rem maturaret monentem. Rex pater consilii incertus, cum nec filiæ precibus resisti posset, & suæ gentis animos alienare nollet, si eo concedente intelligeretur filiam factam esse Christianam: re cum Alfonso Ferdinandi filio tandem communicata, optimum visum est, ut simulatis inimicitiæ caussis, cum manu militari in Hispalensem agrum ipse irrumperet: filiamque ex composito idoneo loco constitutam, ejusque adventum expectantem, quasi vi captam raperet, in patriamque deduceret. Quæ res cum ex sententia processisset, Zaida Christianis moribus informata, nostris imbuta sacris, atque Elisabethæ nomine indito (Mariam Rodericus ait) Alfonso deinde nupsit, quo tempore rerum in Hispania potitus est, uti competenti loco explicabitur, Pelagius concubinam fuisse ait, stupri cum eo junctam consuetudine; verum hæc post aliquot annos contigerunt.

CA-

CAPUT IV.

Garsias Rex Vasconum occisus.

IPso anno quo Isidori corpus Ferdinandi cura Legionem perlatum est,
1053 Christi millesimo quinquagesimo tertio, Garsias Vasconum Rex in prælio occisus est: animo ferox, militari laude præstans, non Ducis modo prudentis, sed etiam militis fortissimi partes implere solitus. Discordiæ fraternæ semina superioribus annis jacta ad maturitatem hoc tempore pervenerunt; à parvis quidem initiis orta (ut fit) in magna tandem odia exarserunt, Garsiæque perniciem, quod minime oportuit. Ferdinandus Viruescæ agrum & Rivogiæ partem, tanquam sui juris repetebat; exoletis videlicet annalium exemplis, ad Castellæ ditionem pertinere disputabat. Garsias contra injuriam sibi factam regno diviso querebatur: jusque suum in privata controversia, recentissimæ consuetudinis usu, & patris testamento tuebatur. Regnandi inexhausta aviditas fraternos animos in præceps agebat: dum uterque parvum quiddam instar eorum, quæ spe ac magnitudine animi concepisset, regni ditionem ducit, quæ humanæ felicitatis magna labes est. Ferdinandum aliquando officii caussa invisentem, Garsias frater cum Anagari æger esset, retinere voluit donec postulatis satisfaceret: nisi indicio ille opportune facto, fuga periculum declinasset. Invidiæ, quæ ex ea suspicione gravissima exarsit, quasi pro officio maleficium reddidisset, studio depellendæ procurandæque, Garsias Burgos abiit: ubi Ferdinandum fratrem ex aliquanto spatio & ipsum ex morbo decumbere nunciatum erat. Ille tempus venisse ratus injurias vindicandi, jurisque obtinendi, in caussa de qua disceptatio erat, Garsiam fratrem in custodiam tradit ad Ceiam oppidum. Inde brevi custodibus corruptis in Vascones evasit: & doloris ulciscendi cupiditate inflammatus, magnis delectibus tota ditione habitis, Maurorum præterea auxiliis evocatis, in Castellæ fines irrumpit: atque Aucæ montibus superatis, late populationes facit. Ferdinandus collecto numeroso exercitu, quem ex superioribus bellis valde exercitatum habebat, obviam procedit bellum defendere,

dere, quod tanta vi inferebatur, quam injuriam facere paratior. Ad Ataporcam (nomen id oppido est sextodecimo ab urbe Burgis lapide) in conspectum ventum est: & positis castris utræque acies ad pugnam instructæ; non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis quisquam ea tempestate Ferdinando par erat. Garsias ferox natura, rapidus in consiliis, ac lingua immodicus militum animos vehementer alienarat: nam multos antea importuna aviditate tota ditione, bonis everterat, criminibus sive veris sive assimulatis: & sub ipsum conflictum de ea re à plerisque appellatus, ut damna reponeret iis qui pertulerant, eorum preces constanter repulit: ne alieno tempore, cum audacia opus erat, timoris significationem daret, & expressa necessitate benignitas esse videretur; alioqui superbas aures habebat, dicta contumeliosa, aditus difficiles, & contagione rerum alienarum erat corruptus animo. Vir primarius, cujus nomen clam est, de facto constat, pro eo quod Garsiæ Regis teneram ætatem rexerat, gratia apud eum & auctoritate plurimum valens exacta prudentia, & ipsa canicie venerandus, cum in quanto periculo res essent provideret, fœdere sanciendo satagebat à prælii cogitatione Reges avocare; tentata pacis spes eo annitente, datumque à Ferdinando ut prior de pace fratrem appellaret; missus caduceator varios & commutabiles præliorum eventus esse docuit; quæ à fratre per errorem commissa erant, debere eum humanæ imbecillitati, communi omnium saluti, condonare: neque dum privatum dolorem ulcisci parat, rem Christianam in præceps dare, alienasque injurias innoxio suorum sanguine ulcisci velle. Paratum se satisfacere, quantum delecti arbitri in re præsenti judicarent. Quod ætatis auctoritati, & fraternæ indulgentiæ datum erat ut prior de pace interpellaret, caveret timorem interpretari; infirmi id animi significationem esse suspicari, fore proculdubio exitiale; se enim cum numerosas & validas copias sub signis habeat, quod ne ipse quidem ignorabat, modestia, justitia, atque æquitate superare voluisse: orbique testatum facere, haudquaquam sua voluntate ingentem cladem suscipi, quam jam providebat animo. Additæ ad hanc orationem pædagogi preces & lacrymæ. Regem tamen, quem in exitium fata rapere videbantur, neque gratia flectit, neque auctoritas frangit, neque præsens periculum movet. Ergo ab utraque parte pugnæ signum datur, & magno animo in prælium concurritur. Garsiæ pædagogus paucitate, imbecillitate, & alienatione suorum perspecta, cum de victoria desperasset, neque patriæ exitio superesse vellet, devovit se: & inermis arreptis tantum gladio & lancea militari, in aciem hostium irrupit, præliansque occidit. Reliqui Ferdinandi impetum non tulerunt; res trepidæ, metus ingens, malum urgens Vascones exagitabat; duo milites Vascones, cum à suo Rege paulo ante descivissent, ad regiam cohortem ferro penetrantes, Garsiam hasta trajectum peremerunt. Cadente Rege reliqui omnes in fugam acti. Ferdinandus victoria lætus, fratrisque casu conturbatus, militibus suis mandavit, ut Christianis parcerent. Mauros ex fuga palatos passim per agros, magno numero aut interfecerunt, aut in captivitatem egerunt. Garsiæ Regis corpus militibus datum, Anagarique tumulatum est in D. Mariæ, quam ipse ædem ab imo totam extruxerat. Ex Stephania uxore, quam ex Gallia duxerat patre superstite, quatuor filios reliquit, totidem filias. Sanctium, qui continuo in regno successit, Ramirum cui pater Calagurris principatum, quem Mauris abstulerat dono dederat, Ferdinandum & Raymundum, Ermesendam, Semenam, Majorem, atque Urracam quæ Garsiæ Comiti nupsit, ei de quo sermo nobis deinceps est rediturus. Occisi imperium, utriusque fratris armis laceratum imminutumque est. Ferdinandus oppida & urbes, de quibus controversia erat, nullo resistere auso in potestatem redegit: Viruescam, Aucæ montes, & Rivogiæ partem eam quæ ad Ogiam pertinet: quod flumen in vicinis montibus, ubi D. Dominici Calciati fanum est, ortum atque in vicinam planiciem dilapsum locis Rivogiæ nomine dato, ad Harum municipium in Iberum influit. Reliqua Rivogiæ pars, & Vascones, atque Cantabriæ ducatus, Anagarum, Lugrunium, aliæque urbes & oppida

in

in Sanctii ditione manserunt. Aragoniam hujus belli progressu, beneficioque Ramirus armis recepit, spe complexus regnum universum occisi fratris. Nam se Argoniæ, Suprarbis. Ripagorsæ & Pompelonis Regem, ut fœdæ veteres testantur, per hæc tempora nominabat; & successu elatus Mauris, quorum reliquiæ supererant in Ripagorsæ agro ditioneque, Benavarrium illato bello abstulit. Demum inter Ramirum & Sanctium novum Regem fœdus ea lege est factum: ut utrinque arces inter se traderent loco obsidum. Ruesta & Pitilla Sanctio datæ. Sanguesa, Lerda, & Onduesium Ramiro. Cura utrosque solicitabat, ne dum mutuis dissidiis indulgent, Ferdinandi viribus, quæ formidabiles esse cœperant, finitimis carperentur; contra eum ergo arma sociare, eosdemque inter se amicos & inimicos habituros esse pacti sunt.

CAPUT V.

Ab imperio Germanico eximitur Hispania.

Quo tempore bellis civilibus ardebat Hispania, Germaniæ imperium (nam in eam provinciam annis superioribus ex Gallia migraverat) Henricus eo nomine secundus regebat. Romanæ ecclesiæ Pontifex supremus & maximus erat Leo nonus. Leonis successor Victor eo nomine secundus pontificatum adeptus, cupiensque sacrati ordinis mores & vitam superiorum temporum licentia nimium laxatos, majori severitate coercere, Florentiæ, quæ Hetruriæ caput est, Episcoporum con-
1055 cilium egit anno millesimo quinquagesimo quinto. Ex eo conventu Hildebrandus ex Cluniacensi monacho Subdiaconus Cardinalis, cujus magna erat opinio probitatis, & ingenii dexteritate ad versandos hominum animos valebat maxime, in Germaniam atque Galliam dimissus est, ut Imperatorem de revocanda veteri disciplina appellaret: Turonis Galliæ urbe eos motus compesceret, quos Berengarius ejus ecclesiæ diaconus, novis de religione opinionibus excitarat. In eodem conventu, ut nostrorum historiis memoriæ proditum est, Henrici legati ejus jussu & verbis querimonias & mandata ad Patres detulerunt, quorum hæc summa erat. Regem Ferdinandum contra morem majorum & legum præscripta facere, qui se imperii Romani jure exemptum ferret, & incredibili arrogantia ac levitate in ipsum imperii nomen invaderet. „ Atque ego, „ inquit, eam injuriam libenter tolera- „ rem (tantum apud me tranquillitatis „ studium potest) si nullam præterquam „ dignitatis nostræ jacturam fieri vide- „ rem. Sed in consilio capiendo Patres „ omnem orbem, quam late imperium „ Christianorum patet, respicite: cujus „ incolumitas stare non potest, nisi sit „ unus, cujus auctoritatem cuncti respi- „ ciant, cujus imperio devincti sint, ob- „ temperent voluntati. Respicite sacro- „ sanctam Pontificum majestatem, quo- „ rum fluxa auctoritas est, nisi Impera- „ torum (quos ea de caussa in orbe „ Christiano proximum potestatis locum „ obtinere voluerunt) armis & potentia „ muniatur. Nascentem temeritatem in „ ipsis incunabulis comprimite: ne pra- „ vum exemplum cessatione nostra, dis- „ simulatione vestra ad alios promanet: „ & cæteris omnibus provinciis ad dulce „ & sæpe fallax libertatis nomen arrec- „ tis, imperii & pontificatus sacrosancta „ majestas ad inanem appellationem per- „ ducatur. Sacrificiis ex ritu Christia- „ no Hispaniam interdicite, Regisque „ insolentis caput diris execrationibus „ defigite; quod si feceritis, honori „ ecclesiæ me non defuturum profiteor, „ & reipublicæ salutem una vobiscum cu- „ raturum, quæ in periculum vocatur: „ sin timore defugitis, me honori im- „ perii non defore, mihique privatim „ consulere certum habeo. Secundum eam orationem Patres eam rem sibi curæ fore respondent; re deliberata, Victor pronunciavit, Henricum (cujus rebus ut faveret natura cogebat: erat enim natione Suevus) videri æqua postulare. Missi legati Ferdinandum verbis Pontificis & Patrum monuerunt, ut imperio deinceps satisfaceret, & Imperatoris nomine abstineret: quod neque legibus, neque

 auspi-

auſpicato deſumpſerat, dira omnia niſi continuo pareret comminati. Rex ancipiti cura anxius ſive morem gereret ſive parere recuſaret, ne ex utraque parte graviſſimis perpetuiſque malis Hiſpaniam implicaret: concilio gentis coacto de tanta re diſputare conſtituit. Variæ dictæ ſententiæ. Pars, quorum religione animi tacti erant, obtemperandum judicabant: ne Pontificem & Patres in ſuum caput irritarent, & bello implicarent Hiſpaniam, quod futurum providebant, & quod omni ratione vitandum videbatur: cum vires provinciæ in plures Reges diſtractæ, & inteſtinis motibus debilitatæ eſſent: tantumque hoſtium Chriſtiani nominis, Hiſpaniæ viſcera fatigaret. Pauci priſtinæ virtutis memores jugum Hiſpaniæ libertati imponi graviſſimum ſi morem gererent, diſputabant: quod cervicibus admiſſum, haudquaquam excuti poſſet; præſtare in acie mori, omneſque acerbitates pati, quam tanto malo & indignitate rempublicam implicari. Rodericus Diacius ea tempeſtate, opinione virtutis ſingulari, vivido ingenio, in ipſo ætatis vigore circiter annos triginta natus erat, bonus conſilio, manu promptus: qui Gormatii Comitem Gometium non multo antea, in privata contentione adacto in viſcera gladio ſupremerat. Occiſi patris, pro quo ſupplicium debebatur, merces Semenæ filiæ conjugium, fuit: cum illa juvenis virtutem admirata, ſibi virum dari, aut lege in eum agi Regem poſtulaſſet. Rodericus ad paternam ditionem, dotali principatu occiſi ſoceri auctus, viribus & potentia validus, quinque Maurorum Regulos, qui Aucæ ſaltu ſuperato, in Rivogia excurſiones faciebant, cum tumultuaria manu prælio vicit: prædaque omni adempta captos ea lege dimiſit, ut ſibi vectigales eſſent, & quotannis tributum quod imponebatur ex fide penderent. Accidit ut Zamoræ (quam urbem ex quo Ramiro tertio Rege everſa erat, jacueratque proſtrata, Ferdinandus reficiendam curarat, datumque civibus, ut ſuis legibus, hoc eſt antiquis Gotthorum viverent,) pactum vectigal quinque Regulorum legati repræſentarent, Cidumque honoris cauſſa vocarent: quod nomen Arabum lingua dominum ſignificat; utrunque coram Rege & aliis principibus factum, quæ res multorum illi invidiam conciliavit; & eſt natura inſitum ut recentem aliorum felicitatem malignis oculis aſpiciamus: modusque fortunæ à nullis magis exigatur, quam qui in æquo fuerunt paulo ante. Rex id nomen ratum illi eſſe voluit: eoque deinceps per totam vitam cohoneſtatus eſt, veteris appellationis nulla ferme memoria. Sunt qui de Calagurris poſſeſſione urbis ad Iberum ſitæ, Ferdinandus & Ramirus Reges cum diſceptarent, rem ad ſingulare certamen deductam affirment, & pro Ramiro Martinum Gometium, pro Ferdinando Rodericum pugnaſſe. Victum ac trucidatum in certamine Martinum, unde origo generis ei familiæ, cui à Luna cognomen eſt in Hiſpania vetuſtæ & nobiliſſimæ, & quæ tot inſignes viros procreavit; quæ ut tanquam falſa rejiciam, facit Garſiæ Vaſconum Regis armis eam civitatem Mauris ablatam eſſe, uti paulo ante dictum eſt: nihilque in ea juris Aragonio Regi eſſe potuiſſe. Omnino Rodericus novi conjugii illecebris, multiſque ex eo negotiis implicitus, quo tempore de imperii jure ſuſcepta deliberatio eſt, concilio gentis non interfuit. Regis animus cum ætatis inclinatione ad pacem quam bellum propenſior erat: tametſi non ignorabat haud à parvo initio jus libertatis imminui: rogari tamen Roderici ſententiam placuit, priuſquam certi aliquid conſtitueretur. Negat ille conſilii rem eſſe; armis defendendum, quod armis erat partum. Iniquum videri alienæ virtutis fructum ad eos redire, qui rebus perditis periculum & laborem non communicaſſent. „ Nonne, „ inquit, emori per virtutem præ„ ſtat, quam libertatem à majoribus par„ tam ludibrio eſſe genti barbaræ & im„ mani: quæ præ ſe omnes homines „ contemnit: cujus ſuperbæ ſunt aures, „ contumelioſa dicta, aditus difficiles, „ novæ crapulæ, inhumana crudelitas? „ An qui modo vix Maurorum ſervitu„ tem evaſimus, novum à Chriſtianis „ paratum ſervitium ſuſcipiemus? Lu„ dibrio nos & noſtra habent. Univer„ ſus orbis, quam late nomen Chriſtia„ num patet, Germanis Imperatoribus „ paret ſcilicet? Omnis gratia, poten-

„ tia

„ tia, honos, divitiæ noſtro & majo-
„ rum ſanguine parta Germanis cedent:
„ nobis relinquent pericula, repulſas,
„ judicia, egeſtatem? Romani imperii
„ jugum, quod majores noſtri excuſſe-
„ runt, reponet Germania? erimuſque
„ vulgus ſine gratia, ſine imperio, ſi-
„ ne auctoritate, iis obnoxii, quibus ſi
„ vigeret animus, ſi viri eſſemus for-
„ midini eſſe deberemus? At difficile
„ eſt Imperatoris conatibus reſiſtere,
„ Romani Pontificis juſſis non obtem-
„ perare; verum infirmi animi eſt, pro
„ belli timore incerto, certiſſimis malis
„ rempublicam implicare; multa expe-
„ riendo fiunt, quæ ſegnibus ardua eſſe
„ videbantur. Occupavit neſcio quæ
„ multos torpedo, quos neque gloria
„ movet, neque flagitii infamia: ſatis
„ magnam libertatem ratos, quod à fla-
„ gris abſtinetur. Tam averſas Sanc-
„ tiſſimi Pontificis aures à rebus noſtris
„ fore non arbitror, ut non juſtiſſimis
„ precibus, atque æquitate cauſſæ mo-
„ veatur: mittantur modo, qui noſ-
„ træ libertatis cauſſam audacter coram
„ eo tueantur, doceantque iniqua pete-
„ re Germanos. Mihi ſtat ſententia, ar-
„ mis ſuſceptam à majoribus libertatem
„ tueri, adverſus omnium hominum
„ conatus; hocque ipſo gladio defen-
„ dam patriæ proditores eſſe nequiſſi-
„ mos, quicunque aut ineptæ religionis
„ ſimulatione, aut præpoſteræ cautio-
„ nis ſpecie diverſum conſilium dabunt:
„ neque majori cura ſtatuent ſervitutem
„ repudiandam, quam illi dominationem
„ appetunt. Quantum quiſque patriæ
„ libertati ſtudebit, tantum illi aut ami-
„ cus ero, aut infenſiſſimus adverſarius.
Vicit Roderici ſententia, atque ſecundum eam Pontifici quidem reſponſum datum; adverſus autem Imperatoris conatus, magnis tota provincia delectibus, numeroſus exercitus conflatus: in quo decem millia militum erant, adjunctaque Maurorum auxilia, ex iis urbibus, quæ Regi vectigales erant; copiis omnibus Rodericus præpoſitus, cuncta adminiſtrare juſſus. Ad hunc imperii ſumma reſpiciebat. Placuit ad oſtentationem virium ſuperatis Pyrenæi ſaltibus in Vaſcones penetrare. Toloſam uſque perventum, urbem ea tempeſtate amicam (ſic puto): unde honeſtiſſima legatio ad Pontificem miſſa, obteſtatum ut re diligentius perpenſa mitteret, qui coram in re præſenti de jure imperii diſceptarent. Ejus legationis princeps Rodericus Comes erat, alius à Cido, & Alvarus Fannius Minaja; iis agentibus facile ab æquiſſimo Pontifice eſt impetratum, ut Rupertus Sanctæ Sabinæ Cardinalis cum ampliſſimis mandatis, præterea Imperatoris legati, ejus controverſiæ componendæ cauſſà venirent in Hiſpaniam. Toloſæ ubi legati conſtiterunt, Ferdinando Rege interea in patriam reverſo, agitata cauſſa, atque pro libertate Hiſpaniæ pronunciatum eſt: decretumque, Germanis nullum deinceps jus in Hiſpaniæ Reges fore. Quod ab eo initio ſuſceptum, confirmatumque populi deinde moribus; conſenſu cæterarum gentium, & publica jure conſultorum ſententia, & judicio eſt comprobatum; tantum plerunque præſidii rebus communibus, in unius viri virtute & prudentia ſitum eſt. Romani præterea Pontifices Hiſpaniam ſibi vectigalem reddere cogitarunt: uti argumento ſunt litteræ Gregorii ſeptimi ad Reges, Comites, cæteroſque Principes Hiſpaniæ, id confirmantis antiquis temporibus obſervatum, priuſquam à Mauris Hiſpania eſſet everſa. Verum iis conatibus nihil eſſe profectum, ac vero pari animorum conſtantia itum obviam, rerum eventus declarat, retenta ſemper à noſtris immunitate. Roderici genus ad Lainum Calvum referebatur Caſtellæ Judicem, ut eſt ſuperius indicatum. Ex eo enim & uxore Elvira Nunnia Bella Ferdinandus natus eſt, ex Ferdinando Nunnius; hic ex uxore Egilona genuit Lainum Nunnium, cujus filius fuit Didacus Lainus, nepos ex eo & Theraſia Nunnia Rodericus cognomento Cidus. Roderico & Semena uxore Didacus Rodericus natus eſt: qui patre ſuperſtite in prælio à Mauris fuit interfectus; præterea filia duæ, Elvira, & Sol, de quibus deinceps in hiſtoria ſermo recurret. Aliquot deinceps Epiſcoporum concilia ſunt
coacta. Primum Compoſtellæ anno mil- 1056
leſimo quinquageſimo ſexto. Actionum præſes Creſconius Compoſtellanus, qui ſe Apoſtolicæ ſedis Epiſcopum dicit. Affuere Suarius Dumienſis, & Viſtrarius elec-tus

tus Lucensis Metropolitanus; preterea presbyteri, diaconi, clerici, Abbates. In eo concilio multa sunt constituta, præclare, tum illud: Ut Episcopi & presbyteri quotidie divina hostia sacrificarent. Canonici cilicium penes se haberent, quod induerent jejunii tempore, & quoties divino numini litaniis placando da-
1060 tur opera. Jaccæ in ditione Ramiri Regis alter Episcoporum conventus habitus salutis anno millesimo sexagesimo Sanctii Aragonii, Paterni Cæsaraugustani, Arnulfi Rotensis, Guillelmi Urgelitani, Heraclii Bigerronum, Stephani Olotensis, Gometii Calagurritani, Joannis Lectorensis, Austindo Auxitano Archiepiscopo actionum Præside. Sacrorum ritus, qui temporum injuria depravati erant, restituti. Sacerdotum mores novis institutis exculti: iisque mandatum ne alio more quam Romano precarentur. Episcopi sedes Jaccæ constituta, quæ olim Oscæ fuerat: ea lege, ut captæ de Mauris Oscæ honor pristinus redderetur, Iacca etiam urbe illi contributa, quod consequentibus annis est factum. Biennio post in D. Joannis Rupensis, Ramiro Rege præsente, concilium Episcoporum fuit ad septimum Kal. Julii, Sanctii Aragonii, Sanctii Pompelonensis, Garsiæ Naiarensis, Arnulfi Ripacurtiensis, Juliani Castellensis, Pontii Ovetensis, atque aliorum Episcoporum magno numero. In eo concilio a Sanctio majore superioribus annis factum decretum, ut Aragonii Episcopi ex ejus cœnobii monachis legerentur, communi Patrum consensu sancitum est. Per hæc tempora (nam de anno scriptores variant, nec certi quid constitui potest) Hugo à Pont. Ro. in Hispaniam Legatus Barcinone id Episcoporum & procerum conventu Raymundi Barcinonensis Comitis voluntate, Gotthicas leges, quibus ante utebantur Catalauni abrogavit, novaque sanxit, unde jura populis ad nostram ætatem dantur. Hunc esse Hugonem illum Cardinalem puto cognomento Can- 1064
didum, qui anno hujus seculi sexagesimo quarto ad Principes Hispaniæ est Roma legatus, cum duo summum pontificatum gererent: & uterque legibus creatum se diceret, Alexander & Honorius. Ab Alexandro, à quo Hugo missus erat, quoniam meliori jure nitebatur, Hispani Reges steterunt. Is Legatus ut Gotthica precandi ratio abrogaretur, quamvis magno conatu obtinere non potuit. Missi contra Mantuam in Gallia Cisalpina, ubi de schismate conventus Episcoporum habiti sunt, Episcopi tres, Munio Calagurritanus, Eximius Aucensis, Fortunius Alavensis Gotthicos libros quos secum detulere Pontifici & Patribus probarunt quasi orthodoxos, nullaque vitiosos parte.

CAPUT VI.

Reliquæ actiones Ferdinandi.

PROXIMOS reipublicæ motus & litem quæ cum imperio extitit, Mauri ad occasionem vertentes rebellandi, excutiendique imperii jugum, quod illis imposuerat Ferdinandus superioribus annis: eodem tempore quasi ex composito correptis armis, in Carpetanis & Celtiberia à regia auctoritate deficere visi sunt. Erat Rex ætate gravis, bellis sessus, quæ per totam vitam multa & gravia gesserat. Erat præterea tantis sumptibus regium ærarium exhaustum, vectigalium gravitate, ut fit, fessi provinciales. Sanctia Regina virilis animi fœmina, religionis propagandæ cupidissima, novi belli suscipiendi auctor extitit: auroque & argento, quod in privatos usus cultumque corporis compararat, Ferdinandum ultro juvit. Ille his subsidiis sublevatus, contracto undique numeroso exercitu, in hostium fines impetum fecit; secundum Iberum flumen late populationes factæ; in Catalaunos & Valentiæ agrum cum ferro penetrasset, exercitum præda Maurica gravem reduxit. In Carpetanos pari exitu & felicitate bellum administratum; utrobique victor cum victis leges dedisset, Regesque vectigal, ut facere consueverant, pendere in præsens, & in futurum polliceri compulisset, triumphantis in morem in patriam rediit. Ad Valentiam quidam Isidori, quem per totam vitam coluerat, & cujus per quietem formam videre sibi visus fuit, oraculo monitum esse tradunt diem obitus ipsi instare: proinde expiandæ animæ su-

pe-

peros propitiandi, ad quos brevi discessurus erat, diligentem curam gereret. Oraculi veritatem morbus qui continuo Regem invasit manifeste declaravit. Rex fide data, & captivis receptis, prædaque omni abacta quam ceperant; gentes eas in deditionem cum accepisset, castris inde motis, Legionem se deferri curavit, lectica scilicet militari, quam pro se quisque milites, ac viri primarii subire certabant; tantus erat cunctorum ordinum
1065 amor. Ejus seculi anno sexagesimo quinto, nono Kalend. Janua. die sabbathi in urbem pervenit: ubi de more sacra corpora sanctorum veneratur, & felicem vitæ exitum precatus, lacrymis toto ore manantibus & corpore ad terram prostrato: tametsi ægritudo ingravescere videbatur, ipsa nocte qua Christi Dei inter homines nati memoria recurrit, nocturnis precibus interfuit; sequenti luce re divina procurata, corporis & sanguinis Domini perceptione expiatus est; die altero, ad D. Isidori delatus magnis vocibus, ut omnes exaudirent, ad Deum conversus coram Isidori sepulcro: Tua est, inquit, potentia, tuum est regnum Domine: tu es super omnes Reges: tuo imperio omnia sunt subjecta: quod te largiente accepi regnum tibi restituo; tuam tantum clementiam imploro, ut animam meam in æterna luce jubeas collocari. Hæc dixit: positisque diademate, & insignibus regiis trabeaque detracta, quibus exornatus venerat, ab Episcopis qui magno numero aderant, pœnitentiæ & sacræ unctionis remediis ex ritu Christiano procuratus, indutus cilicio, conspersus cinere, die tertio, qui Joannis Euangelistæ memoria sacer est, hora sexta extremum spiritum edidit. Juxta patrem suum in eodem templo tumulatus est. Exequiæ funeris verissimis totius populi lacrymis celebriores fuerunt, quam pompa & apparatu principali: quæ tanto Principi deesse non potuit. Hæc ex Roderico Præsule, & Luca desumpsimus: haud ignari esse qui Cabezonii oppido prope Vallisoletum noto, extinctum fuisse Ferdinandum affirment, ac ne de tempore quidem conveniunt. Nos quod veritati proximum visum est, id secuti sumus, neque ad arbitrium nostrum revocamus de tantis rebus disceptare, statuereque. Sane Ferdinandus dum vixit, insigni pietate fuit, quo merito Legione anniversariis sacris ejus memoria celebratur: & in cælitum numero locum habet. Præcipua liberalitate & munificentia pleraque tota ditione templa, aut denuo excitavit, aut muneribus auxit, Legione præsertim D. Isidori, & D. Mariæ de Regula, monasteria. In Vaccæis. S. Facundi cœnobium, in quo præsertim cum ætatis inclinatione, quo tempore in pietatis studia diligentius incubuit, multus interesse solitus erat, usque eo ut cum sacerdotibus divinas laudes publice caneret, atque in communi triclinio cibum cum monachis sumeret paratum scilicet frugalemque. Accidit ut vas vitreum ab Abbate acceptum, inter Regis manus esset collapsum, quod ille aureum continuo restituit, ut Rodericus Præsul est auctor; additque Legione in templo maximo ob angustiam rei familiaris templi ministros nudis pedibus incedere: (tam rude seculum, tanta rerum necessariarum inopia inter Hispanos erat) id Rex cum vidisset, annuos reditus ad comparandos ministris calceos designasse: mille aureos Cluniacensi monasterio annuos ex regiis vectigalibus pendi mandasse. Regina Sanctia pari pietate fœmina à viri morte biennio decurso in contemplatione vitæ per virtutem actæ, & pietatis studiis, Legione tertiodecimo Decembris die extincta est, & prope viri sepulcrum posita.

CAPUT VII.

Ramirus Aragoniæ Rex occisus.

Ex Ferdinandi Regis testamento, regnum trifariam divisum in trium filiorum ejus jus ditionemque concessit. Sanctius natu maximus Castellæ imperium, Pisorica atque Ibero terminabat: quidquid enim à Garsiæ Regis morte Vasconibus ablatum erat, ad veteres Castellæ fines subjunctum est. Legionis regnum Alfonso legatum: Campania, & Asturum pars, quæ ad Devam flu-

fluvium pertineret, qui Ovetum præterfluit: præter hæc nonnullæ in Calæcia civitates. Garsiæ natu minimo reliqua Calæcia data est, & Lusitaniæ pars illa, quæ in Christianorum potestatem domitis pulsisque barbaris erat redacta; omnes Reges vocati. Urracæ Zamora, Elviræ Taurus cesserunt. Quæ urbes Infantaticum dictæ sunt, voce ea tempestate usitata ad eam hæreditatis portionem, quæ minoribus Regum filiis vitæ sustentandæ caussa obveniebat, significandam. Haud quietæ res esse poterant, in tot imperia, Regesque distractæ: & Ferdinandi obitu, expectatione magnorum motuum & consiliorum suspensa erat Hispania; quod nonnulli proceres providentes prohibere conati sunt, grandævumque Regem à dividendi regni sententia, menteque deducere, quo tempore in regni conventibus de ea re suscepta deliberatio est. In his Arias Gonsalvus prisci moris vir, qui magnum sibi locum apud superiores Reges bellica fortitudine, rerum usu, generis nobilitate, prudentiæ opinione, atque multis & magnis in rebus spectata fide comparaverat. Salutaria monita patrius amor, & potentior fortuna discussit. Sanctius eximia formæ dignitate erat, virium robore præstanti, belli quam pacis artibus instructior, unde illi Fortis cognomen. Tractabili ingenio, & miti, nisi aliqua injuria provocaret, & specie bonarum artium amici falsi, & fallaces corrumperent. Is defuncto patre injuriam sibi factam regni divisione querebatur: quod ob ætatis prærogativam integrum debebatur, multis imminutum partibus debilitatum. Hæc arcano cum amicis, & palam præ se ferebat. Cæterum ne continuo in fraternam ditionem armis involaret, matris quandiu vixit auctoritas retinuit: præsertim cum mortuo viro, Legionense regnum, quoniam dotale erat, ad ejus arbitrium revocatum esset. Regnavit annis sex, mensibus octo, diebus quinque & viginti; & initio quidem initi principatus novum illi bellum in Mauros primum natum est: deinde etiam in Aragonios: ut ferme bella ex bellis apta nexaque sunt, neque res commotæ semel in uno gradu resistunt. Ramirus Aragoniæ Rex felicibus armis imperii fines proferendo, barbarorum reliquias, quæ supererant, universa ditione expulerat; & victoriarum cursu Almugdadirium Cæsaraugustanum, & Almudasarem Ilerdensem Reges, vectigales beneficiariosque reddiderat. Oscæ Regem aliquot præliis vicerat. Erant Carpetani finitimi Celtiberis, utrisque Edetani, ad quos Cæsaraugusta pertinet; armis Ferdinandi ii domiti, pactique annuum tributum, pacem à victore redemerant; nunc partim Regum mutatione confisi, partim Ramiri Regis armis, rebus novis studere nunciati sunt. Sanctius novus Rex expedito consilio validas copias in eas gentes ducit. Nihil in novis motibus celeritate salutarius. Itaque Carpetani priusquam se plane commovere possent, ad officium redierunt; cum Celtiberis majus negotium, majorque belli moles extitit. Agri longi lateque vastati; oppidis & pagis illatæ clades. Cæsaraugusta princeps eo tractu urbs circumsessa à nostris, & belli malis tandiu fatigata, donec deditionem facere compulsa est: ea lege, ut quoniam ab Aragonio fœdere discedendum erat, Sanctii armis à Mauris & Christianis, sicunde bellum ingrueret tuta esset. Eo fœdere haud dubium Aragoniæ arma movebantur; & Ramirum Regem Sanctius non obscure querebatur cum Rege Vasconum jurato hoste arma communicasse, in Castellæ fines irruptione facta. Celtiberos Castellæ beneficiarios suæ ditionis subjugasse. Gradus arcem, quam Mauri ad Eseræ fluminis ripam magnis operibus munierant, Ramirus obsidebat. Eam obsidionem ut ex fœdere dissiparet Sanctius accurrit. Improviso ejus adventu Aragonii perculsi, & subita Maurorum irruptione à tergo & à fronte circumventi alii fugere, alii arma capere: temporis momento magna pars vulnerati aut occisi sunt. Rex ipse dimicans in pugna occubuit annum circiter millesimum sexagesimum septimum: cum 1067
supra unum & triginta annos genti imperasset. Corpus ad D. Joannis Rupensis primorum Regum sepulcris nobile templum, sepultum est; tristissima victoria fuit, calamitosa nomini Christiano, Sanctio ipsi victori male ominata: cum à patrui cæde rerum suarum cursum auspicatus esset. Extat Gregorii septimi, qui proximo tempore Romanum pontificatum

tum adeptus est, præclarum de Ramiro Rege testimonium: quo primum Hispanorum Regum ait, Toletanæ superstitionis (sic Gotthicam precandi rationem vocat) per gentes fusæ, & quæ mentes hominum stulta persuasione imbuerat, repudiatis erroribus, majestatem Romani moris, & cultus lucem in Hispaniæ terras invexisse. Sedi Apostolicæ imprimis & maxime deditus fuit: prorsus ut regnum, seque, & liberos Romanis Pontificibus obnoxios, vectigalesque fore, lege in æternum lata voluerit & sanxerit. Sanctium è filiis natu maximum successorem habuit annos natum duos de viginti, pari pietate virum: cujus ætate
1068 annoque millesimo sexagesimo octavo, Perpinianum in extrema Galliæ ora, haud procul Ruscinonis vetustæ urbis vestigiis, Guinardi Ruscinonensis Comitis opera condita est, loco ubi gemina diversoria Bernardi Perpiniani erant: inde novæ urbi nomen. Sanctium Ramiri successorem memorant Gotthicas leges abrogasse, Barcinonis exemplo scilicet: sanxisse Cæsareas, & secundum eas jura populis dari. Uxorem habuit Feliciam Ermengaudo Urgelitano Comite natam; ex ea filios tres, Petrum, Alfonsum, atque Ramirum deinceps Reges; stupro genitum Garsiam, qui alio tempore Jaccetanus Episcopus est creatus. Compostellanam ecclesiam ad hæc tempora Cresconius obtinuit, prisci moris integra probitatis opinione, præstanti vir ingenio. Defuncto successit Gudesteus ex eadem familia, Cresconii propinquus. Hunc ecclesiæ suæ oppida repetentem, anno altero ex quo Pontifex renunciatus erat, in lecto nocturna vi oppressit, atque membratim discerpsit Froila avunculus. Diram rabiem, tetramque dominandi cupiditatem. In hujus locum Didacus Pelagius cooptatus est; quo Pontifice in Hispania lex Toletana est, & lex Romana recepta: sic historiæ Compostellanæ auctor ait. Legem nos Toletanam, sacrorum ritus interpretabamur, sive divina hostia sacrificandum esset, sive laudes divinæ decantandæ ex Gallia Toletum advectos: inde in alias urbes & oppida fusos, Gotthicis antiquatis, uti competenti loco explicandum est. Legem Romanam cœlibatus necessitatem viris sacratis impositam invectamque in Germaniam, Galliam, Hispaniamque, Pontificum Romanorum diligentia: quoniam ecclesiastica disciplina multum ab antiquo collapsa, ac penitus labefactata erat.

CAPUT VIII.

Sanctius Castellæ Rex fratres invadit.

PATRUELES tres uno tempore in Hispania regnabant, eodem omnes nomine, potentia non pari, vitæ exitu haud dissimili. Sanctius Castellæ Rex recenti facinore contaminatus ferebatur in præceps: tametsi ditionis amplitudine, magnoque rei militaris usu, cæteris formidabilis erat. Sanctius Vasconum Rex angustis ditionis finibus imperabat; junctis tamen ejus & Aragonii Regis viribus, ambo adversus prævalidum hostem alterna ope tuti erant, & paternas inimicitias communibus auspiciis persequebantur, non minori conatu, quam gloria. Ad Vianam in Vasconibus, quo victor Rex Castellæ præoccupandi studio hostium conatus ferro penetravit, insigni prælio dimicatum est; victus Castellæ Rex, & magna suorum clade in patriam est repulsus. Duo Reges eodem victoriæ cursu in Viruescanos & Rivogiam irrumpentes, quæcunque Vasconum Regum ditione, Ferdinandi armis erant ablata, pristino imperio restituerunt. Conversis ad hunc modum nostrorum animis ad civile bellum, externa sine cura erant; ac præsertim Sanctius Castellæ Rex, ne acceptas superiori bello injurias armis persequeretur, novo bello impeditus est: quod adversus germanos fratres impium ac nefarium suscepit; imperii avidus, præcepsque ad explendam cupiditatem ferebatur, viribus & potentia ferox; fratrum imbecillitas animos faciebat: neque satis concordes animi ad propulsandum periculum commune communibus armis; æqui atque honesti abjecta cura; tantum apud Sanctium Regem avaritia poterat, & utilitatis studium. Igitur quam maximas potest copias armat, omni paternæ ditioni impe-

imperare parans. Alfonsus in quem primum irruere volebat, tametsi ad Garsiam fratrem, Regesque patrueles legatos miserat, ut adversus communem hostem vires communicarent, omnium telis peti debere feræ instar crudelis & immanis: fretus tamen multitudine militum, & temporis angustia interclusus, armis contendere parat. Ubi res ad certamen venit, viribus impar & copiis, victus ex prælio profugit, ac deinde Legionem contendit. Ad Plantacam oppidum pugnatum; deinde cum Alfonsus vires reparasset, ad Golpelaram, ut Pelagius Ovetensis ait, (Rodericus Vulpeculariam vocat, oppidum ad Carrionis ripam situm) iterum acie dimicatum est; conversa belli fortuna, victæ fusæque Castellæ copiæ. Ex re prospere gesta securitas nata victoribus. Rodericus cognomento Cidus Regem Sanctium, ut par erat, his omnibus bellis secutus, in re militari (ut superius dictum est) virtute magnus, magnus disciplina, cum quod futurum erat animo providisset, militem ex fuga retractum, summo mane hostium castra jubet invadere. Illi vino somnoque sepulti, nihil minus quam de prælio cogitabant. In repentino metu, ut fit, sibi quisque pro moribus consulit; pars fugere, pars arma capere, omnes præcipere, nulli exequi quod faciendum videbatur. Itaque brevi victi oppressique ab hostibus. Alfonsus ipse in templo B. Virginis, quod militari præsidio munitum erat, in oppido Carrione, quo præsidii caussa confugerat; captus missusque Burgos, (anno
1071 millesimo septuagesimo primo dimicatum est) in ejus urbis arce in custodiam est traditus. Inde concedente Rege Sanctio, in S. Facundi cœnobium, quod ad Ceæ fluminis ripam situm est, ea lege migravit: ut vita principali abdicata, & in sacerdotis cucullati morem detonsus, vitæ Christianæ institutis purioribus excolendis per totam vitam vacaret. Urraca soror impense Alfonsi rebus favebat, propter ingenii suavitatem, morumque modestiam. Petrus Ansurius, Comes ab ejus latere, rebus quamvis profligatis nunquam discessit. Ii Sanctio primum ejus consilii auctores extiterunt, melioris fortunæ occasionem non defore cogitantes: deinde Alfonsum hortati sunt, ut veste monastica, quam tempori inserviens invitus susceperat posita, Toletum ad Almenonem Regem pro ea necessitudine, quæ illum inter & patrem fuerat, consugeret. Fecit ille quod monebatur: Toletumque ex fuga delatus, deductusque ad Regem Maurum, hanc summam orationis, cum inter se salutassent, habuisse fertur. „ Quam vellem, Rex Almenon,
„ quando ita futurum erat, ut Rex paulo ante felix potensque, patria extorris,
„ inops, & coopertus miseriis externo
„ præsidio indigerem, ad vosque confugerem supplex, meo aliquo merito tuam
„ benevolentiam promeruisse. Verum
„ neque ætas mea, neque discrepantes
„ de religione opiniones id hactenus tulerunt: & magnanimis Principibus,
„ qualem te esse fama vulgavit, beneficii faciendi idonea satis caussa esse
„ solet injuria oppressos sublevare. Ego
„ ut in malis gaudeo, à te potius quam
„ ab alio quoquam Rege, præsidium
„ fuisse postulandum: quem eximia benignitate pollere perspectum habeo.
„ Tu quoque lætare venisse tempus,
„ quo Magni Ferdinandi proli bene facere possis. Quid etiam agerem, aut
„ ad quem potissimum confugerem?
„ Præsidia omnia extincta sunt; regni
„ opibus frater germanus, si fratrem
„ nominare fas est hominem omnium,
„ quos terra sustinet crudelissimum: sed
„ Sanctius tamen frater per injuriam spoliavit. Belli caussa dominandi ambitio fuit; in Garsia fratre parum opis
„ erat, cum in eum irruere præjudicatum habeat, patrueles infensi rebus
„ nostris. Longinqua ergo fuga me tegere consilium fuit, atque ad tuam
„ opem confugere. Neque peto ut
„ prævalidum hostem mea caussa irrites,
„ tuisque viribus in regnum profugum
„ restituere coneris; tametsi hæ preces
„ sæpe apud præclaros Reges locum habere solent: tantum exilio locum peto, rebus profligatis perfugium. In
„ mœrore & luctu vitam, quæ tantum
„ relicta est morte ipsa tristiorem apud
„ te exigam una spe lætam, quod brevi
„ futurum mihi persuadeo, ut qui nunc
„ sceleribus suis ferox est, rebus repente commutatis, excruciatus omnibus
„ malis, impietatis susceptæ in fratres &

„ ne-

„ necessarios pœnas reddat. Quod „ si contingat spei nostræ exitus par; „ si exorata numina aliquando opem tu- „ lerint: ingratum hominem beneficii- „ que immemorem haudquaquam sen- „ ties. Almenon gloriosum ducens tantum paulo ante Regem ad se supplicem venisse, ejusque adventum rebus suis commodum futurum cogitans, lætus pauca respondit. Ejus se calamitatem misereri; ferendum tamen æquo animo casum, quem nulla sua culpa aliena inhumanitas attraxit. Varias esse humanarum rerum vices; proinde adversam fortunam ferret in præsenti: in futurum meliora speraret. Secum quandiu vellet viveret: atque ita viveret, ut præter regiam dignitatem & patriæ desiderium, quæ ad victum cultumque principalem forent necessaria, nihil defuturum certo sciret; filii eum loco habiturum esse. Domus prope regium palatium, ut habitaret, designata: quod ferme nunc loco Conceptionis nomine virginum collegium extat ad Carmelitarum monachorum templum, quod eo tempore in potestate Christianorum erat; unde rei divinæ procurandæ opportunitas, Regisque conveniendi, quandocunque libitum esset. Fidem illius jurisjurandi religione astringi placuit, Regisque & regni commoda conceptis verbis jurare. Erat Alfonsus eximia formæ dignitate, modestus, prudens, à cupiditate omni remotus, insigni morum facilitate. Hæc in natura inerant: majora ipse industria faciebat iisque virtutibus, quibus cum usus erat, facile studia conciliabat. Urraca soror de fratris incolumitate solicita, tres Ansurios fratres, Petrum, Gonsalvum, Ferdinandum Sanctii Regis permissu, quorum opera & consilio rebus omnibus uteretur, cum his multos alios, ut præsidio simul honori & solatio essent, Toletum amandavit. Hos omnes Rex Maurus stipendia militaria facere voluit, ut esset unde vitam sustentarent; & quoniam eorum opera forti & fideli sicunde bellum ingrueret, uti cogitabat: quod adversus finitimos Mauros libenter illi factitabant. Et cum à bellis otium erat, frequenti venatione vitam in exilio propagabant, loco idoneo villa exædificata, ubi venatores erant: quæ deinde in oppidum excrevit, cui nunc Brioca nomen est. Alfonsus ipse Toleti multus apud Regem esse, & frequenti usu barbari animum indies magis promereri. Accidit die quadam, ut remittendi animi caussa ad vicinum urbi viridarium, quod Tagus amnis interfluit, ejusque aquis tolonibus in sublime elatis irrigatum, proventu maximo præcipua amœnitate est, Regem prodeuntem prosequeretur. Alfonsum somnus invasit. Rex & proceres sub vicina arbore considentes Toletum loci natura munitissimam esse disputabant: prorsus ut nulla arte, nullis viribus expugnari posset. Tunc quidam ex astantibus majori prudentia vir: Unam, inquit, esse rationem urbis capiendæ video, si quidem toto septennio continuata clade hostis fruges & fructus terræ corrumpat, obsessam haud dubium civitatem hanc annonæ difficultate rediget in potestatem. Id Alfonsus non plane dormiens, avidissimis auribus accepit, memoriæque commendavit. Nam quod vulgo sine locuplete teste auctoreque fertur, Regem Maurum periculo admonitum, ut experimento disceret, dormiret Alfonsus, an somnum simularet, liquatum plumbum in manum conjecisse; indeque perforatæ manus illi cognomen factum, ad nutricum cunas ablegamus: & ab eximia potius liberalitate id cognomen partum arbitramur. Contigit præterea alio tempore Alfonsi Regi assidentis capillos erigi, Rege barbaro semel, iterum, & tertio manu componere conato, quoniam denuo erigebantur: conjectores Mauri malum omen continere prædicabant, regnumque illi portendi, ac de medio tollendum quamprimum judicabant: suadebantque ostenti vim & significationem negligendam non esse. Barbarus & sua natura ad humanitatem propensus, & Alfonso benevolentia conciliatus, induci non potuit ut fidem datam & jura hospitii violaret; instaurari tantum jusjurandum voluit, & Alfonsi animum fidemque nova religione obstringi. Dum hæc Toleti gerebantur, Sanctius frater post victoriam ferox, ditionem Alfonsi occupavit; urbes aliæ vi, aliæ voluntate imperio ejus adjunctæ. Legio urbs advenienti quidem portas clausit: deinde obsidione compulsa deditionem facere in victoris potestatem venit. Omnes qui sub Alfonsi

ſonſi imperio fuerant, metus invaſerat, & victori omnia prona erant. Calæcia mox bello petita, ubi frater alter regnum obtinebat in factiones ſciſſum obnoxium periculo: provinciam enim vectigalibus exhauſerat, quæ indies majora imponebantur. Verna nimium gratioſus, Regis potens publica & privata conſilia gubernabat, majori auctoritate quam gravitas illius ætatis, & imperii prudentia poſtulabat. Ea res multorum illi invidiam conciliabat: & eſt non magni Principis argumentum magnos habere aulicos: ſolentque Reges recte factorum ad ſe gratiam trahere: eorum quos intimos habent, invidia & periculo peccare. Itaque proceres rei indignitate permoti, libertum in Regis oculis trucidarunt. Quo facinore, quoniam ad multos pertinebat, contaminati animis, ſimul ſe muniendi ad omnes caſus ſtudio, in Regem arma ceperunt. In ea regni alienatione Garſias veritus, ut prævalidi hoſtis viribus par eſſe poſſet, cum trecentis tantum militibus, qui ſe ſequi voluerunt, ad finitimos Mauros, qui Luſitaniæ partem obtinebant, profugit. Suadet omnibus precibus, ut vires conferant: Regis inopis, exulis, atque ejecti, cauſſam adverſus fratris injuriam tueantur. Supereſſe in provincia civium ſtudia integra, opportuno tempore eruptura. Debere eos humanitatis reſpectu moveri, atque fraternæ ambitionis odio, quem univerſæ paternæ ditionis potitum, propediem hoſtem inſenſiſſimum experturi eſſent: niſi priuſquam imperium confirmaretur, naſcenti malo opportune occurrerent. Se una vindicta contentum fore, atque recepti regni finibus; belli præmia, quæ ipſorum opinione ſuaque prædicatione majora futura erant, illis omnia ceſſura. Ad hæc Mauri moveri ſe quidem ejus calamitate dixerunt: ut periculum communicarent adduci non poſſe: ac multo minus, ut hominis ejecti & exulis, qui ſua ſervare non potuiſſet, magnificis promiſſis confiderent. Hac ſpe dejectus, ad privatam ſuorum manum multis aliis adjunctis attractiſque, qui novi imperii odio aut ſpe prædæ ex utraque ſcilicet gente ſequi privato conſilio voluerunt, in provinciæ fines incurrit. Portugaliæ oppida & urbes non paucæ ſub ditionem revocatæ ſunt. Sanctius ad Scalabim urbem, cui à S. Irene nomen eſt, obviam procedens, collatis ſignis magnaque hoſtium ſtrage edita fratrem vivum cepit: atque ad Lunæ arcem, quæ in Calæcis ſita eſt, miſſum, in cuſtodiam tradi mandavit: ubi vitam omnem exegit in ſqualore & tenebris, homo ingenio ignavus, procax ore, minimeque tantis reipublicæ fluctibus ſuſtinendis par.

CAPUT IX.

Sanctius ad Zamoram occiſus.

SANTIUS patratis conſiliis voti compos, poſtquam omni paterna ditione potiebatur, neque facinus per otium reputare, neque timere Deum ſceleris ultorem, impietatis vindicem: neque inconſtantiam rerum humanarum conſiderare, longævam vitam ſibi polliceri, cæteros mortales præ ingenii faſtu contemnere. Quod unum ſupererat, utroque fratre in ordinem redacto, ſorores etiam paterna hæreditate ſpoliare aggreſſus eſt. Cauſſabatur injuria à patre regni urbes in plures hæredes diſtractas eſſe; litem marte arbitro eatenus ſecundum ſe dijudicatam conſiderabat: ſorores multo imbecilliores fratribus eſſe. Primum Zamoram urbem peti placuit magnis operibus munitam. Urraca enim in cujus poteſtate erat, & Arias Gonſalvus, cujus auſpiciis & conſilio reſpublica bello paceque gubernabatur, proviſa tempeſtate, commeatu, milite, & rebus omnibus ad ſuſtinendam obſidionem opportunis urbem inſtruendam curarant. Civium eximia fides erat, magnaque virtute communem ſalutem tueri, atque adverſus Regis inſolentis impetum propugnare parati erant. Circumſeſſa urbs atque omne genus machinis impugnata, in Regis poteſtatem haud dubium redacta eſſet: ni ex civium numero Vellidus quidam Ataulphus, ſua ſponte an re cum aliis communicata incertum, certus tamen Regis ex inſidiis

diis perimendi, urbe egressus esset, atque in Regis gratiam insinuatus, quasi urbis arcana proditurus, si pretium operæ sit, aditum se monstraturum promittens; uno eo comite ad speculandum locum, quo in urbem erat penetrandum, circum urbis mœnia deambulantem, incautumque, neque cavendis insidiis intentum, venabulo quod manu gestabat transfixit. Immane facinus, fœda mors, sed vitæ tamen meritis & actionibus consentanea. Cædis auctor patrato facinore pedes in fugam concitat; sequuntur regii milites, Regis in suo sanguine voluntantis gemitu & clamoribus exciti: atque inter eos longo proximus intervallo Rodericus cognomento Cidus, vindictæ studio ardens; ille se proxima porta in urbem infert, patefacto à custodiis aditu. Ex ea re coitionem & dolum regii suspicati, extrema omnia civibus comminabantur. Mortuo Rege, Legionenses & Calæci infaustam militiam aversati, cæloque & hominibus invisam, è castris alius alio dilapsi. Castellani, quos Regi favere natura cogebat, pars Regis corpus ad Oniense monasterium mœsti detulerunt: ubi justa funeris haud magno apparatu & celebritate facta; multo maxima militum pars ad Zamoram mansit, in ultionem parricidii intenta. Zamoræ civibus, quasi cædis conscii fuissent, proditionis crimen impositum. Didacus Ordonius ex Laræ familia, ante alios ætate, virium robore, & rebus gestis præstans, equo vectus, armisque fulgens, ex loco unde exaudiri posset, hominibus, avibus, jumentis, piscibus, herbis & arboribus, cladem, exitium, vastitatem minabatur: maria, terras, cælum inani verborum sonitu complens; mussabant cives inter metum præsentem, & verecundiam absentium fluctuantes. Major periculi quam honesti cura erat. Arias Gonsalvus quamvis ingravescente ætate bellicis muneribus inutilis esse videbatur, decori tamen tenax, contumeliæ impatiens, se & filios pro patriæ salute certamini offert. Erat in more positum, ut quicunque urbi aut oppido proditionis crimen imponeret, paratus ex provocatione dimicare singulari certamine cum quinque hominibus adversus singulos sigillatim pugnaret. Tres Ariæ filii, Petrus, Didacus, & Rodericus ex ordine in campum pugnaturi processerunt. Incredibili Ordonii felicitate & virtute interempti omnes. Rodericus tantum, cum accepto lethali vulnere in vindictam præceps ferire conaretur adversarium, aberrante ictu, gladio habenas, quibus Ordonii equus regebatur, discidit, equus eo vulnere percitus, Ordonium frustra retinere conantem, è diffinito ad certamen spatio, quod transilire Hispanorum more nefas habebatur, invitum rapuit. In lite an caussa decidisset eo casu, dati judices in neutram partem pronunciantes, ipso silentio civibus favere visi sunt. Sic certamen diremptum; quod cum primis nobile fuisse historiæ nostrates declarant: atque vulgaria carmina, quibus pervetusto more Hispani clarorum hominum virtutes ad lyram in conviviis decantare concentu non omnino rudi neque insuavi soliti sunt.

CAPUT X.

Alfonsus revocatur in Regnum.

HAEC ad Zamoram gerebantur. Urraca vero de rerum summa sollicita, veritaque ne novi motus existerent, nuncium Toletum mittit, qui Alfonso fratri res gestas, infelicem Sanctii Regis casum denunciaret. Instruit secretis notis, quibus haud dubie intelligeret mandata sua esse; dat litteras insolentibus characterum formis descriptas: ut quid sibi vellent, si forte interceptæ essent, cognosci non posset. Illarum hæc summa erat. Nihil syncerum esse in rebus humanis; mixtum dolori gaudium nunciare. Sanctium Regem interemptum Ataulphi dolo; qui & si communis hostis, erat tamen germanus frater: ejusque vicem dolere æquum esse, ac vero necessarium. Sanctii morte Zamoræ urbis obsidionem brevi dissipatum iri; tametsi certamen erat susceptum: cum Ordonius civibus consciis cædem proditorie patratam affirmaret. Quod caput, & divos semper erat precata, ipsum ad regnum vocari; celeritate opus esse ad præoccupandos provincialium animos, studia concilianda. Videret ne inutili cunctatione agendi tempora dubitando, consultandoque consumeret. Hæc litteris continebantur. Verum Urracæ nuncios multi Maurorum exploratores, qui inter Christianos erant, fama denique ipsa sua celeritate occupavit. Petrus Ansurius rerum mutationem propediem futuram expectans, quotidie Toleto ad tertium lapidem progressus ex viatoribus res omnes sciscitari solitus erat: novique nuncii comprimendi studio, in itinere unum & alterum exploratorem, qui gesta nunciarant, occulte ferro peremerat. Tandem Urracæ nuncium nactus, & de re tota diligenter edoctus, Toletum redit. Dabat consilium ut clam Mauro Rege in patriam profugeret; magnos casus intercedere posse; neque barbaris fidem inesse, ut rationibus suis potiorem honestatem haberent. Alfonsus animo anceps, & quid consilii captaret dubitans, tutiora tandem consilia & honesta periculosis potiora fore judicans, Regem Almenonem adiit: rem omnem uti nunciata erat, exponit, regni hæreditatem ad quod vocabatur cernendi petit facultatem. Eo inscio, à quo tantis beneficiis

ficiis devinctus esset, discedere in patriam inhumanum & inurbanum fore judicasse: quod à suis moribus procul abesset. Salutare id consilium Alfonso fuit. Rex enim Maurus re prodita, omnes Alfonsi aditus observabat, itinera obsederat, & diligenti custodia munierat, ne se posset commovere. Itaque Alfonsi comitate fideque victus, vehementer se lætatum ait, cum ex aliorum prædicatione cognovit Sanctii morte, ipsum ad regnum vocari; & tunc gaudere amplius sublatam occasionem superiora officia, quæ fuerant ipsius meritis, suaque voluntate minora, aliquo maleficio mutandi, si se invito in patriam discedere cogitasset. Quod felix, faustum, auspicatumque esset, quamprimum iret: fraterna regna capesseret: initæ tantum amicitiæ memor novo jurejurando fidem obstringeret, sibi & Hissemo filio majori perpetuo amicum futurum. Deum testem, atque arbitrum conventorum fore, ne datam ultro citroque fidem, eosdem amicos inimicosque habituros, fallerent. Igitur rebus omnibus compositis discedentem Alfonsum pecunia juvat, & aliquanto spatio honoris caussa prosecutus, continentiæ atque fidei singulari exemplo in Rege barbaro abs se liberum dimittit. Hæc veriora arbitror, quam quæ Lucas ait: deluso barbaro per dispositos equos aufugisse in patriam. Zamoram primum itum, ubi Urraca erat, quam matris loco semper habuit. Cum ea consilio communicato, de ejus adventu missis in omnes partes nunciis, eximia provincialium voluntate, propensisque studiis, quæ superiori tempore excitarat, in Legionis regnum receptus est. Garsias frater temporum mutatione evaserat, regnumque pristinum armis recuperare cogitabat; legati ad eum de pace sunt viri primarii. Erat homo ingenio minime malo; itaque nihil periculi subesse ratus, atque à fratre sperans omnia facile impetraturum: nulla fide accepta ad eum venit; capto libertas ad vitæ finem erepta; crudele exemplum publicæ tranquillitatis respectus excusavit, cultusque & victus principalis: ita ut præter regnum nihil desideraret, si ereptæ libertatis ulla esset idonea satis compensatio. Castellæ proceres interea Burgis conventus agitabant, decreverantque Alfonsum quidem ad regnum evocandum videri: recipiendum tamen non esse, priusquam se inscio Sanctii mortem patratam esse jurejurando confirmaret. Cum in eam urbem ventum esset, cæteris dubitantibus, ne facti memoria fraudi aliquando esset apud novum Regem, cujus gratiam promereri commodius rebus suis fore cuncti judicabant: Rodericus cognomento Cidus, qua in cæteris uti solebat animi magnitudine, Alfonsum conceptis verbis in D. Agathæ jurare compulit. Diræ imprecationes in ejus caput additæ, si fratris cædes ipsius consilio perpetrata esset. Cæremonia peracta, magno omnium qui aderant plausu & acclamatione, Castellæ Rex renunciatus est: haud obscure Roderico infensus, ut rerum eventus deinde declaravit. Pravi homines, qui principum offensas acriter speculantur, & alienam felicitatem ægris oculis aspiciunt, ejus animum amplius exacerbabant. Erat Alfonsus natus minimum triginta septem annos, cum in regnum revocatus est; bello strenuus fuit, unde Fortis cognomen tulit, pacis artibus instructus, ingenio facili & modesto. Has virtutes natura insitas res adversæ, quibus exercitus erat, multum auxerant; liberalitas profusa fuit prorsus, ut regni opes exhausisse videretur. Salutis anno millesimo septuagesimo tertio Sanctius occisus est, & Alfonsus rediit in patriam. Quo anno Romæ 1073
quidem Hildebrandus ad summum pontificatum evectus, Gregorii VII. nomen suscepit: singulari vir animi magnitudine atque constantia, qui pro ecclesiæ libertate cum Henrico Imperatore, eo nomine tertio, inimicitias suscipere gravissimas, & exercere non dubitavit per totam vitam. In Hispania autem Dominicus Exiliensis præcipua vir sanctitate, tertiodecimo Kalen. Januarii; sexta feria defunctus est. Memoria ejus anniversariis sacris in Hispania celebratur. In Rivogia Cannis oppido natus, ex opilione ad S. Æmiliani Cucullati monachus effectus, atque consequenti tempore ejus monasterii Abbas, quod monachorum jura constanter tueretur, à Rege Vasconum Garsia, superioribus annis in exilium missus fuit: unde illi (sic suspicor) Exiliensis nomen. Monasterium Exiliense, quod priscis temporibus S. Se-

bastiani nomine dicatum erat, Ferdinandi Regis ope suaque diligentia instauravit: unde alio tempore in Dominici Exiliensis nomen vetus appellatio mutata: non ipsi tantum monasterio, sed etiam conjuncto municipio, quod locis confragosis ad vallem Tablatellum, quadragesimo ab urbe Burgis lapide situm est, ipsa militari via, qua itur Gormatium. Hæc propter antiquitatis notitiam, loci nobilitatem, prætermittere consilium non fuit. Nunc ad Regum res gestas, & historiæ ordinem redeo.

CAPUT XI.

Alfonsi Regis initia.

ALFONSI initia turbulenta fuere, læti progressus. Anno quidem altero ex
1074 quo regnum recepit, salutis millesimo septuagesimo quarto, Reges Mauri Cordubensis & Toletanus armis de finibus decertabant. Alfonsus officii memor, conflato numeroso exercitu in Carpetanos movit; veritus initio Almenon, ne is belli apparatus ab se opprimendum pertineret: deinde quod res erat intelligit auxilio venisse; collatæ ab utraque parte vires. Cordubenses fines incursionibus vastati; corruptæ fruges; deformatus ager; pagi villæ, oppida incensa; prædæ hominum, pecorum, armentorum actæ. Justo prælio pugnatum non est, Rege Cordubensi universi certaminis aleam subire detrectante. Exercitus victoria lætus, spoliis gravis, in patriam reductus. Quo tempore Agnete prima Alfonsi uxore defuncta, alteram Constantiam nomine ex Gallia, ubi nata erat, advectam duxit. Ex hoc conjugio Urraca Alfonso nata est, regni deinde atque fortunarum hæres, ut competenti loco declarabitur. Constantiæ hortatu (sic arbitror) missa abs Rege Romam legatio enixe Pontificem postulante, uti rei ecclesiasticæ, in quam vitio temporum, hominum culpa depravati mores incubuerant, constituendæ novisque institutis componendæ caussa, Legatus in Hispaniam cum amplissimis mandatis & potestate mitteretur. Missus à Gregorio septimo Pontifice Maximo Ricardus Massiliensis Abbas, anno hujus
1076 seculi septuagesimo sexto Burgis in Citeriore Hispania concilium Episcoporum agitavit. In quo regiæ voluntati morem gerens, in omni regno ejus Romanum ministerium confirmavit. Sic Pelagius Ovetensis loquitur (ut ego interpretor) leges ecclesiæ veteres in mores revocatæ; ac præsertim quod in Germania non absque motu factitatum erat, uxores sacerdotibus detractæ: quas prisci moris obliti, & voluptatum illecebris superati, plerique habere consueverant. Quæ res sanctissimo Pontifici invidiam peperit, usque eo ut convitiis & contumeliis probrosisque carminibus passim ejus nomen proscinderent. Adeo grave est assueta relinquere, & veteres mores nova censura mutare. Præterea Aragoniæ exemplo, precandi ritus ex Romano more sanciti; prisca Gotthorum instituta rebus divinis procurandis, propitiando numine antiquata. Mauri Reges Cordubensis atque Hispalensis, cum vectigal quod superiori tempore pacti erant, pendere recusarent, Rodericus Cidus ad eos legatus est ea de caussa. Granatenses eo tempore & Hispalenses armis de finibus certabant. Regis Granatensis stipendia nonnulli milites Christiani faciebant. Cidus pacificatoris persona assumpta, dissidentes in pace ponere conatus primum est: deinde adversus Granatensem Regem, quoniam ad nullam pacis conditionem adduci poterat, pro Hispalensi in acie stetit. Insigni prælio victi Granatenses ad ea consilia recurrere compulsi sunt, quæ per imprudentiam antea repudiarant. Roderico arbitro pax inter Reges facta; milites præda divites, atque vectigali Cordubæ & Hispali, pro qua re venerat repræsentato, in patriam reduxit: Bellatoris ex his rebus novum cognomen adeptus, egregia militum & totius provinciæ voluntate, virtutes ejus admirantium, ipsum novis honorum titulis, quoniam re non poterant, exornantium. Proceres Castellæ atque Legionis ex iisdem rebus invidiæ flammis utebantur: prorsus ut novis criminibus

apud

apud Regem petitum pervertere constituerent. Prope spem res erat à superiori tempore Regis animo alienato. Ex ea spe invidis ardor animorum crescebat. Accidit Regem in Bætica novo bello implicari adversus eos Mauros, qui tributa pendere denuo recusabant. Maurorum alia manus è Celtiberia, ubi late ea tempestate dominabantur, per Medinæ Celinæ fines in Castellam irrupit. Gormatii agros omni maleficii genere vastabat. Cidus quem importuna vis morbi tenuerat in patria (fortassis etiam morbi simulatione procerum invidiam declinare studebat) tumultuario delectu habito, Maurorum latrocinia prohibuit: ipsos regni finibus magna celeritate dimovit. Ad hæc studio provectus in Maurorum fines Toletum usque excursiones fecit. Ingens ex iis locis præda abacta; agri & oppida deformata; supra septem utriusque sexus millia in servitutem abducta. Invidis & male cogitantibus proceribus, qui Regis auribus Roderici felicitati insidiabantur, ex ea re criminandi nova materia suppeditata. Violatæ fidei Mauro Regi criminibus petunt; videret ne dissimulando impotenti homini atque ambitioso habenas laxaret; supplicio cogendum, æquo cum cæteris jure vivere: neque se præ cæteris fastu & arrogantia animi eximium putare. Auctore Rege, ac decreto principum punitur exilio: mandatumque, ut intra nonum diem universæ regiæ ditionis finibus exiret. Tempori ille cedendum arbitratus, apud Abbatem S. Petri Cardeniæ, cujus monasterii per totam vitam religionem præcipue coluit, uxorem & filios reliquit, certus adversus Christiani nominis hostes majori impetu bellum gerere. Erant Mauri per id tempus vitiorum licentia enervati; voluptatum illecebris virtus & gloria, cum qua venerant in Hispaniam extincta erat. Itaque cum privata Rodericus militum manu, quos in armis exercitassimos habebat, multi præterea amici & necessarii nomina dabant, tanta erat cupiditas eo Duce adversus Mauros bellandi, in Carpetanos primum irruit: & adversi Fenarii fluminis ductum secutus, in Celtiberos penetravit, Alhamamque pervenit, qua parte Salo fluvius Idubedæ montes penetrans Celtiberiæ majorem partem irrigat. In eo tractu Alcocerium arcem natura loci munitissimam, sitamque in prærupto monte expugnat; duos Duces Mauros cum justo exercitu à Rege Valentiæ missos adversus ejus conatus insigni prælio superat. Ex ea arce agros populatur: omni injuria belli Mauros finitimos vexat. Et prædiviti præda equi triginta, totidem Maurici gladii ex ephippiis pendentes ad Alfonsum Regem dono missi; pari numero captivi equos regere jussi, eximia magnitudine corporum, decoro habitu; vestes auro purpuraque distinctæ. Muneris magnitudini quanta maxima à legatis potuit verborum gratia adjuncta; quos Rex quidem hilari vultu suscepit, & cum verborum honore: populus Cidi laudes ad cælum prædicatione ferre: patriæ liberatorem, Maurorum terrorem, reipublicæ patronum vocare. Unum esse, qui beneficiis maleficia vinceret, & benignitate cum offensa certaret; veteres heroas quos æmulari videbatur, rerum gestarum gloria, magnitudine animi exæquare. Exilii decretum supplicium, propter Mauros scilicet mutari non placuit: concessum tamen provincialibus ut impune qui vellent, Cido militarent; in quo reipublicæ tranquillitati bene consultum est; plerique enim in armis educati, rebus Bæticæ ab Alfonso compositis, otium quo sibi marcescere videbantur, ægris animis ferebant. Hæc quamvis plures per annos gesta, narratione juncta sunt, ne divisa memoriam perturbarent. Nunc retro revocanda oratio est: & quid præterea rerum in Hispania gestum sit anno salutis millesimo 1076
septuagesimo sexto, alio ex principio explicandum.

CAPUT XII.

Sanctius Rex Vasconum à fratre occiditur.

SANCTIO Vasconum Regi frater erat Raymundus, homo levis, inconstanti, turbidoque ingenio: cui discordiæ, rixæ, seditiones cordi erant, rerum nova-

novarum cupiditas: honesti sanctique nulla cura præ studio assequendi quod animo destinasset; vastus in consiliis & immodicus, regnandique ambitione exæstuans. Rex quietis cupidior quam belli, pietatis studiis deditus: quod veteres schedæ indicant, agros eum villas, prædia magno numero cœnobiis monachorum donasse. Ex iis rebus calumniandi materia, vicina vitiorum nomina virtutibus affingendo: quæ magna perversio est; religionis studium, animi angustiam: morum tranquillitatem, ignaviam interpretabatur & metum. Aderant studia perditorum hominum, quicunque decoctores, æreque alieno exhausti, inopesque erant, modo nequam homines & audaces cognosceret, eos in familiaritatem libenter admittebat; his ut cujusque studium ex ætate flagrabat, liberaliter pecuniam, vestes, arma, equos largiebatur: neque sumptui neque modestiæ parcens, dum illos sibi obstrictos obnoxiosque redderet. Rex ex uxore Placentia Ramirum filium in spem regni genuerat: addunt alii Garsiæ nomine secundum, tertiumque nulla appellatione designata: quos defuncto patre ad Alfonsum Castellæ Regem confugisse pro certo ponunt. Ii ætate minores erant. Rex annis gravis. Raymundo regnandi spes nulla nisi in scelere, in malo obstinata voluntas; factionis ergo viribus, quas potest arces & oppida præsidiis occupat, & quoniam ad sanitatem revocari non poterat, Rege auctore decreto senatus reipublicæ hostis esse judicatur: qui aliena invaserat, sua perderet, regnique finibus excederet. Ex eo tempore uterque in alterius perniciem armari. Raymundus insidiis parandis quam Sanctius cavendis intentior, ad Rotam municipium patrandi facinoris opportunitatem nactus, fratrem proditorie obtruncat. Cædis auctorem Rodericus Præsul ne nominatim proderet, gentis unde ipsi genus, patriæque amori tribuendum putavit: aut mea me potius fallit conjectura. Cæsi fratris filius Ramirus ad Cidum profugit. Ramiri fratres ad Alfonsum Castellæ Regem; infirma puerorum ætas erat, vires imbecillæ ad sustinendos tyranni impetus: qui provinciæ studia teneret, regnumque armis invasisset. Proceres rei indignitate permoti, communicatio consilio inter se, Sanctium defuncti Regis patruelem Aragoniæ Regem, ad regnum Vasconum evocant. Affuit ille continuo, & majorem provinciæ partem brevi occupavit. Viruescani, Rivogia, ac nominatim Anagarum, & Calagurris, præterea Cantabria universa Alfonsi Regis Castellæ armis cessit; meliori is quam Sanctius jure nitens, cum Ferdinandus pater ex justa uxore, Sanctii pater Ramirus vulgo conceptus fuisset, de reliqua provincia Aragonio Regi litem intendit; ne armis dimicandum esset, convenit ut Vasconum regnum Alfonso vectigale esset. Antiquis monimentis Sanctium & Petrum filium, pactum tributum appendisse proditum, testatumque invenimus. Raymundus inter utriusque Regis arma & studia destitutus Cæsaraugustam aufugit. Homo impurus, superis, hominibusque invisus, scelerum conscientia exagitabatur, neque suis neque alienis fidebat; à Rege tamen Mauro prædia domosque accepit, unde inopem & calamitosam vitam sustentaret; neptis ejus Marchesia nomine Aznarii Lupi viri nobilis uxor, ea prædia Alfonsi Aragonii Regis eo nomine primi tempore, ejus urbis templo maximo, quod D. Mariæ nomine sacrum est, legasse fertur.

CAPUT XIII.

Almenon Tolet. Rex, & Raymundus Barc. Comes obeunt.

PROXIMUS annus ex quo hæc gesta sunt, qui ab ortu Christi millesimus septuagesimus septimus erat, duorum Principum funere, quam ulla re alia insignior fuit, Almenonis Toletani Regis, & Raymundi Comitis Barcinonensis cognomento Senis. Almenonis filius natu maximus Hissenius nomine, anno integro, ex quarto tempore paternum regnum obtinuit, Alfonsi Regis amicitiam patris exemplo & præceptis institutus persancte coluit. Hissemi frater & successor Hyaia Aladirbilis, moribus patri & fratri dissimilis & toto vitæ genere,

neque

neque bello strenuus neque pacis artibus instructus, in lustris & popinis vitam exigere solitus, atque illustrium fœminarum pudicitiam attentans, gravissimum tum Maurorum tum Christianorum, qui in ditione supererant, odium & invidiam incurrit. Videbatur enim cum pudicitia non pudorem tantum, sed etiam humanitatem exuisse, crudelis in omnes & ferox. Alfonsum Castellæ Rex sacramenti religione, quo se obstrinxerat Almenoni & Hissemo solutus, utriusque gentis litteris atque quotidiano propemodum suorum convitio solicitabatur, ut urbem principem ac totius ferme ditionis Mauricæ propugnaculum, impia & crudeli tyrannide eriperet: temporis opportunitatem negligendam non esse dictitantium, quam superi offerrent ex Regis imbellis ignavia: in quo neque vigor animi esset, neque rei militaris disciplina; præterea in tanta civium alienatione, Christianorum viribus haud parem fore prædicabant. Hæc initia ejus expeditionis, qua Toletum capta est, atque prima fundamenta ponebantur. Raymundi defuncti corpus Barcinone in templo maximo, quod sua impensa ab imo totum extruendum curarat, tumulo contectum est; justa funeris magnifice facta. Ditio ut ipse moriens testamento mandavit, bifariam divisa est; pars Berengario data, pars Raymundo, cui Stupæ caput cognomentum fuisse diximus, procero corpore, eximia formæ dignitate. Moribus formæ consentaneis, provincialium studia, sed & patris benevolentiam sibi conciliarat: prorsus ut fratri qui major natu erat, principatu prælatus Barcinonem provinciæ caput obtinuerit. Ea res illi malo fuit, exitiumque attulit fraterna ex invidia, uti mox dicemus. Almodiam (sic non nemo vocat) Roberti Guiscardi Nortmanni, quæ gens hac tempestate magnam virtutis opinionem excitarat, & ad extremam Italiam ac Siciliam late dominabatur, filiam uxorem habuit, insigni pietate fœminam; cujus sumptibus gemina cœnobia constituta sunt: alterum in Mariæ valle in agro Cabreræ: Danielis nomine alterum prope Gerundam. In quo, viro defuncto vitæ principalis illecebris abdicatis, virilis concubitus expers, vitam sanctissime exegit; utrunque D. Benedicti regula & institutis temperavit. Ex eo conjugio Raymundus Arnaldus natus est, qui patri in principatu successit. Hoc sane tempore Armengaudus Urgelitanus Comes, Maurorum in ditione reliquias armis: Guillelmus Jordanus Ceretaniæ Comes Arianam sectam in Ceretanis renascentem, decretis, suppliciis, atque malis omnibus exagitabat. Multa oppida secundum Sicoris amnis ripam Mauris ablata: ac nominatim urbs Balagueris sub Christianorum imperium missa est.

CAPUT XIV.

Nortmanni veniunt in Italiam.

NORTMANNORUM nomen Hispaniæ olim & Galliæ cladibus nobile, per hæc tempora nobilius est redditum: cum in Italiam virtutis & imperii gloriam propagarunt, magnam ejus partem armis pervagati, ac novi tandem in ea regni conditores, quod ad nostram ætatem inter varias Principum familias sæpe alternavit. Hujus gentis originem (quoniam cum rebus Hispaniæ res Nortmannorum confusæ non parum sæpe sunt) & occasionem adventus eorum in Italiam hoc loco intelligi, aliquid lucis afferre posse cogitavi. Nortmannorum appellatione, ut vox indicat, vocabantur quicunque Daniam inter & Cimbricam Chersonesum oram Germanici maris & vicinas insulas incolebant: feri homines & barbari, cultu vitæ agresti, inhumanis moribus, rei nauticæ periti, & plurimum piraticæ dediti. Luithprandus proximæ superioris ætatis scriptor, eosdem Nortmannos & Rhussos facit; nimirum eodem tempore, hi in Orientis, illi in Occidentis provincias sese torrentis instar infudere. In parte olim Galliæ, Carolo Simplice Francorum Rege concedente, consederunt ea, cui antea Neustriæ nomen erat, deinde Nortmanniæ: ut superius dictum est. Rholo Dux fuit genti natura imperii avidæ: quidvis simulare & dissimulare assuetæ, eloquentiæ

ſtudiis & aucupio deditæ, laboris, inediæ, æſtus & frigoris patientia obduratæ; indumentorum elegantiam conſectabantur: alioqui impotenti effrænique ingenio. Atque hæ virtutes & vitia Nortmannis inerant, poſtquam mitiori cælo & manſuetioribus Gallorum ingeniis, feritas cum qua venerant mitigata eſt. Rholonis ex progenie Guillelmus cognomento Nothus, ſeptimus Neuſtriæ Dux, ex Eduardi Regis Sancti teſtamento, ad veterem Nortmanniæ ditionem Angliæ regnum adjecit; is belli ſacri, quod proxime ſuſceptum eſt tempore, claſſe in Angliam delatus Haroldo æmulo, prælio unico victor vitam regnumque abſtulit. Inde Gallos inter & Anglos bella diuturna & graviſſima haud multo ante hæc tempora, ad quæ noſtra perducta narratio eſt. Ex Gallia valida Nortmanorum manus in Italiam hac occaſione venerat. Eſt in Nortmannia civitas, quæ Conſtantia Caſtra olim dicta eſt; in ejus agro Altavilla municipium: quod Tancredus nobili genere Princeps, & multarum imaginum obtinebat, numeroſa prole felix, ex geminis nuptiis duodecim filiorum pater nihilominus. Ex priori conjuge Guillelmus cognomento Ferreabrachia, Drogo, Wifredus, Gaufredus & Serlo nati; poſterior Franſendis nomine ſeptem filios peperit, Robertum, Guiſcardum, Malgerium, Guillelmum, Alveredum, Humbertum, Tancredum, & natu inter fratres minimum Rogerium: qui gloria rerum geſtarum & ditionis amplitudine, atque diuturnitate cæteros facile ſuperavit. Mater filios & privignos pari amore proſequi videbatur; hoc illis mutui amoris conciliandi, depellendæ invidiæ incitamentum fuit; pater civilibus & bellicis artibus inſtituendos curavit. Manu prompti erant, boni conſilio; temeritatem ratio comprimebat, metum depellebat audacia. Ditionis paternæ anguſtia excluſi, veritique ne hæreditate dividenda, rixæ & contentiones exstarent, alio migrandi conſilium capiunt. Italia in plures principatus diviſa, inteſtinis motibus æſtuabat. Siciliam & vicinas inferi maris inſulas Mauri obtinebant; virtutis oſtentandæ occaſio ex utraque re opportuna. Majores natu fratres cum militari manu primum petiverunt Italiam; & cum in Gallia Togata virtutis ſpecimen præbuiſſent, atque in Hetruria: inde in Campaniam itum: ubi Capuanus & Salernitanus Principes armis de finibus certabant. Capuano primum adhæſerunt, deinde liberalioris militiæ ſpe Salernitano. Victoria parta belloque ſedato invitati à Maniaco, qui magnæ Græciæ & Apuliæ parti pro Græcis Præfectus erat, in Siciliam adverſus Mauros tranſmiſerunt; brevi operæpretium ſactum; multæ in ea inſula urbes ad Chriſtianorum ditionem reſtitutæ ſunt; victi acie, fugatique barbari. Mox inter Græcos & Nortmannos ſuſpiciones & ſimultates natæ; ſuperati Græci, fugatique; fratres bello victores in Sicilia atque Italia ejus principatus fundamenta poſuerunt, quæ brevi in juſtum imperium excreverunt. Nam fratres natu minores, duobus tantum ex ſuo numero relictis in patria, ii ex omni numero qui fuerint clam eſt, ſed relictis tamen in Gallia, rebus quæ in Italia gerebantur cognitis, cum ſupplemento militari ex Gallia præſto fuerunt. Partum in Italia imperium diviſum inter fratres: cæteris defunctis tandem in Roberto Guiſcardo conſtitit, atque Rogerio. Robertus Apuliæ atque Calabriæ Dux fuit. Rogerius Siciliæ Comes, Mauris & Græcis, ejus & fratris armis ereptæ. Robertus ex duabus uxoribus Alberada gentili, & Sigelgaita Salernitani Principis filia, Boamundum & Rogerium filios reliquit, filiam Almodiam: ſi vera ſunt quæ auctores Catalauni tradunt, Raymundo eam Barcinonenſi Comiti nupſiſſe, uti antea dictum eſt. Ex Rogerio Siciliæ Comite, Rogerius is natus eſt, qui paterni imperii nomen regia appellatione mutavit; & cognatis omnibus qua defunctis oppreſſis in ordinemque redactis, Nortmannorum ditionem univerſam in Sicilia atque Italia occupavit felicibus armis: Africam atque Græciam vectigales effecit. Hæc ferme ex Gaufredo monacho, qui res à Nortmannis geſtas in Italia, ipſiuſmet Rogerii Comitis hortatu proprio commentario explicuit. Verum Italia miſſa in Hiſpaniam recurramus.

CAPUT XV.

Bellum in Toletanum Regem decernitur.

NORTMANNORUM arma in Italia movebantur. In Hispania Toletanorum civium frequentibus litteris & nunciis nostrorum animi ad novum bellum capessendum solicitabantur. Hyaiam Regem neque mora temporis sanari, neque periculi magnitudine à turpitudine revocari: impunitate confirmari audaciam, crudelitatem augeri: præter spiritum, quem ægre inter tot ærumnas ducebant, & spem ultionis, qua vitam calamitosam sustentabant, miseris civibus relictum nihil esse. Nisi quid in Christianis præsidii sit, Maurorum auxilium evocare certum esse; quamcumque servitutis conditionem, depellendæ ejus tyrannidis studio, libenter fore suscepturos. Esse quidem omnem servitutem miseram: servire autem amenti, impudico, impuro, nunquam ne in discrimine quidem sobrio, gravissimum atque intolerandum. Alfonsi Regis animus ancipiti cura suspensus in diversas partes, hinc honesti specie, inde commodi quod ostendebatur, spe maximi trahebatur. In procerum concilio de re tanta disceptari saluberrimum fore visum est; non una omnibus sententia fuit. Plerique, quibus audaciæ plus inerat, bellum continuo sumendum judicabant; privatis id singulorum rationibus commodum fore, universæ Christianæ reipublicæ honorificum & salutare. Expugnatæ urbis prædam ad milites redituram. Maurorum imperium evertendi, quæ sese offerebat occasio, firmissimo eo propugnaculo totius Mauricæ ditionis capto, negligendam non esse; bellumque, quod opinione facilius fore pollicebantur, esset quamvis periculosum & grave, libentissimis animis sumendum esse: in cujus eventu rei Mauricæ summa vertebatur. Proceres alii bellum detestabantur, & ex amicitia quæ Alfonso erat cum Regibus Toletanis religiones captabant. Consilio honesti species prætendebatur. Ex eo numero quidam exactæ prudentiæ opinione. „ Quo, inquit, jure, ô Rex, quo „ ore civitatem eam armatus invades, „ quæ te domo profugum, egenum, „ sine lare familiari vagantem accepit „ hospitio: omnibus officiis coluit, unde tibi ad regnum quod obtines, „ factus est gradus? Quæ pietas ejus „ filio bellum indicere, sit ille quamvis „ nequissimus, qui te cum in potestate „ esses, suis opibus adjutum, patriæ, „ & loco unde excideras, reddidit? „ Nimirum ut filium benigne accepit, „ habuitque, ut ejus posteros fratrum „ loco esse tibi putares. Neque enim „ minor voluntatis & officii conjunctio, quam naturæ necessitudo esse debet. Suadere Principi quod decet, „ multi laboris est: assentatio sine periculo peragitur; ut quisque est animo „ ignavus, (absit invidia) ita procax „ ore: bella, victorias, urbium eversiones loquitur; ignavissimi cujusque „ consilio bellum suscipi potest, strenuissimi labore & periculo administratur. „ Quanta sit ejus urbis firmitas, quantis „ operibus sit munita, nemo ignorat. „ At invitamur à civibus. Quasi multitudini fidendum sit levissimæ & inconstanti, atque eo vela convertere solitæ, unde se aliquis favoris & melioris „ spei flatus ostenderit. At tyrannidem „ evertere pulchrum est. Honesta scilicet species, minimeque fallax, ni simul humanitatis & grati animi leges „ everterentur. At Hissemi morte jurisjurandi religione soluti sumus. Verum: sed superos utriusque voluntatis „ & perpetuæ benevolentiæ, quam pacti estis, testes fallere non possumus: „ eosdem ne ultores sentiamus, providendum est. Hæc non eo pertinent, „ ut laborem & periculum defugiamus, ô Rex. Idem animus nobis „ est, qui fuit semper, promptus & alacer; inermes quoque, nudi & exsangues, si stat sententia pugnandi ad bellum sequemur: sed in consilio dando „ accipiendoque nobis liberæ voces, tibi propitiæ aures esse debuerunt. Commotus ea oratione Regis animus videbatur: atque eo magis quod ex ore multorum & prudentiorum mitti

mitti videbatur; vicit tamen pugnandi ſtudium, urbiſque nobiliſſimæ obtinendæ commoditas; atque in eam ſententiam hanc ſummam orationis habuit. „ Non ignoro, viri nobiles, multa eſſe, quæ animos ab hujus belli cogitatione abducant: plura per hoſce dies de induſtria à quibuſdam ad terrendum eſſe jactata. Sed neque improviſa vobis eſſe debet mendacii vanitas. Ignavia metuſque omnia in majus auget. De religione non dicam, ac ne de ingrati quidem animi nota, quæ nobis opponitur. Hyaiæ ſceleribus procurandis ſatis utrunque credimus expiari; patre judice & arbitro, qui pœnas graviſſimas daret, an æquum eſt ut paternæ amicitiæ reſpectu liber evadat? Urbis fortiſſimæ difficultas objicitur: ſed virtuti veſtræ omnia pervia erunt; ſic magnam Hiſpaniæ partem, noſtra & Sanctii fratris auſpicia ſecuti, armis ſubiugaſtis, barbaros ſæpe acie viciſtis; munitiſſimas urbes & arces veſtra virtute captæ ſunt. Omnia virtuti pervia, quæ ignavis terribilia ſunt. Hoſtium multitudo opponitur; nunc ſcilicet primum inconditam ſuſtinebitis turbam, quæ ipſa ſe ſua mulutitudine impediet? imbelles ſunt, quibus bellum inferre paramus, & longa armorum deſuetudine enervati. Jam Toleto capta quominus longiſſima ſpatia emenſi ad Hiſpaniæ finem, atque laborum metam perveniamus, nihil obſtabit. Nomini Chriſtiano, regnoque noſtro, & vobis ipſis, labore non maximo gloriam immortalem parabitis. Cavendum ne cunctando metuendoque agendi tempus elabatur: & quod evenit in tardis conſiliis, optima deinceps videantur, quorum tempus effugerit. „ Regis oratione cunctorum qui aderant animi inflammati ſunt: propenſaque omnium voluntate bellum in Mauros decernitur; arma, equi, tela, commeatus comparantur, pecuniaque in ſtipendium militare; magni tota provincia delectus habentur; veterani milites, ut in quoque erat virtutis plurimum, magnis propoſitis præmiis nominatim evocantur. Hæc omnia eo majori feſtinatione adminiſtrantur, quod uno tempore nunciatum erat, Pacis Auguſtæ Regem Maurum à civium Toletanorum parte evocatum, cum validis copiis ad eam urbem capiendam adventare, propediemque affore; utriuſque Regis copiæ Toletum eodem tempore pervenere. Verum Alfonſus invictas copias atque tot bellis exercitatas ſub ſignis trahebat. Maurus numero & viribus inferior in patriam rejectus abiit. Chriſtiani milites, tametſi urbis potiundæ ſpe depulſi, quoniam Rex Maurus bello nunciato, ſe & urbem ad omnes caſus egregie munierat, Regis Alfonſi juſſu agros incendunt, corrumpunt ſegetes, direptiones faciunt; atque hæc anno milleſimo ſeptuageſimo nono inchoata; idem 1079
ſecundo, tertio & quarto anno factitatum: neque conſequentibus annis ceſſatum eſt. Canales & Ulmus oppida urbi vicina præſidiis occupata firmataque ſunt; inde excurſiones continenter factæ. His injuriis calamitoſi cives re frumentaria anguſte utebantur, commeatus omne genus inopia laborabant. Toletani importata plurimum annona vitam tolerant; circum urbem ſolum ſterile, nudum ſaxeum, deforme, rebus omnibus indigens; cælo terraque aquarum penuria, quod longiſſime abeſt à mari, & tota regio præ reliqua Hiſpania ſublimis eſt: niſi qua parte planiciem Tagus amnis interfluit lætiorem proventu, longioremque, quam latam ſpatiis. Uno tempore Cidi arma in Celtiberia proſperum curſum tenebant: Maurorum oppida, & arces ejus virtute, & diligentia carpebantur; ad Regis Alfonſi gratiam plane reſtitutus non erat; id unum ad felicitatis cumulum deeſſe videbatur. Commodum accidit, ut anno ejus ſeculi octogeſimo Mauro- 1080
rum inteſtina arma in Bætica moverentur. Almoſala regulus arcem Grados vi abſtulit; ad Alfonſi præſidium Adofirus ditione ſpoliatus confugit, ejus armis ſperans arcem recipere, ulciſci injurias. Occaſionem rei bene gerendæ, haudquaquam Alfonſus negligendam judicabat; præmiſſa militum manus. Ipſe paulo poſt cum juſto exercitu in interiorem provinciam penetravit. Variis Mauri artibus, & ludificationibus cum bellum duci videret, neque totius dimicationis copiam fieri, & Toletanæ expeditionis cura ſolicitabat: bello Bætico Cidum tanti nominis Ducem præficiendum

dum curavit. Ex Celtiberia evocatus
continuo affuit. Venienti Rex comple-
xum fert, facetus natura, & consuetu-
dine edoctus simulare benevolentiam
blandis sermonibus; non modo exilii
mulctam remisit, verumetiam eo expe-
tente perpetua lege sancitum, ne inge-
nuæ conditionis viris, quoties solum
exilio vertere cogerentur, ante diem tri-
gesimum è regni finibus discedere ne-
cesse esset: cum antea moribus fixum
esset, ut nonus modo dies parando exi-
lio præscriberetur. Belli ejus confecti
laus penes Cidum stetit; arcem Grados
vi expugnavit. Almofalam regulum re-
degit in potestatem: ad Regemque trans-
misit ejus arbitrio plectendum. Anno
1081 proximo hujus sæculi octogesimo primo
Garsias Alfonsi frater in vinculis obiit,
dissectis ultro venis. Emitti custodia ea-
tenus non placuerat: ne ingenii levitate
rempublicam conturbaret. Neque enim
regnandi ambitione crediderim, Garsiam
tandiu à fratre in carcere retentum fuisse.
Convenit liberiorem custodiam à morte
Sanctii fuisse; auctor etiam quidam sub
vitæ finem, propositam à fratre libertatis
conditionem affirmat, sive vitæ tædio,
sive quoniam ea calamitate divinum nu-
men propitiari volebat, constanter repu-
diasse: ac ne compedes quidem, quibus
innexi pedes erant, eximi voluisse; man-
dasse præterea in testamento, ut cum
ferreis compedibus sepeliretur: quod ut
jussit factum est Legione in D. Isidori
tumulo composito; funus magnifice fac-
tum, utraque sorore procurante, Epis-
copis, atque proceribus. Anno capti-
vitatis decimo, regni quintodecimo ex
hac vita migravit. Quo tempore Cidus
Bæticæ rebus compositis, cum in Celti-
beriam rediisset, Dianii regulum Alfa-
gium, & Sanctium Aragoniæ Regem,
qui Mauris auxilio venerat, collatis signis
devicit. Nova ea victoria auctus, in
Castellam ad Alfonsum invitatus rediit.
Navatæ operæ, & tantorum laborum
præmium Viruesca, Valeranica, Arceio-
nia fuere, insigni Regis liberalitate per-
petuo jure donata. Rursus Alfagius,
qui Consaburonem usque vindictæ studio
inflammatus processerat, viribus & po-
tentia formidabilis, abs Rege qui vastan-
do Toletano agro operam dabat, Mau-
rus acie victus, in arcem evasit; in præ-
lio & in fuga barbari magno numero
prostrati sunt. Victoris animum inopi-
natus casus perculit, multumque de vic-
toriæ lætitia minuit. Didacus Vivar Cidi
filius, qui paternæ virtutis æmulatione
ad parem gloriam niti videbatur, Re-
gemque ad bellum prosecutus erat, in
acie importuna cæde periit. Defuncti se-
pulcrum in D. Petri Cardeniæ ad nostram
ætatem monstratur, extatque. Neque
constitere gemina clade compressi Alfa-
gii conatus; denuo reparatis viribus in fi-
nes Christianorum populabundus invasit:
atque in Medinæ Campestris conspec-
tum venit. Eo loco Alvarus Fannius
Minaia Cidi propinquus obviam pro-
gressus, cum barbaris acie dimicans vic-
tor evasit. Atque hæc salutis anno mil-
lesimo octogesimo secundo gesta sunt. 1082
Quo anno Raymundus Barcinonensis
Comes cum Gerundam contenderet, ad
oppidum Percham, Ostarlitum inter &
Gerundam, Berengarii fratris insidiis
circumventus periit. Sepultus est Ge-
rundæ in æde maxima. Successit Ar-
naldus Raymundi filius, ætate quidem
infans, neque integrum annum natus:
diuturnitate tamen imperii, ditionis am-
plitudine, & rerum gestarum gloria, cui-
vis majorum Principum par. Parricida
dolorem initio & luctum ex casu fratris
simulare: mox re prodita, persona de-
tracta, à provincialibus odium est reddi-
tum; procerum armis non modo fraterno
principatu, ad quem occulte nitebatur,
sed etiam suamet ditione spoliatus, exul
& vagus, & linguæ vitio mutus repente
effectus, vitam calamitosam exegit Hie-
rosolymis, ubi defunctus est post aliquot
annos. Urgeliæ & Besaluni Principum
progenies à stirpe defecit: iique princi-
patus ad Arnaldi Barcinonensis Comitis
ditionem subjuncti. Accessit in parte
Galliæ Narbonensis, Provincia Phocæen-
sis dotis nomine cum uxore Alfonsa
(Dulcem alii vocant) Gilberti certe Pro-
vinciæ Comitis filia. Ex eo conjugio
Raymundus & Berengarius nati sunt;
tres filiæ viris principibus olim in Gallia
junctæ. Earum uni Berengariæ nomen fuit;
duarum nomina intercidere. Cum Alfonso
Tolosate bellum fuit varium anceps que:
deinde pax ea lege sancita est, ut ipsi &

 posteri,

posteri, quasi alternæ adoptionis jure inter se succederent, familia altera sublata extinctaque. Verum hæc consequentibus annis acciderunt; nunc ad iter institutum sese convertat oratio.

CAPUT XVI.

Toletum capitur.

FREQUENTIBUS nostrorum incursionibus Toletani cives fatigati Christianorum, qui in ea urbe habitabant, animi ad dulce libertatis nomen arrecti erant: & quamprimum se Rex in urbis conspectum cum justo exercitu dedisset, se portas aperturos pollicebantur. Nostrorum vires exhaustæ erant: à belli cogitatione aversi animi; multæ difficultates opponebantur, magni labores, pericula gravia; hæc omnia Regis constantia pervicit. Ergo supremo conatu bellum reparat: non ante in patriam redire certus, quam nobilissimam urbem redegisset in potestatem. Is erat urbis situs, ea locorum asperitas & natura, ut si negotium confici, urbemque obsidere vellet, diducendi in plures manus milites, & plura castra metanda essent; multo majores, quam antea fecerat, copiæ conscribendæ erant. Quantum felicitatis rebus afferant finitimorum Regum & Principum opes, inter se id quod perraro accidit, consentientes, hujus expeditionis apparatu intellectum est; primi Castellani, Legionenses, Cantabri, Callæci, Astures, Lusitani magno numero nomina dant; affuit Sanctius Aragoniæ & Vasconum Rex, navandæ operæ studio incensus; ex Italia Germaniaque auxilia venerunt; belli quod susceptum erat, fama toto orbe volitabat. Francorum quoniam Hispaniæ finitimi erant, major numerus fuit, præcipua hominès alacritate ad suscipienda bella, corporum patientia non eadem. Ea gens quoniam hoc & consequentibus bellis rem Christianam multum juvit, & qui in Hispania remanere voluerunt, magnis præmiis affecti invitatique abs Regibus sunt, vectigalium immunitate donata ipsis & posteris: ex ea re factum arbitror, ut immunis atque ingenuæ conditionis homines, vulgari Hispanorum lingua Francos vocemus; cujus rei veteres tabulæ & diplomata Toletanis per hæc tempora concessa indicio sunt. Conflatus ex tot gentibus exercitus numero & viribus præstans ductore Rege Toletum movit; hilares animi, victoriæ certa spes. Rex Maurus de hostium apparatu certior factus, excitatusque periculi magnitudine, nihil de sua comparatione omittebat; milite & commeatu instructus erat; præsidio quod in civium caritate & benevolentia est firmissimum, septus non erat: neque id barbarus ignorabat. Loci tamen natura, facile se defensurum cogitabat: quod urbs prope ex omnibus partibus altissimis rupibus, quas medias Tagus amnis penetrat, circundata unum habet & perangustum aditum ad Septentrionem, arduum ascensu & duplici muro munitum. Septenis castris abs Rege urbs circundata est; ingrediendi egrediendique facultas sublata civibus. Cum maxima copiarum parte Rex in planicie, quæ ad radices montis pertinet, in quo civitas est posita, locavit castra. Obstinatis utraque pars animis erat; pro urbis mœnibus levibus præliis dimicatum vario eventu, successu haud memorabili. Hispano par in pedestri pugna Maurus non erat, velocitati æquali, virium robore præstanti: equestri prælio aliquanto melior erat, more gentis sequi solutus, deinde cedere. Turres à nostris, plutei, vineæ, aliaque subruendo muro idonea machinamenta, magna diligentia comparata admirationi magis erant hostibus talium rerum inexpertis; quam usui: muro enim quamvis parte prostrata difficilis aditus in urbem erat, propter prærupta loca & propugnantium virtutem. Inter hæc vario eventu obsidio ducebatur. Uno tempore utrosque belli tædium cepit: & quacunque ratione ab armis discedere cogitabant. Nostros inopia rerum: quoniam ex longinquis locis commeatus hominibus, jumentis pabulum petendum erat, & ex diuturno labore vulgati per castra morbi, & anni

tempus

tempus in aestatem vergentis movebat. Quo tempore Cypriano Episcopo Legionensi dormienti visus est venire Divus Isidorus, qui diceret, non placere obsidionem solvi: intra quindecimum diem, urbem Christianorum futuram; eas sedes divinum numen sibi in perpetuum delegisse. Somnio Episcopi inter milites vulgato (nam continuo ille Regi renunciandum curavit) cum spe potiendae urbis animis ardor est additus. Obsessos major premebat inopia; jumenta equosque, profana foedaque in cibum necessitas verterat; bellum trahi non posse intelligebant, fortunas in extremo sitas. Hostem obstinato animo vincendi, spem auxilii nullam; catervatim Regem adeunt: atque inconditis clamoribus, de pace agi petunt; satis poenarum diuturna obsidione datum; neque corporibus labores, neque animo moerorem pati diutius posse. Ad haec Rex barbarus. „ Nomine, inquit, pax dulcis est, re ipsa salutaris; providendum tamen, ne pacis specie servitutem amplectamur. Pax est tranquilla libertas: servitus, extremum malorum & maximum, non modo armis, sed morte ipsa procurandum. Animi est ista mollicies non virtus, paulisper inopiam ferre non posse. Qui se ultro morti & servituti offerant plures inveniantur, quam qui famem & rerum necessariarum penuriam magno animo ferant. Si parumper sustentatis, ultro hostes discessuros, vobis polliceor; milites quotidie ex castris dilabi: neque minori angustia premi exploratum habeo. Adерunt praeterea gentis auxilia: quae de nostro periculo solicita haudquaquam conquiescit. Regis oratione quoniam simulata videbatur, neque cum verbis vultus consentiebat, haudquaquam cives conquievere: videbanturque agmine facto continuo portas hosti patefacturi. Ergo de deditione agi coeptum est. Missi de ea re in castra legati dato senatu, factaque dicendi potestate, conqueruntur primum, injusto se bello ab Alfonso petitos. Beneficia quae in ea urbe acceperat in memoriam revocant. Intelligere se haud multo minorem in castris inopiam, quam in urbe esse: pacis tamen studio facturos foedus, modo honestis conditionibus. Ac ne vectigal quidem, si modicum imponatur, pendere recusaturos. Ad haec Rex negat pacis ullam conditionem nisi urbe dedita fore; legatis ultro citroque commeantibus dies aliquot consumpti sunt; inopiae malum crescebat in urbe; nostris augebatur animus, quoniam priores de pace essent appellati. Convenit tandem, ut urbs dederetur his conditionibus. Arx urbis portae, pontes, regium viridarium, quod urbi conjunctum est, Alfonso Regi cedunto. Rex Maurus in urbem Valentiam, aut quocunque gentium placebit abire permittitor. Eadem Mauris quicunque sequi eum velint: suaque unicuique asportandi facultas esto. Qui in urbe permanere malint, ii domos & possessiones retinento: & ex ritu gentis, rei divinae procurandae caussa, templum totius urbis nobilissimum & maximum. Majora vectigalia, quam Mauris Regibus pendere consueverant, imperandi fas non esto. Qui jura dicant, juxta ipsorum leges, ex sua gente judices dantor. Hoc foedus ab utrisque jurisjurandi religione, & datis utrinque obsidibus est confirmatum. Rex tantae urbis accessione laetus, triumphantis in morem in arcem invectus est, inter faustas utriusque gentis acclamationes, octavo Kalendas Junii, qui dies Urbani Pontificis & Martyris memoria sacer est, salutis anno millesimo octo- 1085
gesimo quinto; alii ex hoc annorum numero biennium detrahunt, veterum schedarum fidem secuti: ex quibus Alfonsum eo ipso tempore se Toleti Regem in publicis tabulis nominasse satis constat. Omnino annis trecentis sexaginta novem in Maurorum ditione fuerat: quo tempore ex antiqua urbis elegantia & nitore plurimum erat detractum. Vici enormes erant, non tam locolocorum natura, quam quod barbari incuria aedificandi & inscitia maxima essent. Arx regia ex formaceis parietibus extructa, quibus nunc locis Petri Cardinalis impensa nosocomium est constructum. Templum maximum in urbe media, loco aliquantulum declivi, rude & male materiatum, quod ea tempestate Mahumetanae superstitioni serviebat, & paulo post ex ritu Christiano extructum est. Urbis captae fama toto orbe brevi pervagata, omnium piorum animos laetitia

titia complevit, tanta urbe detracta, quæ instar propugnaculi barbaris erat: multum virium decessisse reputantium, piisque reliqua prona fore sperantium. Toleto capta, Regeque Mauro optima fide Valentiam cum militari præsidio, ubi regnum deinde tenuit, amandato variæ militum manus in omnes partes diductæ, vicinum urbi tractum facile in potestatem redegerunt. Urbis casu perculsi erant Mauri. Multa oppida, & municipia sub ditionem adjuncta, Maqueda, Ascalona, Illescæ, Talavera, Caraca, Mora, Consaburo, Madritum, Valeranica, Butracum, Fita, Medina Celina, Caurium: pleraque vetustate antiquissima, locorum propinquitate opportuna, splendore ædificiorum, & agri nobilitate honestissima. Interea Rex veritus, ne civitas tantis laboribus capta civium proditione, quos ex gente Maurica magno numero remansisse dictum est, amitteretur: in ea domicilium constituit, diuque moram traxit, non prius discedere certus, quam frequentia Christianorum civium, & novis operibus ad omnes casus munita esset. Magnis præmiis ex tota ditione invitati multi mortales in ea urbe fortunarum, & vitæ domicilium delegere. In hoc numero Petrus quidam fuisse traditur, natione Græcus, ex Palæologorum nobilissima familia, quæ Orientis quidem provinciis quondam Imperatores dedit. Is cum in obsidione Toletana suam Regi operam & industriam probasset, ædes in ea urbe & amplas possessiones, unde vitam sustentaret, accepit. Ab hoc genti origo, cui à Toleto nomen est, cum primis nobilissimæ, opibus atque clientelis præpotenti. Nam Petri filius Elianus Peresius fuit, nepos Petrus Elianus: pronepos Stephanus Elianus: cujus effigies equestris retro aram maximam templi Toletani in summa fornicis abside monstratur. Stephani rursus filius Joannes fuit, nepos Gonsalvus, cujus in D. Romani æde sepulcrum extat. Vicum Toleti regium, ex eo hoc nomen accepisse memorant: quod novis incolis, concedentibus Mauris, Regis voluntate fuerit ad habitandum designatus. Novæ præterea arcis, quo loco nunc cernitur, totius urbis editissimo & munitissimo fundamenta abs Rege jacta sunt. Quæ omnia eo spectabant, ne Maurorum civium multitudo se adversus Christianos commovere posset. Omnino ex hoc tempore Alfonsus Rex Imperatoris sibi (jure an injuria non disputo) sed nomen tamen desumpsit imperii. Felix rerum successus animos faciebat: & tot accessione regnorum beatus sibi esse videbatur. Tametsi urbis captæ lætitiam Urracæ sororis obitus, quæ eodem tempore defuncta est, non parum imminuit: quam in matris loco semper habuerat, & à Ferdinando patre, Urracæ res Alfonso enixe erant commendatæ. Supererat Elvira soror altera: quam Cabræ Comiti, quem inclementi dicto violarat, ne vindictæ studio suis & familiæ opibus motus in provincia concitaret tempore minime idoneo, uxorem dedisse, auctor historiæ affirmat, quæ Alfonsi Regis cognomento Sapientis nomine circumfertur.

CAPUT XVII.

Bernardus creatur Archiepiscopus Toletanus.

NIHIL tum quidem Regi longius erat, quam urbem nobilissimam Hispaniæ columen, sanctissimæ olim religionis arcem, & Gotthici sedem imperii, prisco splendori reddere, atque ornamentis omnibus amplificare. Deligendi novi Præsulis, quod in tanta rerum perturbatione, tantisque tenebris aliquot ætatibus intermissum erat, spes tentata haud pertinaciter initio: quoniam Mauri cives nondum plane domiti, repugnabant. Biennii mora cum major Christianorum frequentia in urbe esset, & veterum civium quantum cuique credendum esset, quibus se committeret, & à quibus cavere deberet, Regi exploratum esset: rei perficiendæ caussa quo major esset auctoritas, Mauris tumultuandi opportunitas minor, ex universa ditione conventum habere constituit. Episcopi & proceres evocati ad quintumdecimum Kalend. Januarias affuerunt fre-

frequentes. In eo conventu primum divinæ benignitati gratiæ actæ, quod cælesti potissimum ope tanta urbs ad jus Christiani imperii reducta esset; pro se quisque, ut in quoque auctoritatis & eloquentiæ plurimum erat, beneficii magnitudinem verbis amplificabant. Deinde de creando Toletano Præsule deliberatio suscepta. Omnium communi suffragio delectus Bernardus, S. Facundi Abbas, qui sacris in ea urbe præesset; suavissimi & optimi mores, præstantissimum ingenium, opinio doctrinæ, spectata magnis & multis in rebus integritas animi, prorsus ut illustre exemplum veteris sanctitatis referret, gentis voluntates homini externo & in Gallia nato conciliarunt. Garumna flumen Aagenum urbem præterfluit in Aquitania; in ejus urbis territorio oppido cui à Salute nomen est, ex honesto genere natus erat Bernardus; pater Guillelmus, mater Neimiro; juvenis militiam exercuit, ætate adulta, in S. Avrantii Auscio sive Auxitano cœnobio in Sacerdotis cucullati morem detonsus est, excellenti colendæ pietatis studio incensus. Inde ad Hugonem Abbatem Cluniacensem ejus accitu migravit; ab eo ad Alfonsum Regem in Hispaniam ablegatus est. S. Facundi cœnobium quod reliquis tota ditione monachorum collegiis Rex præficere cogitabat, severiori disciplina astringere, & novis institutis temperare cupiebat. In eam rem idoneum virum ex Gallia mitti abs Hugone postulavit; missus Bernardus ejus tunc monasterii curam suscepit, & nunc ad amplissimum dignitatis & honoris gradum ascendit; atque quo major novo Præsuli esset auctoritas, Alfonsus Rex intelligens, tantum homines honoris vulgo deferre solitos, quantum quisque virium, & copiarum habeat, vanum sine viribus esse nomen dignitatis & magistratus: arces, oppida, municipia, (qui ejus concilii postremus actus fuit) magno numero Toletanæ ecclesiæ donavit: Briocam, (quod oppidum exilii tempore Almenonis dono tenuerat) Rodillas, Canales, Cabanias, Covexam, Barcilesium, Alcoleam, Melgarium, Almonecirum, Alpogrebam; sic Rodericus Præsul scribit: Alfonsi Regis Sapientis historia Complutum addit & Talaveram falsò, ut prudentiores existimant; horum oppidorum quædam nota sunt, aliorum ne nomina quidem extant. Vetustas omnia oblivione obruit; nobis ex conjecturis divinandi, neque otium neque voluntas erat. Omnino in urbe, hortos, molas trusatiles, ædes privatæ magno numero, atque tabernæ, unde annuum vectigal constaret, donata: ex reditibus atque proventu sacerdotes Toletani templi vitam sustentarent; ii regii ex eo tempore beneficii memores, statis diebus ex ritu Christiano Alfonsi Regis manibus parentare soliti sunt. His rebus constitutis, conventus solutus est. Composito civitatis statu, Regem aliæ reipublicæ curæ Legionem vocarunt. Regina Constantia, & Bernardus Præsul Toleti relicti; additum militare præsidium. Erant præterea novi incolæ pro multitudine Maurorum admodum pauci, pro conditione temporis satis multi. His omnibus præsidiis urbem ad omnes casus paratam, instructamque Rex non inepte cogitabat fore; prudenter excogitata, novi Præsulis temeritas dicam, an imprudentia? an utrunque? certe nimia festinatio plane conturbavit. Erat Episcopi sedes pro tempore in D. Mariæ collocata, æde Carmelitis nunc monachis attributa: ut fere consentiens opinio est eorum, quibus ista præscrutari curæ est. Mauri templum in urbe maximum obtinebant, atque in eo rebus divinis ex superstitione ejus gentis vacabant. Ignominiosum id nomini Christiano, fœdumque visum est, in urbe capta religionis hostes augustiori templo uti; quod occasionis tarditas attulisset, Bernardi festinatione præcipitatum. Ergo consilio cum Regina communicato, cum militum manu per noctem Maurorum templum occupare constituit. A fabris, qui comitabantur convulsæ januæ; publicæ operæ Mahumetanæ superstitionis sordibus loco repurgato, altaria ex ritu Christiano erigunt. In summa templi turre æs campanum constitutum, quo ad rem divinam procurandam proxima luce Christiani sunt convocati. Repentina re commoti barbarorum animi, atque ex suæ religionis contumelia in furorem acti, vix retineri potuerunt, quin ad arma concurrerent, & marte arbitro injurias vindicarent. Calamitosus is dies nomi-

ni Christiano parabatur: ni paratum nostris exitium, qui numero & viribus vincebantur, divinum numen discussisset. Una Mauros spes sustentabat, quod Rege inscio tantum facinus perpetratum esse erat persuasum; alii spe vindictæ, alii vivendi cupiditate retenti sunt. Rex iniquissime tulit fidem publicam, jurisjurandi religionem, regii nominis majestatem, importuna Bernardi festinatione violatam, fœdatamque. Considerabat præterea quanto in periculo res essent Mauris furentibus; & ne urbi aliquid secus accideret, verebatur; varios esse & commutabiles rerum humanarum casus disputabat. Itaque citato Toletum se proripit tanta festinatione, ut ex S. Facundi cœnobio, ubi rei gestæ nuncium acceperit, intra tertium diem Toletum pervenerit iracundia exæstuans, furorem & minas in Reginam & Bernardum spirans. Nullæ preces ad aures admittebantur, nulla ope humana placabatur atrox ira; stabat sententia vindicandæ audaciæ insigni aliquo supplicio; proceres Toletani, plebs, atque sacratus ordo obviam progressi in atrata veste squalidi, perfusique lacrymis cum infulis ac velamentis, veniam miserabili gemitu postulant; nihil obstinatus Regis animus movetur. Grave malum rei Christianæ parabatur, nisi Mauri proceres Regis animum ad misericordiam flexissent. Etenim animorum impetu considente, & dolore, quem ex injuria conceperant mitigato, si Rex gravius aliquid in Reginam & Bernardum decrevisset, fore providebant, ut ejus facti invidia penes ipsorum gentem maneret, & præsentem lætitiam perpetuo Christianorum odio luerent: quod ipsorum rationibus exitiale fore prudenter judicabant. Magno ergo numero ad pagum Maganum obviam Regi procedunt. Stabant ancipiti animorum motu mœsti, fixis in terram oculis; hinc injuriæ dolor urebat, inde exitii metus solicitabat; ad Regis advenientis conspectum in genua procumbentes, ac lacrymis, quæ toto ore manabant, fœdatos ac dicere conantes, Rex occupavit: cum diceret, eo facto non ipsorum patientiam læsam, sed ipsiusmet majestatem violatam esse; suam eam injuriam fuisse, se vindice ultionem expectarent. Exemplum severitatis crudele editurum, quo Maurorum genti testatum fieret sua voluntate haud quaquam jurisjurandi religionem spretam fuisse: & posteri intelligerent regiam fidem constantem fore, neque importuna cujusquam audacia fore temerandam. Ad hæc illi magnis clamoribus veniam postulare, se quidem erratum quod necessitas attulisset, & vis quædam pene fatalis libentissimis animis condonare. Rex, Maurorum postulato perculsus substitit; tum è Maurorum numero quidam præcipua auctoritate in hunc modum locutus fertur. „ Quantum „ dolorem cepimus, invicte Rex, cum „ templum ex fœdere nostrum, sanctita„ tis opinione præcipuum, injuria erep„ tum est, ex se quivis æstimare potest: „ oratione explicare supervacaneum so„ re sum arbitratus. Neque tantopere „ loci religione movebamur, quam quod „ ab eo initio imminuendæ nostræ liber„ tatis, tuæ fidei violandæ haud obscura „ fundamenta jacta esse videbamus. Quod „ in communem ædem factum est, quin „ in singulorum domos irrumpant, at„ que in fortunas nostras invadant, quæ „ fides? quæ religio frænabit? cum nos„ tra gente violanda divinum numen „ promereri vestri homines persuasum „ habeant. Quod ne contingat tibi pro„ videndum est, atque majoribus præsi„ diis nostræ gentis incolumitati consu„ lendum. Alioqui Reginæ, & Ar„ chiepiscopo injuriam libenter condo„ namus. Ipse nobis auctoribus & horta„ toribus idem facies: ne quorum inju„ riam vindicare pergis, ipsis exitium „ afferas; neque enim religionis vestræ „ Antistitem, Reginam nobilissimam, „ posteri & cognati, te defuncto inultos „ cecidisse patientur. Itaque per eam dex„ teram, qua nobis fidem dedisti, oramus „ atque obsecramus, ut iracundiam ex „ nostra ignominia conceptam deponas; „ majus nobis beneficium dare nullum „ potes; nisi impetramus in urbem haud „ quaquam redire, sed novas & longin„ quas ad habitandum sedes quærere „ certum est. Tu vide ne dolori indul„ gendo, majus nobis malum parias, ti„ bi luctum sempiternum concilies, no„ mini Christiano dedecus atque igno„ miniam singularem. Hæc dicente Mauro, reliqui nixi genibus, lacrymis toto ore manantibus, manus tendere,

idem precari. Regis animus variis motibus, atque contrariis agebatur, quod ex vultu dignoscere promptum erat, nunc læto, modo pallido; demum cum animi impetum ad rationem revocasset, & Dei nutu consilia hominum moderantis, rem omnem evenisse cogitaret, Maurorum precibus flexus, pro ea voluntate gratias agit: ejus diei memorem perpetuo se fore profitetur. Urbem adit, Reginam veniæ spe hilarem lætus aspicit; cum Bernardo gratia reconciliata; dies ex atro in candidum repente versus erat. Omnia urbis loca festa lætitia & faustis acclamationibus personabant. Annuis sacris ejus diei memoriam celebrari mandatum Januarii mensis die vigesima quarta, cui à Pace nomen est. Tametsi non id solum agitur eo die, sed etiam vestis de cælo Illefonso allatæ memoria renovatur.

CAPUT XVIII.

Gotthica precandi ratio abrogatur.

RICHARDUM Massiliensem Abbatem à Gregorio septimo Pontifice Maximo Legatum in Hispaniam concilium Burgis Episcoporum agitasse, atque in eo Romanæ ecclesiæ leges, ritus & sacrorum cæremonias sancita fuisse paulo superius indicatum est. Multa is insolenter facere videbatur, & concessa ad salutem potestate maxima & amplissima ad quæstum & tyrannidem abuti; respublica sursum deorsum agebatur. Romani Pontificis nomen & majestas importunis Legati actionibus sugillabatur. Bernardum pro ea persona quam gerebat, ejus rei cura solicitabat: Legati tamen conatus validiores erant, auctoritas major quam ut obsisti posset. Erat præterea ea tempestate moribus Hispaniæ fixum, ex concilii postremi Constantinopolitani (sic arbitror) præscripta lege: ut Metropolitani priusquam inaugurarentur, electionem legibus jubentibus esse factam, neque vitio creatos esse, Romano Pontifici probarent; priusquam id factum esset, sacrari aut aliquam reipublicæ partem attingere nefas erat; pontificii assensus indicio laneum pallium, quod sacris peragendis insigne gestare soliti sunt, ut impetrarent, in more positum erat. Id institutum ab hoc initio susceptum, tempore procedente ad alios Episcopos, caussas explicare non attinet, sed ad inferiores certe Præsules derivatum est. Hoc effecit, ut nullius Episcopi rata electio sit, nisi Pontificis autoritate firmata fuerit. Utriusque rei componendæ caussa Bernardus Romam contendere parat. Longinqua profectio erat, periculi laborisque plena. Itaque priusquam itineri se daret, Rege consentiente, templum quod Mauris ereptum erat, ex ritu Christiano est sacratum. Episcopi ea de caussa ad conventum justo numero evocati. Sacra cæremonia peracta est die Crispini & Crispiniani, octavo Kalen.
Novembris, salutis anno millesimo 1086
octogesimo sexto. Sanctæ Mariæ, Apostolorum Petri & Pauli, Stephani, atque S. Crucis nominibus templum dedicatum. In ara maxima multæ & magnæ sanctorum reliquiæ collocatæ. Rodericus Præsul id factum affirmat postquam Bernardus Roma rediit: nobis aliorum auctoritas potior fuit cum ratione temporum magis consentiens. Omnino Gregorio Pontifice atque, qui illi successit, Victore eo nomine tertio defunctis, Romam pervenit: quo tempore Urbanus secundus Romanam ecclesiam gubernandam susceperat, quarto Idus Martii, anno millesimo octoge- 1088
simo octavo. Ab eo, pro quibus venerat, integra omnia impetrata, Legatum Richardum revocari, pallii usus: præterea ut totius Hispaniæ & Galliæ Gotthicæ Primas ipse esset; pro qua potestate cum in Hispaniam rediret, Tolosæ vicinorum Episcoporum conventum habuit, facileque homines minime malos ingenii dexteritate & Gallicæ linguæ commercio, qua ab infantia usus erat, ut imperium agnoscerent adegit; iidem Toletum cum invitati essent, concilii celebrandi caussa, sese venturos professi sunt. Cum pri-

mum Toletum applicuit, priuſquam Legatus ſe poteſtate abdicaſſet, communi conſenſu de Gotthica precum ratione antiquanda actum: qua Hiſpani vulgo utebantur ab antiquiſſimis temporibus, præterea ex Iſidori, Illefonſi & Juliani quos in cælitum numero habent coluntque, auctoritate. Tentatum id quidem aliquoties erat, neque tamen ſucceſſerat: quod vulgo homines, ſed & primores gentis antiquis ſtari mallent: nihilque tenacius inhæret, quam quod religionis ſpecie defenditur. Hoc tempore tanta à Primate & Legato contentio adhibita eſt, ut cum Regina eorum conatibus enixe faveret, tandem pervicerint. Singulari certamine homines militares, & in armis nutriti rem tantam dijudicari voluerunt. Die dicta, duo milites ab utraque parte delecti in arenam deſcenderunt; vicit qui antiquum Hiſpanorum morem & vetuſtiſſimam precandi rationem retinendam eſſe tutabatur, Joannes Ruizius ex familia Matancia, quæ ad Piſoricam fluvium habitabat, & cujus poſteri ad noſtram ætatem ejus certaminis memoria illuſtres manent. Verum adverſæ partis ſtudia cum nihil eo caſu remitterent, neque victa vincerentur, viſum eſt controverſiam ignis judicio permittere: ſic ejus ſeculi mores erant rudes & agreſtes, neque ſatis expenſi ad Chriſtianæ pietatis regulam; rogo in platea accenſo liber uterque Romanus & Gotthicus in ignem projecti; & Romanus quidem continuo ex igne proſiliit; id populus victoriam interpretabatur: nam liber alter ſub igne & flammis diu permanens, illæſus inventus eſt. Rege arbitro, populo nihilominus perſuaſum, utranque precandi rationem ſuperis placere: quando uterque liber ex incendio evaſiſſet incolumis. Quodam temperamento eam controverſiam componendam videri; in antiquis urbis templis, quæ Mozarabum vulgo dicebantur, vetus precandi ratio retineretur; quod hoc etiam tempore, ſtatis anni diebus, iis in templis factitari videmus; præterea in templo maximo ſacellum extat, ubi ex Gotthica precandi ratione, Franciſci Ximenii Cardinalis impenſis: ne tantæ rei memoriam vetuſtas obrueret, ſacerdotes conſtituti ſacris dant operam. In reliquis templis, quæ denuo Toleti ſacrata erant, conſtitutum ut ex Romano ritu rem divinam procurarent, & divinas laudes ſtatis diei temporibus decantarent. Ex eo facto in proverbium vulgare abiit inter Hiſpanos; Leges pro Regum arbitrio verſari. Ea controverſia compoſita, Toleto ſplendor antiquus, & civium Chriſtianorum frequentia reddita eſt. Nam Mauri ex ea urbe paſſim alii alia de cauſſa dilabebantur; in eorum locum novi ſubſtituebantur incolæ: quibus tributorum immunitas, multæ præterea prerogativæ conceſſæ ſunt, uti hujus temporis ſchedæ & publicæ litteræ indicio ſunt, quæ in tabulariis Toletanis ſervantur. Neque eatenus Bernardi conatus ſubſtiterunt: ſed Regem ſecutus in ulteriorem Caſtellam, Legione urbe primaria novum Epiſcoporum concilium habet, anno ejus ſeculi nonageſimo primo, ut Lucas Tudenſis 1091
eſt auctor. Affuit Raynerius ex Cluniacenſi monacho Presbyter Cardinalis, ab Urbano Pontifice in Richardi Abbatis Maſſilienſis locum ad Regem Legatus. Utroque annitente, tum alia decreta promulgata diſciplinæ eccleſiaſticæ in mores revocandæ cauſſa, quæ injuria temporum nimium laxata erat: tum illud conſtitutum, Gotthicis litterarum caracteribus, quas Ulfilas Gotthorum Epiſcopus, priuſquam venirent in Hiſpaniam excogitarat & invenerat primus, ne amplius uſus eſſet, in publicis tabulis, ſed pro iis Gallicos caracteres ſubſtitui. Etenim ab antiquiſſimis temporibus Gothi, Longobardi, Vandali, Sclavi, Francique proprios ſingulæ nationes caracteres litterarum forma à Latinis diſcrepantes, quibus utebantur, invenerunt. Franci & Sclavi veterem uſum retinent: cæteræ nationes progreſſu temporis abdicarunt; commercio id cæterarum nationum, quæ Latino plurimum caractere utebantur, datum eſt.

CAPUT XIX.

Origo Primatus Toletani.

Locus admonet, ut de principiis Toletani Primatus, quem in reliquas Hispaniæ ecclesias sibi ejus urbis Præsules tribuunt, & qua ratione auctoritas ducta ab humili venit ad summum, altius disseramus. Rerum omnium obscura principia sunt; antiquitatem, quod propius abest à divina progenie, mortales affectant; ambiguis originibus liberum fuit aliis alias confingere: & auctoritatem gentis aut imperii à primis temporibus repetere. Itaque plerique ecclesiæ Toletanæ Primatum ad ipsa Apostolorum tempora referri disputant, Eugeniumque Martyrem, qui in Hispaniam advenit Euangelii evulgandi caussa, in Toletanis Præsulibus primum ponunt. Toletanos cives sacra Christiana suscepisse in Hispania, Episcopumque habuisse primos omnium contendunt. Verum quæ tanta confidentia animorum dicuntur, vetustis litterarum monimentis destituta sunt: ac ne scriptor quidem ullus ante hanc ætatem Eugenium in Hispaniam venisse memoriæ prodidit: ne Gregorius quidem Turonensis, qui de rebus Galliæ scripsit: unde Eugenium venisse, & ubi interemptum pro fide esse vulgus sed & doctrinæ studiis expoliti homines persuasum habent; quæ eo pertinent, non ut fixæ vetustate opiniones importuna disputatione moveantur: sed ne pro certis ambigua suscipiantur; quid enim ii faciant, si pari argumento Compostellani, auctoritatem Primatus, tanquam manu assertam in suam urbem traducant: in quam Jacobus Apostolus Euangelii lucem primum tulit: & sacrum ejus corpus navi appulsum ad vicina littora in ea urbe esse sepultum, antiquiore multo litterarum fide traditur. Nobis nihil esset antiquius quam ejus urbis, ubi hæc cudebamus commentaria in umbilico Hispaniæ de rebus Hispaniæ, & prope quam nati & instituti sumus, dignitatem illustrare: verum historiæ leges exigunt ne incertos populi rumores & ambiguas rerum origines colligamus: atque per imprudentiam ad eundem (quod in aliis accusamus) lapidem offendamus; & indicio est eam prærogativam auctoritatis, de qua suscepta est disputatio, antiquam admodum non esse: quod videam in conventibus Episcoporum, qui in Hispania habiti sunt, rerum potientibus primum Romanis, deinde Gotthis Toletanum Præsulem haudquaquam primum considendo subscribendoque locum occupasse. Honoratus Toletanus Præsul in Eliberrino concilio, quod antiquissimis temporibus habitum est, post octo Episcopos nonus ponitur. In ipsis Toletanis conciliis, ubi maxime oportuit auctoritatem ecclesiæ Toletanæ vindicare, & Regum ac populi favor aderat, non parum sæpe in numero Metropolitanorum inter postremos collocatur. Ergo ut originem ab antiquissimis temporibus, & auctoritatem Primatus repetamus, sic statuo. Quinque Archiepiscopos in Hispania extitisse olim, qui aliquando Metropolitani, aliquando Primates dicti sunt, diverso nomine sententia non alia: Tarraconensem, Bracarensem, Emeritensem, Hispalensem, Toletanum: & præter hos Narbonensem in Gallia Gotthica, quæ Gotthorum tempore Hispaniæ contributa erat. Æquo hi jure parique potestate subnixi erant, nullius majori imperio devincti. (Romanum Pontificem excipio.) In conciliis eum locum obtinebant, quem ordinationis antiquitas dabat. Horum Præsulum multitudinem aut vetus Hispaniæ divisio effecit, in quinque partes tributæ, Bæticam, Lusitaniam, Tarraconensem, Carthaginensem, Calæciam: totidemque juridicundo conventus supremi, rerum potientibus Romanis: aut gentes barbaræ pepererunt, (sic mea sententia est) cum primum in Hispaniam irrumpentes, ea provincia in plures partes distracta, multa condiderunt imperia. Narbonensis Metropolitanus in Gallia erat: Tarraconensis in ea Hispa-

niæ parte, quæ in ea rerum perturbatione diutiſſime Romanum imperium agnovit: Hiſpalim Vandali obtinuerunt: Luſitaniam & Calæciam, ubi Emerita & Bracara ſunt, Alani atque Suevi. Toletum in ditione Gotthorum erat, quæ gens cæteras nationes barbaras multitudine & imperio vincebat: unde Toletanæ urbis auctoritas cæteris major eſſe cœpit, ac præſertim cum verſo reipublicæ ſtatu Hiſpaniam univerſam Gotthi in poteſtatem redegere, jure & legibus commutatis, Toletique imperii ſedem conſtituerunt: ſenſim mutatis rebus Toletanorum Epiſcoporum auctoritas creſcere cœpit. Futuræ amplitudinis haud obſcura fundamenta poſita ſunt in concilio Toletano ſeptimo, cujus canon poſtremus eſt: Ut vicini urbis Epiſcopi admoniti à Metropolitano, ſingulis per annum menſibus Toletum veniant, meſſis duntaxat & vindemiarum feriis exceptis. Regis id reverentiæ, urbis regiæ honori, Metropolitani ſolatio datum. Ab his initiis Toletanorum Præſulum crevit auctoritas, prorſus ut Ervigio Rege concilii Toletani duodecimi Patres canone ſexto decreverint Epiſcoporum Hiſpaniæ electiones, quas Rex facere conſueverat, Toletani Præſulis judicio, aſſenſuque ratas fore. Quo ex tempore primas Epiſcopi alii deferre Toletano: in ſubſequentibus Epiſcoporum conventibus, Toletani Præſulis prima ſemper auctoritas eſſe: primumque ſedendo ſubſcribendoque locum occupare. Atque his ſe finibus Toletani Epiſcopi auctoritas continuit. Cætera Primatum jura, qui iidem Patriarchæ ſunt ſolo nomine diſcrepantes, ut leges eccleſiaſticæ docent, haudquaquam obtinuit; nulla dignitatis inſignia præcipua; poteſtas præterea nulla major in ſubditos. Poſtquam rebus commutatis inſignem illam plagam accepit Hiſpania, Maurique rebus præfuerunt, Primatis dignitas & majeſtas conticuit: & progrediente tempore tanta rerum extitit perturbatio, ut ne Epiſcopi quidem rite ſacrati Toleti eſſent: quod multis annis tenuit. Demum ea urbe ad Chriſtianorum ditionem reſtituta Toletanus Præſul, non modo Metropolitani honore auctus eſt, ſed etiam Primatis dignitatem impetravit agente Bernardo novo ejus urbis Pontifice, Urbano ſecundo Romano Pontifice concedente: non abſque aliorum Epiſcoporum obtrectatione, qui uno prælato injuriam factam eſſe cæteris querebantur. Urbani de hac re litteræ alio ſunt loco explicandæ; primus Berengarius, quem Bernardus ipſe Auſa Tarraconem tranſtulit, de Primatu litem intendit, in qua victus eſt: nam Urbanus ſecundus datam ſemel Toletano Præſuli auctoritatem ratam ſore judicavit. Urbani judicium Paſchalis & Gelaſius ejus in pontificatu ſucceſſores novis diplomatibus comprobarunt. Calixtus eo nomine ſecundus auctoritatem imminuiſſe viſus eſt: cum Jacobo Compoſtellano Epiſcopo Emeritenſis Metropolitani jura ea urbe (quoniam in Maurorum ditione erat) tranſlata conceſſit; auxit præterea Legati pontificii majeſtate in provincias Emeritenſem & Bracarenſem, exemitque nominatim à Bernardi Toletani Præſulis imperio. Honori id fratris Raymundi datum eſt, qui Compoſtellæ erat tumulatus: & in Jacobum Apoſtolum ſtudio incitato. Verum Raymundo Bernardi ſucceſſore Honorius, Innocentius, Celeſtinus, Lucius, Eugenius eo nomine tertius Toletanum Præſulem Hiſpaniæ Primatem fore ſanxerunt. Raymundo Joannes ſucceſſit; quo Pontifice, tum ab Hadriano quarto Romano Pontifice Primatus Toletanus ſancitus novo diplomate eſt, Compoſtellano abrogato: tum Joannes Bracarenſis Epiſcopus, qui Toletano de Primatu litem intenderat, atque obtemperare recuſabat, Toletum venit, atque in ejus, cujus imperium refugiebat, verba jurare compulſus eſt. Cerebruno Joannis ſucceſſore exemptionis privilegium ab Anaſtaſio Romano Pontifice, Pelagio Compoſtellano Præſuli conceſſum, ab Alexandro eo nomine III. abrogatum eſt. Quo tempore Jacinctus Cardinalis in Hiſpaniam Legatus præter alia quæ ſapientiſſime tota provincia conſtituit, ſecundum tabulas Toletanæ eccleſiæ litem diremit: atque veteris controverſiæ Cerebrunus, ut novus victor eſſet effecit, pronunciata ſententia. Alexandri eo nomi-

nomine tertii litteras ad Cerebrunum, quæ à majoribus instituta præclare novo decreto confirmantis, huic disputationi inserendas esse judicavimus.

„ ALEXANDER Episcopus servus „ servorum Dei, venerabili fratri Ce- „ rebruno Toletano Archiepiscopo sa- „ lutem & Apostolicam benedictionem. „ Cum pro negotiis commissæ tibi ec- „ clesiæ imminentibus, nuncium suum „ ad nos tua fraternitas destinasset, in „ sede Apostolica, quæ justa petentium „ vota semper consuevit admittere, per „ eundem nuncium suppliciter postulas- „ ti, antecessorum nostrorum felicis me- „ moriæ, Paschalis, Calixti, Hono- „ rii & Eugenii privilegium tibi & lit- „ teras innovari: in quibus Hispania- „ rum Primatus Toletanæ ecclesiæ nos- „ citur indulgeri. Nos autem quoniam „ te syncera in Domino caritate diligi- „ mus: & personam tuam, quæ incon- „ cussa est columna ecclesiæ & stabile fir- „ mamentum quibuscunque modis con- „ venit proposuimus honorare: postula- „ tionem tuam duximus admittendam, & „ desiderium tuum effectu suo passi non „ fuimus defraudari. Verum communica- „ to fratrum nostrorum consilio, ad „ exemplar prædecessoris nostri bo- „ næ memoriæ Hadriani Papæ, Apos- „ tolicæ sedis auctoritate statuimus, „ ut juxta præpositæ petitionis ju- „ dicium deberet privilegium simul „ cum litteris innovari: & sicut ec- „ clesia tua ex antiquo habuerit in to- „ ta Hispaniarum regione Primatum, „ sic tu & ecclesia Toletana, cui Do- „ mino auctore præesse dignosceris, „ eundem Primatum debeas super om- „ nibus in perpetuum obtinere. Adji- „ cientes privilegio, quod Pelagius „ quondam Archiepiscopus à prædeces- „ sore nostro bonæ memoriæ Anastasio „ Papa videlicet, quod jure Primatus „ non deberet ecclesiæ tuæ esse subjec- „ tus, dicitur impetrasse, scilicet privi- „ legium jam dicti antecessoris nostri, „ sanctæ recordationis Eugenii Papæ, „ prædecessori tuo super concessione „ Primatus, indultum illi modis omni- „ bus præjudicare decernimus: præser- „ tim cum illud Anastasii, neque de „ communi, neque de sanioris partis fra- „ trum consilio fuisset elicitum. De- „ cernimus itaque ut ipse Compostella- „ nus Archiepiscopus, sicut reliqui His- „ paniarum Pontifices, tibi tanquam Pri- „ mati suo & successoribus tuis obedien- „ tiam de cætero & subjectionem ju- „ re Primatus impendant: & digni- „ tas ipsa tibi, tuisque successoribus „ semper firma permaneat, & perpe- „ tuis temporibus illibata. Statuimus er- „ go ut nulli omnino hominum liceat „ hanc nostræ concessionis & confirma- „ tionis paginam ausu temerario infrin- „ gere, vel ei aliquatenus contraire. „ Si quis autem hoc attentare præsump- „ serit, indignationem omnipotentis „ Dei & beatorum Petri & Pauli Apos- „ tolorum ejus se noverit incursu- „ rum. Datis Beneventi per manum „ Gerardi sanctæ Romanæ ecclesiæ „ Notarii. VIII. Kalendas Decem- „ bris, Indictione tertia, incarnationis „ Domini anno. M. C. LXXIIII. „ Pontificatus vero Domini Alexandri „ Papæ. III. anno. XI. Longum esset singula recensere; omnino Gonsalvo Cerebruni successori Urbanus eo nomine tertius auctoritatem Primatus ratam habuit. Gonsalvo Petrus Cardona successit: Petro Martinus; quo Episcopo Celestinus eo nomine III. pro ea cognatione & necessitudine, quæ illum inter & Reges nostros erat, dum adhuc esset Cardinalis, ut majores templi Toletani sacerdotes Episcoporum ad instar mitris uterentur, dum res divina peragitur, impetravit; auxitque id privilegium Pontifex renunciatus. Excepit Rodericus Semenus Toletanus Præsul, magno animo vir,. doctrinæ opinione singulari; res eo tempore miraculi instar. Hic in concilio Lateranensi primo coram Patribus & Innocentio tertio Pontifice Maximo, suæ ecclesiæ caussam declamantis in morem luculenter egit: liteque contestata, reliquos Hispaniæ Metropolitanos vicit. Eidem quoniam Bracarensis jugum excutere cupiebat, Legati partes Honorius III. concessit. Honorii III. successor Gregorius IX. legem abrogavit, quæ Tarracone adversus Toletani Præsulis jura & merita promulgata erat, ne in ea provincia Pri-

Primatis auctoritate fungeretur. Roderico Joannes, Guterrius, Sanctii duo, uterque ex regio genere successere ordine; præter hos Joannes Contrerius, qui Martini V. tempore vixit, & deinde concilio Basiliensi interfuit; præterea Contrerii successor Joannes Cerefuela Alvari Lunæ Magistri equitum uterinus frater. Hi ferme omnes à Pontificibus Romanis diplomata in eandem sententiam abstulerunt: ut veteres tabulæ indicant: quæ in templi Toletani maximi scriniis cum fide servantur. Jam Alfonso Carrillio Toletano Præsule adversus Alfonsum Carthagenam Episcopum Burgensem inique ferentem crucem Toletano in sua ditione præferri (quod erat potestatis insigne) eam controversiam Joannes eo nomine secundus, Castellæ Rex, suam litem fecit, tabulis confectis, quibus Toleto urbis Imperatoriæ cognomentum dat: suamque illi præ cæteris civitatibus prærogativam constare sancit: arbitratus, quod res erat, Toletani Præsulis auctoritate multum splendoris ipsius regno accedere. Alfonsi exemplum, multi alii priores & posteriores ejus urbis Episcopi imitati sunt, crucemque tota Hispania præ se sublimem tulerunt. In his Petrus Gonsalvus Mendoza, & Franciscus Semenus Cardinales, argumento Toletanos Præsules Primatum jura & auctoritatem obtinuisse, ex quo tempore à Mauris Toletum recepta est: tametsi nunquam desuerunt qui obsisterent auctoritati, detrectarent imperium: ac ne nunc quidem præter nomen ullam ejus potestatis partem exercent in alias provincias Hispaniæ: neque componendis litibus, neque sontibus plectendis, neque legibus promulgandis.

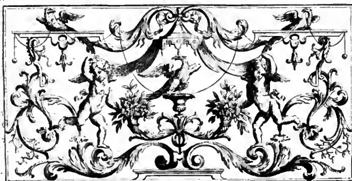
CAPUT XX.

Alfonsi Regis uxores, & progenies.

DUAS hactenus Alfonsi Regis uxores fuisse, Agnetem & Constantiam, atque ex Constantia Urracam genuisse, superius est dictum. Constantia post Toletum receptam defuncta est; quo tempore Elvira glos ejus decessit, atque Legione cum Urraca sorore & majoribus tumulo contecta est. In Regis torum, Benabeti Mauri Hispalensis Regis filia suscepta est, superstitione prius Maurica abjurata, & Zaidæ nomine Mariæ appellatione mutata; quidam Elisabethæ dicunt. Ex hoc conjugio Sanctius est natus, si vita diuturnior contigisset, magnus Princeps futurus, & paternam æquaturus gloriam: sic virtutum indoles in tenera ætate pollicebatur; præclaras dotes Hispaniæ fara inviderunt; quartis deinde, quintis & sextis nuptiis Bertam è Tuscia advectam, Elisabetham ex Gallia: præterea Beatricem, qua ex gente incertum, sed postremo tamen uxorem duxit; ex Elisabetha duas filias suscepit, Sanctiam Roderici Comitis uxorem, & Elviram, quæ Rogerio Siciliæ Regi Rogerii Comitis filio post aliquot annos nupsit: unde Guillelmus Rex & Anfusus Capuanus Princeps, avi scilicet nomen referens, nati sunt: ut Alexander Celesinus Abbas est auctor, qui Rogerii Regis gesta conscripsit ipsius æqualis. Ex concubina Semena totidem filiæ Alfonso Regi natæ sunt, Elvira atque Therasia. Elvira quidem Raymundo nupsit Tolosano Comiti: unde Bertrandus & Alfonsus Jordanus geniti sunt. Therasia autem Henrico Lotaringio data est uxor: unde Lusitanis Regibus generis origo & perpetua propago. Nam ex concubina altera, cujus nomen memoriæ non proditur, & cum qua stupri consuetudinem habuit, nullam Alfonsus prolem suscepit. Urracam ex Constantia filiam natu majorem, Raymundi Comiti uxorem dedit, Comitis Burgundi fratri, atque Guidonis Archiepiscopi Viennensis primum, deinde Romani Pontificis, cui Calixto secundo nomen fuit. Ex Raymundo & Urraca, Sanctia prior, deinde Alfonsus est natus, is qui multorum regnorum adjunctione præpotens in Imperatoris nomen invasit. Hæc ex gravissimis auctoribus selecta sunt; præstat tamen de Alfonsi uxoribus & progenie Pelagium Ovetensem audire,

audire, proximæ ætatis auctorem, finem ſcribendi fere facientem his verbis. „ Hic (de Alfonſo Rege loquitur) habuit quinque uxores legitimas: primam Agnetem, ſecundam Conſtantiam Reginam, ex qua genuit Urracam Reginam, conjugem Comitis Raymundi: de qua ipſe genuit Sanctiam, & Aldefonſum Regem: tertiam Bertam Tuſcia oriundam: quartam Eliſabeth, ex qua genuit Sanctiam conjugem Comitis Roderici, & Geloiram, quam duxit Rogerius Dux Siciliæ; quintam Beatricem, quæ mortuo eo repedavit in patriam ſuam. Habuit etiam duas concubinas, tamen nobiliſſimas: priorem Semenam Munionis, ex qua genuit Geloiram uxorem Comitis Raymundi Toloſani, patris ex ea Adefonſi Jordanis: & Theraſiam uxorem Henrici Comitis, patris ex ea Urracæ, Geloiræ: & Adefonſum; poſteriorem nomine Ceidam filiam Abenabeth Regis Hiſpalenſis, quæ baptizata Eliſabeth fuit vocata; ex hac genuit Sanctium, qui obiit in lite de Ocles; ſic Pelagius. Has Alfonſus uxores habuit, hos filios & nepotes, bello quam pace clarior, rebus geſtis aliquanto quam prole felicior, in utraque fortuna admirandus. Quæ conſequenti tempore quaſi ex ſummo repente converti, & graves Regi regnoque calamitates attuliſſe viſa eſt: ut ſequens narratio declarabit.

FINIS LIBRI NONI.

JOANNIS MARIANÆ
HISTORIÆ
DE REBUS HISPANIÆ.
LIBER DECIMUS.

CAPUT I.

Nova bella in Hispania Syriaque.

ORIENTIS & Occidentis regna uno ferme tempore novis bellorum procellis quassata sunt. Almoravides Mahumetana gens Alavecinorum familia, qui ad hæc tempora rerum potiti erant in Africa, oppressa, in ora Mauritaniæ, quæ ex adversum Hispaniæ ad fretum Herculeum inter utrunque mare porrecta est, imperium primum constituerunt; deinde in Hispaniæ parte multo maxima: cum torrentis ad instar se in eam provinciam infudissent feroces & rapidi. In Hispaniam hæc occasio trajiciendi fuit. Hispalensis Regis filiam Alfonsus Rex toro junctam habebat, uti paulo ante dictum est. Rex Maurus Hispaniam quam late in ea Mauricum patebat imperium spe complexus, si novis ex Africa viribus & copiis esset adjutus: pro jure cognationis à genero petiit, ut communibus litteris Juzephum Tephinum Almoravidum Regem viribus & potentia prævalidum, & perpetua rerum gestarum felicitate ferocem, evocarent in Hispaniam: ut suo periculo atque labore alienæ ambitioni serviret; quod contra accidit. Dat Alfonsus litteras cum ætatis inclinatione uxorius factus; pestiferum consilium atque capitale, nullique magis exitiale, quam ipsi auctori futurum. Juzepho non negligenda videbatur occasio in Hispaniam arma vertendi; parvis momentis magnos sæpe casus intercedere; alieno nomine bellum inchoari posse & invidia, concludi suo ipsius commodo. Veniendi quidem ipsi an voluntas an facultas non fuit. Missus Hali Abenaxa magni nominis Dux, virtute factisque clarissimus: cui consilia callida erant, audacia rebus inchoandis, conatus perficiendis, ac secundi demum exitus; sequebatur justus exercitus; cum his copiis Hispalensi Regi se adjunxit, uti jussus erat; haud diuturna concordia fuit (neque unquam satis fida potentia, ubi nimia est;) dissidio certe nulla magna de caussa inter utranque gentem repente exorto ad arma concurritur. Mauri cum Mauris confligunt. Africano par Hispanus non erat, diuturno otio & voluptatum debilitatus illecebris; victus Hispalensis Rex Alfonsi socer, atque in acie trucidatus eo minori suorum dolore, hostisque invidia, quod ex arcano nostræ religioni favere, nosterque esse credebatur. Abdalla interfector; ejus ditionem omnem victores suam continuo fecerunt. Anno Arabum quadringentesimo octogesimo quarto ea clades accepta: sic in historia de Arabibus Rodericus ait, hoc est anno Christi millesimo nonagesimo primo. 1091 Mauricæ gentes quæcunque erant in Hispania ad novam spem erectæ sub ejus imperium adjunctæ, quædam vi, pleræque voluntate, rem Mauricam,

quæ

quæ in præcipiti erat, Halis virtute & præsidio sustineri posse cogitantes. Nulla fides barbaris, præsertim arma tenentibus. Itaque Dux Africanus ditionis amplissimæ viribus fretus, suo quam alieno nomine imperare genti maluit. Aderant gentis studia: & si qui contra sentiebant, invidia in occulto erat, palam assentatio; se Hispaniæ Miramamolinum dicit, quod erat inter Mauros regiæ potestatis nomen insigne. Novi præterea imperii fiducia Reges Mauri, qui tota Hispania Alfonso stipendiarii erant, quasi servitute depulsa, erectique ad libertatis spem, annuum vectigal pendere recusant; sic res Hispaniæ erant. Piorum armis in Syria bellum sacrum inchoatum est, rerum gloria & magnitudine, atque consternatione terrarum omnium adversus bellicosissimos Reges atque Imperatores Orientis nobilissimum. Hierosolyma urbs antiqua nobilitate celebris, & Christi Dei natalibus, vita, morteque sanctissima barbaræ genti, feræ & immani parebat, graviore indies servitute. Petrus ex nobilitate Ambianensi in Gallia natus, cum adolescens militia corpus durasset, & vir effectus, rebus humanis spretis, in eremo vitam egisset, religionis ergo Hierosolymam abiit. Inopia, vilique cultu, & specie corporis indecora, brevique statura inter barbaros tutus, omnia circunlustrans, quam atrocia & quam barbaræ crudelitatis exempla nostri homines paterentur, animadvertit. Simon ea tempestate Hierosolymitanus Episcopus erat; cum eo re communicata, acceptisque ad Pontificem Maximum litteris & amplissimis mandatis, in Europam revertit. Urbanus audito Petro, lectisque litteris maximum animo dolorem cepit. Urebat ignominia Christiani nominis. Terram Christi Dei vestigiis impressam, unde origo religioni, ubi domicilium sanctitatis extiterat, cultoribus vastam, orbam sacerdotibus. Barbaros non cum hominibus modo, sed cum sanctitate locorum, bellum gerere odio Christianæ religionis inexpiabili atque gravissimo, securos agere angebatur scilicet; neque tamen ejus ignominiæ procurandæ consilia explicabat. Id gravissimum videbatur. Græci Imperatores, in quibus opis aliquid esse debuit ob locorum propinquitatem, metumque impendentem à Turcis barbara gente & immani, de suis rebus soliciti parum aliena curabant. Occidentis regna sine metus suspicione res communes negligere: nihilque minus movere videbatur, quam religionis injuria. Urbanus Pontifex his quamvis anxius curis, nequaquam se animo demittit. Consilium capit specie arduum, rebus salutare. Proceres & Præsules ex universo Occidenti ad conventus de religione habendos evocare constituit: unde velut classico omnium Christianorum animos ad bellum sacrum excitare inflammareque cogitabat, optimæ caussæ sperans numinis patrocinium haudquaquam defuturum. Claromons in Arvernis urbs præcipua nobilitate concilio designatur. Dum hæc in Italia atque Gallia parantur, missisque à Pontifice legationibus nationes omnes ut vires conserant, re & consilio adjuvent solicitantur, ejusque belli apparatu cæteræ povinciæ ardent: in Hispania res Christiana fluctuabat, pronaque in occasum esse videbatur, Almoravidum ob adventum armaque. Nunquam neque majori impetu, neque majori Hispaniæ periculo concursum est; genti feræ & immani victoriarum cursus, secundi bellorum exitus, imperiorum accessio spiritus addebat. Novo in Hispania imperio fundato, arma in nostros vertunt: atque in Carpetanos invadunt. Toletanos fines & oppida igne & direptionibus vastant; urbes quæ in eo tractu & Celtiberis, dotis nomine Zaidæ datæ erant à patre, armis ereptæ, Concha, Ucesia, Opta. Alfonsus Comites duos Garsiam Sororium & Rodericum Mauris obviam mittit, adjuncta valida militum manu; victi acie nostri ad Rhodam oppidum (quod Plinio Virgao esse creditur, Bætim inter & Oceanum) atque fugati sunt. Alfonsus tot cladibus castigatus, & impendentis periculi metu, intelligens quantopere peccatum esset, nova diligentia, præterita mala compensare satagens, magnos toto regno delectus habet: auxiliisque undique contractis justum exercitum conflat. Multi ultro ex vicinis provinciis rei Christianæ periculo permoti, in Alfonsi castra confluxere. Ad Cazalliam, quod municipium non ita procul Pace Augusta situm est, totis utrinque viribus dimicatum;

victi Christiani, cæsique magno numero. Nova ea clade Alfonsus haudquaquam demittit animum, neque secundis rebus insolens, neque adversis debilitatus. Expedito consilio bellum reparat, novisque auxiliis & copiis priorem exercitum auget; cum iis copiis Cordubam usque ferro penetratum; in homines, & pecora sævitum: ac ne tectis quidem & agris parcebatur. Tyrannus viribus diffisus, exercitu veteri magna ex parte dilapso, Cordubæ mœnibus se tenet urbis munitissimæ; lævia modo prælia commissa. Accidit ut Abdalla noctu improvisus, piorum castra invaderet; cœteris pulsis cæsisque nostrorum accursu, Dux ipse captus, proxima luce in ipsis Maurorum oculis, qui ex urbe despiciebant, membratim laniatus, vivusque combustus est: cum eo è sociis alii; crudele exemplum; sed dolor quem ex Benabeti soceri casu Rex ceperat, supplicii acerbitatem excusabat; eo victoriæ fructus major. Maurus diuturna obsidione fatigatus deditionem facit, paratus imperata facere; magno in præsenti auri & argenti pondere mulctatur: in posterum annuum vectigal impositum; ditio relicta quam ceperat, quasi Castellæ Regum beneficiario. Gloriosum id Alfonso fuit, provinciæ salutare: nam ab eo initio intellectum est barbarorum arma vinci posse. Rebus in Bætica compositis, in Celtiberiam bellum est versum. Cæsaraugusta positis juxta castris circumsessa est, magnisque operibus impugnata; cives vectigal annuum pendere non detrectabant, dummodo eos in fidem reciperet, totaque ditione continuo sine maleficio discederet. Honorifica Regi conditio proponebatur; vicit tamen studium & spes urbis potiundæ, ut in proposito perstaret. Verum dum majora captat, utrunque amissum est. Juzephus enim novo Almoravidum exercitu, pecunia, peditatu, equitatu, copiis instructus & formidabilis ex Africa in Hispaniam trajecit, ad comprimendos Halis Ducis conatus, perfidiam vindicandam. Ejus adventus uno tempore in urbe & in castris nunciatus, Mauris cum spe melioris fortunæ animos addidit: Alfonsum majoris mali periculo metuque obsidione soluta compulit retro redire. Et Juzephi quidem arma prosperum cursum habebant. Nam Hispalim ubi tyrannus erat, primo adventu redegit in potestatem: tyranno caput amputatum. Mox Corduba ex deditione capta est. Harum exemplo reliquæ urbes Bæticæ, ac vero quæcunque tota Hispania Maurico imperio tenebantur, brevi tempore ad ditionem subjunctæ, imperata quædam vi, aliæ voluntate fecerunt: novique Regis virtute & felicitate confisæ, Christiani imperii jugum plurimæ detrectabant. Grave id Alfonso visum est, neque dissimulanda ignominia. Et majoris periculi metus proponebatur, ne rursus Africæ & Hispaniæ viribus, quæ longo intervallo junctæ erant, res Christiana in Hispania periclitaretur. Priusquam mora vires convalescerent, Maurorum confirmaretur audacia, bellum comparari placuit. Tumultus decernitur, justitium indicitur, saga sumuntur non à profanis tantum hominibus, sed etiam à viris sacratis; sublatis vacationibus, tota provincia delectus habentur; externa advocantur auxilia; & plerique Hispaniæ periculo permoti, navandæ in eo bello operæ studio incitati; ultro ex Gallia magno numero venerunt. Raymundus, Burgundionis Comitis frater germanus: horum cognatus Henricus, domo quidem Lotaringius, quamvis Vesontione natus urbe Sequanorum maxima, unde Vesontinus dictus est, Lusitaniæ gentis & regni conditor: atque Henrici propinquus Raymundus Tolosæ & Sancti Egidii Comes. Hos invicta Francorum manus sequebatur, magna atque incredibili ad bellum alacritate. Affuit præterea Sanctius Aragonius Rex, quamvis ingravescente ætate magno animi vigore, dexteritate maxima: quam perpetuo bellorum usu adversus Mauros compararat. Ex his omnibus gentibus numerosus exercitus conflatus: prorsus ut hostes de finibus lacessere non dubitarent. In Bæticam intimam penetratum est; populationes, vastationes, direptiones locis omnibus factæ. Ad Alaguetum (nomen id loci est) castra castris collata. Juzephus viribus impar, consilio cautus, certamen detrectavit. Fugæ persimilis profectio fuit: quod festinatio discedendi & impedimentorum pleraque relicta indicabant. Alfonsus

ſatis ſe ad nominis auctoritatem tuendam effeciſſe exiſtimans barbaro fugato: & alioqui exercitus ex tam multis gentibus lingua, moribus & inſtitutis diſcrepantibus contineri longo tempore non poterat: militem præda divitem, ſucceſſu lætum, reduxit in patriam. Almoravidum arma hac ignominia accepta aliquandiu conquieverunt: & Iuzephus novi regni ſtatu comparatione interea omittere: quoniam bellum majori mole futurum propediem exploratum habebat. Novis cognationibus externorum Principum animos ſibi conciliare conſtituit: ac tribus proceribus, qui ex Gallia venerant, totidem filias uxores dare. Navatæ operæ ea merces fuit. Raymundo Toloſano Comiti Elvira nupſit. Henrico Lotaringio Theraſia, utraque furto quidem genita (ut ſuperius eſt demonſtratum,) cæterum regio cultu, & in ſpem magnæ fortunæ educatæ. Raymundo Burgundo Urraca legitima Alfonſi filia connubio juncta eſt. Hic urbem Salmanticam inſtauraſſe ſoceri Regis juſſu fertur. Præterea Roderico Comiti Sanctia Regis ex Eliſabetha uxore filia nuptui data eſt; (ad hunc Gironii reguli cum primis nobiles in Hiſpania genus referunt). Henrico quidem dotis nomine datum eſt quidquid terrarum in Portugalia Chriſtianorum armis partum erat, Comitis nomine: atque ea lege, ut Regum beneficiarius eſſet: ad comitia regni veniret: & ad bellum quoties invitatus eſſet, proſequeretur armatus. Novi ea regni initia atque fundamenta fuerunt: quod paulo poſt in Hiſpania fundatum ſupra quadringentos annos Henrici poſteros Reges habuit. Burgundo Calæciæ præfectura data Comitis nomine, quo nomine provinciarum rectores uti ſoliti erant, proximaque ſpes ad quam deſtinabatur, Sanctio Regis filio ſi quid humanitus contigiſſet. Toloſano Comiti varia ſuppellex, veſtis pretioſa, auri atque argenti pondus dos fuit, ditio nulla in Hiſpania: cum de Gallia cogitaret, ubi late dominabatur. Auctor quidam Alfonſi armis ejus ſeculi anno nonageſimo tertio 1093
Oliſiponem captam eſſe ait: vero an falſo affirmare non poſſum. Illud dico: non parum ſæpe inter utriuſque nationis arma urbem eam alternaſſe: ac conſequenti demum ætate Mauris ablatam, ſtabili poſſeſſione ac perpetuo in Chriſtianorum ditione permanſiſſe.

CAPUT II.

Sanctius Aragonius Rex occiditur.

1094 PRoximus certe annus à Chriſti ortu milleſimus nonageſimus quartus, nobilis quidem Alfonſi ortu fuit ejus, qui Henrico Lotaringio & uxore Theraſia natus, felicibus armis Portugaliæ nomen illuſtravit, ditionem extendit: primuſque in regium nomen Pontificum Romanorum venia invitis Caſtellæ Regibus invaſit. Infauſtus autem Sanctii Aragonii Regis infelici caſu cædeque: cui uni non modo bene geſtæ, atque conſervatæ reipublicæ, uti prioribus faciunt, ſed etiam auctæ & bonis omnibus cumulatæ laus ab Aragoniis datur. Primus enim ex impeditis atque præruptis montibus, ubi priores Reges imperii fines tutati erant haud minori locorum quam armorum fiducia, in ſubjectos campos & planiciem delatus, urbes & oppida magno numero armis occupavit: cum regulis Maurorum Balagueris, Ilerdæ, Montionis, Barbaſtri, Fragæque continenter bella geſſit: victoſque ſtipendiarios habuit primum, deinde longa ac difficili obſidione Barbaſtrum cepit, ad Verum amnem præcipua regionis amœnitate nobilem urbem. Undique copiæ admotæ; mœnium munitio opponebatur; pertinacia noſtrorum omnes difficultates ſuperavit: dum undique circunſtrepit terror, nec remittitur ardor, obliviōque vulnerum & mortis contemptus occupat animos, impetu expugnata direptaque eſt. Salomoni Rotenſi Epiſcopo attributa, alii Arnulſo affirmant, nobis neutrum ſatis compertum eſt. Omnino Armengaudus Urgelitanus Comes in ea obſidione obiit; ditio Barcinonenſi Comiti ceſſit. Ejus calamitatis vindicandæ ſtudio, quoniam Regis ſocer erat, in captos cives gravius ſævitum. Bolea in Vaſconum atque Ilergetum finibus, ad Cingam amnem, ubi diu bellum fuit,

Mauris erepta: Montioque validum in Ilergetibus municipium ſitu arceque; alia præterea oppida & urbes, quorum numerum inire longum eſſet. Omnino in Vaſconibus Stella condita, exiguum tunc oppidum, nunc urbs eo tractu cum primis nobilis; & quoniam de Cæſaraugusta cogitabat, ad Iberi ripam viginti ſupra eam urbem millibus paſſuum Caſtellare oppidum extructum eſt, ad arcendas barbarorum incurſiones; crebris præterea eruptionibus ex eo oppido infeſta circa omnia urbi faciebat: ut interdum interclusis commeatibus obſeſſa eſſe videretur à noſtris. In Vaſcetanis Luna municipium conditum, nulla re nobilius, quam gentis origine, ejus quæ à Luna nomen habet, vetuſtæ & nobiliſſimæ; generis conditor Bacalla vir primarius, cui Sanctius id oppidum dono dedit, Rex vere magnus & virtutum omnium ſplendore clariſſimus, inſignis pietate: qui ab Alexandro ſecundo Romano Pontifice D. Joannis Rupenſis, ſed & multa alia tota ditione monaſteria ab Epiſcoporum jure exempta eſſe impetravit. Præſulum aviditas obtendebatur in eorum bona involantium: ſed & monachorum mores ea tempeſtate (quod D. Bernardus conqueritur) nimium in ſtudium libertatis incubuerant: paſſimque eorum Præfecti, ut inſignia Epiſcoporum mitram, baculum, breve circum humeros pallium geſtare fas eſſet, libertatis indicio impetrabant; ea fraudis inventa via eſt. Quod in Epiſcopis accuſabatur, idem crimen aviditatis Regem perſtrinxit, qua una nota deformis fuit. Nam in templorum & ſacerdotum bona licenter invaſit; ærarii tenuitas atque inopia, ingentes bellorum ſumptus excuſare videbantur: data præterea ante annos aliquot à Gregorio ſeptimo Pontifice Maximo facultas, decumas & vectigalia templorum, quæ extructa denuo, aut Mauris erepta eſſet, pro arbitratu permutandi, invertendi, attribuendique quibus mallet. Illuſtri ipſe modeſtiæ & Chriſtianæ pietatis exemplo conceptam ex eo facinore religionem, procurandam curavit, odiumque populare, ante aliquot annos Rotæ in D. Victoriani, ad aram D. Vintii humillimo corporis habitu, cum gemitu & lacrymis publice veniam precatus. Affuit Raymundus Dalmatius ejus urbis Epiſcopus, cui quæ ablata erant omnia, reponi integra fide mandavit. Et miror noſtra ætate quoſdam viros principes, cujus exempla imitantur templorum bonis occupandis, ejus neque pœnitentia moveri, neque perhorreſcere exitum. Oſcenſem Regem Abderrahmanum continenti bello vexare ſolitus, omnem circa ditionem armis occuparat: Montaragonem quarto ab ea urbe lapide municipium ceperat, magniſque operibus muniendum curarat, ut arcis inſtar barbarorum cervicibus immineret; urbs ipſa tandem circumſeſſa, copiis omnibus undique contractis; vicini colles præſidiis occupati: ne exeundi commeandique in urbem facultas eſſet; caſtra in clivo poſita, qui ab eo tempore Sanctii podium dictus eſt. Urbs munitiſſima erat, totiuſque Mauricæ ditionis ea parte propugnaculum: uti fuerat Romanorum tempore, à quibus firmitudinis indicio urbis Victricis nomine nuncupata eſt. Ergo obſidio ducebatur: vi expugnari non poterat. Oſcenſes Alfonſum Caſtellæ Regem, ut opem ferat obſeſſis, ſolicitant; annuit ille, ut ſolent Reges, cum ſpes utilitatis oſtenditur, privatis commodis magis quam religioni famæque ſervire. Aperte Mauris favere ignominioſum erat. Itaque conſilium capit, per Cantabriam Vaſconum fines invadendi; quo facto providebat utrique bello Aragonias vires impares futuras. Miſſus in id Comes Sanctius: verum Petro & Alfonſo à patre Sanctio, contra Alfonſi Caſtellæ Regis conatus deſtinatis, retro iter hoſtes convertere re infecta compulſi ſunt. Incommode accidit ut Sanctius Rex diuturnæ obſidionis tædio mœnia urbis circunluſtraret, & idoneum locum notatum qua parte irrumpi poſſe cogitaret, contento brachio comitibus deſignaret: cum ſagitta ex muro emiſſa ſub ala confixus eſt; lethale id vulnus fuit: numinis vindictam ob templorum bona occupata provinciales interpretabantur. Obiit quarto menſis Junii die; corpus Montaragonem delatum atque in Jeſu Nazareni, quod ipſe monaſterium extruxerat, extemporario ſepulcro conditum eſt, inde urbe capta in D. Joannis Rupenſis: quo loco Feliciæ uxoris ſuperioribus annis defunctæ, inſcriptio cum cippo monſtratur.

Filii

Filii, ut erat à patre imperatum, in castris perstiterunt, haud ante discedere certi, quam urbis clade injuriam vindicassent. Petrus superstite patre, Ripagorsæ & Suprarbis Rex erat renunciatus, & ex Berta uxore (alii Agnetem volunt) filium sibi cognominem (alii Sanctium vocant) genuerat: nunc totius regni paterni hæres institutus est. Alfonso oppida legata. Ramirus natu minimus rebus humanis contemptis in S. Pontii Tomerii, quod cœnobium in territorio Narbonensi ad Jauri ripas erat, vestem mutarat patre auctore: ut ipsius diploma declarat, proxime superiori anno ejus monasterii præfecto Frotardo datum: in quo amplæ possessiones, fundi, prædiaque in Monachorum usum abs Rege donata sunt. Oscensis obsidio diuturna fuit atque semestris, ut quidam affirmant; alii ultra biennium productam fuisse contendunt. Obsessi fatigati omnibus malis, & ad supremam annonæ difficultatem redacti, Almosabenum Cæsaraugustæ Regem auxilio evocant, Garsiam Cabræ Comitem, & Gonsalvum virum principem: nam in ea temporum fæce, morumque labe Christianos Mauris opitulari adversus Christianos religio non erat. Gonsalvus non venit, misit tamen validam suorum manum; affuit Garsias. Rex Maurus supremo conatu infinitam multitudinem Maurorum sub signis habebat; cum his copiis Cæsaraugusta movent. Adducta erat res in maximum periculum, & extremum pene discrimen. Garsias ipse, sive syncero animo, sive benevolentiæ simulatione Petrum monet, nisi res perditas vellet, quamprimum rediret in patriam. Vicit tamen honesti respectus & sacramenti religio, quo se fratres patri morienti obstrinxerant, nisi capta urbe non cessaturos; urbi vicina planicies protenditur cui Alcoracio nomen est, hujus prælii eventu maxime nobilis. In ea planicie universi certaminis aleam subire constituunt freti numine, cujus propitiandi caussa corpus D. Victoriani in castra delatum erat. Concubia præterea nocte oblata Regi species augustior humana, monentis, ut prælium magno animo invaderet de victoria certus. In primo agmine Alfonsus curabat, in postremo Rex ipse, mediam aciem Lisana & Bacalla viri nobilissimi regebant; equites in fronte erant; ab his pugna cœpit; mox Legionum signa invecta adversus barbaros, qui sua multitudine subjectos campos & vicinas valles compleverant. Acerrima pugna fuit, nulla eo seculo neque major periculo, neque felicior eventu. Gemitus cadentium, clamor pugnantium, fragor armorum, nihil præterea exaudiebatur. Ex urbe viros & fœminas uti Maurorum res erant, modo lætos, modo pavidos considerare fas erat. In noctem pugna producta haud satis intelligebatur, utra pars meliora tulisset; nostri caussa, virtute, & scientia pugnandi, hostis superabat numero; in armis usque ad sequentem lucem perstitum: tanta erat cupiditas instaurandi pugnam, tantus instantis periculi metus piorum animos occupabat. Cum cognitum esset Mauros deseruisse castra, Almosabenum contenta fuga Cæsaraugustam petere, fugientibus insistunt; cædendi finem satietas, & defatigatio attulit. In pugna fugaque hostes quadraginta millia cæsi; ex nostris vix mille desiderati; pauci quidem, minorque pro tanta victoria numerus, neque ii genere aut laude bellica præstantes. Garsias Comes à nostris captus; secundum pugnam lecta spolia; campi cadaveribus strati; arma, tela, vestes, equi jacebant, corpora nondum plane extincta, trunci artus, perfossa ferro pectora; terra perfusa, inundansque sanguine. Quidam D. Georgium inter utrasque acies visum, ejusque præsidio victoriam partam ajunt. Alii ex Moncadarum gente, quendam cum eodem die in Syria ad Antiochiam pugnasset, equo vectum huic prælio interfuisse; vulgus portentorum avidum, & ut lætiora sint quæ nunciantur, affingere fabulas veritati consuevit; nos si quæ verisimilia sunt pro veris accipiantur satis habituri sumus. Convenit deinceps Aragoniis Regibus insignia fuisse crucem in argenteo clypeo, & quatuor circum clypeum capita rubra sanguine eorum Regum & Ducum, qui in hoc prælio interfecti sunt. Pugnatum est ad quartum decimum Kalend. Decembris; nono post die urbs nobilissima spe omni defensionis abjecta, ex deditione venit in potestatem; consequenti mense sextodecimo Kalend. Janua. templum maximum ex ritu Christiano sacra-

 tum

tum. Berengarius, quem Bernardus Toletanus Aufa Tarraconem transtulit, ut mox dicemus, Amatus Burdigalensis, Petrus Jaccetanus antea, & jam Oscensis Episcopus, Fulcho Barcinonensis, Petrus Pompelonensis, Sanctius Lascarensis sacræ cæremoniæ Antistites. Eodem tempore Pompelone templi maximi nova fabrica cœpta est, cujus vestigia supersunt. Sacerdotum vita & mores ad D. Augustini leges & regulam confirmati: quod ab eo initio susceptum, nostra etiam ætate retinetur. Petro Pompelonensi Episcopo Gomesanus æqualis fuit Burgensis Præsul Semeni successor. Semeno Episcopo Auca, ubi eatenus fuerat, ab antiquissimo tempore pontificia sedes Burgos translata est; de iis Episcopis utri ecclesiæ contributi essent, Tarraconensis, & Toletanus Præsules diu inter se disceptarunt. Romani Pontifices, quoniam controversia componi non poterat, ab utriusque imperio liberos, suique juris fore sanxerunt.

C A P U T III.

Bernardus Toletanus Præsul ad bellum sacrum contendit.

QUo tempore hæc in Ilergetibus, aliisque Hispaniæ regionibus gesta sunt, orbis Christianus in belli sacri apparatu totus erat; equi, arma, tela, saga, tympanorum crepitus, tubarum clangor, nihil præterea exaudiebatur; maria, terræ, agri, oppida permixtione gentium omnium, & belli rumoribus personabant. Urbanus ipse Pontifex Claromonte (quæ urbs Sidonio & veteribus Arvernum fuit) Præsulum & procerum ex omnibus provinciis generales conven-
1096 tus agitat anno millesimo nonagesimo sexto. Inde bellicum gentibus omnibus canit, quam late imperii Christiani fines extendebantur. Lectæ in eo conventu Simonis Hierosolymitani Episcopi litteræ: exposita à Petro Ambianensi mandata: multi Hierosolymitani, Antiochenique cives, sancti nobilesque viri domo profugi lacrymis, voce, & squalore omnium, qui aderant, animos ad misericordiam permoverant. Concitatis semel animis Pontifex declamantis in morem hanc summam orationis habuit. „ Audistis, inquit, filii carissimi „ mala, quæ fratres vestri in Asia to„ lerant; eorum calamitates nostra igno„ minia sunt, probrum, & dedecus re„ ligionis Christianæ sanguine ipso & vi„ ta, si viri essemus, procurandum. „ Mortem quidem omnibus natura pro„ posuit: est autem postremum in malis „ maximam turpitudinem suscipere, fer„ reque vitæ cupiditate; spiritum, salu„ tem, animam Christo, à quo accipimus „ reddere consentaneum. Ignominiam „ virtus propulsare solet, quæ propria „ est Christiani nominis & seminis; eas „ vires & copias, quas hactenus civili„ bus bellis consumpsistis, ad decus & „ honestatem convertite. Christi Dei „ contumeliam depellite, qui quotidie „ ab impia & barbara gente cæditur, pul„ satur, occiditur: cum Christi famuli „ premuntur, vexantur, exagitantur: ter„ ræque insultatur illi, quam Christus suis „ vestigiis sacravit. An caussa justior esse „ ulla potest belli sumendi, quam reli„ gionis vindicandæ, servitutis depellen„ dæ à Christianis, quos Deus immor„ talis omnibus gentibus voluit imperare? „ Si ex bellis commoda expectantur, „ quid utilius quam gentem imbellem im„ pugnare, spolia potius quam arma „ ferentem? Nunquam Asia Europæ „ par fuit; ibi divitiæ, opes, aurum, „ gemmæque, quæ prima mortales pu„ tant. Si gloria quæritur, ecquid ho„ nestius, quam clarissimum virtutis „ exemplum filiis & posteris relinquere: „ orbis rectores vocari: domitores O„ rientis: religionis vindices? Habemus „ pubem ætate, robore, consilio, for„ tunisque præstantem, in armis exerci„ tam; an etiam his præsidiis muniti, „ impuræ genti nominis Christiani ma„ jestatem ludibrio esse sinamus? Chris„ tus dux erit, vexillum crux; nihil vir„ tuti, nihil pietati erit inaccessum; con„ spectum tantum vestrum ferre non „ poterunt. Ego quidem quod debeo „ vobis, quod religioni Christianæ, pro „ qua velut in specula custodiaque con„ stitutus, dies noctesque vigilandum „ esse mihi statui, quantum cura, labo„ re,

„ re, vigiliis, auctoritate, consilio enitii „ potero, tantum incumbam in hanc „ caussam; & nisi alii sequantur in me„ dios hostium gladios irruere certum „ est: nostroque sanguine tantam igno„ miniam, & fratrum nostrorum calami„ tates ærumnasque gravissimas procura„ re. Nullum casum dum vixero, nullum, „ laborem, nullum vitæ periculum reipu„ blicæ & religioni denegabo. Pontificis oratione, omnes qui aderant inflammati summi, medii, infimi arma, arma deposcunt; omnis mora gravis est. Ademarus Anicii Vellaunorum Episcopus, & Guillelmus Arausii, principes ex omnibus ad pedes Pontificis postrati crucem sumunt; ea pro militari tessera erat; secundum eos Galliæ, Italiæque & Hispaniæ clarissimi Principes, & eorum exemplo infinitus hominum numerus. Hugo Philippi Regis Francorum frater, Gotifredus Eustachii Bononiensis filius Duxque Lotaringiæ; qui urbe Hierosolyma capta; quod primus in urbem irrupisset liberis omnium suffragiis Rex Solymorum dictus est, æternum Galliæ decus, & Bononiæ patriæ: quæ urbs in Gallia Belgica ad Oceanum sita est; præterea Gotifredi fratres Eustachius, & Balduinus, Robertus Flandriæ Comes, Stephanus Blesensis, Alpinus Bituricensis, Raymundus Tolosas: quem Therasia uxor ad bellum prosecuta in Syria, filium alterum peperit, cui Alfonso Jordano nomen fuit, quod in Jordane flumine aquis salutaribus lustratus esset. Præterea ex Hispania Guillelmus Ceretaniæ Comes, qui sagittæ ictu periit in ea expeditione ad Tripolim Syriæ urbem, unde illi etiam Jordani cognomen: Guitardus Ruscinoniensis, & Guillelmus Canetensis Comes, Boamundus Apuliæ Princeps, Rugerio fratri de quo contentio erat, principatu relicto, cum duodecim armatorum millibus cæteros Principes ad bellum sacrum prosecutus est. Bernardus Toletanus Præsul, qua erat animi magnitudine, cum ecclesiæ Toletanæ statum composuisset, & triginta sacerdotes in summo templo constituisset nihilominus, quos Canonicos vulgo vocant, totidem Portionarios, cruce sumpta ad bellum sacrum profectus est. Vix urbe discesserat, cum Toletani sacerdotes, an hominis externi invidia an reditus desperatione, collatis suffragiis novum Præsulem in Bernardi locum raptim substituerunt; minor & melior pars (ut sæpe fit) à majore victa, urbeque pulsa est; ii ad Bernardum atrocem nuncium detulerunt. Ille converso itinere Toletum rediit: pulsisque sacerdotibus, qui nefarii consilii auctores ministrique extiterant. Ex S. Facundi cœnobio (cui in minori fortuna præfuerat) evocatos Monachos, eorum loco substituit: unde multæ Monachorum voces, ritusque templo Toletano adhæsisse quidam disputant: quæ per manus ductæ ad nostram ætatem in usu sunt. Rebus composiitis propositi tenax, denuo iter arripuit ille quidem: sed Romam tamen delatus ab Urbano Pontifice, cum tantum belli in Hispania superesset, & nuper erepta civitas rectoris præsidio, & diligentia indigere videretur, retro redire compulsus est, voti religione, qua se implicarat exoluta, legeque imposita ut iis sumptibus & pecunia, quam in bellum sacrum compararat, Tarraconem instaurandam curaret; quæ urbs Comitis Barcinonensis virtute armisque per hæc tempora ad Christianorum ditionem revocata est, ipsa antiquitate & imperii Romani majestate, cujus in Hispania sedes fuit, nobilissima olim & valida: cæterum ea tempestate ad easas redacta, atque oppidum ignobile, Bernardi cura & impensa restituta. Ausetanus Episcopus Berengarius, Archiepiscopus datus est, quo major esset auctoritas Ausetana urbe contributa: tametsi beneficii immemor, litem postmodum Bernardo, à quo creatus erat, de Primatu intendit, exoletis vetustate annalium exemplis & tabulis ecclesiæ suæ jura libertatemque defendens: cum recentissima Urbani Pontificis indulgentia Toletanus Præsul non modo totius Hispaniæ Primas esset lege perpetua renunciatus: sed etiam Romani Pontificis Legatus in præsens, componendo ecclesiarum statu cæteris ecclesiis jura daret. Omnino ex Gallia cum per eam provinciam in Hispaniam rediret, præcipua eruditionis & probitatis laude viros secum Toletum adduxit: quos honoribus in præsenti & opimis sacerdotiis auctos, virtus consequenti tempore ad majora provexit. Gerardum Mosiaco, qui mox

Toletanus Primiclerius, deinde Bracarensis Præsul fuit. Petrum, quem Bituricis natum, ex Archidiacono Toletano Uxama Pontificem habuit. Utrunque vitæ sanctitas, animi candor cælestium numero inservit. Præter hos Bernardus & Petrus patria Aagenses deducti. Bernardus ex Primiclerio Toletano Seguntinus Episcopus fuit, ac deinde Compostellanus: Petrus ex Archidiacono Toletano Segobiensis Pontifex. Petrus alter Palentinus Præsul, Hieronymus Petragorius, qui annitente Cido Valentinæ ecclesiæ curam suscepit, cum primum ea urbs Mauris erepta est, & ea amissa Zamoræ Propontificem egit; hoc defuncto Bernardus quidam ex eodem comitatu jure suo Zamoræ Pontifex esse cœpit. Ex hoc numero in dissimili vitæ genere Raymundus, & Burdinus fuerunt. Raymundus Bernardi Primatis civis Uxamæ post Petrum Episcopus fuit, deinde Toletanus Præsul, Bernardi successor. Burdinus Lemovicensis civis, ex Archidiacono Toletano Conimbricensis Episcopus, deinde Bracarensis, postremo pseudopontifex Romanus orbem Christianum importuno dissidio turbavit: seque indignum excellentium virorum, qui Bernardum prosecuti ex Gallia erant, numero & comitatu esse declaravit: quod commodiori loco explicandum est.

CAPUT IV.

Rodericus cognomento Cidus Valentiam capit.

INTEREA Roderici cognomento Cidi haud quieta arma erant; vir tantus opera, consilio, virtute, incredibilique studio rei Christianæ promovendæ, & quam se cunque in partem daret, ea tempestate omnium facile princeps otium pati non poterat; quin Alfonso Rege concedente, quo tempore Bætico ipse bello occupatus erat (uti superius dictum est) cum privata suorum manu Celtiberos (pro eo quod in magna apud eas gentes gloria erat) repetiit. Venientis amicitiam cuncti eo tractu Maurorum reguli certatim appetebant. Albarracini, quam urbem veteres Lobetum Turiamve dixerunt, regulus ad colloquium primum, mox ad fœdus admissus: deinde Cæsaraugustanus, quem propter urbis amplitudinem præsens adiit; & barbarus in magnam spem venerat urbis Valentiæ potiundæ, Christianorum ope, qui Cidum prosequebantur. Valentia urbs in Edetanis sita est, ad maris littus, locis irriguis atque amœnissimis, proventu læta, commercio exterarum gentium & civium frequentia atque elegantia peræque nostra ætate atque eo tempore nobilissima. Hyaia, quem Toleto pulsum fuisse docuimus, eam urbem imperio obtinebat, paterno jure repetito (nam Almenonis ditione fuerat) Alfonsi Regis armis, ut in fœdere convenerat, quo tempore Toletum dedita est. Dianii regulus, qui imperio præterea Setabim & Dertusam obtinebat, ex privatis offensionibus, an dominandi cupiditate Hyaiæ infensus eam urbem obsidione fatigabat. Cæsaraugustanus regulus ex aliena calamitate & dissidio lucrum captans, à Valentinis auxilio evocatus, ire quamprimum cupiebat, haud defuturam occasionem utrosque opprimendi cogitans. Itaque junctis cum Cido viribus eo contendit. Dianii regulus viribus impar, eo apparatu nunciato, ab obsidione recedit, fœdere cum Valentinis facto. Cidus ut Valentinum Regem bello impeteret, quod Cæsaraugustanus flagitabat adduci non potuit: cum eum diceret, in Alfonsi Regis fide esse: negaretque, nisi ejus concessu, sibi fas fore eam urbem impugnare. Ergo Cæsaraugustanus in patriam rediit. Cidus Valentini Regis partes dum tuetur, omnes circa Maurorum regulos stipendiarios efficit: oppidis & arcibus annuum vectigal imponit; unde & ex præda; quæ ex agro uberi copiosa erat, bellicos sumptus aliquandiu sustentavit. Hyaia Rex cum ad veterem invidiam ex Christianorum amicitia novo odio flagraret, Almoravides qui late fines imperii protulerant, à civibus in urbem advocati sunt. Rex occisus; urbs capta; auctor consilii Abeniafius rerum potitus est. Cidus proditionis vindicandæ studio inflam-

flammatus, & occasionem venisse gaudens nobilissimæ urbis occupandæ, copiis omnibus Valentiam expugnare parat. Rerum omnium quæ ad bellum usui erant, summa facultas in ea urbe erat: militare præsidium, civium numerosa multitudo, commeatus in multos menses comparatus, arma equique. Cidi constantia & magnitudo animi cuncta pervicit; diuturna obsidione malis omnibus obsessi, fatigati, atque ad supremam annonæ difficultatem redacti, præterea auxilii spe omni sublata, tandem deditionem faciunt. Cidus qua virtute cœperat, eadem urbem retinere satagit: audax facinus, & magnis Regibus formidandum, cum tantum ex omni parte Maurorum circunfusum esset. Certus tamen urbis retinendæ Hieronymum Toleto evocat, ut Valentiæ Pontifex esset; præterea uxorem & filias duas, quas in Cardeniæ Abbatis cura relictas esse superius dictum est. Regi quod benigne ejus votis annuisset, ex præda Maurica, generosos equos bis centum, & totidem Mauricos gladios ex ephippiis pendentes, dono mittit. Sic Cidi res, erant nomini immortalis gloria parta. Carrionis reguli Dieghus & Ferdinandus (Infantes vulgo dicimus) viri ea ætate in Hispani genere & copiis nobilissimi, animo ignavi, ex Cidi copiis aviditatem explere posse cogitantes, quoniam mascula prole orbus erat, Regem adeunt: petuntque ejus opera & auctoritate Cidi filias Elviram & Solem sibi uxores dari. Annitente Rege Requenam oppidum, quod non procul Valentia situm est, ad colloquium ventum: & re deliberata Carrionis reguli Valentiam Cidum prosecuti, voti compotes facti sunt. Nuptiæ regio apparatu, festaque lætitia celebratæ sunt. Adolescentes culti magis mundiciis, quam virilis ac militaris animi, mores suos socero & aulicis in armis educatis haud satis probabant: semelque leone è cavea, forte an consilio incertum, sed egresso tamen, cum præ metu se in turpes latebras condidissent: & iterum in tumultuario prælio adversus Mauros qui ex Africa venerant, certamen exhorrere visi essent, ignaviæ atque timoris significationem dederant. Dececus quod virtute procurare debuissent, turpiter ulcisci cogitant: & est ferme crudelis ignavia. Suerus adolescentum patruus, in quo propter ætatem præsidii atque prudentiæ aliquid esse debuisset, in ægris animis facis instar majus incendium excitabat. Re constituta patriæ se desiderio teneri simulant: petuntque volente socero discedendi sibi facultatem esse. Annuit Cidus eorum postulatis, filiasque & generos aliquanto spatio prosecutus, mœstus flentes, & quasi tacita divinatione perfusas lachrymis abs se dimittit; honestissimo stipante comitatu, ad Castellæ fines perventum: Durioque amne superato, in Valeranicæ finibus Corpesia roborata facinori perpetrando locus idoneus fore videbatur. Comites alii alio confictis de caussis amandati; ipsi uxores à militari via in interiorem sylvam seductas, & nequicquam divorum hominumque fidem implorantes, nudas flagris cedunt. Feriendi finem fatigatio satietasque fecit. Exanimes atque in suo sanguine volutantes, pro mortuis dimittunt. Ab Ordonio, quem Cidus cum fraudem suspicaretur, præcedentium iter dissimulato habitu prosequi mandarat, repertæ sunt, atque in proximo vico medicamentis ciboque recreatæ. Injuria atrox erat, neque ferenda inhumanitas; & re cognita Carrionis reguli invidia maxima flagrare cœperunt; indignum passim judicabatur tanta beneficia, tam insigni contumelia compensata esse. Juvenes ex stultis amentes plane esse factos dictitabant. Cidus vindictæ studio, honesti cura Regem adiit. Toleti tunc generales regni conventus agebantur: aderantque Carrionis reguli tanto facinore fœdi turpesque; judices abs Rege, Cido expetente in caussa dati; in iis princeps Raymundus Burgundus Regis gener. Disceptata caussa, primum quæ à Cido data erant omnia, gemmæ, vasa aurea & argentea, vestisque pretiosa, ut redderentur integra fide, mandatum est; deinde de illata injuria, ut singulari certamine dimicarent duo juvenes & consilii auctor præcipuus Suerus patruus pronunciatum. Bermudius, Antolinus & Gustius Cidi milites, virique primarii sibi certamen depoposcerunt. Cum Carrionis reguli imparatos venisse se excusarent, Cidus Valentiam, illi in patriam discesserunt. Rege agente, quoniam redituros Toletum

tum designato tempore non putabant, Carrione depugnatum esse memorant. Victi omnes in certamine sunt: atque marte arbitro declaratum, inique eos fecisse. Victores ad Cidum profecti. Cidi filiæ Ramiro Sanctii Regis Vasconum filio, ejus quem à Raymundo fratre occisum fuisse docuimus, & Petro Petri Aragonii Regis filio, ultro per legatos expetentibus, conjuges à patre datæ sunt. Ramiro Elvira nupsit, Petro Sol. Iis nuptiis accepti dedecoris & infamiæ memoria obliterata est: auctaque vehementer lætitia, quam ex prioribus generis vindicatis ceperat maximam. Præterea à Rege Persarum missi ad Cidum legati, cum rerum gestarum fama toto orbe diffusa esset, publicæ lætitiæ multum addiderunt: à Rege potentissimo, tanta terrarum longinquitate ultro de fœdere sanciendo, jungendaque amicitia appellatum esse. Pro Valentiæ mœnibus cum Buccaro Rege, qui ex Africa venerat, semel & iterum acie pugnatum. Cidi virtute & perpetua felicitate victi acie barbari: urbisque possessio quandiu vixit (vixit autem quinquennio post captam urbem) retenta est; moriens cum novus Maurorum exercitus circumfusus esset, parum ipso defuncto in urbe præsidii, ut omnes uno agmine in Castellam redeant, testamento mandat. Cum viri, fœminæ, pueri, impedimenta prodirent, numerosi exercitus species barbaris objecta est: atque ex ea re incussa formidine victi fugatique. Nimirum tanti viri felicitati debebatur, ut quos sæpe vivus vicerat Mauros, defunctus profligaret tandem. Nostri contento itinere in Castellæ fines abeunt. Valentia omni præsidio nudata, rursus in Maurorum potestatem rediit. Cidi corpus Burgis in Divi Petri Cardeniæ tumulo contectum; justa magnifice facta Alfonso Rege, atque utroque genero funus procurantibus; quod gloriosum Cido fuit, sed tantis meritis debitum. Hujus narrationis multo maximam partem inter aniles fabulas quidam ponunt: ipse etiam multo plura transcribo quam credo: nam neque subtrahere, quæ ab aliis traduntur, audeo: neque affirmare possum de quibus dubito. In Cardeniæ templo quinque sepulcra monstrantur. Cidi, Semenæ uxoris, Didaci, Elviræ atque Solis filiorum: nisi forte quædam cenotaphia sunt, gratæ posteritatis diligentia benevolentiæ indicio, ad ostentationem memoriamque posita.

CAPUT V.

Urbanus, Juzephus & Sanctius defuncti.

CIDI obitu magnam plagam res Christiana accepisse videbatur, eo Duce sublato, quo superstite respublica stetit in tanta atrocitate temporis, tantaque rerum omnium perturbatione; defuncti virtutem, gravitatem, constantiam, fidem in religione tuenda, & amplificanda curam omnis posteritas admirata est. De anno quo decessit scriptores variant: neque facile est auctorem auctori, aut opinioni opinionem præferre; nos quod
1098 fidei propius visum est anno millesimo nonagesimo octavo extinctum putamus. Quo anno Urbanus Pontifex à Giberto pseudopontifice variis curarum fluctibus exagitatus, & undique subsidia conquirens, Salernum abiit, Rogerii Siciliæ Comitis invisendi caussa: cujus præcipua ea tempestate pietas adversus Romanos Pontifices commendatur: & rebus gestis nobilissimus erat. Pro iis meritis ipsi & hæredibus datum est, ut in Sicilia Legati pontificii partes implerent, auctoritatem obtinerent. Diplomatis quoniam publice cognosci interest, & Regibus Hispanis magnæ controversiæ de eo jure natæ sunt, exemplum subjicimus.

„ URBANUS Episcopus servus servorum Dei carissimo filio R. Comiti „ Calabriæ, & Siciliæ, salutem & A„ postolicam benedictionem. Quia prudentiam tuam supernæ majestatis dig„ natio multis triumphis & honoribus „ exaltavit, & probitas tua in Sarracenorum finibus ecclesiam Dei plurimum dilatavit, sanctæque sedi Apostolicæ devotam se multis modis semper exhibuit: nos te in specialem, at„ que carissimum filium ejusdem universalis ecclesiæ assumpsimus. Idcirco de „ tuæ

„ tuæ probitatis ſynceritate plurimum
„ confidentes, ſicut verbis promiſſimus,
„ ita etiam litterarum auctoritate fir-
„ mamus: quod omni vitæ tuæ tem-
„ pore, vel filii tui Simonis, aut al-
„ terius, qui legitimus tui hæres exti-
„ terit, nullum in terra poteſtatis veſ-
„ træ, præter voluntatem, aut conſi-
„ lium veſtrum, Legatum Romanæ
„ eccleſiæ ſtatuemus: quinimmo, quæ
„ per Legatum acturi ſumus, per veſ-
„ tram induſtriam Legati vice exhibe-
„ ri volumus, quando ad vos ex late-
„ re noſtro miſerimus ad ſalutem vide-
„ licet eccleſiarum, quæ ſub veſtra po-
„ teſtate exiſtant, ad honorem beati
„ Petri, ſanctæque ejus ſedis Apoſto-
„ licæ, cui devote hactenus obediſti:
„ quamque in opportunitatibus ſuis ſtre-
„ nue ac fideliter adjuviſti. Si vero cele-
„ brabitur concilium, tibi mandavero qua-
„ tenus Epiſcopos & Abbates tuæ terræ
„ mihi mittas: quot & quos volueris
„ mittas, alios ad ſervitium eccleſiarum
„ & tutelam retineas. Omnipotens
„ Dominus actus tuos in beneplacito
„ ſuo dirigat: & te à peccatis abſolu-
„ tum ad vitam æternam perducat.
„ Dat. Salerni per manum Joannis ſanc-
„ tæ Romanæ eccleſiæ Diaconi III.
„ Nonas Julii Indictione VII. Pontifi-
„ catus domini Urbani ſecundi XI.

Hæc in Italia: in Hiſpania autem eodem Pontifice concedente, Iriæ ſedes & nomen Compoſtellana cathedra, & appellatione mutata: exemptaque ab imperio Bracarenſis Metropolitani. Dalmachii ejus urbis Epiſcopi diligentia, utrunque impetratum eſt, ea de cauſſa primi in Compoſtellanorum Epiſcoporum numero. Alfonſus Rex quamvis ingraveſcente ætate ita reipublicæ curam gerebat, ut rei bellicæ curam nunquam intermitteret, aliquoties per hæc tempora in Mauricæ ditionis fines delatus, & in Bæticæ agros excurſiones faciens. Juzepho poſtquam novi imperii ſtatum in Hiſpania fundavit, in Africam reverſo, reſpublica reſpirare tantiſper viſa eſt. Rex otium ad religionis amplificandæ exornandæque curam convertit. Toleti Servandi & Germani nomine in podio ſaxeo ex adverſum urbis, ubi eo nunc nomine vetuſtæ arcis ſtructura cernitur, cœnobium Benedictinis monachis exædificavit, (inſtauraſſe alii putant, & Gotthorum tempore extitiſſe diſputant) S. Victoris Maſſilienſi monaſterio contributum: unde nova monachorum colonia venerat. Intra urbem gemina ſacratarum virginum collegia Regis impenſa exædificata: alterum D. Petri nomine, quo loco nunc Petri Cardinalis noſocomium extat: D. Dominici alterum Exilienſis, quod hoc tempore à D. Dominico veteri nomen habet. Burgis civitate D. Joannis nomine quartum cœnobium ædificatum extra urbis mœnia: quod hodie D. Joannis Burgenſis appellatione nuncupatur. Fortunio Abbati novi monaſterii, quod ea tempeſtate D. Sebaſtiani nomen habuit in Vardulis nobile, deinde D. Dominici Exilienſis, quoniam in eo ſanctiſſimam vitam exegit, & vitæ conſentanea morte deceſſit honeſtiſſime innocentiſſimeque actæ, oppidum conſtituendi ei monaſterio conjunctum conceſſit facultatem: quod noſtra ætate centum ſeptuaginta familias numerat latiori murorum ambitu: & in Magiſtri equitum Frienſis Ducis ditione eſt. Proximus annus mille- 1099
ſimus nonageſimus nonus Urbani Pontificis obitu, atque urbe Hieroſolymitana à Chriſtianis militibus capta inſignis fuit. Succeſſit, qui ab Urbano prædeceſſore Legatus in Hiſpaniam venerat, Raynerius Cardinalis inſigni probitate vir, magno rerum uſu, Paſchalis ſecundi nomine. Is Pontifex renunciatus templo Compoſtellano dedit, ut Canonicos Cardinales Romanæ amplitudinis æmulatione haberet: Epiſcopi Compoſtellani pallium majoris poteſtatis inſigne. Annus ſecularis, qui proxime ſecutus eſt, Iuzephi morte lætus fuit: qui duodecim annos Mauricum in Hiſpania imperium tenuerat, triginta duos circiter in Africa; infauſtus Sanctii morte, quem Garſias Cabræ Comes in ſpem paterni regni educandum Alfonſi Regis juſſu ſuſceperat. Hali enim Iuzephi ſucceſſor novi imperii auctoritatem à præclaro aliquo facinore auſpicare cupiens, tranſmiſſo mari, magniſque in Africa & Hiſpania delectibus numeroſo exercitu conflato in Carpetanorum fines, ipſoſque Toletanæ urbis agros populabundus invadit; ferro, flammaque ſegetes, arbores, oppida evaſtat; pecorum & ho-

minum prædas abigit. Alfonſus ſumma ſenectute, & corporis valetudine non ſatis firma, præterea rebus gerendis feſſus hoſti ferocienti obviam prodire non potuit. Garſiam tamen Comitem bello pro ſe vicarium præfecit: & quo major eſſet auctoritas Sanctium filium quamvis ætate puerum adjunxit: ipſe Toleti manſit, ubi in extrema ætate multus eſſe conſuevit. Ad Urceſiam caſtra caſtris collata: ac mox totis utrinque viribus dimicatum; infelix eventu prælium fuit. Sanctius enim primum cecidit, deinde Garſias Comes: cum jacentem puerum clypeo tegeret, gladio circumfuſos barbaros ſubmoveret, tanta virtute ut cum unum procul tot manus peterent, nemo propius accederet. Pugnabat pro eo ſingularis in puerum amor; atque animi deſperatio, magnum ad honeſte moriendum incitamentum. Sed cum ſubinde hoſtes urgerent, multis debilitatus vulneribus ſuper puerum moribundus incubuit; miſerabilis caſus, atroxque clades victoriam barbaris continuo dedit. Regem quantus ex ea re dolor ceperit, explicare non attinet, res ipſa indicat; neque filii magis caſu movebatur, quam rei Chriſtianæ calamitate tanti imperii hærede unico ſublato: qui paternarum virtutum imaginem referebat, & ad laudem natus eſſe videbatur. Sciſcitanti ecquæ nam cauſſa eſſet cladis toties à Mauris acceptæ: reſponſum à quodam martiam virtutem militum extinctam copia voluptatum, illecebris, ſecuritate: corpus otio enervatum, animum imminutum libidinibus; ſublata ergo voluptatum inſtrumenta, corruptaque balnea: quorum multus uſus erat more à Mauris mutuato. Aliquid ſpei ſupererat in Alfonſo nepote, quem ex Urraca Regis filia Raymundus Burgundus reliquerat, defunctus ſuperiori anno, & Compoſtellæ tumulatus: verum exiguum id doloris levamen erat, propter matris imbecillitatem, pueri ætatem flexibilem, teneram, tantiſque rebus imparem. His curis ſuſpenſus Regis animus, noctes dieſque de rerum ſumma ſolicitus erat.

CAPUT VI.

Didacus Gelmirius Compoſtellanus Epiſcopus.

COMPOSTELLANA eccleſia magnis per hæc tempora procellis vexata, non ſecus ac gubernatore deſtituta navis portum tandem occupare viſa eſt novo Præſule creato: cui Didaco Gelmirio nomen fuit, viro prudenti cum primis ea ætate, magnorum ſpirituum, induſtriæ ſingularis. Didacum Pelagium, quem Sanctio Caſtellæ Rege Compoſtellanæ eccleſiæ rectorem impoſitum & Epiſcopum, dictum eſt generis nobilitate præcipua, inquieto tamen ingenio atque turbido, & factionibus ſervientem, Alfonſus Rex in cuſtodiam tradiderat; audax facinus viro ſacrato manus injicere. Auctoritate opus erat; à Richardo Cardinali, quem à Pontifice in Hiſpaniam Legatum diximus, ad concilium Compoſtellam evocati Epiſcopi in re præſenti diſceptaturi; productus in conventum Pelagius, metu an ſpe ſponte abdicare viſus eſt: certæque voluntatis argumento annulum baculumque poteſtatis inſignia coram Cardinali tradidit. In ejus locum Petrus Cardinenſis Abbas cooptatur. Urbanus Pontifex re cognita factum accuſat præcipiti temeritate. Cardinalem Legatum graviſſimis verbis caſtigat; ad Regem litteras dat hoc exemplo. „ URBANUS Epiſcopus ſervus ſervorum Dei Regi Ildefonſo Galæciæ. Duo ſunt, Rex Ildefonſe, quibus principaliter mundus hic regitur: ſacerdotalis dignitas, & regalis poteſtas; ſed ſacerdotalis dignitas fili cariſſime, tanto poteſtatem regiam antecedit, ut de ipſis Regibus hominum rationem poſituri ſimus Regi univerſorum. Quapropter paſtoralis cura nos compellit, non ſolum de minorum, ſed de majorum quoque ſalute pro viribus providere, quatenus paſtori vero ſuas oves illæſas reſtituere, quæ nobis commiſſæ ſunt, valeamus. Tuæ præcipue debemus ſaluti proſpicere, quem Chriſtianæ fidei propugnato-

„ gnatorem, & suæ propagatorem ecclesiæ Christus effecit. Memento ergo, memento fili mi amantissime, quantam tibi gloriam divinæ contulit gratia majestatis: & sicut ipse tuum præ cæteris regnum nobilitavit, ita tu ei studeas præ cæteris devotius ac familiarius deservire. Dicit enim ipse Dominus per Prophetam: Honorificantes me honorificabo: qui autem me contemnunt, erunt ignobiles. Gratias itaque Deo & laboribus tuis agimus, quod de Saracenorum jure Toletana ecclesia est liberata. Fratrem autem venerabilem Bernardum ejusdem urbis Præsulem tuis exhortationibus invitati, digne ac reverenter excepimus: & ei pallium contradentes, privilegium quoque Toletanæ ecclesiæ antiquæ majestatis indulsimus. Ipsum enim in totis Hispaniarum regnis Primatem statuimus; & quidquid Toletana ecclesia antiquitus noscitur habuisse, nunc quoque ex Apostolicæ sedis liberalitate in posterum habere censuimus. Tu illum, ut patrem carissimum exaudias: & quæcumque tibi ex Deo nunciaverit, obedire curato: & ecclesiam ejus temporalibus non desistes auxiliis ac beneficiis exaltare. Inter cætera vero laudum tuarum præconia, pervenit ad aures nostras, quod sine gravi dolore audire nequivimus: Episcopum scilicet S. Jacobi à te captum, & in captione ab Episcopali dignitate depositum. Quod canonibus nostris omnino contrarium, & catholicis auribus non ferendum, quod tanto nos amplius contristavit, quanto te ampliori affectione complectimur. Nunc tibi Rex gloriosissime Ildefonse, Dei & Apostolorum vice mandamus, orantes quatenus eundem Episcopum suæ integre restituas per Toletanum Archiepiscopum dignitati. Neque id per Richardum Cardinalem sedis Apostolicæ factum excusaveris: quia & canonibus est omnino contrarium, & Richardus tunc legatione sedis Apostolicæ minime fungebatur. Quod ergo ille tunc gessit, quem Victor Papa, sanctæ memoriæ tertius legatione privaverat, nos irritum judicamus. In remissionem ergo peccatorum, & sedis Apostolicæ obedientiam, suæ dignitati Episcopum restituo: & ad nostram præsentiam cum legatis tuis ipse perveniat, canonice judicandus. Sin autem, facere nos erga dilectionem tuam compelles invitos: quod nos quoque fecisse nollemus. Memento religiosi Principis Constantini, qui sacerdotum judicia nec audire voluit, indignum judicans Deos ab hominibus judicari. Audi ergo in nobis Deum & Apostolos ejus, si te ab ipsis velis, & à nobis in his quæ postulas exaudiri. Rex Regum Dominus cor tuum gratiæ suæ fulgore illustret, victorias tibi tribuat, regnum tuum exaltet: itaque te semper vivere concedat, ut & temporali regno perfruaris feliciter, & æterno perenniter gratuleris. Amen. Acta sunt hæc anno primo Urbani secundi Pontificatus. Quod in annum Domini M. C. LXXXVIII. incidit. In Richardi locum Reynerus Cardinalis in Hispaniam Legatus concilio Legione habito Petrum loco movet, neque legibus neque auspicato rebus præfectum; ut Pelagius libertati ecclesiæque restitueretur, impetrari non potuit; agente tantum Raymundo Burgundo Regis genero tunc superstite, Pontifici persuasum, ut Dalmachius Cluniacensis monachus eoque Pontifici, nimirum ex eodem ordine, carus ecclesiæ Compostellanæ præficeretur Episcopus; ab hoc, cum Claromontem ad generales de bello sacro conventus, unus è multis Episcopis abiisset, impetratum est: ut ecclesia Compostellana sui juris esset, ac Romanæ tantum contributa. Ejus prærogativæ argumento Compostellani Præsules, non ab alio, quam à Romano Pontifice Præsentes sacrarentur; ut pallium daret præcipuæ dignitatis insigne, adduci non potuit, quamvis magna ad id contentione à Dalmachio adhibita, supremoque conatu. Lux aliqua reddita rebus, brevi obscurata est. Dalmachii obitu novæ lites extiterunt. Pelagius liberatus vinculis Romam abiit, honorem quo injuria spoliatus erat, (sic ille ferebat) judicio repetiturus; controversia in quartum annum tenuit. Paschalis Pontificis Romani auctoritate Pelagio abdicato, Compostellani

ni sacerdotes de novo Episcopo substituendo agunt. Ventum in comitia. Dieghus Gelmirius antea vacuæ ecclesiæ impositus rector pro Episcopo, id specimen virtutum dederat, ut si vita suppeteret, idoneum esse qui Episcopus præficeretur, nemo dubitaret. Cæteris ergo canonicis prætermissis, unus aliorum omnium voluntate prælatus est ipsis Julii Kalend. datum etiam ut propter motus reipublicæ acceptas impendentesque calamitates à barbaris, in Hispania sacraretur. Additum novo diplomate, ut septem Cardinales sacerdotes, ad instar Romanæ ecclesiæ, Compostellæ essent. Iis tantum in ara templi maxima jus esset divina hostia sacrificandi. Gelmirius ab hoc initio studio elatus ecclesiæ, quam regendam susceperat, novis amplificandæ Romam abiit: & quamvis multis repugnantibus pallii usum Pontifice concedente abstulit; qui illi atque Compostellanæ ecclesiæ gradus extitit ad Archiepiscopatus honorem: quo à Calixto Pontifice Romano post aliquot annos est auctus; uti subsequens narratio declarabit. Hæc quamvis per plures annos gesta, ex Compostellana historia repetere atque in hunc locum conferre visum est.

CAPUT VII.

Petri & Alfonsi Regum obitus.

CLADIS in Castella acceptæ memoria famaque ne magnopere lætarentur barbari, Aragonii Regis perpetua felicitas effecit: armaque, quibus barbari in diversa Hispaniæ parte impares erant. Calasanctium castrum prope Boleam ablatum Mauris erat. Pertusa pervetus Ilergetum oppidum ad Canadris ripam; præterea Barbastrum urbs recepta est; nam ad Maurorum ditionem redierat. Pontius Rotensis Episcopus Romam abs Rege legatus à Pontifice impetravit, ut Barbastri Episcopus deinceps nominaretur & esset. Præcipua belli moles in Cæsaraugustanos vertebatur: quæ urbs veteri Regum stirpe sublati, in Almoravidum potestate esse cœperat. Hi autem Reges in ea urbe imperium tenuerant: primus Mudiris, deinde Hyaia, tertius Almudafar, & ex alia gente Zulema, Hamas, Juzephus, Almuzacimus, Abdelmelich: ac postremus hujus filius Hamas cognomento Almuzacaytus, cui Almoravides abstulerunt imperium. In Gallia Atho, qui Raymundo Barcinonensi Comiti Arnaldi patre defuncto Carcasonem urbem ipsius fidei commissam proditorie occuparat legitimo imperio repudiato, civium conjuratione urbe pulsus: civitasque ad veterum dominorum imperium revo-
1102 cata est, anno millesimo centesimo secundo. Quo anno Armengaudus Urgeliæ Comes in Baleari majore, quo virtutis ostentandæ caussa transmiserat, à Mauris interfectus est: unde illi Balearis cognomentum accessit. Pinciam, quæ nostris Vallisoletum esse creditur in Vaccæis, Petrus Ansurius copiis & clientelis, genereque nobilissimus sub Alfonsi Regis imperio obtinebat, uxor Elo, filia Maria, quæ Armengaudo Urgelitano Comiti filium genuerat: cujus teneram ætatem avus Ansurius rexit, & idoneo tempore ei Arsendam principi loco fœminam connubio junxit. Quartus hujus seculi annus tribus clarissimis funeribus fœdus fuit. Petrus Aragonii Regis filius & Elisabetha soror, eodem die ad quintumdecimum Kalend. Septembris decesserunt. Rex ipse proximo mense, quarto Kalend. Octobris, dolore victus, an incidentis morbi vi superatus; ad D. Joannis Rupensis sepultus est. Petro sane sub initia belli sacri, posterisque Regibus, atque regni proceribus Urbanus Pontifex Maximus indulsit, ut templorum, quæ denuo extructa essent, vel Mauris eriperentur: decumas & reditus ipsi perciperent, exceptis tantum iis templis, ubi Episcoporum sedes erant; tanta erat cupiditas impiæ gentis extirpandæ, ut quid incommodi ea indulgentia allatura esset in posterum, non satis considerare viderentur.

Omni-

Omnino mœrorem, quem ex tribus his funeribus universa provincia ceperat maximum ac propemodum singularem, spes de Alfonso defuncti Regis fratre, qui mox in regno successit, concepta animis magna ex parte mitigavit; cujus diuturnius imperium fuit: major rerum gestarum fama, atque felicitas, gravitas, constantia, fides, virtusque bellica, amplitudo ditionis maxima. Nam altero regni anno Urracam Alfonsi Regis filiam patre expetente toro sibi junxit. Tametsi regni proceres id ægre tulisse visi sunt: Regemque senio morbisque debilitatum, ægramque vix animam trahentem hortari conati erant, ut Gometio eam Candespinæ Comiti divitiis ac potestate reliquos Castellæ regulos superanti, uxorem potius daret, quam externum aliquem Principem advocare esset necesse; satis externorum hominum in provincia versari: sacri atque profani imperii summam penes ipsos esse, cum nominis Hispani ignominia probroque. Ejus consilii, quoniam pro se quisque Regis iracundiam verebatur, renunciandi cura Judæo cuidam medico imposita est: quo valetudinis curandæ caussa multum ac familiariter uti consueverat. Jussus est molles aditus captare: & quantam posset verborum gratiam postulato addere. Maganii (alii Mascaraquii scribunt) prope Toletum Rex animi levandi caussa morabatur. Judæus occasionem nactus, Regi quod jussus erat, renunciat; ille iniquissimo animo tulit, proceres tantum sibi sumere, ut filiæ nuptias ad suum arbitrium revocarent: atque ita ut medicum perpetuo regiæ aditu suoque conspectu prohiberet: moxque Bernardi Præsulis hortatu, qui à Regis latere non discedebat, filiæ & Alfonsi Regis nuptias maturaret. Quæ regio apparatu ac celeberrima pompa Toleti celebratæ sunt anno millesimo 1106
centesimo sexto. Rex ea lætitia animo tantisper recreato, & doloris quem ex casu filii conceperat ulciscendi cupidus, id ætatis ne quam contumeliam remanere in exercitu Christiano sineret, arma rursus induit. Rursus in Bæticæ fines penetratum; in homines & jumenta sævitum: ne tectis quidem, segetibus, arboribus parcitur; omni belli injuria provincia tota vexatur. Reliquum vitæ tempus ad otium & dignitatem contulit: ad quod extrema ætas, regni fortuna, & rerum gestarum gloria invitabat, non militaribus solum, sed civili-

bus etiam muneribus, quantum fas erat in tanta curarum mole, abscedens. Urbes Salmanticam & Segobiam, (ut Lucas Tudensis est auctor) bellorum injuria deformes, vacuasque incolis instaurandas, muniendas, exornandasque curabat. Petrus Ansurius, quem ego ea ætate in primis gravem hominem & sapientem comperio, Urracæ in minori ætate institutor extiterat: & nunc auctoritatis & gratiæ proximum locum apud Regem occupabat. Ejus auspiciis bello paceque consilia gubernabantur: rerumque summam & molem unus maxime virtute & prudentia regere videbatur. Quo tempore Regem annis fessum, nam septuaginta novem annos vixit, ad ætatis incommodum annua atque septimestris valetudo afflixit: quamvis medicorum jussu equo quotidie veheretur, si exercendo corpore morbum levaret; à caussis remedia omnia superata, nullis salutaribus succis sanitate revocata. Toleti decessit feria quinta Kalend. Julii, salutis anno millesimo centesimo nono, ut Pelagius Ovetensis auctor est locuples: nam & testis oculatus per ætatem esse potuit. Regnavit à patris morte, annis tribus & quadraginta, rebus secundis modestus, adversis haudquaquam fractus. Nam tulisse illum fortunæ impetus fortiter & patienter ferunt; magna laus omniumque maxima ferre quod necesse est: & quidquid homini accidere possit id præmeditatum habere; prudentis est providere ne accidat, constantis animi fortiter ferre rerum humanarum vices. Multitudo præsertim popularis mobili impetu regitur, neque majora sunt formidinis principia, quam remedia. Itaque Alfonso defuncto, cujus anima res communes stare visæ erant, Toletani cives, qui plurimum ex colluvione multarum gentium constabant, de deferenda civitate consilia agitabant. Dum eorum animi confirmantur, Regis corpus ad vigesimum diem in urbe mansit; tumultu composito sedatisque animis, Bernardo Toletano Præsule curante, aliisque Principibus prosequentibus funus, in S. Facundi cœnobium ad Ceam amnem illatum est, magnifico apparatu, non magis Regis casum quam reipublicæ jacturam universa provincia verissimis lachrymis deplorante. Eas lacrymas, ac vero consequentes ex tanti Regis morte calamitates, lapides ipsi Legione portendisse visi sunt ad altare D. Isidori, ubi sacerdos pedes ponere consuevit rei divinæ operaturus, octo diebus ante Regis obitum aquis ultro, magno omnium qui aderant miraculo, tribus diebus ex intervallo manantes. Pelagius continuis tribus diebus accidisse ait, Jovis, Veneris, Saturni: affuisse cum supplicatione Pontifices sacratosque viros: luctumque significatum, qui optimi Principis obitu Hispaniam occupaturus erat. Alfonso Rege, Burgis quidem, Lesmius homo natione Gallus, atque excipiendis hospitio peregrinis nobilis, in præcipua opinione sanctitatis vixit. Ejus memoria anniversariis sacris temploque dicato, ea in civitate celebratur. Ab Anagaro autem sextodecimo milliari Dominicus quidam natione Hispanus, aut ut alii volunt, in Italia ortus, æque celebris est habitus eodem officio pietatis: quoniam viis muniendis atque complanandis, qua Compostellam ibatur, diligentem operam dabat, Calzadii vernacula Hispanorum lingua cognomentum invenit. Hujus viri industria Regem usum arbitror pontibus extruendis, quos Lugrunio Compostellam usque constituendos curavit. Extat Dominici templum ejus nomine extructum peramplum & magnificum, pagusque conjunctus, qui deinde in urbem excrevit, primum Calagurritani Episcopi subjectam ditioni, deinde Hispaniæ Regibus. De qua re extat diploma Ferdinandi Regis, ejus cui vitæ merita Sancti appellationem pepererunt. Præterea Judæus quidam Moyses nomine, eruditionis laude, & multarum linguarum cognitione præstans, sub extremam Alfonsi ætatem abjurata patria superstitione, Christiana sacra suscepit. Rex ipse de baptismi fonte suscepit: unde Petrus Alfonsus nuncupatus est. Judæorum & Maurorum sectas de scripto exagitandas suscepit: multique ex utraque gente ejus opera ad sanitatem sunt perducti. Aragonii scriptores hujus Judæi conversi laudem, ad Alfonsum Aragonium

1109

nium Regem ablegant: & Oscæ ad tertium Kalen. Julii anno millesimo centesimo sexto Christianis sacris initiatum esse ab Stephano Oscensi Episcopo Rege Aragonio susceptore affirmant. Nobis in neutram partem pronunciare placuit; quisque ex suo judicio quod verisimilius videbitur, id sequatur.

CAPUT VIII.

Urracæ regnum.

QUO tempore Alfonsus Castellæ Rex decessit, Urraca filia ad quam jure regnum devolvebatur, virum secuta aberat. Qui non satis fidendum putabat procerum Castellæ voluntatibus, quos ab eo conjugio aversos fuisse non ignorabat: neque se eorum fidei committere, nisi valido suorum præsidio ad omnes casus munitus; prætera varia regni negotia distinebant, ne novam & amplissimam cerneret hæreditatem. Cuncta tamen ad novi imperii decorem composita, dilatæ voluptates, dissimulatæ Reginæ libidines: quæ non sine sugillatione majestatis nimium in levitatem atque turpitudinem incubuerant; urbibus, arcibus, atque præsidiis, præfecti ex Aragonia gente dati: ne se Castellani rerum novarum cupiditate commovere possent, scilicet agebatur. Petro tamen Ansurio, cujus cum utraque gente magnæ necessitudines erant, summa reipublicæ gerendæ cura imposita est: ad eum imperii summa redibat, belloque & pace rerum omnium gubernator erat. Ejus auspiciis respublica felicem cursum tenere videbatur. Haud diuturna potentia fuit. Regina impotenti animo fœmina, cum præmissa in Castellam à viro esset, quem parentis loco habere debuit, injuste Ansurium pervertit: ditioneque paterna ejecit (Principum gratia nihil inconstantius lubrica fluxaque: proclivius est, injuriæ quam beneficio vicem exolvere) nulla id justiori de caussa, quam quod in litteris Regem Castellæ Alfonsum Aragonium scripsisset; id palam jactabatur; initi conjugii Reginam haud obscure pœnitere cœperat, frænos injicientis impotenti naturæ: & uti ipse suspicor gravissimi viri increpationes ob male tectas libidines, ferre non poterat. Grave id Regi visum est, viro clarissimo fraudi esse suam innocentiam, & merita virtutum, pro quibus debebatur præmium. Itaque Ansurio ditionem quæ ablata erat, restituit. Ipse Reginæ iracundiam veritus Urgeliam contendit: quam urbem in ejus procuratione fuisse dictum est. Magnorum motuum hæc initia fuerunt; neque tranquillæ res esse poterant in tanta voluntatum & studiorum colluvione, tanta alienatione Reginæ, licentiaque vitæ. Ex Bætica novum periculum ostentatum. Hali Rex Maurus cognita Alfonsi morte, in nostros fines irrupit, ferox & validus. Azecham arcem, & S. Servandi monasterium in ipsis civium Toletanorum oculis evertit; agris villisque fumantibus ipsam urbem circumsedit, & diebus octo omnibus machinis impugnavit; rem Christianam periculo proximam, situs natura, nova mœnia ab Alfonso Rege nuper instituta ad inferiorem urbis partem, Alvari Fanni virtus tutata est, viri ea tempestate cum primis potentis, strenuique: cujus extat sepulcrum in Campo Sicuendensi in parte Celtiberiæ: ubi multorum oppidorum principatum obtinebat. Barbari spe urbis obtinendæ dejecti, Madrito & Talavera in reditu direptis, mœnibusque nudatis, ingenti præterea præda abacta redierunt in patriam. In alia Hispaniæ parte, bello Aragonius Maurico distentus, Exeam in Vasconibus nobile oppidum cepit, salutis anno anno millesimo centesimo decimo; ad Valterram Abuhasalemus, quem vulgo historiæ Cæsaraugustæ Regem vocant, acie superatus. His rebus patratis Alfonsus soceri exemplo se Hispaniæ Imperatorem dicit, si amplitudinem ditionis consideres, haud temere cum Regum potentissimus evasisset, omnium qui post Hispaniæ cladem extiterant: imprudenter tamen cum

cum ex alieni juris ditione atque temporario imperio tantos spiritus sumeret. Omnino in Castellam rebus domi compositis delatus, proximo anno, comitate morum atque benignitate, gentis voluntates promereri studet. Jus ipse dicere populis, viduas, pupillos, egenos à potentiorum vi injuriaque tegere. Optimates pro suis quemque meritis colere atque augere, rempublicam bonis omnibus ornare atque amplificare; unius Reginæ pervicax animus non flectitur. Bilioradum in Beronibus, Valeranica, Soria, Almasanum in Arevacis, quæ oppida bellorum injuria vasta erant, coloniis deductis instaurata Regis cura. Repetita Aragonia Rex, non ignarus instandum famæ, & prout prima evasissent, fore universa, arridentem fortunam urgere, majorique conatu bellum in barbaros instaurare cogitabat: cum res in Castella importunissimo sane tempore turbata est. Alfonsus Urracam uxorem à patre tertio propinquitatis jure attingebat; proavus utriusque Sanctius Rex Vasconum cognomento Major; nondum moribus receptum erat ut Pontificum Romanorum venia lege cognationis soluta, conjugia inter cognatos coirent. Itaque passim consideramus per hæc tempora connubia Principum dirempta esse, cognatione inter conjuges illegitima injustaque. Hanc unam arbitror esse caussam cur Alfonsus hic in nullo Castellæ Regum numero ponatur apud veteres scriptores; neque verum est, fixas vetustate opiniones novis placitis convellere: quod quidam faciunt Regem hunc Alfonsi nomine septimum inter Castellæ Reges numerantes: in quam quid juris habere potuit, legitimo hærede ex priori conjugio nato, posteriori matrimonio vitioso, & legibus repugnantibus invalido? Regina ob importunas actiones ad arcem Castellare in custodiam tradita, re cum suis communicata in castellam evadit; verum à regni proceribus ad virum remissa, carceri denuo mancipatur Calleciæ proceres, ubi Urracæ filius Alfonsus ex avi testamento rerum potiebatur, inter se inire societates adversus Aragonios conatus: conjugium, quod inauspicato coierat invita nobilitate, dissolvendi occasionem nacti. Ex ea re in animis hominum religiones excitatæ, ei obtemperare fas esse negantium qui legitimus Rex non esset. Ad Paschalem Romanum Pontificem missa legatio: caussa omnis exposita: ab eoque diploma ablatum: quo caussæ cognitionem Didaco Gelmirio Compostellano Præsuli permittebat. Ejus diplomatis fragmentum subjicimus. „ PASCHALIS servus servorum Dei „ venerabili fratri D. Compostellano „ Episcopo, salutem & apostolicam be„nedictionem. Ad hoc te omnipo„tens Deus populo suo præesse consti„tuit, ut eorum peccata corrigas, & „ Domini annuncies voluntatem. Stu„de igitur secundum datam tibi divi„nitus facultatem, tantum incesti fa„cinus, quod à Regis filia perpetra„tum est, debita ultione corrigere: ut „ vel à tanta præsumptione desistat, vel „ ecclesiæ consortio, & seculari potes„tate privetur. „ Quid dati judices, seu potius mali vindices designati constituerint, memoriæ proditum non est. Illud constat, ex eo tempore Alfonsum in Præsules iniquo animo esse, atque adeo sævire cœpisse. Burgensis & Legionensis loco pulsi: Palentinus captus, S. Facundi Præfectus spoliatus, atque in ejus locum Regis frater Ramirus monachus ipsius nominatione & opera cooptatus. Bernardus Toletanus extra diœcesim biennium exulare compulsus, nihil prohibente legationis pontificiæ sacrosancta majestate. Quo tempore concilium Palentinum, cujus acta extant, & Legionense habuit cum aliis episcopis & proceribus, ac in primis Gelmirius Compostellanus interfuit; una cura pacis in provinciam revocandæ universos solicitabat. In Calæcos Aragoniæ & Vasconum arma mota. Monterosum arx iis locis vi expugnata; viris sanctis internunciis Aragonius arma ponit. Agebantur omnia raptim atque perturbate, neque quid legibus liceret, considerabat; præsidia tantum undique conquirere videbatur, regno quod occupabat, obtinendo; qui repugnabant bonis eversi dignitatis gradu dejiciebantur. Calæci metu depulso Henricum Portugaliæ Comitem in partes trahunt. Alfonsum pue-

puerum Compostellæ Regem salutant in templo maximo, & sacro oleo inungunt. Gelmirius Præsul totius cæremoniæ Antistes. Petrus Travæ Comes qui Alfonsi ætatem regebat, omnium consiliorum auctor. Alfonsus Aragonius eo nuncio perculsus repudio facto, Reginam Soria dimittit, in cujus urbis arce custodiæ rursus mancipata erat: imperandi tamen dulcedine illectus, dotalem ditionem non deponit. Id iniquum esse omnibus videbatur. Urbium, & arcium præfecti cum jurisjurandi gratiam non faceret, quod in ejus verba conceperant, quasi soluti religione, passim in Reginæ potestatem concedebant. Idem facit Petrus Ansurius prisci vir moris. Qui de fide tamen data solicitus Alfonsum Aragonium collum laqueo implicatus adiit, ut jurisjurandi tradendis arcibus suæ fidei concreditis violati pœnas sumeret, quo se imprudenter implicarat. Commotus primum Rex ejus aspectu, deinde à proceribus admonitus præclare eum in utraque re officio defunctum, animo ad humanitatem revocato, cum multo verborum honore noxam condonavit. Proceres tota provincia in commune pro salute, & libertate patriæ conspirant, quidvis pati potius parati, quam Aragonium imperium. Gometius Candespinæ Comes, qui olim Reginæ nuptias ambierat, & modo ætatis flore amplius conciliatus fuerat, quam regia majestas pudorque fœmineus pati posset: se principem ex omnibus bellum defensurum, illaturumque ultro Aragoniis profitebatur. Petrus Laræ Comes in Reginæ amoribus rivalis, proximum auctoritatis & potentiæ locum occupabat. Ducum dissidio, neque pax publica stare, neque bellum ex sententia geri poterat. Alfonsus valido suorum exercitu conflato, in Arevaces finitimos irrupit. Occurrunt Castellæ copiæ; ad Sepulvedam utraque castra posita sunt; utrinque pugnæ signum propositum. In prima acie Laræ regulus erat, in postrema Gometius Comes: medium agmen alii proceres gubernabant. Rex quadrato agmine in pugnam invadit; in campo cui Spinæ nomen est, dimicatur. Laræ regulus primum certaminis impetum non tulit, fugaque Burgos ad Reginam advolat de prælii eventu solicitam, mollis æque & ignavus. Gometius aliquanto melior vim hostium solus sustinet: susisque atque fugatis copiis in prælio pugnans occumbit; id virtutis extremum testimonium reliquit; nec minori constantia fuit Bolea Gometii signifer, qui equo confosso, & utraque manu amputata vexillum utroque brachio amplexus, inclamansque Boleæ nomen, multis acceptis vulneribus occubuit. Henricus Portugaliæ Comes magis turpitudinis odio, quam quod Alfonsi caussam probaret, se Aragoniis adjunxerat; magno id momento ad victoriam fuit. Ex rebus initio lætis magna confidentia nata. Itaque Durio transmisso, per Palentinos fines Legionem usque Aragonii penetrant; omni belli injuria agri, oppida, pagi vexantur. Callæci proceres reparatis viribus, denuo certaminis aleam subire constituunt; ad Fontem Anguium (loco id nomen est Legionem inter & Asturicam) supremo conatu dimicatum; eadem prælii fortuna fuit, Aragoniis secunda, à Castella aversa. Petrus Travæ Comes in prælio captus, magna vir auctoritate potentiaque: qui Urgelitani Comitis Ermengaudi filiam Majorem nomine connubio junctam haberet. Alfonsus puer à Gelmirio Præsule à pugnæ periculo subductus Orsilonis arcem petiit, ubi Regina mater erat. Nulla ea ætate nobilior pugna fuit, Castellæ clade stragèque cum primis memorabilis. Tritium, Burgi, Palentia, Legio secundum eam victoriam abs Aragonio Rege in fidem acceptæ; pecuniam in stipendium Aragonius non habebat. Lusitani consilio in templorum thesauros manus injectæ, quos inde movere religio erat. Isidorus aliique Divi gravibus inflictis pœnis eam injuriam vindicarunt: odiumque populare vocesque, impium facinus accusantium gravia violatores manere piacula; sic repente belli fortuna mutata. In Carpetanos belli impetus conversus est; mox Asturica obsessa: quoniam ea parte bellum contractis undique copiis Reginam reparare nunciatum erat. Martinus Munio supplementi caussa, Aragonios trecentos equites cum ad Regem adduceret, hostium insidiis circumventus, cæteris fugatis cæsisque vivus ipse

 captus

captus eſt. Rex ea calamitate commotus, & majoris periculi metu, copiis imminutis numero, atque per præſidia diductis, Carrionem loci munitione confiſus ſe recepit; ab hoſtibus intra id oppidum aliquandiu eſt circunſeſſus: donec Abbatis Cluſenſis, qui à Pontifice pacis componendæ cauſſa Legatus venerat, opera, & autoritate induciæ dierum aliquot pactæ; nec multo poſt obſidio eſt diſſipata. Raptim & temere collecti milites, nullo duce, cujus imperium cuncti reſpicerent, vagi per agros, non principia noſcere, non ſervare vigilias, neque militarem diſciplinam pati poterant: neque diu retineri in caſtris. Aragonia arma depulſo periculo, in Larenſis reguli oppida & arces converſa. Alia parte Reginæ arma movebantur; arx Burgenſis diuturna obſidione fatigata Reginæ deditionem fecit, dejecto Aragonio præſidio. Petrus Lara cum Reginæ nuptias ambiret, ſeque pro Rege ferret, morum ſuperbia atque arrogantia, multorum animos alienarat: ac vero publica flagrabat invidia; nomen ejus & Reginæ probroſis carminibus proſcindebatur: prorſus ut in Manſiliæ arce captus à Guterrio Fernando Caſtrio, cuſtodiæ primum mancipatus, deinde cuſtodia elapſus, longinqua fuga ſe tegere fuerit compulſus, Barcinonemque petere: cum omnes circum finitimos infenſos haberet. Ea Petro Laræ regulo fugæ cauſſa fuit; erat is natus patre Diegho Ordonio, eo qui pro Zamoræ portis adverſus Arias fratres ſingulari certamine dimicavit. Alfonſus puer propenſa omnium ordinum voluntate, Caſtellæ Rex renunciatus eſt; regnum armis erat recuperandum, tricipiti factione, atque ambitione convulſum. Ex Alfonſi pueri inauguratione, non minor matri quam vitrico dolor erat. Cum ejus incrementis ſuum ipſorum caſum implicatum fore, vates minime vani divinabant. Urraca filii iracundiam verita, & inter ſuorum odia deſtituta, Legionis ſe arce tenere conſtituit: loci munitione confiſa, in tanta quamvis alienatione provincialium regiam dignitatem tueri poſſe; verum arcem obſidente filio, pax tandem ea lege facta eſt, ut reditibus unde vitam ſuſtentaret deſignatis, regnum ipſa filio cederet: quod populi & procerum eximia voluntate delatum erat. Rationem annorum rebus ſingulis deſignare in tanta opinionum varietate promptum non eſt: ac mirari magis poſſis in rebus non antiquiſſimis hallucinari ſcriptores, quam quid verum ſit conſtituere. Ac ne ſatis quidem conſtat, quo anno Urraca deceſſerit; plerique ſeptimodecimo circiter anno putant à morte patris; pudicitiam ſane dum vixit haud ſatis honeſte habuit; in Saldaniæ arce ex partu extinctam ferunt, æternum Hiſpaniæ dedecus; alii Legione affirmant, cum theſauros D. Iſidori expilaſſet, quos auferre nefas erat, in ipſo templi limine ruptis viſceribus, manifeſta numinis vindicta expiraſſe. Illud minori fide nititur: ex Regina & Gometio Candeſpinæ Comite, Ferdinandum quendam natum, cui furto concepto Furtadi cognomen fuit, ejus familiæ conditori, cui idem cognomentum inſigne eſt in Hiſpania nobiliſſimæ atque præpotenti.

CAPUT IX.

Bellum Balearicum.

HUNC curſum commotæ in Caſtella res tenebant, quo tempore Chriſtianorum armis Balearici & Cæſarauguſtani Mauri multarum gentium conſpiratione impetebantur. Gibertus Provinciæ in Gallia, & Aimilliani Comes deceſſerat, Dulcia filia principatus hærede. Raymundus Arnaldus Barcinonenſis Comes, cui Dulcia nupſerat, viribus & potentia validus, tantique principatus acceſſione formidabilis, utriuſque gentis viribus Baleares inſulas occupare conſtituit: unde Mauri piraticam exercentes, in finitimam Hiſpaniæ & Galliæ oram excurſiones facere, & omnia circum direptionibus vexare conſue-

ſueverant ; id meditanti claſſe opus erat valida & numeroſa; novam ipſe in ſuis littoribus curat ædificandam : quo ab initio Catalaunicæ claſſes celebrari ſama, lateque maris imperium obtinere cœperunt. Genuenſes & Piſanos ea tempeſtate mari potentes præſens adit : & ad Balearici belli ſocietatem invitat, victoriæ præmia proponit, nominis immortalitatem, ſi eorum virtute barbari dejecti iis inſulis eſſent: unde velut ex munitiſſima arce piorum cervicibus imminebant. Pollicentur illi milites & naves: mittuntque ad tempus conſtitutum; his auxiliis ad copias Catalaunorum adjunctis, in inſulas trajicitur: bellum grave atque difficile fuit. Mauri enim viribus diffiſi, & ad artes converſi, pars arcibus & oppidis, pars montibus ſe tenere conſtituunt: neque univerſæ dimicationis ſubire aleam, varios & multiplices bellorum caſus eſſe cogitantes: noſtros inopia aut morbis, aut diuturnitate temporis frangi poſſe; victæ tamen noſtrorum conſtantia omnes difficultates, urbſque præcipua in majori
1115 Baleari expugnata eſt anno milleſimo centeſimo quintodecimo. Raymundus Barcinonenſis Præſul in ea expeditione deceſſit; ſucceſſit Oldegarius qui paulo poſt defuncto Berengario Tarraconenſi Epiſcopo, in ejus locum cooptatus eſt. Urbe capta, reliqua proclivia videbantur: cum barbaros in continenti nunciatum eſt, an ſpe prædæ, an ut Comitem ſuo periculo commotum ex inſulis retraherent, in Barcinonenſes fines invectos provinciam omnem formidine, trepidatione, luctuque complere: urbem ipſam obſidere. Is nuncius multiplicem animo Comitis curam injecit; hinc timor amittendi ſua, illinc conficiendi novi belli cupiditas in diverſum trahebant. Vicit tamen periculi metus, preceſque ſuorum: & Ligurum fidei Balearibus commiſſis, ipſe in continentem trajicit. Barbari continuo obſidione ſoluta ad Martorellum victi, fugatique ſunt; agmine magis, quam acie pugnatum; multi ex eorum numero ceciderunt. Ejus victoriæ lætitia ut minor eſſet, gemina incommoda fecerunt. Ligures Maurico auro corrupti inſulas barbaris reliquere, ut Catalauni ſcriptores affirmant ; nam in Genuenſium hiſtoriis de hac expeditione mirum ſilentium eſt. In Galliæ Narbonenſis ora Carcaſo urbs amiſſa. Atho dudum ejus urbis imperium occuparat armis, nullo jure ; cum acerbe imperaret, civium conſpiratione pulſus eſt : urbiſque principatus Comiti Barcinonenſi reſtitutus, cujus ab antiquo erat: uti paulo ante monſtratum eſt. Atho Guillelmi Comitis Pictavienſis viribus cives ad deditionem compulit. Rugerius Athonis filius natu maximus intra mœnia acceptus, arma deponere jubet; cum dicto paruiſſent in miſeros cives ſævitum: crudelitatis, inhumanæ ſuperbiæ edita in dedititios exempla; plerique ex urbe elapſi Barcinonem confugiunt. Horum precibus Arnaldus Comes ſolicitatus, comparato valido exercitu in Galliam irrumpit. Annitentibus viris ſanctis, quibus ægre erat optimi Principis vires à belli ſacri cogitatione abſtrahi civili bello excitato, pax ea lege compoſita : ut quod Guillelmo Pictavienſi promiſſum erat, mutata fide Atho poſterique urbe retenta Barcinonenſium ſtipendiarii eſſent. Atque is Guillelmus Pictavienſis Comes, nulla honeſti cura ex aliena calamitate bellaque ex bellis ſerendo ditionem augendi occaſiones captare videbatur; nam Raymundo Toloſate Comite ad bellum ſacrum in Syriam profecto (ut ſuperius dictum eſt) ejus ditionem omnem in Gallia armis occuparat, homo immodicus, & judicia hominum nihil reformidans: neque quid de eo ſama loqueretur penſi habens. Raymundi filius Bertrandus per hæc tempora ex Syria ubi Tripolim ditione obtinebat, patre in ejus urbis obſidione ſagittæ ictu ſublato, peractis ſtipendiis redux in patriam, veteris principatus recuperandi conſilia cum finitimis Principibus cœpit communicare : ac cæteris deſperatis ad Alfonſum Aragonium Regem, cujus virtutum fama celebris erat, & magnæ inter utramque familiam neceſſitudines à majoribus initæ, confugere conſtituit. Quantum nefas ? patrem amiſerat & florem ætatis in bello ſacro, tam procul à patria: multos labores & maxima pericula toleraverat: & ablata tamen patria principatuque, alienæ miſericordiæ præſidium

dium petere coactus est. Barbastri benigne exceptus Rhutenos, Agathenses, Cadurcos, Albigenses, Narbonenses, Tolosates, & his finitimas urbes Aragoniis Regibus ea lege vectigales esse voluit: si eorum armis ipse & posteri patriam ditionem recepisset; quod fœdus
1116 salutis anno millesimo centesimo sextodecimo initum est; neque tamen Bertrandus restitutus, magna Pictaviensium potentia, Aragoniis armis partim civili bello adversus Castellam, partim pio adversus Mauros occupatis; aliquot tamen post annis Alfonsus Jordanus Bertrandi frater, cum in arce à Pictaviensi Comite captus teneretur, à civibus Tolosatibus è custodia eductus ad imperium urbis est Guillelmo Morello dejecto: qui pro Pictaviensi Comite eam urbem præsidio obtinebat. Ex Alfonso Raymundus filius, Raymundus nepos, pronepos item Raymundus prognati, ejus urbis principatum tenuere: donec Raymundi postremi filia Joanna nomine, cum alia is prole careret, Alfonso Pictaviensi Comiti nupsit. Ex eo conjugio cum nulla esset proles suscepta, Ludovicus Sanctus Galliæ Rex Alfonsi frater, eo defuncto Pictavienses, & Tolosates ad suum imperium adjunxit.

CAPUT X.

Cæsaraugustanum bellum.

ALFONSI Aragonii imperio Cæsaraugustani Mauri finitimi erant: propter urbis nobilitatem & amplitudinem potentes in primis & validi; identidem in vicinos Christianorum agros excursiones faciebant: neque ulla prætermittebatur clades, quæ à barbaris hominibus edi poterat. His malis Alfonsus provocatus, quamvis Castellæ bello nondum plane confecto, eam urbem copiis omnibus & viribus expugnare parat. Magnus labor, ingentia pericula proponebantur: quæ invicti Regis constantia facile contemnebat. Tahustum ad Iberi ripam lautissimum municipium Bacallæ opera captum est. Borgia ad fines Vasconum, & Magalona, aliaque eo tractu oppida, & arces. Almogaraves, hoc est, veterani milites præcipua dexteritate, & multis bellis adversus Mauros exerciti, Castellare arcem, quam supra Cæsaraugustam loco edito ad Iberi ripam extructam esse superius est demonstratum, valido præsidio obtinere jussi sunt; commeatum, arma, tela inferre, ut infesta circa omnia hosti facerent: si casus ferret, obsidionem etiam quamvis longi temporis sustinerent. Id Cæsaraugustani belli initium fuit: ad cujus famam multi ex universa ditione, sed & ex Galliæ finibus viri principes exciti ad arma auxilio venerunt. Gasto Bearnensis, Rotro Perticarum, Centullus Bigeronum Comites. Ex utraque gente validus conflatus exercitus, Cæsaraugustam omni ex parte circumsedere cœpit salutis anno millesimo centesimo octavodecimo, mense Maio; suburbium, quod interfluente flumine ab urbe direptum est, intra octavum diem expugnatum. Rotro Perticarum Comes ipso obsidionis tempore cum sexcentis equitibus abs Rege missus Tudelam nobile Vasconum oppidum, ad Iberi ripas loco munito constitutum, improviso occupat; navatæ operæ merces fuit ejus municipii principatus. Mauri ex Hispania, cum in ejus belli eventu totius imperii Maurici discrimen verti considerarent, magno numero obsessis opem ferre convenerunt. Affuit ex Africa Teminus cum valida Maurorum manu; ad Orbæ tamen fluminis ripam, supra urbem ad Mariæ arcem, quam Mauri obtinebant castris positis, cum numero & virtute nostros superiores esse cerneret, in intimam Celtiberiam abiit. Cives rerum inopia, & quod in malis supremum est, auxilii desperatione laborabant; nostri obsidionis diuturnitate fessi, novis operibus urbem expugnare parant; extructæ ligneæ turres & propugnacula: agebantur ad mœnia vineæ: dolabris subruebantur lapides: cum Cordubensis reguli (Temini is frater erat) filium supremo conatu in urbem penetrare jussum, appropinquare jamque affore nunciatum est. Novo periculo commotus Rex Alfonsus cum copiarum parte occurrit pugnandi 1118

certus:

certus: ne si barbari in urbem penetrassent, re ipse infecta discederet; & erat illi cum hyemis asperitate, non minus quam cum hoste certamen. Ad Cutandem vicum non procul Daroca signa collata; cæsi fugatique barbari. Dux ipse captus. Cæsaraugustani Mauri eventu ejus prælii cognito, spe omni defensionis abjecta, ad quintumdecimum Kalen. Januarias, urbem octavo obsidionis mense dediderunt. Lætissimus is dies Christianis illuxit, non magis præsenti fructu, quam certissima spe imperii Maurici extirpandi, firmissimo eo propugnaculo sublato. Petrus Librana ad spem urbis potiundæ jam antea Cæsaraugustanus Episcopus sacratus, expiandæ urbis curam suscepit, sacraque gubernandi. Gastoni Bearnensi, & Rotroni Perticarum Principibus præmia fuere, singuli in urbe vici abs Rege perpetuo jure contraditi; sic ea tempestate mores erant, ut plures in una urbe Principes constituere non formidarent. Ad Iberum trigesimo sexto ab ea urbe lapide, Julia Celsa nobilis quondam Romanorum colonia sita fuit: locus nunc vastus, & tribus inde millibus passuum oppidum Xelsa; id unum antiquitatis vestigium conservatur; in ea loca regia castra promota, cum primum per anni tempus licuit; in vicinos Maurorum agros irruptiones factæ. Inde in Celtiberos itum, gentem virtutis bellicæ opinione, locorum asperitate & regionum amplitudine cum primis validam armisque potentem. Ea provincia alternantibus finibus olim, nunc latior nunc angustior fuit; proprie tamen ab Occasu ad Ortum à Salonis fluvii fontibus, qui ad Medinam Celinam (quibusdam hæc Ecclesia fuit) scatent, ad Nertobrigam, quæ nunc Ricla est, protendebatur. Caunum montem ad Septentriones, ad Austrum Tagi fontes habet prope Albarracinum: quæ urbs antiquis Lobebetum fuisse creditur. Iis in locis belli fortuna nostris prospera, Mauris adversa fuit. Victoribus omnia prona videbantur esse; itaque brevi is tractus sub ditionem nostrorum missus: Turiaso, Alavona, Epila (quæ olim Segontia fuit,) Calataiuba non procul antiqua Bilbili à Mauris extructa, Aiubi Mauri opus; in vicino monte, Bombolæ nomen loco est; id unum antiquæ urbis vestigium remanet; præterea Hariza, Darocaque captæ; ultra quam urbem ad Silocæ amnis fontes Regis diligentia loco munito urbs ædificata est, Montis regalis nomine: ut pro munimento esset adversus Valentinorum Maurorum impetus. Carthusiani & Cistercienses monachi recenti memoria vigere cœperant, præcipua morum & sanctitatis opinione. Hierosolymis præterea Templarii & Hospitalarii milites, quadam inter se religiosa societate devincti, rei Christianæ promovendæ diligentem operam navabant. Itaque Bernardi hortatu præcipui Cisterciensium conditoris nova urbs Templariis militibus extructo cœnobio abs Rege contradita. Alii præterea reditus attributi, quintaque spoliorum, quæ in bello Maurico capta essent: unde sacræ militiæ sumptus tolerarent, finesque Aragonii regni ea parte tutarentur. Guillelmus Auxitanus Præsul ad id bellum suscipiendum, novæque militiæ conatus juvandum, & Aragonii Præsules provincialium animos inflammabant. Hoc initium Templariis militibus in Hispania fuit earum opum, quæ cum immensum crevissent, deinde malo ipsis fuisse creditæ sunt. Verum hæc aliquanto post.

CAPUT XI.

Schisma Burdini Lemovicensis.

ROMANAM ecclesiam per id tempus Gelasius eo nomine II. Paschalis paulo ante defuncti successor obtinebat, magno vir animo: qui adversus Henricum Imperatorem eo nomine IIII. pro ecclesiæ libertate, & personæ quam gerebat majestate tuenda, inimicitias à majoribus susceptas persequi non dubitavit; atque ita ut Romam adveniente Imperatore, cum viribus esset impar, auctario per Tiberim Cajetam, ubi natus erat, primum evaserit: deinde in Gal-

Galliam contenderit, conventu Episcoporum Remos urbem indicto. Ejus conatus mors oppressit; annuus pontificatus fuit. Cluniaci in ipso itinere decessit: concessa paulo ante venia militibus Cæsaraugustam obsidentibus aliisque, modo in templi fabricam aliquid opis conferrent. Ejus diplomatis, quoniam in primis est nobile, exemplum subjicimus. „ GELASIUS Episcopus „ servus servorum Dei, exercitui Christianorum civitatem Cæsaraugustanam „ obsidenti, & omnibus catholicæ fidei cultoribus salutem & Apostolicam „ benedictionem. Litteras devotionis „ vestræ inspeximus, & petitioni quam „ pro Cæsaraugustano electo ad sedem „ Apostolicam duxistis, favorem libenter accommodavimus. Eundem ergo „ electum nostris tanquam beati Petri „ manibus largiente Domino consecratum remittentes ad vos, benedictionem vobis Apostolicæ visitationis impendimus. Æquam omnipotentis „ Dei misericordiam implorantes: ut „ per sanctorum preces & merita opus „ suum ad honorem suum & ecclesiæ „ suæ dilatationem vos faciat operari. Et „ quoniam vos ipsos & vestra extremis „ objicere periculis decrevistis: si quis „ vestrum accepta de peccatis suis pœnitentia in expeditione hac mortuus „ fuerit, nos eum cunctorum meritis, „ & totius catholicæ ecclesiæ precibus à „ suorum vinculis peccatorum absolvimus. Cæterum qui pro eodem Domini servitio vel laborant, vel laboraverint, & qui præfatæ urbis ecclesiæ à „ Sarracenis & Moabitis dirutæ unde reficiatur, & clericis ibi Deo famulantibus unde pascantur aliquid donant, vel „ donaverint secundum laborum suorum, vel beneficiorum suorum ecclesiæ impensorum quantitatem, & Episcoporum arbitrium, in quorum parrochiis degunt, pœnitentiarum suarum remissionem & indulgentiam consequantur. Datum Alesti IIII. Idus „ Decembris. Ego Bernardus Toletanæ sedis Archipræsul hanc absolutionem facio & confirmo. Ego Suboschitanus Episcopus hanc absolutionem facio & confirmo. Ego Sanctius Calagurritanus Episcopus hanc absolutionem facio & confirmo. Ego „ Guido Lascurrensis Episcopus hanc „ absolutionem facio & confirmo. Ego „ Boso sanctæ Romanæ ecclesiæ Cardinalis hanc absolutionem facio & confirmo. In Gelasii locum Cardinalium, qui aderant, nominatione Guido natione Burgundio frater Raymundi Burgundionis, Alfonsi Castellæ Regis patruus, præterea Viennensis Archiepiscopus, ipsis Kalendis Februarii, ejus seculi anno nonodecimo, cooptatus est, Calixti secundi nomine; tametsi delatum honorem non ante suscepit, quam cleri Romani suffragium & voluntas accederet. Itaque non ante pridie Idus Octobris sacratus est. In Remensi concilio, cui præsens interfuit, Imperatorem sacrificiis interdixit. Simoniacam labem baptizandis infantibus, sepeliendisque defunctis suscipi solitam, novis decretis coercuit. Presbyteros, diaconos, hypodiaconos à concubinis arcendos curavit: quas illi passim in ea temporum atrocitate, & rerum omnium perturbatione, uxorem justarum loco & nomine habebant: nondumque in Hispania is mos exoleverat: ex quo à Witiza impio Rege inductus erat: neque eradicari penitus potuerat, magna quamvis piorum Pontificum diligentia: præsertim in Calæcia, ubi sacerdotum mores maxime in turpitudinem incubuerant. Quod indicant litteræ ad Didacum Gelmirium Compostellanum Episcopum à Paschali Pontifice missæ ante aliquot annos, hoc exemplo. „ PASCHALIS Episcopus servus servorum Dei, venerabili Didaco Compostellano Episcopo salutem & Apostolicam benedictionem. Ecclesia quam „ regendam disponente Domino suscepisti, jam diu etiam cum pastorem „ habere videretur, pastoris solatiis caret. Idcirco strenuitati tuæ vigilantius „ insistendum est, ut in ea rite omnia „ juxta normam sedis Apostolicæ disponantur. Cardinales in ecclesia tua „ presbyteros seu diaconos tales constitue, qui digne valeant commissa sibi „ ecclesiastici regiminis onera sustinere. „ Porro quæ presbyterorum intersunt „ presbyteris, quæ diaconorum diaconibus committantur: ut in aliena stipen-

„ dia

„ dia nullus obrepat. Si qui sane ante „ Romanæ legis susceptionem, secun- „ dum communem patriæ consuetudi- „ nem conjugia contraxerunt, natos „ ex eis filios neque à seculari, neque à „ dignitate ecclesiastica repellimus. Il- „ lud omnino incongruum est, quod „ per regionem vestram monachos „ cum sanctimonialibus habitare audi- „ mus: ad quod resecandum experien- „ tia tua immineat: ut & qui in præsen- „ tiarum simul sunt, divisis longe habi- „ taculis separentur, prout arbitrio & re- „ ligiosorum virorum consilio melius „ visum fuerit: neque in posterum con- „ suetudo hujusmodi præsumatur. Da- „ tum Laterani Incarnationis Domini- „ cæ anno. M. C. III. nostri pontifica- „ tus IIII. „ Imperatoris anathematis ignominia notandi ea caussa fuit: quod Gelasio Pontifice Roma ob metum elapso, in ejus locum Bracarensem Episcopum Burdinum, Romanum Pontificem, quod nefas erat, creandum curavit, atque perfecit, Gregorii VIII. nomine indito. Sic importuno duorum Pontificum dissidio, tempore sane minime opportuno, ecclesiæ tranquillitatem turbavit: cum uterque se legibus, æmulum vitio creatum ferret. Erat Burdinus Lemovicis natus, & Bernardum Toletanum Præsulem in Hispaniam secutus, (ut superius dictum est) mox per omnes sacerdotii gradus, ejus opera ad Conimbricensis ecclesiæ Episcopatum erat evectus; quo tempore ipse Burdini nomen Mauricii appellatione mutavit: morum pravitatem non deposuit. Conimbrica Bracaram ad ejus ecclesiæ pontificatum migravit agente eodem Bernardo; pro quibus meritis haud parem gratiam rependit. Nam corrasis undique pecuniis, in quibus majorem spem habebat, quam in caussa, Romam profectus, corruptisque aulicis, Bernardi senectutem rebus gerendis inutilem caussatus, in ejus locum Paschalis Pontificis venia se substitui postulabat. Parum spei erat ab æquissimo Pontifice iniquissima postulata extorquendi. Ergo ut erat ingenio callido, ex dissidio inter Imperatorem & Pontificem crescendi occasiones captans, ad artes conversus, Imperatoremque adiens ejus voluntatem devinxisse visus est: prorsus ut ejus opera Romanam ecclesiam invaserit pseudopontifex factus. Extant Gelasii litteræ ad Bernardum Toletanum Præsulem: quibus Burdini nomen diris à Paschali Pontifice devotum esse declarat: mandatque in ejus locum Bracarensis ecclesiæ Præsulem alium substituendum curaret. Tandem Burdinus Calixti diligentia Sutrii captus, tertio anno circumacto ex quo ecclesiæ pacem turbare cœpit homo impotens & ambitiosus flagitioque nobilis, per Romanas plateas triumphi specie camelo traductus est: atque in extremam Italiam ablegatus in cœnobio Cava Trinitatis nomine, in quod custodiæ mancipatus est, obiit. Id præmium ambitioni fuit; is finis magnorum motuum, quorum expectatione metuque orbis Christianus suspensus fuerat.

CAPUT XII.

Pax inter Aragonios & Castellanos.

PROPINQUI Pontificis inauguratio Regi juveni gratissima fuit, Hispaniæ universæ salutaris: cui ut impense faveret magnæ necessitudines cogebant superiori tempore cum nostra gente contractæ: Castellæ magis, cum qua miscuerat sanguinem. In ea provincia præcipuæ urbes, & munitissimæ arces Aragoniis præsidiis occupatæ detinebantur nullo meliori jure, quam quod Regibus in armis esse solet; plerique provinciales consuetudine serviendi, partim ita timidi erant, ut omnem memoriam libertatis & dignitatis abjecisse viderentur: partim Aragoniis beneficiis devincti, hosti favere præ se ferebant. Rex juvenis, ætate major, animi magnitudine nulli priorum Regum cedens, æquo animo vitrici contumeliam ferre non poterat; missæ ultro citroque ea de re legationes. Rex Aragonius neque aperte negare, neque continuo annuere æquissimis postulatis; diem tantum ex die ducere: aliam ex alia moræ caus-

ſam nectere: & variis artibus privigni conatus ludificari; prorſus ut ad extremum illud deveniretur: feciales arces repetitum miſſi ſunt: niſi acquieſceret, bellum denunciare juſſi; nihil pro ſano Rex Aragonius facturus eſſe videbatur, privigni ætate deſpecta, & ex continua rerum geſtarum felicitate, humanæ ſortis atque inconſtantiæ immemor. Ad arma concurſum; maximi in utraque ditione delectus militares habiti ſunt; externa auxilia conquiſita; prior Aragonius à rebus omnibus quam adverſarii paratior, per Vaſconum fines Rivogiæ agros armis hoſtiliter invaſit: commodum fore arbitratus, ſi hoſtes in ſuis ſedibus opprimeret, cogeretque non de præda modo, ſed de ipſis etiam liberis, conjugibus, parentibus & rebus cariſſimis certare. Magnum malum utrinque parabatur, inſigniſque nomini Chriſtiano clades, utravis parte vincente, victave. Viris ſanctis Præſulibuſque utriuſque provinciæ annitentibus concordiæ viam, quod toties irritum fuerat, tentare placuit. Id conſilium non ratione prudentius, quam eventu felicius fuit. Rex Aragonius ad pacem iis deprecatoribus flexus eſt: cum dicerent, juſta Caſtellano petere. Alfonſum privignum juſti filii loco futurum; non recte neque pro bono facturos Aragonios ſi arces retinerent amplius. Eatenus aliquam excuſationem fuiſſe, propter imbecillem Regis ætatem: & quoniam Urracæ uxoris jura repetebatur; nunc ætate confirmata, regnoque ad privignum devoluto matre concedente: præterea conjugio dirempto, iniquum videri alienam ditionem armis occupare velle: atque propinquis & neceſſariis jugum ſervitutis imponere. Incertos belli exitus eſſe, martemque communem; ſæpe divinum numen à quibus jus ſtat, eorum innocentiam tueri conſueviſſe. Convenit tandem, ut tractu terrarum, qui à Bilſorado Calagurrim pertinet, retento, quoniam ad Regum Vaſconum jus pertinere non incommodis rationibus, certæque fidei tabulis diſputabatur, præterea iis veteris Cantabriæ partibus, quibus Guipuſcoæ & Alavæ nomen eſt, quoniam recenti memoria Alfonſi armis occupatæ erant, ex reliquis tota provincia urbibus & arcibus, ac Toleto nominatim Aragonia præſidia deducerentur; patrui id Romani Pontificis reverentiæ datum magna ex parte arbitror. In quo fœdere ſanciendo neſcias utri Regi palma tribuenda ſit: cum modeſtia & comitate certare viderentur; vitricus liberalitate: privignus patientia, prudentiæque laude: cum regni aviti parte, pacem publicam redimendam ſibi fore judicaret; moderati animi exemplum memorabile. Itaque ab iis Regibus maxima concordia, tanquam à duobus conjunctiſſimis fratribus, reſpublica domi foriſque adminiſtrata: & ab ſævis ingruentium undique bellorum procellis induſtrie fortiterque defenſa deinceps eſt. Atque hæc anno à Chriſto nato
milleſimo centeſimo vigeſimo ſecundo 1122
geſta ſunt: tametſi nonnulli huic numero aliquot annos addunt. Omnino ſancito fœdere Rex uterque ad bellum ſacrum propenſus, arma in Mauros vertit. Aragonius regiones eas depopulatur, quas Cinga & Sicoris fluminibus continentur. Alcolea oppidum cum ad Mauros rediiſſet, Chriſtiano imperio eſt reſtitutum; in Edetanos & Conteſtanos Sucrone amne tranſmiſſo, penetratum. Alcaracium nobile iis in locis oppidum oppugnatur; expugnari non potuit; ulterius in Bæticam intimam arma prolata; oppida & urbes, ne vaſtarentur agri, paſſim deditionem fecere, annuum vectigal pactæ; ad Arinzolum oppidum cum Cordubenſi Rege & decem aliis Maurorum regulis acie dimicatum anno milleſimo centeſimo vigeſimo tertio; victo- 1123
ria penes noſtros ſtetit. Proximo anno Medina Celina in Celtiberiæ & Carpetaniæ finibus edito colle munita, vi expugnata. Sic Aragoniæ res erant. Contra Caſtellæ Rex virtutis oſtentandæ cupidus otii pertæſus, quo diutino regni vires conſeneſcere videbantur, diverſa ex parte in Maurorum fines incurrit. Cauria urbs, quæ poſt Alfonſi avi obitum à barbaris occupata erat, denuo recepta eſt; ſacrorum & religionis ſtatum Bernardus Toletanus Præſul Rege annuente compoſuit. Regionem inde univerſam, quæ Ana & Tago fluminibus continetur, veteris Luſitaniæ partem, armis hoſtiliter percurrit; ingentes populationes factæ; hominum & pecorum

corum abactæ prædæ. Mauricis spoliis lætum exercitum reduxit in patriam: cum ab his initiis satis se ad tuendam nominis auctoritatem profecisse judicaret: earumque virtutum specimen præbuisset, quibus præditus fuit maxime, fidei, liberalitatis, constantiæ, religionis cultu castissimo. Bernardo Claravalensi, quem perspecta vitæ probitas cælestium numero inservit, magnique pro religione labores, gentili suo in primis deditus erat: eoque auctore plurima Cisterciensis familiæ monasteria extruenda curavit: ac ferme quæ hoc tempore toto illo Hispaniæ tractu magnificentissima locupletissimaque extant. Humanarum rerum contemptu id genus homines initio parvo contenti, multis eorum studia certatim juvantibus, quod ad numen propitiandum referre multum habebant persuasum, brevi intervallo immensas divitias construxerunt. (Venisse in Hispaniam D. Bernardum sub vitæ finem, ex ejus ad Petrum Cluniacensem litteris perspicitur). Sed & templa reliqua & monasteria, quæ tota ditione extructa erant, magnis beneficiis Rex auxit: ut argumento sunt veteres tabulæ, quæ tota Hispania cum fide servantur in veteribus scriniis, Dominici Calzadii, Æmiliani Cucullati, Michaelis Petrosi, Dominici Exiliensis; quæ templa ea tempestate, opinione sanctitatis, & concursu hominum celeberrima erant. A patruo Pontifice impetratum, ut Zamora urbs pontificiæ sedis majestate exornaretur. Bernardus Archidiaconus Toletanus, natione Gallus (ut superius est indicatum) ei civitati Præsul est datus. Successit Stephanus: cujus ætate Opilionis indicio, cui species viri humano habitu augustioris visa erat per quietem, locus designatus est, ubi D. Illefonsi corpus sepultum erat, ex superiori temporum perturbatione prorsus incognitus; atque eæ voces propter auctoris humilitatem contemptæ quidem tunc sunt; vanas tamen non fuisse Alfonsi Regis eo nomine octavi ætate intellectum est: cum Suero ejus urbis Episcopo, templum D. Petri ruinosum & male materiatum, reædificari cœptum est; effossis enim fundamentis, marmoreum sepulcrum repertum Illefonsi nomine, unde halitus miræ fragrantiæ efflabatur. Re explorata, ad ipsam D. Petri aram sacri cineres sepulcro composito contecti. Compostellana ecclesia Metropolitano jure & majestate aucta est eodem Pontifice concedente; atque Emeritensis ecclesiæ, quæ in ditione Maurorum erat, jura & potestas omnis, quo major esset auctoritas, Compostellam translata. Accessit regius consensus: ut ipsius litteræ indicant. Duodecim Episcopi contributi: Salmanticæ, Abulæ, Zamoræ, Mirobrigæ, Cauriæ, Pacis Augustæ, Luci, Asturicæ, Orensis, Mindonii, Tudæque: quibus consequenti tempore Placentia adjuncta est. Præterea Legati pontificii partes Gelmirio Compostellano datæ sunt, non sine obtrectatione Bernardi Toletani motuque. Vicit tamen Gelmirius; & pro jure acceptæ potestatis concilium Compostellæ habuit: Episcopis & Abbatibus duarum provinciarum Emeritensis & Bracarensis ad conventum invitatis; sic fundamenta ponebantur amplitudinis Compostellanæ. Loci id religioni, & Raymundi Burgundi memoriæ, qui in eo templo sepultus erat, tum à Rege filio, tum à Pontifice fratre datum est ipso circiter anno salutis millesimo centesimo vigesimo quarto. Quo anno, mense Decembri Calixtus ipse Romanus Pontifex decessit, Honorio successore, qui fuit eo nomine II. Anno proximo civilia arma in Gallia Narbonensi mota sunt. Alfonsus Tolosas Alfonsi Regis consobrinus, uxorque Faidida bello Provinciæ comitatum tanquam sui juris repetebant. Barcinonensis Comes & Dulcia uxor paternam hæreditatem ab omni injuria tuendam existimabant; ex magno dissidio, pax tandem ea lege facta, ut Argentia & Belicadrum juris controversi oppida, atque ea Provinciæ pars, quæ Druentia & Isara fluminibus comprehensa est, Tolosati cederent: cætera oppida & urbes: præterea Avennionis urbis partem multo maximam, quæ ultra Rhodanum sita est, Barcinonenses Comites retinerent, pacta alterna inter se & posteros successione, si alterutri sine liberis decessissent.

CAPUT XIII.

Regni Portugaliæ initia.

NOVUM in Portugalia (quæ provincia majori ex parte veteribus Lusitania fuit) regnum auspicato per hæc tempora fundabatur, ditione non amplissimum, tempore postremum, magnitudine rerum gestarum cum primis nobile pellendis olim tota ditione barbaris. Sed & nostra avorumque ætate Lusitani homines incredibili virtute & felicitate omnes orbis terrarum partes obeuntes, Africæ partem subjugarunt· innumerabiles insulas mortalium primi patefecerunt, iidemque occuparunt: Asiam sibi atque Indos stipendiarios fecerunt: veræque religionis lumen in remotissimas nationes & gentes magno pietatis incremento intulerunt; secundum Oceanum occiduum fusa, atque Ana & Minio fluminibus ad Meridiem Septentrionesque comprehensa, longitudine quadringenta millia passuum colligit, multo minori latitudine: & ubi latissime se pandit centum amplius sexaginta millium: ubi arctissime coit octoginta. Divisa est in partes tres Cistaganos, Transtaganos, & tractum eum qui Minio Durioque comprehensus est, proventu lætissimus: ubi Bracara sita est, citra Tagum Olisipo, ultra Ebora Metropolitanæ urbes. Solum majori ex parte sterile est; incolæ advecto aliunde frumento plurimum utuntur; gens cupidissima laudis, eximieque fortis, ac præ cæteris Hispaniæ in victu cultuque frugalis; dedita pietati sapientiæque studiis, & omnis humanitatis atque elegantiæ. Hujus provinciæ exiguam partem, quæ Regum Castellæ armis erepta barbaris erat, Henrico Lotaringio data est (ut est superius demonstratum) Comitis nomine dotisque cum Therasia uxore Alfonsi Regis eo nomine sexti filia. Ex eo conjugio Alfonsus, Elvira, Sanctiaque nati sunt. Henricus pater prole auctus, post Gotifredi Regis Hierosolymitani obitum, præstandæ operæ Balduino defuncti fratri, suoque gentili & propinquo (ut quidam putant) studio inflammatus, in Syriam navigavit, consilio, si humanas rationes expendas, haud satis probabili cautoque: cum uxorem & filios injuriæ obnoxios relinqueret, & belli sacri tantum in ditione superesset. Sane in Hispaniam reversus, haud magno in Oriente operæpretio facto, urbes Bracaram, Conimbricam, Viseum, Lamecum, Portum, quas imperio complectebatur, Episcoporum sedibus postliminio restitutis, amplificari impetravit à Bernardo Toletano Præsule: cui componendi ecclesiastici status, cura à Romanis Pontificibus erat demandata. Verum de Bracaræ restitutione, atque urbibus ei olim subjectis præstiterit ex Calixti II. Romani Pontificis litteris cognoscere, earumque partem adscribere.

„ BRACARENSEM Metropolim „ insignem quondam fuisse, atque in „ Hispaniarum regna multis & dignitatis „ & gloriæ titulis claruisse, tam antiquæ „ nobilitatis indicia, quam & veterum scripturarum testimonia manifestant. Verum quia consistentis in „ ea populi peccata corrigere divinæ „ dispositioni complacuit, irruentibus „ Mauris seu Moabitis, & Metropolis „ dignitas imminuta, & parrochiarum „ termini sunt confusi. Sane post longa temporum interstitia, divina rursus „ miseratio Metropolim restituere, atque parrochias ex parte maxima dignata est ab infidelium tyrannide liberare. „ Unde Dominus prædecessor noster „ sanctæ memoriæ Paschalis Papa pristinam ei dignitatem redintegrans, sua „ quæque membra ei per Apostolicæ sedis privilegium counivit. Ejus itaque „ nos vestigiis subsequentes, charissime „ frater & coepiscope Pelagi Bracarensis ecclesiæ, cui Deo auctore præsides, integram ipsam urbem Bracaram „ cum cauto illo integro, quod Comes „ Henricus & uxor ejus Therasia eidem ecclesiæ contulerunt, & cum „ terminis Bracarensis Episcopatus, „ sicut in descriptione prædicti domini continentur, præsentis privilegii pagina confirmamus: & eidem

„ Bra-

„ Bracarensi metropoli Galitiam pro- „ vinciam & in ea Episcopalium cathe- „ drarum urbes redintegramus. Item „ Asturicam, Lucum, Tudam, Min- „ dunium, Auriam, Portugale, Co- „ lumbriam: & Episcopalis nominis „ nunc oppida, Viseum, Lamecum, „ Egitaniam, Britoniam, cum parro- „ chiis suis. Hæc Calixtus. Asturicæ in Calæcia ante annos omnino quatuordecim, Henricus defunctus est, cum intestinis Castellæ motibus pacandis navaret operam. Corpus Bracaræ in humili sacello tumulatum; nondum sepulcrorum apparatus in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerat. Therasia uxor viro defuncto, haud multo honestius, quam soror Urraca, pudicitiam habens Ferdinandum Paecium Trastamaræ Comitem sibi adjungit, aut injusto, aut humili matrimonio; (sic erant ejus seculi mores) Veremundo Ferdinandi fratri, cum quo prius stupri consuetudinem habuisse accusant scriptores Lusitani, ex odio, an ex fide incertum: sed Therasia certe filia nupsit. Fernando Mendesio filia altera Sanctia nomine. Ferdinandus dotali principatu auctus, rempublicam sursum deorsum versare: ad suum arbitrium belli pacisque consilia revocare: Alfonsum privignum contemnere; quam ille injuriam in minori ætate tulit quidem: major autem factus cum odio maternæ turpitudinis, infestisque virtutibus studia provincialium conciliasset, arma adversus vitricum arripit. Ad oppidum Guimaranes, quod antiquis Araduca fuisse creditur intra confluentes Avi ut Viscellæ in planicie Sanctivania signa collata sunt; victor Alfonsus. Ferdinandus & Therasia in potestatem redacti. Fernandus Portugaliæ finibus prohibitus, neque amplius redire juratus, dimissus est, Therasia matre in custodiam tradita; doloris illa impatientia Alfonsum Castellæ Regem eo nomine septimum, ut propinquæ, miseræ & captivæ matri opem ferat, per litteras obtestatur adversus impios filii conatus. Navatæ operæ mercedem, Portugaliæ principatum pollicetur, Alfonso filio, pro eo ac par erat, abdicato. Annuit ille sive ambitione dominandi corruptus, sive materteræ calamitatem miseratus, validoque exercitu conflato in Portugaliæ fines irruit. In planicie Valdevesia, quæ Montionem inter & Limiæ pontem jacet, acie dimicatum; victæ Castellæ copiæ, atque Legionem rejectæ. Ex ea re Lusitani majores spiritus gerere, quam pro præsenti fortuna: seque post eam victoriam sui juris factos, & à Regum Castellæ imperio exemptos prædicare. Alfonsus injuriæ impatiens, & vindictæ studio incensus vires reparat: & majori quam antea exercitu contracto bellum repetit. Lusitanus viribus impar intra oppidi Guimaranis mœnia se suosque continuit, loci munitione bellum propulsare cogitans. Castellani vincendi obstinatione obsessis assident, non prius discedere certi, quam oppido capto. Egas Nunnius, qui minorem Alfonsi Lusitani ætatem rexerat, virtutesque quæ natura inerant, ampliores disciplina ut essent effecerat: & tunc pro ea gratia & auctoritate qua valebat unus maxime, res communes prudentia consilioque gubernabat, ex oppido egressus, factaque Regis conveniendi potestate, ita ejus animum flexit, ut pace facta iis conditionibus, quas ferre ipse voluit, obsidio soluta fuerit. Fidei datæ, cum post annos aliquot Alfonsus Lusitanus immemor esse videretur (ut historici Lusitani affirmant, penes quos harum rerum fidem esse volumus) Toletum Egas abiit ad Regem collum laqueo implicitus: ut capitis supplicio sacramenti religione exolveretur, quod se invito violatum esse excusabat. Tanti viri squalore & lacrymis Rex ad misericordiam flexus, facto quidem impunitatem dedit, honorem tamen denegavit exemplo: quoniam fraudem & collusionem suspicabatur.

CAPUT XIV.

Bella Alfonsi Regis in Mauros.

HIc finis tum quidem belli Lusitanici fuit: quod quibus hæc diligentius investigare curæ est, salutis anno millesimo centesimo vigesimo sexto, incidisse

cidisse arbitrantur. Quo anno Urraca Regina & Bernardus Toletanus Præsul, conjunctis ferme funeribus obiere. Regina in Saldaniæ arce, an Legione ruptis visceribus (uti antea dictum est) certe Nonis Martii, corpusque Legione tumulatum magnifice. Bernardus Toleti decessit mense Aprili, annis gravis & rebus gestis clarissimus; quatuor & quadraginta annis Toletanam ecclesiam rexerat: & peculiaribus copiis Complutum ceperat ante annos duodecim (annales Hispalenses ante octo annos ponunt) ea tempestate ultra Fenarium amnem in colle prærupto positam, imminentemque ripæ. Bernardi Præsulis castra in superiore colle, cui à Cruce hodie nomen est scilicet, munita: unde Mauri omni injuria vexati oppidum deserere compulsi sunt: quod ex eo tempore in Præsulum Toletanorum jure fuit. In Toletano templo, defuncto tumulus hac inscriptione rude crassumque sonante compositus. Primo Bernardus fuit hic Primas venerandus. Raymundus Uxamensis Præsul in ejus locum suffectus est, sacerdotum Toletanorum prærogativa & Honorii Romani Pontificis voluntate. Quo Pontifice, Palentiam Episcopi, Abbates, & Proceres, universa ditione evocati convenerunt, ipse etiam Toletanus; cæterum præcipua auctoritas penes Gelmirium Compostellanum erat jure Legati; affuere Rex & Regina; conventus agitari cœperunt jejunii Christiani initio, anno
1129 millesimo centesimo vigesimo
nono. In quibus præter alia. Ne oblationes aut decumæ excommunicatorum recipiantur sancitum invenio. Neve ecclesiæ laicis dentur præstimonii aut villicationis prætextu. Additum à Rege diploma, quo Calixti Pontificis exemplo patrui sui Emeritæ jura regia, cum primum fuerit à Mauris recepta Compostellam transferre se ait. Deinde Humbertus Cardinalis in Hispaniam Legatus Legione Episcoporum conventum habet. In eo conventu de Regis conjugio est actum, quod vitio coivisse nonnulli disputabant. Duxerat Alfonsus altero à morte matris anno Berengariam Arnaldi Barcinonensis Comitis filiam: nuptiisque mense Novembri Saldaniæ celebratis ex ea suscepit Sanctium & Ferdinandum, Elisabetham, & Sanctiam. Berengariam Regi cognatione devinctam esse, ex utriusque familiæ stemmate monstrabatur; ea cura Regem suspensum habebat; dicta caussa Patrum sententia absolutus est: nulloque cognationis gradu lege prohibito, conjugem attingere pronunciatum. Lite dijudicata regni vires in Mauros conversæ; per Carpetanos in hostium fines incursum. Calatrava, unde Barbari finitimos nostrorum agros identidem depopulari soliti erant, longa & difficili obsidione expugnata, in Toletani Præsulis ditionem Regis dono contradita est. Templariis ille militibus, quorum esse cœperat virtutis opinio singularis, dedit. Sic plerique auctores affirmant; quidam è cruce signatis præsidium impositum arbitrantur: qui belli sacri exemplo, quod in Syria gerebatur, piorum castra Mauris profligandis in Hispania magno numero sequebantur: nullis stipendiis, veniæ tantum spe à Pontificibus Romanis ad militandum invitati. Alarcus, Caracuel (Antonino Carcuvium) Mestansa, Alcudia, Almodovar Campestre, vicinis locis, in ipsisque Marianis montibus, Pedrocium Mauris ablata; reliqua prona erant, tanta gentem impiam formido incesserat; anni tempus Regis conatus repressit. Exacta hyeme copiæ ex hibernis eductæ: atque per Castulonensem saltum (quæ Marianorum montium pars est) in Bæticam abs Rege penetratum; omnia circum vastantur, diripiuntur, auferuntur. Aurigis obsessa, nostris Giennium; mœnium munitione, obsessorum virtute & vigilantia, victa nostrorum constantia est: tametsi in castris hyemis tempore duratum erat. Albohalis filius Halis, Juzephi nepos Almoravidum imperium Africæ; atque Hispaniæ ea tempestate obtinebat, minori quam majores potentia, propter intestinos gentis motus, opportunus exitio. Alfonsi socer Comes Barcinonensis diem obiit, ejus seculi
anno trigesimo primo. Raymundo filio 1131
majori Barcinonensem principatum legavit, in Gallia Carcasonem, & Rhutenos adjecit: quas urbes ad suam ditionem pertinere putabat. Berengario natu minori Provinciæ & Aimiliani comitatus dati. Cæcilia filia Bernardo Fuxensi Comiti, Aimerico Narbonensi Viceco-

cecomiti filia altera (cujus nomen non proditur) uxores datæ. Aliæ præterea filiæ Berengario à patre commendatæ, viris principibus in Gallia nupſerunt. Conſequens annus nulla re inſignis eſt, præterquam reditu Alfonſi Regis & bello Bætico, ſolutaque obſidione Aurigis, atque Sanctio Regis filio militiæ honore donato: Ipſo D. Matthæi Apoſtoli feſto die, uſitata iis temporibus cæremonia, à patre indutus eſt armis: balteum militare donatum. Id prætextæ poſitæ indicium erat: atque incitamentum, ut magno animo paternas virtutes imitatione complexus, nomen ſuum immortalitati conſecraret.

CAPUT XV.

Alfonſus Aragonius Rex in bello occiſus.

IS erat rerum ſtatus Caſtellæ & Luſitaniæ; in Aragonia uti inſtituerant, proſperum curſum tenebant; finitima Maurorum oppida & arces noſtrorum armis carpebantur; impiæ gentis in præceps ibat imperium. Celtiberia omnis præſidiis occupata: Molina in eo tractu civitas Chriſtianorum vectigalis, ad deditionem compulſa. Ad Pompelonem urbem ſuburbium adjunctum, cui à S. Saturnino nomen eſt. Franci in eo collocati, civitateque donati: datumque, ut Jaccetanorum legibus viverent, & ſecundum eas privatim & publice jura darent. Pelagi littora, qua parte Iberus influit in mare, late obtinebant Mauri: inde finitima oppida & agros, incurſionibus vexabant; claſſe opus erat, multæ ergo longæ naves juſſu Regis in eam rem Cæſarauguſtæ ædificatæ: & conſtat coercitis olim atque ſtatuminatis Iberi ripis, ad Varium oppidum, quod non procul Lugrunio ſitum fuit, ducentis ſexaginta paſſuum millibus à mari Veſpaſianis rerum potientibus Romæ atque in Hiſpania, fluvium Iberum navium fuiſſe capacem, magno reipublicæ commodo propter ſubvectiones, & commercia. Ad confluentis Iberi & Sicoris Mequinentia, quæ Cæſari Octogeſa eſſe creditur, ſita eſt loci natura opereque munita; ea nunc dejecto Maurico præſidio, in Regis poteſtatem venit. Publicam ex iis rebus lætitiam inopinatus caſus turbavit, luctuque ingenti mutavit: ut fere inconſtans eſt humana felicitas: ex rebus proſpere geſtis, aliis negligentia oritur, aliis temeritas: utrunque magnos homines vertenti ſæpe fortunæ præbuit. In tumulo terreo Fraga (hujus belli eventu magis, quam alia re nobile) Ilergetum oppidum poſitum eſt, Ptolemæo Gallica Flavia, pars anterior Cingæ amnis aquis exeſa difficilem aditum præbet; prorſus ut per ardua nitentes multos pauci vel umbonibus poſſint propellere; à tergo colles eriguntur, leniter quidem declives, culturaque læti: ita tamen oppido conjuncti, ut tormentorum uſum impediant. Rex Mequinentia capta ſtudio elatus, ulteriuſque progreſſus adverſo Sicori, in quem Cinga amnis evolvitur, in Ilergetum fines irrumpit: ubi major belli moles ſupererat propter locorum munitionem: & quoniam barbari in ea loca magno numero quaſi ad præſidium confugerant: unde Ilerdæ, & Fragæ regulis vires creverant: nominique Chriſtiano formidabiles eſſe cœperant. Caſtra Regis menſe Auguſto, anno ejus ſeculi trigeſimo tertio, ad Fragam poſita, majori ſpe & apparatu, quam ſucceſſu; anni tempus in hyemem vergentis, & ex eo continui imbres compulerunt, copias in hiberna dimittere, juſſas ad prima veris ſigna rurſus convenire. Februario menſe obſidio repetita eſt non minori conatu, neque minoribus copiis. In ea menſes Martius & Aprilis conſumpti haud magno operæpretio: cum oppidani tempeſtate proviſa à rebus omnibus parati eſſent, & externi auxilii fiducia belli injurias, obſidionis incommoda patienter ferrent. Abengamia Ilerdæ regulus contractis undique viribus, obſeſſis opitulatum venit; ad Fragam, Juſtæ & Ruffinæ feſto die acie dimicatum noſtri bello feſſi erant, imminuti numero: nam pars ne à tergo circumvenirentur, in caſtris relicta eſt. Barbari recentes & feroces ad pugnam procedebant; multi ex Chriſtianorum numero in eo prælio ceciderunt:

runt: neque obsidio tamen dissipata est, barbarorum haud multo minori clade. Rex majoris periculi metu in Castellæ fines profectus, Soriæ atque vicinis locis novas copias supplementi caussa conscripsit; cum his hostium agros Montionem usque percurrit; sequebatur ipse longo proximus intervallo, cum turma trecentorum equitum; circunfusus numerosus hostium equitatus Regem invadit. Ille periculo cognito, pauca ad suos pro tempore locutus, hortatusque ut nominis Christiani & patriæ virtutis memores, in hostes irruerent, audaciam pro muro fore, metum cum exitio conjunctum, ferro ex iis angustiis & virtute evadendum, nullam præterea salutis spem esse. „ Quod si virtuti, inquit, vestræ par pugnæ eventus non „ fuerit, ne inulti moriamini providete; „ neve capti nomini vestro contumeliam „ irrogetis, turpissima servitute: potius „ quam qua decet virtute dimicantes, „ mortem ultos esse videamini. Mox cœpta pugna; nostri pro extrema spe egregie dimicabant. Rex inter primos paludamento & armis fulgentibus insignis, unus præcipue Maurorum telis petebatur, ac tandem oppressus est. Rege cadente, cæteri pars perempti, pars fuga salutem quæsierunt. Tametsi de obitu Regis non una ferebatur opinio: & vulgus fingendi avidum varios rumores dissipare consuevit: dum alii quæ cupiunt libenter credunt: & de suo alii auditis adjiciunt, quo res lætior efficiatur. Quidam existimarunt vitæ tædio Hierosolymam petiisse; alii scripserunt, corpus à Mauris redemptum in Montaragonis cœnobio sepultum: atque eam cladem incurrisse, quod in templorum thesauros avidius involasset. Tametsi Rodericus Præsul, & Aragonii scriptores Alfonso Regi religionis, pietatis, & mansuetudinis laudem tribuunt. Vero propius est corpus nusquam inventum in tanto occisorum numero; ea varie opinandi occasio. Ad septimum Idus Septembris, an-
1134 no millesimo centesimo trigesimo quar-
to insignis ea clades ad Sarinienam oppidum accepta est; magnus Imperator, animi vigore præstanti, atque eo seculo Christiani nominis decus & gloria; cum hoste novies, & vicies signa contulit, ut vetustus auctor affirmat, plærunque victor; regnavit annis triginta. Reliquit testamentum ante tres annos nuncupatum in ipsa obsidione Bajonæ urbis, quam in extrema ora Galliæ expugnasse, etiam nostrates scriptores suspicantur. Petrus Lara Comes, ab Alfonso Jordano Tolosate, ex provocatione in singulari certamine, in ea obsidione peremptus est. In eo testamento templis, & monasteriis tota Hispania multa oppida, & arces legata: & cum prole careret, Templarii & Hospitalarii milites, præterea custodes sepulcri Hierosolymitani ex asse omnes, singuli ex triente ordines, regni hæredes scripti: exemplo liberalitatis, quod admirarentur posteri, improbarent æquales; sed tanti erat religionem Christianam bello amplificare: partumque in Syria imperium armis tueri: ut certatim viri, fœminæ, Principes & privati prædia, arces, oppida in sumptus bellicos suppeditarent. In extremo testamento diræ execrationes additæ, si qui evertere conarentur, quæ ipse sanxisset. Proceres Aragonii & Vascones concilio gentis indicto Borgiam frequentes conveniunt ad Vasconum fines. Petrus Atarius dono defuncti Regis eam urbem ditione obtinebat, summa vir nobilitate, regioque sanguini innexus: ut nonnulli suspicantur, magis quam certo argumento confirmant, rebus gestis suaque virtute clarissimus. In hunc gentis studia inclinabant, videbaturque continuo Rex futurus, ni voluntates magnæ Principum partis fastu & arrogantia alienasset; gloriam & regnum, quæ ultro venissent, festinatio corrupit. Viri sapientes considerabant, qualis futurus esset accepta potestate, qui in privata fortuna intolerabilis esset; præcipuus aliorum incitator Petrus Tisonius, nobili loco, magnoque ingenio vir; hujus auctoritatem cum cæteri sequerentur, re infecta è conventu discessum est. Vascones externi imperii odio & jus semper fuisse cogitantes, ut quæ tyranni eripuissent, ea tyrannis eorumve successoribus interfectis ii, quibus erepta erant, recuperarent, sibi privatim consilium capiunt. Auctore Sanctio Rosa Pompelonensi Episcopo, Garsias ex veteri Regum suorum sanguine Ramiri filius, nepos Sanctii Regis ejus quem à fratre

fratre Raymundo occisum fuisse dictum est, communi gentis suffragio Pompelone Rex est renunciatus. Econtrario Aragonii Montionem convenientes, Ramirum defuncti Regis fratrem, Regem jubent, quamvis monachum, & ex sancti Facundi Abbate primum Burgensem, deinde Pompelonensem, ac tandem Rotæ & Barbastri Præsulem nominatum. Oscæ regia insignia desumpsit, cum pontificiis insulis regni purpuram & diadema jungens; res omni tempore comparanda miraculo. Quod non magis studio gentis, quam necessitate factum arbitror, ad vitandos intestinos motus: cum ipse se ab obitu fratris Regem ferret; extantque veteres tabulæ, quibus Octobri mense proximo se Regem & sacerdotem nominat, Barbastri datæ. Ab his initiis commota populi studia non ante constiterunt, quam homo grandævus, qui ante quadraginta amplius annos in Tomeriensi cœnobio vestem mutarat, sobolis generandæ caussa, uxorem ducere compulsus est. Romani Pontificis venia (sic credimus) ut Rex, conjux, & sacerdos idem esset, impetratum. Agnes Guillelmi Pictavorum & Aquitaniæ Principis soror connubio juncta. Guillelmus hic post biennium Compostellæ defunctus est: quo se contulerat religionis procurandæ caussa. Alionora filia natu maxima ejus jussu, Ludovico Regi Galliæ nupsit, cognomento Juniori; ex hoc conjugo duæ filiæ natæ cum essent, lege propinquitatis conjugium diremptum est, Eugenii tertii Romani Pontificis auctoritate. Rex denuo Isabellam duxit Alfonsi Castellæ Regis filiam. Alionora Henrico Duci Andium Nortmanniæque juncta, Pictavorum & Aquitaniæ ad Angliæ imperium adjunxit; unde bella internecina inter eas gentes nata, funesta Galliæ universæ, nomini Christiano exitialia fœdaque.

CAPUT XVI.

Nova in Hispania inter Christianos Reges Bella.

GARSIÆ & Ramiri Regum inaugurationem magni motus sunt consecuti; sæva orta bellorum tempestas, & respublica quasi turbato mari navis, cum maxime viro & gubernatore opus habebat, tum maxime omni præsidio destituta erat, Garsiæ Regis imbecillitate, Ramiri senectute. Alfonsus Castellæ Rex utrunque imperium ad se hæreditate devolutum prædicabat: juraque successionis à Sanctio atavo Rege Vasconum cognomento Majori, haud incongrue repetere videbatur. Nam milites, quos Alfonsus testamento hæredes nominarat, passim excludebantur, legibus vetantibus ad regni fastigium admitti, nisi regia stirpe ortum. Hæc à jureconsultis in otio disputabantur; potiora, ut fit, regnandi jura, quæ in viribus & potentia magna pars Principum ponit, penes Alfonsum Castellæ Regem stabant; neque deesse poterant utriusque regni procerum studia in tanta voluntatum varietate. Itaque contractis undique copiis, ne occasioni deesse videretur, in Rivogiam invectus oppida & arces, quæ ab Alfonso vitrico Bilsorado Calagurrim usque per vim occupata erant, in potestatem redegit: Anagarum, Lugrunium, Arnedum, Vigueram, aliaque vicinis locis ignobiliora oppida. Inde trangressus in Cantabriam parte ea, cui Alavæ nomen est. Victoriam circumsedit quidem, virtute tamen civium defensam expugnare non potuit; alia circum oppida subjugata: factumque ut utriusque regni ditionem Iberus amnis discerneret. Magna inclinatio animorum facta erat: multique tum reguli Regis castra sequebantur, tum Episcopi; in his Bernardus Seguntinus, Sanctius Anagari, Bertrandus Uxamæ. Mox in Aragoniam impetus factus, tanta festinatione, ut proximo Decembri mense omnem citra Iberum amnem Aragoniæ tractum, armis præsidiisque occuparit. Aderant Regi externa Principum auxilia: Raymundus Barcinonensis Comes, Ermengaudus Urgelitanus, Alfonsus Jordanus Tolosas, Rogerius Fuxensis, Mirus Pal-

lensis, aliique magno numero proceres, in ejus se omnes clientela fore professi. Ramirus novi regni statu nondum confirmato, & in tanta consternatione provincialium viribus diffisus, Suprarbem petiit, locorum munitione regium nomen tutari constituens, & meliora tempora expectare, animo ad pacem fœdusque sanciendum propenso, honestum modo, & tolerabile. Oldegarius Tarraconensis Præsul, præcipua vir opinione sanctitatis, sequestrum internunciumque iis controversiis componendis sese offerebat; magno labore & conatu parum promovebatur: cum magnæ difficultates opponerentur, & neuter parte contentus esset, totum spe & cupiditate complexus. Garsias Vasco Alfonsi potestati permittens se suaque, inito fœdere in Castellam venit. Alfonsus Legione concilium haberi curat frequentissimum; affuere Garsias Rex Vasconum, Berengaria conjux, sororque Sancia. In eo conventu omnium qui aderant consensu, imperii nomen Regi decernitur; qui Aragonios, Vascones, Catalaunos, Galliæ partem vectigales beneficiariosque haberet, ei Augusti majestatem convenire. Toletanus Præsul coronam capiti imposuit; dextera lævaque Rex Vasco & Arrianus Legionensis Episcopus tenebant; accessit Romani Pontificis consensus, uti nostri scriptores affirmant, Innocentii eo nomine secundi scilicet: cum ea tempestate sacra Christiana gubernaret; quod admirari magis possum, quam credere, tantam injuriam irrogatam Germaniæ; nisi forte ægre iis Imperatoribus facere voluit, novo in Hispania Imperatore creato: cum toties Italiam vexassent, & sacrosanctam Pontificum majestatem contemptui habuissent. Legione in D. Mariæ ea cæremonia peracta primum, anno millesimo cen-
1135 tesimo trigesimo quinto, ipso Pentecostis festo die: uti ejus ætatis scriptor ait, & acta ejus conventus declarant; deinde Toleti similis cæremonia peracta est, quo die & anno incertum: sed inde variæ scriptorum opiniones natæ, quibusdam Toleti, aliis Legione affirmantibus. Extat Toleti in scriniis urbis diploma ab Alfonso concessum: ubi primam imperii coronam Legione accepisse se ait, nempe altera Imperatorum Germaniæ æmulatione Toleti suscepta. Inde inter Hispaniæ Reges huic uni Imperatoris cognomen vulgo datur: & Toletanæ urbis insignia esse cœperunt, Imperatoris imago considentis habitu, aureaque veste, orbis effigiem sinistra, gladium districtum dextra tenentis; eidem Imperatoriæ urbis nomen eo ex tempore confirmatum: ut per manus ducta opinione vulgo homines persuasum habent. Extant Joannis eo nomine secundi Castellæ Regis tabulæ, quibus Toletum urbem Imperatoriam dicit. Extant D. Bernardi literræ ad Sanctiam, quam sororem vocat Imperatoris Hispaniæ, præcipua fœminam pietate virginemque: cui frater à primo regni tempore, Reginæ nomen & honorem participarat. Extant etiam Petri Cluniacensis ad ipsum Pontificem Romanum Innocentium secundum litteræ, hoc initio. „ Imperator Hispanus „ magnus Christiani populi Princeps, „ devotus majestati vestræ filius. Rogat iis litteris ut Episcopum Salmantinum concedat Compostellam migrare, votis sacerdotum & populi expetitum. Berengarius is erat, in Didaci Gelmirii post quartum annum defuncti locum cooptatus, secundus ejus ecclesiæ Archiepiscopus. Sanctius & Ferdinandus à patre Imperatore Castellæ & Legionis Reges divisa ditione continuo designati, dictique exemplo, quod accusabatur semper, & semper usurpabitur; interea cum virorum sanctorum & procerum studia, pacis componendæ caussa non remitterent; multis ultro citroque concursationibus, convenit tandem, ut Alfonsus & Garsias inter se colloquerentur, de re tota deliberaturi. Paradillia oppidum ad Iberi ripam situm Regum colloquio opportunum visum est; dies dictus quintus Kalend. Octobris. Affuit Berengaria Regina; pax ea lege facta: ut Garsias Cæsaraugustano regno donatus ditionem omnem Alfonsi nomine obtineret, Castellæ stipendiarius factus: armaque & vires jungerentur adversus Ramirum Aragonium Regem: quem vitio creatum prædicabant. Eo fœdere Aragonii & Vascones commissi, gravia inter se damna intulerunt; utriusque ditionis fines belli

belli injuriis vexati. Proceribus & Episcopis utriusque gentis annitentibus ejus controversiæ componendæ studio, optimum fore visum est, ternos ex utraque gente judices dari. Caxalis, Ferricius Oscensis, & Petrus Atarius ad Vadum longum (id vico nomen est) pro Aragoniis disceptarunt; pro Vasconibus Latro, Guillelmus & Simon Aznarii. Convenit ut utriusque regni ditionem iisdem finibus, quos Sanctius cognomento Major constituerat, deinceps ipsi terminarent. Sarasasum, Ida, Arago amnes, limites designati quousque cum Arga flumine conjuncti in Iberum influunt. Roncavallis, Biosalis, aliaque vicina oppida, tametsi ad Aragonios fines pertinebant, Garsiæ permissum, ut dum ipse viveret imperio retineret. Aragonio modo Regi fidem obligaret; regnum (quod Castellæ paulo ante promiserat) Aragoniis vectigale obnoxiumque esset. Hujus fœderis confirmandi caussa, ab utroque Rege Pompelonem ventum est; factumque operæpretium videbatur: cum rationes optime constitutas casus inopinus turbavit. Enecus Ajuarius sive ex vero, sive pacis odio, Ramiro Regi denunciat insidias à Vasconibus ejus saluti parari; cum fides esset facta, Rex mutata veste, concubia nocte Pompelone urbe egressus est; neque prius constitit, quam ad Leirense monasterium est ventum: unde majori offensa quam cum venerat discessum est; & utrinque res ad bellum rursum spectare cœperunt omni concordiæ spe sublata. Ramirum ætatis despectu, studia Principum, sed & populi deserere videbantur: usque eo ut vulgo Regem cucullum aliisque probrosis cognominibus nominarent; genus hominum mobile, pervicax, neque beneficio neque metu coerceri poterat. Ergo Periandri Corinthii tyranni, & Tarquinii Romani Regis postremi exemplo repetito, facinus edidisse fertur posteris memorabile, homini sacrato fœdum atque crudele. Oscam ad regni conventus proceres advocat an-
1136 no ejus seculi trigesimo sexto, quasi de rebus magnis deliberaturus; quindecim proceres, qui maxime infensi videbantur, in vestigio jugulandos curat, ex Lunæ familia quinque, reliquos ex præcipua regni nobilitate; quorum nomina ut sigillatim prodantur, opus esse non arbitror. Tomeriensis Abbas, cum quo rem omnem communicarat, consilii auctor fuit. Per legatos enim roganti, ecquid sibi faciendum putaret in tanta rerum perturbatione, legatis præsentibus in horto summa caulium capita ferro dejecit: nihilque præterea aliud responsi dedit. Quæ vero de Ramiri ignavia supra fidem, supraque veritatem prædicantur: tam rudem eum, & ignarum belli fuisse, ut cum sinistra clypeum, dextra lanceam teneret, equi habenas mordicus regendas putaret, tanquam fabulas vulgi rejicimus. Convenit, inutilem rebus gerendis atque imparem regni oneri fuisse habitum; unde occasio fabulandi. Omnino genita filia, cui Petronillæ nomen fuit, cum neque sibi neque aliis satisfaceret, tædio victus non militaribus solum sed civilibus etiam abscedere muneribus certus Oscæ, ubi regni conventus agitabat, animi sententiam coram explicavit, in unam curam conciliandi Alfonsi Regis incumbendum decernens; de Vasconum injuriis ulciscendis mentio nulla præ pacis studio; & fortassis insidiarum illi crimen, quod erat impositum, competenter eluerant. Raymundus Barcinonensis concordiæ ineundæ inter Castellanos & Aragonios præcipuus auctor extitit: cui magnæ cum utroque Principe necessitudines erant: & spes objiciebatur Aragonii regni potiundi Caxali viro primario internuncio. Alavona ad Iberi ripam supra Cæsaraugustam decem & sex millibus passuum situm oppidum, Regum colloquio designatum; dies dicta vigesima quarta Augusti; quo die Alfonso Castellæ Rege concedente Cæsaraugusta Aragonio imperio restituta est, rescisso nimirum eo fœdere, quod cum Garsia Rege Vasconum haud multo ante initum fuisse monstratum est. Calatajuba, Alavona, aliaque citra Iberum oppida Ramiro concedente retenta sunt; iis legibus inter utranque gentem concordia constituta. Cujus confirmandæ caussa Ramiri filia obses data, ut Sanctio Alfonsi filio nuberet impetrari non potuit: cum Raymundo Barcinonensi pacta esset: quod Aragoniis rebus commodius fore vi-

debatur, propter ditionis amplissimæ vicinitatem: & quoniam ab Alfonso sororio nihil non impetraturus fore credebatur. Hæc eo celerius administrantur, quod Garsias Vasconum Rex bellum comparare nunciabatur, vir insigni animi magnitudine; qui adversus duorum præpotentum Regum arma, non tantum imperium novum tutatus est, sed etiam ditionis fines proferebat. Margaritam Rotronis Perticarum Comitis filiam uxorem habuit: & cum ea dotis nomine Tudelæ principatum. Itaque se Pompelone, Anagari, Alavæ, Vizcayæ & Guipiscoæ regnare publicis litteris affirmabat. Francorum vires multum contulerunt: cum Ludovicus Galliæ Rex novi Regis & infirmi patrocinium suscipere gloriosum sibi fore putaret; ad Gallurem & Cortes oppida, Castellæ & Vasconum castra collata: acie tamen dimicatum non est, cum utrique totius certaminis aleam subire formidarent; id vero propius quam quod fama tenuit, religioni id datum: cum per eos dies Christi Dei ad vitam reducis memoria anniversariis sacris celebraretur. Augusti die undecimo, eodem salutis anno millesimo cen-
1137 tesimo trigesimo septimo, Raymundi Barcinonensis & Petronillæ infantis nuptiis pactis, Ramirus Rex regni curam & administrationem abdicat. Oscæ in D. Petri se abdit tranquillioris vitæ studio, retento tantum regio nomine, atque si quando uti vellet potestate. Qui arces & oppida præsidiis toto regno obtinebant, jussi sunt in Barcinonensis verba novo sacramento jurare; & quoniam in ea rerum perturbatione motuque viri principes pro se quisque, ut fit, Regi seni operam suam carissime venditarant, oppidaque & arces extorserant, prorsus ut regni viribus distractis dilaceratisque, regni majestas ad solum nomen redacta esse videretur: donationes tanquam iniquissimo tempore extortæ, novo decreto rescissæ: eæ præsertim, quæ post Barcinonensem Comitem generum ascitum concessæ erant. Vasconum imperium iisdem finibus describi mandatum: qui Pompelone in superiori fœdere designati erant. Raymundus regni cura suscepta, continuo ad Alfonsum abiit. Carrione Vaccæorum oppido initæ paulo ante pacis conditiones ab utroque Principe retractatæ: datumque, ut omnem citra Iberum regionem Aragonii Reges obtinerent, quasi Castellæ stipendiarii. Itaque Octobri mense proximo, Raymundus Cæsaraugustam invectus, inter faustas populi voces patrem patriæ, & pacis ac felicitatis auctorem acclamantium, ejus urbis ac vero totius reipublicæ statum composuit, tranquillitatem fundavit. His rebus perficiendis, Guillelmi Raymundi Catalauniæ Senescali (nomen id potestatis erat & magistratus) pro ea auctoritate & gratia, qua apud Ramirum Reges valebat maxima, opera præclara extitit; pro eo merito abs Barcinonensi Comite, Moncada municipio donatus est, Moncadarum familiæ nobilissimæ conditor, auctorque princeps.

CAPUT XVII.

Alfonsus Portugallæ Comes, Rex proclamatur.

EX aliena perturbatione Lusitani augendi ditionem nomenque amplificandi occasionem nacti sunt. Alfonsus Portugaliæ Comes non minus belli quam pacis artibus clarus, rempublicam illustrare, atque bonis omnibus augere, exornareque non desistebat. Conimbricæ S. Crucis nomine monasterium exædificandum curavit, ipsiusmet olim sepulcro celébre. Leira oppidum, quod ea tempestate Mauris ereptum est, ei monasterio dono datum. Magnarum rerum hæc initia fuerunt; nam ejus seculi anno
1139 trigesimo nono contractis undique ex tota ditione copiis in Maurorum fines populabundus penetravit: Tagoque superato, Ismarem Maurorum Regem, qui ea loca imperio obtinebat, bello petiit. In ea expeditione, priusquam ad manus deventum esset, Egas Nunnius Alfonsi nutritius, cujus consiliis eatenus respublica steterat, extinctus est. Portus urbe in Benedictinorum cœnobio, quod vulgo Sosæ dicitur & sua ipse impensa ab imo totum extruxerat, ejus & filiorum sepulcra monstrantur: Therasiæ uxoris in Serefedæ Cistercienfi cœnobio, octo a Lameco millibus passuum: quod ipsa etiam ædificandum curavit: utrunque (sic credimus) ex manubiis belli Maurici. Alfonsi conatu nunciato, Ismar quam maximos potest tota provincia delectus habet; quinque alii Maurorum reguli in auxilium evocati. Ea diligentia numerosus exercitus conflatur; utraque castra ad Castrum viride posita; vicina planicies, cui Urichii nomen tunc fuit, nunc Regum capita vocitatur, ad pugnam delecta. Rigat ea arva Chalybs, ex agro Pacensi corrivatis aquis ignobilis primum: inde sensim auctus in Salaciensem Oceani sinum elabitur navigiorum capax. Hostium multitudine cognita, initio Alfonsus ancipiti cura anxius erat; hinc magnitudo periculi obversabatur animo: inde ignominia, quam inuri nomini Christiano necesse erat certamine detrectando: contumeliamque ex ea re in victore exercitu remanere gravissimum judicabat. Vicit honesti cura: præsertim cum milites adeo bona spe pleni essent, ut altero ante pugnam die, octavo Kalen. Augusti, qui dies D. Jacobi memoria sacer est, ejus
seculi anno trigesimo nono, Alfonsum in 1139

castris magna lætitiæ significatione Regem proclamarint. Id incitamentum erat, ne à turpi fuga collatum honorem auspicaretur. Biduo elapso acies ad pugnam instructæ; pauca pro tempore novus Rex locutus. „ Verba, inquit, milites, fortiorem neminem faciunt. Ducis „ oratione excitati animi mox ad inge- „ nium redeunt; quantam quisque vir- „ tutem habet, talis in discrimine ap- „ paret. Quo loco res sint æque me- „ cum intelligitis; hostium multitudine „ & locorum conditione, ignavis fugæ „ locum sublatum; fortibus audacia pro „ munimento erit. Quid turpius quam „ in pedibus salutis spem eos ponere, „ in quorum dextris sint arma? terga „ hostibus ferienda præbere: quorum „ illi vultum ferre vix poterunt, modo „ metus facessat & ignavia? Qui vo- „ bis animus sit, hæc alacritas ostendit; „ mihi stat sententia, aut morte aut vic- „ toria reipublicæ satisfacere: quorum al- „ terius omen Deus avertat, alterum ut „ contingat in vobis situm est. Adver- „ sus toties victam perfidiam impietatem- „ que pugnabitis; idem ergo illis & vo- „ bis animus erit, qui victis & victori- „ bus esse solet; humilis, formidolosus, „ & ignavus hostibus: vobis excelsus „ & alacer. A me certe non disciplinam „ tantum, sed etiam pugnandi exempla „ petite. Vos videre, ne regium no- „ men ad ludibrium dedisse videamini. Secundum hæc verba, pugnæ signum proponitur: signaque inferri mandatum; idem hostes faciunt; pugnatur ab utrisque acriter, pro gloria pro salute, pro imperio. Maurorum tandem multitudo nostrorum virtute devicta est; magnus ex iis numerus trucidatus; plerique capti; quinque regulorum signa in potestatem venerunt. Ex eo Regum Lusitaniæ insignia in clypeo cæruleo, quinque alia scuta minora esse cœperunt; alias alii significationes captant: & quinque Christi Dei vulnera significari contendunt, stulte scilicet & inaniter. Sanctii eo nomine secundi Lusitaniæ Regis ætate, ad vetera insignia, castella circum clypeum adjuncta: non eodem semper numero, nunc septenario. Hæc fuit illa pugna, tantopere Lusitanicis historicis celebrata: in paucis ea ætate memorabilis; unde brevi Lusitaniæ Reges in magnam potentiam creverunt. Regem ea victoria clarum vinctæ tandiu matris crimen obscurabat: & re cognita Romanus Pontifex Innocentius II. qui per hæc tempora ecclesiam gubernabat, conatus est eum ab ea mente deducere, cum matre reconciliata gratia. Missus Conimbricensis Episcopus Roma cum amplissimis mandatis monere Regem non destitit, ut filii officio erga matrem senem defungeretur. Impium videri non imperium tantum occupasse, sed etiam libertatem eripuisse. Nullam tantæ injuriæ inferendæ satis honestam afferri caussam posse. Verum cum ad has voces Alfonsi aures obsurduissent, Episcopus Conimbrica urbe sacrificiis interdicta, ex Lusitania discessit. Rursus Cardinalis quidam Roma ea de caussa legatus nihilo meliora tulit; prorsus ut regiis minis coactus interdicti sententiam, quo universam ditionem implicarat, retractarit. Manricus Lara ea tempestate opibus & nobilitate clarissimus erat, beneficio Castellæ Regum Molinæ regulus; hujus filiam Malfadam nomine Alfonsus Lusitanus toro sibi jungendam curavit. Nati ex eo conjugio sunt Sanctius, Urraca, & Therasia illa, quæ Philippo Flandriæ Comiti nupsit olim; præterea furto genitus filius alter, Petrus nomine in Alfonsi filiis numeratur. Peracta nuptiarum celebritate ad arma est recursum. Scalabis ad Tagi ripam improviso occupata: cum ante lucem civibus inscius in urbem esset penetratum à nostris. Ex ejus belli manubiis, Cisterciense Alcobasæ cœnobium extructum: quod votum ea Rex præteriens, si urbe potitus esset, nuncuparat. Albohalis Almoravidum, & Abdelmon Almohadum (nova ea familia inter Mauros erat) Reges, de Africæ imperio summa contentione decertabant. Id dissidium Mauros, qui in Hispania erant, injuriæ opportunos præbebat: & magis stare videbantur nostrorum cessatione, cum civilibus bellis æstuarent, quam sua ipsorum virtute. Tanta otii copia, ut litterarum studia diligenter colerent, quibus inter arma locus non est. Cordubæ præsertim, urbe magnorum semper ingeniorum matre altriceque, viri hac tempestate extiterunt, in omni philosophiæ parte clari, atque præstantes. Avicena, quem princi-

principi loco natum, ac Regis filium fuisse nonnulli disputant: negant alii fuisse Hispanum. Averrois clarissimus Aristotelis explanator, Avicenæ æmulus: qui in libros Aristotelis de cælo commentaria scribere se ait, anno Arabum quingentesimo trigesimo, Christi nimirum millesimo centesimo trigesimo quinto extremo, is Arabum annus initium habuit: præterea Avenzoarius insignis studiis matheseos astrologiæque. Hæc Cordubæ. In Lusitania autem, nova expeditione Sintra municipium ad promontorium Artabrum, non procul ea parte, qua Tagus in Oceanum evolvitur, Alfonsi armis expugnatum est. Locus commodissimus erat propter vicinitatem maris. Itaque ex Gallia, Anglia, Belgioque Regis invitatu validæ classes venerunt: prorsus ut externis copiis confirmatus Olisiponem eo tractu urbem amplissimam, Lusitaniæ principem circumsidere non dubitarit; nobilissimæ hujus obsidionis exitum priusquam explicamus, ad intermissa recurrendum est.

CAPUT XVIII.

Almeria à nostris expugnata.

DUM hæc in Lusitania geruntur, Vascones & Aragonii bellis civilibus æstuabant. Alfonsus Imperator belli & pacis in Hispania arbiter habebatur; duorum Regum, qui prior ejus amicitiam occupasset, is victoriam de adversario certo sibi pollicebatur. Itaque certatim ad id ab utraque gente concursum; prior Raymundus Barcinonensis novi regni cura suscepta, multisque ex eo difficultatibus implicitus Alfonsi conciliandi, atque in partes alliciendi cupiditate, Carrionem Castellæ municipium se contulit; neque successus defuit: pro jure enim affinitatis, quæ inter utrunque Principem erat, haud ægre impetratum est, ut Cæsaraugusta, Turiaso, Calatajuba, Daroca, aliaque cis Iberum oppida Aragonii juris, quæ Castellanis præsidiis tenebantur, Raymundo cederent tanquam Castellæ Regum stipendiario; de Rege Vasconum Garsia, qui frequentibus incursionibus Aragoniam, Tudela Cæsaraugustam usque infestam reddebat, tum quidem mentio nulla: biennio tamen
1140 post, nimirum salutis anno millesimo centesimo quadragesimo, Raymundus iis injuriis provocatus, fretusque Alfonsi amicitia ad eum Carrionem rursus adiit; ubi Aragonios inter & Castellanos adversus Vasconum Regem Garsiam fœdus factum est: ex quo oppida, quæ Aragonii juris erant, & à Vasconibus obtinebantur, Aragoniis: quæ Castellæ ditioni erant detracta citra Iberum, cum fide, quamprimum communi hosti essent erepta, antiquis dominis reddenda erant. Navarræ ipsius pars tertia Imperatori tribuebatur: duæ aliæ partes Raymundo stipendiarii nomine pactæ. Dirempto colloquio, quasi signo dato in bellum utrinque itum est. Raymundum aliæ curæ distinebant; primus ergo Alfonsus Imperator Burgos delatus, quam maximos potest tota provincia delectus habet: numerosoque exercitu conflato superatis Aucæ montibus in fines Navarræ irruit; major apparatus terrorque quam belli exitus fuit; missis ultro citroque legationibus, Præsulumque industria, qui utriusque Regis castra sequebantur, pax inter utranque gentem facta est; ad Iberi ripam, Calagurrim inter & Alfarum, ad colloquium ventum; affuit Berengaria Alfonsi uxor. In eo congressu non tantum concordia sancita, sed etiam pactis nuptiis firmata, Sanctium inter Alfonsi majorem natu filium, & Blancam Garsiæ Regis filiam, ob teneram quidem ætatem nuptui immaturam: cæterum ut fidei datæ obses esset, in soceri potestatem continuo contraditam; ad nonum Kalend. Novembris fœdus factum. Mutatæ repente Alfonso voluntatis haud satis idoneam caussam reperiebam; libet tamen suspicari haudquaquam mentis inconstantia ingeniique levitate factum: quid enim ea tempestate Alfonso gravius, quid sanctius? sed cum stultum fore judicaret Aragonios, qui negotiis aliis implicatos præsidii, aut nihil aut parum afferrent, alieni periculi fructus integros referre: sibi privatim consilium cepit. Raymundum enim Barcinonensem domi,

forisque gravissimæ curæ à cogitatione belli Navarrici avocabant. Primum Mauri communes hostes bello petendi erant. Itaque ad Cingæ amnis ripas Chalamera & Alcolea oppida barbaris erepta à Ducibus, qui Raymundi nomine limiti præfecti erant; deinde milites Hierosolymitani, qui regni jura ex Alfonsi Aragonii Regis non ita pridem defuncti testamento repetebant, aliqua ratione conciliandi. Veneratque ea de caussa Raymundus militiæ D. Joannis Magister; quo agente convenit tandem, ut Cæsaraugustæ, Calatajubæ, Oscæ, Barbastri, & Darocæ, aliisque oppidis, quæcunque Mauris eriperentur, Hierosolymitani milites ex singulis religionibus, Christianis, Mauris, Judæis singulas familias subjectas haberent: eæque ipsorum auspiciis jussuque militarent; alii præterea reditus, opimaque prædia tota ditione data: unde magno quamvis numero milites vitam militiamque sustentarent. Jaccæ aliisque locis, domiciliis constituendis descriptæ designatæque areæ. Illud in primis est; cautum, ut Raymundo ipso sine prole defuncto, regnum rediret ad milites. Iis conditionibus paciscendis, retractandisque, aliquot anni elapsi: quas Guillelmus Patriarcha Hierosolymitanus cæterique milites D. Joannis suo diplomate ratas Hierosolymæ habuerunt, ad quartum Kalend. Septembris salutis anno millesi-
1141 mo centesimo quadragesimo primo; accessit Fulconis Hierosolymitani Regis consensus, ac Hadriani tandem IIII. qui post aliquot annos Romanam ecclesiam regendam suscepit, approbatio. Eo fœdere Templarii etiam milites comprehensi: quibus quod æquior esset Raymundus, cum recenti memoria Raymundus Berengarius ejus pater eam militiam esset professus, plura attributa sunt. Montio aliaque oppida & arces magno numero donata: decima regiorum vectigalium: quinta eorum quæ bello Maurico quæsita essent: immunitate milites omnes donati: neque nisi eorum consensu, pacem genti cum Mauris fore conceptis verbis promissum juratumque. Hæc Gerundæ pacta conventaque, Guidone Cardinali Pontificis Romani Legato præsente, disceptanteque, vigesimo septimo
1143 Novembris die, anno millesimo centesimo quadragesimo tertio. Excepit novum bellum in Gallia adversus Baucios, familiam ea tempestate opibus & clientelis cum primis copiosam & validam. Raymundus Baucius Stephaniæ uxoris (quæ Aimilliani Comitis Gilberti filia erat, Dulcis soror ejus, ex qua Raymundus & Berengarius nati sunt, ut est superius demonstratum) jura repetens Provinciæ principatus partem obtinere satagebat: sin minus jure judicioque, certe marte arbitro. Non deerant in provincialibus studia, cum externi Principis Berengarii imperium aversarentur: ac pro insita multitudo levitate, nova semper antiquis meliora fore sperabat. Bellum inchoatum Berengarii ætate, ejus morte adversus filium Raymundum Berengarium nomine amplius exarsit; ætas pueri contemptui erat, imperii vires nondum confirmatæ: prorsus, ut Raymundus Barcinonensis pueri propinqui, rebus cæteris prætermissis, patrocinium suscipere non dubitaverit. Bellum acre fuit: seque Raymundus quo major esset auctoritas scilicet, Provinciæ Marchionem dixit. Adversarii eo redacti, ut Raymundus Baucius paterna ditione ferme omni spoliatus, ultro Barcinonem veniens, Raymundi se suaque fidei voluntatique permiserit. Pax inter utranque familiam æquis conditionibus facta: Baucioque restituta quæcunque belli injuria erant ablata; præterea Trencataium municipium ea lege datum, ut Provinciæ Comitum eo nomine stipendiarius esset. Iis difficultatibus negotiisque Raymundo distento, Garsias Vasconum Rex occasionem tempusque nactus est sese amplius confirmandi; ac in primis Alfonsum Imperatorem, penes quem rerum summa potestas erat, ut amplius devinciret, Urracam ejus ex impari matre filiam uxorem duxit. Anno millesimo centesimo quadragesimo quar- 1144
to, octavo Kalend. Julii Legione nuptiæ regio apparatu celebratæ sunt: ludrica militaria commissa: agitati tauri: cæcis, galeis sudibusque munitis porcus occidendus objectus, magno astantium plausu risuque: cum spe lucri prædæque inter se ictu aberrante graviter quidem, sed citra noxam ferirent. Urracæ mater Gontroda fuit in Asturibus nobilissima: cujus ad Ovetum in Veguæ virginum cœnobio, quod de suo extruxit, & ubi vitæ

vitæ reliquum exegit, ſepulcrum cum inſcriptione monſtratur. Ex Garſia Rege & Urraca, Sanctia nata eſt ea, quæ Gaſtoni Bearnenſi Vicecomiti nupſit primum: atque eo ſine prole defuncto Petro Molinæ Comiti viro alteri Almericum peperit: qui conſequenti tempore Narbonæ principatum tenuit. Interea Africa bellis civilibus tumultuabatur; in Hiſpania inter Mauros quidem graviſſimi motus erant, factione tripiciti. Zephadola Rotæ regulus, quod oppidum ad Bætis oſtium ſitum eſt, ex veteri Regum Maurorum ſanguine, noſtris favebat: eoque Duce Hiſpalim erat à noſtris uſque penetratum. Azuelis Cordubæ præfectus, Valentiæ Abengamia diſſidebant inter ſe, meliora ferente Abengamia. Inter pios ſuperiora bella cepiſſe finem videbantur. Raymundus tantum, & Garſias aliqua ratione conciliandi erant. Alfonſus Imperator, pro ea neceſſitudine quæ illi cum utroque erat, & ne præclara occaſio bello petendi barbaros qui in Bætica late dominabantur efflueret, utrunque Principem in oppidum S. Stephani evocavit: ut mutuo colloquio pax componeretur; anno milleſimo centeſimo quadrageſimo ſexto, menſe Novembri ad colloquium ventum eſt; pax quidem perpetua conciliari non potuit: induciæ tantum inter utranque gentem ut fierent impetratum; additumque ut quoniam Alfonſus de bello ſacro cogitaret, atque in eam rem lectiſſimas copias paratas haberet, Garſias terra, Raymundus mari inſtructa valida claſſe, ejus conatus juvarent. Primo vere ſequentis anni à tribus Regibus arma Bæticæ illata ſunt; direpta oppida atque incenſa; vaſtati agri, donec Cordubam ventum eſt, urbem in planicie ad Bætis ripam lautiſſimam, opulentiſſimamque, armis viriſque potentem: ad hæc totius ferme Hiſpaniæ imperio, quam late barbari dominabantur haud multo ante maxime inſignem; ager omni fertilitate terræ inter primos in Hiſpania. Hanc urbem Regis Marrocii nomine Abengamia Præfectus obtinebat. Is tanto belli apparatu perterritus, urbem continuò dedit, paratus imperata facere; frumento, pecuniaque noſtros juvare. Templum maximum Raymundus Toletanus Præſul Regis juſſu ex Chriſtiano ritu expiavit; urbi præſidium nullum impoſitum, ne diſſipato exercitu vires minuerentur, cum tantum belli ſupereſſet; neque enim ſine valida manu firmari poterat ob amplitudinem urbis: nec id virium erat, ut firmando præſidio & perficiendo bello ſatis eſſet; incuſtodita eſt relicta, nulla ex eo utilitate aut gloria. Abengamiæ fidem nova ſacramenti religione obſtringere viſum eſt Alcorani contactu, (qua cæremonia graviſſimum ejus gentis more jusjurandum continetur) rempublicam Alfonſi nomine cum fide gubernaturum. Timor haud diuturni officii magiſter eſt. Itaque vix noſtri ex ea urbe diſceſſerant, cum Maurus præfectus datam fidem feſellit. Biatiam promota caſtra, quam in urbem Mauri ex tota provincia vires contraxerant, certi de rerum ſumma cum noſtris dimicare. Res periculo proxima erat, Alfonſi animus de eventu ſolicitus. Divi Iſidori ſpecies per ſomnium oblata (ſic fama eſt) nutantem confirmavit. Vanam viſionem non fuiſſe rei eventus comprobavit; poſtero die totis utrinque viribus pugnatum. Mauri cæſi atque fugati; urbs dedita, atque mutato conſilio, militari præſidio firmata: ne Cordubenſium exemplo rebellare poſſet, neve à tergo hoſtile aliquid relinqueretur. Ejus urbis expugnatione Roderici Aſagræ, qui Stellam oppidum in Vaſconibus obtinebat, virtus & diligentia maxime commendatur. Hujus filius Petrus Rodericus Aſagra urbem Albarracinum primus imperio obtinuit. Almeria firmiſſima ea tempeſtate urbs ad Mediterranei maris littus ſita in Baſtetanorum & Baſtulorum confinibus, antiquis Abdera ſeu Portus magnus, noſtrorum armis petita eſt; eo copiis omnibus itum. Uno tempore Genuenſes, Barcinonenſeſque ita moderari curſum navium juſſi, ſuperato Charidemo promontorio claſſes ad urbem circumegerunt. Terra marique barbari impugnati: atque poſt aliquot eruptiones leviaque prælia, in muro patefactus aditus, turreſque aliquot captæ: unde per vim reliqua urbs expugnata eſt decimo ſexto Kalend. Novembris anno milleſi- 1147
mo centeſimo quadrageſimo ſeptimo; viginti Maurorum millia, qui urbe capta in arcem confugerant, pretio vitam redimere compulſi; ſic piratis perfugium ſub-

latum, unde finitimis longinquisque littoribus imminebant formidabiles Hispaniæ, Galliæ, atque Italiæ. Ea expeditionem maturandi præcipua caussa fuit. Præda omnis militi distributa. Genuensibus præmium fuit vas smaragdeum insigni magnitudine: quod illi reliquæ prædæ præferendum tunc quidem judicarunt, & nunc in thesauris servant. Tametsi alii scribunt in bello sacro Cæsarea expugnata in Syria inventum; & opinio est in eo Christum Deum, postremo cum discipulis cœnatum, vulgi scilicet & sine auctore. Clemens Alexandrinus in vili catino cœnasse ait. Anni tempus in hyemem præcipitabat; itaque milites reducti in patriam, non fructu victoriæ lætiores, quam ultione de barbaris sumpta. Validam Genuensium classem, qui mari ea tempestate late dominabantur, Raymundus Barcinonensis nactus paciscitur, ut in reditu operam adversus barbaros, qui Aragoniæ partem & Baleares obtinebant, sibi navarent, tertiam eorum, quæ bello quæsita essent illis redditurum pactus; præterea in singulis oppidis, quæ capta essent, Genuensibus templum, forumque proprium. Denique negotiatoribus vectigalium immunitatem fore. Hoc præsidio, hisque opibus Dertusa urbs nobilissima expugnata est: quæ quoniam ad ostium Iberi sita est, subvectionibus ex mari, atque commercio commodissima erat; atque hæc sequenti anno gesta sunt. Tertio Ilerda Fragaque ereptæ Mauris, oppida nobilissima: alterum Julii Cæsaris olim victoria obsidioneque: alterum nuper Alfonsi Aragonii casu. Ilerda Urgelitano Comiti quasi beneficiario data est, navatæ in eo bello operæ merces. Guillelmus Peresius Rotæ Præsul, Ilerdæ Episcopus est creatus, contributis Rota atque Barbastro; ipse & successores nonnulli Ilerdæ se, & Rotæ Episcopos vocabant.

CAPUT XIX.

Olisipo in Lusitania capta.

Res Maurica in præcipiti erat. Christianum nomen & gens reflorescebat in Hispania opibus, equis, armis, atque secundo victoriarum cursu; arces, oppida, & urbes passim à nostris carpebantur. Portus est maris media fere Lusitaniæ ora, quem Tagus in Oceanum mittens efficit, Favonio vento objectus, angusto aditu atque impedito, spatiis latissimus; ad ripam hujus portus, à Septentrione, Olisipo urbs totius Lusitaniæ nobilissima latissime fusa est; retro colles assurgunt molli ascensu. Hos urbis ædificia occupant, minori aliquanto latitudine, quam pro longitudinis modo; veterum murorum ambitus haud latissimus; suburbia latiora, nostra præsertim ætate: cum propter Orientis commercium multi mortales eo domicilium transtulerunt; vici & plateæ enormes magna ex parte: quod inæqualitate locorum vitium contigit, & incuria ædificandi, præsertim rerum potientibus Mauris. Recentia ædificia viæque multo elegantiores. Cives honesti, mercatores copiosi, victus cultusque vitæ moderatus: ager præcipua bonitate: dextra lævaque pagi, villæ, ædificiaque collucent, regium splendorem æmulantia. Eam urbem Alfonsus Lusitaniæ Rex, quoniam imperii Maurici arx & propugnaculum erat, expugnare cupiebat. Conanti vires deerant; externæ opes quærendæ: cum cæteri Hispaniæ Regis alii aliis bellis impliciti essent; capto Sintra oppido, uti paulo ante dictum est, loci opportunitate invitatus, è Germania, Anglia, & Gallia Belgica classes magnis propositis præmiis ad belli societatem evocavit; magnum præsidium in mutua Principum & provinciarum benevolentia situm est. Itaque urbs validissima Alfonsi virtute, externisque opibus, eodem prorsus mense quo Almeria in Bætica, capta est; classes ad portus aditum collocatæ, ne qua ad obsessos ex mari annona invehi posset. Nostrorum castra ad D. Vincentii: externorum eo loco posita, ubi deinde D. Francisci monasterium extructum est; quæ loca nostra ætate urbis amplitudine comprehensa sunt. Multa prælia vario eventu facta; nostri pro imperio, hostes pro salute enixe dimicabant. Urbis mœnia multis partibus impugnata; ac tandem Crispini & Crispiniani festo die, cum prope spem impugnatio esset, acie

acie instructa hanc Alfonsus ad suos orationem habuit. „ Haudquaquam ad urbem unam oppugnandam adductos vos esse credite: sed in una urbe universam capietis Lusitaniam; hic pecunia hostium est: quæ nobis maximo usui erit ad bellum. Hic tormenta, arma, armamenta: hæc illis arx, hoc horreum, ærarium, atque rerum omnium receptaculum. Iidem hostes sunt, quos toties superioribus bellis profligastis; eadem virtute, & industria: nisi quod civium multitudo civilibus artibus, quam armis aptior est; ipsa se impediet in pugna. Milites in urbe pauci sunt: iique continuata quinque mensium obsidione, imminuti numero. Audete ergo vincere: supremoque impetu in urbis muros tot prostratos partibus irruite. Per rudera & strages lapidum penetrate: nullus erit qui vestræ virtuti resistat. His dictis cum omnes una voce pugnæ signum poscerent, in urbem invaditur. Rex ipse, quod plurimum ad inflammandos milites valuit, testis, spectatorque virtutis cujusque aderat; insignis pugna atque cruenta fuit; nostri muro succedere, atque in urbem irrumpere conantur; obsessi omne genus tela jactabant: neque ullum frustra cadebat in tanta frequentia militum. Tandem refracta porta, cui Alfamæ nomen est, in urbem irrumpitur. Cædes magna fuit; supplices in servitutem capti; præda militibus cessit, opinione major. Templum rite expiatum, Gilbertusque, externus quidem homo, cæterum eruditionis & opinione probitatis laude præstans, Episcopus creatur. Capta est urbs octavo Kalend. Novembris, alii duodecimo dicunt; omnino quo loco Regis castra erant, cœnobium Regis impensa ædificatum est S. Vincentii nomine: quem præcipua pietate colebat: & ut ex nomine victoriæ monimentum posteris esset. Externi milites magno numero, cum Lusitaniæ copias cultumque adamassent, atque aeris temperiem, hyemem egelidam, æstatem continuis ex mari ventorum flatibus mitem, in provincia domicilia constituere certi, patriamque mutare Lusitania: Alfonsi Regis permissu, oppida Almadam, Villam viridem, Arrudam, Zambujam, Castaneram, aliaque condidisse memorantur. Rex victoria usus Alanquerium, Obidos, Eboram, Helbes, Muram, Serpam, Pacem Juliam, aliaque oppida & urbes toto eo tractu incredibili felicitate Mauris eripuit: prorsus ut Alfonsi virtuti omnia prona esse viderentur. Verum hæc aliquot deinceps annis gesta sunt: nunc iter ad historiæ ordinem revocanda narratio est.

CAPUT XX.

Divi Eugenii corpus repertum.

QUo hæc tempore in Hispania gerebantur, Eugenius eo nomine tertius Lucii secundi successor, domo Pisanus atque ex Cisterciensi familia, Romanam ecclesiam recte & prudenter gubernabat. Res piorum in Syria nutare videbantur, extincta magna ex parte martia Lotaringiæ sobole; ut enim sata quædam, sic hominum ingenia cælo terra que, ac præcipue temporis longinquitate degenerant; circumfusi omni ex parte barbari rem Christianam in magnum discrimen adduxerant. Balduinus eo nomine. III. Fulconis filius, regnum haud magnis viribus potentiaque administrabat, imposito oneri impar propter imbecillitatem ætatis. Eugenius Pontifex eo periculo provocatus, ac Christianæ religionis amore succensus, in Galliam abiens Christianos Principes ad bellum sacrum excitare non desistebat. Conradum Imperatorem, & Ludovicum Galliæ Regem, ut cum lectissimis copiis in Syriam proficisceretur, permovit; atque in eam rem intentus Remis urbe Galliæ Episcoporum ex toto orbe conventum indixit anno millesimo centesimo quadragesimo octavo. 1148 Ad eum conventum Raymundus Toletanus Præsul ex Hispania abiit. Lutetia Parisiorum in ipso itinere posita est. Eo cum pervenisset Dionysiacum templum, quod quarto ab urbe lapide in oppido ejusdem nominis situm est, D. Dionysii cineribus sacrum, & Regum Galliæ sepulcris nobile atque impeditum, invisendi studio abiit. Ibi

dum moles templi, & ornatum curiosius contemplatur: & singula diligenter perscrutatur oculis, atque considerat, forte an monitus animadvertit in sacello quodam hæc verba in marmore incisa. HIC SITVS EST EVGENIVS MARTYR, PRIMVS ARCHIEPISCOPVS TOLETANUS. Eam inscriptionem miratus primum, cum Eugenii memoria penitus in Hispania obliterata esset, neque ullum tantæ rei præterea monimentum extaret, libros ejus templi, atque schedas veteres diligenter excussit: invenitque consentire omnia; atque ex ea re lætitia gestiens Remos ad Concilium abiit, solutoque conventu, atque iis rebus pro quibus venerat, ex sententia constitutis in Hispaniam tantæ rei lætus nuncius revertit: Regisque & procerum, atque adeo universæ gentis animos re nunciata, gaudio quam maximo cumulavit. Ita tunc quidem res habuit. Broniense monasterium in Gallia Belgica agro Namurcensi situm est, D. Petri nomine sacrum; ejus monasterii Benedictini sodales D. Eugenii corpus pia fraude, an prece Gerardi fundatoris Dionysiacis monachis extortum, Broniumque illatum affirmant anno nongentesimo vigesimo, ad quintumdecimum Kalend. Septembris. Nimirum parte concessa, totum abstulisse crediderunt. Consilia Toletum reducendi sacros Eugeni cineres agitari cœpta, Reginæ Berengariæ atque Archiepiscopi conjuncta ferme funera disturbarunt. Regina enim proximo anno millesimo centesimo quadragesimo nono defuncta est, atque in Compostellano templo, quod præcipua religione vivens coluerat, sepulta. 1149 Annum Reginæ funere fœdum magis insignivit sanguinis imber, quo in Lusitaniæ parte & ditione Maurorum pluit. Tertio anno salutis millesimo centesimo quinquagesimo, Augusti die nonodecimo, Raymundus Præsul longæva ætate, & longinqui itineris laboribus fractus decessit; 1150 in Toletano templo maximo sepultus fuisse, magis ex conjectura creditur, quam certo aliquo monimento confirmatur; successit in Archiepiscopatu Joannes magno animo & antiquæ probitatis vir. Sic in Castella res erant. In alia parte Eugenius Pontifex Alfonso Lusitano hoc tempore regium nomen, & auctoritatem rata habuit: & ejus exemplo post aliquot annos, Alexander eo nomine tertius diplomate, quod ab Alberto Cardinali, & S. R. E. Cancellario est promulgatum. Ab utroque Pontifice annuum vectigal imperatum: ab Eugenio quidem quatuor auri pondo, ab Alexandro autem libra cum triente; quod tributum an primis temporibus Lusitania solverit in incerto est: nostra & majorum ætate immunis prorsus est habita.

FINIS LIBRI DECIMI.

